

Dr. GÁSPÁR FERENCZ

A·FÖLD·KÖRÜL·

GÁSPÁR FERENC
A HOLD KORÚL

A FÖLD KÖRÜL

UTLEIRÁS HAT KÖTETBEN, KÖRÜLBELÜL 1200 KÉPPEL,
SOK SZINES ÉS SZINEZETLEN MŰMELLÉKLETTEL

IRTA

DR GÁSPÁR FERENCZ

V. CS. ÉS K. FREGATT-ORVOS

VÁMBÉRY ÁRMIN ELŐSZAVÁVAL

❋

DÉLAMERIKA

BUDAPEST, 1906.

SINGER ÉS WOLFNER KIADÁSA

VI., ANDRÁSSY-ÚT 10. SZÁM

DÉLAMERIKA

BUDAPESTTŐL — HAMBURGON, A KANÁRI SZIGETEKEN ÁT DÉLAMERIKA KÖRÜL — COLONIG

IRTA

DR GÁSPÁR FERENCZ

V. CS. ÉS K. FREGATT-ORVOS

197 KÉPPEL,
20 MELLÉKLETTEL
ÉS 1 TÉRKÉPPEL

5465-1918

BUDAPEST, 1906.
SINGER ÉS WOLFNER KIADÁSA
VI., ANDRÁSSY-ÚT 10. SZÁM

~~1231~~

103577

HORNYÁNSZKY VIKTOR
császári és királyi udvari
könyvnyomdája
Budapest

ELŐSZÓ.

Egy török közmondás azt tartja, hogy „nem az tud valamicskét, a ki sokáig élt, hanem az, a ki sokáig utazgatott". A ki vándorbottal kezében, hosszabb ideig bejárta a világot, annak nem illik ugyan axioma gyanánt odaállítani ezt a közmondást: de ki tudná és ki akarná tagadni, hogy az utazás idegen országokban, az ismerkedés természettel és emberekkel idegen régiókban, szélesbíti gondolataink körét, valamint hogy idegen erkölcsök meg szokások tanulmányozása nagy hatással van a saját eszmevilágunkra?

Hisz tagadhatatlan, hogy a nagy lendület, a melyre a föld és a népek ismerete az elmult századokban kapott, sokban, tán a legnagyobb mértékben járult hozzá, hogy a kis Európa kiterjesztette uralmát és művelődési befolyását az öreg Ázsiára és a sötét világrészre: Afrikára. A benső erőtől duzzadó Nyugat kénytelen volt, a mikor mindinkább fejlődő ipara számára új piaczokat keresett, régi, azelőtt egészen ismeretlen országokat átkutatni s eltelve azzal a büszke öntudattal, a melyet szellemi vívmányai adtak neki, mint hódító, sokszor mint tanító lépett fel. Egyszer arról volt szó, hogy egy régi kulturvilágnak rothadó intézményeit újakkal pótolja, majd ismét az a feladat hárult az európaira, hogy kiirtson őserdőket és az állati exisztenciában élő embernek jobb, boldogabb jövőt készítsen elő. Minél inkább gyarapodott a messzi távolban modern művelődésünk apostolainak száma, annál jobban fejlődött otthon is az

érdeklődés az utazási vállalkozások iránt s az azokat felölelő irdalom tekintélye is erősbödött az olvasó előtt.

Mint sok egyéb másban, ebben is Anglia vezetett. A babérok, a melyeket egy „traveller" kutatásai közben gyűjtött, egyenlő értékűek voltak egy hadvezér vagy államférfiú dicsőségével, mivelhogy ez az ismeretlen országokból hazatérő kutató nemcsak a termelésnek olcsó forrásait fedezte fel, de utat is nyitott az angol ipar árúcsomagjainak kifelé, új piaczokra.

A mivel eleinte gyakorlati problemák megvalósítására törekedtek és a nemzeti jólétnek gazdasági szempontból használtak, abból később szellemi tőkét is kovácsoltak és belőle az irodalomnak egy általánosan kedvelt ága fejlődött. Az utazási könyveket és följegyzéseket mindinkább megkivánták, keresték és a mult századnak közepében is Thakeray, Disraeli és Dickens regényeit nem olvasták többen s mohóbb érdeklődéssel, mint Livingstone, Speke, Grant és Palgrave utazási műveit. Angliából ment át az utazási irodalom szeretete Francziaországba meg Németországba, s míg az olvasók egy része a merész kalandok leírásában találta örömét, a másik rész idegen és bizarr erkölcsök kaleidoszkopikus képében gyönyörködött. Mi sem természetesebb annál, hogy mihelyt könnyebbé vált a közlekedés és politikai hatalmi befolyásunk megerősödött idegen országokban: az elméletből a gyakorlatra tértek át; és most már nem érték be azzal, hogy könyvekből ismerjék meg a világot, hanem rászánták magukat az emberek arra is, hogy igénybe vegyék a javított közlekedési eszközöket. Úszó palotákon, luxusvonatokon világgá indultak és kezükben a jegyzőkönyvvel, sokszor a kodakkal, megismerkedtek saját tapasztalásuk útján a félig czivilizált vagy akár még egészen vad állapotban élő emberiséggel.

Ily módon keletkezett az úgynevezett globetrotterek osztálya, a mely Cook-kal vagy nélküle keresztül-kasul járta be a világot, mindenütt autoptikus úton szerzett tapasztalatokat és a mikor tudásban meggazdagodva hazatért, egy- és más nemzeti szögletességét is elhagyta útközben és tágult szellemi látköre révén könnyebben válhatott hazájának hasznára . . .

Egyáltalában nem akarom ridegen állítani, hogy a ki sohasem utazott, nem tarthat igényt műveltségre, tapasztaltságra és derékségre! Ez annál kevésbbé juthat az eszembe, mivelhogy régi szójárás: „Terram mente peragro", manapság jogosultabb mint valaha. Hiszen szép számban vannak az olyan jó és hasznos útleírások, a melyek a szórakozásra elegendő anyagot nyújtanak. Ebben a tekintetben Magyarországon sem vagyunk egészen ráutalva a külföldre, mivelhogy irodalmunk, művelődési viszonyainknak megfelelően, nem egy olyan munkát produkált már, a melyet élvezettel olvashatunk és hasznot is meríthetünk belőle, s a mely népünk ízléséhez alkalmazva, értékesnek mondható.

Az ilyen utazási munkák közül valók első sorban Gáspár Ferencz dr. egykori fregatta-orvos művei. Szerzőjük sok éven át bejárta az ó- és az újvilágnak legkülönbözőbb részeit, mindenütt jól tájékozódott és gondosan följegyezte élményeit. Nem tartanak ezek igényt arra, hogy úttalan-utakon tett fölfedezések gyanánt szerepeljenek, de mégis kiválóak sok olyan dolog révén, a mi a műnek értékét, egy és más tekintetben, erősen fokozza. Mindenekelőtt mély érdeklődést mutat a szerző nemcsak az idegen régiókbeli természet sajátságai, hanem a különböző népcsoportok emlékei, erkölcsei, szokásai, kereskedelme és munkálkodása iránt. Ez az érdeklődés azonban nem volna elegendő arra, hogy valaki elmondja éleményeit az olvasónak, mivel hogy szükséges azonfelül még az is, hogy az elbeszélés és a leírás művészete is megkapó legyen. Ezt a művészetet pedig tökéletesen birja Gáspár Ferencz dr.: leírásai egyszerűek, világosak és mesterkéletlenek, az olvasóban azt a benyomást keltik, mintha ő maga látta és végigélte volna azokat.

A mi pedig másodsorban érdemes arra, hogy kiemeljék, az a nélkülözhetlen tudományos készültségre vonatkozik, a mely rendelkezésére állott a szerzőnek orvos-doktori minőségében s a mely félreismerhetlenül jelentkezik nála, a mikor természettudományi objektumokat leír. Azonfelül az a nagy előnye is volt mint orvosnak, hogy félig czivilizált országokban különös tiszteletben állott az ottani lakosságnál, a mely gyakran vette igénybe tanácsát,

segélyét s ezen az úton olyan benső érintkezéshez jutott, mint senki más.

Továbbá nem hagyható figyelmen kívül, hogy Gáspár Ferencz dr. tengeri utazásainak nevezetes részét egyszerű vitorlás hadihajókon tette meg és ez által több ideje, jobb alkalma volt emberek és országok tanulmányozására, mint a gőzhajókon a világot bejáró modern globetrotter. A ki a gőzerő szárnyain szeli át az Oceán sós hullámait, gyorsabban utazik ugyan és kényelmesebben is, mint az, a kinek várnia kell, a míg Aeolus apó jónak látja megduzzasztani a vitorlákat, de viszont, a kinél bő a látás, a megismerés, a tanulmányozás, jobban teszi, ha több időt enged magának mindezekre. Röpke utazás közben csak felületes tapasztalásra tehet szert az ember és igaza van az angolnak, a mikor a felületes utazó jellemzésére ezt a szójárást használja: „He studied the country whilst his ship was coaling“ (magyarul: Tanulmányozta az országot, az alatt, hogy a hajója szenet rakott be.). Vitorlás hajón való utazásnál sokszor tovább tartózkodunk a kikötőben, semmint kedvünk tartja és azért bővebben van időnk tapasztalatok gyűjtésére.

Ezek és sok egyéb előnyök ajánlják Gáspár Ferencz műveit az olvasó figyelmébe. Minden kor, minden társadalmi osztály talál majd abban hasznosat, tanulságosat és szórakoztatót. S ha a Nyugot haladó népeinél az utazási irodalom napról-napra fokozódó kedveltségnek örvend, miért nem volna ez így a mi nemzetünknél is, a mely oly derekasan halad a modern műveltség ösvényén?

Vámbéry Ármin.

BEVEZETÉS.

Az a nem remélt siker, a melyet ezen jelenlegi könyvemet megelőző két művem: Negyvenezer mértföld vitorlával és gőzzel és Hét év a tengeren eredményeztek, késztettek arra, hogy folytassam a megkezdett irányt és írjak a tengerről, idegen földekről és nemzetekről. Az a nehány száz levél, a melyeket társadalmunk legkülönbözőbb rétegéből és osztályából intéztek hozzám — nagyobbára elismerést kifejező tartalommal az idegen tárgy, de főképen a tenger ismertetésével nyujtó leírásokért — tanuságai és bizonyítékai annak, hogy az ily irányú művekkel szemben nálunk is — a tengerparttól ávoleső nemzetnél — az érdeklődés éppen olyan élénk és általános, mint azoknál a nemzeteknél, a melyek azon szerencsés helyzetben vannak, hogy tenger mossa hazájuk partjait.

A tárgy ismertetéséhez jogot szereztem azzal, hogy hivatásomból kifolyólag — mint hajó-orvos a cs. és kir. haditengerészetnél — több mint hét évet töltöttem a tengeren. Határozottan állíthatom, hogy ez a nehány esztendő volt életemnek legszebb korszaka; minden egyébtől és mástól eltekintve, csupán és kizárólag azért, mert ezt a nehány esztendőt a — tengeren tölthettem. Az emberi természetből kifolyó dolog, hogy minden emberi érzés mulandó; az öröm, a bánat, a hála, a harag, a szerelem. Ez mind elmúlik, megszűnik, elenyészik, enyhül vagy csökken. Csak egy érzés van, a mely maradó és talán soha el nem múló; a mely olyan örökkévaló, mint az, a mi létrehozza: a tengerhez való vonzódás, a tenger iránti rajongás. Nemcsak a saját érzésemről szólok, hanem szólok mindazokéról, a kik hozzám hasonlóan a tengeren töltött évek után most a szárazföld viharjaiban küzdve, megtépve élnek hivatásuknak

és most nemcsak szeretettel, és a felejthetetlen édes emlékeken rágódva, hanem valósággal kegyelettel és rajongással emlékeznek vissza — a tengerre. Ez a szerelem örökös, soha el nem múló, erőben sohasem csökkenő.

Azért írok szívesen, sőt szeretettel erről a tárgyról, hogy másokban is fokozzam vagy ébrentartsam iránta azt az érdeklődést, a melyet a közönség körében eddig is sikerült létrehoznom. Megjegyzem, hogy tenger alatt — szabadon kiterjesztett fogalomképen — értem az idegen földeket és nemzeteket is; azokat az országokat és népeket, a melyeket csak hosszú tengeri út árán érhetünk el. A tenger fogalmát ilyen értelemben bátran terjeszthetem ki ezekre is; mert a mennyi gyönyörűséget, érdekeset és a tanulmányozásra érdemeset nyújt a tenger, ugyanannyit nyújt mindezekből a távoli földrész meg nemzet vagy nép is, a melyeket a tengereken túl meglátogathatunk, és önkénytelenül tanulmányozhatunk.

Az ezen könyvben leírt földkörüli utazást, különböző időszakokban és különböző hajókkal más-más irányban megtett utazásaim mozaikjából czélszerűség szempontjából alakítottam át egy egységes, meg nem szakított földkörüli utazássá, a ténylegesen fennálló forgalmi viszonyok szigorú, mondhatnám menetrendszerű, hű betartásával. Leírás közben bővebben bocsátkoztam egyes tárgyak, tények és fogalmak ismertetésébe. Lehet, hogy e tekintetben itt-ott talán kissé túlhágtam azt a határt, a mely megfelel az útleírás feladatának és keretének, de mert azon dolgok és tárgyak a saját érdeklődésemet is nagyobb mértékben vonták magukra, valószínűnek tartom, hogy az olvasó is szívesen időz valamivel hosszabban egy-egy olyan tárgynál — például természettudományi, történelmi, föld- vagy néprajzi tárgynál, a mely iránt érdeklődik ugyan, de a szokásos olvasmányainkban csak ritkán van felőlük említés téve és ha van is, akkor csak felületesen és nagyon röviden.

A leírás azon viszonyokat ismerteti, a melyek az érintett kikötővárosokban az 1888-tól 1891-ig terjedő időszakban állottak fenn. Tekintettel azonban arra a rohamos fejlődésre és egyes helyeken

történt gyökeres változásra, a mely ezen időtől máig, napjainkig, az illető helyen történt: minden fontosabb helyen megemlítem azon változásokat, a melyek ezen idő óta ott történtek s ismertetem azon állapotokat és viszonyokat, a melyek az illető helyekre ma jellemzők. Miután azonban ez inkább csak a statisztikai részekre vonatkozhatik, a túlnyomóan nagyobb részben a 90-es évek elején fennálló viszonyok és állapotok teljesen megegyezők a napjainkban fennálló viszonyokkal és állapotokkal.

Az egész művön végig szigorú következetességgel kerültem a lehetőségig, az idegen szavak és kifejezések használatát. Értem azon idegen szavakat, a melyeknek a használata nem ment ugyan teljesen át a mi nyelvünkbe, azaz nem tettük azokat tősgyökeres magyar szókká, de azért egy vagy más okból, többnyire rossz szokásból vagy nembánomságból (majdnem azt mondtam önmagamat megczáfolva — „indolencziából") úgy a mindennapi társalgásunkban, mint irodalmi műveinkben minduntalan használunk és találunk. De éppen ilyen következetességgel használtam azonban — csakhogy nagyobb eredménynyel, mert könnyebben volt kivihető — a ki nem kerülhető idegen szavakat és kifejezéseket, főképen a neveket úgy, olyan alakban és formában — a mi magától értetődik — a mint azt azok a nemzetek használják, azaz írják, a kiktől a szó ered, vagy a kiké a név. A mi különben olyan természetes, hogy talán feleslegesnek látszik a megemlítése. De csak látszik annak, mert nem az. Számtalanszor akadunk olvasmányainkban olyan szavakra magyarul írva, a melyeket nem értünk meg; de csak azért nem, mert magyarosan vannak írva, holott ha úgy lennének írva, a mint kell, határozottan megértenők és nem zavarnák az értelmet.

Leírásom folyamán számos helyen terjeszkedem ki olyan dolgok ismertetésébe, vagy megemlítésébe, a melyek valamely szaktudomány keretébe tartoznak, vagy a melyek valamely földrész, ország vagy országrész alapos ismerőjének a leírásából erednek. Miután nem szándékozom sem a geografusoktól, sem ezen kiválóbb utazóktól nyert ismereteimet mint saját közvetlen tapasztalataimat vagy megfigyeléseimet feltüntetni és mert másrészt nem szándéko-

zom az olvasót olvasás közben a szükségesnél többször megszakítani azzal, hogy a sorok közé beékelt egy, két, vagy három ***-gal zavarjam, czélszerűség szempontjából együtt és egyszerre sorolom fel azokat a forrásműveket, a melyeket e művem megírásánál segítségül vettem és a melyekre támaszkodtam.

Kedves kötelességnek kell még eleget tennem. Ugyanis hálás köszönetet kell mondanom Cholnoky Jenő egyetemi tanár úrnak, a ki szíves volt az egész művet kéziratban átolvasni és a helyenként előforduló eltéréseket vagy tévedéseket kijavítani. Kötelességemnek tartom, hogy ezért a rendkívül fáradtsággal járó szíves közreműködéséért ezen a helyen a tanár úrnak leghálásabb köszönetemet fejezzem ki. Köszönetet mondok továbbá Vámbéry Ármin egyetemi tanár úrnak, a ki, mint nagynevű tudós és kutató, méltónak tartotta e szerény igényű művemet arra, hogy hozzá írt előszavával azt nagymértékben kitüntesse. És hálás elismeréssel tartozom a kiváló és sokat tapasztalt magyar utazónak, Hopp Ferencz úrnak, a ki a mellett, hogy a földgömb számos tájékán tett utazási tapasztalatainak gazdag tárházából merített tanácsaival és útbaigazításával támogatott, azonkívül páratlan gazdag gyűjteményeiből a legnagyobb készséggel bocsájtotta rendelkezésemre mindazt, a mire művem megalkotásában szükségem volt, főképen térképeket, könyveket és fényképeket.

Befejezésül felsorolom a használt forrásművek jegyzékét:

Benko, J. Freiherr. — Reise Seiner Majestät Schiffes „Albatros“ in Südamerika, dem Caplande und West-Afrika.
— — Reise S. M. S. „Frundsberg“ im Rothen Meere.
— — Reisen S. M. S. „Nautilus“ und „Aurora“ in Ost-Asien.
— — Reise S. M. S. „Zrinyi“ in West-Indien.
Blanchard, G. — Formatione constitution politique de l'État Congo.
Brand, M. V. — China in Aethischer, industrieller und politischer Beziehung.
Beresford, lord Charles. — The break-up of China with an account of its present commerce.

Brehm, dr. A. — Tierleben I—XVI. kötet.
Canstatt, Oscar. — Das Republicanische Brasilien.
Cartis, W. E. — The capitals of Spanish-America.
Cholnoky, Jenő. — A Sárkányok Országából.
— — A levegő fizikai földrajza.
Chun-Szilády. — Mély tengerek világa.
Coote, W. — Wandering South and East.
Conway, sir M. — The southern Andes.
Darwin, Charles. — Reise eines Naturforschers um die Welt.
Deckert, dr. E. — Cuba.
Doelter, dr. C. — Über die Capverden nach dem Rio Grande.
Dorn, A. von. — Die Seehäfen des Weltverkehrs.
Eves, C. W. — The West-Indies.
Garbe, R. — Beiträge zur indischen Kulturgeschichte.
Genthe, S. Dr. — Corea.
Griffis, W. Elliot. — The hermit nation.
Grossi, B. — Nel paese delle Amazoni.
Haack. — Australia.
Hawes, Ch. H. — Im äussersten Osten.
Henkel-Cäsar, C. — Hystory, Resources and Productions between Capcolony and Natal.
Hesse-Wartegg. — China und Japan.
Jedina, L. v. — An Asiens Küsten- und Fürsten-Höfen.
Jonin, A.-Pezold, M. — Durch Süd-Amerika. I., II.
Kahlbaum G. W. A. — Um Halb-Europa herum.
Kamp, D. — Nine years on the Gold-Coast.
Krahmer. — Russland in Asien.
Krümmel, Oth., dr. — Der Ocean.
Kunstmann, dr. F. — Die Entdeckung Amerikas.
Lenz, dr. Oscar. — Skizzen aus West-Afrika.
Lloyds. — Register of British and foreign Shipping.
Loir, M. és **Caqueray, G. de.** — Flotte und Fortschritt.
Lomba, C. — La Republica Oriental del Uruguay.
Luio. — Guida del Emigrante Italiano alla Republica Argentina.
Maddock. — Guide to Sidney.
Massina. — Guide to Melbourne.
Mauler-Elisenau. — Die Missionsreise S. M. S. „Albatros" in Australien.
Marchetti, H. — Die Erdumseglung S. M. S. „Saida".
Marinelli, G. — La Terra, Trattato popolare di Geografia Universale.
Mulhall. — Handbook of the Plate.
Neumayer, G. — Anleitung zur wissenschaftlichen Beobachtungen auf Reisen.
Nicholson, G. — Fifthy years in South-Africa.
Nordenskjöld, O. — Antarctic.
Oppert, W. — Das verschlossene Land.

Paulitschke, Philipp, dr. — Geographische Verkehrslehre.
Pisko, Julius. — Die Südhalbkugel im Weltverkehr.
Reuleaux, F. — Reise quer durch Indien.
Pechuel-Loesche. — Congoland.
Ratzel, Friedrich, profess. dr. — Die Erde und das Leben.
— — Völkerkunde.
Raggi, G. A. — Attraverso l'America Meridionale.
Reklus, E. — Nouvelle Géographie Universelle.
Ritter. — Geographisch-statistisches Lexikon.
Sapper, Karl, dr. — In den Vulkangebieten Mittel-Amerikas und Westindiens.
Samson Himmelstjerna, H. v. — Die gelbe Gefahr als Moralproblem.
Schott, G. — Forschungs-Reisen zur See.
Schrantz, M. — Ost- und Süd-Afrika.
— — Australien und die Südsee.
— — Ein Zug nach dem Osten.
Semon, R. — Im Australischen Busch und an den Küsten des Korallen-Meeres.
Sievers-Hahn. — Afrika.
Sievers, dr. W. — Mittel- und Süd-Amerika.
Spry, W. J. — The Cruise of H. M. S. „Challenger".
Smith H. — Brazil, the Amazon and the Coast.
Wachs, O. — Schlaglichter auf Ostasien und den Pacific.
Wegener, dr. G. — Deutschland im Stillen-Ocean.
— — Reisen im Westindischen Mittelmeer.
Werther, C. W. — Von Capstadt bis Aden.
York von Wartenburg. — Das Vordringen der russischen Macht in Asien.

RÉSZLET HAMBURG KIKÖTŐJÉBŐL.

ELSŐ FEJEZET.

HAMBURGTÓL TENERIFFÁIG.

Még mértföldekre jár a vonat Hamburgtól és már láthatók az „oroszlán karmai“; az egész környezet mutatja, hogy egy óriási világvároshoz közeledünk. Csaknem megdöbbentőleg hat az emberre az a nagyszabású mozgalom és élénkség, a munkálkodás, a szorgalom és a nagy gazdagság által létrehozott forgalomban. Az összes természeti erőknek a lenyügözése és okszerű felhasználása, ez a száz- meg százféle módon történő kiaknázása a tűznek, víznek, gőznek és villamosságnak és azoknak valamely kitűzött czélra való kihasználása, az erőszakos félretolása és elhárítása minden útban álló gátnak vagy akadálynak — mindez együttesen megragadó és imponáló benyomást tesz. Egy évekre terjedő, változatos, nehéz és egyszermásszor valószinűleg küzdelmes nagy út előtt ez a benyomás csaknem buzdítóan és bátorítóan hat az előttünk álló nehézségek leküzdésére.

Az a csaknem durvának mondható erőszakosság, a melylyel például egyes helyeken hatalmas csővezetékeket vontak jóformán minden támasz nélkül magasan a levegőben, a melylyel kőfalakat, házakat, sőt egész utczákat törtek át és ugrottak keresztül, azok a hatalmas vízművek, a melyekkel a réteket és a mezőket körülvették, elzárták és öntözik; a temérdek gyár feketén gomolygó füstfelhői, a melyek a kéményekből felszállva, helyenként elhomályosítják a napot; a daru-óriások, a melyek egy ezer meg ezernyi kilogramm teherrel megrakott vasúti kocsit egyszerűen felemelnek a vágányokról és fekete tartalmát: a kőszenet, egyetlen billentéssel ürítik

át az óriási tartányokba; továbbá a fehér gőzfelhők, a melyek a gyárak sötét ablakain kinyuló csövekből pöfékelve gomolygnak ki, időnkint vérpirosra pirulva a reájuk eső villany- vagy gázfényben, ezek is együtt és egyszerre, nemcsak hogy érdekesek és impozánsak, de festői szempontból is gyönyörű szép látványt nyujtanak.

Kár, hogy a festőművészet ezeket a gygasi erőket és ezt a titáni munkát nem veszi észre és nem méltányolja, hanem még ma is, a mikor egész életünket a gőz, a villanyosság, a gyáripar, meg a technikai genialitas uralja, alakítja és irányítja, ma is kizárólag az erdő, a mező, a falu, meg a szalon életét veszi mintául. Pedig egy olyan kép, a milyet az ember a száguldó vonat ablakából csak elmosódott nagy vonalakban pillant meg egy másodperczre, bizonyára lenne olyan szép és érdekes kép a szalonunkban, mint például egy pipázó öreg paraszt, vagy egy buta kosnak a feje, vagy egy festett tál gyümölcs.

Nagyszabású látványt nyujt Hamburg kikötője, egészen eltekintve attól, hogy jelentőségre és forgalomra nézve a világ legelsői közé tartozik. Talán csak London vagy New-York kikötői élete lehet mozgalmasabb és élénkebb, de Marseille, Hong-Kong, Sydney vagy Singapore határozottan nem mérkőzhetnek vele. Részleteiben is nagyszabású és impozáns. A rakpart, a mely kizárólag a part és hajók közötti közlekedés lebonyolítására szükséges, csaknem 12 kilométer hosszú. Ilyen rengeteg területre van szüksége, hogy a kikötőbe befutó hajók elhelyezkedhessenek és rakományaikat, legyen az árú vagy ember, a partra szállíthassák, vagy onnan felvegyék. Ez a rengeteg rakpart tömve van azokkal a segédeszközökkel, a melyek ilyen nagyszabású forgalom bármely szempontjából szükségesek. A vasúti vágányok közvetlen a rakpart széleig húzódnak és Hamburgnak mind a nyolcz indóháza széleig vezetnek szövevényesen szétágazó vágányaikkal. Hatalmas gőzdarukról czombvastagságú lánczok lógnak; valamennyi fölött kiemelkedik a vitorláshajók külön kikötője mellett álló gőzdaru, mely 31 méter magasságával és 150 tonna, azaz 150 ezer kilogrammot emelő képességével a legnagyobb az egész világon.

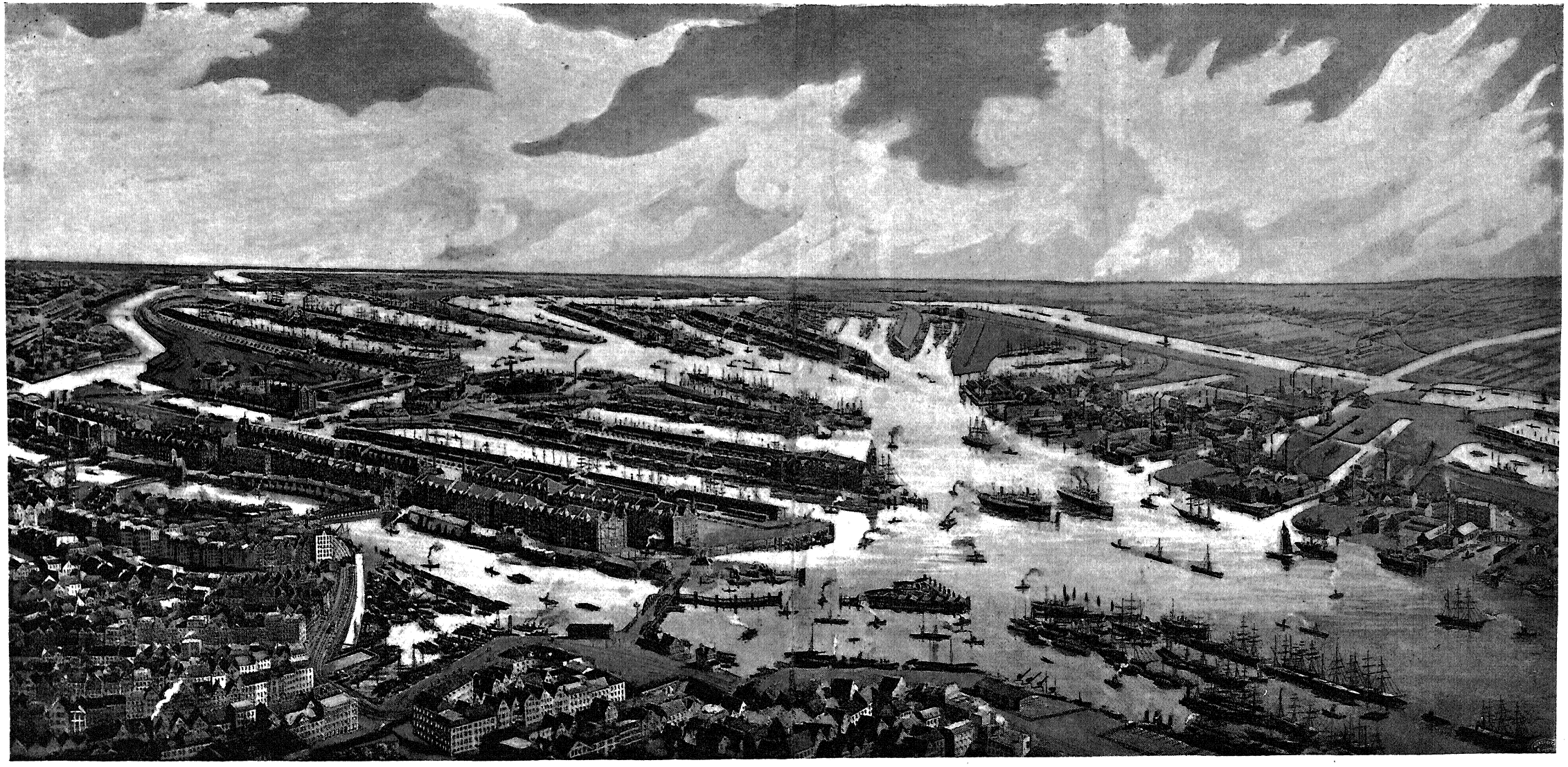

HAMBURG KIKÖTŐJÉNEK LÁTKÉPE MADÁRTÁVLATBÓL.

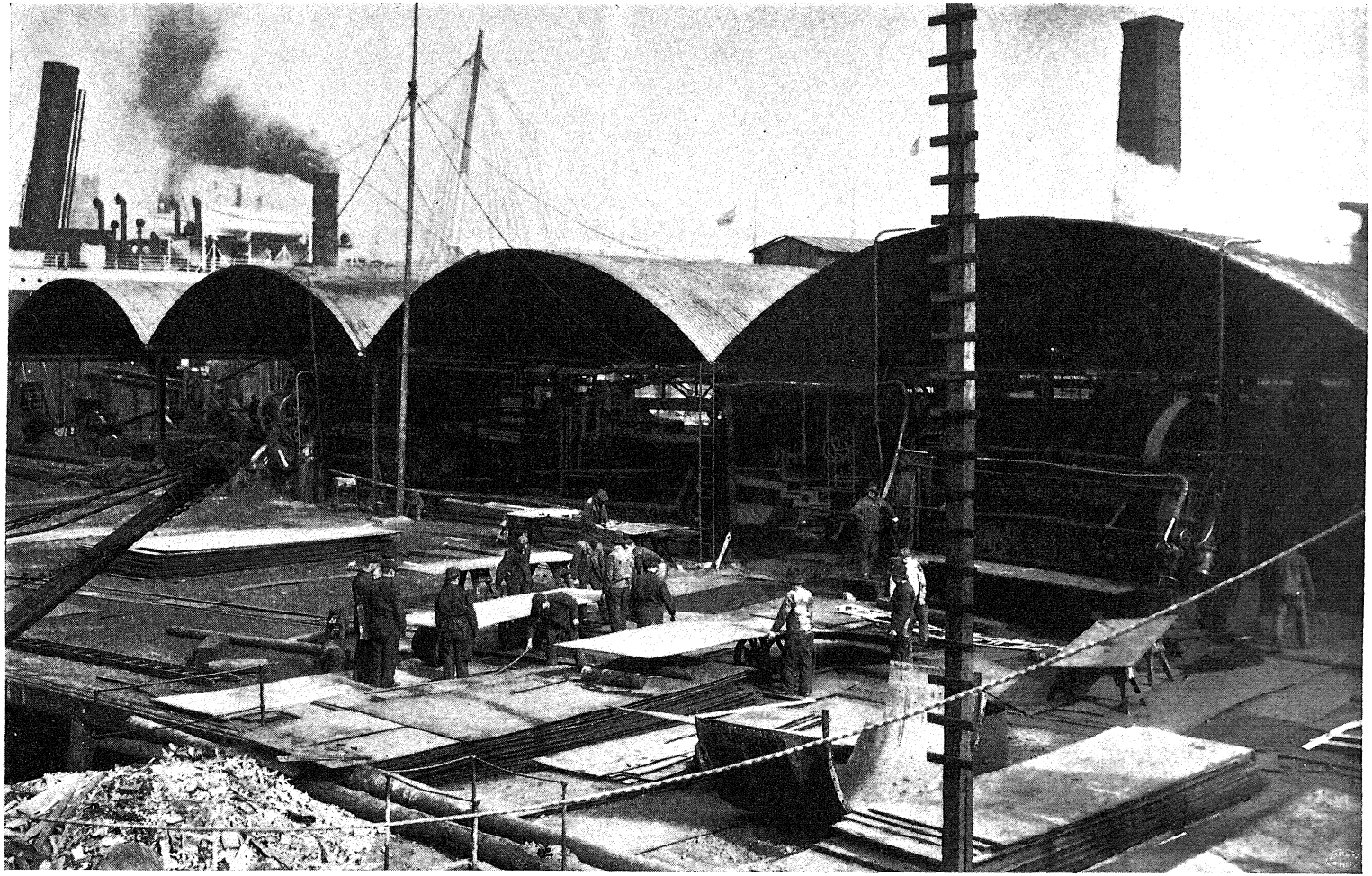

RÉSZLET A HAMBURGI HAJÓGYÁRBÓL.

A forgalom nagysága és élénksége csaknem példátlan; Európának és Ázsiának nincs olyan kikötője, egy-kettőnek kivételével, a mely Hamburggal e tekintetben felvehetné a versenyt. Sem az árúk különféleségére, sem az emberek nemzetköziségére nézve. Jóformán nincs olyan pontja az öt világrésznek, a melylyel Hamburg nem állana érintkezésben nagyszámú hajóstársaságainak hajói révén. Nincs a földnek az a terméke, a melyből ne hoznának Hamburgba. Európának kivitelre szánt czikkei, meg a föld termékeinek nagy része Hamburgon keresztül jutnak ki az exotikus földrészekre. Nemzetköziségre is első sorban áll; Afrika belsejéből, meg a csendes-oceáni szigetek legfélreesőbb pontjairól láthatók ott alakok. Néha ugyanazon napon jön meg az a hajó, a mely talán salétromot hoz Dél-Amerika nyugoti partjairól, azzal a hajóval, a mely árút, meg utasokat szállított Uj-Guineába, a Csendes-oceán nyugoti felébe.

A városon kívül, a bal parton, van egy halom; erről a magaslatról nézve a folyamot, olyan látványosságnak lehetünk a tanui, a mely a maga nemében talán páratlan. Itt vonul el tudniillik mind az a hajó, a mely Hamburg kikötőjébe tart, vagy onnan kimegy. Százával vonulnak el előttünk a járműveknek minden fajtái, az oceánokat járó hatalmas gőzösökön, meg a földgömböt körüljáró vitorlás teherhajókon kezdve végig az apró, fürge kis gőzbárkákig, a melyek a kikötő helyi forgalmára szolgálnak. Az impozáns nagyságú vitorlás hajók, a melyeket csukott vitorlákkal vontatnak be a hajózásra szűk folyamba, olyanok most körülbelül, mint a hattyú a szárazon, tudniillik otrombák. Ugyanaz a hajó, a mely künn a sík oceánon kibontott és duzzadt vitorláival játszi könnyűséggel libben fel a hullámhegyre és óvatosan, mintha vigyázna, ereszkedik le a hullámvölgybe, most szárnyaszegetten, csukott vitorlákkal, csak tehetetlen úszó tömeg; olyan, mint a hattyú a tó partján: otromba és nehézkes. A kis vontató gőzös eltörpülő parány a mögötte úszó hatalmas alkotmányhoz képest, emlékeztet a hangyára, a mely a saját nagyságát sokszorosan felülmuló terhet czipel magával. A hatalmas nagy alkotmányok között, a melyek a kikötő szűk területén óvatos mozdulatokra vannak kény-

szerítve, gyorsan és fürgén siklanak tova az apró bárkák, csónakok, jollék és giggek, folyton sipolva, búgva, fütyülve és jelezve. Olyanok, mint a felnőtt komoly emberek között a könnyelműen játszó és futkosó apró gyermekek. A hajók gőzszellentyűje, a syrén vagy

A JELENLEG LEGNAGYOBB VITORLÁS HAJÓ.

búgó, egy perczig sem szünetelnek; néha négy-öt hajó egyszerre jelez és a jelzés egyértelmű egy fülrepesztő sivítással vagy búgással. Magától értetődik, hogy minél apróbb és jelentéktelenebb a jármű, annál élesebben sipol és annál feltűnőbben jelez. Hogyne, a mikor ő a maga parányiságában csak úgy vétetheti magát észre, ha feltűnő. (Körülbelül mint a mi társadalmunkban.)

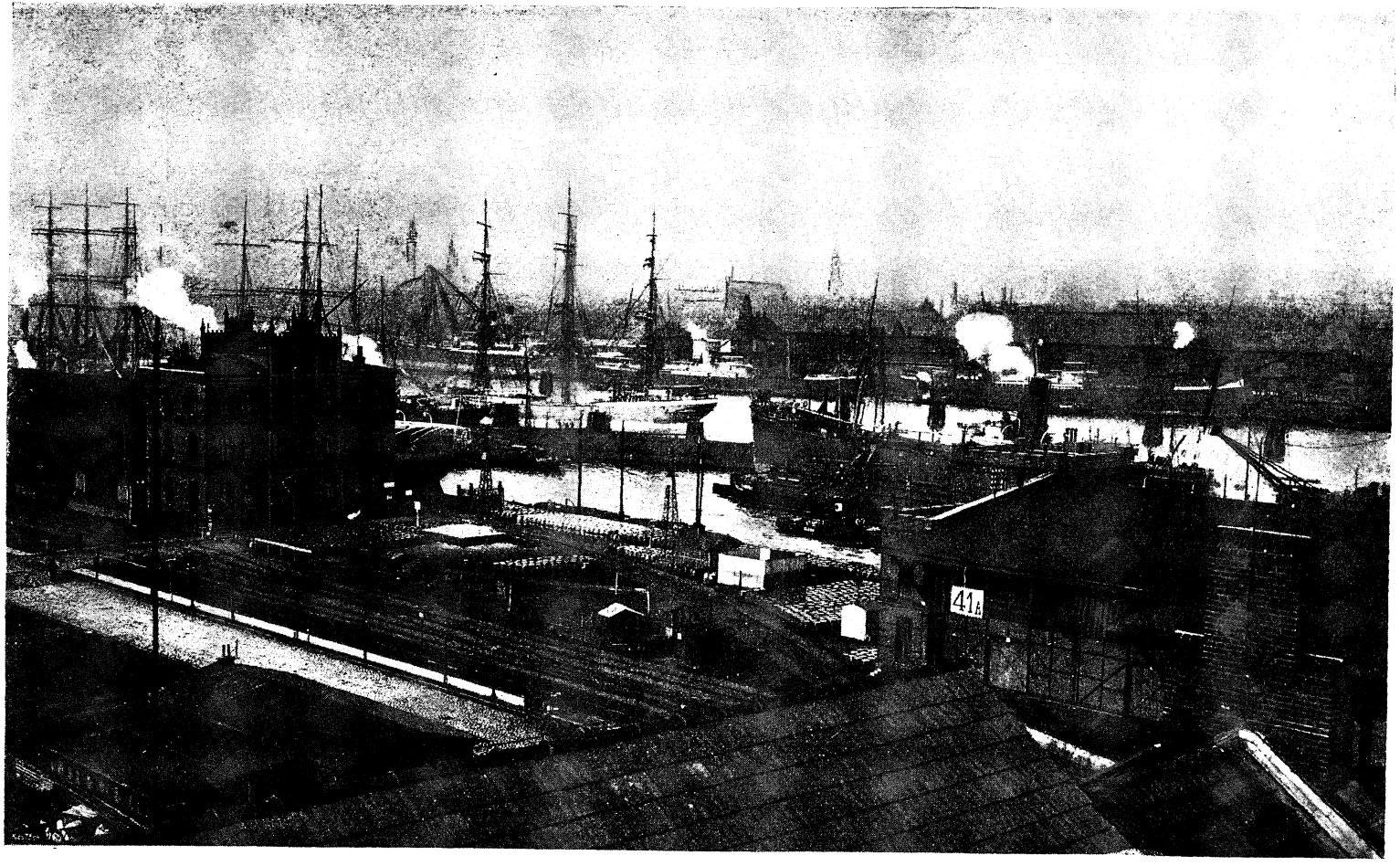

HAMBURG. — RÉSZLET A VITORLÁSOK KIKÖTŐJÉBŐL.

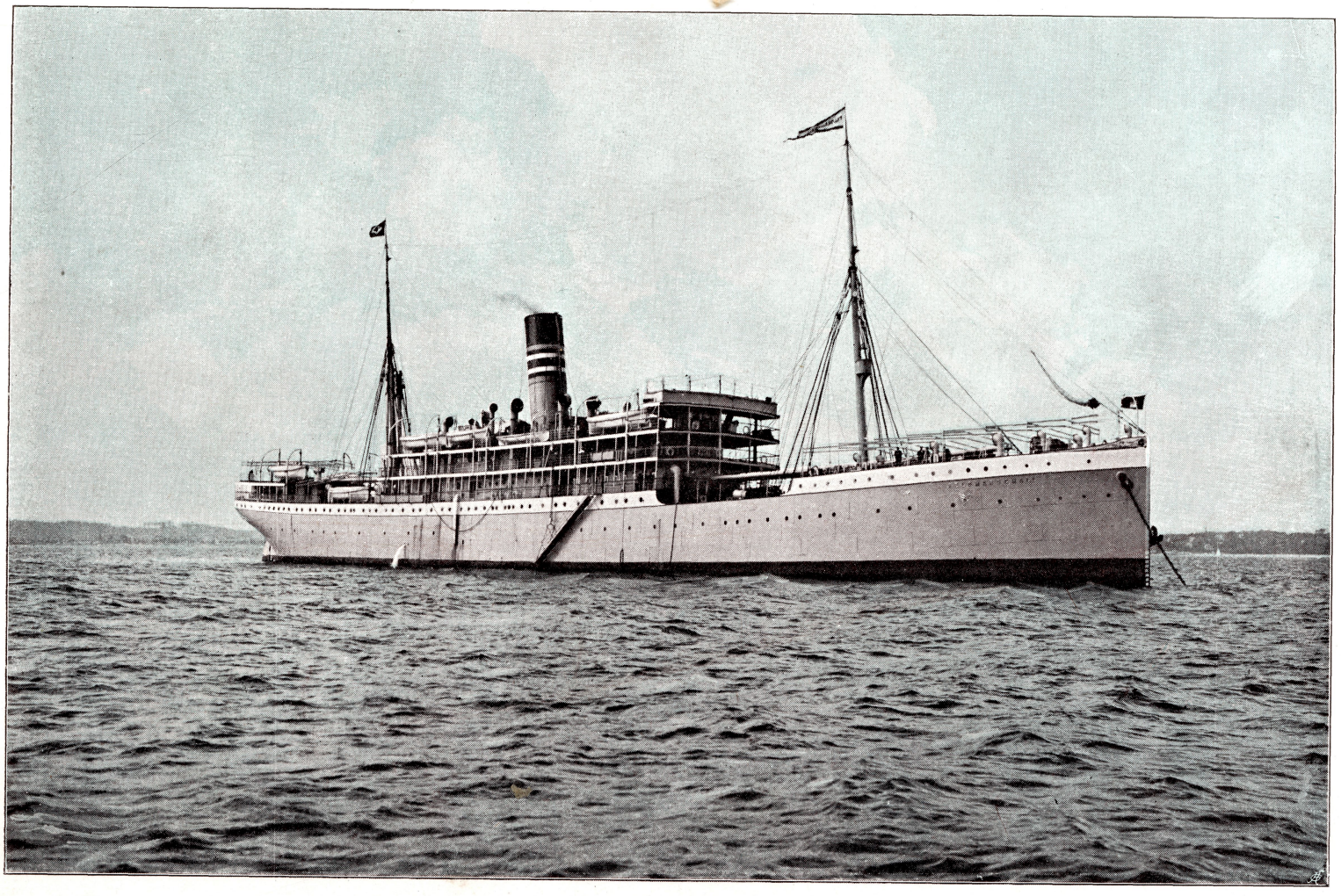

AZ AMAZONAS.

A mikor aztán elérkezik az az idő, hogy az ember a saját hajójára szálljon, akkor már zúg a feje. Nem csoda. A kikötőbe érkezés előtt a legtöbb utas rendesen hosszabb, sőt akárhányszor nagyon hosszú utat tett meg vasúton, mint például mi is, a kik a budapesti nyugoti pályaudvaron estünk át a búcsúzáson, a mely tekintettel az egész földgömb körül tervezett utazásunkra, egyenes arányban állott a tervezett út nagyságával és időtartamával. A búcsúzást azonban megelőzték a másirányú izgalmak: a tervezések, az izgató remények, az előkészületek, a bevásárlások stb. Daczára a pontos feljegyzéseknek, néha a legfontosabb és legnélkülözhetetlenebb szükségleti czikkek maradnak ki, a melyeknek beszerzésére már nincs idő. Vagy pedig, a mikor már végképpen lezártuk a színültig megtöltött bőröndöket (magyarul: koffereket) a hagyományos feltérdeplés segélyével, akkor vettük észre, hogy a tropikus vidékekre szánt könnyű fehérneműt künn felejtettük, ellenben a még néhány hétre nagyon is szükséges felöltőt éppen a bőrönd fenekére tettük. Persze ennek újabb kipakolás és felforgatás a következménye, megint pár percznyi térdeplés a koffer tetején. A mikor a zár csattan, akkor látjuk, hogy a látcső tokja üres, a látcső pedig valószinűleg el van temetve a kofferben. Szerencsére hamarosan megtaláljuk éppen a bőrönd fenekén, meglehetősen vegyes társaságban.

Mindezek jelentéktelen csekélységek ugyan, de a földkörüli utazás előtt álló ember hangulatában határozottan nem járulnak hozzá, hogy csillapítólag hassanak az idegekre.

Azután jött a harminczórai út részben túlzsúfolt vasúti kocsiban, részben a hálókocsi kényelmetlen fekhelyén, súlyosbítva egy útitárssal, a ki harsogó horkolásával túlversenyezte a zakatoló vonat kerekeinek a zaját, miközben a kerekek dübörgése csaknem szándékos rosszakarattal folytonosan egy felkapott ostoba operette legbutább dalának a refrainjére forog ütemben, órákon keresztül.

Útközben kétszer volt vámvizsgálat, a mely alkalommal a legőszintébb nyiltszívűséggel kellett feltárnunk podgyászaink legbelsőbb rejtelmeit. Magától értetődik, hogy a vámőrök részéről tanusított kiméletlen eljárás fölött a bőröndök útközben már leüle-

pedett tartalma annyira felháborodott, hogy ismét csak perczekig tartó térdepléssel voltak lecsillapíthatók. A mikor aztán a vonat berobog a hamburgi indóházba, és az első utunk a kikötőhöz vezet, hogy megnézzük a „mi hajónkat", az Amazonas-t, hogy itt van-e már, vagy nem ment-e még ki, hát valósággal megdöbbent a kikötőváros kábítóan zajos látványossága, az Elbe impozáns, elképzelhetetlen nagy forgalma, a vízen lezajló életnek nyüzsgése és nagyszerűsége. Ezért zúg tehát az ember feje, a mikor végre hajóra kerül.

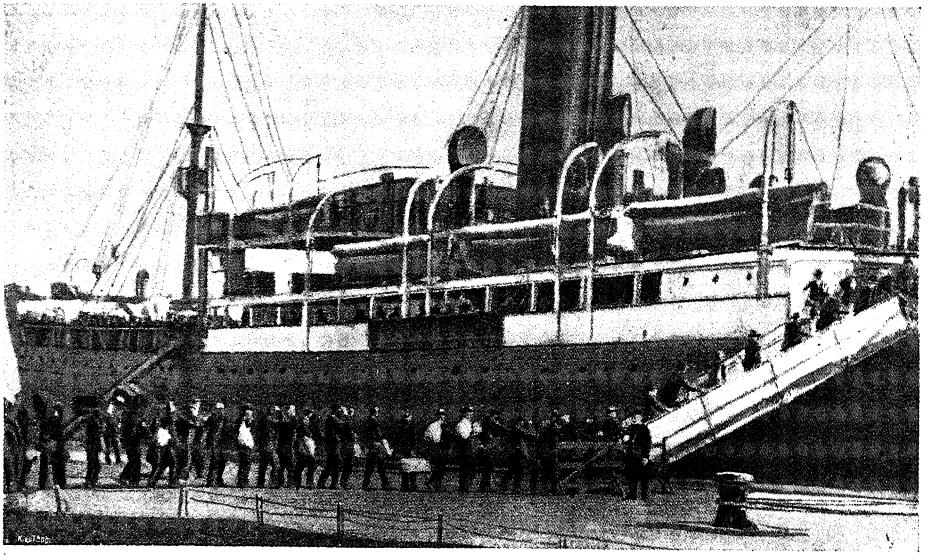

KIVÁNDORLÓK HAJÓRA SZÁLLÁSA.

Könnyű, lenge köd ült a kikötőn, a melyből az árboczoknak és a kürtőknek sűrű erdője kissé mystikus homályba van burkolva; a köd, a füst, meg a gőz áttetsző fátyolként borult a vízre. A kikötő környékén azonban mozgalmas és elevenen lüktető az élet. Daczára a kora reggeli óráknak, valamennyi üzlet, iroda, pénzváltó, korcsma és vendéglő nyitva van; valamennyiben sürgő-forgó és sietős emberek. Viselkedésükön, meg az arczukon meglátszik, hogy sietnek, hogy valamennyien fontossal vannak elfoglalva, hogy nagyon — gondolkoznak. A rakpartokon hosszú sorokban vagy nagyobb tömegekben nagy csoport egyforma kinézésű ember van összegyülekezve a:

ÉLELMI SZEREK BERAKTÁROZÁSA.

kivándorlók szomorú és csunya csoportja. Megjegyzendő, hogy nem az emberek szomorúak. Azok éppenséggel nem szomorúak: ellenkezőleg; ők az új hazát kereső emberek boldog reményével vannak most még eltelve és a szebb jövő reményében éppenséggel nem szomorúak. Hanem az a szomorú, hogy ennyi ember, asszony, meg gyerek kénytelen elhagyni a hazát, az otthont, a családot, hogy rengeteg hosszú oceáni út árán jussanak új hazába, új otthonhoz, és — a mint remélik — kenyérhez. A legtöbbje azoknak, a kik most a rakparton várják, hogy a hajóra szállhassanak, Németországból és Oroszország határáról látszanak idekerülni, de számosan vannak Ausztriából is. Magyar, hála Istennek, nem volt közöttük, legalább nem lehetett magyar szót hallani. A nyelv, a melyet beszéltek, meg az a ruházat, a melyet viseltek, megkülönbözteti őket és mutatja, hogy nem egy nemzetiségűek, de valamennyinél közös a batyu a hátukon, meg a sok gyerek az ölükben.

Az Amazonas a „Hamburg-Südamerikanische-Dampfschiffahrts-Gesellschaft"-nak egyik elsőrendű hajója,* a melyre a hetekkel előbb megváltott jegyünk szól, útra készen fekszik horgonyai előtt. Két horgonyán kívül férfikar vastag drótkötelekkel van odakötve a rakpart vasczölöpeihez. A kürtön felszálló könnyű füst mutatja, hogy a kazánok alatt már meggyujtották a tüzet, és hogy már csak órákig vesztegel lánczokra bilincselve. Ez a néhány óra azonban, az indulás előtti idő, egy oceáni hajó életében a legzajosabb és a legmozgalmasabb mozzanat.

Az árúknak óriási tömege van még künn a rakparton, a melynek néhány óra lefolyása alatt a hajó ürében kell eltűnnie, és rendszeresen, gondosan elrakódnia. Ládák, kötegek és hordók csoportosítva és tömegekben kerülnek a daruk alá; egy-két perczig tartó lánczcsörgés után a hatalmas daru egyet fordul kifelé, aztán befelé, megáll a rakodó ürbe-vezető nyílás fölött és egy tuczat hordó vagy láda — eltűnt. A látszólag lármás, zürzavaros chaosban minden a legnagyobb pontossággal történik. Az egyszer elrakott

* Nem az új, hanem még a 80-as években épült és időközben kiérdemült „Amazonas"-ja.

árút t. i. nem szabad többé bolygatni; minden darab azon a helyen marad, a melyen most fekszik és csak a kijelölt állomáson kerül ismét napfényre. A zürzavar tehát csak látszólagos, mert benn a mélységben nyugodtan és higgadtan folyik az elrakodás nehéz és szövevényes munkája, az illető hajótisztek felügyelete alatt. (Úgy-e mégis csak jó volt előszedni a felöltőt, meg a látcsövet a koffer fenekéről; különben elbúcsúzhattunk volna tőlük — Manaosig.)

Az utazó közönség elhelyezése már zajosabb és zavarosabb; a hajóra lépés megengedésének perczétől számítva órák telnek el, a míg az összes utasok, különösen a néhány száz főből álló kivándorló csapat a hajóra száll és elhelyezkedik. Mindenki első akar lenni kijelölt kajüttjének feltalálásában és mindenkit kellemetlenül lep meg az osztályrészül jutott parányi helyiség, a minthogy a tengeren még nem járt utasra tényleg igen kellemetlen benyomást tészen első pillanatra minden hajó kajüttje. A lakószobák területéhez szokott szemnek ugyanis feltűnően kicsinyeknek látszanak az első perczben; olyanok, mint egy börtön-zárka.

A tengeren először utazók félénk kíváncsisággal, százfelé elágazódó érdeklődéssel, meg százféle kérdéssel foglalják el a helyiségeiket. Ezeknek minden és mindenki imponál; de legjobban imponálnak a — veterán utasok, a kik már tettek egy-két utat az oceánon, és ennek folytán most úgy viselkednek a hajón, mintha ők fedezték volna fel — Amerikát.

A nagy podgyászoktól el kell búcsúznunk; ezeket leviszik a hajó ürébe, a honnan csak hetek mulva kerülnek elő; útközben, vagy a kijelölt állomás előtt, csak a kapitány engedelmével nyulhatnak hozzá az utasok. A mindennapi használathoz szükséges tárgyakat, a fehérneműt, ruházatot, könyveket tartalmazó podgyász a kajüttbe vihető. Csakugyan bámulatos rendező és szervező képesség kell ahhoz, hogy ebben a leírhatatlan zürzavarban a számos utas, meg a hozzája tartozó járulék a maga helyére kerüljön. Íme ezért zúg az embernek a feje, a mikor a hajóra száll és azért érzi magát megkönnyebbülve, a mikor a hajó végre-valahára ledobja a köteleit, megmozdul és a kikötőből kifelé indul.

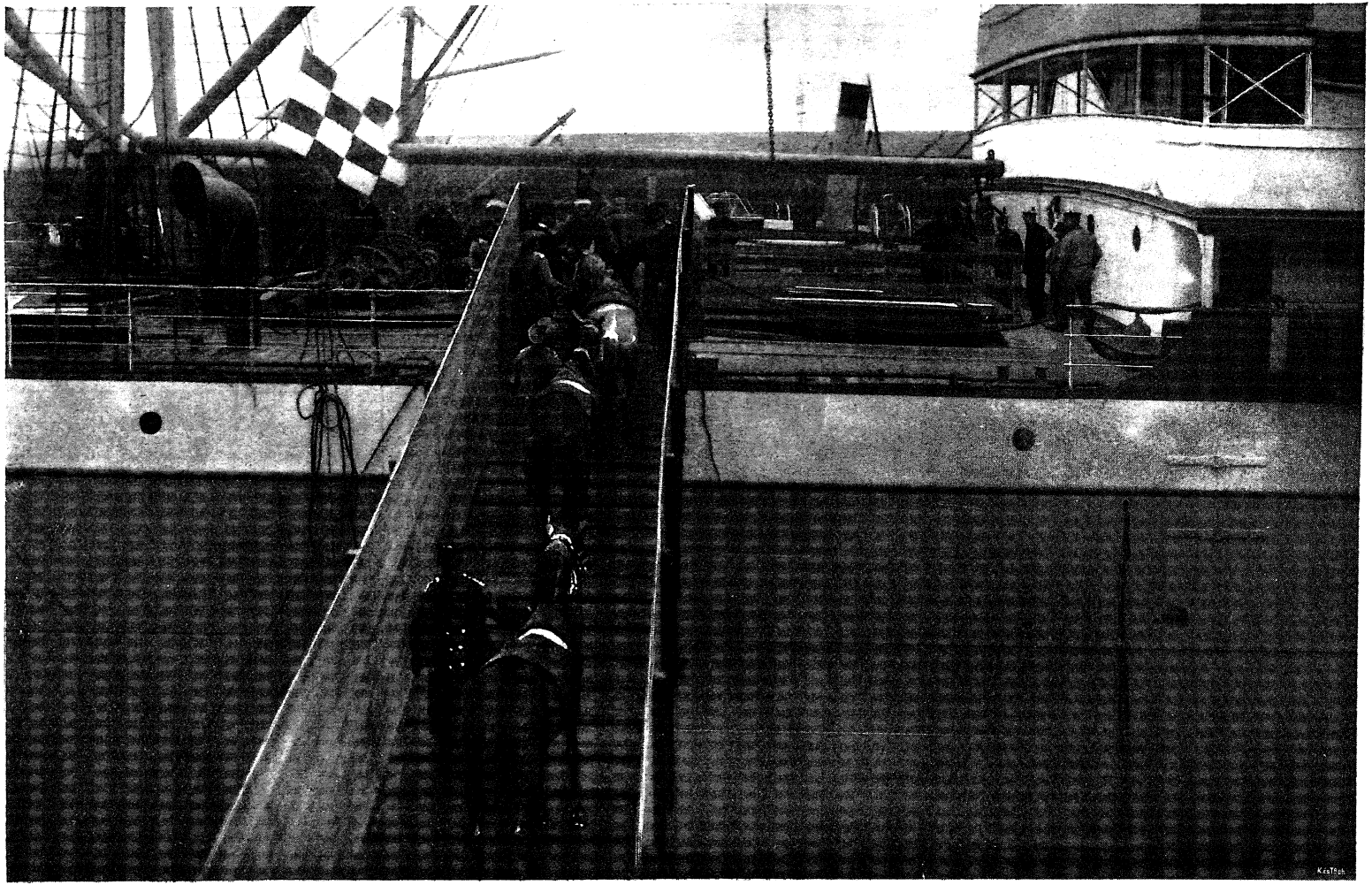

LOVAK BEHAJÓZÁSA.

HAMBURGI FLEET. (CSATORNA.)

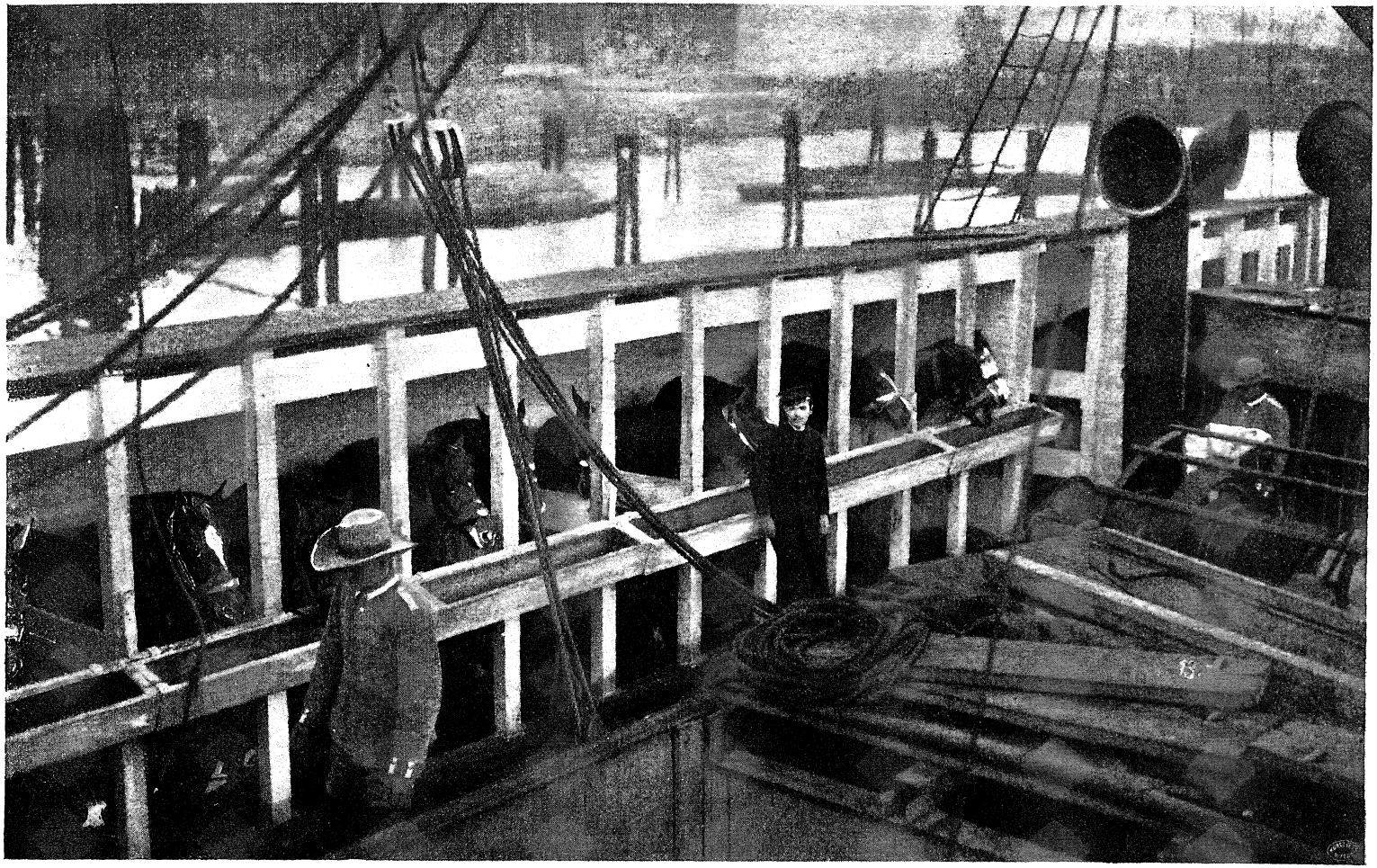

LÓISTÁLLÓ A HAJÓN.

Az Amazonas egy darabig, a míg a rakpart közelében elhorgonyzott hajók közelében járt, lassan és óvatosan kereste az utat, a mely kivezet ebből a tömkelegből. Óvakodnia kell a legcsekélyebb érintkezéstől is, a melynek az eredménye mindig kiszámíthatatlan és akárhányszor végzetes lehet egy nagy hajóra. A mint aztán szabadabb területre ér, gyorsan siklik az Elbén lefelé, a melyen mintegy száztiz kilométert (körülbelül 60 tengeri mérföldet) kell tennie, a míg kiér a sík tengerre. Cuxhavennél meglassítja a menetét; itt tudniillik leszáll a folyamkalauz, az Elbe-pilot. Magától értetődik, hogy az „Ansichts"-kártyáknak, az abban az időben* gyermekkorát élő mai óriásnak — egész tömegét viszi magával, mint az utasok utolsó üdvözletét.

Mintegy hat-hét órát tart, a míg a hajó az Elbe torkolatát eléri, de azért Cuxhavennél még nincs egészen a sík tengeren.

Az Elbe és a Weser torkolatának a vidéke ugyanis sajátságos keveréke a tengernek meg a szárazföldnek, a melyen hol az egyik, hol a másik lép előtérbe.

Apály idején, a mikor a víz lefolyt homokos vagy iszapos fenekéről, óriási kopár területek kerülnek felszínre; dagálykor pedig ez mind eltűnik és ismét a tenger van a helyükön. Az elővigyázati intézkedéseknek és az óvszabályoknak hosszú sorozata van előírva a viziutak betartására. A zátonyok meg a sekély viziutak szövevényes labyrinthusait rendkívül pontos térképek tüntetik fel; világítótornyok messziről figyelmeztetik a hajót a veszélyes pontok kikerülésére, valamint úszó boyék (elhorgonyozott úszó vashordók) és világítóhajók a veszélytelen viziutakat szegélyezik be.

A Norderney-ba vagy Helgolandba rándulók verőfényes szép napokon a legszebb színben látják ezt a vizi-világot. Ha apály van, akkor a fehér homokzátonyok, széleiken a vörösre festett világítóhajókkal nagyon jól festenek a tenger világos-zöld vizében; mint látványosság is gyönyörűek. De egészen más világ van itt ködös, esős, csunya időben. Ilyenkor meghatározhatatlan szennyes-szürke

* Az utazást 1888 október elsején kezdettük.

szín borít el mindent; a kopár zátonyok színe összefolyik a haragos tenger szennyes-zöldes színével és a zátonyokat nem lehet megkülönböztetni a fölöttük lomhán lebegő ködtől. Bezzeg nem mosolyog ilyenkor a tenger; ellenkezőleg, valami alattomos, ravasz rosszindulat látszik rajta és a szanaszéjjel heverő hajóroncsok a félredült árbóczokkal mutatják, hogy milyen veszedelmes tud lenni.

Most képzeljük el azt a személyes bátorságot, azt a vakmerőséget, a melylyel a hajósok bemerészkedtek ebbe a veszedelmes tömkelegbe abban az időben, a mikor még nem voltak világítótornyok, nem voltak boyék, nem volt térkép, nem volt pilot, és nem volt száz meg száz jelzőkészülék, a melyek éjjel-nappal, ködnél és viharnál figyelmeztettek volna a veszélyes pontra avagy mutatták volna a biztos utat. És mégis bemerészkedtek, a mint bemerészkedett Diaz de Solis a Rio de la Platába és Magellhaes a vízi utak legveszedelmesebbjébe, a Tűzföld feletti szorosba.

A mint az Amazonas kiért a sík tengerre, egyszerre és hirtelen egészen más viszonyok közé került és annak megfelelően egészen más modort tanusított. Az eddigi sima és nyugodt haladása az Elbe vizén most lassú és méltóságteljes himbálássá változik a nyilt tenger hullámain. Az Északi-tenger talán sohasem nyugszik és a felszine soha sem síma; egy kicsit mindig hullámzik. Ezt a hullámzást pedig, ha még oly kismérvű is, a hajók rögtön megérzik és azonnal elvesztik az egyensúlyt; himbálózni kezdenek. Ezt a himbálózást pedig azonnal megérzik a rajta levő utasok. Nem lesznek ugyan rögtön tengerbetegek, de kezdik igen kellemetlenül érezni magukat. A gyengébb szervezetüeknek már ennyi is elég, hogy a hajón utazást ne tartsák a legkellemesebb állapotnak és itt-ott már láthatók egyesek, a kik sajátságos fanyar mosolylyal sápadt arczukon, keresnek egy alkalmas helyet a hajó központja közelében, a hol már előzetesen nyert értesülések szerint, legkevésbbé érezhető a hajó mozgása és aránylag legjobban érzi magát az ember.

Az utolsó világítóhajó elhagyása után, a mely az Elbe torkolatába vezető utat jelzi, a hajó irányt változtat és a Nordeney-i világítótorony felé vesz irányt. Ebben az új kurzusban haladva

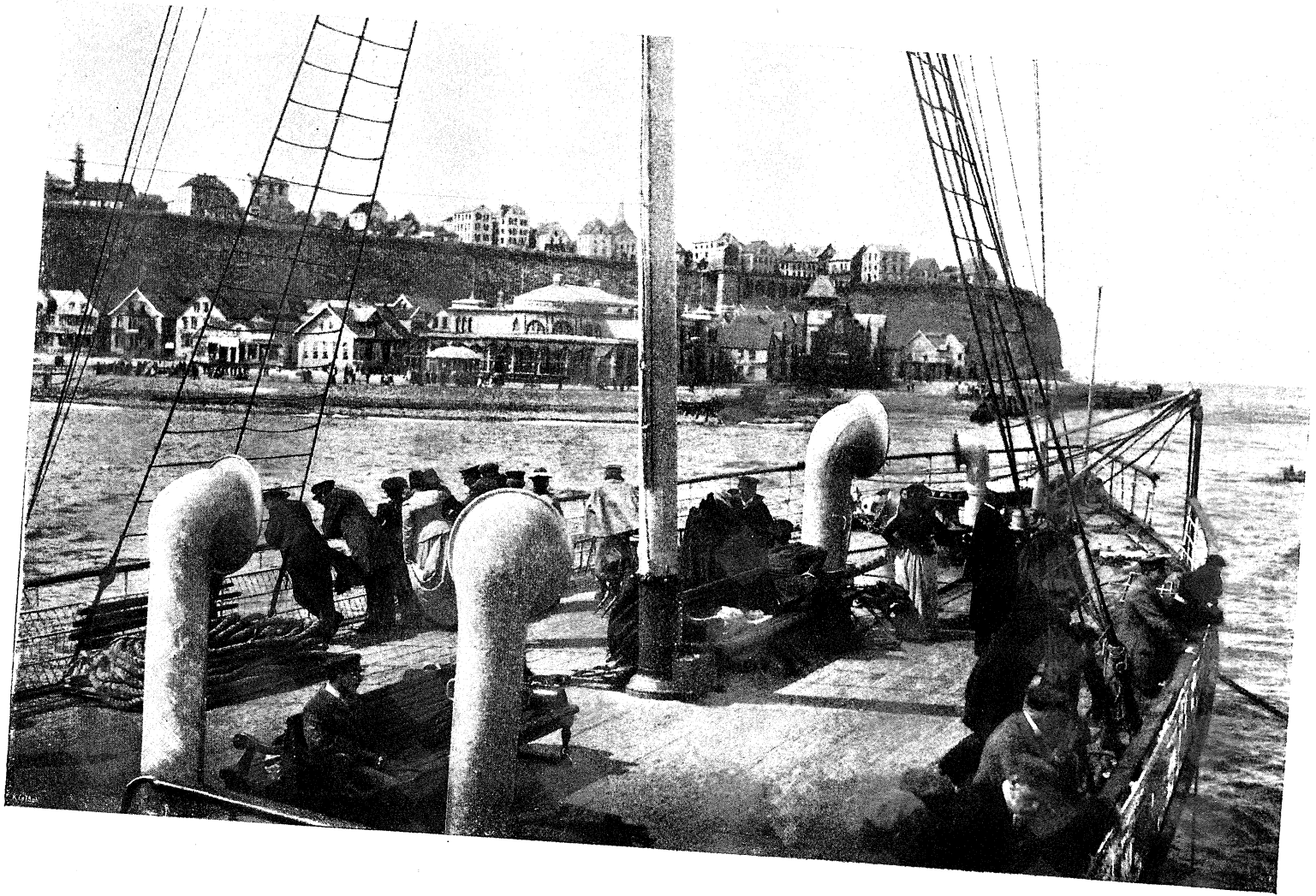

HELGOLAND LÁTKÉPE.

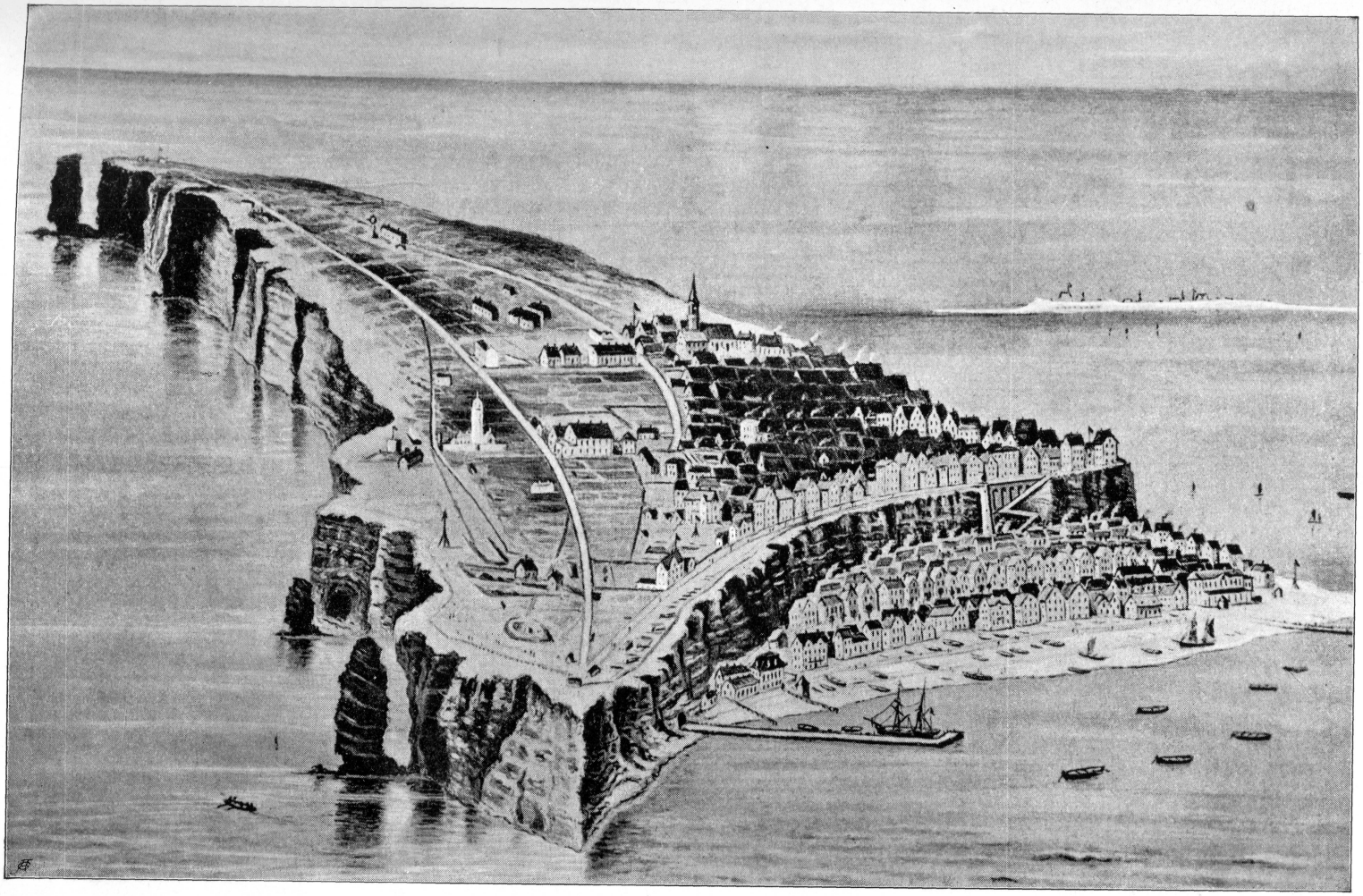

HELGOLAND SZIGETE MADÁRTÁVLATBÓL.

csakhamar feltűnik a parányi Helgoland szigetnek körvonala. A vörös homokkősziklából álló sziget csak ötven méternél magasabb partjainak köszönheti, hogy még ebből a távolságból is — Helgoland mintegy 35 tengeri mértföldnyire fekszik Cuxhaventől — tudja magát észrevétetni.

Nemsokára közvetlenül a hullámok között, azaz minden látható alap nélkül, feltűnik a tengerből kiemelkedő „Rotesand“ világító-

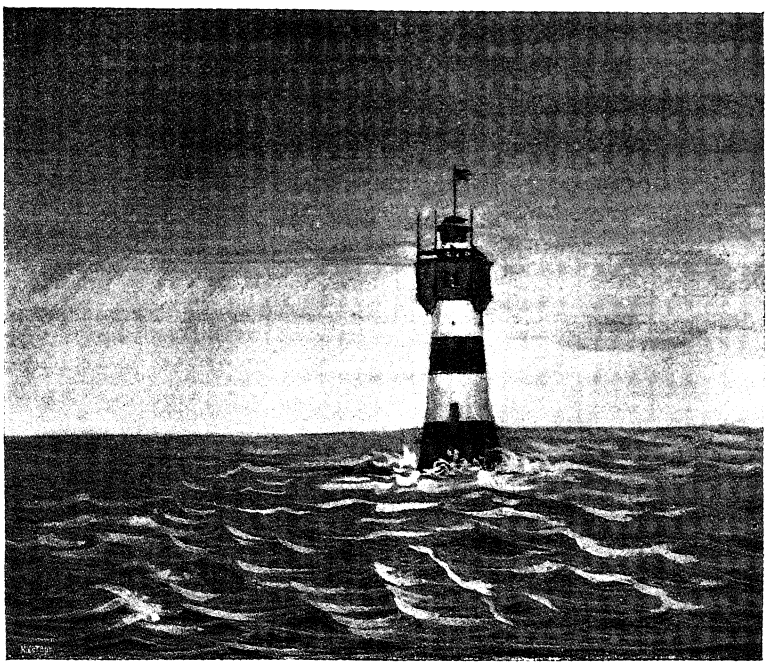

A „ROTE SAND“ VILÁGÍTÓ TORONY BREMEN KÖZELÉBEN.

torony; egyike a legfontosabbaknak az Északi-tengeren. A felépítése, de még a karban tartása is súlyos feladat volt a német tengerészetnek. A mintegy 30 méter magas torony nyolcz méter mélyen homokba van építve. Alapzatul nem szolgált sem szikla, sem zátony; közvetlenül a tengerfenékre van építve. A vasból épült torony csaknem egy millió márkába került és tekintettel arra, hogy homokra építették (innen a neve: Vörös-homoktorony), óriási nehézségeket okozott. Még épülés közben történt, hogy a vihar elsöpörte az egész alkotmányt. Megépítették újból az egész alkotmányt és azt a hoz-

zátartozó összes gépekkel egyetemben, ide usztatták Bremenből erre a pontra, a hol elsülyesztették és megerősítették. Azóta zavartalanul mutatja az utat a Weser torkolatába.

Később rövid időközökben feltűnnek a kelet-friziai szigetcsoport mentén: a borkumi világító-hajó, a melyet szintén már többször szakított el a vihar; utána a terschellingi homok-pad világító-hajója, a mely már a hollandi partok fölött fekszik. Ez a világító-hajó azt

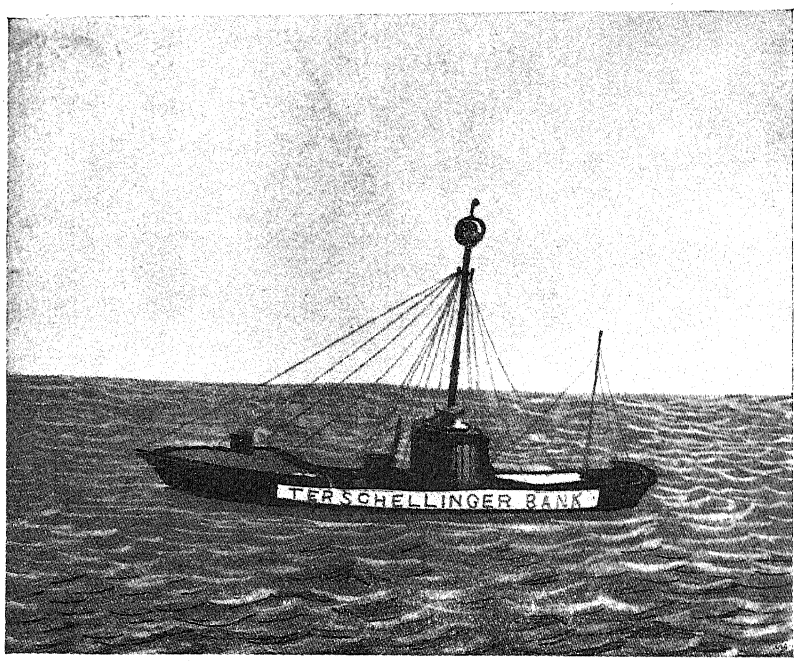

TERSCHELLINGI VILÁGÍTÓHAJÓ.

a pontot is jelzi, a melynél az angol csatornán keresztül haladni szándékozó hajók irányt változtatnak, t. i. délnyugatnak fordulnak.

A csak gyengén hullámzó tengeren elég símán halad az Amazonas; mozdulatai lágyak és kellemesek. Az idő derült és tiszta; az első ebéd — a bemutató — úgy látszik kitűnő konyhából került ki; a társaság distinguált és a körülményekhez képest — első nap a tengeren! — elég nyugodt és kedélyes; a sör és bor kifogástalan; utána a séta a fedélzeten meg a szőke német szivar a hollandi liquerök mellé: minden zavartalan. Ennyi előzmény után természetesen a hangulat is kellemes és az ember hajlandó a környezetet a legszebb

színben látni. Olyanforma ez a hangulat, mint a mikor a városi lakó a szünidők kezdetével az első igen kellemes napot tölti künn az Isten szabad ege alatt, friss levegőben, sugárzó napfényben, illatos

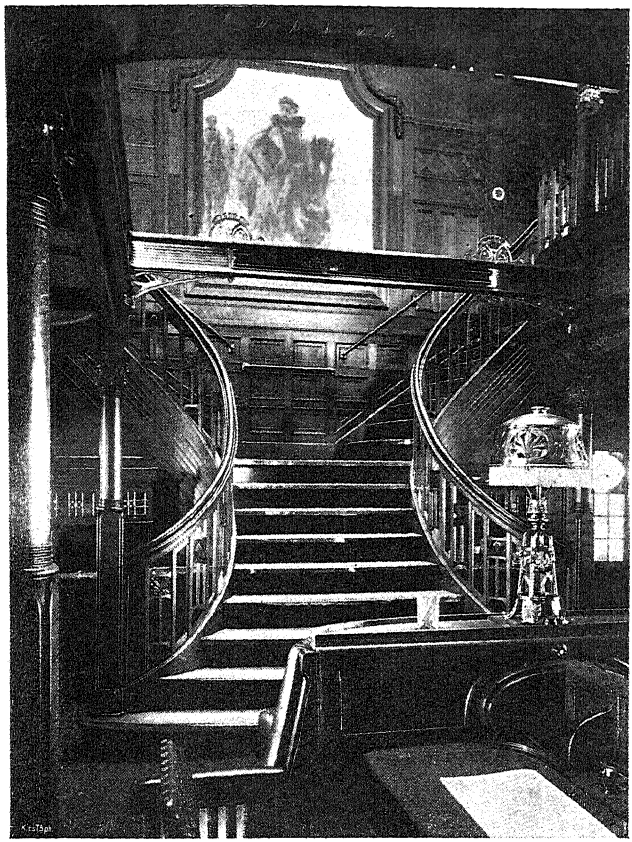

LUXUSGŐZÖS LÉPCSŐHÁZA.

fűvön a lombos fák tövében, megszabadulva minden szellemi tehertől és minden társadalmi kötelességtől.

Ezt az engedékenyebb és elnézőbb hangulatot használjuk fel és ismerkedjünk meg az Amazonas-szal, mely hetekre lesz az otthonunk; a melyen nem lesz semmi más kötelességünk, mint hogy jól érezzük magunkat; a hol csak arra kell vigyáznunk, hogy legyen jó étvágyunk, jól aludjunk és tartsuk be a hajó-fegyelmet és legyünk egy kissé tekintettel az útitársaink — idegeire.

Mint már említettem, az Amazonas a hamburg-délamerikai

társaságnak egyik legjobb hajója.* A mit a nyolczvanas évek hajóépítészeti technikája elért, az már összpontosítva volt az Amazonason. A 125 méter hosszú és 16 méter széles hajó födélzete tágas, szabad és szellős; csak úgy ragyog a tisztaságtól. A mi deszkából van rajta vagy fából, az tükörsima, a mi pedig fém,

LUXUSHAJÓ ÉTTERME.

az ragyog és tündököl. Hatalmas gépcomplexusa van, a mely 6000 lóerővel hajtja a 4000 tonna súlyú hajót, a miközben átlag 13—14 tengermérföldnyi utat teszen meg óránként, rendes körül-

* Ne felejtsük el, hogy a mult század 80-as éveiben épült hajók ma már teljesen elévültek és használaton kívül vannak helyezve. Nagyságra, gyorsaságra, a gépek szerkezetére, berendezésére és az utasok ellátását illetőleg ma már jelentékenyen változtak. A mai modern hajók minden felsorolt tekintetben messze felülmulják az akkori „modern" hajókat. A mai keletű hajók valóságos száguldó elsőrendű hotelek a 80-as évek közepén épült és az akkor modern hajókhoz képest. Magától értetődik, hogy ugyanezt fogják mondani — húsz év mulva a mai „modern" hajókról.

mények között.* Az utasok kényelméről és biztonságáról a legmesszebbmenő módon gondoskodnak. A kajüttök, habár nagyságra nézve a legkisebb lakószobával sem vehetik fel a versenyt, elég tágasak ahhoz, hogy egy magányos ember mindennek találjon benne helyet, ha a szűk méretekkel valahogyan már megbarátkozott. A közös szalon, a játszó-

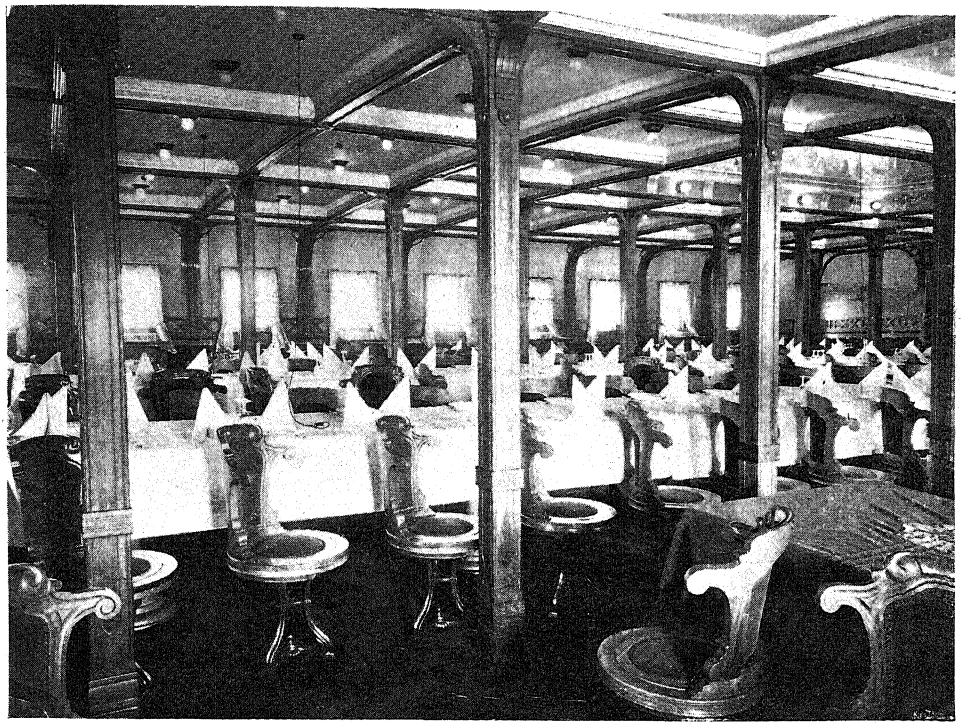

II. OSZT. EBÉDLŐ.

és dohányzótermek, a zongoraszoba ízléses elegantiával, sőt némely tekintetben felesleges fényűzéssel vannak berendezve. Az ebédlőben mindenkinek megvan a maga kijelölt helye és olyan kényelmesen foglalhat helyet a ragyogó tisztasággal megrakott asztal mellett, mint egy világváros elsőrendű éttermeinek asztalainál. A kiszolgálást jól begyakorlott, fegyelmezett és értelmesen viselkedő szolgaszemély-

* Egy tonna annyi, mint 1000 klgr.; egy tengeri mérföld pedig annyi, mint 1582 méter; azaz 4 tengerimérföld egyenlő egy földrajzi mérfölddel, vagyis 7·4 kilométerrel. Lehetőség szerint úgy osztjuk be későbbi leírásunk folyamán a távolságokat, hogy a tengeren tengeri mérföldekkel, a szárazföldön pedig kilométerekkel fogunk számolni.

zet végzi, a mely sokkal jobban fél a pinczér „nagymogul"-tól — mint akár magától a kapitánytól.

Annyi bizonyos, hogy egyetlen utazó sem követ el fölösleges pazarlást, ha azt a személyzetet, a melynek figyelmétől függ későbbi sorsa, már előre kézzelfogható módon meggyőzi a — viszonosságon alapuló rokonszenvéről.

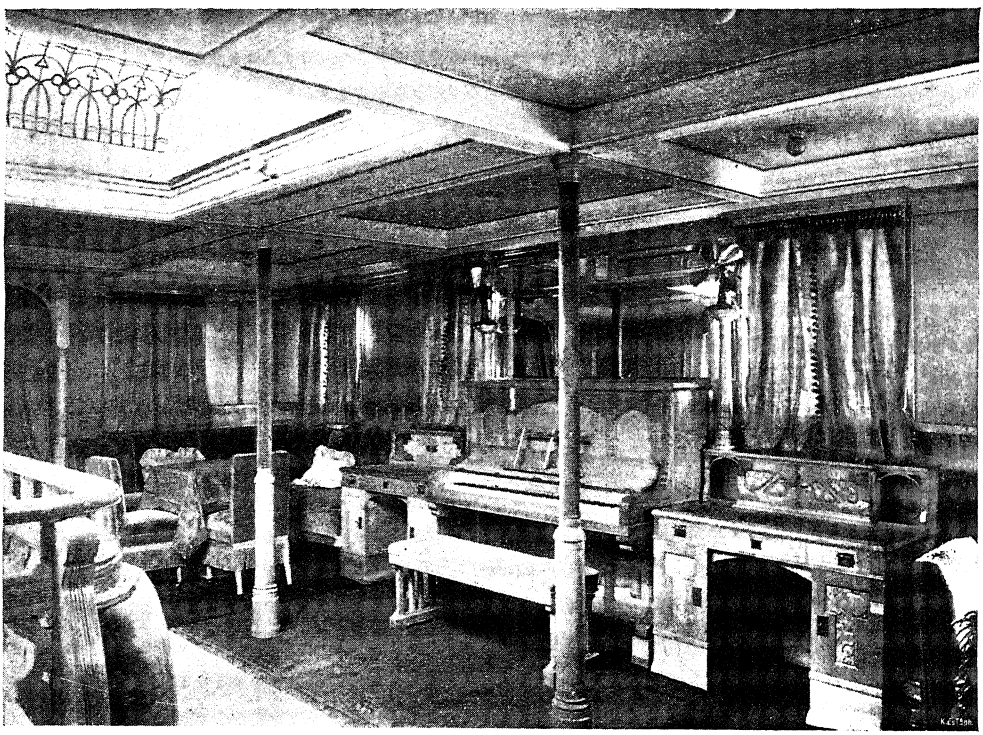

OCEÁNGŐZÖS TÁRSALGÓTERME.

Érthetőbben és rövidebben kifejezve: előreadott kis borravaló meghozza a gyümölcsét.

A hajó gazdagon és pazarul el van látva élelmiszerekkel, a mely kijelentés tekintettel arra, hogy mintegy 50—60 első- és másodosztályú és mintegy 600—700 harmadosztályú utast, továbbá mintegy 80—90 főből álló személyzetet kell naponként ötször ellátnia étellel és itallal, nem csekélység. A hajónak az a része, a hol az éléstár van elhelyezve, óriási raktár, az eleven része pedig valóságos állatsereglet. Libák, pulykák, kappanok, csirkék, sertések,

bárányok és hízott marhákból egész vásárra való van szépen sorjában elhelyezve a megfelelő ólakban és istállókban. A jégkamrákban egynehány mészárszéket kitöltő vágott hús- és hentesárú; a piñczékben beláthatatlan sok a különféle italokat tartalmazó palaczk, sőt — a minek láttára minden német utas szive feldobban — hosszú sora a — sörös hordóknak. Jellemzésül megemlítem, hogy

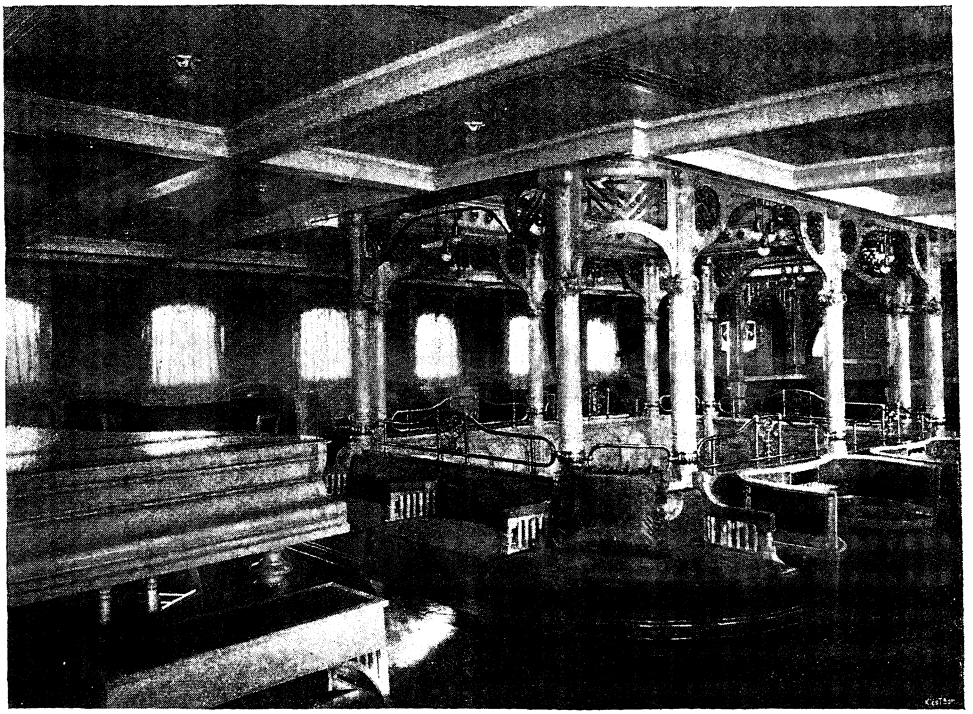

OCEÁNGŐZÖS ZONGORASZOBÁJA.

az Amazonasra felhalmozott élelmiczikkek értéke mintegy 40,000 márka, az italoké pedig 10—12 ezer márka.

A hajó berendezésén meglátszik, hogy hosszú forró-égövi útra épült és emeli érdekességét az is, hogy egyike azon kevés hajóknak, a melyek a világ legnagyobb folyóján, az Amazonon is mintegy 1000 tengermérföldre haladnak fel Manaosig és ha nagyságra nem vetekedhetik is a Hamburg-Amerika vagy a N. Deutscher Lloyd társaságok elsőrendű hajóival, mégis határozottan imponáló nagyságú és a választásunkkal meglehetünk elégedve.

Kedélyes hangulatban telt el az első vacsora is, a mely rendesen az utasok — ismerkedési estélye. Az utasok túlnyomó része német, azután angolok és hollandiak. A mint az asztalfőn ülő kapitány megjegyzéseiből kivehető volt, Vigóban, a spanyol kikötőben, nehány portugál család fog a hajóra szállani, a kik már előzetesen gondoskodtak megfelelő számú elsőosztályú kajüttekről. A németek

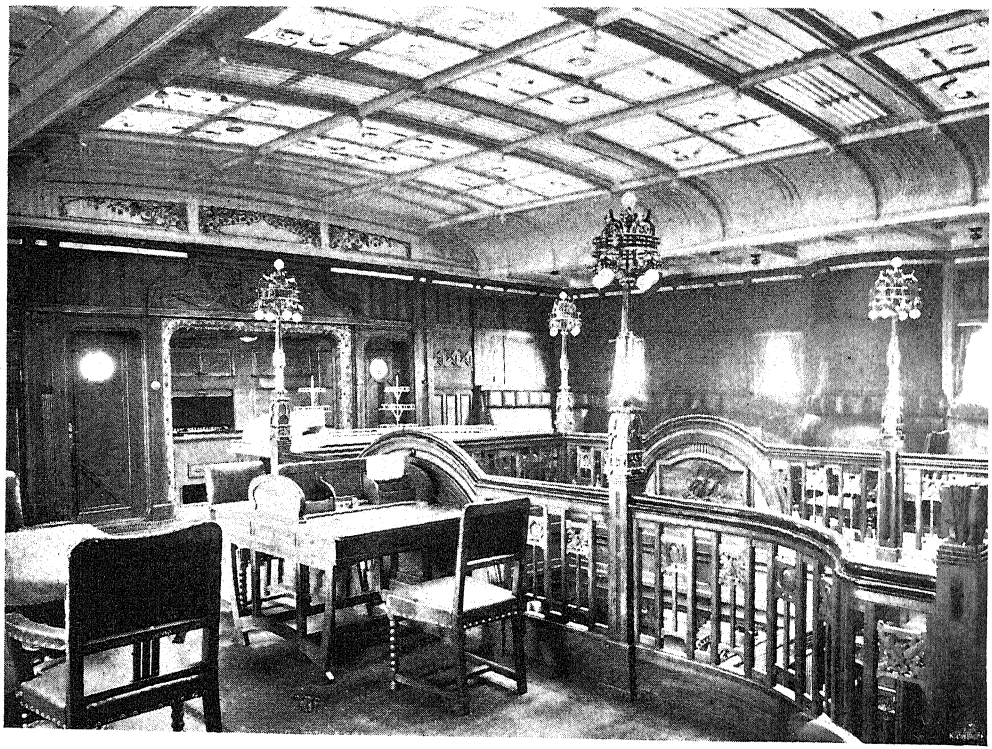

DOHÁNYZÓ TEREM.

között volt egy három tagból álló „tudóstársaság“, a mely az amazonmenti flórát ment tanulmányozni, hogy aztán a Cordillerákon átkelve, jussanak ki Délamerika túlsó partjára, a Csendes oceánra. Velük volt egy „tudósné“, a kinek örökké mosolygó barátságos és nyájas arcza olyan ellenmondásban állott szikár magas termetével, mintha az egyiket vagy a másikat kölcsönkérte volna. Elhatározottságát és bátorságát mutatta az, hogy férjét, a botanikust, elkisérte a hosszú útra és a Cordillerákra. Megjegyzendő, hogy abban az időben a vasutak még nem jártak úgy a Cordillerákon, mint például

Budapest és Wien között, hanem egyes helyeken a rengeteg utat öszvéren vagy gyalog lehetett csak megtenni.

Két német mérnök Rio-de Janeiroba volt meghíva egy villamos üzemre berendezett nagyobb szabású gyárnak vezetésére. Az egyiknek bájos fiatal teremtés volt a kiséretében, egy 18—20 esztendős leány, a ki már az első estén vetélytársnélküli királynővé

TÁRSALGÓ TEREM.

proklamáltatott hangosan és titokban. A hajó két fiatalabb tisztje gépiesen húzgálta a különben is jól illő tengerészzubbonyt és vállalkozólag sodorította a szőke bajuszt, a mikor megpillantották az asztalnál a fiatal útitársnőt.

A kereskedő-csoport, értsd: a német kiviteli kereskedelemnek nehány kiválóbb férfia — Brazilia és Argentina különböző piaczain szándékszik lerakodóhelyet létesíteni gyáraik termékei számára. Rokonszenves arczú, intelligens kinézésű úri emberek, kitűnően öltözve és olyan modorral, a minőt a nagyvárosok előkelő szál-

lodáinak éttermeiben és előcsarnokában megjelenő idegeneknél szoktunk észlelni. Egy öt tagból álló angol család egész külön coloniát alkotott, míg egy idősebb hollandi házaspár egészen beleolvadt a germán közösségbe. A fiatalabb kereskedő nemzedék, három vagy négy fiatal ember, tiszteletteljesen vonult a háttérbe és szerényen sütkérezett a napfényben, az említett nagygyárosok környezetében. Ezek fiatal kezdők, most kezdik a pályájukat. Délamerika partjai lesznek működési terük, a hol még „gazdátlanul hevernek a milliók", a melyeknek a felszedése nem is nagy munka. Csak pár éven át kell egy kicsit kitartó szorgalommal és fáradhatatlan buzgalommal dolgozni, meg egy kicsit merésznek, bátornak kell lenni; a sárgaláztól meg más tropikus betegségtől nem szabad magát elpusztíttatni és akkor rövid évtized alatt az ügy el van intézve. Az ember kimegy mint 27—28 éves vagyontalan fiatal ember és hazajön mint 40 éves vagyonos úr.

Az egész társaságtól egészen különvált kis csoportot alkotott öt-hat német katonatiszt. A Nyugot-Afrika partjain állomásozó gyarmat-ezredhez voltak beosztva. Úgy viselkedtek a hajón, mintha már most is szolgálatban lettek volna. Magatartásuk és viselkedésük olyan feszes volt, mint az egyenruha, a melyet viseltek és a melyet a hajón sem cseréltek fel a kényelmesebb polgári öltözettel. (Isten őrizzen; hiszen akkor az emberek esetleg képesek lettek volna őket szintén közönséges — polgároknak nézni!) Csak Teneriffáig maradnak a hajón; ott át fognak szállani egy angol hajóra, a mely Nyugot-Afrika partjaival tartja fenn a közlekedést.

Érdekes útitársat kaptunk egy magányos úrnőben. Mintegy 50 éves lehetett, erősen megbarnult arczczal, rövidre nyírott hajjal. Valóságos vérbeli úriasszony lehetett; komoly, nyugodt és előkelő. Meglátszott rajta, hogy valóságos „globe-trotter", a ki megszokta a saját lábán járni és ügyeit minden férfi-beleavatkozás nélkül maga szokta elintézni. Naphosszat elrajzolgatott a mappájába, vagy olvasgatott; mások társaságát soha sem kereste, de készséggel válaszolt a hozzá intézett kérdésekre. Jelenleg Délamerikát szándékozik körülutazni, még pedig az argentinai pampákon keresztül.

EGY GŐZHAJÓ BELSEJE.

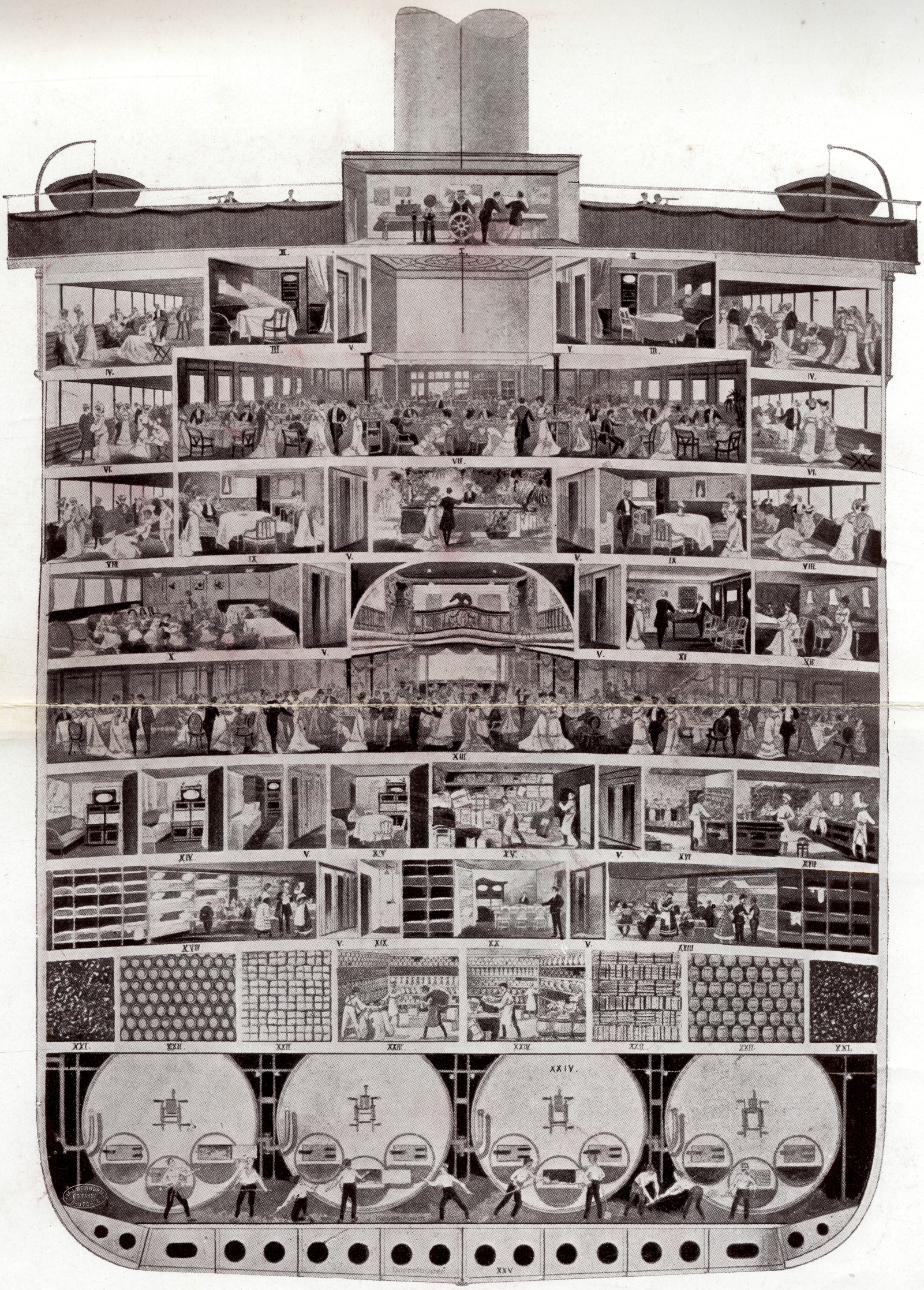

I. Kormánykészülék. — II. Parancsnoki híd. — III. Luxus-kabin. — IV. Sétahely a fedélzeten. — V. Folyosó. — VI. Emeleti fedélzet. — VII. Nagy étterem. — VIII. Földszinti fedélzet. — IX. Dísz-terem. — X. Gyermekszoba. — XI. Telefon. — XII. Írószoba. — XIII. Nagy étterem. — XIV. Első oszt. kajüttök. — XV. Málha-rakodóhely. — XVI. A hajószemélyzet konyhája. — XVII. Fő-konyha. — XVIII. Harmadosztályú hálószobák. — XIX. Fürdő. — XX. A Stewardok szobája. — XXI. Szénraktár. — XXII. Árúrakomány. — XXIII. Éléskamrák. — XXIV. Kazánok. — XXV. A kettős hajófenék.

A fiatal lányka mellé egy elevenképű rokonszenves fiatal ember került szomszédnak. Egyike volt azoknak az embereknek, a kik az első fellépésnél rohammal nyerik meg a társaságot és aztán viszik a szót. A kiejtése egy tengeri mértföldre elárulta a berlinit. Példátlan humorral beszélte el, hogy milyen viszontagságokon ment keresztül azon rövid idő alatt, a míg az Amazonasra került. Így pl. a mult hó 22-én hagyta el Baselt a 213-as számú „Droschkén", és a vas-

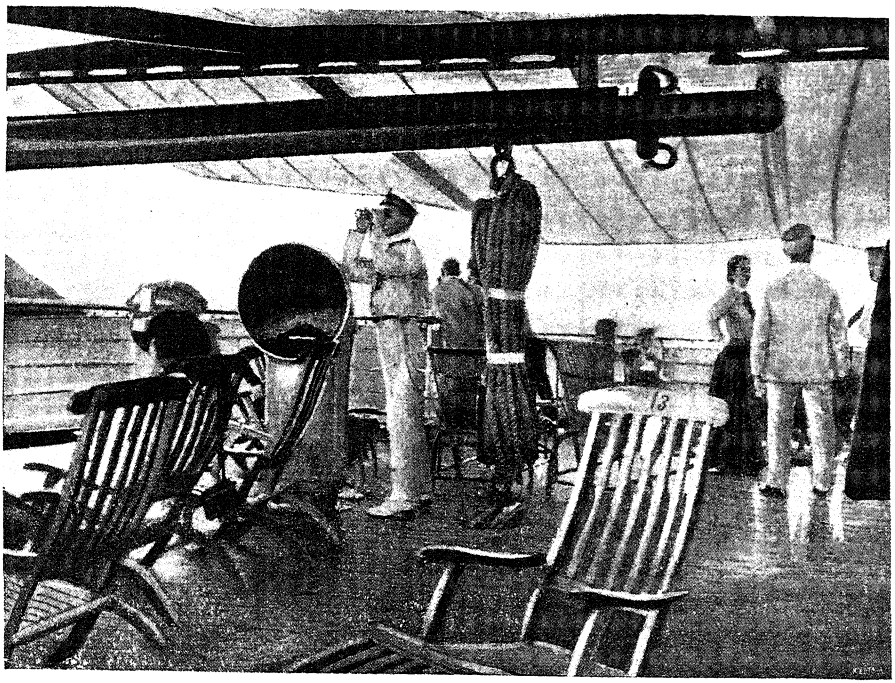

„VALAMI LÁTSZIK A LÁTHATÁRON".

úti kocsi, a melybe szállt, a 13013. számú volt; Heidelbergben, a hol kocsin hajtatott a szállodába, a bérkocsi 13-as számú volt; Heidelbergtől Hamburgig 13 órát tartott az utazás; útközben a 13-ik számú ágyat kapta a hálófülkében Frankfurtban és a Hamburger Hof szállodában a 313-ik számú szobát kapta. Tizenhárom napig tart az út Genuáig (t. i. a vigó-i átszállással) és minthogy október 1-én hagytuk el Hamburgot, nyilvánvaló, hogy 13-án fog Genuába érkezni.

„És ugyan hányadik számú széken ül Ön e perczben?" kérdi egyik szomszédja.

A berlini megfordul, megnézi a szék támláján a számot és ijedten ugrik fel helyéről. A szék a — 13-as számú volt. Minden babonamentesség mellett, az ominózus tizenhármas számnak ilyen mesébe illő halmozódása, éppen egy hosszúra tervezett tengeri út kezdetén, éppenséggel nem lehetett kellemes. A berlini útitárs kedélyhangulat barometere azonban nem sülyedt; kedélyesen tréfálkozott tovább és az egészséges fiatal ember étvágyával pusztított a dúsan terített asztal minden fogásában.

Hogy mindezen adatok nem mindjárt az első estén kerültek köztudomásra, hanem csak ugy: „by and by", az nyilvánvaló. Mert jóllehet, hogy az emberek sehol sem oly közlékenyek és hozzáférhetőek, mint egy oceáni hajón, azért a társalgás, különösen az út elején, átlag közérdekű dolgok körül forog. Később aztán, különösen az első tengeri betegségen való átesés után, a mely állapot tudvalevőleg roppant amalgamáló hatással van az emberre, apránként kerülnek elő a személyes dolgok és a magánügyek. Mire egy hosszabb tengeri út véget ér, az emberek annyit tudnak egymásról, mintha hónapokig éltek volna együtt. — — —

Eközben az angol partok közelébe értünk. Kár, hogy a beállott sötétség miatt nem láthattunk belőle egyebet, mint a meglehetősen sűrű világító pontokat. A Thames torkolatát csak sejteni lehetett. A torkolat két partján — mintegy 16 kilométer területen — ugyanis legsűrűbben állanak a világító jelzések, a melyek nagy távolságra — 20 tengermérföldre is — mutatják a világ legelső kikötőjének bejáratát.

A Pas de Calais-n a hajóforgalom nagyobbodása szemmel láthatóvá lett. Gyors egymásutánban tűntek fel a láthatáron a velünk szembejövő hajók lámpái. Dover és Calais közzé jutva, ugyanegy időben pillantjuk meg jobbról a doveri hatalmas kettős világító fényt és balról a grisnez-i világító torony fényét, a mely erősségre nézve messze felülmulja a calais-it. A csak 33 kilométer széles csatornán (mintegy 18 tengerimérföld), a melynek az angol part felé eső harmadában halad az Amazonas, csaknem negyedóránként találkozunk hajóval, olyan sűrű rajta a forgalom. Egy-

két nagyobb hajó meg is előz bennünket; így pl. a Norddeutscher Lloyd „Bayern"-je, a mely óriási hajó Bremenből indult ki kelet-ázsiai útjára. A Bayern abban az időben egyike volt az oceán-hajók leggyorsabbjainak. Olyan közel haladt el mellettünk, hogy tisztán kivehettük a hajó alakját, sőt távcső segélyével a fedélzeten tartózkodó alakok körvonalait is. A helyzet nagyon alkalmas arra, hogy sok mindenféle és egymástól nagyon eltérő gondolat jusson

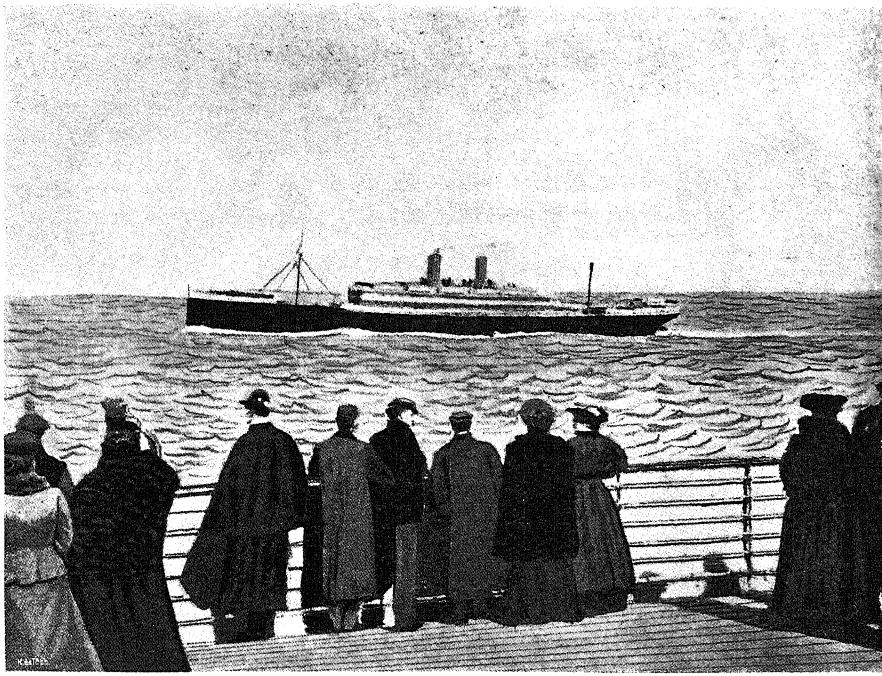

„A MIKOR A HAJÓK TALÁLKOZNAK".

az eszünkbe. Igy például mindjárt ez a gyorsan száguldó hajó, a mely daczára annak, hogy jó darabig egy irányban halad velünk (a Gibraltári-szoros vidékéig, a hol irányt változtatva, betér a Föld-közi-tengerbe, a mi úti irányunkkal éppen ellenkező irányba), a földgömb keleti oldalára tart; másrészt a grisnez-i világító torony, a mely körben forogva, öt másodpercznyi időközökben felénk fordítja ragyogó sugarait, a melyekkel átvilágít a szomszédos angol partokig; továbbá balra tőlünk, alig egy órányi távolságra fekszik Calais, a honnan a „train de lux" segélyével rövid pár óra alatt Parisban lehet

nénk, a mint viszont a jobboldali Doverből ugyancsak néhány óra alatt Londonban lehetnénk, mialatt csupán néhány tengeri mérföldnyi távolságban e két világközponttól két olyan hajó halad el közvetlenül egymás mellett, a melyek közül az egyiknek — a mienknek — hosszú hetekre van szüksége, a míg Dél-Amerikának majdnem kultiválatlan belsejébe jut. A mellettünk elhaladó Bayernnek pedig hónapok kellenek, a míg eléri a Csendes-oceán keleti partján kitűzött végállomását. Minde tények és a tényekhez fűződő gondolatok határozottan alkalmat adnak arra, hogy az ember elgondolkozzék és elmélázzon.

— „Halló! Vigyázz!“ kiáltja e pillanatban a hajó orrán álló őrszem. A jelzésre hangos vezényszavakkal válaszolnak a hajóhídról, a hol a kapitány, egy tiszt meg a kormányos állnak szolgálatban és ugyanazon pillanatban jobbra térítik az Amazonast.

Ezer szerencse, hogy nem a hajó orrára őrszemnek kiállított matróz volt az, a ki hozzánk hasonlóan volt gondolatokba elmerülve. Akkor alig vette volna észre azt a nagy hajót, a mely alig 100 méternyire előttünk keresztezte az utunkat. Az Ostende—Dover-i vonalnak egy nagyobb fajtájú hajója volt, a mely talán éppen az imént elképzelt gyorsvonattal Ostendébe érkezett utasokat szállította át Doverbe, hogy onnan folytassák útjokat a készenálló gyorsvonattal Londonba.

Dover közelébe érve, hajónk rakétákkal adta meg az ismertetési jelt, a mely megfelelt egy kisebb szabású Duna-ünnepélynek. A hajó orrán ugyanis e fehér bengáliai fényt gyujtottak meg, a tatján pedig e zöldet, míg a hajóhídról egy rakétát bocsátottak fel, a mely szétpattanáskor hét vörös csillagra bomlott széjjel. (Este így jelzik a Hamburg-Délamerikai Társaság hajóit.)

A doveri sziklák legmagasabbján egy perczczel később sötétvörös, erős bengáliai fény jelenik meg, jeléül annak, hogy megismerték az Amazonast. Másnap reggel 7 órakor Hamburgban meg Berlinben olvashatják az emberek, hogy az Amazonas este 11-kor elhaladt Dover előtt.

Az ember nem tud megválni attól a látványtól, a melyet a

TENGERI FÜRDŐ.

tengeri közlekedésnek ezen legmozgalmasabb pontja minduntalan nyujt. Az angol parton egymásután tűnnek fel Folkstone, Lingerness és Hastings, mind erősen világított sétaterekkel, a melyek közvetlenül a tenger partjain húzódnak végig. Köztük és hajónk között óriási gőzösök siklanak végig; az orruk által felvert fehér hab egy

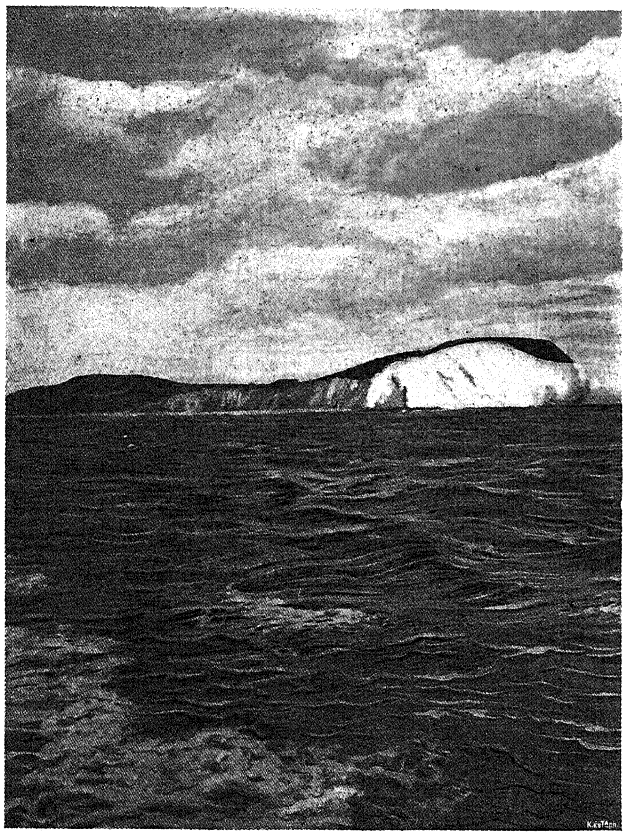

RÉSZLET AZ ANGOL PARTOKBÓL.

kissé megvilágítja az illető hajó előrészét; a hajók többi részéből nem látszik egyéb, mint a temérdek kis hajóablak világossága.

A mint tovább haladunk, az Amazonas mozgásai kezdenek kellemetlenebbé válni; a csatorna örökké hullámzó vize játszva emeli és himbálja a 4000 tonnás súlyt. Éles, csípős szél fúj az Atlanti-oceanról és a fedélzeten foglalkozó matrózok megerősítik az ott elhelyezett tárgyakat. A szélfogókat elfordítják és befödik a nyílásaikat; a darukra felvont és a fedélzetre beemelt csónakokat

erősebben kötözik oda ászokjaikhoz, becsukják az összes ablakokat és befödik a hajólépcsők nyílásait. Előkerítik a gummiköpenyt, a viharsapkát („südwester“) és várják a történendőket. Valószinűleg viharos időt kapunk az oceanon, mert a nyugotról jövő hullámok ereje fokozódik. A La-Manche csatorna különben is hirhedt és kellemetlen; ha azonban a helyi viharon kívül az Atlanti-ocean felől is kap egy kis biztatást, akkor egyszerűen kiállhatatlan.

A szél ereje egyre fokozódik; zúgva és sivítva seper végig a fedélzeten; itt-ott felcsapja a hajó orra által felvert „orrmányhullám“-ot. A fedélzeten tartózkodók száma egyre fogy; az utasok gyorsan rájönnek a régi elvre, hogy a tenger csak addig szép, a míg síma és nyugodt; a mint azonban goromba kezd lenni, akkor nagyon kellemetlen, sőt kiállhatatlan. Tehát le a kajüttbe, a meleg takaró alá.

A lépcsőn lefelé haladva, szembe találjuk a berlinit, a ki a lépcsőn fölfelé jövе, kemény dialektusának a legropogósabb kifejezéseivel emlegeti a stewardot, azt a „gazember vizirablót, a ki tönkretette az éjszakáját“. A tizenhármas szám ugyanis hamar bevált. Az történt ugyanis, hogy kajüttjének az ablakát nyitva felejtették és hordó számra ömlött be rajta a víz, elárasztva az ágyát, a ruháját meg a fehérneműjét. Most ő hol aludjon az éjjel, hol vegyen száraz ruhát! Hogy egy fegyelmezett szolgálatú, elsőrendű személyszállító hajón, a melynek mintegy kétszáz oldalnyílása van, éppen egyetlenegy maradjon nyitva és az az egyetlen éppen az ő kajüttjében legyen, hát erre tényleg csak a tizenhármas számnak olyan példátlan meggyülemlése képes, a minőt a mi általánosan megsajnált, de nagyrészt általánosan megmosolygott útitársunk gyűjtött össze.

Quessant szigetének nyugoti csúcsához másnap este értünk, a mely sziget az Atlanti-oceanba messze benyúló Bretagne-nak mintegy az előőrse és ezzel kiértünk az Atlanti-oceanba. A La Manche csatorna bejáratát tudniillik egy oldalról a franczia Quessant, a másik oldalon az angol Landsend szegélyezi. A veszedelmes szirtek között fekvő Quessant forgó világító fénye gyönyörűen világít ki az oceanra. Azért ez a vidék mégis nagyon veszedelmes. Az évnek

csak 65 olyan napja van, a melyen nem ködös; a part pedig roppant szakgatott, teleszórva alacsony szirtekkel.

Nincs az a nyugot felé járó hajóskapitány, a ki ezen a vidéken való jártában nem forgott volna valamilyen veszedelemben; legalább nincs olyan kapitány, a ki ezt nem mondaná.

Csak nehány órára esik ide Brest, Francziaország legnagyobb hadi kikötője, a mely úgy meg van védve a körülfekvő szirtek és

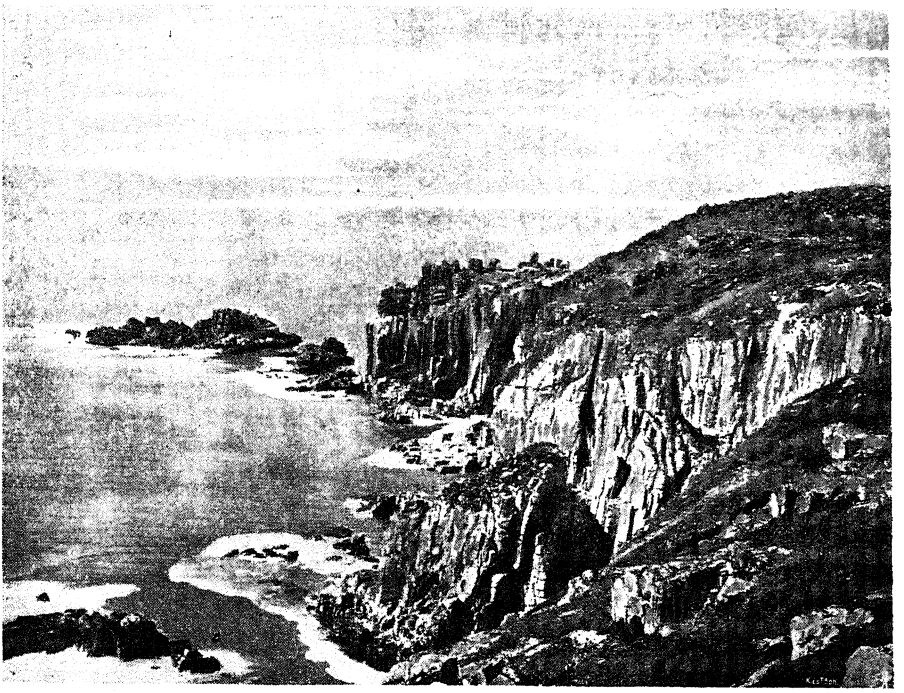

CAP LANDS-END. ANGLIA DÉLNYUGATI CSÚCSA.

zátonyok által, mintha ugyanannyi pánczélozott erőd venné körül. Még béke idején is kiválóan ügyes kalauz szükséges ahhoz, hogy mélyjáratú hajót ebben a labyrinthusban bevezessen a kikötőbe.

Az Atlanti-oceán széles nagy hullámain, a melyeket nehány ezer mérföldön végig akadálytalanul és semmi által sem tartóztatva fel, hajt maga előtt a nyugoti szél, erősen himbálózva haladt előre az Amazonas. Ámbár erősen lengett jobbról-balra, azért nem bántott senkit, azaz senki sem volt tengerbeteg. A mi úgy értendő, hogy láthatólag vagy — hallhatólag nem volt senki sem beteg. Mert ha

az ebédnél üresen maradt székek után lehetne ítélni, hát hallgatólag, azaz hogy a kajüttökbe visszavonulva, többen is lehettek, a kik még nem barátkoztak meg a hullámokkal. Később a biscaya-i öbölben egyszerre és hirtelen nőtt meg a tengerbetegek száma. A hajó eddigi egyenletes, jobbról balra himbálózása itt szabálytalan és kellemetlenül lökdöső mozdulatokba ment át. A csípős szél fokozódott és az oda nem csavart tárgyak megkezdették a szokásos boszorkánytánczot. Pohár- és tányércsörgés az étteremben, darucsikorgás, lánczcsörgés és kötélsuhogás a fedélzeten mindenütt; a deszkák síkosak a felcsapott hullámoktól és a járás, a mely most nagy mértékben megnehezült, valóságos munka.

Ilyen viszonyok között találkoztunk nehány mérföldre északra, a spanyol flottának nehány hajójával. A talán nyolcz vagy tíz nagyobb csatahajóból, czirkálóból és számos apróbb hadi járműből álló flottilla széles nagy területet foglalt el a tengeren.

Az Amazonas, mint egyszerű polgári hajó, háromszor vonta be köszöntve a lobogóját, a mely alázatos köszöntését a háromszöget alkotó hajók csúcsán haladó „vezérhajó“ a lobogójának egyszeri bevonásával viszonozta. Kárpótlásul azonban a visszaköszöntésben kifejtett gőgért — a melyet különben a nemzetközi tengerész-törvények írnak elő ilyen formájában — az Amazonas hatalmas és sok időbe kerülő kitéréssel volt kénytelen helyet adni a manőverező flottillának.

Az alárendelt helyzetű kereskedelmi hajóról nézve, ezek az óriási füstfelhőket kibocsátó és mogorva külsejű fekete nagy hajók, impozáns hatalom benyomását tették. Minden egyes hajó olyan volt, mint egy-egy bevehetetlen vár, mint valami rettenetes úszó ellenség. És minő gyászos véget értek ezek a hajók néhány évvel e találkozás után a spanyol-amerikai háborúban! Minő gyámoltalan, tehetetlen tömeggé törpültek ezek a félelmetes szörnyek. Egy részük elpusztult Cuba körül, a másik a Philippini szigeteknél. És nem is dicsően, nem is büszkén; egyszerűen lepuskázták őket az amerikai ágyúk, mint a vízimadarakat a vadász puskája. Sic transit gloria!

Minél közelebb értünk a spanyol partokhoz, annál erősebben

éreztük meg a Biscaya-i öblöt. Az ismert viharfészkek között, a melyeket kellemetlen apró-cseprő viharjairól ismernek a tengerészek, a Biscayai öböl okvetlenül az elsők közé tartozik. Ha nem ködös, akkor viharosan hullámzó; és akár nyugati szél dühöng az oceanon,

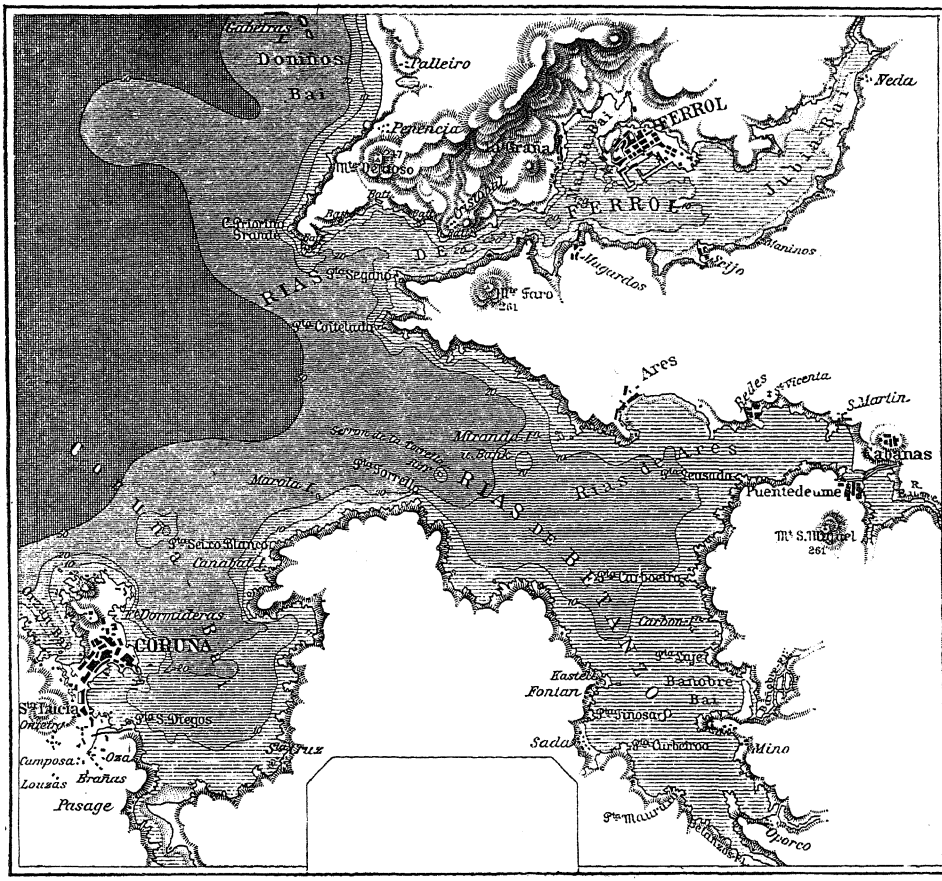

A CORUÑA-FERROLI ÖBÖL.

akár keleti, itt csak azért is más irányú — mondhatni lokális jellegű — szél dühöng.

Korán reggel pillantottuk meg a messze távolban a spanyol partok körvonalait, később a szürke, komor szirteket. A mint azonban közelebb jövünk és magasabbra száll a nap, a mogorva szirtek körvonalai lágyabb alakot öltenek, a sötét szín barátságosabb lesz. Az Amazonas közeledik a partokhoz és nehány meredek, kopár sziklából álló szigetecske mellett halad el. A nyilt óceán hullámos

vizéből síma felületű sötétkék vizű tágas öbölbe, a Corunai-ba fordul, a mely a bejáratánál háromfelé ágazva, mélyen benyúlik a szárazföldbe. Mind a három öbölág partjai barátságos, kellemes benyomást keltő apróbb falukkal vannak elborítva; közöttük elszórtan álló magányos házakkal, még több klastrommal és apróbb templomokkal, a mint az Spanyolországhoz illik. A mérföldekre benyúló keskeny csatornák — a három főágból nyíló apróbb elágazások — mély betekintést engednek a belsejükbe. A napok óta csak az örökké mozgó hullámokhoz szokott szemnek igen jól eső látványt nyújtanak a körülfekvő magas hegyek ormai és oldalaikon a fészekszerűen odatapasztott apró falvak házai, a kékvizű öblök, a zöld mezők és a lombos fák nyugalmas, csendes képe. Az óvatosan előrehaladó Amazonasnak egyik kanyarodásánál néhány perczre bepillanthattunk a ferrol-i öbölbe, a főöbölnek északi, tőlünk balra eső ágába, a melyben Spanyolországnak Cadiz után a legnagyobb és legfontosabb hadikikötője — Ferrol — fekszik.

Az Amazonas jobbra fordul a tágas öbölben és feltűnik előttünk teljes nagyságában a „Torre de Hercules", Coruna kikötőjének világító tornya. A kikötőből kinyúló földnyelv csúcsára épített torony tényleg megérdemli a Hercules nevet. Óriási méreteivel valósággal uralkodik a környék fölött és az ember szívesen elhiszi a fekete monstruozus alkotmányról, hogy még a phöniciaiak építették.

Legelső, a mi Corunában szembetűnik, a mi elsősorban ad „életjelt" magáról, az — a temető. A tengerparton elterülő magas dombon lépcsőzetesen emelkedik egymás fölé a sírkövek és emlékoszlopok sora, a melynek a legalsója közvetlenül a tengerparton áll.

A napfénytől besugárzott fehér sírkövek között zöldelő pálmák, meg a hantokon virító virágok olyan nyájas képet kölcsönöznek a temetőnek, hogy éppenséggel nem alkalmas a temetőkhöz illő komor hangulatot előidézni. Inkább más irányú gondolatokra jön az ember. Tudniillik, vagy a temető lehet nagyon régi, vagy a város egészségügyi viszonyai állhatnak nagyon gyenge lábon. Mert egy harminczötezer lakosú városnak ilyen nagyméretű temetője csakis e két ok valamelyikéből kifolyólag jöhetett létre.

LA CORUÑA POUTCZAJA.

A hajóra szálló pilot bevezeti az Amazonast a kikötőbe nehány órai horgonyzásra, árúfelvétel czéljából. Az utasok túlnyomó része örömmel ragadja meg a ritkán kinálkozó alkalmat, hogy nagyobb sétát tegyen a szárazon vagy egyet-mást bevásároljon és hogy egyáltalában szétnézzen az idegen földön.

Vasárnap is volt, a város az ünnepi viseletében, természetes

UTCZA LA CORUÑÁBAN.

tehát, hogy az Amazonas elsőosztályú fedélzete meglehetősen üresen maradt.

A város gyönyörűen fekszik; szabályos félkörben terül el a tenger partján és a hátterét ugyancsak félkörben húzódó hegyek alkotják. A félkör egyik végén, a temetővel ellenkező oldalon parányi sziklaszigeten egy erőd áll. A külseje után ítélve ma már valószinűleg csak dísze vagy decorálása a városnak, mert védője alig lehet. Az utczáin meglepő a tisztaság. Nem azért lep meg, mert Coruna kikötő, hanem mert – spanyol. A széles gránitlapokkal kövezett utczákat keskeny homlokzatú magas házsorok szegélyezik,

a melyeken feltűnő a szokatlanul sok ablak. Tévedés lenne azonban azt hinni, hogy azért a lakások szellősek és világosak. Az ablakok tudniillik nem nyílnak közvetlenül a lakószobákba; köztük meg a lakószobák között keskeny folyosó húzódik végig, a galleria, hogy a napfény meg a meleg ne hatoljon közvetlenül a szobákba.

Hogy vasárnap van, azt csak a harangzúgás meg a templomok előtti csoportok mutatják; a vasárnapi munkaszünet azonban nem látszik kötelezőnek Spanyolországban, mert az üzletek nyitva vannak. A czukrászdák előtt „spaniolett"-ező (czigarettázó) férfiak példátlanul udvarias módon köszöntik az előttük elhaladó señorákat és señoritákat; a señorák és señoriták pedig, kezükben a meglehetős terjedelmes imakönyvvel, meg a róla lelógó hasonló arányú olvasóval, olyan discrét szerénységgel és graciózus szemlesütéssel viszonozzák a „cavalierik" köszöntését, hogy az idegen, a ki ezt látja, csak bámulni tud fölötte. Komédia ez, vagy a hagyományos spanyol etiquette-nek utolsó maradványa? A kételyt éppenséggel nem derítik fel azok az alakok, a melyek a földgömbön immár sehol sem láthatók olyan sűrűn, mint Spanyolországban, a széles kalapú jezsuiták, a kik sűrűn látható alakjai Corunának. Hogy mennyien vannak Spanyolországban, azt nem tudom, de hogy itt, La-Coruna városában és környékén sokan lehetnek, az valószinű. Ott, a hol az öböl háromfelé ágazik és a bevonuló hajó előtt panorámaszerűleg nyílnak meg az elágazó kisebb öblök bejáratai, a partokat szegélyező halmokon a falvak és templomok között egészen magányosan álló nagy terjedelmű klastromokat láttunk; régi épületeket, az időtől megfakult falakkal és megmohosodott cseréptetővel. Kifelé, a világnak fordítva, nagyon kevés ablakkal, a mi sajátszerűen haragos, mogorva és zárkózott jelleget ad a nagy, rideg épületeknek. Ezeknek a klastromoknak főképen jezsuiták a lakói.

Jóllehet La-Corunának egy része sem tudott különös érdeklődést kelteni bennünk, azért mégis kellemes és szórakoztató volt az a nehány óra, a melyet barátságos utczáin és a kathedrálja előtti főtéren eltölthettünk. Az Amazonas utasai azonban azt a benyomást tették, mintha önmagukat megtízszerezték volna a városban. A hova lép-

tünk, a hova befordultunk, a hol valamit vásárolni akartunk, ott mindig egymásra akadtunk. Az az egy-két zöld fátyolos úrnő, meg az a nehány látcsöves utitárs, a kikkel a czukrászdában találkoztunk, éppen úgy kötelességének tekintette félórával később a kathedrálisban is megjelenni, mint saját magunk. S természetes, hogy a gyümölcspiaczon, a hol gyönyörű szép szőllőt vásároltunk az előttünk álló hosszabb útra (Teneriffáig), ismét ott találtuk az egész társaságot. B.....w úr, a berlini utitárs, az ominozus tizenhármas szám gyűjtője, itt sem tagadta meg magát. Egy kis kosár gyümölcs megvásárlása és az ára fölötti alkudozás berlinibe ojtott castilliai nyelven, neki elég bő alkalmat nyujtott arra, hogy nevetésre bírja a gyümölcsárús señorákat, a kiket La-Corunában is kofának neveznek. Mellékesen megjegyezve, az utasok nagyobb része örömmel vette tudomásul, hogy Berlinből kapott sürgönyi utasítás folytán utitervét megváltoztatta és velünk marad az Amazonas-on Teneriffáig.

La-Corunai szabadságunk, sajnos, hamar lejárt; a kapitány tudniillik 11 órára rendelte el az indulást és tényleg 11 órakor mély és tompa búgás — a hajósip jelzése — szólított bennünket a hajóra.

Az öbölből kifelé tartó Amazonas, mintha maga is megpihent volna corunai tartózkodásunk alatt, vígabb ütemben haladt ki az öbölből. A midőn kiértünk a sík tengerre és miután a pilot elhagyta a hajót, nagy kerülőt tettünk, hogy távol tartsuk magunkat a szárazföldtől, a melynek különben is szakgatott, sziklás partjait mélyen a tengerbe nyúló apró szirtek teszik bizonytalanná. Mellékesen legyen itt megjegyezve, hogy ámbár számtalanszor volt alkalmunk látni a pilótok hajóra jövetelét, vagy az arról való távozását, mindannyiszor imponáltak e bátor, vakmerő férfiak. Tartozzanak bármely nemzetiséghez, legyenek vén tengeri medvék, vagy vakmerő fiatalok, mindenkor különös neme a bámulatnak fogja el az utast, hogy még künn a sík tengeren, háborgó vizen, ködben vagy sötétségben, zúgó szélvészben és csapkodó esőben is milyen nyugodt, hidegvérű biztonsággal kúsznak fel a hajó peremére, hogy onnan, akár egy szál kötelen leereszkedve, akár példátlan vakmerő ugrással átszálljanak saját parányi, apró járműveikre, a mely akárhányszor nem

egyéb, mint kis csónak óriási vitorlákkal; olyanok, mint fecske a sas szárnyaival. A tengerészek különben is nagymérvű rokonszenvvel találkoznak mindenütt: és ezt tisztán hivatásuk és foglalkozásuk révén előlegezi nekik a szárazföldi. De a pilot a legrokonszenvesebb alakja a tengerészeknek. Minden mástól eltekintve már csak azért is, mert rendesen a pilot a legelső ember, a kivel az idegen földre érkező utas érintkezésbe jön, vagy a legutolsó, a kinek személyében elbúcsúzik attól a helytől, a melyet legtöbbször utoljára érintett életében. A Coruna-i pilotra is rokonszenves bámulattal nézett vissza az Amazonas utazótársasága, a midőn a hatalmas vitorláktól mélyen megdűtött kis csónakjával nekiment a fehértarajú hullámoktól korbácsolt fekete szikláknak.

— Fixer Junge, jegyezte meg egy tenyérmagas gallérba dugott lenszőke fiatal Moltke, a kinek egy tuczat szál szőr volt — az orra alatt. — „Sprung war piramidal“. Jellemzőbbet az ugrás merészségére felesleges volna fölemliteni.

Délután 2 óra lehetett, a mikor oldalt maradt tőlünk Cap-Finisterre, a spanyol szárazföldnek az Atlanti-oceánba legmesszebb benyúló előfoka. Az előfoknak, a melynek neve még a gymnasiumi osztályokban szerzett földrajzi tudományunkban a legjellemzetesebb, ezúttal csak az elmosódott halvány körvonalai voltak kivehetők. Az Amazonas, épp úgy mint valamennyi hozzá hasonló irányban haladó hajó, sokkal jobban tiszteli Cap-Finisterre-t, meg a közelében fekvő tengeralatti szirteket, semhogy olyan láttávolba merészkedne közeledni, a honnan jobban kivehető az alakja.

Az iberiai félszigetnek ez a része, tudniillik az északnyugoti spanyol part, különben is egész hosszában veszedelmes jellemű. Az Atlanti-oceán nyugoti viharjaiban, a mikor ez a sziklás part a szél alatti oldalra esik és az Oceán felől jövő vihar meg az áramlások által a partok és sziklák közelébe jutott hajónak nincs kitérése, már számos hajó ment tönkre ezen aránylag kicsiny területen. Így például emlékezetes lesz még talán a bremeni Lloyd-társaság „Salier“ hajójának tragédiája, a mely hajó teneriffai útja alkalmával Cap-Finisterre közelében ment tönkre négyszáz utasával együtt.

OCEÁN GŐZÖS MEGÉRKEZÉSE HAMBURG KIKOTŐJÉBEN.

Naplementével értünk Vigo-ba, Spanyolországnak egyik jelentékeny kikötőjébe, a mely hosszú időkig egyik főbb hadikikötője is volt. A várost a nagy öböltől, a mintegy harmincz kilométer hosszú Rio de Vigo-tól, magas bérczekből álló kis szigetek zárják el, — a Cies-szigetek — a melyeknek egyikén, a legmagasabbon, világítótorony áll, összekötve egy — templommal. Lehet különben, hogy annak a melléképületnek csak az alakja templomszerű és hogy

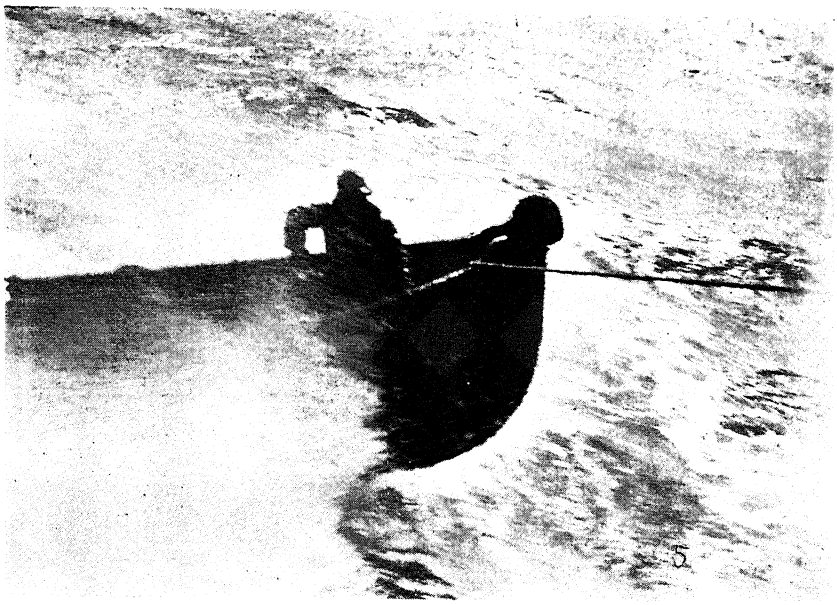

GŐZCSÓNAKTÓL VONT PILOTCSÓNAK.

rendeltetésére nézve csak raktár. De tekintettel a spanyol viszonyokra, meg arra a körülményre, hogy köröskörül az öbölben, még a legmagasabb hegycsúcsokon is, félreismerhetetlenül templomok láthatók és ezeknek közelében a klastromok, az ember nagyon hajlandó azt hinni, hogy a világítótornyot is templommal kötötték össze.

Vigo gyönyörű, megkapóan szép képet nyujt. A dombra épült város fölött, a melynek egyes részei lombos fák közé vannak elrejtve és a melynek tetszetős külsejű háztömegeiből magasra nyúlnak ki a napsugártól megaranyozott tornyok, egész sort alkotnak egy még magasabb dombon az elegáns szép villák. Az éppen búcsúzó naptól megvilágítva, tüneményes látványt nyujtanak ezek a villák a hegy-

ormon. Ugyancsak a város fölött, annál jóval magasabban, fekszik egy régi erőd, a mely nem szakértő szemmel is nézve, azt a benyomást kelti, hogy sokkal inkább tudna egy festőnek megtetszeni, mint egy vezérkari tisztnek.

A város tulajdonképen két egymástól egészen különálló részből áll; az új város szép, egyenes és sűrűn befásított utczáival a part sík területére épült, míg az ó-város szűk, görbe és sötét utczáival a San-Sebastian és a Del-Castello által koronázott dombokon épült. Az ó-városnak egyik magasan fekvő piaczáról gyönyörű kilátás nyílik a mélyebben fekvő új városra, a kikötőre, meg a köralakban meredő hegycsúcsokra. Az alantabb álló házak piros cserépfedele, a melyek előnyösen különböznek grotesk formáikkal a sablónos háztetők két lejtőjétől, köztük a sűrű lombú terebélyes fák sötét zöldje, még odább az öböl kék vize, a melyet nagy területen sötét feketére árnyékolnak a meredek hegyek és szirtek, továbbá az a mozgalmas élet, a melyet a ki- és befutó apró járművek, többnyire vitorlás halászbárkák hoznak létre — órákon át képesek a nézőt lebilincselni és gyönyörködtetni.

Az utczák közönsége — Vigo-nak az időtájt mintegy 15,000 lakosa lehetett és székhelye volt Pontevedra spanyol tartománynak — (a mi azonban nem mond többet, mint nálunk például egy megyei székhely), hamisítatlan spanyol, a mely jellegéből még a kikötővárosok mindent assimiláló nemzetközi ereje sem tudta kivetkőztetni. Hogy miből él az a temérdek ember, a ki a kikötő körül meg az utczákon tétlenül lézeng, hogy ki műveli itt a híres szőllőket, ki foglalkozik a híres vigoi szardinia-halászattal, azt nehéz kitalálni. Százával láthatók a tétlen emberek, tarkóra csapott sapkával a fejükön, a kik csak akkor veszik ki kezüket a zsebükből, ha czigarettát sodornak maguknak. Legfeljebb csak viseletben és nyelvben különböznek az olasz kikötők lézengőitől, a kikről legalább köztudomású, hogy a dolce far niente-ből élnek. Hogy a spanyol büszke, az csak egyike azoknak a meséknek, a melyek valaha valahol, valamilyen okból szárnyra keltek és valósággal szálló igékké váltak és a melyeknek ugyanannyi az alapja, mint annak, hogy mi

VIGO. KISZÁLLÓHELY.

VIGO LÁTKÉPE.

magyarok „lovagiasak és vendégszeretők vagyunk“. Ezek a spanyolok nem büszkék; csak lusták és neveletlenek. Egynehányat, a kikhez jobb kinézésük, vagy jobb öltözetük által fölbátorítva illedelmes hangon egy-két kérdést intéztünk, azzal feleltek, hogy ki sem véve kezüket a zsebükből, vagy a czigarettát a szájukból, egyszerűen hátat fordítottak és gúnyosan nevetve tettek megjegyzéseket. Ez bizony nem spanyol büszkeség, de nem is spanyol neveletlenség; hanem csak annyit jelent, hogy a vigoi kikötő lépcsőjén vagy utczáin egynehány lézengő neveletlenül viselkedett. Az emlékezetben azonban nem ez a nehány neveletlen ember maradt meg, hanem a Vigoban nyert benyomás. Hogy azonban az egyik csónakos, a kit felszólítottunk, hogy vigyen bennünket a „német hajóra“ (az Amazonas-ra), azzal válaszolt, hogy az evezőjével tagadólag loccsantott egyet a vizen, a mely tagadó intéstől vizesek let tünk tetőtől talpig, a másik csónakos pedig olyan horribilis árt kért a pár percznyi útért, a minőhöz hasonló arányút egy budapesti fiakkeres szokott kérni tavaszi lóverseny-napon, az már a spanyol kikötőrendőrséget dicséri. A követelt díjat azonban meg kellett adnunk, mert nemcsak mi utasok, hanem a ravasz spanyol is tudta, hogy az Amazonas búgó jelzése a hajó azonnali indulására vonatkozik.

Az idegenek zsarolásához korán szoktatják az embert. Így például mindjárt Vigoban történt, hogy egy nagyon közepes kinézésű étteremben, Vigonak azonban a legelegánsabb szállodáinak egyikében, egy rosszul sikerült roastbeef-ből és egy-két darabka süteményből, sajtból meg kevés gyümölcsből álló vacsoráért hét pezetát és ötven centimot kellett fizetnünk. (Egy pezeta körülbelől annyi, mint egy korona; pontosan 95 fillér).

Vigo kikötőjének az iszapos fenekén temérdek sok kincs fekszik és már számos spanyol fejben villant meg a gondolat, hogy ezt a temérdek kincset — ezüstben és aranyban — valamiképen a felszínre kellene hozni. Itt süllyedt el tudniillik 1585-ben az „Ezüst flotta“. Amikor még a spanyolok Közép- és Dél-Amerikának egy részét gyarmatképen bírták, évenként egész flottákat küldöttek ki, a meghódított új földrész kizsákmányolására. A csupán drágafémek rabló-

sára szánt flottát „Ezüst-flottának" nevezték, holott megérdemelte volna az Arany-flotta elnevezést is, olyan nagyértékű kincseket hozott haza. Természetes, hogy az angolok, hollandok és francziák fölháborodva — persze az irigységtől fölháborodva — nézték ezt a tömeges rablást és adandó alkalommal — így például az angol-spanyol háborúk alkalmával is — több ízben támadták meg egy vagy más ürügy alatt a kincseket hozó spanyol hajókat. Egy alkalommal az angolok Vigoig üldözték az Ezüst-flottát; a spanyolok bemenekültek a kikötőbe, az angolok pedig utánuk és addig bombázták az elhorgonyzott hajókat, a míg egy sem maradt a víz színén. Elsülyesztették valamennyit és a hajókkal együtt a milliókat érő drága rakományt is. Most is ott feküsznek Vigo kikötőjének az iszapjában.

Mintha ennek a nagy kincsnek legalább a kamatjait akarták volna a vigoiak behajtani az Amazonas-on, olyan vásárt csaptak körülötte. Tuczatjával állottak a csónakok a hajó körül, a mely körülbelül úgy vette ki magát közöttük, mint a gyolcsárús tót ekhós szekere országos vásárkor a sok gyalogjáró között. A csónakosok enni- és innivalót kínáltak, zsemlyéket, vajat, tojást, gyümölcsöt, levélpapirt, czipőket, játékszert, legyezőket, bikaviadal-festményeket, castagnettákat és mandolinokat és számtalan apróbb czikket, a mit pénzért kínálni egyáltalában lehetséges. A konkurrenczia igen nagy lehetett, mert a kiabálás, tolongás, az árú dicséretében és az ár csekélységében egymást való túlliczitálás már-már parlamenti jelleget kezdett ölteni. A zajt, lármát és zsibongást cseppet sem enyhítette az a körülmény, hogy az Amazonas itt látta el magát utóljára az Atlanti-oceánon átkelő nagy útjára élelmiszerekkel. Száz meg száz ládát raktak be a hajóra, meg temérdek apró hordót; egynéhány eleven ökröt, két fejős tehenet, néhány borjút, féltucat hízott sertést és nagy tömeg hápogó és gágogó baromfit. A szénkészletét is ugyanitt és ugyanezen időben egészítette ki az Amazonas, meg a 250 kivándorló is most szállott a hajóra. A tisztek hangos intézkedése, a vásárosok kináló kiabálása, a daruk nyikorgása meg a lánczok csörgése, a bevándorlók rendkívül élénk és temperamentumos búcsú-

A KIVÁNDORLÓTELEP UDVARÁN.

zása, a behajózott eleven állatok bőgése és röfögése, a matrózok ide-oda futkosása és kiabálása és mindez együtt és egyszerre, igazán kábító hatással volt az emberre. Az elsőségi díjat ebben a konczertben határozottan a kivándorlók csoportjának kellett volna odaítélnünk, ha a dolog díjkiosztásra került volna. Kétszázötven kivándorló szállott Vigoban az Amazonasra, nagyobbára spanyolok; a nehány portugál és olasz család elenyészett a spanyolok tömegében.

Az Amazonasnak ugyanis még Hamburgban be volt jelentve, hogy Vigoban kétszázötven kivándorló fog a hajóra szállani; ennek a bejelentésnek megfelelően már Hamburgban gondoskodtak az elhelyezésükről és tekintettel arra a nagy nemzetiségi és közismert különbözőségre, a mely egyrészt a már Hamburgban fölszálló mintegy 800 német, lengyel, orosz, orosz-zsidó és szláv kivándorló, meg másrészt a Vigoban fölszállt spanyol kivándorlók között áll fenn, az elhelyezésüknél gondoskodtak arról is, hogy esetleges surlódások, viszályok, vagy más kellemetlen incidensek ne forduljanak elő. Hiszen azokon a hajókon, a melyeken ugyanegy nemzetiségű kivándorlókat szállítanak tömegesen, azokon is akárhányszor kikerülhetetlen az összeütközés. Hát még akkor, a midőn a kemény és nyers északi a cholerikus és temperamentumos dél-európaival kerül közvetlen tőszomszédságba. A Hamburgban beszállásolt kivándorlók nagyobb része Dél-Braziliába és Argentinába szándékozott, a vigoi spanyolok pedig Észak-Braziliában és az amazonmenti városokban keresett új otthont.

A kivándorlók tragédiája többnyire indokolatlan túlzás. A leírásokban olyan megragadó képét és szentimentális leírását találjuk a vándorlás drámájának, hogy szinte sajnáljuk ezeket a szerencsétlen „hontalanokat".

A hajóra jövő spanyol kivándorlók a regényeket meg a novellákat csakugy meghazudtolták, mint a Hamburgban felszállók; tudniillik éppenséggel nem fogták föl tragikusan a dolgot; cseppet sem szomorkodtak és egynek az arcza sem mutatta, a „hontalanul bujdosó"-nak kétségbeejtő szomorúságát. Ellenkezőleg, nagyon vigan voltak; tréfás tolongással kúsztak föl a hajólépcsőn és

kedélyük könnyebb volt, mint a batyujok. De hát mit is búsulna a kivándorló, miért gyászolna? Mit hagy itt? Többnyire, vagy talán mindig, mostoha viszonyokat, szűk keresetet, nélkülözéssel teljes életet; az övéhez hasonló viszonyok között tengődő rossz kedvű, házsártos szomszédokat. És mit fog az új-hazában találni, vagy legalább mit remél tőle? Jobb viszonyokat, több kenyeret, nyugodtabb életmódot, emberileg nagyobb megbecsülést; szóval: eddigi nyomasztó helyzetének minden tekintetben előnyös változását. És hogy nem fáj-e a szíve a — hazáért? Bizony nem fáj; először nem fáj azért, mert — az ő felfogása szerint — vajmi kevés esik reá abból a hazából. Földje a legkevesebbnek van, tehát a röghözkötöttség, a legerősebb láncz, elesik; a kivándorló túlnyomóan munkás, napszámos, vagy kis mesterember. Nos, munkát, napszámot és mesterséget kap másutt is. Az „idegen föld" pedig ma már alig létezik. Az angol, német, olasz, spanyol, portugál, hollandi ma már a földgömbnek számos olyan pontjára mehet, a hol nem idegen. Számos olyan helyet talál, a hol földijei vannak, a hol az ő nyelvén beszélnek, a hol ő ismét otthon van.

Európában csakis egy nemzet van, a melynek a kivándorlás tényleg keserű falat; a kit igazán csak a nyomor meg az ebből eredő elkeseredés képes arra a szörnyen elhatározó lépésre rávenni, hogy elhagyja hazáját és másutt boldoguljon, hogy idegen helyen keresse a kenyerét. Ez a nemzet a magyar. A magyarnak nincs rokona az egész világon sehol sem. Sehol a világon nem talál a magyar tömegesen együttélő honfitársakat, (az a nehány amerikai város vagy telep, a hol ezrével élnek együtt a kivándorlott magyarok, az nem számít; azért, mert sok magyar van együtt New-Yorkban, vagy Pittsburgban, azért sem New-York, sem Pittsburg nem magyar). Ha a magyar elhagyja a hazáját, sehol ezen a kerek földgömbön többé otthonra nem talál. Már a szomszéd Ausztria vagy Oláhország olyan idegen neki, mint az Amazon partja, vagy Tasmania. Sem rokonnyelvre, sem rokonlélekre, sem rokongondolkozású elvtársra nem talál sehol. Ha a magyar elhagyja hazáját, ő igazán hontalan és idegen, akárhova megyen is. Aztán a magyar a föld-

KIVÁNDORLÓK CSOPORTJA.

höz van kötve; ő „röghöz kötött“. Az az egy-két láncz föld a falu határán, vagy csak akkora darab föld, a mennyi az apa vagy az anya sírját födi, olyan hatalmas kötelék a magyarnak, a mely a horgonyláncznál is erősebben köti a hazához.

Ezért kivétel a magyar kivándorló a világ valamennyi nemzete között. Ezért van elborúlva az ő arcza, ha a messze idegen földre vivő hajóra száll, azért szomorú az ő lelke, ha el kell menni.

KONYHA A KIVÁNDORLÓK BARAKJÁBAN.

És hogy a szívét facsarja az a szomorú mély búgás, a melylyel a hajó az indulását jelzi, ha köny jelenik meg szemében az indulás nehéz perczében, higyjük el neki, hogy azok a könyek meg a bánata őszinték. A magyar kivándorló az ő egyenes, tiszta és becsületes jellemének megfelelően, becsületesen és őszintén fájlalja a haza elhagyását.

Mivelhogy hosszúra tervezett utazásunk alatt gyakran lesz még alkalmunk a kivándorlók nagy csapatával találkozni és többször fogunk velük együtt ugyanegy hajón utazni, ez okból nem lesz

érdektelen, ha ezen alkalommal kissé behatóbban, de egyszersmind véglegesen beszámolunk azzal, hogy miként utaznak a kivándorlók, mily módon gondoskodnak róluk a hajókon és hogy miképen folyik az életük azon nehány nap alatt, a míg a hajón élnek.

A kivándorlók, természetesen, csaknem kivétel nélkül a harmadik osztályon utaznak (azon a helyen, a melyet mi magyarul is nagyon helytelenül „fedélzetköznek“ nevezünk, minden egyéb ok nélkül, csupán azért, mert németül ezt a helyet „Zwischen-Decknek“ nevezik.) Bátran állítható, hogy nehány évtizeddel ezelőtt még a legvagyonosabb utas sem utazott olyan kényelemben és ellátásban, a minőben ma a harmadosztályú hajóutasok utaznak. Az elhelyezésük és az ellátásuk, sőt a velük való bánásmód olyan kitűnő, hogy egész életükön át talán sohasem éltek olyan jól, mint a hajón töltött néhány nap alatt, holott az ellátásért meg az utazásért együtt aránylag csekély összeget fizetnek. Igy például egy kivándorló Hamburgtól Paráig csak 150—160 korónát fizet, holott az elsőosztályú utas ugyanezért 1400 koronát fizet. (Hogy azonban az „üzlet“ mégis nagyon jövedelmező lehet a kivándorlást eszközlő hajóstársaságok számára — tekintettel a tömegre — azt tisztán láthattuk, a nemrég történt makacs vetélkedésben, a melynek a fiumei kivándorlási ügy volt a tárgya). A kivándorlás ténye, nem a hazulról való szabadulást értem, hanem a hajórajutás lehetőségét, nem olyan könnyű, a mint azt általában hisszük. Az illetékes hatóságok, a melyek a kivándorlás ügyét intézik, minden államban a legmesszebbmenő ellenőrzést fejtik ki és szigorú óvintézkedéseket tesznek a betegségek behurczolása ellen. Ezek az intézkedések nemcsak az indulás helyén vannak foganatosítva, hanem a megérkezés helyén is, a hol az ellenőrzés talán még szigorúbb. Így például köztudomású dolog, hogy Észak-Amerikában partra sem bocsájtják azt, a ki testileg és szellemileg nem kifogástalan, a kinek nincs legalább annyi pénze, hogy a kikötőből tovább utazhasson az ország belsejébe, vagy hogy az első időben az inségnek ne legyen kitéve.

Mielőtt a kivándorlók hajóra szállanának, két ízben szigorú orvosi vizsgálat alá véttetnek, a mely alkalommal mindazokat vissza-

utasítják, a kik betegek, legyen az valamely acut bántalom, vagy chronikus betegség, de ragályozó természetű, feltétlenül. Sőt a német kikötőkön át induló kivándorlók, hajóra jövetelük előtt kötelesek megfürdeni (némely esetben talán a legkeserűbb falat az egész kivándorlási ügyben) és a ruháikat, batyuikat alapos fertőtlenítésnek alávetni. (Mindezen eljárások természetesen a hajótársulatoknak erre a czélra berendezett helyiségeiben díjtalanul történnek.) A hajóra jőve, mindenkinek kijelölik a maga helyét, a mely az út tartamára az ő kizárólagos tulajdona. A harmadosztály, felülről, a fedélzettől lefelé számítva, a harmadik emeleten van, a mely végighúzódik a hajó orrától a hajó hátuljáig. Ennek a helyiségnek a középső részén, ott a hol a gépek vannak elhelyezve, a kazánok és a széntartók fölött, a harmadosztály nem terjed ki a hajó egész szélességére, mint például elől és hátul, hanem két széles korridort alkot a hajó jobb- és baloldalán. A hajó nagysága szerint ez a hely különböző számú apró fülkékre van beosztva. A mi hajónkon csak 800 harmadosztályú utasnak van helye; de vannak olyanok is, mint például a Fiuméből induló Cunard-Line egyes hajói, a melyek kétezer harmadosztályú utast is fölvehetnek. A hajó előrészére eső harmadosztályú hely közvetlen az első osztály szalonja és a tisztek kajütjei alatt van. Ez alatt van viszont elhelyezve az éléstár, a posta és az elsőrendű nagy hajókon itt van a „jégverem“. A hajó tatján lévő harmadosztály a másodosztály kajütjei alá esik. A két rész közötti helyen a gépeket körülvevő folyosókon nincsenek kajütök. Ez a hely tisztán a szabad mozgásra van fentartva és nem zárt folyosó, hanem éppen olyan nyitott, szellős veranda, mint a fölötte levő elsőosztályú hely, a II. emelet. Az efölé elhelyezett teljesen nyitott fedélzet, a hajó nagy „sétatere“.

Ez a nyitott hely, a folyosó, a melynek tetejét az elsőosztályú folyosó alkotja, védve van az időjárás viszontagságai ellen. A legháborgóbb, a legviharosabb időben is elég alkalmas tartózkodási helyet nyujt és csak az a hátránya, hogy miután jóval közelebb esik a víz színéhez, mint a fölötte levő, hát sokkal könnyebben csap be rajta a víz-hullám, mint amabba, a melyen azonban a sétáló vagy

heverő utas szintén éppenséggel nem ment a nyakonöntéstől, ha a hajó kissé élénkebben hánykolódik.

Az első osztályú fedélzet fölötti egészen nyitott hely szintén a harmadosztályú utasok számára van fentartva, a melyet alaposan igénybe is vesznek. Napközben, kedvező időjárásnál, cseng ez a hely a vidám gyerekzajtól, a kiknek az ott elhelyezett csónakok, hatalmas arányú szellőztető csövek, meg a kürtők közötti zugok és szögletek kitünő „bujósdi“ helyül szolgálnak és a „tengeri rablósdi“-játékhoz is igen alkalmasak. Az asszonyok is ide gyülekeznek a kézimunkáikkal, olvasmányaikkal; itt nevelik a gyermekeiket szóval vagy vesszővel. Az egész terület meglehetősen hasonlít egy nagyvárosi parkhoz, a melyben egész nap játszhatnak a gyermekek a mamák vagy bonneok felügyelete mellett. Leginkább hasonlítanak a budapesti parkokhoz. Tudniillik a hajó fedélzetén sincsenek fák.

A kivándorlók kajütjei tiszták és világosak. Igaz, hogy nem valami túlságosan nagyok, szalonnak a rágalom sem mondhatná azokat, de az egymás fölött kettős sorokban elhelyezett kis szobácskák legalább is akkorák, mint egy-egy ágy. A bútorzat sem gazdag, de egy gömbölyűre megtöltött szalmazsák, egy pokrócztakaró meg egy szecskavánkos mindegyikben van. Az áthuzatok azonban olyan szép tiszták, a minő tisztákon akárhány kivándorló nemcsak hogy sohasem feküdt, de aminőről még csak nem is álmodott. Az ágynemű az utazás végén a kajüt-tulajdonos birtokában marad a szalmával együtt; annyiban az övé, a mennyiben érkezés előtt a „beatus possidens“ köteles azt a vízbe dobni. Minden párna alá egy-egy parafamellényt helyeznek, felcsatolható szíjakkal. Valljuk meg, hogy ez a parafa mellény igen megnyugtató érzés; minden ember a hajón tudja, hogy végveszély idején ott van a kezeügyében egy mentőeszköz, a melynek segélyével legvégső szükségben órákig fentarthatja magát a vizen.

Gondoskodnak továbbá egész családoknak közös lakóhelyéről; kapnak tisztességes evőeszközt, mosdóhelyet, sőt mosókonyhát is „kis- és nagymosáshoz“, a mely alkalommal a kis gyermekek mamái pazarul pocsékolhatják a jó forró vizet. Még a ruhák szá-

A KIVÁNDORLÓK MEGÉRKEZTEK AZ ELLENŐRZŐ CSARNOKBA.

rításáról is gondoskodnak a forró levegőjű kabinokban, a melyeket azonban rheumatismus gyógyítására felhasználni nem szabad. De nem is kell. Az utazás tartama alatt bárki jogot formálhat betegeskedni, mert nemcsak kórházról, hanem ingyen doktorról és ingyen patikáról is gondoskodva: mindezzel bőven ellátják. No, ennél pazarabbul szegény ember már igazán nem élhet!

Hát még az ellátás! Valósággal „fejedelmi“. Ahhoz képest, a hogyan a kivándorlók túlnyomó nagy része eddigi életében táplálkozott, bizonyára az. Reggelire kávét vagy teát kapnak vajaskenyérrel; délben jó levest, nagy adag sült húst, jóízű főzelékkel; ozsonnára ismét teát vagy kávét, vacsorára pedig felváltva hol hideg, hol meleg étket. A kinek az éhségét ez nem elégíti ki, az a nap bármely szakában tetszés szerinti mennyiségben kaphat annyi vajaskenyeret, a mennyit csak kiván. Italt is kaphatnak, de csak pénzért és csak kis mennyiségben. Hogy valamelyik utas — a harmadosztályúak között — berughasson, ki van zárva. Lerészegedni csak a kiváltságosak osztályának szabad és illik.

A Vigoban fölszállt spanyol kivándorlók mint „megrendelt árú“ szálltak a hajóra, a mennyiben a braziliai kormány e czélra kiküldött ügynökei szedték őket össze Spanyolország különböző vidékein. A braziliai kormány nagy mértékben lévén ráutalva a kívülről jövő munkásokra, nagyban támogatja a bevándorlást, a mennyiben részint földet ad a bevándorlóknak, részben pedig munkát és azonkívül fizeti is az átkelési díjnak egy részét.

Hogy milyen sors vár ezekre a szegény megtévesztett emberekre, a braziliai kormány „gondoskodó“ támogatása után, arról lesz alkalmunk később személyesen meggyőződni. E helyen csak annyi legyen előzetesen és jellemzésül megemlítve, hogy a magyar kormány a Braziliába való kivándorlást egyszerűen nem engedi meg. A mit a magyar kormány nagyon helyesen cselekszik. Hogy miért, azt majd meglátjuk Braziliában.

Egyelőre azonban a kivándorlók új csapata rögtön egészen más jelleget adott a hajónak, különösen az előrészének, a hol az oroszok és az orosz zsidóknak mintegy 70—80 tagból álló csapatja

helyeződött el. (Az Amazonas kapitánya — a ki mellékesen meg jegyezve már az utazás első napjaiban rohammal nyerte meg az utasok rokonszenvét — nagy humorista lehetett. Mert hogy azt a nehány orosz zsidó családot éppen az oroszok, meg a spanyolok közé helyezte el, hát ez — ha nem furcsa játéka a véletlennek, akkor határozottan nagy humorra vall.)

Kezdetben, a míg az egyes családok s azok gyermekei elhelyezkedtek, elrendeződtek, s a míg beleszoktak a hajóhelyiségek szokatlan és sajátszerű viszonyaiból származó nehézségeibe, addig bizony elég zűrzavaros volt az élet, sőt akárhányszor túlhangos is. Csakhamar beállott az újonnan hajóraszállottak csapatában a hajóélet második fázisa: a tengeri betegségen való átesés. Ez a fázis azonban részben igen jó hatással volt; tudniillik nagy mértékben hozzájárult ahhoz, hogy a kedélyek lecsillapuljanak. Azon idő alatt ugyanis, a míg az emberek tengerbetegek, annyira el vannak foglalva önmagukkal, hogy rajtuk kívül ezen a világon nem létezik semmi más. A meddig az ember tengerbeteg, addig nincs hajófegyelem, nincs kapitány, nincs kellemetlen szomszéd; egyáltalában nincs senki, semmi; csak ketten vannak: ő maga, meg a tengeri betegség. (Erről a tárgyról különben még bőven lesz szó.)

Sűrű köd feküdt a tengeren és szennyes-barna lomha felhők borították az égboltot, a mikor körülbelül a gibraltári szoros tájékán jártunk.

A köd-tülök és a hajóharang jelzése, a ködös tengeren nemzetközileg előírt jelzések, kellemetlen hatást gyakorolnak az utasra. Az előbbinek sajátszerű, mondhatni melancholikus hatása van, a harangjelzés pedig valósággal ijesztget. Az ember azt hiszi, hogy állandóan veszélyben forog. És ebben nem is téved, mert tényleg sehol másutt és soha máskor nincs a tengeri hajó nagyobb veszélynek kitéve, mint éppen köd alkalmával. Kellemetlenül hat már azért is, mert az ember semmit sem lát, de mindentől fél. Különösen olyan helyeken, a hol a hajóforgalom a helyi viszonyoknál fogva nagyon élénk, mint például a mi esetünkben is, a hol a gibraltári szoros felé tartó és az abból kijövő hajók sűrűn követik

egymást. A hullámzás is nagy volt. Valahol lent délen erős vihar dühönghetett és ezek a nagy, széles hullámok annak a viharnak lehettek vagy az előfutárai vagy a hátra hagyott nyomai. Lassan és óvatosan, mint a sötétben tapogatódzó ember, haladt előre az Amazonas. Legszivesebben vettük volna, ha egészen megállott volna, de a hullámos tengeren mozdulatlanul álló hajó talán még kellemetlenebb.

Déltájt felszállott és eloszlott a köd, a hullámzás is enyhébb lett. Általánosan megkönnyebbült kedélyhangulattal folytattuk utunkat. A mint kiderült az idő, kisütött a nap és elült a hullámzás, derűs napok következtek a hajóra. A kedélyek emelkedettek voltak, a hangulat kitűnő, az étvágy pedig pompás. Bámulatos volt azt nézni, hogy mennyit tud egy spanyol kivándorló munkásnak a gyermeke — enni. Az elevenszemű, göndörfürtű spanyol apróságok szivesen látott vendégek voltak a hajó aristokratáinál, az első osztályon. Kár, hogy a szappan meg a fésű még most is oly kevéssé fontos szerepet játszik a spanyol köznép háztartásában.

Az utazás második napján kis gyász érte a spanyol koloniát, a mely gyász a szűk területre szorított összes utasokra is kiterjedt. Hiába, az oceánon úszó hajó mégsem egyéb, mint parányi kis mikrokosmus. Az történt ugyanis, hogy egy négyéves kis fiúcska játékközben a legfelső fedélzeten — a promenádon — megcsúszott, legurult a lépcsőn, agyrázkódást szenvedett és nehány órával később meghalt. Elképzelhető, hogy az ártatlan kis gyermek tragédiája mennyire meghatott mindenkit. Az oceáni hajón, a hol a figyelmet a legcsekélyebb körülmény is képes magára vonni, a hol a legjelentéktelenebb epizód is órákra terjedő megbeszélés thémája, természetes, hogy a spanyol fiúcska halála mélyen megindító mozzanat volt.

Késő este temettük el a kis apróságot a végtelen nagy sírgödörbe, az oceánba. A kis holttestet bevarrta a vitorlamester, meg egy betegápoló matróz, egy ócska vitorlavászondarabba; a lábacskáira aránytalanul súlyos vasdarabot kötöttek, kiterítették egy deszkára és befödték egy hajólobogóval. A temetés perczében odaállott a parancsnok a hajólépcső közelében felállított ravatalhoz,

elmondott egy rövid imát és aztán megkezdődött a temetés. Egynehány matróz felemelte a ravatalt ábrázoló deszkát, odavitték a hajólépcsőt elzáró vasajtóhoz, erre ráfektették a holttestet, lábaival kifelé és lassan megemelték a deszka másik végét. Egy másodperczczel később a kis holttest meg a nagy vasgömb hangos czuppanással zuhantak a tengerbe. A víz magasan fölcsapott a függélyesen eső test körül, utána még egy-két hullámzó vízgyűrű és a dráma befejeződött. A hajót beállították előbbi kurzusába és a hajócsavarok egyhangú búgásán kívül egy hang sem hallatszott az egész hajón. Nekimentünk a sötét éjnek. A hajó orra meg csavarja által felvert vízben kigyúlt az infusóriák miriádjának foszforeszkáló fehér fénye. Ez a fényes, villogó fehér csík még jó darabig mutatta azt a helyet, a hol a kis fiúcskát eltemettük. Ez a villanyos csík volt szegénykének a fejfája; a sírköve pedig az az írás, a melyet a kapitánytól kaptak másnap a szülők, a melyben meg volt írva, hogy a kis X. Y.-t a szélesség meg a hosszúság ennyi meg ennyi foka és percze alatt temették el hivatalosan és törvényesen.

A hajó utasa könnyen felejt. Már másnap este vígan folyt a mulatság a spanyol kolóniában, a hol különben is egész nap folyt a zene, ének és játék. Nagyon szerettek tánczolni. Volt egy ügyesen összeállított tánczkaruk és orchesterük, a melyben az összes hangszereket egy fuvola, egy-két tamburin meg nehány castagnette képviselte. Sajátszerűen hangzott ez a zene. Az elején bánatos, szomorú, néha melancholikus. Aztán hirtelen, minden átmenet nélkül vad, szilaj és csapongó. Ilyen volt a táncz is; vad, szilaj és túláradó. A leányok pedig, meg a fiatal nők, a kik között különben csak kivételesen volt egy-egy szép arczú, határozottan bájosak voltak így tánczközben. Mozdulataik, taglejtésük talán kissé túlmerész, de leírhatatlan sok báj és kellem élt bennük. Ezek a spanyol nők, ámbár csak kivételesen voltak szépek, azaz szép arczúak, mégis szépeknek láttuk őket. A viseletük teszi-e, vagy a termet arányossága, vagy a mozdulataik kecsessége, azt nehéz eldönteni; de tény, hogy a fiatalja határozottan bájos. A koromfekete, többnyire borzas dús hajban rikító színű nagy művirágot viseltek; a sokfodrú szoknya

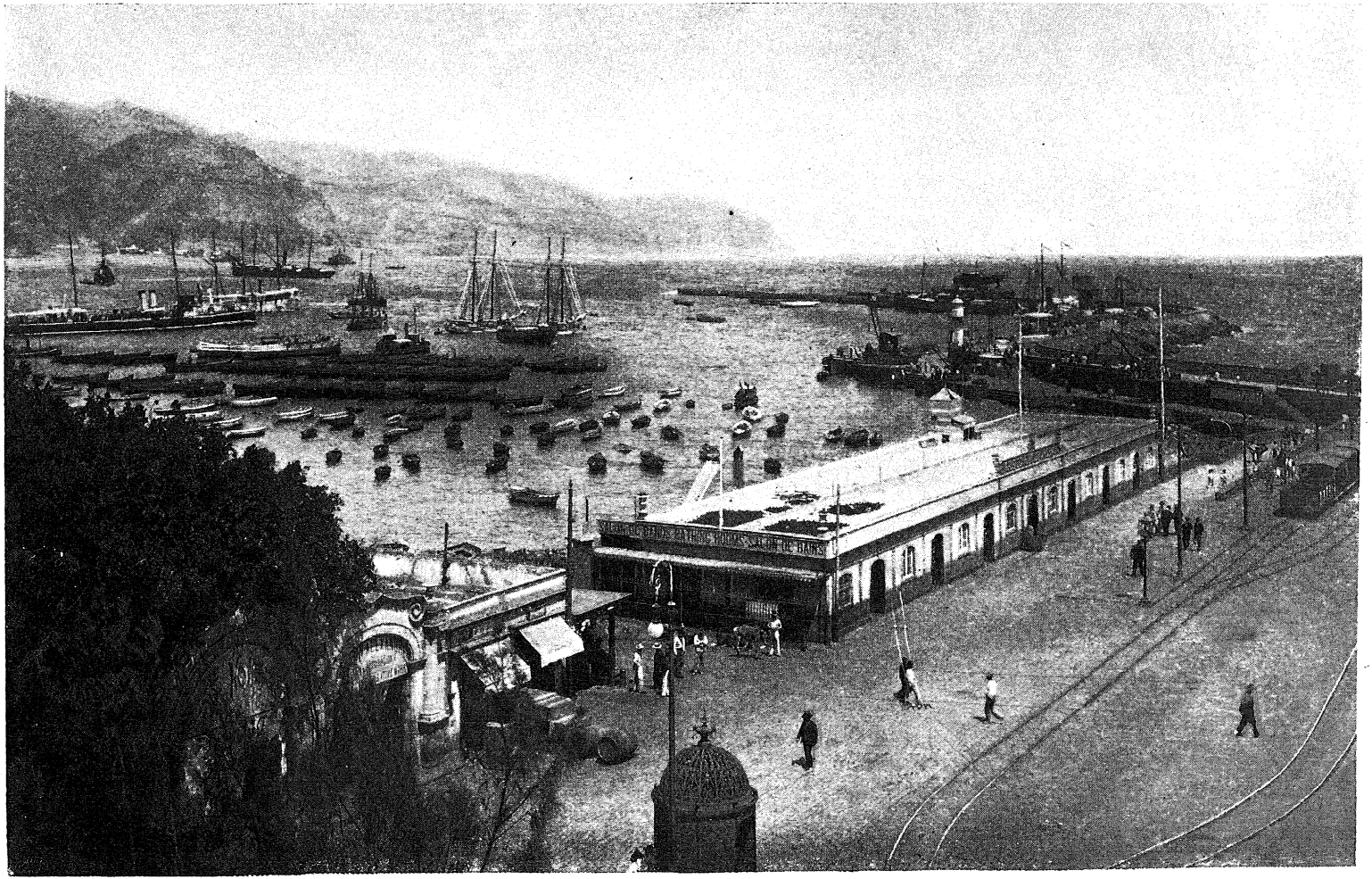

SANTA-CRUZ KIKÖTŐJE TENERIFFÁN.

szintén nagy mintájú, élénkszínű; a fehér vagy fekete nagykendő, a mely egyiken sem hiányzott, szép redőkben tapad a testhez és formás idomokat mutat. Ez a nagykendő nagyon hízeleg; még akkor is formásnak mutatja a termetet, ha a valóságban talán nem is az. A hosszúkás arcz, a melynek halványbarna színéhez kitűnően illenek a mélytüzű bársonyos tekintetű szemek, ha nem is szép, de okvetlenül magára vonja a figyelmet . . .

A hogy mélyebben haladunk dél felé és közeledünk a Kanári-szigetekhez, mind inkább érezzük a délibb régiók lágy és szelíd éghajlatát. Esténkint a hold tündérszép fényben világítja meg a környezetet; sápadt, fehér fénye, a mely világít, de nem meleg, olyan érzést kelt lágy sugaraival, mint a kellemes, langyos zuhany. A sötétkék égboltozat olyan magasnak tűnik föl és a csillagok olyan tündöklők, olyan ragyogók, hogy nekünk, a mérsékelt égalj éjszaki részéhez szokottaknak, teljesen újnak és elragadó szépnek tűnik fel a szokatlan tünemény. A fedélzeten tartózkodó utasok késő éjfélig élvezik a gyönyörű természeti játékokat és a napi munkát befejező tea után még sokáig fenmaradnak. Különösen nehezen válunk meg a fedélzettől, a mióta a kapitány kilátásba helyezte, hogy nemsokára láttávolba kapjuk a Kanári-szigetek egyik legnagyobb hírességét, a Pico de Teydét, azt a kolosszális hegycsúcsot, a mely tiszta időjárásnál száz-száztíz tengerimérföldről is látható.

Nehány vállalkozóbb útitárs meg is kötötte a szokásos fogadásokat, hogy ki fogja elsőnek megpillantani a hóval fedett hegycsúcsot. Akadtak nehányan, a kik ezen okból az egész éjszakát a fedélzeten töltötték, ami később haszontalan időfecserlésnek bizonyult. Másnap reggel tudniillik már valamenyien megpillantottuk, úgyszólván ugyanegy pillanatban s messzi-messzi láttávolból. És kezdtük bámulni. Pedig közvetlenül a tengerből kiemelkedő fehéres-szürke kúpon éppenséggel semmi sem volt bámulni való. De az a tudat, hogy az a parányi kis kúp egy 3790 méter magas hegynek a csúcsa és hogy mi még mintegy 90—100 mérföldre, azaz 160—170 kilométerre vagyunk tőle és máris látjuk, elég érdekessé tette.

Néhány órával azután, hogy a hegycsúcsot megpillantottuk,

benn voltunk a kikötőben. Santa Cruz de Santjago, vagy a mint általánosan röviden nevezik: Teneriffa, igen kellemes benyomást kelt. Egészen keleti jellegű; fehér, lapostetejű házak, a melyek a távolról hófehérek, de a közelről nézve bizony kevésbbé fehérek. A csaknem köralakú város, a melynek csupán az öböl felé eső része nyitott, felhúzódik a hegyek oldalára, a melyek egészen beárnyékolódnak a szubtropikus vidékekre emlékeztető pálmaligetek által. A növényzet, a mely a dombokat és hegyeket borítja, több helyen van megszakítva apróbb kis hegyipatakok által, a melyek a különben vulkanikus jellegű sovány talajon örökzölden tartják a növényzetet. Az utczák egy része meredeken húzódik föl a domb hátára. Nyílegyenesek és gondozottan tiszták. A házak széles erkélye, a lapos fedél, az árnyékos, verandás udvar, — a spanyol családok életében és háztartásában olyan fontos helyiség (a patio) — élénken emlékeztet az andalusiai utczai képekre.

Mint minden kikötővárosban, itt is legélénkebb, sőt zajos és lármás a kikötő előtti rész, míg a város belsőbb részében jóleső csend uralkodik. Itt-ott a földszintes ablakból egy női fej hajlik ki, a mely fej határozottan szép és kedves, daczára annak, hogy a frizurája olyan állapotban van, hogy az ember nem tudja, még nincs-e rendbehozva, vagy már ismét borzas-e? Mindenesetre kedves dolog a santa-cruziaktól, hogy csak fiatal női fejeket dugnak ki az ablakokon. Az öregebbeket úgy látszik a házon belül tartják. Szép utczai mozzanatok a kecskenyájak, a melyeket az utczán végig hajtanak. Talán sehol a világon nincsenek ennél szebb kecskék. Vagy hófehérek, vagy koromfeketék, fénylő, síma szőrrel és olyan teli a tőgyük, hogy alig tudnak járni. Az ablakból adott intésre a nyáj megáll, a kis kecskepásztorok, egy fiúcska meg egy leányka, átveszik a kinyujtott poharat, egy-kettőre telefejik a kivánatosan habzó tejjel, benyujtják az ablakon és a senorita egy hajtásra kiüríti. Aligha nem attól a tejtől olyan bájos, hamvas az arcza. A kecskék és a kis pásztorok, a városok utczáin oly ritkán látott alakok, a mosolygó senorita, a folyondárral befutott ablak, a ház előtt álló nehány pálma által tompított napfény, meg az egész környezet, minden oly

A PLAZA DE JA CONSTITUCION SANTA-CRUZBAN.

A PICO DE TENERIFFA.

kedves és bájos, hogy festő által híven visszaadva, bizonyára igen hatásos kép volna.

A Kanáriszigetek* fekvésüknél, multjuknál és nehány nevezetességüknél fogva, sokkal jelentékenyebbek, semhogy bővebben ne foglalkozzunk velük.

Ámbár a szigetcsoportnak a szárazföldhöz legközelebb fekvő szigete alig 50—60 tengeri mérföldre esik az afrikai partoktól és mintegy 350 tengeri mérföldre a gibraltári szoros forgalmától és ámbár útjába esnek úgy a nyugot-indiai szigetekre és Afrika nyugoti partjára, valamint a Dél-Amerikába tartó hajóknak, mégis olyan magukra hagyatott csendes életet élnek, mint valamely olyan szigetcsoporton, a mely messze félreesik az oceánokat járó hajók nagy forgalmától.

A tizenhárom szigetből álló csoport területre nem nagyobb, mint egy közepes nagyságú megye Magyarországon és lakosa sincs több, mint annak (mintegy 300,000-en lakják); de a szigetek annyira szétszórtak, hogy 550 kilométer hosszúságban terülnek el az oceánban. Egyrészt az egymástól való nagy távolságra eső helyzetükből, másrészt a lakosság csekély számából kifolyólag ered az, hogy a szigetek közötti közlekedés még ma is gyér és Teneriffát meg Palmát kivéve, a hová hetenként kétszer jön a hivatalos postahajó Spanyolországból, nagyobb hajó látogatása csaknem eseményszámba ment.

Természetes, hogy manapság, a midőn nemcsak az Afrika és az Amerika felé tartó hajók száma megháromszorozódott és a lakosság száma is gyarapodott, a mivel együtt jár a ki- és beviteli forgalom

* „A Kanári“ nevet már Plinius említi és az elnevezést a szigeten nagy csoportokban kóborló kutyákra vezeti vissza. (Canis = kutya). Mi persze hajlandóbbak vagyunk azt hinni, hogy attól a temérdek apró, zöldessárga tollazatú éneklő madaraktól kapta, a melyeket mi egyenkint tartunk a kalitkában és a mely madarak a szigetcsoport erdeiben egykor nagy tömegekben éltek. De ha a szigeteket nem hívták már előbb Kanári-szigeteknek, akkor mért neveztük el ezeket a madarakat kanári madaraknak? Úgy is nevezték: „Boldog-szigetek“; hogy azért voltak-e boldogok, mert évszázadokon át alig állottak érintkezésben a nagy világgal, vagy az volt boldog, a ki itt élhetett a természeti szépségekkel gazdagon megáldott, gyönyörű fekvésű, kellemes éghajlatú csendes szigeteken: ez nincs eldöntve.

emelkedése, ma Teneriffa és Palma kikötője sokkal élénkebb és megtörténik, hogy néha egyszerre három-négy nagyobb hajó horgonyoz a kikötőben.

A szigetcsoport egyike, Ferro, volt annak idejében a keleti és nyugoti hosszúságok számításának az alapja, a mennyiben az első meridiánt Ferro-szigetén (az éjszaknyugoti csúcsán: Punta de la Dehesán) húzták végig — képzeletben. Ez a vonal volt egykoron a portugáloknak és spanyoloknak régen — és valószinűleg örökre — letűnt dicső korszakában, a mikor Európán kívül a világ vagy spanyol vagy portugál volt, a határvonal a két ország birtokai között. Pápai ítélet alapján ugyanis egy demarcatiós vonalat húztak a földgömbön s mindaz — földrész, ember, állat, növény és drága kincs — a mi ettől az egész földgömböt körülfutó vonaltól nyugotra esett portugál volt, a keletre eső pedig spanyol. A „linea demarcationis" messze nyugotra, Brazilián ment keresztül, ezért lett Brazilia a portugáloké. A ferrói meridiánt azért vették kezdő-meridiánnak, mert így ez meg a 180^0 hosszúság éppen kettészelte ó- és új-világra a földet. A két nemzet letűnt dicsőségével Ferro-szigetének ez a kitüntetése is megszűnt. A mai födrajzi számításoknak az a meridián az alapja, a mely Greenwechen fut keresztül, illetőleg a London melletti greenwechi csillagászati intézeten. Ennek az intézetnek a kupoláján megyen át a fő délkör: a földrajzi hosszúságot attól a ponttól számítják, a melyen ennek a csillagászati intézetnek a delet mutató távcsöve áll.

Másik nevezetessége a Kanári-szigeteknek, hogy Santa-Cruzban vesztette el Nelson a jobb karját (meg a tengeri csatát) azon híres csónaktámadás alkalmával, a melyet éjnek idején intézett csónakokra átszállított legénységével a spanyol hajóraj ellen, a mely Mexikóból hazatérő útján temérdek ezüsttel megrakodva, Teneriffa kikötőjében horgonyzott. Ez a flotta egyike volt azoknak az „ezüstflottáknak", a minőknek az elsülyesztéséről már a vigói öbölben megemlékeztünk.

Nevezetes híressége továbbá a Kanári szigeteknek — illetőleg Teneriffának — a már említett hegycsúcs: a Pico de Teyde. Ennek

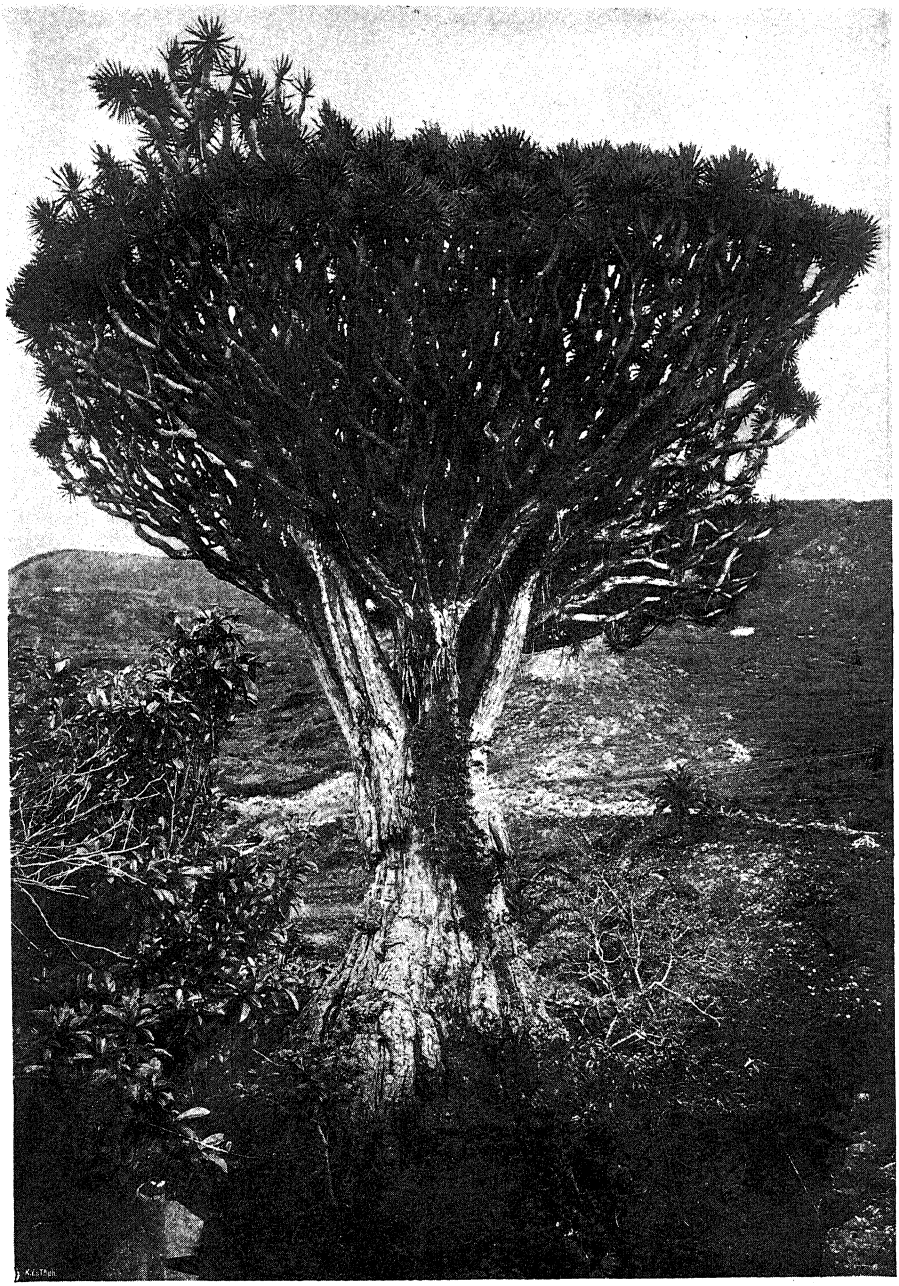

SÁRKÁNYPÁLMA TENERIFFÁBAN.

a hegycsúcsnak a megmászásával kezdette meg Humboldt természettudományi kutatásait, midőn a mult század elején, eseményekben és tanulmányokban oly gazdag dél-amerikai útját megkezdette.

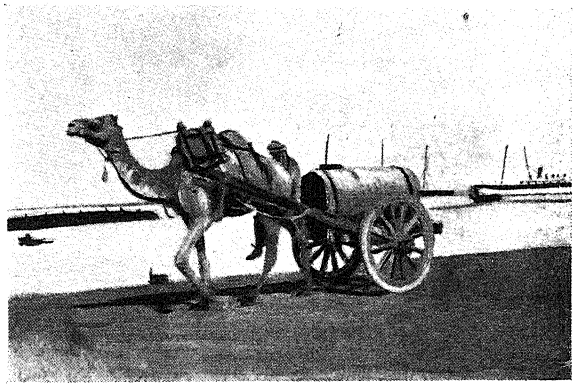

VÍZSZÁLLÍTÁS A KANÁRI-SZIGETEKEN.

A hegy valósággal csábítja az embert a kirándulásra, de a hegycsúcs megmászása az átutazóknak csaknem lehetetlen. A hajók tudniillik olyan rövid ideig tartózkodnak Santa-Cruzban, hogy erre

SZÁNTÁS-VETÉS A KANÁRI-SZIGETEKEN.

éppenséggel nincs idő. Állítólag a csak huszonnégy órát igénybevevő kirándulás sem nem fáradságos, sem nem költséges; a hegycsúcsról magával hozott emlékezés és benyomás azonban, a mint mondják, felejthetetlen. A Picoról való kilátás ugyanis egyike a legszebbeknek és a legnagyobb határúaknak, a melyet közönséges

halandó elérhet. A hegycsúcsról a szigetcsoportnak több szigete egyszerre áttekinthető és az ember száztíz tengeri mérföldnyi (körülbelül 180 kilométer) rengeteg távolságban látja a horizontot maga körül.

A spanyol jellemű városkában kellemes változatosság nehány villaszerű szálloda, a melyek mindegyike egy-egy tüdő- és idegbeteg szanatoriumot ábrázol. A közeli Madeira szigetének mintájára ugyanis, a hol tudvalevőleg vagyonos tüdőbetegek, főképen angolok és németek nagy számmal keresnek gyógyulást, a canarióták Madeirával teljesen megegyező klimájú Teneriffájukat tüdőbetegek üdülő- és gyógyhelyévé nevezték ki. Puerto de la Orotava, Teneriffa szigetének a túlsó oldalán fekvő kis városka a Pico de Teyde tövében, már ekkor erős versenytársa volt a kedvezőbb helyzetű Santa-Cruznak. Ma már messze túlszárnyalta; Puerto de la Orotava ma már elismert climatikus gyógyhely, a mely sok tekintetben felülmulja a már régen hírre vergődött gyógyhelyeket, például Cairót, Cataniát. Manapság az orotavai kis kikötőben az előkelő angolok yachtjai egész kis flottát alkotnak az év egyes szakában, a mely yachtoknak a tulajdonosai az orotavai sanatoriumokban keresnek gyógyulást.

A lakott szigeteken élők sajátságos keverékét alkotják a legheterogenebb nemzetiségeknek. Az őslakók a guanchok voltak; ezekkel keverődtek össze a normannok, az arabok, flandriaiak, spanyolok. Ma már mind fehérek — természetesen erősen barna arczszínnel — s nagy mértékben rokonszenves emberek. A canarióták, a hogyan ezt a keveréket nevezik, a hajós nemzetek előtt, mint teljesen megbízható, becsületes, rokonszenves modorú emberek ismeretesek. Csak az egyik szigeten — Gran Canarián — áll a lakosság négerekből. Valósággal úgy cseppentek ide, mint a légy a tejbe. Mivelhogy a közeli Cap-Verdi szigetek lakói úgyszólván kizárólag négerek, valószínűleg ezek a grancanariabeliek azoknak a rokonaik.

A spanyol haderő kis helyőrségből áll, a melynek a törzse Santa-Cruzban van. Hogy milyen sivár, egyhangú, érdektelen életmódot folytatnak itt ezek a katonák, azt csak az tudja elképzelni,

LAS PALMAS: UTCZAI JELENET.

a ki látta az unalomtól és tétlenségtől letört tiszteket a kikötőben vagy a kávéházban — szórakozni, meg az elhanyagolt külsejű, rosszul táplált, éppenséggel nem martiális fellépésű katonákat. Ilyennek képzelem azt a „kis garnizont" valahol a Carolina szigetcsoport egyik szigetén a déli-oceánban, a melyen a következő kis történet esett meg a nemrég lezajlott spanyol-amerikai háború alatt.

A spanyol-amerikai háború már javában folyt és Cuba szigete már rég az amerikaiak kezében volt, a midőn egy napon az egyik Carolina-szigeten egy hatalmas amerikai hadihajó jelent meg. (A Carolina szigetcsoport akkor még spanyol gyarmat volt, mert a németek csak 1899-ben vették meg a spanyoloktól 17 millió márkáért örök áron.) A sziget spanyol garnizonjának tisztikara teljes díszben és számban jelent meg az amerikai hajón a ritka vendégek üdvözlésére, már előre örvendve annak, hogy mekkorákat fog majd mulatni az amerikai bajtársakkal. Az amerikai hajón meleg vendégszeretettel fogadták a spanyolokat és ott is tartották őket ebédre. A pompás ebéd után emelkedett hangulatban köszönték meg a szíves vendéglátást és távozni akartak a hajóról. Ekkor jelentette ki nekik a hajó parancsnoka, hogy csak maradjanak még egy keveset a hajón, majd ő elviszi őket Amerikába — hadifoglyoknak.

A spanyoloknak fogalmuk sem volt arról, hogy az éjszakamerikai Egyesült-Államok és Spanyolország hónapok óta háborút viselnek egymás ellen. . . .

Naplemente felé visszatérve a hajóra, meglepetéssel tapasztaltuk, mennyire megélénkült a kikötő azon idő alatt, a míg a városban és környékén kóboroltunk. A jó canarióták akár nagyzási hóbortba is eshettek volna, látván, hogy mily óriási forgalom van a kikötőjükben. A gyarapodás mindenek előtt egy hatalmas angol czirkálóból állott, a mely, mint később megtudtuk, a nyugot-afrikai Fernandó-Poból jött és mert ott állandóan készenlétben van valamely ragályos betegség, mint például a malária, typhus vagy dysenteria, a teneriffai kikötőhatóságok azt követelték tőle, hogy menjen előbb tíz napra a quarantinbe. Magától értetődik, hogy az angol hajó nem ment, azzal indokolván eljárását, hogy miután ő éppen tíz napig volt úton Fernando-

Potól Santa-Cruzig az oceánon és útközben négy napig gyakorolt czéllövést, ezzel a tíz nappal egyszersmind le is rótták a vesztegzári időt. Annál inkább, mert Fernando-Po nemcsak hogy nem inficziált vidék, sőt ellenkezőleg: valóságos üdülőhely, a melynek klimája messze felülmúlja ezét a — Santa-Cruzét. (Tényleg pedig úgy áll a dolog, hogy Fernando-Pot bátran lehet a „tomb of Europian"-nek, az európaiak sírjának nevezni, olyan gyilkos a klimája, míg ellenben Teneriffa szigete valóságos gyógybalzsam, üdülőhely a betegeknek.) Az angol tehát maradt.

A másik vendég volt az angol „German", a Captown-Southampton vonalnak egyik legújabb hajója. Ezeken kívül jött még több magányacht, természetesen ugyancsak angol lobogó alatt. Semmi sem bizonyíthatja élénkebben az angol világhatalmat, mint az, hogy úgy a nyilt tengeren, mint a kikötőkben — legyen ez a kikötő a földgömb bármely pontján — a hajóknak, a melyekkel találkozunk, túlnyomó nagy százaléka angol lobogó alatt jár. A Kanári-szigetekre pedig majdnem ráfogható, hogy tisztán angol. Olyan értelemben angol, hogy az egész kereskedelem, ki- és bevitel, az idegen forgalom, szóval mindaz, a mi egy ilyen oceánbeli szigetcsoportnak a lüktető ereje, a fentartó eleme, az mind angol. A két yachton is előkelő angol családok jöttek Santa-Cruzba, a hol a szelid, egyenletes és lágymeleg klima miatt évenként számos angol és német család telepszik le pár hónapra.

Képzelhető tehát, hogy ezek után minő tekintélye van az angolnak Teneriffa szigetén. Mellékesen megjegyezve, a tekintélye meg a súlya egy szemernyivel sem kevesebb másutt. A hova az angol beteszi a lábát és kinyitja a markát, a melyből áldásként hull a sovereign, ott az angolnak van tekintélye a pánczélhajók ágyúcsöve nélkül is. Hogy azonban az az ágyúcső a tekintélyének nem árt, az nyilvánvaló.

A kikötőben horgonyzó hajók szokatlan nagy száma szokatlan sürgést és elevenséget hozott nemcsak a kikötőre, hanem az egész városra. És mert az Amazonas is az előtte álló hosszú oceáni útra tett előkészületeinek a tetőfokán állott — az indulásunk esti nyolcz

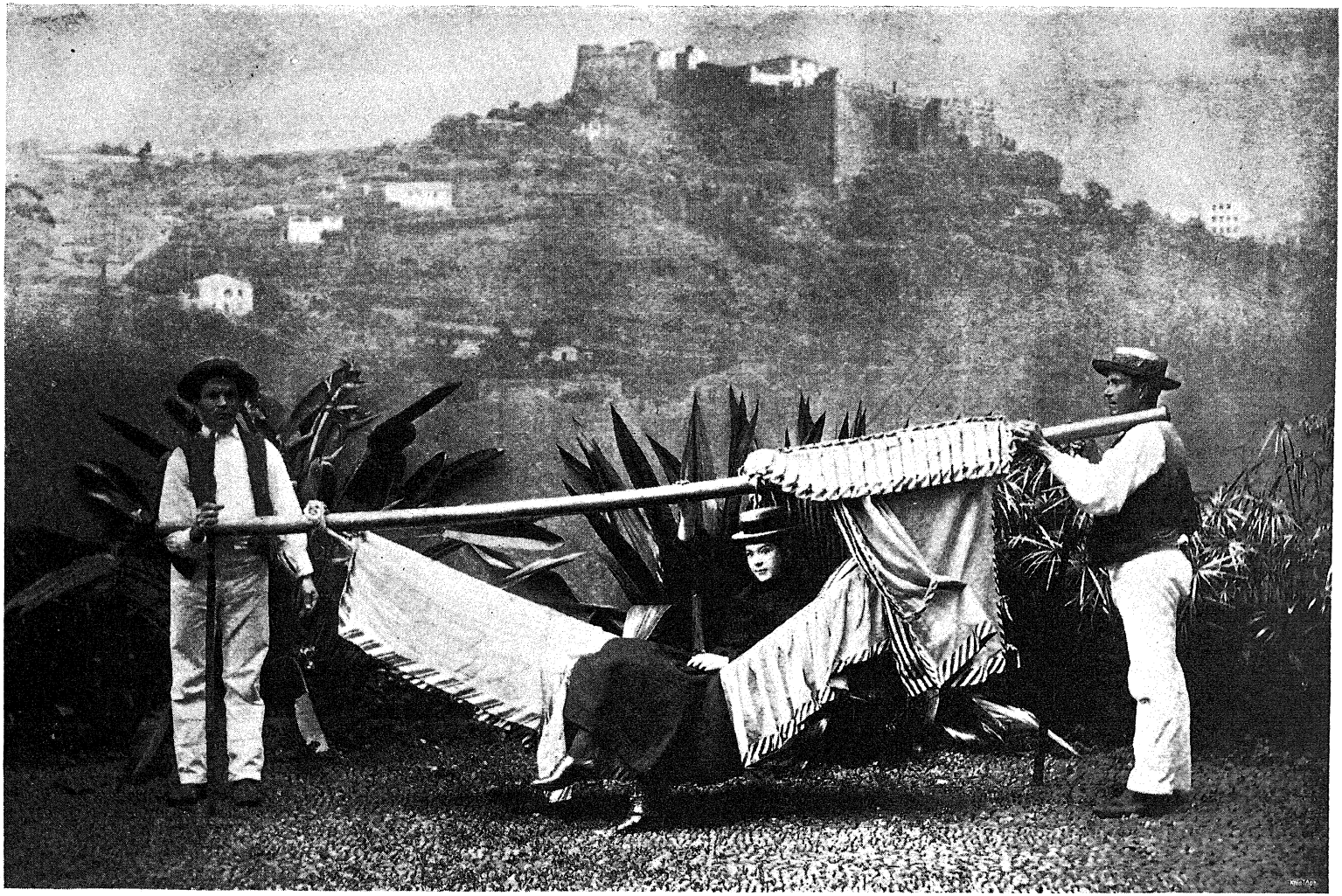

TENERIFFA. A SANATORIUM HORDSZÉKE.

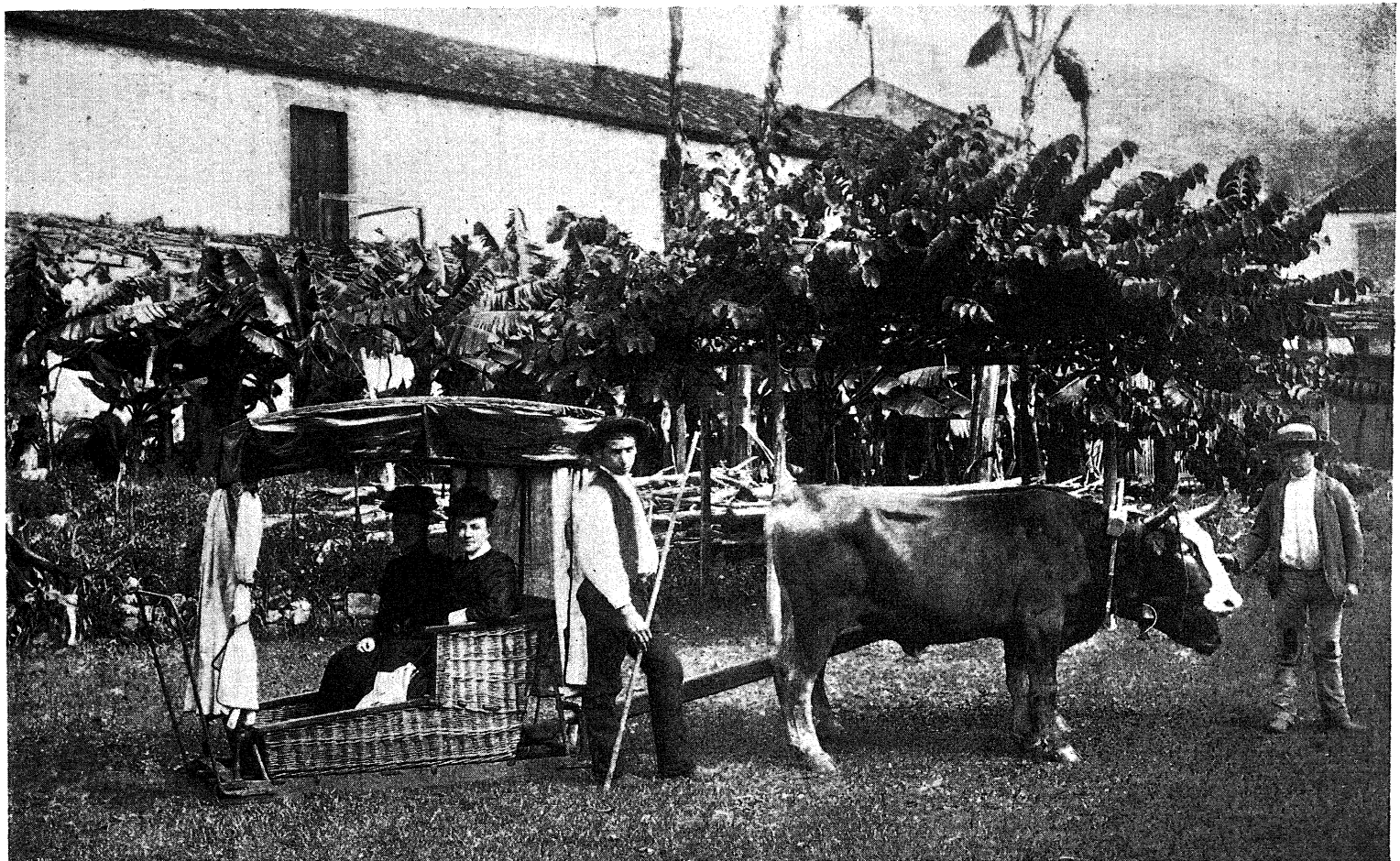

MADEIRÁBÓL IMPORTÁLT JÁRMŰ.

órára volt kitűzve — annak folytán a santa-cruziaiak kikötője, a melyben néha heteken át nincs annyi hajó, mint most egyszerre, igazán pezsgő, mozgalmas képet nyujtott. Legnagyobb volt a lárma az Amazonason. Szén, olaj, zöldség, gyümölcs, baromfi, szarvasmarha stb. egyszerre jött a hajóra, a melynek nemcsak a két oldala, de az eleje és hátulja is valóságos ostromnak volt kitéve. Az árúikat kináló canarióták csónakjaikkal úgy körülvették az Amazonast, hogy az odarendelt szenet és élelmiczikkeket szállító bárkák alig állhattak a hajó oldalai alá.

. . . Este nyolczkor, rögtön vacsora után, az Amazonas megtette az indulást jelző három búgását, a melyet sokszorosan adott vissza a Santa-Cruzt körülvevő hegység és lassú méltósággal kifelé fordult az oceán felé . . .

Koromfekete volt az éj; az alantjáró fekete felhők egy tenyérnyit sem hagytak szabadon az égboltból és így sem a hold, sem egyetlen csillag nem világított. Az oceán meglehetősen nyugodtan feküdt előttünk; a hajó fölött kóválygó nehány sirályon kívül semmi élet, semmi látni való a hajó körül. A santa-cruzi tízórai séta is megtette a magáét és így történt, hogy este 11-kor a szokásos tea órájában üres volt a szalon, a játszószoba és a fedélzet is. Az Amazonas „lakosai“ ma korán tértek nyugalomra, mintegy készülve az utazás legfontosabb mozzanatára: az Atlanti-oceánon való átkelésre.

LAS PALMAS.

MÁSODIK FEJEZET.

ÁTKELÉS AZ ATLANTI OCEÁNON.

„Az oceán unalmas.“ A szárazföldi ember ezt el sem hiszi, sőt megütközik e kijelentésen; pedig olyanok mondják és mondották, a kik tapasztalat útján jöttek erre a meggyőződésre. Majd meglátjuk, hogy igaz-e, ha majd Parába érkezünk, az oceán túlsó partján.

Örvendünk a hajó fényes berendezésének, a raffinériával kitalált kényelemnek, a melyet az oceáni hajón nyújtanak; idővel azért az ember nagyon elunja magát és megunja az oceánt is. Hát még olyan körülmények között, mint az Amazonason, a mely hajó, személy- és teherszállításra lévén berendezve, csak közepes gyorsasággal futott és a berendezése is csak másodrangú volt. A 12—13 napra tervezett út első egy-két napja elég változatosságot nyujtott. Az oceán végtelensége, a hömpölygésükben nem gátolt hullámok egyöntetű emelkedése és sülyedése, az oceánra száz meg száz mértföldnyi távolságra kirepült és előttünk többnyire egészen ismeretlen tengeri madarak az első időkben elég kellemes szórakozást nyújtanak. A hangulat általánosan derült, az étvágy kitűnő és a nagy séták, a melyek még az aránylag nyugodt tengeren sem egészen mentesek az ellensúlyozástól, a mit az egyenesen járás megkövetel, annyira fárasztók, hogy a szűk kajüt keskeny ágya és kemény párnája is pompás fekhelynek bizonyul. Az étkezéseknél, a melyek alatt természetesen az összes utasok együtt vannak, a társalgás még elég élénk. Az elhagyott kikötő mindig elég tápot nyujt, hogy az asztal felett megszakítatlan társalgás folyjon. Az első napokban felszolgált ételek képesek a legkövetelőbb gyomrot is kielégíteni, a mint hogy az ellátás egyáltalán kifogástalan.

Példaképen álljon itt egy napnak a programmja, rendes viszonyok és körülmények között. A rendes körülmény úgy értelmezendő, hogy a hajó óránként 13 tengeri mértföldet fut; a tenger gyengén hullámos, az idő derült, a hőmérő ugyan árnyékban 24° C.-t mutat, de a kifeszített ernyők, meg a hajóhaladás és az ellenkező szél által létrehozott léghuzam folytán nem hat bántóan.

Korán reggel fürdő állott rendelkezésünkre; a fürdőt úgy hozták létre, hogy egy nagy vitorlát a négy végénél felkötöttek az árboczokra és a vitorla egy négyszögű medenczét képezett, a melyet teleszivattyúztak friss tengervízzel és elég mély volt ahhoz, hogy szabadon úszhassunk benne. Reggeli négytől—hatig a férfiak fürödtek, hattól félnyolczig a nők. A fürdőt megismételtük délután négy órakor zuhanyozás alakjában. Ez az óra négytől ötig volt talán a legkellemesebb időszaka az egész napnak, végig az egész úton. A később 50°-ig emelkedő hőségben — a szélcsend övben — a mely rendkívül elernyesztően és deprimálóan hatott mindenkire, ez az egy óra felfrissített és felélénkített mindnyájunkat egy kevéssé.

Fürdő után következett a dús reggeli, a mely farkasétvágyú embert is kielégíthetett. Kávé, tea, csokoládé, cacao, vaj, tejfel, hideg húsok, étvágyingerlő erősen fűszerezett apróságok, száraz tészták és gyümölcs — mindez tetszés szerinti mennyiségben állott rendelkezésünkre. Reggeli után a társaság szétoszlott és kiki tetszése szerint üthette agyon az időt. A legtöbbjére bátran elmondható, hogy semmit sem csinált; éppenséggel semmit. Tudniillik sajátszerű indolencia és lustaság nehezedik az emberre, a míg az oceánon utazik. Igaz, hogy az utasok legtöbbje a feltevések és előkészületek egész tömegét hozza magával, s a legtöbbje el van tökélve, hogy ha már egyebet nem is fog tenni, de legalább egy nagy könyvet fog megírni az útjáról, a mely eseményekben, kalandok és viszontagságokban mindig nagyon gazdag. Mikor aztán a megirandó könyvre kerül a sor, akkor az útleíró annyira lusta, hogy még rövid jegyzetekre is képtelen. Hiszen a sok ívre tervezett levél is rendesen megakad már a megszólításnál és az ember sajnálja, hogy az oceánon még nem kaphatók „Ansichts-kártyák“. lehetőleg

jó nagy képpel és igen kevés írásra szánt szegélylyel. Komoly munkáról tehát szó sincs. (Hogy vannak kivételek, a kik éppen egy oceáni úton a legnagyobb fokú szellemi munkásságra képesek, az magától értetődik.) A társaság apróbb csoportokra oszolva, helyezkedik el a fedélzet különböző részein. A szűk térre szorított helyen a rokonlelkek meg a hasonló gondolkozásuak hamar egymásra akadnak és egyes eseteken olyan kotteriákra oszlik szét az utasok társasága, hogy az egyik csoport valósággal idegennek tekinti a másik csoportot. Legrokonszenvesebb volt az a kis társaság, a melynek a bájos német leányka volt a központja. A Teneriffában kiszállt berlini barátunk hiányát nagyon sajnáltuk. Helyette egy fiatal braziliai úrral gyarapodott a társaság, a ki a braziliaiak Mekkájában, Párisban tartózkodott egy-két évig, tanulmányainak gyarapítása végett és most egy éltesebb franczia úrral tért vissza hazájába, tudományokban és párisi műveltségben gazdagon. Ennek a fiatal úrnak volt a legnagyobb parafa sisakja, a minő valaha emberi fejet borított; neki volt a legmagasabb gallérja, a legnagyobb monoklija, neki volt a leghegyesebb és leghosszabb körme; neki volt az egyedüli „legyűrhetetlen“ nadrágja, a mennyiben az övé örökké fel volt gyűrve; neki volt a legkevesebb ideje, mert őt ebéd előtt soha senki sem látta; neki voltak a legvastagabb bralettjei a csuklóin, neki nem volt egyetlen perczre valamely könyv a kezében az egész hosszú úton; neki volt a legelpusztíthatlanabb étvágya és neki nem volt a saját francziáján kívül egyetlen-egy embere, a kivel tizennégy nap alatt egyetlen szót váltott volna és az ő ötlete volt, egyszer azt kérdezni francziájától, miközben rámutatott az elsőosztályú fedélzeten kiakasztott nagy barométerre: „Mondja csak, hogy olvassák le erről az órákat?“

Valahogy elmult a napnak még hátralévő nehány órája, a midőn újra megszólalt a gong ebédre hívó lármás zengése. Az ebéd rendesen levesből, marha- vagy sertéshúsból, baromfiból, tésztából, édességekből állott, tarkítva temérdek zöldséggel, kompótokkal és mártásokkal. Italul sört kaptunk, nem üvegből, hanem a csapról; továbbá rajnai és spanyol borokat. (Magyar bornak sajnos, még hírét sem

hallani ezeken a hajókon.) Körülbelül ugyanazon ételekből állott az esti hét órakor felszolgált vacsora is. A különbség csak abban állott, hogy a souppérhoz az urak és hölgyek estéli toiletteben jelentek meg. A boron és sörön kívül hollandi és franczia likőröket meg orosz pálinkaféléket is adtak.

Legkedélyesebb volt a hangulat vacsora után. A kotteriák közötti vékony válaszfalak ilyenkor ideiglenesen lehullottak, a nemzetiségek

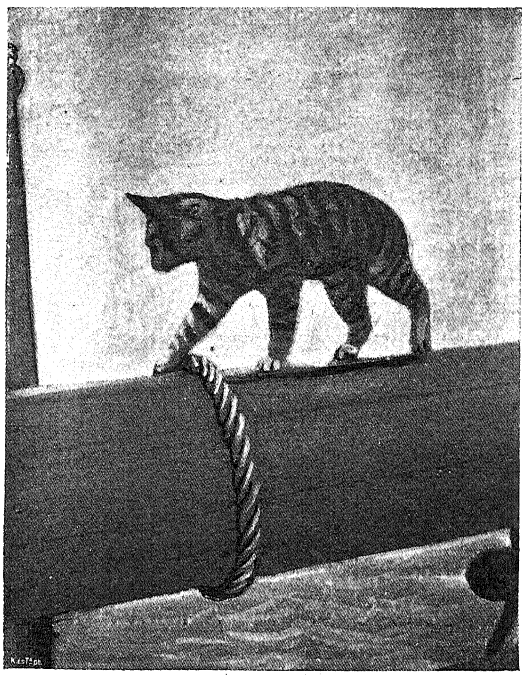

AZ AMAZONAS KEDVENCZE SZIMATOL VALAMIT.

egybeolvadtak és ha a hajó vízszintesen feküdt a vizen, egy kis tánczot is rögtönöztek. Ez volt talán az egyetlen alkalom, a mikor a Teneriffában szintén kiszállott német katonatisztek helyükön lettek volna. Voltak műélvezeteink is, azaz ballettünk. Még az európai partokon feltűnt a spanyol kivándorló-csapatban nehány kitűnően tánczoló pár, a kik esténként a maguk portáján — a harmadosztályon — járták a nemzeti tánczokat. Ezeket, meghívták az elsőosztályra tánczolni. A tánczos párok szívesen fogadták a meghívást, mert minden fellépésük alkalmával meglehetős bőven honorálták

őket. A német „marcos“ iránt különösen nagy előszeretettel viseltettek, a mint már Santa-Cruzban is úgy tapasztaltuk, hogy a német „marco“ volt a legszívesebben fogadott pénznem, de készséggel fogadták el a shillinget meg a frankot is.

Körülbelül így teltek el az első napok, csendesen egyhangúan, de nem kellemetlenül. Változatosság tehát nem sok akadt; az Atlanti-oceánnak ez a része, az északi szélesség 20. és 30-ik foka meg a nyugoti hosszúság 10 és 20-ik foka között, a melyen az Amazonas járt, a hajóforgalom nagyon csekély. Az afrikai partokra igyekvő vagy az onnan Európába jövő hajók sokkal közelebb tartják magukat az afrikai partokhoz. Azok pedig, a melyek Dél-Amerika partjainak délibb részére tartanak, azok körülbelül az oceán közepére mennek ki, míg amazok, a melyek Észak-Amerikába, vagy a nyugat-indiai szigetekre tartanak, azok ettől a helytől mind messze északra veszik a cursust. Csak hébe-korba tűnt fel a láthatáron egy-egy gőzösnek a füstfelhője, vagy jelent meg egy árboczcsúcs a láthatáron. De ezek a csekélységek is elegendők arra, hogy magukra vonják a figyelmet.

Esténként a déli félgömbnek a már innen is látható csillagképletei voltak az érdeklődés tárgyai. Valóságos esemény volt, a mikor először pillantottuk meg a „Déli keresztet“, a déli félgömb egyik legérdekesebb csillagképletét. A hét csillagból álló csoport ugyanis kis jóakarattal meg sok fantáziával körülbelül olyan, mint egy kereszt. Tényleg azonban cseppet sem hasonlít jobban egy kereszthez, mint például a „Gönczölszekere“ egy szekérhez, vagy a „Medve“ egy medvéhez. A középső csillag a keresztben ugyanis csaknem mindig hiányzik, azaz hogy olyan homályos, hogy nem látszik tisztán; a többi csillag sem egyenlő fényű; de mert hagyományos dolog a déli keresztet elragadónak találni, hát ellenmondás nélkül elragadónak találtuk. Minél magasabbra kerül az égbolton a déli kereszt, annál mélyebben sülyed az Északi csillag a láthatár alá és húzza magával a közelében álló Gönczölszekeret is; míg ellenben kárpótlásul a „Nagy kutya“ Syriusa, a mely Európából nézve csak nehány foknyira a horizont fölött látható, most már teljes pompájában tünik fel az égbolton.

Hogy miért kellett azonban minderről a fiatal nőknek és elsősorban a német leánykának a legtöbbet tudni, — mert ezeknek magyarázták a hozzáértő urak a legbehatóbban és legszívesebben — az rejtély maradt.

Nagyjában azonban tény, hogy az északi félgömb csillagos éjszakája szebb, tündöklőbb és ragyogóbb, mint a déli félgömbé. Talán azért van, hogy az éppen nem megkapó benyomást tevő déli keresztnek olyan sok a bámulója. (Egy csillagos éjszakának az elbűvölő pompáját a magyar alföldről vagy bármely más középeurópai síkságról nézve azonban meg sem közelíti.)

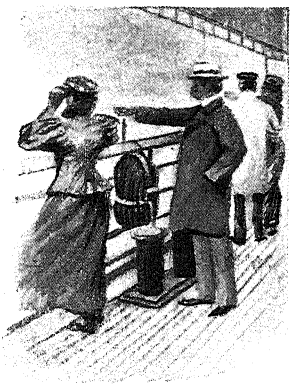

CSILLAGÁSZATI MAGYARÁZATOK.

Mindezen ideig az oceán olyan csendesen viselkedett, hogy a benne lefolyó életbe is bepillanthattunk. A vizi élet annál is inkább érdekelt bennünket, mert a hajó fölött, a levegőben, megszünt minden élet. Az Amazonas már olyan távolságban járt a partoktól, a hol a szó szoros értelmében még a madár sem jár. Csak két ízben történt, először a cap-verdei szigetek közelében, hogy egy hatalmas viharmadár, egy albatrosz, mintegy félóra hosszáig keringett és kóválygott az Amazonas fölött, miközben néha olyan közel ereszkedett le a hajó fölé, hogy már azt hittük, hogy az árboczra akar leszállani, hogy kipihenje magát. Hatalmas nagy madár volt; majdnem imponálóan erőteljes. Nagy fejét még nagyobb csőrével kiváncsian forgatta felénk, mintha csodálkozott volna a szokatlan tüneményen vagy mintha kérdezni akarna valamit. Rövid lábait behúzva

tollai közé, csak erős, nagy testét láttuk, a mely hosszabb lehetett egy méternél; fehér szárnyai pedig, a melyeket teljesen szétterjesztve, talán két-három perczig is teljesen mozdulatlanul lebegett a hajó felett mintegy húsz méter magasságban, meghaladták a négy métert. Egynehányszor leszállt a víz színéig, valószínűleg zsákmányt keresni és aztán hirtelen, egyetlen szárnycsapás nélkül, csupán a kormányzójának billentésével ismét fenn volt a magasban, ötven-hatvan méternyire a hajó kéménye fölött. Már előre örvendettünk a szórakozásnak, a melyet ez a hatalmas madár, az összes madarak között egyike a legkitartóbb és leggyorsabb repülőknek, nekünk okozni fog. Az albatroszok tudniillik száz meg száz mértföldön át követik a hajót, hogy a hulladékkal táplálkozzanak. (Mintha bizony a tenger az ő milliárd lakóival nem lenne nekik elég.) Mintegy félórai szemlélgetés után azonban hirtelen felcsapott a magasba és keleti iránynak tartva, valószínűleg vissza hazájába, a cap-verdei szigetek valamelyik magányos sziklájára, elrepült. Olyan volt ez a hatalmas szárnyait nesztelenül suhogtató madár, mint egy mesebeli tünemény.

Egy nappal később, de sokkal távolabb a cap-verdei szigetektől, egyik távoli rokona tett rövid látogatást az Amazonas körül. Ez fregatt-madár volt; szintén nagy madár, a melynek a teste talán egy méter, de távolról sem imponál annyira, mint az albatrosz. A szárnyai ugyanis jelentékenyen kisebbek, kiterjesztve alig egy méter hosszúak. És ezekkel az aránylag rövid szárnyakkal a fregattmadár szinte hihetetlenül gyorsan repül. Az egyetlen madár, a mely gyors és kitartó repülésre az albatroszt is messze felülmulja. Állítólag hetven-száz mértföldet képes megtenni egy óra alatt! Jellemzi a repülését az az eljárás, a melyet néha a vízből kiragadott zsákmányával szemben tanusít. Tudniillik a vízből kiragadott hallal, kizárólagos táplálékával, felrepül egy-két száz méter magasra. Ha a csőrében tartott hal a lenyelésre nem fekszik elég kedvező — a fregatt-madárra kedvező — helyzetben, akkor kibocsájtja a csőréből és utána repül a hulló zsákmánynak, újból megragadja és ha most se felel meg az ínyének, újból elbocsájtja, utána repül és próbálja

másképen megfogni a csőrével. És ezt az eljárást néha háromszor-négyszer is ismétli.

Sokkal mozgalmasabb volt a tenger élete és minél közelebb jutottunk az egyenlítőhöz, tehát minél melegebb lett a tenger vize, annál változatosabbak voltak a szórakoztató tengeri látványosságok. Csaknem minden éjjel gyönyörködhettünk a tengernek egyik legszebb tüneményében, a foszforeszkálásban, a víz villogó megvilágításában. Ezt a tüneményt, tudniillik a tenger vizének zöldes-fehér fényben való izzását, az infusoriák miriádszor-miriádjai hozzák létre. Az apró protozoák, gömbalakú apró állatkák, a melyeknek legfeljebb egy milliméter az átmérője és számtalan parányi nyúlványokkal bírnak, bizonyos időszakokban a foszfor villogásához hasonló fényt bocsájtanak ki magukból, mint például a szentjánosbogár a szárazföldi rovarok között. De míg ez utóbbinál a testnek csak egy pontja fénylik, — valamelyik mirigyében összegyűlt váladékban rejlik az erős fényt létrehozó anyag — addig a tengeri flagellátáknak egész teste világít. Hogy a világítást mi indítja meg, a folyamatát mi váltja ki, az emésztési működés-e, vagy az egyes egyedek egymáshoz való surlódása, vagy pedig a faj fentartásával járó folyamat, az még nincs eldöntve. De hogy mily elképzelhetetlen számban kell hogy létezzenek, kitűnik abból, hogy az egész láthatár, tehát nehány ezer négyzetkilométernyi terület, az egész felületén egyenletesen világít a zöldes-fehér fényben és órákon át halad a hajó ebben a fényözönben. Legélénkebb a világítás a hajó orra által felvert hullámban és a hajócsavar által felzavart vízsodorban. Időnként fokozódik a fény, ilyenkor fehérebb lesz s a zöldes színárnyalat elvész. Az oceán olyan fehér, mint a tej és a kisugárzó fény majdnem egy méternyire emelkedik a víz színe fölé. A hajó nem is úszik, hanem lebegni látszik ebben a tüneményes fehérségben, mert a legélesebb megfigyelés mellett sem vehető ki a víz felülete. A milyen hirtelen és egyszerre gyúl ki a tenger, éppen olyan hirtelen és egyszerre alszik el az egész láthatáron. Utána perczekig tintafeketének látszik a tenger, mert az erősen izzó fény után csak lassanként képes a szem a rendes sötétkék színt kivenni.

Nem kevésbbé érdekes volt ugyancsak az Egyenlítő közelében egy másik tünemény, a melyet szintén a tengerben élő lényeknek óriási tömegekben élő faja idézett elő. Az Amazonas ugyanis egy alkalommal tizenkét órán keresztül, azaz mintegy százötven tengeri mértföldön, megszakítás nélkül haladt a tunikáták — zsákállatok — beláthatatlan területében. Nappal a kocsonyás testű, üveges kinézésű és fényű állatok, a melyek zsák-, harang-, gömb-, szalag- vagy

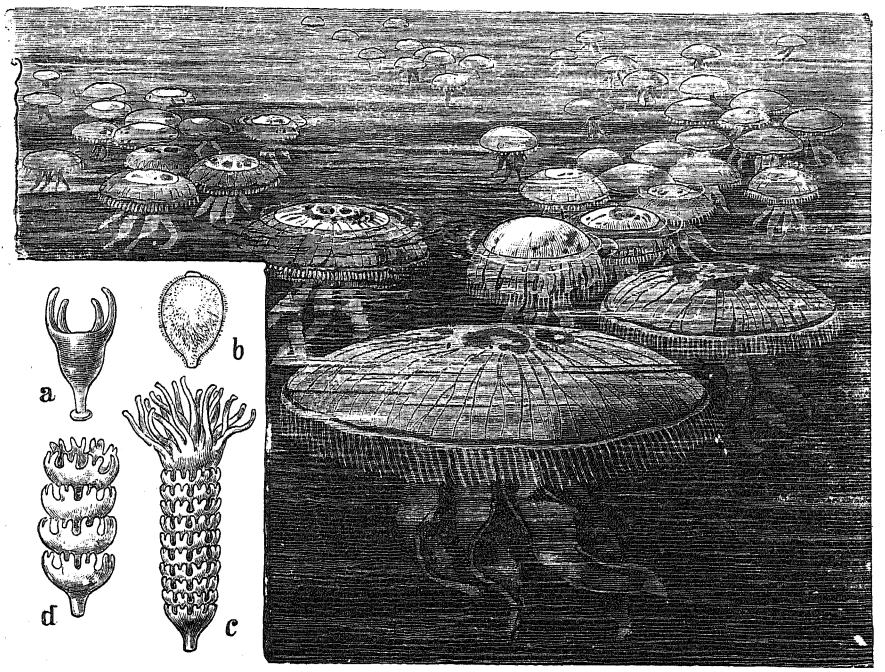

AURELIA AURITA. — a), b), c), d) = AZ AURELIA AURITA FEJLŐDÉSE.
a) PLANULA-LÁRVA NÉGY TAPOGATÓVAL, b) PLANULA-LÁRVA, c) STROBILA-DAJKA, d) U. AZ.

hengeralakúak és a melyekről hosszú csápok lógnak le, csak kivételesen, igen szerencsés világítás mellett voltak kivehetők, miután színük sok tekintetben megegyezik a tengervíz színével; míg azonban éjjelenként a tenger sötétkék színét világos halványkék színűre változtatták: ez a fény helyenként, ott, a hol a tunikáták nagyobb tömegben torlódtak össze, olyan erős volt, hogy a fény mellett kivehettünk nehány apróbb részletet is. Így például látható volt, hogy a körülbelül tizenöt-húsz czentiméter hosszú henger- vagy szalagalakú állatok nyolcz-tíz méter széles csíkokban sorakoztak

egymáshoz, a mely csíkok mintegy ötven-száz méter távolságra állottak egymástól. Az egyes csíkok között a tenger vize sötét maradt; a mikor aztán megjelent egy újabb tíz méter széles csík, a víz színe halványkék színűvé változott. A csíkokat alkotó egyes alakok azonban mindenkor olyan szorosan állottak egymás mellett, mondhatni kisorakozva, hogy két egyed között a távolság sohasem volt nagyobb egy fél méternél.

Azokon a példányokon, a melyek egészen közel a felszínhez úsztak, azoknak a testén kivehettük a kissé hajlott hengeralakot, míg ellenben azok, a melyek fényének négy-öt méter vastag vízrétegen kellett áthátolni a víz színéig, azoknak a teste emberfej nagyságú elmosódott körvonalú fénygolyóvá nőtt meg (valószinűleg a sugártörés is hozzájárul a nagyság meg az alak túlzásához).

A még mélyebben úszó tunikáták testéből csak a fény szűrődött át a vastag vízrétegen és ez is csak akkor, ha a hullámhegy és hullámvölgy közötti viszony véletlenül úgy alakult, hogy a sugarak a szemlélő szemébe juthattak. Egy-két ügyes matróznak sikerült hosszú kötélre kötött vedret úgy dobni alájuk, hogy nehány példányt kihalászhattak. A veder vizében az állat testének kékes foszforeszkálása egyszerre megszünt; a mint azonban valamely tárgygyal, például czeruzával hozzányúlt az ember az üveges, kocsonyás testhez, azonnal világítani kezdett. Előbb csak azon a ponton, a melyen érintették, nemsokára aztán körös-körül több sorban jelentek meg a tojásalakú testen a világító pontok, a melyek olyan erősen világítottak, hogy a fényben az állat teste egyetlen izzó gömbbé változott. A fény olyan erős volt, hogy világítása mellett, huszonöt-harmincz czentiméternyi távolságra, olvasni lehetett. Rövid idő után a fény vonaglani, rángatózni kezdett olyanformán, mint a falon a foszforos gyufafejjel húzott vonás ide-oda hullámzik; a nyolcz sorban álló fénylőpontok egyenként aludtak ki, minden rendszer nélkül, míg végre megszünt az egész tünemény; másodszor nem tudtuk létrehozni.

Igen gyakori tünemény volt a repülő halak megjelenése; a látvány oly gyakori volt, hogy idővel ügyet sem vetettünk rájuk. Némely alkalommal olyan sűrű tömegekben jelentek meg, hogy a

tenger egy darabon fekete volt tőlük. Olyan magasan repültek, hogy egy részük a hajó alacsonyabb peremén keresztül repülve a hajó jobboldali folyosójának első és második emeletére hullott. Egynehány száz lehetett azoknak a száma, a melyek a hajón maradtak. Képzelhető az a nagy gaudium, a melylyel a friss zsákmányt, egész vacsorára valót, a hajón fogadták. A hol üres edény volt kéznél, azt mind megtöltötték az apró halakkal. Átlag harminczegyven czentiméter hosszú, karcsú és vékony kis halak voltak. A mell uszonyok meg a fark uszony aránytalanul nagyok és ha az ember látja a kiterjesztett uszonyokat, könnyen értheti meg, miképen tudnak olyan magasra ugrani a vízből és miképen tarthatják magukat olyan sokáig a víz felett. A repülő halak, a melyeknek mintegy negyvenöt faja él a tropikus és subtropikus tengerekben, rendesen egy-két méterre repülnek ki a vízből, de akárhányszor négy-öt méter magasra is. A távolság, a melyet át tudnak repülni, rendesen ötvenhatvan méter, de gyakran látni őket százötven- sőt háromszáz méterre repülni, egyenes irányban. A repülés távolsága függ a mellékkörülményektől. Először is az igyekezettől, a melylyel az ellenség elől menekülni iparkodnak; függ továbbá a szél irányától, a mennyiben épp úgy, mint a lomhábban repülő madarak, ők is könnyebben repülnek a szél ellen. Igen sok függ állítólag attól is, hogy forrón süt-e a nap, vagy pedig nedvdús a levegő, mert a repülés csak addig tart, a meddig az uszonyok nedvesek, a mi páradús levegőben sokkal tovább áll fenn. Rendesen az üldöző ellenség, a nagyobb makrelák és a czápák elől szoktak ilyen módon menekülni, a mi határozottan kellemetlen csalódást okozhat az őket üldöző gyilkos bestiáknak. Hogyne; ez már kitátja az élesfogú száját, hogy bekapja a szegény kis halat és a mire összecsapja, nem nyelt egyebet, mint egy csomó sós vizet. A zsákmány pedig e közben vígan repül a levegőben.

Jelentékenyen nagyobb feltűnést keltettek a tenger szörnyei, a „tengeri angyalkák“ — a czápák. Megjelenésükkel felvillanyozták az egész hajót. Ezek a bestiák tudniillik olyan általános gyűlöletnek „örvendenek“, hogy mindig és mindenütt felvillanyozzák a kedé-

lyeket. Kereskedelmi hajókon úgy, mint a hadihajókon gyűlöletes haraggal támadják meg, azaz hogy fogják őket, ha ugyan hagyják magukat megfogni. Még az is, a ki sohasem látta előbb ezeket az undok szörnyeket, még az is kárörömmel látja, a mikor horogra kerülve, irtózatosan csapkodnak kínjokban. Az Amazonas kapitánya, a ki mindenkor igyekezett az utasainak kedvére járni, nem mulasztotta el ezt az alkalmat sem, hogy egy kis mulatságot és szórakozást nyujtson az utasoknak. Elrendelte a czápavadászatot, a mi általános halloht és hurráht eredményezett.

Hatalmas vashorogra jókora darab, talán négy-öt kilogramm súlyú kövér disznóhúst húztak és egy hosszú kötelen lebocsájtották a vízbe. A kötél végén gyermekkarvastagságú láncz volt és arra volt tulajdonképen kötve a horog. Ez az óvatosság azért szükséges, mert az erős kötelet a czápák úgy kettéharapják, mint egy ember a czérnaszálat. A horgot meglehetősen messzire, mintegy ötven-hatvan méternyire hagyták a hajó után úszni, azért, hogy a hajó személyzetének ideges és nyugtalan lármája valahogy el ne zavarja a horogra csábítandó bestiát. Feszült várakozással lestük az eredményt. De nem sokáig kellett várnunk; alig három-négy percz mulva már látható volt egy czápa, mely hatalmas hátuszonya és hátának a vízből kiálló része után ítélve, jól kifejlett példány lehetett. Nyílegyenesen és a nyíl gyorsaságával rohant a csalétekre. Miután a czápának a szája a hasi oldalon van, csak úgy képes a zsákmányt bekapni, ha oldalt fordul és ilyenkor, ha felületesen úszó tárgy után kap, a feje csaknem egész nagyságában kiáll a vízből. Hirtelen fordulattal, vad dühvel nekirohant a csaléteknek és ugyanabban a pillanatban bekapta az egész tömeget, lánczostól, horgonyostól. Óriási hurrah a hajón és a kötélbe kapaszkodó negyven-ötven ember, matrózok, tisztek, férfiak és nők, rohanva vonták fel a kötelet. Egy percz alatt künn volt a gyilkos ragadozó a vízből és a következő perczben a hajó tatja alatt rugdalódzott. Tényleg hatalmas példány volt; több volt négy méternél. A czápa hihetetlen mohóságát bizonyítja az a tény, hogy daczára annak, hogy ez az állat napok óta a repülő halak sűrű tömegének bő zsákmá-

nyában dúskálhatott, mégis olyan dühösséggel rohant a horogra, hogy annak nem is valami nagyon hegyes vége átütötte az állkapcsát és szabadon állott ki az undok állat szájpadlásából. Mikor az állat feje megjelent a hajó peremével egyenlő magasságban, egy matróz hatalmas emelőrudat dugott a tátott szájába és egész testével ránehezedvén a rúdra, nyomta azt be a gyomrába. A czápa irtózatosan csapkodott a farkával. Jaj lett volna annak, a kit egy farkütése ért volna. Annak vagy a csontját törte volna össze, vagy leverte volna a tengerbe, a melyben a hajó körül még nehány példány úszott. Mielőtt fölvonták a hajóra, ügyes dobással hurkot dobtak a farka körül és most két kötelen húzták föl. A ki csak tehette, ütött egyet az állaton. Baltával, csákánynyal vagy emelőrúddal. Egy pillanat alatt szét volt zúzva a feje, miközben veszettül dobálódzott a farkával. A matrózok meg az utasok aligha ismerik a czápák fiziologiáját, de azért még akkor is óvakodtak az állat farkának a közelébe jutni, a mikor a feje már nem volt egyéb, mint összezúzott véres tömeg. A czápa még ebben az állapotban is hirtelenében olyat tud ütni a farkával, hogy a kit ér, azt leüti a lábáról. A czápáknak ugyanis, legalább nehány fajnak, az idegrendszer egy része nemcsak a koponyából indul ki, vagy legalább nem a hátgerincz mentén fut végig, hanem a test hosszában, az oldalakon. Tehát azért, mert a koponya meg a benne levő igen kis mennyiségű agyvelő már szét van zúzva, azért az oldali idegdúczok még működésre képesek. Ezért van, hogy a tapasztalatlan nézők közül a felbontott czápa majdnem mindig leüt egyet-kettőt a lábáról.

Az egész állatvilágban nincs gyűlöltebb faj a czápánál, a melyet igazán vadászszenvedélylyel üldöznek csupán azért, hogy pusztuljon. És éppen ezek a legeszesebb lények az összes halak között, habár a fogásukra czélzott eljárás körül tanusított ostoba magaviseletük ez ellen látszik szólani. Hogy eszesek, azt mutatja tervszerű vadászatuk a kiszemelt zsákmányra, a rendszeresség, a melylyel bizonyos kikötőket és más helyeket felkeresnek, a pilot-halhoz való viszonyuk, továbbá a makacsság, a melylyel a hajókat napokon át

követik, abban a tudatban, hogy onnan mindig jut a számukra valami hulladék; mutatja továbbá az a szeretet, a melylyel még fejletlen fiaikat védik és táplálják.

A csillapíthatatlan éhességük azonban meg a hihetetlen falánkságuk olyan cselekményekre ösztönzik, mintha teljesen agynélküli buta szörnyeteg lenne. A csillapíthatatlan éhesség úgy értendő, hogy bármennyit falnak, soha sincsenek jóllakva. Legfőbb oka ennek az éhességnek az emésztőszerveik fogyatékos berendezése; a bélhuzam tudniillik nagyon rövid. Jóformán azt lehetne mondani, hogy az emésztőszervei csupán a bárzsingból, nagyon tág gyomorból, meg a végbélből áll. Ezért van tehát szükségük folyton friss tápanyag fölvételére. Felfalnak mindent, a mi félig-meddig ehető vagy ha csak annak látszik. Hogy mi mindent találtak már a czápa gyomrában, azt jellemzi a következő — és számos ehhez hasonló — eset, a melyeket Brehm könyvében találunk. Ugyanegy czápának a gyomrában találtak ugyanis: egy fél sonkát, nehány juhlábat, egy sertés hátulját, egy buldog elejét, nagy tömeg lóhúst, egy zsákot és egy drótkefét. Bennet, a czápák életének kitűnő megfigyelője, egy alkalommal majdnem a megpukkadásig teli találta egy czápának kivágott gyomrát, még pedig olyan apró és rendkívül gyorsan úszó halakkal, hogy feltűnő volt, miképen foghatott a náluknál sokkal lassúbb úszású és kevésbbé ügyesen manöverező czápa ekkora tömeget. Csak később figyelte meg más példányokon, hogy a rabló tágra nyitott szájjal úszik a vízben és lenyel mindent, a mi ezen excursióján a szájába kerül.

A mi általunk kifogott czápának a gyomra tömve volt kisebb-nagyobb halakkal, a melyeknek egy része még teljesen érintetlen volt, az emésztésnek legkisebb nyoma nélkül. Nyilvánvaló volt, hogy nagyon rövid idővel horogra kerülése előtt még alaposan beozsonnázhatott. Érdekes volt továbbá ezen a példányon, hogy nőstény volt, de — sajnálatunkra — újabb generácziónak nem találtuk a nyomát. Tudvalevő dolog, hogy a czápáknak nehány faja és éppen az emberevők, az úgynevezett „kék czápák", eleven fiakat szűlnek. És éppen ezek a legveszedelmesebb fajúak nőnek

a legnagyobbra. Fogtak már olyan példányokat, a melyek négy és fél méter hosszúak voltak, sőt az Atlanti-oceán északi részén van egy faj, a mely tíz méter hosszúra is megnő.

Felbontás után undorral dobták a tengerbe a feldarabolt állatot. A húsuk, különösen az öregebbeké, teljességgel élvezhetetlen és undorító bűzt terjesztenek maguk körül. A helyét felmosták ugyan, de azért még másnap is érezhető volt e helyen a szaga.

A czápákkal szoros összefüggésben áll egy másik halfaj, a mely érdekességénél fogva megérdemli, hogy e helyen megemlíttessék, holott a jelen esetben ez nem játszott szerepet, vagy legalább mi nem vettük észre. Ez a „pilot", vagy a kalauzhal. Sohasem látni sehol, csupán akkor, ha czápa van a közelben. Mikor ezek a halak mutatják magukat, biztosan lehet következtetni, hogy czápa van a közelben. Rendesen tíz-húsz méterrel a czápa előtt szoktak úszni, vagy pedig közvetlen a czápa közelében. A pilot mintegy harmincz czentiméter gyenge hal, a melynek semmi fegyvere sincs, sem támadásra, sem védelemre, míg ellenben szövetségese, a czápa, gyenge látó- és szaglálóérzékkel bír, a mely érzékek viszont a pilotnál vannak erősen kifejlődve. A pilot tehát úgyszólván a czápa vezetője, a melyet ez kölcsönösség útján a védelemmel fizet meg. Nehány megfigyelő szerint a pilothal a czápa ürülékével él és innen származnék a nagy barátság. Annyi tény, hogy a pilothal mindig a czápa közelében látható.

*

Csaknem programmszerű pontossággal értük el a passzátszelek határát, a mely szelek gondoskodtak egy jobb mulatságról, de abban nem volt köszönet. Maga a passzát, ha az ember már benne van, nem kellemetlen, sőt egyenletes erőkifejtése folytán egyike a legkellemesebbeknek az erősebb fajtájú szelek között, de a mig a hajó átlépi a határát, meg a mikor ismét kijut belőle, az keserves.

A passzátszelek okozója az Egyenlítő vidékének állandó forró-

sága. Az egyenlítő fölött ugyanis a melegebb levegő felszáll a magasba és ott, mivel a súlya könnyebb, szerteárad, fel északra és le délre, a kevésbbé meleg vidékek felé. Ugyanekkor lent, a tengerszínén, a földgömb két feléről az Egyenlítő irányába ömlik a hidegebb éghajlatú vidékekről jövő hidegebb, tehát sűrűbb és nehezebb levegő. A hidegebb levegőnek az Egyenlítő felé történő ez a folytonos odaömlése a két passzátszél: az északkeleti és a délkeleti. Hogyan lesz az északról jövő szél északkeletivé és a délről jövő délkeletivé, továbbá, hogy milyen összefüggésben áll ez a földgömbnek saját tengelye körül való forgásával, azt ne vegyük most tekintetbe; csak azt említsük meg, hogy a két irányból jövő szél az Egyenlítő fölött nem találkozik, hanem körülbelül négyszázötven-ötszáz tengeri mértföldnyi széles övet hagynak maguk között, a melynek hozzávetőleges középvonala az Aequátor. Még lesz „szerencsénk" a szélcsendövvel behatóbban megismerkedni.

Körülbelül az északi szélesség huszadik és a nyugoti hosszúság huszonnyolczadik fokánál jutottunk bele az északkeleti passzátba, a mely a várakozások ellenére és a hajótisztek állítása szerint szokatlan dühvel fogadott bennünket. Estéről reggelre nagy változás történt a hajó körül. Előttevaló nap a vacsora ideje alatt a hajó még olyan nyugodtan feküdt, hogy az oceánon szokásos „rekeszes" asztalterítés is feleslegesnek bizonyult. A rekeszes terítés alatt az értendő, hogy minden egyes teríték körül léczekből négyszöget húznak, a mely megakadályozza a tányérok, poharak, evőeszközök lecsúszását. Semmi tünet sem mutatta, hogy másnap nagy napra virradunk. Hogy a légsúlymérő nehány óra alatt nagyot esett, az a legtöbbnek kikerülte a figyelmét. Különösen azokét, a kik különben sem sokat törődtek vele.

Reggelre kelve, szokatlan tünetek között végeztük a mosakodást meg az öltözködést. A hajó ablakát ugyanis perczenként nehányszor homályosította el a felcsapó hullám, különösen azokét, a kik a hajó jobboldali kajütjeiben laktak. A hajó olyan erőszakosan hánykolódott, hogy az öltözködés valóságos egyensúlyozási tornászás volt. Jóllehet a hajó erős és új szerkezetű volt, azért kellemetlenül recsegett és

ropogott az eresztékeiben. A fedélzetre jutva, rögtön tisztában lehetett bárki a helyzettel: vihar az oceánon. A láthatár csak egy-két hullámig terjedt; a tegnap még azurkék víz ma haragos-zöld színű volt, egészen beborítva a tajtékzó fehér habtól. A vihar északkeletről jött és délnyugotnak rohant, tehát velünk egy irányban tartott. Ennélfogva a hullámok hátulról jöttek és irtózatos erővel hajtották az Amazonast előre. A vihar óráról-órára erősbödött, arányosan fokozva a hullámok magasságát. Déltájt a hajó mozgása olyan erőszakos volt, hogy nemcsak a járást tette lehetetlenné, holott kötelek voltak kifeszítve, hogy beléjök kapaszkodhassunk, de az ülőhelyeken is csak erős fogódzással tarthattuk magunkat. A hajó időnként azt a benyomást keltette, hogy azonnal felfordul a hullámok tetején, a melyek magasra emelték a veszettül himbálódzó járművet. Egy pillanatig, vagy csak egy másodpercz hányadrészeig, mintha megállott volna ezen a szédületesnek tetsző magaslaton, aztán hirtelen, csaknem függélyesen lefelé zuhant, a tátongó, forrongó, sistergő mélységbe, belefúrva magát első harmadáig a hullámvölgybe. A szél ereje irtózatos lehetett; jóllehet a hajó fedélzetén magasan kiálló rész csak kevés volt, mint például a hatalmas kürtők, a jelzőárboczok, a nagy szelelők stb., azért irtózatos bőgéssel és zúgással üvöltött végig a fedélzeten. Néha perczeken át olyan erővel zúgott, hogy csaknem zengővé vált; hangot adott. Ilyenkor a felkorbácsolt hullámok ijesztő rohamban tolultak a hajó tatjához. Akárhányszor azt hihettük volna, hogy a száguldó, vágtató, repülő hullámhegy utóléri a hajót, ráfekszik egész irtózatos tömegével és lenyomja a mélységbe. Többször megtörtént, hogy egy hullám a közvetlen közelünkben hirtelen összeomlott saját súlyától; a sok ezer köbméternyi víztömegből egyetlen fehér hab keletkezett és olyan irtózatos erővel és robajjal zuhant a víz színére, hogy száz meg száz forrongó, zúgó, keringő, sistergő örvény keletkezett a szétomlás helyén, olyan robajjal, mintha az égbolton egyszerre indult volna meg tíz helyen is a mennydörgés. A következő másodperczben már újabb hullámhegy nyomult erre a helyre és egyszerre eltűnt az örvény; egy

síma, gömbölyű vízkolosszus keletkezett a helyén, a mely nehány másodpercznyi fennállás után szintén összeomlott, hogy az utána következőnek adjon helyet.

A szél és hullámoktól hajtva, űzve, az Amazonas vadul száguldott előre. A gépének egész erejével kellett haladnia, hogy versenyt haladjon a vele egyirányban tartó hullámokkal. Ha valamely közbejött körülmény folytán a hajónak lassítani kellett volna a menetét, vagy pedig — a mitől óvjon az Isten minden hasonló viszonyok között létező hajót — meg kellett volna állania, szinte biztos, hogy menthetetlenül elvész. Az utána száguldó hullámhegyek ugyanis, a melyek majdnem azt a benyomást teszik, hogy semmi más czéljuk, sőt: szigorúan kitűzött feladatuk lenne az, hogy üldözzék és agyonnyomják az előttük makacsul futó hajót, — feltétlenül utolérnék, szétzúznák, vagy agyonnyomnák a szerencsétlen járművet.

Hogy milyen volt a mi Amazonasunk a felkorbácsolt, feldühödt oceánon, azt igen jól láthattuk egy másik hajón, a melyet déltájt pillantottunk meg, velünk ellenkező irányban haladva. Nagyon közel járhatott hozzánk; az a körülmény, hogy ebben a vízporral telített levegőben, a mi nagyon szűkre szorítja a látkört, mégis tisztán kivehető volt a hajó teste, ez legalább a mellett szól. A hajó elsőrendű nagy személyszállító lehetett és úti irányából következtetve Braziliának északi partjairól jöhetett és vagy a Canári-szigeteknek, vagy Gibraltárnak tartott. A szomszéd hajó eszeveszett módon hánykolódott és dobálódzott a hullámokon. Ugyanazok a hullámok, a melyek az Amazonast hátulról hajtották, de soha utól nem érték, azok a hullámok a másik hajót szemtől-szembe találták. Perczenként háromszor-négyszer csaptak végig rajta és megtörve a vízbe furakodó hajó orrán, magasra csaptak fel fölötte és visszazuhanva, félig maguk alá temették fedélzetét. Mikor a hátuljával hullámvölgybe süllyedt és magasra emelkedett ki az eleje, akkor mint feketére fakult sziklán a vízesés, úgy ömlött végig az oldalán a fedélzetről lefolyó hullám. A horgonylánczok számára szolgáló két résen egy-egy külön sugár ömlött vissza a tengerre;

mintha gygászi emberi alaknak a könnyei folytak volna. Perczenkint tán nyolcz-tízszer dűlt át jobbról-balra; a himbálódzásai oly nagymérvűek voltak, hogy mikor felénk dűlt át a jobb oldalára, látcsöveinkkel kivehettük a fedélzetét. Jeruzsálem pusztulása nem mutathatott sivárabb képet, mint annak a hajónak a fedélzete. Az ő képéről ismertünk önmagunkra; az ő külső viszonyairól tudtuk elképzelni, hogy nézhetünk ki mi magunk.

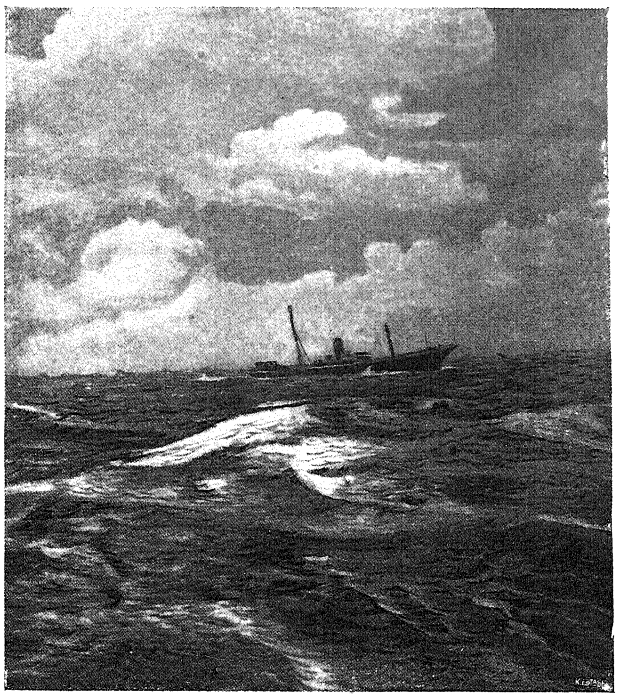

AZ ÉSZAKKELETI PASSZÁTBAN.

Néhány órával azután, hogy a gőzös kifutott láttávolunkból, egy háromárboczos vitorlást értünk utól. Délnyugotnak haladt, egyirányban mivelünk. A kissé baloldalra átfektetett vitorláiból csak keveset tárt ki a hátulról jövő, tehát út irányának igen kedvező szélnek. És ismét láthattuk, hogy némely szempontokból mennyivel kellemesebb a vitorláshajón való utazás. A jókora nagy hajó magas árboczaival olyan volt, mint egy kolosszális vizimadár, a mely félig úszik, félig lebeg a hullámokon. Mozdulatai könnyűek voltak, csaknem graczióusak és a vitorlás megközelítőleg sem hányko-

lódott olyan megbolondult dióhéjmódon, mint például a miénk, vagy az a gőzös, a melylyel előbb találkoztunk. A szél ugyanis belefekszik a vitorlákba, átdűti a hajót a széllel ellenkező irányba és ebben a megdűlt helyzetben tartja. Hogy milyen lehetett az élet e perczben a vitorláson, azt csak képzelhettük; hanem hogy látványosságnak elsőrendű érdekesség volt, az bizonyos.

Az időnként fokozódó rohamok csaknem rendszerességgel állottak be. Talán félóránként rettenetes erővel fokozódott a már különben is erősen dühöngő szél. Egy-egy roham négy-nyolcz perczig tartott és olyan arányban állott erőfokozatban az iménti szélhez, mint például hét a kilenczhez vagy tízhez. Magától értetődik, hogy nekünk utasoknak a vihar olyan módon imponált, mintha a viharskálának a tetőfokát is felülmulta volna már. Szerencsére nem úgy történt. A hajóhídon álló kapitány és az őrségen álló tisztek teljes bizalmat és általános megnyugvást keltő módon viselkedtek a hajóhídon. Igaz, hogy görcsösen kapaszkodtak a híd korlátjába, hogy annak síkos, vizes deszkáiról le ne fújja őket a bömbölő vihar, vagy le ne mossa a hídon átcsapó hullám, de a mellett olyan kicsinylőleg nézték a körülöttünk tomboló elemet, mintha az „alios ego vidi ventos-t" akarták volna „ad oculos" demonstrálni. Az ő edzett idegzetüknek ez a vihar nem volt rendellenes tünemény; az ő hivatásukban és kenyérkeresetükben egy-egy ilyen vihar egészen megszokott kisebb mérvű kellemetlenség és meg lehetünk győződve, hogy a „Beaufort"-féle szélmérő-skálán* bizonyára néhány fokkal kevesebbre taksálták a szél erejét, mint az utasok legveteránabbja is.

* A szél erejét tudniillik skálákra osztják be és vagy a sebesség által fejezzük ki, vagy a nyomás által, a melyet kifejt. Az első esetben úgy határozzák meg, hogy kiszámítják annak egy másodperczben megtett útját, a második esetben négyzetmétereken jelölik meg a nyomását. Miután azonban a két módszer egyike sem alkalmas arra, hogy pontos adatot hozzon létre, inkább csak a tapasztalatok s a megfigyelések útján létrejött becslésekkel ítélik meg a szélerőt. Általánosan elfogadott a Beaufort-féle szélerőmérő-skála, a mely a tengeren használtakon tizenkét fokra, a szárazföldin tíz fokra van beosztva. Magától értetődik, hogy az egyes fokok között nincs éles határvonal és a fokkal való megjelölés is nagyon egyéni. A nyomásszerinti mérésnél — a szárazföldön — körülbelül így osztályozzák az egyes fokokat (Cholnoky J. szerint): 0. Szélcsend; a füst egészen egyenesen emelkedik. 1. Szellő; a füst már nem emel-

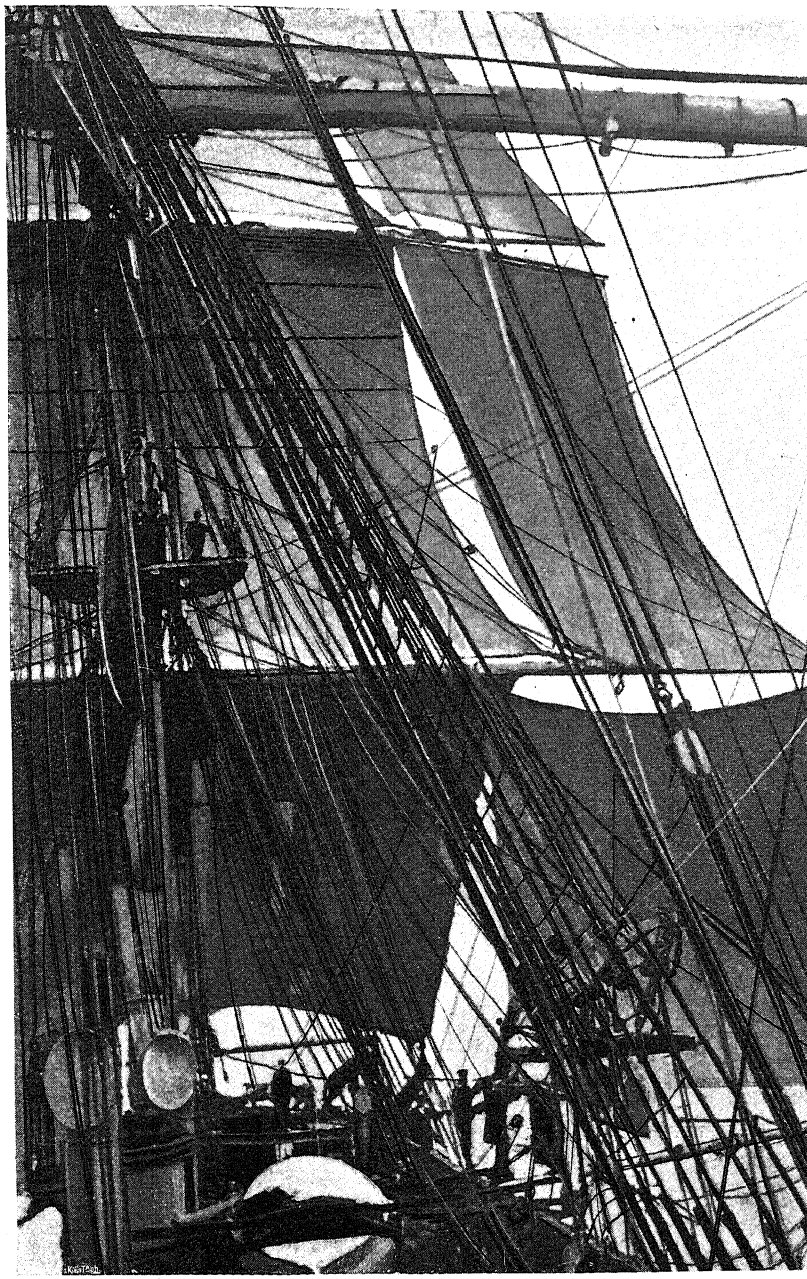

VITORLÁK ALATT, CSENDES PASSZÁTBAN.

Naplementével engedett a vihar; az időnként beálló rohamok ritkábban léptek fel, míg végre egészen kimaradtak. A tombolásában, üvöltésében is valamivel enyhébb szélvész a hullámokat nem korbácsolta olyan erővel, a minek következtében a hajó falát csapkodó hullámok is szelídebbé váltak. Az éj folyamán már mélyen benne voltunk a passzátban; most már egyenletesen, de azért zúgó erővel és magasan felcsapó hullámokkal kisérte az Amazonast. Körülbelül 6—7 fokra északra az egyenlítőtől rövidre megismétlődött az előbbi erős vihar és éppen úgy, mint a passzátba belépésünkkor, most is, a midőn kiértünk belőle és belejutottunk a szélcsend-övbe, bántó erőszakoskodással éreztette velünk erejét.

A passzát határának átlépése nagyon megviselt bennünket. Az erősen hánykolódó hajó, a melynek minden nyílását vízmentesen lezárták és ezáltal a friss levegőt a hajó belsejéből kizárták, megkövetelte az oceánon való átkelésért a kötelező áldozatot. A kedélyek alaposan nyomottak voltak, de annál viharosabban kavarogtak fel a — gyomrok. Nagyszabású általános tengeribetegség lépett fel, a mely nem kimélt meg senkit.

A ki még nem utazott az oceánon és nem esett keresztül olyan arányú viharon, mint mi a passzát szélén és a ki nem látta ezer meggyötört, megkínzott, a végletekig elcsigázott embernek a tengeribetegség által okozott gyötrő kínjait, az sohasem fogja tudni elképzelni, hogy mi az: tengerbetegnek lenni. Az egyes kajütökben, vagy még ott is, a hol csak hárman-négyen laknak együtt, ott még hagyján; sőt még az első osztályú részen is, a hol aránylag kevesen tartózkodnak – hiszen a legtöbbje lenn van a

kedik egyenesen. 2. Gyenge szél; csak a leveleket mozgatja. 3. Közepes szél, a mely megmozgatja a kisebb ágakat is. 4. Erős szél, a mely a nagyobb ágakat is megmozgatja, a port felveri. 5. Igen erős szél, a mely a fát magát is mozgatja. 6. Goromba szél, a mely a legnagyobb fákat is megrázza. 7. Erős vihar, mely már ágakat is tördel. 8. Erős vihar, a mely már kisebb fákat kicsavar, a tetőket megrongálja. 9. Igen nagy vihar, a mely már erős fákat kicsavar, tetőket leszed. 10. Szélvész vagy orkán, a mely már igen ritkán előforduló nagy károkat okoz. A sebesség meghatározására a Scott féle skálát használják, a mely méretekben fejezi ki a szélerőt. Az egytől tízig terjedő skálánál a következő számú méterek felelnek meg a fokoknak: 3—5, 8—11, 15, 19, 24, 29, 34, 40 méter másodperczenként.

kajütjében — nem olyan végtelenül kellemetlen a látvány. Annálinkább nem, mert a matrózok és a szolgák rendkívül szorgosan takarítják el a betegség nyomait. De a ki odatéved a tömegbe, a hol száz meg száz ember él együtt, öreg, fiatal, gyermek, férfi és asszony, a kik a fegyelmezettség teljes hiányában és a szomszédra való tekintet nélkül, minden ellenállás nélkül engedik át magukat a tengeribetegségnek, az a hely ebben az időben igazán borzasztó. Az erőltetett hányástól görcsösen vonagló emberek tömege, a kiknek mindegyike más és más hangú ökröndözéssel üríti ki a gyomor tartalmát, a mely betegségnek órákig tartó fennállása után már csak zöldes-sárga nyálkából áll, a kisértetiesen sáppadt arczok meg a kék ajkak, az üveges kinézésű szemek, együtt és egyszerre látva száz meg száz változatban, hozzászámítva a kihányt gyomortartalom erősen savanyú kellemetlen szagát meg undorító voltát, bizony ezek együtt olyan leírhatatlanul kellemetlen és csúnya látványt hoznak létre, hogy leveszik a lábáról még azt is, a ki valamely szerencsés egyéni okoknál fogva ezúttal még nem volt tengerbeteg, vagy már túlesett rajta. Ez a látvány okvetlen képes visszaesést — recidivát — előidézni.

Miután hosszú utunkon még számtalanszor lesz alkalmunk a tengeribetegséggel „találkozni“, alkalomszerűnek tartom ezzel a rút betegséggel már most kissé bővebben és alaposabban beszámolni. Ha már ki van zárva a lehetősége annak, hogy még néhányszor túl ne essünk rajta, legalább ne kelljen vele még egyszer bővebben foglalkozni.

Orvosilag meghatározva a tengeribetegség részben vérelosztási zavar az agyban és az emésztőszervekben (gyomor, máj, belek), létrehozva a szokatlan mozgások, helyesebben mozgatások által, részben pedig coordinatiós zavar, előidézve az idegdúczok vérrel való elégtelen ellátása folytán. Coordinatio alatt értjük: komplikált testmozdulatoknak rendezett czél- és öntudatos végrehajtását a mely alkalommal több mozgató szerv — izom, szálag, ízület — egyszerre működik.

Ez azonban csak theoria; a valódi okát, a kimutatható kórtani

okát hosszas és beható orvosi vizsgálatok után sem sikerült bebizonyítani, mivel — legyen a betegség még oly kínzó, gyötrő és a megsemmisülés érzetét létrehozó is — tengeribetegségben elhalt ember még nem került bonczolóasztalra, a mi annyit jelent, hogy az orvosi irodalomban nincs megemlítve eset, hogy valaki elpusztult volna a tengeribetegségben.

Bármi legyen azonban az indító oka, vagy akár a kórtani alapja, annyi tény, hogy a tengeribetegség czudar betegség. Úgy a másokon megfigyelt és tapasztalt tünetek alapján, mint a saját énemen észlelt és érzett tünetek alapján, határozottan állíthatom, hogy gyötrőbb, kínzóbb és kellemetlenebb testi állapot aligha van. Abban a pillanatban, a mikor az utazás gyönyöreinek reményével eltelt utas rálép a hajó deszkáira és az megbillen a talpai alatt és a mely pillanatban megüti az orrát az a sajátszerűen kellemetlen hajóbűz, abban a pillanatban tengerbeteg lesz a gyanútlan utas.

A mint a hajó kiér a szabadabb vízre, a csak kissé hullámzó nyilt tengerre, a fedélzet közönsége lassanként meggyérül. A hosszúra nyúlt arczú utasok ingadozó lépésekkel, kissé támolyogva botorkálnak le a lépcsőkön, illetékes kabinjaikba. Ebben pedig az üdítő friss tengeri szél helyett fülledt, nyomasztó levegőt találnak. Az utas leül a divánjára és megkezdi a tengeri utazás golgotáját: a tulajdonképeni tengeribetegséget. A hajónak minden mozdulatára lüktető fájdalmat érez a fejében; torka és gyomra görcsösen összeszorulnak. Minden hang, a mely füléhez jut, legyen az kommandószó, kürtharsogás vagy harangjelzés, az mind egy-egy kalapácsütés koponyájára. A méltóságosan ide-oda dülöngő hajóval ő sokkal kevésbbé méltóságos módon együttesen hánykolódik kemény és kényelmetlen fekhelyén. A párnán nyugvó fejének minden hajszála egy-egy gombostű. A szomszédos kabinokból, a melyeket csak vékony deszkafal választ el az övétől, tisztán áthallja az övéhez hasonló kínok közt vergődők — mély sóhajait. A gyomrában pedig egy pillanatra sem szűnik meg a végtelenül kínos facsarás és émelygés. Undorral gondol az éppen megevett reggelire vagy ebédre

és vehemensül fokozódnak a kínjai, a mint akaratlanul, de folytonfolyvást csakis az undort és útálatot gerjesztő ételekre gondol. A hajó egyszerre egy nagyot libben, mintha feneketlen mélységes ürbe akarna fejjel előrezuhanni és ugyanebben a pillanatban kopogás hallszik a görcsökben fetrengő utas kabinjának ajtaján:

— Tessék az ebédhez jönni, — szólítja kívülről a steward.

E kettős inzultusra most már hirtelen és teljes erővel beadja a derekát a szegény szárazföldi hős. Mint egy tűzhányó, úgy önti magából a gyomor tartalmát és végig az egész hajón nem látni egyebet, mint fakószürke eltorzított hosszú arczokat, kék ajkakkal, tapadós hideg izzadtsággal az arczon, üvegesedett szemekkel.

E rövid és csak nagy körvonalokban leírt néhány tünetből ítélve is látható, hogy a tengeribetegség a legkínosabb testi érzés, a melyet ember érezhet, a mely elől alig menekül valaki, a ki tengerre száll. Hogy mely időben kapja meg az ember, meddig szenved benne, milyen gyakran és milyen mértékben, az egészen egyéni. Vannak sokan, a legtöbben, a kik megkapják abban a pillanatban, a midőn hajóra felszállnak és megérzik annak első mozdulatait és bármily sokáig tartson az út, mindig megkapják a betegséget, ha a hajó mozgásai hevesebbek lesznek. Vannak, a kiket lever a lábukról a hajó bukdácsolása előlről hátra, ellentétéül azoknak, a kiket a jobbról balra való dűlöngés tesz beteggé. Sokan jól tűrik e két mozgást külön-külön és menten beadják a derekukat, ha e két mozdulat kombinálódik, ha beáll a lökdösés. Gyengébb idegzetűek, különösen nők, a kik elég jól tűrték a hat-hét napos viharos utat is, tengerbetegek lesznek a kikötőben. Több ízben láttam olyan helyeken, a hová csak nagyon hosszú tengeri út árán juthat az illető, hajóval megérkező nőket tengerbetegen heverve és nyögve, a hotelveranda divánján.

Teljes immunitás éppen olyan kevéssé lehetséges, mint teljes megszokás. Azért, mert valaki öt-hat évet töltött tengeren, valószinűleg ismét beteg lesz, ha egy-két év után ismét tengerre száll. Beteggé kell lennie, mert a viszonyok, a fiziologikus állapotok, a melyek közé a hajón kerül, már magukban hordják az örökös

és senki által le nem győzhető okokat. Orvosi megfigyelések alapján a következők azok az okok, a melyek előidézik a tengeribetegséget.

Gyors testi mozgások, a minő a hirtelen felülés vagy lefekvés, hirtelen öltözködés, a mosakodással járó mozgások stb., szédülést, émelygést és általános rosszullétet idéznek elő, de katasztrófáig nem vezetnek minden esetben. Sok folyadék a gyomorban, legyen az víz, bor vagy tej, határozottan elősegítő momentum. Nem kevésbbé fontos tényező az a nehéz szag, a mely a hajók belsejéből soha ki nem irtható. E szag, a mely elégtelen szellőztetés, a konyha, a gépek, az olaj, kőszén, ételmaradékok és átázott ruhák kipárolgása és emberi kigőzölgésből van összetéve, fokozódik attól az illattól, a mely a hajó fenékürébe beszivárgott tengervíz rothadó bomlása által jön létre.

Hiábavaló védekezés tehát az, hogy lehetőleg sokáig tartózkodjunk a hajó fedélzetén, friss levegőn. Mert a szalont, a korridort, az éttermet, a kabint vagy más helyiséget csak föl kell keresni a mikor az ember a fedélzetről lemegy ezen helyiségek bármelyikébe, az émelyítő szag rögtön megüti az orrát és felkavarja a gyomrát.

Ezek szerint tehát nincs gyógyszer a tengeribetegség ellen? Nincs! Igaz, hogy a szobákban a szárazföldön megírt tudományos orvosi könyvekben egész sorozatot tesznek ki azok a gyógyszerek, a melyeket ajánlanak, de ezeknek még csak enyhítő hatásuk sincs. Nem sokkal többet érnek a hazulról hozott, tapasztalt tengerészektől nyert tanácsok sem.

„Maradjon lehetőleg sokáig a fedélzeten és lehetőleg a hajó központja körül“, tanácsolja az egyik. Az utas betartja a tanácsot; mintha oda lenne czövekelve a központhoz, nem mozdul onnan — a legelső szükséges alkalomig, a mire már be is adja a derekát.

„Tartsa üresen a gyomrát, egyék a lehető legkevesebbet“, mondja a másik. Az első jóétvágyú ebédnél azonban véletlenül jól megtömi a gyomrát, a mitől lassankint tényleg elszokott már; az eredmény az, hogy a mint tele gyomorral egy kissé gyorsabban fölmegy a fedélzetre, első útja odavezet a hajó peremèhez, vagy a — köpőládához.

„Egyék-igyék a mennyi belefér; ha a gyomor jól tele van, inkább ellenáll minden eshetőségnek“, ezt tanácsolja egy harmadik. Nagyon bölcs tanács: a mint láttuk, az explozió és a nagyfokú rosszullét sohasem áll be oly gyorsan, mint tele gyomornál. Ráadásul kap az illető egy alapos gyomorkatarust, a mely hetekig gyöngéd emlékeztető marad a tanácsadóra.

„Vegyen be naponként egy-két gramm antipyrint két-három nappal előbb, mielőtt hajóra száll“, tanácsolják továbbá. Hogy azonban ez a naponkénti két gramm antipyrin — a szárazföldön bevéve — milyen módon használjon a tengeren, a mikor az illetőnek szervezetéből már két nappal előbb elimitáltatott, kiküszöböltetett, azt nehéz megfejteni.

Egy gyógyszer azonban mégis van. Ez a gyógyszer: a morális akarat, a szilárd föltevés, hogy ő nem akar tengerbeteg lenni. Hacsak nehány órára megy az illető, akkor annál könnyebben betarthatja; ha pedig hosszú tengeri útra száll, akkor e morális akarattal elérheti azt a stádiumot, a melyben beáll a végleges megszokás, a mikor tengerálló lábaival úgy egybeforr az ingó hajó fedélzetével, mint a huszár a lovával.

*

A passzátból kijutva beleestünk a szélcsend-övbe, a régi vitorlás korszaknak ebbe a rémébe, a mely még ma is, a mikor már nem réme a hajóknak, még mindig több a „mumus“-nál.

Az Egyenlítőtől északra és délre, mintegy hat-hét fokra, összesen tizenkét-tizennégy fok szélességben, a mi megfelel mintegy nyolczszáz-kilenczszáz tengeri mértföld területnek, a passzátszelek működése megszűnik. Ezen a széles csíkon aránylag legtöbbet szenved az oceánon átkelő utas. A szélcsend-öv nem azt jelenti, hogy ezen a helyen éppenséggel nem fúj a szél, hanem csak azt, hogy a rendszeres két nagy szél, az északkeleti meg a délkeleti passzát itt már nem érezhető. Nagyerejű, de csak szűk területre terjedő helyi viharok,

hirtelen keletkezett zivatarok, a legkülönbözőbb irányból jövő erős szélrohamok, párosulva perczekig tartó villámlással meg égzengéssel, mindennapiak a szélcsend-övben és egyidejűleg tűrhetetlen forróság gyötri az embert. Így volt az Amazonason is. Néha aprón, finomul szemetelt az eső; a meleg vízpára belevette magát a hajó összes helyiségeibe. Ha az ember a fedélzetről lemenekült az eső elől az alsó helyiségekbe, úgy érezte magát, mintha egy sohasem szellőztetett, túlfűtött mosókonyhába lépett volna. A kevés ruha, a mit viseltünk, odatapadt a testünkhöz. Mire átöltözködtünk a fülledt levegőjű, tűrhetetlen forró kajütben, már ismét csurgott rólunk az izzadság. Még a legelevenebbek és a legellenállóbbak is tűrhetetlennek tartották ezt a helyzetet. Sem enni, sem aludni nem lehetett ilyen körülmények között. Az étvágyat már nem ingerelték többé az asztalra halmozott változatos holmik. Az út elején farkasétvágyú utasok finnyásan válogatós és idegesen zsémbeskedő agglegény-vendégekké változtak. Nem kellett sem séta, sem társalgás. Az előbbi napokon agyonsanyargatott zongora — végrevalahára — elnémult. Általános és nagy volt a lehangoltság és a vágyaknak egyetlen központja: bár csak vége lenne már. Íme, így bizonyul be az eleinte hihetetlennek vagy túlzásnak vélt mondás: az oceán unalmas.

Az Amazonas kapitánya, áldott szivű, jókedélyű gentleman, éppen ezen időben, az átkelés ezen legnehezebb óráiban, leleményesnek és ötletesnek mutatta magát. Az előző napokban sem mulasztotta el soha olyas valamit tanácsolni vagy kezdeményezni, a mi a társaság mulattatására vagy szórakoztatására szolgált volna, most azonban egyszerre kifogyhatatlan volt a tréfákban és kedélyeskedésekben. Bámulatra méltó étvágygyal buzdította az asztaltársaságot a példa követésére, de kevés eredménynyel.

Egyik ilyen nem nagyon lelkes hangulatú ebéd alkalmával bejelentette, hogy délután ismét tűzi alarmot rendel el, tehát ne ijedjünk meg a félrevert harang meg a gong lármájától. Hogy a közönséget akarta-e ezzel az elernyedettségből kissé kiemelni, vagy igazán szükségesnek tartotta a tűzoltógyakorlat megismétlését,

azt nem lehetett kivenni, de tényleg délután három óra tájt zsibongó lárma, hangos kiabálás, eszeveszett lótás-futás keletkezett a harang és a gong jelzésére. A legénység igen ügyesen begyakoroltnak mutatkozott. Alig egy perczczel azután, hogy a jelzés elhangzott, a hajó minden zugában készen állott egy-egy ember, kezében a fecskendővel, vagy hátán az extinkteurrel. Az utasokra rendesen megnyugtatólag hatnak ezek a gyakorlatok. Érdekes volt a gyakorlat

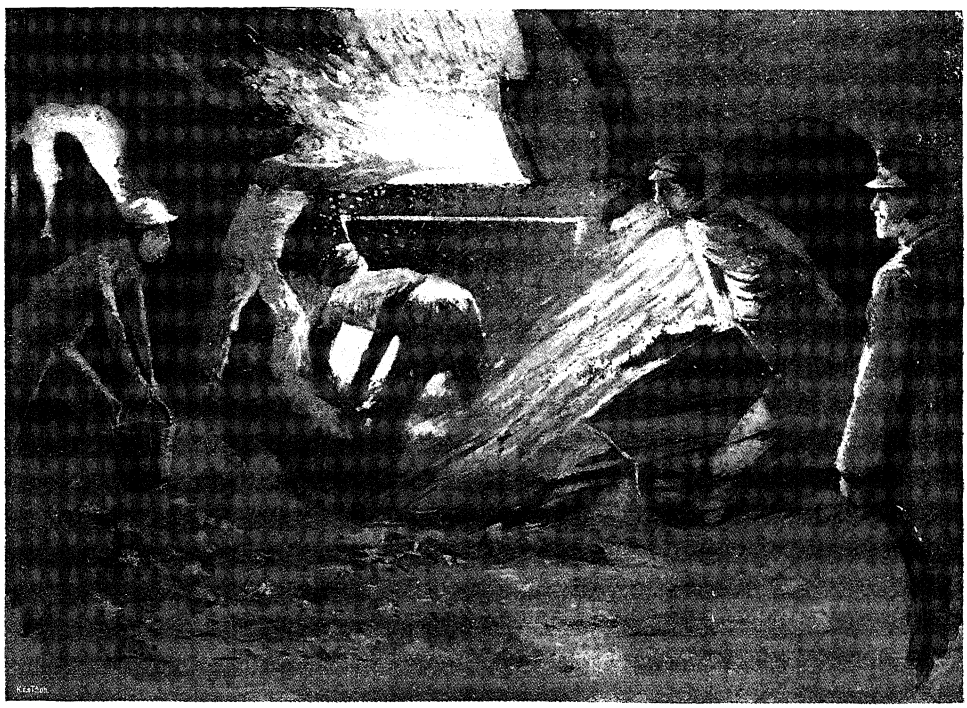

A KAZÁNOK TÜZELŐJE ELŐTT.

azért is, mert ilyenkor a személyzetnek olyan alakjai is kerültek a felszínre, a melyeket különben sohasem láttunk. Ezeket ugyanis a szolgálat a hajó hozzáférhetetlen mély üregeibe és titokzatos helyeire száműzi, mint például a hajó gépeihez, meg a rakodóhelyiségekhez.

Egy érdekes alak tűnt föl a fűtők között már az első gyakorlat alkalmával. Az átlag durva képű, közönséges kifejezésű és erős, zömök fűtők között magas, nyulánk termetű alak tünt fel. Mintegy negyven éves férfiú lehetett; a szénportól feketére mázolt

arcz, a melyen barázdákat mosott a kazánok előtti nehéz, mondhatni nem embernek való terhes szolgálat közben kiütött verejték, meg a világoskék szemek, a domború magas homlok, a gyér, szőke haj, a magasra felhúzott vállak, — egyáltalában az egész külső, nem annyira intelligenciát, mint talán inkább a daczból történt lemondásnak, a körülötte történtek semmibevételének sajátságos keverékét mutatta. Ez az ember, ez a szenet lapátoló, a szénpor és izzadtság keverékétől mocskos, izzadt nyitott kék inget és fatalpú papucsot viselő, de csaknem daliás, sőt elegáns tartású ember előbb porosz huszártiszt volt és báró. Néhány évvel előbb még egy escadront parancsnokolt; az előkelő salonok legelőkelőbbjeiben szerepet játszó gentleman volt, a ki imponált a férfiaknak és nagyon tetszett az asszonyoknak. Aranyos sisakot hordott és ezüst sarkantyús lakktopánt. A monokli okozta bevágások még láthatók voltak a jobb szeme körül. Ma pedig szenet lapátol a kazán előtt; szénpor van a fején és fapapucs a lábán. A lengő szél nem tudja meglebbenteni hátán az ingét; odatapasztja az izzadtság. Az asszonyok, a kártya, meg a pezsgő hatalmas' átváltoztató erejének klasszikus példánya. A főgépész állítása szerint ez a fűtő volt az egyetlen, a ki soha a legparányibb szolgálati mulasztást el nem követte. Az egyetlen fűtő, a ki a neki dukáló napi rumadagot el nem fogadta és a ki a kikötőkben — még a hazaiban sem — a hajót soha el nem hagyta. Egyetlen ambiczió bántja: szeretne — elsőosztályú fűtővé előléptettetni.

„Ez az ember imponál nekem, mondá a főgépész. Nem azért, mert báró és mert huszártiszt volt, hanem azért, mert kitűnő fűtő! Meglássák kérem, ez az ember még — carrierét csinál."

A kapitányon kívül a véletlen is hozzájárult, hogy az egyhangú, ólomlábon járó időben egy kis változatosságról gondoskodás történjék. Mintegy nyolcz-kilencz nappal Teneriffa elhagyása után a harmadosztályú utasok száma a nyilt oceánon egygyel megszaporodott.

Egy kis spanyol látta meg a napvilágot az Atlanti-oceánnak ennyi meg ennyi szélességi meg hosszúsági fokánál. Gondolható, hogy az esemény a nap sensátiójává emelkedett és a kis spanyol,

a kit a mamája Vigóból hozott magával, nemcsak a nap, hanem több egymásután következő napnak lett a hőse. Alig volt valaki a hajón, a ki ne törődött volna a kis spanyol meg a mamája állapotával. Az „áldás" szegény kivándorló családot ért, melyet a nyomor, a szegénység űzött el hazulról, hogy egy távoli világrészben találjon boldogulást. A kis jövevény igazán áldás volt a családra. Valaki gyűjtést ajánlott a kis ártatlan számára, az ajánlat rögtön és egyhangúlag el is fogadtatott. Néhány órával később elég jelentékeny összeget nyújtottak át a túlboldog anyának. Akkora összeget, melylyel ha otthon rendelkezik: falujában még vagyonosnak is tartották volna.

Csak a kapitány meg a hajó orvosa mosolyogtak az általános lelkesültségen. Ők ugyanis tudják, hogy a hajón való lebetegedés régi és gyakran alkalmazott appellátió a jó emberek nagylelkűségére. Ugyanis a kivándorlók között gyakran száll olyan család a hajóra, a melyben az asszony áldott állapotban, még pedig annak nagyon előrehaladott stádiumában van. A hajóraszállás szándékosan, előre kiszámított időben történik. Az áldott állapotban levő kivándorló nőket ugyanis nem zárják ki a hajóra való felvételről. Hogy egy szülés a hajón számos előnnyel jár, az nyilvánvaló. Az általános érdeklődés, az elkülönített fekhely, a gondos ápolás, no, meg egy kis könyörületes gyűjtés, a mi sohasem marad el, elég csábítóan hangzanak.

Az Amazonas eközben becsületesen és német alapossággal végezte kötelességét. Napról-napra hűségesen ledarálta a maga pensumát és óránként tizenhárom mértföldet téve meg az oceánon, miközben hatalmas csavarja egyetlen-egyszer sem szünt meg perczenként hatvan-hatvanötször megfordulni a tengelye körül, egyszerre csak az Egyenlítő körül jártunk. Az Aequatorhoz való közeledésünket, amely körülmény a mi esetünkben azért volt igen kellemes, mert újabb változatosság lepett meg bennünket. A hogy közeledtünk Brazilia partjaihoz, más színű lett a víz, az égbolt, talán még a körlég is; oceáni madarak — a szárazföldhöz való közeledésnek ezen legelső kedves hírnökei — jelentek meg a hajó körül. Úszó fasudarak,

a braziliai őserdőknek a kíváncsiságot ingerlő előjelei jelentek meg, a melyeket az Amazon-folyam hatalmas áradata hajt ki messzire az oceánra. A duplán lekötött csónakokat és a lelánczolt darúkat feloldozzák kötelékeik alól; a sürgés-forgás élénkebb lett, a hangulat általánosan emelkedett. Azzal a tudattal lépünk be a kajütjeinkbe, ezekbe a sütőkemencze forróságú, dohos kis odukba, hogy holnap „meglátjuk" az Aequatort. Holnap már a földgömb túlsó oldalán leszünk.

A hajószemélyzet körében is szokatlanul élénk és mozgalmas a mai egész nap. Holnap ugyanis az ő napjuk van, az egyenlítői keresztelő és ehhez teszik meg az előkészületeket. Régi hagyományos szokás a hajókon, hogy az Egyenlítő átlépésekor nagyszabású ünnepélylyel ülik meg ezt a pillanatot és a kik először haladnak át az Aequatoron, azokat felavatják, azaz megkeresztelik. Az előkelőbb személyszállító hajókon ez ma már nem divat; az utasok egyrészének, persze az otthon is finnyásaknak véleménye szerint a matrozók ilyenkor sokat engednek meg maguknak és sok durvaság fordul elő. Az Amazonas azonban szerencsére még nem törülte napirendjéből ezt a régi czeremóniát és így másnap tanui lehettünk egy valódi tengerész-mulatságnak. Hogy nem fehér kesztyűsen folyt le a mulatság és hogy nem egészen saloniasan viselkedtek a résztvevők, az igaz. De mert az ünnepély csupán a személyzetre szorítkozott, senkiben sem történt kár.

Délelőtt kilenczkor, abban a pillanatban, a midőn a navigátiós tiszt jelentette a kapitánynak, hogy a hajó az Aequator vonalán van, kezdetét vette az ünnepély.

A hajó orrán megjelent Neptun, az őt megillető kísérettel. Földig érő óriási szakálla volt a tengerek istenének, csepűből s felbontott kötélszálakból sodorva. A palástja szép piros, kék és sárgaszínű vászondarabokból volt összevarrva. Egyik kezében hatalmas szigony, a másikban háromágú vasvilla, a fején pedig aranyozott korona czukorpapirosból. Az oldalán a felesége, Amphitrite, szintén aranyozott koronával, papirból; bíborpalást vörös vászonból, az arcza kifehérítve keményítőporral; a királynői orr azonban kar-

minnal volt kifestve. Neptun titkárja, szintén hivatalos díszben, az isteni pár mögött. A titkár úr kis-arasz átmérőjű szemüveget viselt, a melynek az egyik üvegje zöld volt, a másik piros; (alighanem a hajó jelzőlámpái adták meg hozzá a modelt). A hóna alatt egy hatalmas naplót szorongatott, azaz egy könyvformára festett hosszú deszkát; a füléhez pedig félméter hosszú farúd volt kötve czeruzának. A harmadik főalak Neptun ő felségének első minisztere volt. A díszes álláshoz méltóan persze a megfelelő díszben. Ő excellentiája ugyanis piroscsíkos úszónadrágot viselt, hozzá hosszúszárú frakkot, a melynek a végeit uszálymódra hurcolta maga után. A czilindert egy méter hosszú kályhacső képviselte, rajta arasznyi széles fehér selyemszalaggal, papirból. Kezében a mai ünnepélynek egyik jelentőségteljes műszere: egy beretva. A beretva előbbi pályáján konserv-húst tartalmazó hordónak volt a pántja, a melyet a mai nagy napra egyenesre ütöttek és staniollal bevontak. A kiséret többi részét rendőrök, négerek, papok, borbélyok, orvosok tették ki. Valamennyinek a mellét nagy érdemrend díszítette; tudniillik matróztenyér nagyságú kétszersült, a mely kötelen lógott.

A mely perczben a hajó áthaladt a vonalon, megszólalt a hajó orrán álló tengeristen:

„Ehoé! hajó!“

„Halloh-halloh“, válaszolá a kapitány a hídról.

„Hogy hívják a hajót?“

„Amazonas“. (A kérdezés és felelet persze hamisítatlan hamburgi dialektusban történt, a mely nyelvet a tengerek istene olyan jól kezelt, hogy mi, nem hamburgiak, alig értettünk meg belőle egy szót.)

„Honnan jösztök?“

„Hamburgból.“

„Hová mentek?“

„Parába!“

„Mióta vagytok úton?“

„Tizenhárom napja.“

„Szabad a hajóra jönnöm?“

„Csak tessék Neptun úr!“

Neptun úr megindult a hajó hátulsó része felé, követve kíséröitől. A hátsó részére érve megkínálták Neptunt és kíséretét egy-egy pohár groggal, a melyet az exotikus kiséret épp olyan mohón hajtott föl, mint akármelyik hamburgi matróz a rakparti csapszékekben. Ezután a titkár felütötte a naplóját, szappanos csepűvel letörölte a szemüvegét és lapozni kezdett a deszkából csinált jegyzőkönyvben, ujjait a nyelve helyett fedélzetmosó rongyon nedvesítve meg. Csakhamar kiderítette, hogy ezek meg ezek a személyek vannak a hajón, a kik most először lépik át az Aequatort és engedelmet kért a kapitánytól, hogy ezeket megkeresztelhessék. Az engedély megadatott, a policzisták, papok, négerek elindultak a hajtóvadászatra és összeterelték a kiszemelt áldozatokat és megkezdették a keresztelést. A papok, az orvosok, a borbélyok meg a rendőrök előhoztak nehány vízzel teli vedret és kádat, ezeken keresztbe fektettek egy-egy deszkát és ráültették a megkeresztelendőket: matrózokat, fűtőket, pinczéreket. A borbélyok elővették a szappant, tudniillik egy nagy fazék kátrányt, meg az „ecseteket“ — durvasertéjű fedélzetsúrló keféket — és beszappanozták a megkeresztelendő arczát, orrát, homlokát. Hogy a szappan ne száradjon, közbe-közbe hatalmasan nyakon lendítették őket egy-egy veder vízzel. Erre következett a beretválás a staniollal bevont vaspánttal. Beretválás közben hirtelen kirántották alóluk, vagy pedig válluknál fogva benyomták velük a félig átfűrészelt ülődeszkát és egyszerre zuhant valamennyi a vízzel telt kádba. Ezzel az ünnepély általános jelleget kezdett ölteni. Kádakból, csebrekből és a zuhanyokból ömlött a temérdek víz. A ki a kezük ügyébe esett, azt vagy nyakon öntötték, vagy benyomták a tele kádakba. Hangos kaczagás, lárma, sikoltozás kisérte a czeremóniát. Hogy a harmadosztályú utasok asszonyi része csakhamar a nézőközönség első soraiban állott, az természetes és hogy a nyakonöntésre hangos sivalkodással menekültek, az is épp olyan természetes, mint a hogy megint csak visszajöttek.

A szereplőket aztán megtraktálták étellel-itallal; itt-ott egy kis borravaló is akadt. Mire az egy óráig tartó kedélyeskedés és tréfálkozás után az ünnepély véget ért, már odaát voltunk a földgömb

túlsó oldalán. Még ugyanazon nap délutánján értünk Brazilia partjainak közelébe. A szárazföld felől lengő szél szokatlan illatot hozott a hajóra és ámbár ez az illat, a „földszag“, a rothadó meg pálló fűillatjára emlékeztet, általános örömet okozott. Hogyne: hisz tizenhárom napi szenvedés után elértük a szárazföldet, egyelőre vágyaink netovábbját.

HARMADIK FEJEZET.

AZ AMAZONON.

A Pará-folyó torkolata közelében, a hol az eddigi kék víz helyett szennyessárga folyóvízben úszott az Amazonas, pillantottuk meg a braziliai szárazföldet. A pilotok jelzőállomásáról egy kutter jött elénk nehány tengeri mértföldre, hogy bevezesse a hajót a Pará-folyó torkolatába, a melynek bal partján mintegy száztiz kilométernyire a tengertől fekszik Pará, vagy Santa-Maria de Belem, Braziliának újabb idő óta egyik legjelentékenyebb városa. A hajó már mintegy húsz-harmincz kilométert haladt a folyón, de a víz szennyessárga színén kívül mi sem mutatta, hogy partok közé szorított „szűk" folyón vagyunk, nem pedig a tengeren. A Rio-Pará, tulajdonképen Rio-Tocatins, a melynek torkolatát az Amazonnal való összefolyásától kezdve Rio-Parának neveznek, a torkolatánál már hozzájárul az Amazon-folyam óriási deltájának megalkotásához, helyenként mintegy ötven kilométer széles. Kalauz nélkül, még pedig az apály és dagály által létrehozott nagyszabású változásokkal teljesen ismerős kalauz nélkül, a folyóba behatolni nem tanácsos és a hajó kapitányai vagy parancsnokai nem is vállalkoznak. Ugyanis egyrészt az apály és dagály, másrészt a folyó váltakozó vízállása folyton változtatja a folyóban elterülő rendkívül kiterjedt homokzátonyok helyzetét és alakját. Azon a ponton, a hol a hajó parancsnoka egy-két hónappal, vagy csak nehány nappal ezelőtt húsz-harmincz méter mélységű vízben vezette hajóját, mondjuk két tengeri mértföldnyi távolságban valamely szigettől vagy zátonytól, ugyanazon a helyen ma alig találna négy-öt méter mélységű vizet. A vízállás folyton és folyton váltakozik, néha egyetlen nagyobbszabású apály vagy dagály a tenger felől, vagy kiadósabb eső az Amazon mentén elegendő, hogy tökéletesen átalakítsa a hajó által használható vízi utat.

Fölfelé haladva a Pará-folyón, hirtelen nagyot változott fölöttünk és körülöttünk az ég és víz. Az eddigi tiszta kék égboltozat hirtelen beborult; minden átmenet nélkül hirtelen és gyorsan; a levegő pedig fülledt és tikkasztó lett. Nem sokára élveztük az első braziliai esőt, a melyben még sokszor lesz részünk. Az eső olyan óriási tömegekben hullott, a mint ezt az egész úton sehol sem tapasztaltuk; nem cseppekben hullott, hanem összefolyó sugarakban. Ne felejtsük el, hogy az Egyenlítő alatt vagyunk, az Atlanti-oceán nyugoti partján, a hol az eső úgyszólván mindennapi jelenség.

Beljebb jutva a még mindig hatalmas folyón, közelebb tartottuk magunkat a bal parthoz és először láthattuk közelből Braziliának egyik őserdejét. Sűrű Mangrove erdő borítja mind a két partot, a melynek a széle majdnem a városig nyúlik, a Fort do Barranál, a mely erőd csak két tengeri mértföldre esik a várostól. A hajóforgalom meglepően élénk. Nagy oceán-gőzösök, hatalmas vitorlások, exotikus formájú és vitorlázatú nagy bárkák — az Amazonon való közlekedésre, — evezősök által hajtott, helyesebben mondva: rudakkal tolt nagy bárkák — és gyorsan iramló kis gőzcsónakok, nem remélt élénkséget idéztek elő.

Naplementével a colaresi világító torony közelében elhorgonyozták a hajót; sötétben tudniillik a legjáratosabb pilot sem veszélyezteti meg a továbbhaladást a gyengén világított vizen. És mire reggel a nap felkelt és megjelentünk a fedélzeten, előttünk állott az első város Braziliában: Pará. A fehér házak s a közülök kimagasló nehány torony kellemes látványt nyújtott a hajnali megvilágításban. A nap e pillanatban még olyan enyhe és barátságos volt, mintha nem is tudna olyan gyilkos szúró módon perzselni, a hogyan azt már egy-két óra mulva megtette. A várostól meglehetősen távol vetettünk horgonyt, mert a hajó mély járata a parthoz való közeledést nem engedte meg. Felhúztuk a sárga lobogót, a melylyel jeleztük, hogy kérjük az egészségügyi- meg a vámhivatalt a vizsgálóbizottság kiküldésére. Ez a két hivatal valóságos nagyhatalom a braziliai partokon; a míg ez a kettő nem adja meg az engedélyt a parttal való közlekedésre, addig senki sem léphet

AZ EGYENLITŐI KERESZTELŐ ÜNNEP.

a partra. Mind a két hivatal nagy buzgalommal teljesíti kötelességét, de mégis úgy tetszett, hogy a vámhivatalnokok, a parti „finánczok", egy árnyalattal mégis csak buzgóbbak. Még mielőtt ezek megérkeztek, az Amazonast valóságos csónaktábor vette körül; a caboclók, az eredeti indián lakosság barna ivadékai, nagy zajjal és lármával kínálták részben a csónakjaikat, hogy a partra vigyenek bennünket, részben a temérdek gyönyörű gyümölcsöt, meg a friss élelmiszereket.

Mindenekelőtt az Alfandégát, a vámházat kellett meglátogatnunk, a hol a jelentéktelen és kevés kis podgyászt szigorú vizsgálat alá vették. (A nagy podgyász a hajón maradt.) Hogy a sárgaláztól félnek-e olyan túlzottan, avagy bombák beczipelésétől, vagy talán egy kis nyugoti baksicsra számítanak, azt nem tudom, de a kíméletlen turkálás után ítélve, alighanem ez utolsó momentum volt a tervezett czél.

A parttal párhuzamosan futó főutczán jóformán nem is laknak emberek. Itt csupán a raktárak vannak, a melyeknek hátsó részében, rács által elválasztva, ingujjban ülnek a braziliai fehér rabszolgák, az üzleti hivatalnokok, a kik a fölhalmozott temérdek árú kipárolgásától fülledt, forró helyiségekben élik le napjaikat egyetlen törekvéstől izgatva: vagyont gyűjteni, még pedig nagyot és hamar.

Pará a nyolczvanas évek végén meg sem közelítette azokat az arányokat, élénkséget és forgalmat, a mely a mai Parát Brazilia elsőrendű városai közé emelte. A ma talán százezer lakossal és előkelő utczákkal meg épületekkel bíró város, akkor még csak fejlődésben volt. A mintegy hatvanezer lakosú várost, néhány főbb utczáján kívül, keskeny, görbe, tisztátalan utczák alkották. Kimagasló épületei voltak közvetlenül a parton álló Kathedrále, a mely már akkor egyike volt Brazilia legszebb templomainak, továbbá a kormányzósági és a püspöki palota, a lyceum és a múzeum.

Legszebb utczája volt a széles Estrada das Mangubeiras, a mely a folyó mentén a Largo do Poldoraig vezetett, a hol az ugyancsak európai külsejű Largo do Paço és Largo do Quartel utczák keresztezték. A Mangubeiras-utcza becsületesen megfelelt nevének:

hatalmas kenyérfák díszítik mindkét oldalán, a melyek a széles útnak a nagyobb részét beárnyékolják. A rakparttal párhuzamos főút már sokkal élénkebb; ebben az utczában vannak a szállodák, a vendéglők és a többi nyilvános helyiségek. Az utczák főközönsége a fekete és barna fajhoz tartozik: négerek és mulattok összekeveréséből jöttek létre. Csaknem kivétel nélkül, különbözően csíkozott fehér vászonban és kartonban járnak; a néger nők, úgy látszik az egyedüliek, a kik a díszre is adnak valamit, mert valamennyi rikító színű virágot visel, gyapjas göndör hajában.

A szálloda előtt elterülő piacz a legérdekesebb része ennek az útnak: tudniillik itt még több fajjal van képviselve a lakosság, a mely fajokat egyszersmind megannyi typusának tekinthetünk annak a népkeveréknek, a melyet egész Braziliában, de főkép az északi részében Rio de Janeiroig legtöbbször fogunk találni. A városok elrendezésében is typusnak tekintjük Parát. Minden braziliai városnak ugyanis, ha még oly jelentéktelen, meg van a maga főtere, a Praça, a melyen a két dominálo palota áll: a kormányzósági palota, meg a kathedrále. Ugyancsak Parában megismerkedhetünk a braziliai templomoknak is egy sajátságával; tudniillik eltérőleg az európai templomoktól, a melyek hajnaltól estig nyitva állanak, Parában, valamint egész Braziliában csak a kora reggeli órákban és délután egy-két órára állanak a hivők rendelkezésére.

Parának még egy főtere van, egy jókora nagyságú terület, a Praça de Republica, a melyet a hatalmas lombozatú Mangrovékon kívül gyönyörű, karcsú sudarú és rendkívül magas királypálmák is díszítenek, a melyek közepén egy igen közepes kivitelű szobor áll, a szabadság szobra. (Egész Délamerikában a leggyakrabban látható szobor; a délamerikaiak szeretik nagyon szembetűnően mutogatni a szabadságukat, hogy ők immár szabadok és függetlenek.)

A lapostetejű házak élénk színekre vannak festve; rózsaszínűek, pirosak, sárgák vagy kékek és tagadhatatlan, hogy a komor, zöldszínű lombok között az élénkszínű házak nagyon kedvesek, barátságos, vidám jelleget adnak az utczának.

A várost gyűrű alakban veszi körül egy sűrű erdő, az Igapó.

MANGROVE ERDŐ A FOLYAM TORKOLATÁBAN.

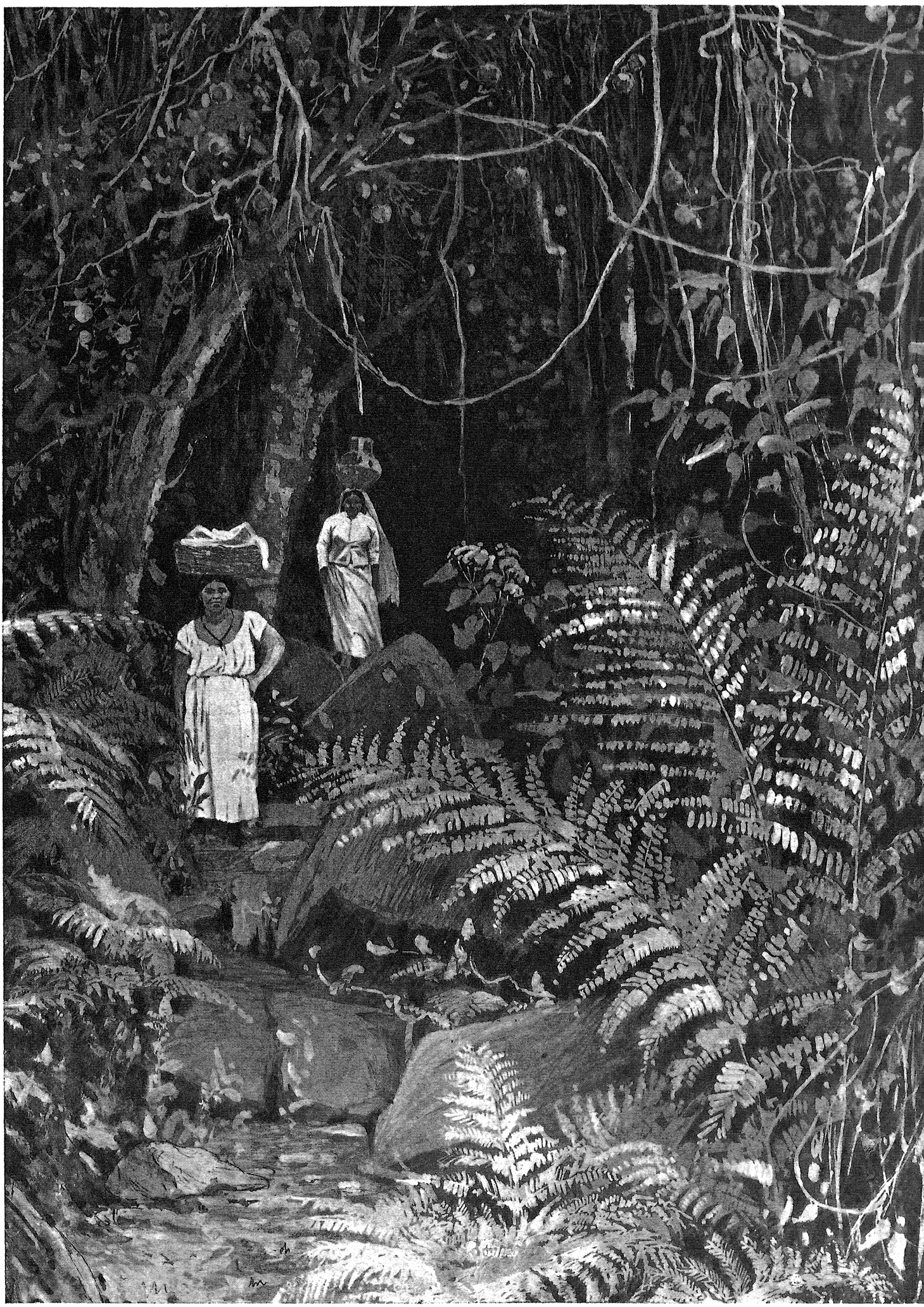

Műmelléklet Gáspár Ferencz művéhez.

NARANCSERDŐ PARAGUAYBAN.

Még akkor is, ha a kis kirándulás nem lenne olyan kellemes a nyitott szellős kocsiban, a melyet gyorsan röpít a két pompás öszvér, akkor is érdemes, hogy megtekintsük. Csaknem minden utczán sűrűn járnak a lóvasúti kocsik — a bond — a melyek bátran „öszvér úti“ kocsiknak nevezhetők. Akármelyikre kapaszkodik fel az ember, rövid félóra alatt kiér a városból és benne van az őserdőben, habár csak kisebb fajtájúban. Ez az erdő már némi fogalmat nyújt a tropikus

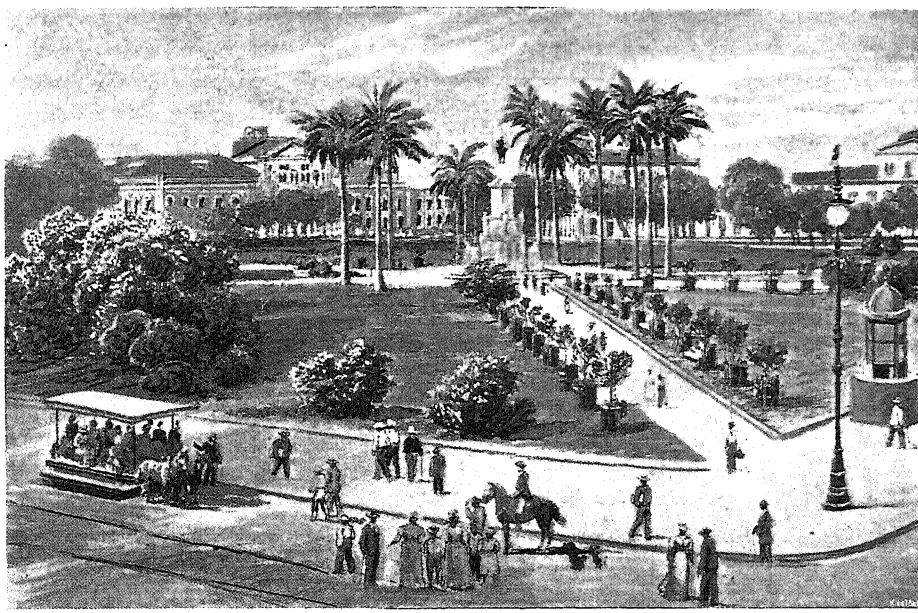

A PLAZA INDEPEDENCIA PARÁBAN.

erdőről. Igaz, hogy ez egyszersmind a botanikus kertje Parának. Észak-Brazilia talán valamennyi pálmafaját képviselve találjuk benne, épp úgy a lombfákat, a kúszónövényeket, a liánokat; a hatalmas törzsek körül egyes helyeken csaknem métermagasan áll részben a lehullott virág, falevél és gyümölcsből álló zsombék, részben pedig a kidűlt fatörzs elkorhadt, elrothadt maradékja. Illatos, üde és friss virág, a mint azokat gyakran látjuk a mi erdeinkben, itt ritkán látható. Lepkét is sokkal kevesebbet láttunk, mint azt idehaza képzeltük, sőt a remélt papagályrikácsolás is hiányzott. Megjegyzendő, hogy ez az erdő sokkal közelebb fekszik a lakott helyhez, semhogy az igazi őserdő jellegét megtarthatta volna. Láttunk egynehány

példányt az érdekesebb fák fajtájából; így például az északi Braziliára legjellegzőbb karcsú és magas assait, elegáns és graczióz us lombkoronával, a melynek a gyümölcse kellemes, hűsítő italt ad; a popunhát, vagy mombaçát, a melynek a törzse végig tövisekkel van kirakva; az inaját, a melynek gyönge virágkelyhét kemény héjak védik; az ubussut, a melynek hatalmas levelei olyan szívósak, hogy a bennszülöttek háztetőzsindelynek használják. A lombfák között érdekes

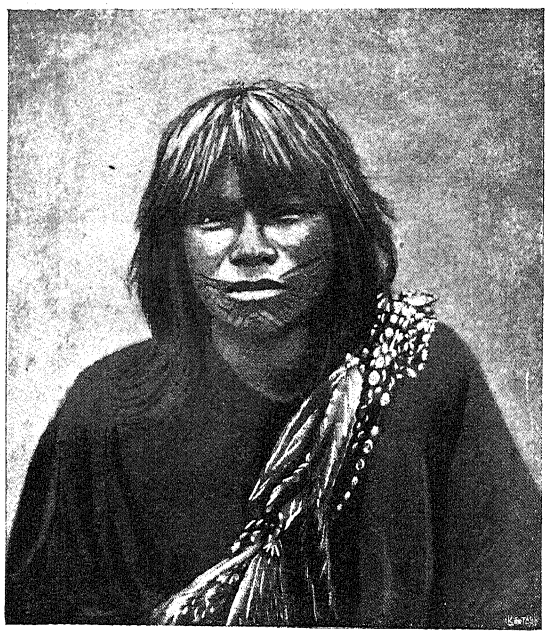

CHIPIRO INDIANUS.

a cumáru, a melynek gyümölcse a kellemes illatú tonka-babot és a sapucaja, a mely az ismeretes pará-diót adja. Ennek a diónak az a tulajdonsága, hogy a míg éretlen, addig a héja csaknem feltörhetetlen, de ha megérett, akkor a burok magától nyílik szét. Valamennyi között ha nem is a legérdekesebb, de a leghasznosabb és legelterjedtebb a mandioca; ennek a mérges gyökereiből a mérges nedvek alapos kisajtolása és megszárítása után készül a „farinha“, egy durva, szemcsés liszt, a mely egész Braziliában a legelterjedtebb tápszerek egyike, a mely éppen úgy nem hiányzik soha a braziliai asztalról, mint a miénkről a burgonya. Még lesz alkalmunk vele bővebben megismerkedni.

A botanikus kertben nyert tanulmányainkat bevégezve, a zoologiai ismereteinket gyarapítottuk a közelben fekvő állattani gyűjteményben. Miután az egyszerű utazónak a rendelkezésére álló idő alatt aligha nyílik alkalma a rengeteg birodalom érdekes állatvilágát csak felületesen is megismerhetni, örömmel ragadtuk meg az alkalmat, hogy a nálunk csak névről — vagy talán még arról sem — ismert

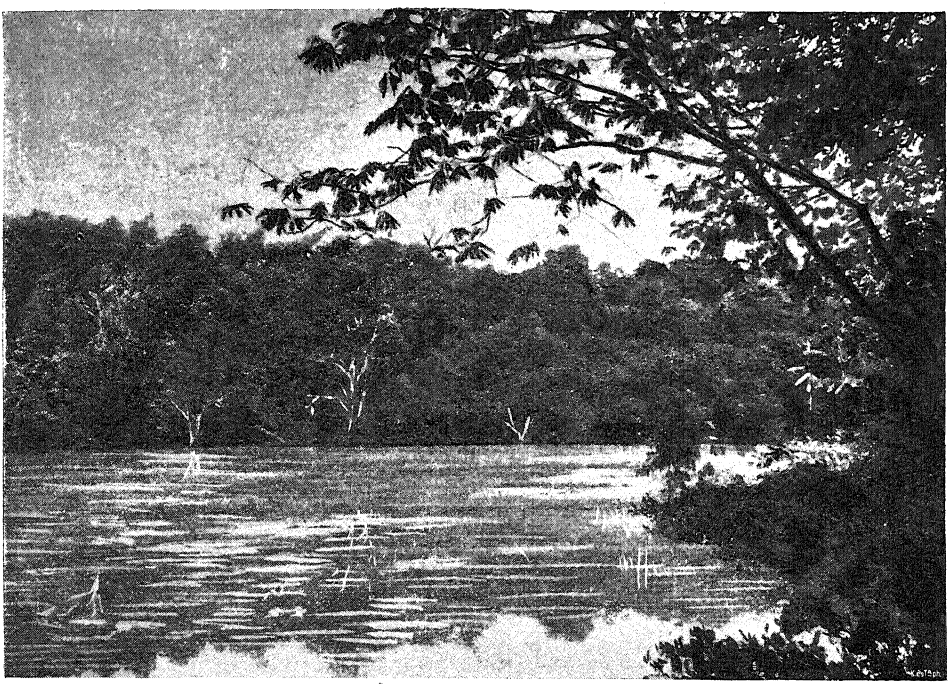

AZ ŐSERDŐBEN PARÁ MELLETT.

állatok egynémelyikét legalább praeparált állapotban láthassuk. Igy ismertük meg többek közt a surucuru vagy a jararaca mérges kígyót, egy roppant arányú boa constrictort, a jacarét, az Amazon folyam egyik leghatalmasabb krokodilusát; az ocsmány kinézésű óriás nagy teknősbékát, a mata-matát; itt láttuk először az onçát, az úgynevezett braziliai tigrist, Braziliának egyetlen nagyobb ragadozóját. Láttunk egynehány olyan állatot, a melyek Braziliában is ritkák; például a sakuyt, egy hosszúfarkú majmot, a cutia pánczélöves állatot; a coatot, egy hosszúfarkú ormányos kis medvefélét; továbbá temérdek papagályt, száz meg száz színű madarat és ezer meg ezer bámulatosan szép tarka lepkét.

Naplemente felé már ismét a városban voltunk, a hol éppen kezdetét vette az esti elevenebb élet. A nappali forróság alatt ugyanis csak a bennszülött színes törzsek láthatók az utczán, fehérek kivételesen. A ki csak teheti, otthon marad a falak közt, a míg naplementével a forróság egynehány fokkal tűrhetőbb lesz. Az utczák közönsége ilyenkor egészen más jellegű. Ez már egy kis Európa az őserdő szélén. Más, mint fehér színű öltöny jóformán nem is látható. Férfiak és nők könnyű vászonban járnak, olyan szabadal-

KEVERÉK FIATAL NŐ PARÁBAN.

makkal a ruházatban, a melyeket csak a tűrhetlen forróság szentesíthetett. Nemzetiségre nézve meglehetős vegyes az európai lakosság; egyforma sűrűn hallhatni az angol, franczia és német nyelvet és először üti meg az ember fülét egy sajátságos egészen ismeretlenül hangzó nyelv: a braziliai; a „lingua geral brazileira".

A szállodában, a hova betértünk vacsorára, csendes, halk és unalmas az élet. A szállodák éttermébe ugyanis jóformán csak az átutazók mennek. A ki csak valamiképen a társasághoz tartozik, az valamelyik klubnak a tagja és így nem nyilt alkalmunk, habár csak futólagosan is, megismerkedni a braziliai társadalomnak egy-két

sajátosságával. Miután az Amazonas különben is már a kora reggeli órákra tűzte ki a továbbindulást, e miatt már este vissza kellett, hogy térjünk a hajóra, hogy elkerüljük az indulás előtti tömeges beszállítás és hajóraszállás izgalmas lármáját.

Parában nagy „anyagcsere“ ment végbe a hajó utasaira vonat-

PIRO INDIANUS NŐK.

kozólag. A kivándorlóknak jó nagy része itt szállott ki, valamint az első- és másodosztályúak közül is igen sokan kiszálltak, hogy a déli partokra folytassák útjokat. A Hamburgból elindultak közül csak kevesen maradtunk együtt, a kik — szemben az újonnan fölszállottakkal — úgy viselkedtünk, mint a hogy a „törzsvendégek“ szoktak viselkedni; tudniillik rátartósak voltunk és holmi szerzett jogok felől ábrándoztunk. Másrészt azonban számos új útitársat kaptunk, a kiknek nagyobb része a harmadosztályhoz tartozott. A harmadosztály csupán a hajón való elhelyezésre vonatkozik, mert társadalmilag ahhoz az osztályhoz tartoztak szegények, a kiket a

demokraták is a legutolsó osztályba helyeznek. Tudniillik négerek voltak, mulattok, indiánusok és ezeknek keverékei.

A „mi“ társaságunk nehány braziliai családdal szaporodott, kik a déli braziliai városokból jöttek fel Parába, hogy az innen induló hajók valamelyikével jussanak haza az Amazon mentén fekvő otthonukba. A hajó vezetését ismét két pilot vette át, a kik felváltva kormányozták a hajót a temérdek sziget és zátony között. Úgy mint künn a torkolatnál, itt is folyton változik a viziút, a mely változást e helyen többnyire a Pará folyó jobb oldalán, főképen az oceán apálya és dagálya idéz elő. Utunk közel vezet a nagy Marajosziget partjához, a mely sziget az Amazon két torkolata közt, legnagyobb részt a folyam hordalékából épült fel. A szigetek dúsan benőttek, egyes helyek már a tropikus buja növényzet képét mutatják, és csupán az apróbb tisztásokon látható faluk vagy épületek zavarják az őserdő benyomást. A midőn elhagytuk a Tokantins folyó torkolatát, a mely zúgó és keringő örvényekben ömlik be baloldalról az Amazonba, egyszerre széles medenczébe jutunk. Mintha nem is folyón tartózkodnánk, hanem széles nagy tavon. A medenczéből számtalan csatornába ágazik el a hatalmas folyam, a melynek szűk útjai közül nehezen választják ki a pilotok, hogy melyiken vezessék tovább az Amazonast. A választás egy veszedelmesen szűk és kacskaringós csatornára esett, a melynek erdőkkel dúsan benőtt partjai között óvatosan haladtunk előre. Órákon keresztül nagyon közel tartottuk magunkat a partokhoz, még pedig fölváltva hol a jobb, hol a bal parthoz, a szerint, a mint az örvények meg a zátonyok megkövetelik. Ebből a közelségből beláthattunk a partmenti erdőségek belsejébe, már a mennyire a sűrűség megengedte. A braziliai hajókon mindig található egy-két botanikus, a kik úgy ismerik ezeket az erdőket, hogy valósággal előadásokat tarthatnak róluk és szívesen tartanak is. Feltűnő jelenség volt, hogy a braziliai állatvilágnak eddig nyomát sem láttuk; a Tocantinsfolyó beömlésénél utoljára láttunk madarakat, a midőn ugyanis a széles medencze fölött ezrével keringte körül hajónkat a sirályoknak egy fehér-fekete fajtája.

A hol csak parányi kis tisztás akad az erdőben, ott már embertelepekkel találkozhatni. A lakások, apró kunyhók, karókból összetákolva és pálmalevelekkel befödve. Csupa czölöpépítmény, még azok is, a melyek a parttól elég távol állanak. A czölöpépítkezés nemcsak azért szükséges, hogy az igen nagyfoku talajnedvességtől védjék magukat, hanem hogy a többször beálló nagy árvíz ellen is védekezzenek. Az apály és a dagály közötti vízállás-

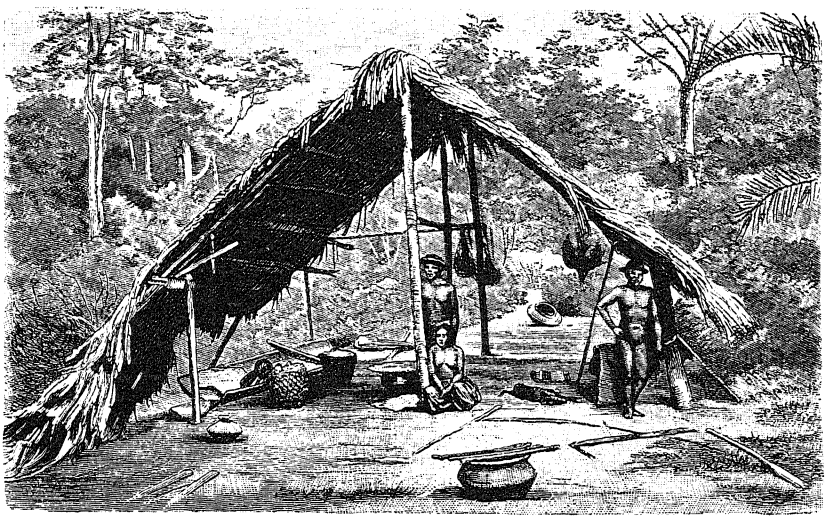

INDIÁNUS SÁTOR AZ AMAZON MENTÉN.

különbség még mindig olyan jelentékeny, hogy nyomot sem hagyva seper el mindent, a mi az útjában áll.

Az első napunk a folyamon, vasárnapra esett; ennélfogva a falvak és czölöpépítmények lakói otthon tartózkodtak a kunyhók közelében. A fehérruhás alakok a folyóparton gyülekezve, vagy a házakelőtti padkákon csoportosulva, kendőlobogtatással integettek a hajóra, ha az véletlenül a parthoz közel haladt. (Akár a margitszigeti sétáló közönség a bécsi hajó utasainak; a mint látható, az emberek nagyjában mégis csak egyformák, akár amazonparti feketék, akár dunaparti fehérek.) Vajjon miről diskurálhatnak ezek az emberek itt a Marajoszigetén, a Pará deltájában, az őserdők czölöpfalujában? A nap eseményeiről?.. Pedig bátran feltételezhetjük, hogy itt

is adódnak napi események, a melyek éppen olyan érdekesek és izgatók, mint a mieink minekünk.

Naplementével a jobb partról — észak felől — lengő szél sajátságos hangokat hozott hozzánk a hajóra a partról, a melytől alig egy-kétszáz méterre lehettünk. Ha odafigyeltünk a hangokra, kivehettük, hogy a hangok egy dal foszlányai. Milyen sajátságos volt az a dal, milyen idegenszerű; olyan szomorú, olyan bánatos volt, mintha csupa panasz és keserű szemrehányás volna. Hiszen az is volt; a kik ezt a dalt énekelték, azok ivadékai voltak azoknak az apák és anyáknak, kik nehány évtizeddel előbb még véres verejtéket izzadtak a fehér ember által a nyakukra rakott rabiga alatt; a kiknek a bőrén végighasított a felvigyázó szíj ostora és a kiket egykoron vérebekkel üldöztek talán éppen ezekben az erdőkben.

Éjféltájt haladtunk el a Xingufolyó torkolata előtt, a mely baloldalról ömlik a Parába. Hajnaltájt elértük a Gurupasziget nyugati csúcsát és csak most jutottunk be tulajdonképen az Amazonba, a földgömb legnagyobb folyamába.

Mielőtt megkezdenők több napra tervezett utunkat az Amazonon, hogy elérjük Manaost, a Rio-Negronak, az Amazon egyik leghatalmasabb mellékfolyójának a partján — czélszerűnek tartom, hogy nevezetesebb jelenségeiről egyetmást megemlítsek.

Hogy az Amazon a földgömb leghatalmasabb folyóvize, azt már gyermekkorunkban tanuljuk; a későbbi olvasmányaink pedig, még a legtárgyilagosabban tartottak is, nagy mértékben alkalmasak arra, hogy az ifjúkor eleven képzelőtehetségét nagy mértékben izgassák.

És ha valaki férfikorában véletlenül abba a helyzetbe jut, hogy szemtől-szembe áll ezzel a vízóriással, akkor meggyőződik róla, hogy az összes olvasmányai megközelítőleg sem voltak képesek halvány képet adni róla, és hogy az élénk képzelődés is hozzá képest csak elmosódott fogalmat nyújt.

Francesco de Orellana volt az első, a ki 1540-ben hajózott végig ezen a folyón Nápotól lefelé a torkolatig, és hogy miért

nevezte el Amazonasnak, annak talán az az oka, hogy az odavaló indiánok nyelvén Amaczunu annyit tesz, mint a „vizek istene". Ezt a nevet az első utasok hozták. Később a spanyolok azt hitték, hogy amazonokkal harczolnak, a mikor karaib törzsekkel küzködtek s ezzel vélték megmagyarázni a korábbi utasok által említett, előttük is ismeretlen Amaczunu nevet. A spanyolok úgy értelmezték, hogy Francesco de Orellane valószínűleg azon asszonyhadsereg után nevezte így el, a melylyel állítólag a Trombetas mellékfolyó torkolatánál találkozott és a mely amazoni sereggel csatája volt. Ott, a hol az Amazon ered, tíz és fél fokra délre az egyenlítőtől a perui Cordilerákon, ott még Marannonnak nevezik; s a mint a Cordilerák sziklák közé szorított szűk medre átmegy az Amazonas tartomány lapályába, egyszerre hatalmasan kiszélesedik és majdnem két kilométer széles mederben folytatja az útját. (Itt egy darabon Solimoesnak nevezik.) Hosszúságra nézve ugyan nem a leghosszabb folyó a világon, mert a Missisipi valamivel hosszabb — az Amazon tudniillik 5700 km., a Missisipi pedig 7200 — de szélességre hatalmasan fölülmulja az összes folyók legnagyobbját is. A hol nincs sziget a folyam közepén, ott inkább tengeröbölhöz hasonlít, mint folyóvízhez. Még a Madeira folyó beömlése előtt számos helyen néhány km. széles, egyes helyeken pedig, mint például Porte de Mórnál 80 km. széles. A geografusok az Amazon és összes mellékfolyóinak a vízmedenczéit hét millió négyzetkilométerre teszik, a mi akkora terület, hogy huszonötszörte nagyobb, mint egész Magyarország. Van tizennyolcz olyan mellékfolyója, a melyek közül akárhány felülmulja a Rheint.

A folyó szélessége változik a víz állása szerint. A felső részében, a mint láttuk, már alig hétszáz kilométerre az eredete után ezerhatszáz méter széles, de Manaos vidékén, a Rio-Negro beömlésénél már ötezer méter széles, a melynél keskenyebb nem is lesz többé. Sőt ellenkezőleg, találni fogunk utunkon számtalan olyan helyet, a melyen a folyam egészen a tenger benyomását teszi, a mennyiben a partok egyike sem látható a folyó közepéről. Hosszával és szélességével arányban áll a mélysége is; átlag ugyanis

hetven méter mélységet vesznek fel, de akárhány ponton kilenczven méternél is mélyebb. A folyása rohamos, ragadó; a rajta felfelé haladó hajó mint hatalmas ellenáramot érzi ezt a rohamot; a lefelé folyó víztömeg rohama olyan nagy, hogy kisebb vizi járművek szivesebben hajóznak a folyammal párhuzamosan futó mellékereken és csatornákon, holott ezáltal nagy kerülőket tesznek. A nagy oceáni

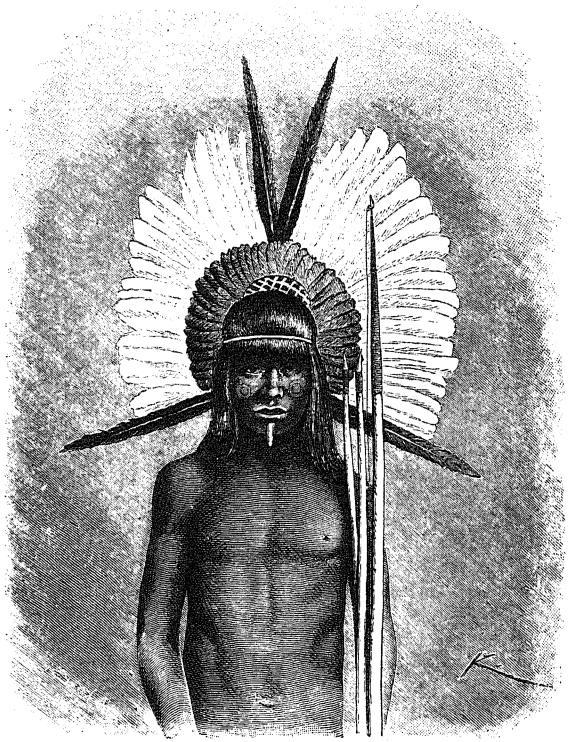

KARAYA INDIÁNUS HADI FELSZERELÉSBEN.

hajók pedig, a melyek az Amazonon fölfelé haladnak, a horgonyzó helyeken kénytelenek a csavarjaikat folytonos üzemben tartani, nehogy a rohanó ár elszakítsa őket a horgonyaikról.

Elképzelhetetlen az a rengeteg víztömeg, a mi ebben a mederben lefolyik. Rendes, azaz alacsony vízállásnál, harminczötezer köbméterre teszik a másodperczenkint lefutó víz mennyiségét, a mielőtt még az elsőrendű nagy mellékfolyók is hozzáadják szintén rengeteg víztömegüket; de már maga a Madeira harminczkilenczezer

köbméterrel gyarapítja és mikor a Tapajos meg a Xingu is beleöntötték a vizöket, akkor már az Amazon százhúszezer köbméter vízzel rohan tovább másodperczenként. A Xingu folyó beömlése után, a mely az utolsó nagy mellékfolyója, az Amazon óriási torkolati tölcsérré alakul át, a mely legalább is száz kilométer széles és a mely tokorlatban számos kisebb-nagyobb sziget fekszik. Közvet-

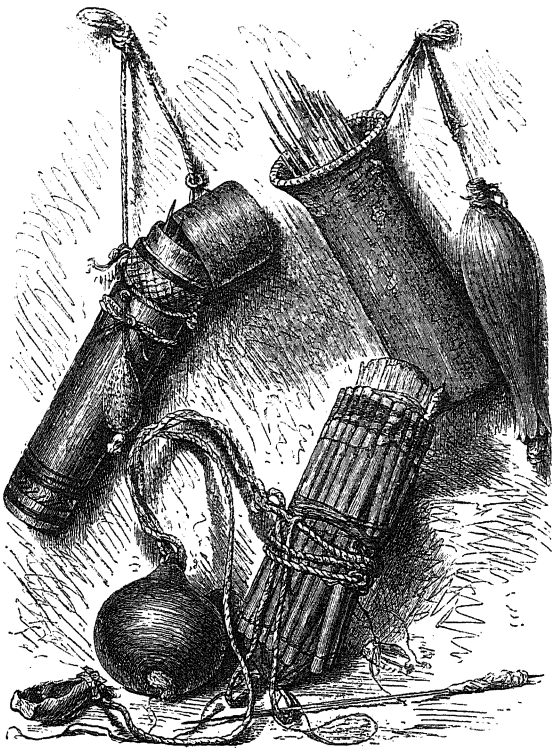

TEGEZ MÉRGEZETT NYILAKKAL. BRAZILIA.

lenül a tengerbe való beömlése előtt két nagy sziget, a Caviana meg a Mexiana zárják el az útját és kényszerítik a most már zabolátlanul erőszakosan rohanó áramot, hogy víztömegével köztük, meg a szárazföld és a nagy Marajósziget között törve keresztül, ágakra oszolva adja le vizét az oceánnak. A torkolat szélességét jellemzi ez a nagy sziget, az Ilha de Marajó, a mely tizenkilenczezer négyzetkilométernyi területtel fekszik az Amazon tölcsérében. Az egész delta avagy tölcsér több mint kétszázötven kilométer

széles és ha hozzávesszük a Rio-Parát is, a melyet a legtöbb geografus még az Amazonhoz számít, akkor az egész delta több mint háromszázhúz kilométer.

Minden leírásnál tájékoztatóbb képet nyerünk, ha összehasonlítjuk egy más, előttünk minden méreteiben közismert folyóval. Vegyük például összehasonlításul a mi szép szőke Dunánkat és állítsunk párhuzamot közte meg az Amazon között. Tehát: a Duna és összes mellékfolyóinak egész vízfelülete nyolczszázezer négyzetkilométer, az Amazoné hét millió; a Duna átlag háromszáz méter széles és hat-hét méter mély, az Amazon hét-nyolczezer méter széles és csaknem száz méter mély; a Duna ágai a tengerbe ömlés előtt összesen tizenöt méter mélységűek, az Amazon pedig száznyolczvan méter mély.

Az Amazon éppen olyan rendszeresen árad és apad évenként, mint a Nilus, és szintén termékeny iszapot hagy maga után, ha visszatér a medrébe. Ugyanegy folyamrészen csak két hónapig tart az áradás és ugyanannyi idő telik el, a míg az Amazon visszanyeri eredeti és teljes vízállását. Az áradás olyan nagymérvű, hogy egyes helyeken tizenöt méterrel magasabban áll a víz, mint rendes vízállásnál. A parti erdők ilyenkor mértföldnyi széles területeken vannak belevonva az Amazon felületébe és a folyón való hajózás egyike a legnehezebb vizi műveleteknek.

Az Amazon torkolatánál nagyszabású tünemény játszódik le az évnek több szakában. Ez a tünemény a pororoca. Olyan mint egy nagy tragédia, irtózatos küzdelem az oceán meg az Amazon között. Újholdkor áll be, a mikor az oceánnak a szokottnál nagyobbfokú dagálya van. Tudvalevő dolog, hogy dagálykor az oceán vize a nagyobb folyók torkolatán messzire felnyomul a folyam medrébe, olyan erővel, hogy a víz folyását megváltoztatja; a dagály hat órája alatt a folyó ugyanis nem lefelé, hanem felfelé folyik. Ugyanez történik az Amazonnal is, rendes körülmények között. És mert a torkolata rendkívül széles, ennélfogva a fölnyomuló dagályáramnak elég széles viziutak állnak nyitva, a melyeken a folyam medrébe felhatolhat. Az Amazonnál a dagály felhatolása

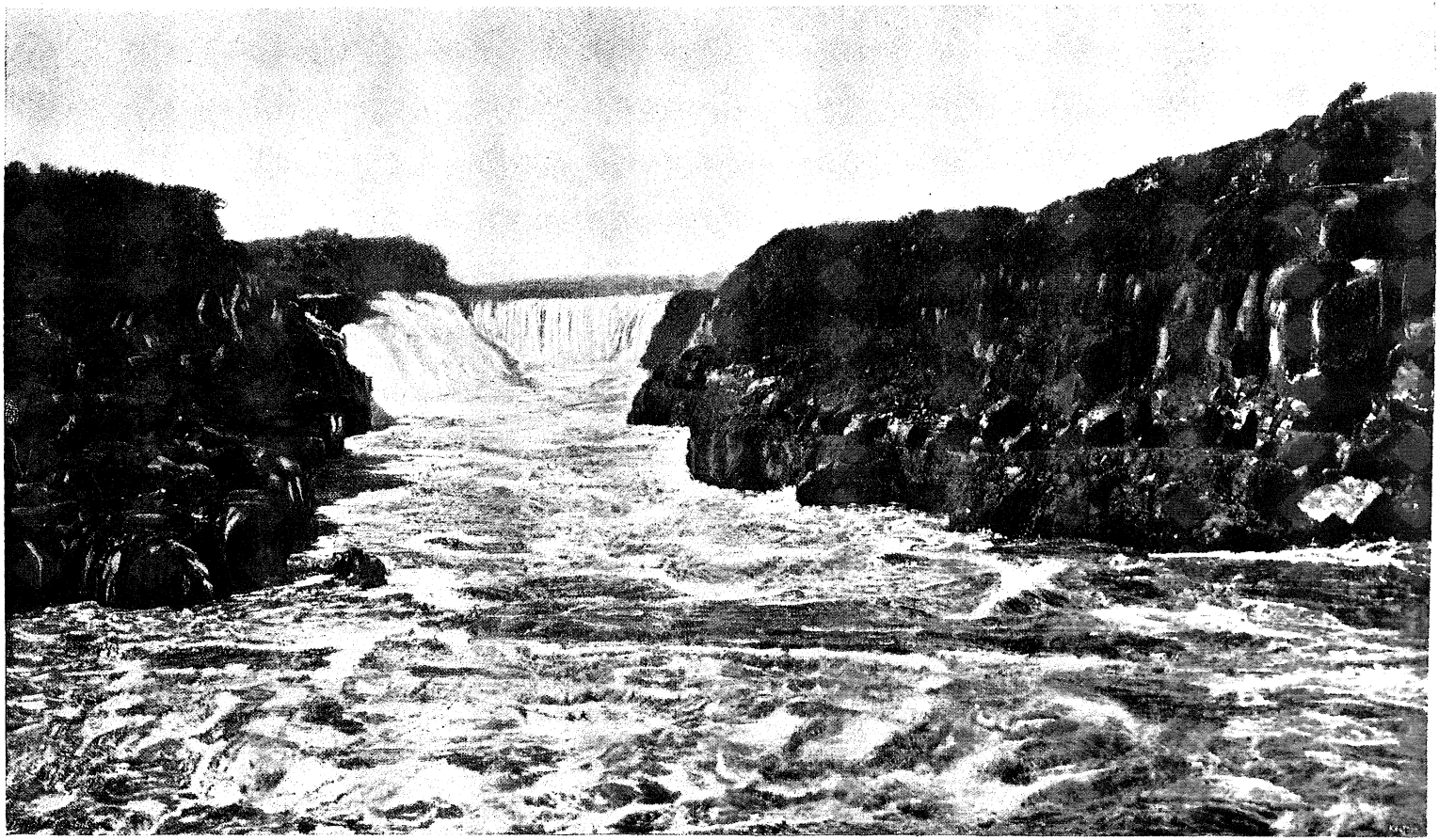

A RIO PARANÁ ESÉSE (SALTO GUAIRA).

rendkívül magasra nyúlik fel. Még Obidosnál is, a mely város nyolczszáz kilométerre fekszik a torkolattól, érezhető az apály és dagály közötti külömbség a víz magasságában és folyásában. Holdtöltekor azonban az oceán nem bánik el ilyen könnyen az Amazonnal, különösen a megdagadt és kiáradt Amazonnal, június és július havában. A helyzet a következő: az oceán rabszolgamódon engedelmeskedve a fizikai törvényeknek, a dagály alatt — a mely tudvalevőleg hat órát tart és körülbelül a harmadik óra vége felé éri el a tetőfokát — elárasztja a szárazföld partjait és benyomul mindenüvé, a hol csak rést talál. Ez a dagályáram olyan erős, hogy a mint láttuk, megváltoztatja a folyóvizek futását is, a mennyiben nem ezek adják le vizüket a tengerbe, hanem a tenger vize hatol fel a folyamok medrébe. Rendesen úgy történik az Amazonnal is; holdtöltekor azonban, a mikor a dagály nagyobb víztömeggel nyomul be a torkolaton és ez a nagyobb víztömeg nem talál elég helyet a betódulásra, torlódás jön létre. Az Amazon óriási erővel ontja a vizét a tengerbe, az oceán pedig az ő dagályával ugyanazon az úton akar felhatolni a folyam medrébe. A két ellenirányú víztömeg — az Amazon szennyessárga édes vize meg az óczeán fehértarajos sötétkék sós vize — úgy ront egymásnak, mint két vadállat. Az összetorlódó vizek irtózatosan zúgó és harsogó hatalmas hullámmá tornyosulnak fel; a kék sós víz összefolyik a szennyessárga édes vízzel és egy pillanatra nyolcz-tíz méter magas és egy-két kilométer hosszú eleven, mozgó vízfalat hoznak létre. A következő pillanatban a dulakodó hullámok saját súlyuknál fogva összeomlanak és pusztító hullámzást vernek fel maguk körül. A győztes mindig az oceán; az ő kék vize, szennyessárga foltokként vive magával az ütközet nyomait, behatol a folyam medrébe és magával sodor mindent, a mit a vizen vagy az általa elöntött partokon maga előtt talál.

A pororócát leginkább megszenvedi a Rio-Pará torkolata, de legerősebb a delta északi részén, a hol a partokon időnként szörnyű rombolást végez. Jaj annak a hajónak, a mely a pororoca idején jár az Amazon torkolata körül. Annak is jobb lett volna

szenet szállítani a Viharfok körül, mint kávét vagy gyapotot kivinni Braziliából.

*

És most folytassuk az utat az Amazonason.

A víz szennyessárga, gyengén hullámos a széltől, a mely északról fúj, telítve a rosszul szellőzött sűrű erdőknek nem egészen kellemes illatával. Sűrűn találkoztunk apróbb úszó szigetek-

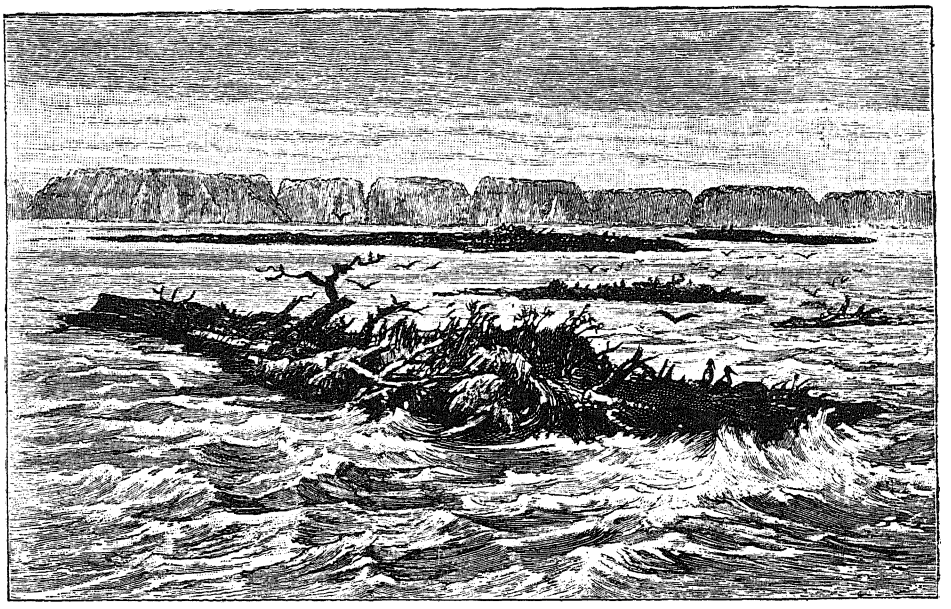

PARTRÉSZLET ÉS USZÓSZIGET AZ AMAZON ALSÓ HARMADÁBAN.

kel, a melyeket a folyam itt-ott kitép a part kiszögelő széléből. A ledöntött fasudarak között néha egyenesen állva marad egy-egy szívósabb törzsű karcsú pálma, vagy mélyen gyökerező lombfa. Az apró úszó szigeten olyanforma benyomást tesz, mint a csaták tüzében állvamaradt zászlótartó, a ki utolsó pillanatig helyt áll a kidült bajtársak között. A hajó olyan gondosan kikerüli ezeket az úszó szigeteket, mint akár a zátonyokat, mert úgy mint ezek. a magányosan úszó fatörzs vagy az úszó sziget is nagyon veszedelmes lehet a hajóra. A kinyúló ágak ugyanis, vagy az úszó folyondárok kürölfonják a hajó csavarját és vagy megakasztják azt

forgásában vagy egyszerűen letörik a csavar szárnyát. Ezen okból az Amazont járó hajókon a csavarokat nem kovácsolt vasból készítik, a mely törik, hanem bronzból, a mi csak hajlik.

A víz olyan széles, hogy helyenként úgy érezzük magunkat, mint a sík tengeren; nem látunk partot se jobbra se balra. Csak egy darabig vezet az út hegyek közt, a míg tudniillik a Serra-Akiki és a Serra-Paranaguara mellett haladunk végig. Ezek az egyedüli hegyek sok száz kilométeren húzódnak végig a rengeteg folyam partján. Számos falu és kisebb város tűnik fel a parton, a melyeket azonban csak a távolról láthattunk; az Amazonas nem köt ki sem Prainhában, a melyet délben érintettünk, sem Monte-Allegróban, a mely az esti világításból ítélve, csak kisebb falu lehet. Másnap reggel a Tapajos torkolata előtt haladtunk el, sajnálattal látva, hogy Santarem, a Tapajos beszögelésénél szintén érintetlenül marad mögöttünk, épp úgy mint Obidos, a melyet az út harmadik reggelén pillantottunk meg.

Szerencsénkre a hajó túlnyomóan hol az egyik, hol a másik part közelében haladt fölfelé, különben még távolról sem láthattuk volna az amazonmenti városokat. A hajó azért tartja magát olyan közel a partokhoz, mert part mellett az ellenáram jóval kisebb, mint a folyam közepén. Az egyhangú zöld erdők, a hatalmas fatörzsek kezdenek kissé unalmasak lenni; a csend nyomasztó, a forróság tikkasztó, a levegő tele van párával és napjában kétszer-háromszor esik az eső. Egy-két napig nem hallottunk egyebet, mint a hajócsavar egyhangú vízcsapkodását és a folyam szennyes színű vizének unalmasan egyhangú mormolását. Az állatvilágból, a braziliai erdőknek képzeletünkben olyan tarka lármás életéből úgyszólván semmit sem láthattunk. A folyam felsőbb részén történt nagy esőzések következtében ugyanis a víz állása igen magas volt, a partok el voltak árasztva és az állatok be szorítva az erdő belsejébe.

A bal oldal kezd népesebb lenni; úgy a falvak, mint a czölöpházak mind sűrűbben lépnek fel. Az ültetvények nagy része cacao, a mely mint a legforróbb vidék gyermeke, itt ugyancsak otthon

érezheti magát. A helyenként igen magas czölöpökre épített házak olyan benyomást tesznek, mintha úsznának a vizen; a házi állatok nagy tutajokra vannak összehajtva, még a takarmányt is canoékban hordják oda.

A hol sok a mocsár meg a tó a víz partjához közel, ott legkönnyebben hasít ki egy darabot az Amazon rohanó árja a partból és ezek a kihasított földdarabok alkotják azokat az úszó szigeteket, a melyekkel már Gurupasziget elhagyásánál találkoztunk; ezek a „Práyák" olyan hosszúak néha, hogy hat kilométert is elérnek.

A forróság kora reggeltől késő estig rendkívüli; délelőtt tíztől esti ötig jóformán mozdulni sem szabad, mert a legcsekélyebb mozgás elbágyasztja az embert és elönti az izzadság. Olvasni vagy írni egyszerűen lehetetlen; a könyvnek a kézbentartása már munka. Az utasok a lehető — és a hajóetiquett által megengedett — legszellősebb toilettben hevernek a fedélzeten, a hintaszékeken. Tökéletes apáthiával várják a naplementét, a mikor a zuhany-fürdő után némi kis enyhülés áll be. Még az egyedül álló úrnő is, a ki mindeddig mintaképe volt a türelmességnek, az erélynek és kitartásnak, a ki az egész úton, Hamburgtól Paráig, talán egy órát sem töltött tétlenül, hanem vagy könyvvel, vagy női munkával vagy „skizzirozással" töltötte el az időt, az Amazonon szintén letört. Úgy mint a többi — igen kis számú — nők, ő is a legabszolutabb tétlenségben heverte végig az egész napot a kényelmes hintaszékben. A hőségkütegtől azonban általánosan szenvedtünk mindnyájan. A rendkívüli forróságban csaknem szüntelenül izzadó bőrön ugyanis temérdek apró kis vörös kiütések keletkeztek, a melyek borzasztóan viszkettek. És minél többet vakaródzik az ember, annál jobban viszket. Nem kevésbbé kínos a temérdek szúnyogcsípés. Egy-egy csípés helyén akkora fehér daganat keletkezett pár percz alatt, mint egy kisebb borsó; igaz, hogy nem viszketett, ellenben úgy égett, mintha egy darabka izzó parazsat nyomtak volna e helyen az ember bőrére. Alig hiszem, hogy akadt volna egyetlen ember a hajón — a bennszülötteket kivéve — a ki nem szenvedett volna egy tompa nyomasztó érzéstől, olyanformától, mintha valami

súly nehezednék az agyvelőjére. Az étvágy és az emésztés teljesen „derout“ volt; a gyönyörű és egyes esetekben pompás ízű gyümölcsök voltak az egyedüliek, a mit jóízűen ehettünk; az asztalra tett fogások közül a legtöbb úgyszólván érintetlen maradt. Lanyha és vontatott volt a társalgás is és olyan idegesség uralkodott a hajón, mintha járványképen dühöngött volna.

A bennszülött urak, többnyire hivatalnokok, kereskedők, ültetvényesek semmivel sem törődtek; sem a hőséggel, sem a társasággal, sem a práyákkal; hangos lármával s a temperaturával semmi arányban sem álló eleven gesztikulálással lármáztak és disputáltak a fedélzeten való találkozás első perczétől mindaddig, a míg végre későn este visszavonultak a kajüttjeikbe. A társalgás, helyesebben: a vitatkozás anyagát (úgy látszik a braziliaiak társalgásának már az első szava egy előrement heves vitának a folytatása) kizárólag két tárgy képezte: a kávé meg a politika. A kávétermés persze sohasem kielégítő; ha jó a minőség, akkor kevés a mennyiség; ha az árak jók, akkor hunczutok a kereskedők, a kik úgy szállnak rá, mint a legyek a mézre; ha pedig rossz is a termés meg kevés is, akkor is hunczut a kereskedő, mert nem jön érte. De ha a termés elsőrendű, a mennyiség pedig temérdek, az árak egyszerűen mesések és a kereskedők kivételesen nem hunczutok, akkor hunczut — a kormány. Mert a kormány az mindig hunczut; a kormány zsarol, erőszakoskodik, paktál és eladja a hazát. Hogy kinek adja el és miért hunczut, annak a fenekére sohasem jutottak, de azért minden vérbeli braziliai, hacsak nem ex offo kormánypárti és véletlenül nem hivatalnok — a mit kabátot viselő braziliairól jóformán nem is lehet feltételezni — megesküszik arra, hogy a „kormány“ csal, lop és hivatásos hazaáruló.

Valamennyi braziliai útitársunk kemény fekete kalapot visel, ha ugyan nem kopott, fénytelen cylindert, (negyven fok Celsiusnál, az őserdők két partja között az Amazonon, x-száz kilométerre az oceántól, cylinder!); továbbá hosszú fekete kabátot, a melynek zsíros a gallérja és itt-ott a kabát jobb ujjának az alsó harmada, a mellső oldalán. A vita minden fázisánál ide-oda mozog a kalap

vagy a cylinder; többnyire azonban a tarkón ül és az izzadt homloktincs tánczol, ha szél fut végig a fedélzeten.

Az úrnők is különböző módon viselkednek, a szerint, a mint európai ladyk — mert itt minden fehér arczú nő „lady“ — vagy benszülött braziliai. Az európai nők, a tropikus forróságnak megfelelő könnyűséggel, de discrétül öltözve ülnek a hintaszéken.

KREOL NŐ.

A braziliai nők nagyon is „legere“, s néha nagyon indiscrétül nem ülnek, hanem hevernek a hintaszékben. Csodálatosan kifejlett képességük van ebben a teljes és tökéletes odadülésben, a melyben egyetlen izom, egyetlen izület sincs igénybe véve. Ezt az önkéntelen, automatikus odaömlést a hintaszékbe nem lehet megtanulni, sem gyakorlatilag elsajátítani; erre valósággal születni kell, ez a vérben van. Az egész asszonyi termet élettelen tömegként fekszik, ül, dűl és nyugszik a hintaszékben; még a félig csukott szempillák

is csak ritkán emelődnek fel vagy csukódnak össze. Valamennyi úrnőnek a lábánál egy hűséges fekete komorna guggol; a néger nő, a kinek az anyja vagy a nagyanyja még rabszolganő lehetett, ugyanennek az úrnőnek a mamájánál. Mint hűséges kutya a gazdája lábánál, a kinek minden mozdulatát lesi és le nem veszi róla a szemét, úgy guggol a fekete arczu nő a barnaarczú úrnő lábai előtt. Szünet nélkül legyezi és megszakítás nélkül mesél neki, egyhangú, halk mormolással. Ki tudja, vajjon nem a „Tamás bátya kunyhójáról" mesél-e? . . .

Nappal csak a hőségküteg bántott, de a mint a nap letűnt és beállott a sötétség, azonnal a mosquitók légiója és más éjjeli lepkék ezrei jelentek meg a fedélzeten és megkezdték vérszopó munkájokat. Nehány perczczel később megkezdődik az általános vakaródzás, dörzsölés, önarczulütés; (még sohasem láttam, hogy valaki, a ki az arczán ülő mosquitót vagy legyet akarta ezen sajátkezű arczulütéssel agyonütni, egyebet ért volna el, mint azt, hogy saját magát pofonütötte). A fehérarczú gentlemanek hangosan szidják a mosquitókat, a braziliai urak pedig szidják a kormányt, a mely a helyett, hogy a szúnyogokat pusztítaná, inkább a hazát árulgatja. Az étteremben, a szalonban meg a kajüttökben még tikkasztóbb a levegő és még több a mosquitó. Pedig az ablakok nyitva, mindenütt mosquitóhálók kifeszítve; de ez mind nem használ semmit; — felettünk az Aequator, alattunk az Amazon, jobbra és balra pedig braziliai őserdő.

A harmadik nap estéjén végighaladtunk a Serra-Parintins mellett, a mely hegység az utolsó nagyobb emelkedés jó darabig az Amazon partján. A mint elhagytuk a hegyeket, egyszersmind kijutottunk Pará provinciájából és eljutottunk annak a provinciának a határához, a melynek a nevét a mi hajónk viselte: az Amazonashoz. Ez az egész kolosszális tartomány, a mely talán négyszerte nagyobb, mint Németország, egyetlen lapályból áll. Az egész lapályt pedig egyetlen erdőség borítja, a mely legnagyobb a világon.

A negyedik nap reggelén, a mint a fedélzetre jöttünk, ismét sík tengeren képzelhettük volna magunkat. Az Amazon e helyen

annyira kiszélesedik, hogy a partok alig láthatók. A víz tiszta kék és felettünk tiszta azurkék az égbolt is; nincs rajta tenyérnyi felhő. A jobb parton széles és tekervényes delta látszik, a Madeira folyó torkolata, a mely az Amazonas mellékfolyói között a leghatalmasabb. Háromezernégyszáz kilométer távolságról jön idáig ez a mellékfolyó, a mely nagyságra nézve felülmulja Európának bármelyik főfolyamát. Abban az óriási medenczében, a melyet a Madeira

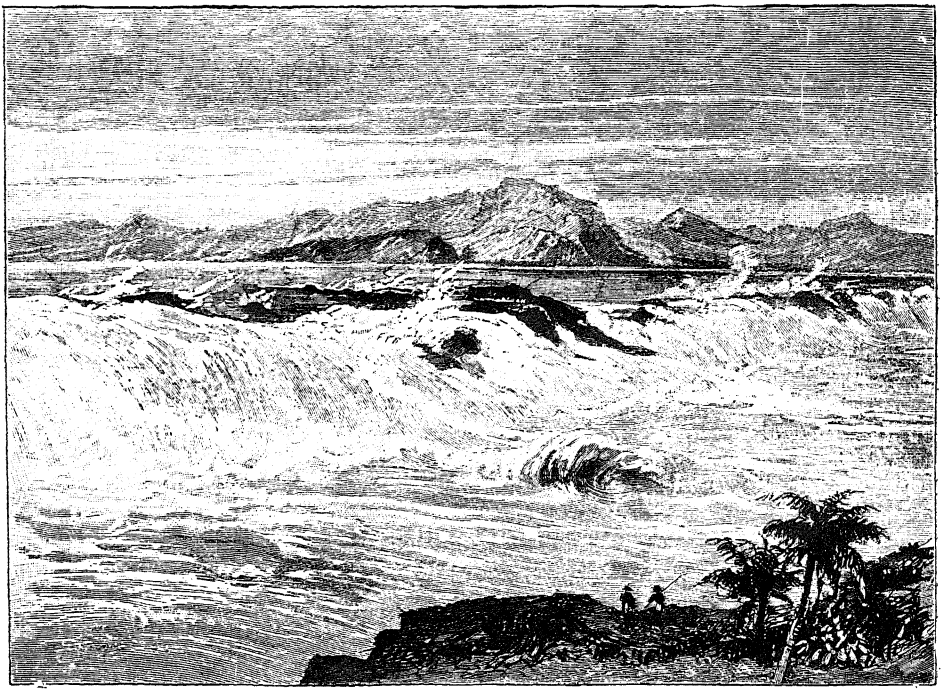

(Keller Leuzinger után.) A MADEIRA FOLYAM PHESTONIO-ESÉSE.

az Amazonnal hoz létre, fekszik az Amazon egyik legnagyobb szigete, a Cumaru.

Estefelé értük el az Amazon egy másik hatalmas mellékfolyójának, a Rio-Negronak torkolatát. A Rio-Negro sötétszínű víztömege zúgva ömlik bele az Amazonba. A bennszülöttek az összes folyókat kétszínű vízre osztják: a fehér és fekete folyókra, (fehér alatt világos szín értendő) és mindegyiknek különös tulajdonságot, előnyöset vagy hátrányosat tulajdonítanak. Így például a fehér folyók partjai állítólag lázmentesek, a feketéké partjain pedig nincse-

nek mosquitók. Mi örömmel vettük tudomásul a fekete folyók e dicséretes tulajdonságát, mert a szúnyogcsípés okozta viszketegség vakarásában kezdtünk egyszerűen kimerülni. És most, a midőn befordulunk a „feketefolyóba“, a Rio-Negróba, hogy elérjük Manaos városát, a hol az amazoni utunk végpontjához jutunk, reméljük, hogy a bennszülöttek beváltják a szavukat és a mosquitók pihenni hagynak bennünket.

*

Ezer tengeri mértföldet, vagyis ezernyolczszáz kilométernyi utat tettünk meg az Amazonassal az Amazonon, a nélkül, hogy valamelyik várost érintettük volna. Most már csak tizenhat kmt. kellett tenni a Riro-Negron és végrevalahára pihenhetünk. Horgonyt vetettünk Manaosban, a Braziliai tartományok legnagyobbikának, Amazonasnak a fővárosában. Nem remélt, meglepően kellemes képet nyujtott az esti világításban álló város és az esti hűvösségben fellélegző lakosság látványa, az eddigi néma csönd és sűrű sötétség után, a mely bennünket az amazonparti erdőségek közt vett körül. Örömmel hagytuk el a hajót, a mely különben egy hajótól kitelhető minden kényelmet megadott a fáradságos hosszú úton, hogy a kellemesnek igérkező szálloda szellős szobájában, széles ágyon pihenhessünk, persze a megfelelő vacsora után. Sajnos, megfeledkeztünk az — Alfandégáról s az orvosi ellenőrzésről.

A mintegy 25,000 lakossal bíró város már első pillanatra elárulja, hogy egészen friss keletű, azaz hogy az egyszerű kis indiánus városból most, a gőzhajók sűrűbb látogatása folytán nagyobbszabású várossá és a braziliai kereskedelem egyik gócpontjává készül fejlődni. Csaknem minden utczája fel volt bontva; az egyikben a lóvasút sínjeit rakták le, a másikban a gázvezetékeknek csináltak árkokat, a harmadikat feltöltötték, hogy egy magasságban álljon a többivel. Magától értetődik, hogy az utczák felbontásával tág kaput nyitottak az eddig eldugott összes mikro-organizmusnak

és miasmáknak, a városban egyszerre dühöngött a malária, dysenteria meg a typhus. És mert köztudomású dolog, hogy éppen a frissen megérkezett idegen bír leginkább hajlammal az ilyen infectiósus betegségek megszerzésére, képzelhető mily kevéssé volt örvendetes nekünk, az Amazonassal érkezetteknek, e hír tudomásul vétele.

Mellékesen megjegyezve: Manaos ma már tényleg egyik legfontosabb góczpontja a braziliai kereskedelemnek. Ma már mintegy negyvenezer lakosa van, a kiknek talán egy negyede európai. A városnak villamos világítása, előkelő szállodái vannak, a legtöbb európai államot consulátus képviseli s milliókra rug a kiviteli forgalma. A mi időnkben azonban, a nyolczvanas évek végén, erről még álmodni sem mertek volna a manaosiak.

A poros város tikkasztó forróságával, a melyet alig enyhít itt-ott egy elhanyagolt fasornak fogyatékos árnyéka — az őserdők tartományának a fővárosában alig volt egynehány élő fa! — különben is barátságtalan, kellemetlen benyomást tett az idegenre már az ott tartózkodás második napján. Az utczák szabályosan keresztezik egymást; nehány kiválóbb épület kivételével, mint például a cathedrális, az épülőfélben levő kormányzósági palota, a kaszárnya, a lyceum stb., a többi meglehetős egyhangú házsorokat alkot. Az említettek és az egy-két nagyobb szálloda kivételével a házak mind földszintesek, utczára nyíló keskeny homlokzattal. Legfeljebb annyi köztük a különbség, hogy az egyik sárgára, a másik kékre van festve.

A lakosság túlnyomó része indián, néger és különböző keverék! Európaival az utczán csak kivételesen találkozunk. A mint kiérünk a rakodópartok közeléből, a hol lázasan folyik a „business“, a hol az európaiak intézkednek és rendelkeznek az izzadó színeseknek, ott még láthatók; vagy a főboulevardon, a hol a szállodák és a clubok vannak. A mint kiérünk ezeknek a területéről, benne vagyunk a legsötétebb Braziliában, különösen ha a város vége felé megyünk, a hol legsűrűbben élnek együtt a sötétfekete négerek. Az európaiak élete, de még a bennszülötteké is rendkívül nehéz lehet ebben a nyomasztó atmospherájú, tikkasztó forróságú városban. Sajátszerű

nyomott hangulat, komolysággal párosult szomorúság ül itt minden embernek az arczán. Mintha csak ideiglenesen tartózkodnának e helyen, olyan kényszerérzést árulnak el. Az a nehány európai, a kikkel alkalmunk volt nehány napi itt tartózkodásunk alatt megismerkedni, keserű szemrehányással vádolták magukat, hogy egy vagy más okból, — valamennyi hajlandó, hogy szépítse a dolgát — ide, ebbe az isten hátamegetti átkozott helyre vetődött. A közös baj és a közös terhes életmód általános jelleget nyomott vala-

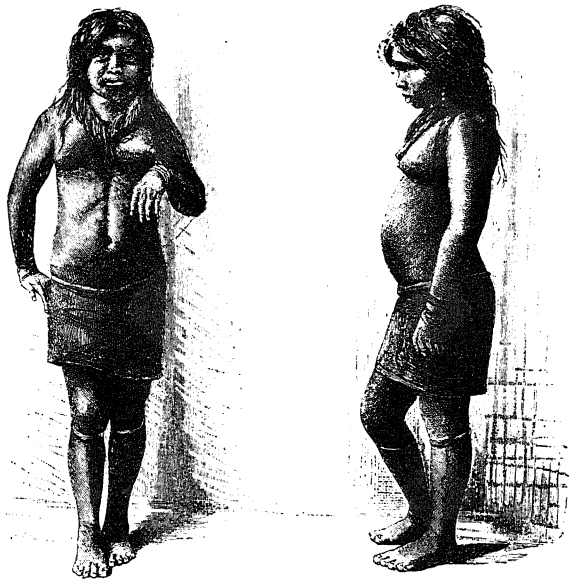

PARAGUAY MENTI INDIÁNUS LEÁNYOK.

mennyire, lett légyen német, olasz, svájczi vagy franczia. Csak az angol maradt meg angolnak. Ez az egyetlen faj, a mely nem enged a — 48-ból. Még a nyelvét is hűségesen megőrzi, míg a többi többé-kevésbbé elfogadta az uralkodó nyelvet.

A portugál nyelv után ugyanis a lingua geral brazileira, a legelterjedtebb egész Braziliában. Mindazok a kimondhatatlan vagy legalább is az emlékezetben megtarthatatlan nevek, a melylyel a tartományok, városok, szigetek, folyók, tavak, hegyek, növények és állatok bírnak, az nagyobbára a lingua geralon, a braziliai nyelven vannak mondva, a melyből a portugal nyelvbe is sokat átvettek.

Manaosban is kizárólag a braziliai nyelven lehet az emberekkel érintkezni. Szerencsére mindenütt található egy-egy tolmács, a ki portugal, spanyol, olasz, franczia vagy német nyelven szivesen vállalja el a közvetítést. Hogy a német itt is, mint mindenütt a világon már otthon van és kezdi uralni a helyzetet, az természetes. Hiszen jóformán nincs már olyan pontja a földgömbnek, a hol az ember németet nem találna. És az egészséges életerős faj szívósságával boldogulni tud minden viszonyok között. Monaosban is

(A Martins-féle gyűjteményből.) INDIÁNUSOK AGYAGEDÉNYE.

úgyszólván német kézben van az egész nagykereskedelem és az a néhány jobb külsejű üzlet, a melyben európai czikkek állanak a vevő rendelkezésére, az nemcsak a német kereskedelem dicsősége, hanem egyszersmind a német ipar haszna. Mert a mit itt Manaosban mint kész árút találunk, az mind: „Made in Germany".

Ezek a „készárú- és díszműkereskedések" ugyanannyi rébuszt ábrázoltak. Tudniillik: kinek árulnak ezek az urak? Ki legyen itt a vevő? Azindiánus, a néger, a mulatt, a kariboca? Vagy az a nehány szál európai átutazó? A vidék tudniillik roppant népszegény része az egész Amazonas tartománynak, a mely mint tudjuk, négyszerte akkora mint Németország, s összesen mintegy száznegyven ezer lakosa van.

A napi beosztással nagyon takarékoskodni kell Manaosban, ebben a typikus aequatoriális városban. Tudvalevő dolog, hogy

az Aequator alatt a nap csak reggeli hat órától esti hatig tart. Háromnegyed hatkor reggel még csaknem sötét van és negyed hétkor este már teljes az est sötétje. A nap minden teketória nélkül jön fel; itt nincs hajnal, nincs pitymallat, nincs pirkadás. Hirtelen, előjelek nélkül és a nélkül, hogy időt és alkalmat adna arra a gyönyörű színjátékra, a mely a föld más részein annyi gyönyörűséget okoz. (Különösen azoknak, a kik nem reggel kilenczkor kelnek fel.) Éppen olyan hirtelen áll be az est is; a legfényesebb nappal egy-kettőre estére válik és negyed hétkor olyan sötét van, mint például nálunk Magyarországon egy novemberi napon este hét órakor.

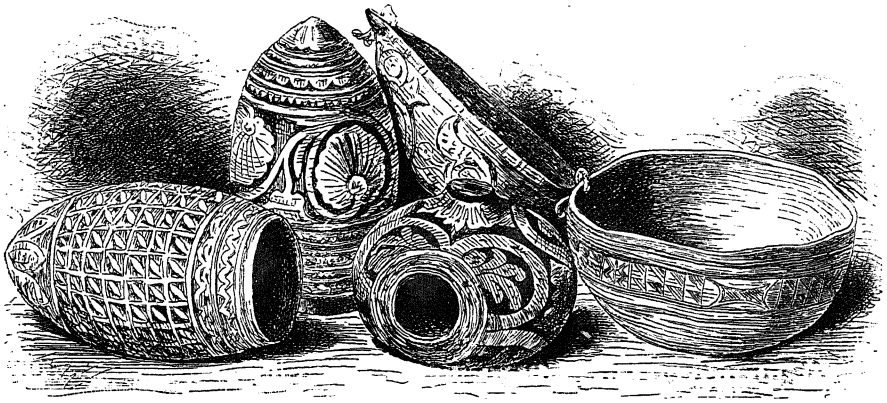

(A Martins-féle gyűjteményből). BRAZILIAI INDIÁNUSOK IVÓEDÉNYE.

Erre a rövid napra való tekintettel kell beosztani a napiteendőket is, különösen annak, a ki csupán pár napot áldozhat az egy helyen való tartózkodásra. Az ott lakók ennek a rövid napnak köszönhetik, hogy egyáltalában végezhetnek valamit. A nappali rettenetes forróság képtelenné teszi őket a nappali foglalkozásra. Reggel kilenczkor már üresek az utczák; csak úgy lézengve, bágyadtan hurczolja magát itt-ott egy alak, a kinek még dolga akadt és délután négyig csaknem teljesen kihalt az egész város, kivált az a része, a hol a fehérek laknak. Ha már most az ember kirándulást tervez a várost környékező vidék egyik vagy másik pontjára — már pedig tervezni kell, miután úgy Manaos, mint a hozzá hasonló városok éppenséggel semmi megnézni valót sem nyujtanak — akkor az időbeosztással nagyon ügyesen kell takarékoskodni.

Az egyik kora délutánon, a mikor még perzselően égetett a nap, indultunk el a híres Cachoeira Grandéhez, a melyről még az Amazonason volt szó. Ugyancsak lelkünkre kötötték; azok, a kik még nem látták, magasztalóbban beszéltek róla, mint azok, a kik már szemtől-szembe látták a Cachoeira Grande nagyszerűségét.

Tehát elindultunk; négyen béreltünk két kocsit. A kis kocsik eléggé kényelmesek voltak és elég jó karban tartattak. A két álmos apró lovat egy még álmosabb indiánus hajtotta, a ki olyan arczczal ült a bakon, mintha a vesztőhelyre mennénk és ő nem a kocsis lenne, hanem a delinquens.

Ha kacsavadászatra indultunk volna a mi Alföldünkön, nem akadhattunk volna hitványabb útra. Minduntalan apróbb-nagyobb gázlókon úsztattunk keresztül; pocsolya, mocsár, szennyes vizű tavacska, nyaktörésre igen alkalmas kátyúk meglehetős rendszer nélkül, de annál nagyobb változatossággal feküdték el az utat, a mely mintegy másfél órát vett igénybe. A kis kocsi vászonfedele, a mely elég tiszta állapotban jelent meg a szálloda előtt, már egy fél óra mulva sáros víztől átázott és csepegő esernyőhöz hasonlított. A mi hófehér tropikus ruhánk — körülbelül három koronába került egy öltöny mosatása! — a boer harczosok kaki ruhájának a színével bátran fölvehette a versenyt. Most már értettük, hogy miért ült az indiánus olyan delinquens arczczal a bakon, a mikor német tolmács megmagyarázta neki, hogy hajtson a Cachoeira Grandéhez.

Cachoeira annyi, mint vízesés, Grande annyi, mint nagy; mi tehát azt hittük, hogy először is kapunk egy vízesést, másodszor pedig jó nagyot fogunk látni. A végeredményében aztán láttunk egy szegényes kis vízsugarat, a melyet mesterséges úton szivattyúznak fel bizonyos magasságba, hogy ebből a magasságból egy sziklát ábrázoló mesterséges kőfalon lezuhanjon. A Cachoeira Grande látja el ugyanis a manaosiakat ivóvízzel.

A vízesésnek tehát egyszerűen felültünk; kárpótlásul egy canoéba szálltunk s egy keskeny csatornán, inkább eren, mélyen feleveztünk az erdőbe, bámulni a braziliai őserdőt, a melylyel — képzeletben — az európai szeme alig tud eltelni. A pálmák töké-

letes hiánya egészen sajátszerű jelleget adott ennek az erdőnek; tudniillik teljesen hasonlított akármelyik erdőhöz a mi vidékünkön. Csakhogy a mi erdeink szebbek, mint a milyen ez volt; a mi erdeinkben az itt-ott bekukkanó napsugár végtelenül kedves benyomást tesz; a mi erdeinkben csengő madárdal kedvesen töri meg a templomi, ünnepi csendet. Itt pedig teljesen sötét volt, sehol egy kék csík az égből, vagy egyetlen játszó napsugár; az apró kis kolibrik pedig, a melyek hátraszegzett fejjel, rövid, de hihetetlen gyors repüléssel szálltak egyik fáról a másikra, egyetlen hangot sem adtak. Egy-két perczig is lebegnek valamely virág kelyhe fölött, mélyen benyomva annak ürébe a finom vékony kis orrocskát, azaz a hosszú csőrüket, a mely némelyiknél nehányszorta hosszabb, mint a gyönyörü gömbölyű kis fejecske. A fülledt, rothadt szag, a fákról lecsepegő víz, a túlnyirkos talaj az ember lába alatt, miközben folyton azt hiszi, hogy vagy egy méternyire sülyed a süppedő lágy talajban, vagy hogy kígyó fog a lába körül csavarodni — valamennyi európainak közös érzése, ha először jár a tropikus erdőkben — szintén hozzájárul a kényelmetlen érzéshez és éppenséggel nem teszi kellemessé az erdőben való tartózkodást.

Tekintettel arra, hogy még számtalanszor lesz alkalmunk „őserdőkkel“ találkozni, végezzünk most ezzel is és ismerkedjünk meg velük bővebben.

Ez a szó: „őserdő“, Braziliának valamennyi erdőségére illik, mert más, mint őserdő úgy sincs rajta.* Nem is lehet; mert ugyan ki irtotta volna ki őket, vagy ki ritkította volna meg annyira, hogy ne legyen őserdő. Talán az a maroknyi nép, a mely Braziliában él? Mert ne felejtsük el, hogy a nyolcz és fél milliónyi négyzetkilométer rengeteg területen csak tizennégy millió ember él és ebből is vagy két-három millió csak az utolsó évtizedekben került ide. Ez az aránylag maroknyi ember tehát tényleg nem lett volna képes az erdők sűrűségén valamit is változtatni.

Jellemző az őserdőkre, hogy nem is vének; ellenkezőleg, az őserdő mind fiatal; csak az az őserő, a mely ezekben a fiatal,

* Dr. Heyk E. tanár után.

mindent elborító, mindent hatalmukba kerítő, vadul és túltengően burjánzó természeti alkotásokban él, csak az régi. Jellemző az őserdőre az is, hogy benne nem a faj dominál, nem egy fajtája a fáknak az, a mely benne a leggyakrabban látható és a mely rányomja a maga bélyegét, mint például a hogy mi mondjuk: tölgyfaerdő, cserfaerdő, fenyves stb.; ellenkezőleg, az őserdőnél egyik fa sem hasonlít a másikhoz, egyik sem rokona a másiknak. De valamennyi törekszik a saját faját fentartani, valamennyi küzd valamennyi ellen és egyik a másiktól akarja elvonni a helyet, a napot meg a levegőt, mert ebből a háromból, a létfentartáshoz legszükségesebből, jut az őserdő fájának a legkevesebb. Ebben a törekvésben és küzdelemben a fa, az egyed, kiaknázza a rendelkezésére álló legparányibb helyet; ez a törekvés adja meg a sudarának meg a lombozatának alakját és a növésének idejét. Jellemző továbbá a tömérdek kúszónövényeknek, parazitáknak és epiphiláknak hihetetlen burjánzása. Csupa olyan növények, a melyeket különben szerény meghúzódás illetne meg a földön, de a melyek éppen a hely, levegő és napfény utáni törekvésükben feladják önállóságukat és mint élősdik az erősebbre támaszkodva, vagy abba kapaszkodva törnek fel a magasba, a hol van hely, levegő és napfény. Ott lenn a mélységben, az erdő talaján egyszerűen elpusztulnának; azaz elnyomná őket a gaz, a rothadó levél meg a kidűlt fák szétmálló sudara. Ez okból körülcsavarják vagy befonják kötélszerű indáikkal a fa sudarát a legmagasabb csúcsáig, vagy csak egyszerűen felfutnak mellette párhuzamosan a sudárral, míg gyökerük a fa gyökere mellett van és úgy a hogy, segít a táplálkozásban, a megélhetésben. Vagy pedig egyszerűen körülfonják a fa koronáját a nélkül, hogy egyáltalában gyökeret vernének a földben, vagy pedig úgy teremnek a fa kérgén, a kéregbe eresztve be vékonyka gyökereit, mint a hogy más növény a földön terem és megelégszenek annyi tápnedvvel, a mennyit a fa kérge éppen nélkülözhet, azaz a mennyit ebből kiszipolyozhatnak. S legjellemzőbb maga az erdő talaja, a melyen kibogozhatatlan zürzavarban egymáson keresztül-kasul fekszik a temérdek kidűlt és kihalt fasudár, lehullott ág, levél, virág,

(Természet után; K. Oenicke.)

ŐSERDŐ BRAZILIÁBAN.

gyümölcs, rothadó és bomló állapotban, örökké nedvesen és folyton párologva. És mindez csak azért történik, hogy újabb termőföld jöjjön létre, a melyben felnőjenek a később jövők és újabb fák, liánok, kúszónövények és paraziták, a melyek éppen úgy megöljék azokat, mint a hogy a liánok ölték meg amazokat is.

A ki először lát ilyen őserdőt, az feltétlenül meglepődik. Még pedig az lepi meg, hogy a mit az őserdő „legkimagaslóbb" és hiányozhatatlan alkatrészének tartott, tudniillik a hatalmas vastag törzsű fát, azt hiába keresi, mert ilyen csak kivételesen van az őserdőben. Az őserdő fái mind karcsúaknak és magasaknak — látszanak. Hogyne, mikor a legfőbb, az egyetlen jelszó ez: csak minél hamarabb fel a magasba! Ebben aztán kitesznek magukért, mert a magasságuk néha kolosszális; az embernek megfájdul a nyaka, ha sokáig nézi a fák koronáját és csak akkor, a mikor a temérdek lecsüngő liánt, parazitát és kúszónövényeket látja, a melyek olyan szertelenül és szabálytalan össze-visszaságban lógnak le a fák koronáiról meg sudaráról, mint vihartól megtépett hajóroncs árboczairól a felszabadult kötelek, és látja, hogy ezek a liánok nem vékonyka kis szárak, hanem néha — gyermekkar vastag, szívós, erős kötelek, akkor látja, hogy a fasudarak is csak azért látszottak karcsúaknak meg vékonyaknak, mert a vastagságuk a magassággal arányosítva egyszerűen elenyészik.

Az őserdők fáinak a sudarai mind világosak: szürkék vagy fehérek; körülbelül azon okból, a melyből mi is világos ruhát viselünk a nagy forróságban. A koronát alkotó levelek többnyire bőrszerűek, hogy ellenállóbbak legyenek, s sötétzöldek; a virágzásban levő fák, a melyek óriási csokrokhoz hasonlítanak, néha hófehérek, más esetben sárgák vagy élénkvörösek, de legtöbbnyire sötét violaszínűek. Kívülről nézve, az őserdő igen szelid benyomást tesz; az az élet-halálharcz, a mely a belsejében játszódik le a fatörzsek meg a beléjük vagy rájuk kapaszkodó, fojtogató, kiszívó paraziták között, az az össze-visszakavarodás, kapaszkodás és összenövés kívülről nem látszik meg. A fák tömkelegéből helyenként szédítő magasan emelkednek ki egyes törzsek, a melyeknek lomb-

koronája magasan áll a többi fák lombozata fölött. Ezek azok a törzsek, a melyek egy darabig ellent tudnak állani a fojtogató élősdiek gyilkos szorításainak és nedv kiszívásának és volt idejük meg erejük a magasba törni. De az ilyen titánoknak is ugyanaz a végzetük, mint a többieknek. A paraziták szipolyozása ugyanis megölik és elhalnak, de azért még állnak és magasan hordják koronájukat, mert támogatják és tartják ugyanazok, a kik megölték és a kiknek még most is, így holtukban szükségük van reájuk, a kik összebogozták, összeszőtték a körülötte még élő törzsekkel. És akkor jön egyszerre a pamperó, a mely épp úgy felkavarja az őserdők belsejét, mint a tayfun az oceán mélyét és kidönti a holt faóriást és vele mindazt, a mi körülötte van, a mi vele össze van nőve, szőve, bogozva. Tuczatszámra dönti magával a fiatalabb sudarakat és aztán ott fekszik a nedves talajon mint a növényi organizmusnak kibetüzhetetlen, megfejthetetlen rejtvénye. Tudós kellene ahhoz, hogy megmondja, hogy miből áll ez a növényi conglomerátum és romhalmaz; melyik rész az övé, melyik az idegen, melyik az ága, a levele, gyökere, a mely táplálta és melyik a fojtogató parazita, a melyik megölte.

Az őserdő belsejébe behatolni vagy rajta keresztül jutni nehéz dolog. Egy helyen például a fák lombozatától meg a rajtuk élősködő növények indáiból összeálló sűrű mennyezet lóg le; a fasudarak közötti bambusz pedig felfut eddig a mennyezetig és összenő vele a magasban élő gyökértelen indák és más kúszónövények segítségével. És ha az ember ezen a falon keresztül fejszével vagy késsel utat nyitva, beljebb jut, akkor tikkasztóan fülledt, melegpárás levegő csapja meg. A fák koronája mindenütt összefolyik és a hol parányi rés van, a hol napsugár hatol be az erdő belsejébe, ott minden oldalról két-három rétegben is nyúlnak a faágak a rés felé, hogy leveleikkel a napsugarakat felfogják. A rést aztán csakhamar többszörös ág-, galy- és levélréteg állja el, a napsugárból pedig egyetlen egy sem hatolhat be többé a sűrűségbe.

Örökös, néma csend uralkodik az őserdőben; csak kivételesen szakítja meg egy pillanatra zörej vagy susogás. A szédítő

CARICA PAPAYA.

BRAZILIAI PAPAYER.

magasságból ugyanis a levelekhez meg az ágakhoz surlódva, zúgva zuhan le a hatalmas érett gyümölcs, tompa ütődéssel csapódva oda a levelekkel dúsan kipárnázott puha talajon; vagy széles nagy pálmalevél szakad le az ágról és most himbálózva, ringatózva száll

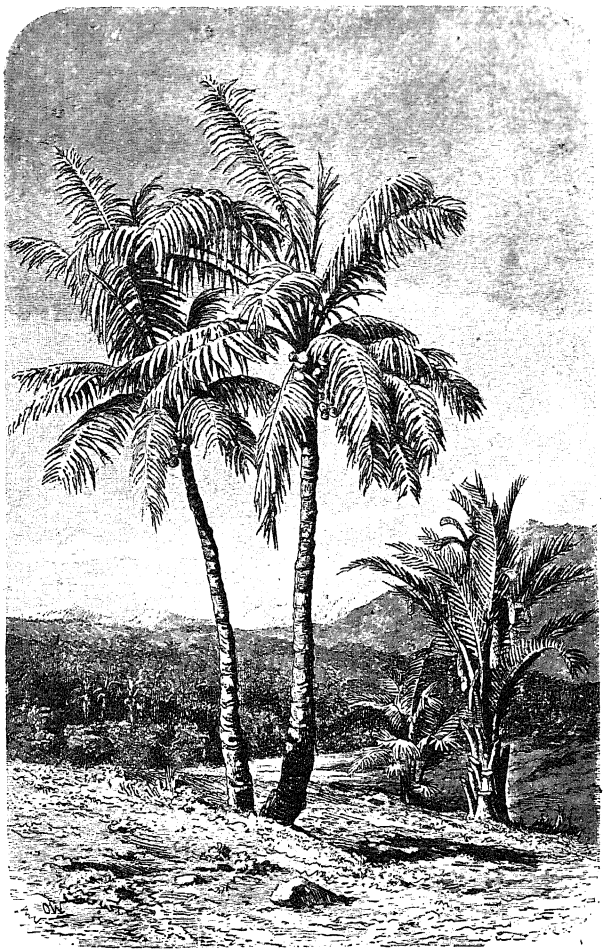

KÓKUSZ- ÉS SZÁGO-PÁLMA.

alá a magasból. Nesztelenül és lassú libbenéssel röpked egy-egy óriási lepke százszínű szárnyaival a sötétségben és aztán hirtelen eltűnik fenn a magasban; ő is keresi a napfényt meg a levegőt. Itt-ott gyorsan, mint a villám, röppen át egy parányi kis teremtés és szárnyaival egyensúlyozva, lebeg a levegőben, míg finom vékony kis csőrét belemártja egy virágkehelybe, hogy kiszívja annak édes-

ségét, vagy felszedje a benne élő apró rovarkát; a kolibrik ezek. Némelyik csak akkora, mint egy dongó-méh és a legnagyobb se nagyobb a fiatal fecskénél. Valamennyi bájos, gyönyörű, mond-

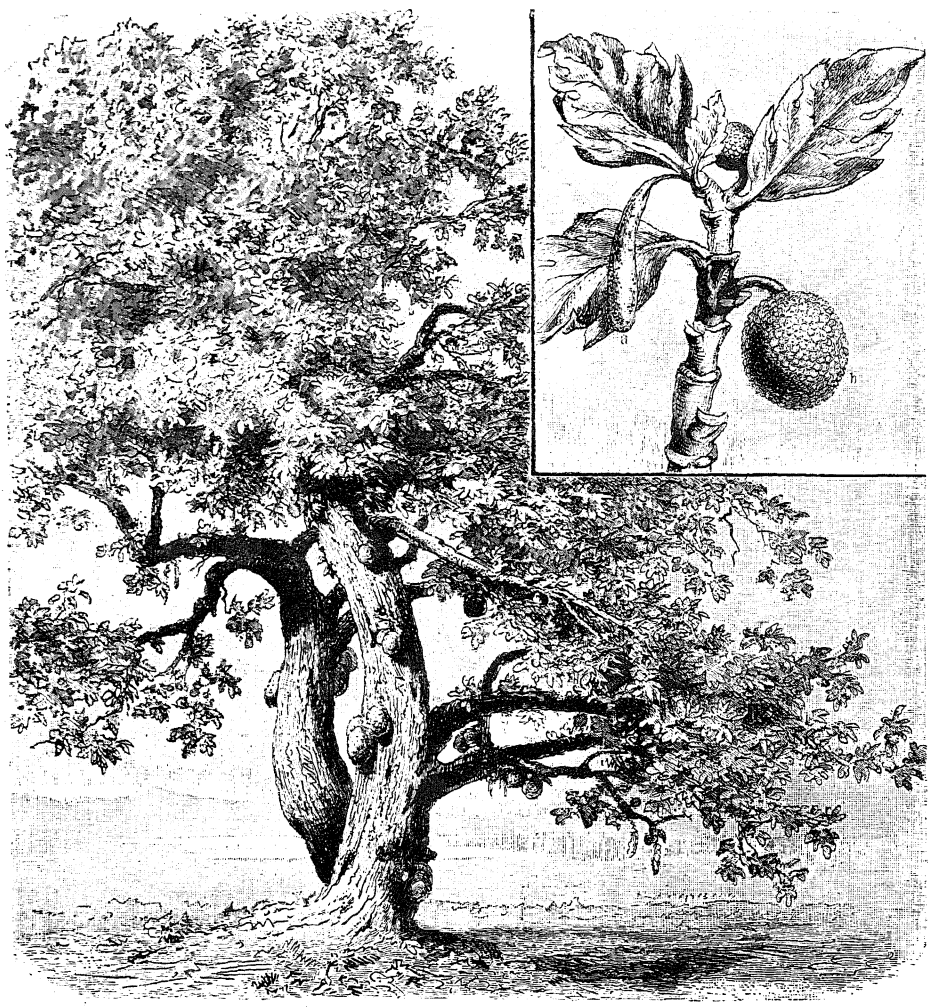

KENYÉRFA (ARTOCARPUS INCISUS). *a)* VIRÁG; *b)* GYÜMÖLCS.

hatni kedves. Apró piczi lábukkal belekapaszkodnak egy vékonyka kis indába és graczióz mozdulattal vetik magukat hátra és úgy lógnak, mint a denevérek vagy a papagályok, a mikor játszanak. Ha napfény esik rájuk, akkor látszik gyönyörű, ragyogó és százféle színben tündöklő fényes tollazatuk. Kár, hogy ez a bájos kis

KOLIBRI AZ ÁGON.

teremtés nem dalol, nem csattog, nem fütyöl; a kolibrik tudniillik csak nagy ritkán hallatnak egy definiálhatatlan rövid kis hangot.

Az őserdő minden alakjában úgyszólván nyomasztó benyomást tesz az emberre. Ha van is némi ünnepélyes abban a csendben, a mely benne uralkodik, azért hiányzik az összhang ebben az irtózatos zürzavarban, ebben a túltengő, túlburjánzó szövevényes labyrintusban; és mégis megdöbbentő, mondhatni démonikus hatást teszen. A levegő páradús, a járás benne fárasztó és kimerítő; tele

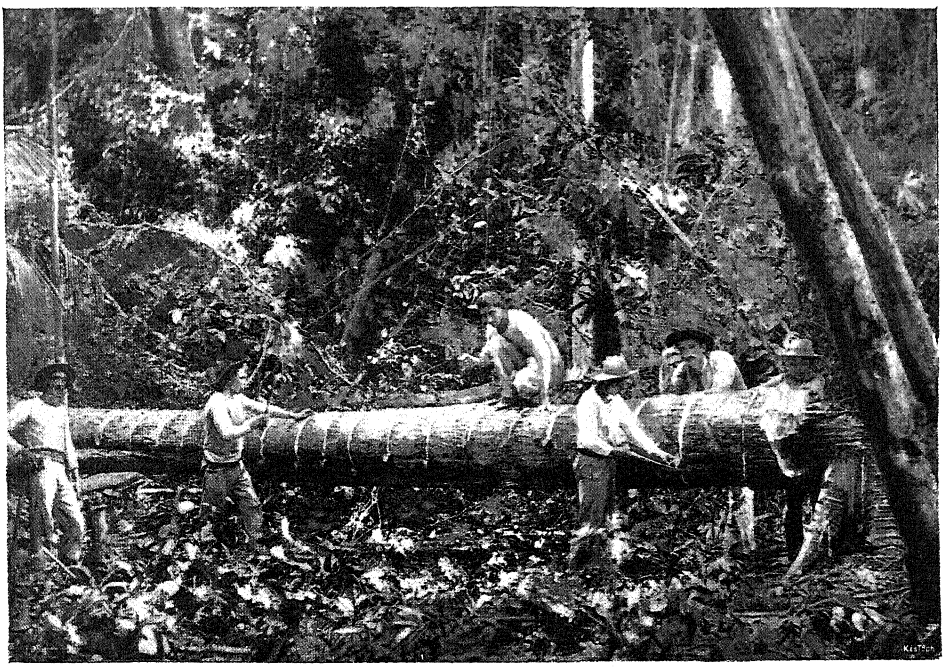

A BALÁTAFA MEGCSAPOLÁSA (KAUTSUK GYÁRTÁSHOZ).

van apró rovarokkal, férgekkel és hernyókkal, a melyek ragadós nyálkával tapadnak az emberhez vagy csípően, égetően szúrnak. Sehol egy talpalatnyi hely, a mely a leheverésre csábítana; a melyen az ember hanyattfeküdve és hallgatva a lombok susogását meg a madárdalt, elmerenghetne a beszűrődő napsugarakon vagy a lombok között látható kék égbolt-csík azurkékjén.

Mikor az ember egy-két óra után ismét kijut a szabadra, a napfényre, a szabad égbolt alá, úgy érzi magát, mintha egy kórház

betegekkel túlzsúfolt szobájából vagy egy régen szellőzött pinczéből jönne ismét a napfényre.

*

Manaosi tartózkodásunk nem volt a legkellemesebb, mert igen kedvezőtlen időre esett a nagy fáradalmakkal és temérdek költséggel járó kirándulásunk. Négy napig utazni fel a folyón, már egymagában is nagy vállalkozás. És éppen ebben az időben, a mikor az Amazon alsó része ki volt áradva, a vállalkozás még kevésbbé sikerült. Az uralkodó betegségek, a melyek a szokottnál is nagyobb halálozással végződtek, általános depressiót hoztak létre, a melynek nyoma meglátszott az egész városon. A mikor pedig meghallottuk, hogy a velünk utazott németek között egy úr és felesége ugyanegy napon betegedtek meg és betegen feküsznek a szállodában, a hangulat még nagyobbat zökkent.

Négy napi tartózkodás után a dolog kezdett nagyon unalmassá válni, de várnunk kellett az Amazonasra, a melynek rendesen hét napra volt szüksége, a míg néhány ezer mázsa teher fölvételére berendezett gyomrát az amazonparti termékekkel megtölti. A rakodásban szintén némi akadályok léptek fel; tudniillik az Amazon felsőbb mellékfolyóiról a Manaosba várt hajók és velük az Amazonasra felveendő rakomány még nem érkezett be Manaosba. Joggal tarthattunk tehát attól, hogy a hajó visszaindulása egy-két napi késéssel fog történni. Nagyon kapóra jött tehát, a midőn meghallottuk, hogy az Amazon felső vidékéről, illetőleg a Rio-Purusról, a mely a Rio-Negróhoz a legközelebb eső elsőrangú mellékfolyója az Amazonnak, egy nagy hajó érkezett meg, a mely még a mai nap folyamán folytatja az útját lefelé az oceánra. Az Amazonas közelében elhorgonyzott nagy hajó, az Orellana, elég tekintélyesnek és biztatónak mutatkozott, hogy szivesen ragadjuk meg az alkalmat, rajta tenni meg az utat visszafelé, még pedig hamar.

Az Amazonas személyzetétől, illetőleg a vezetőitől őszintén és

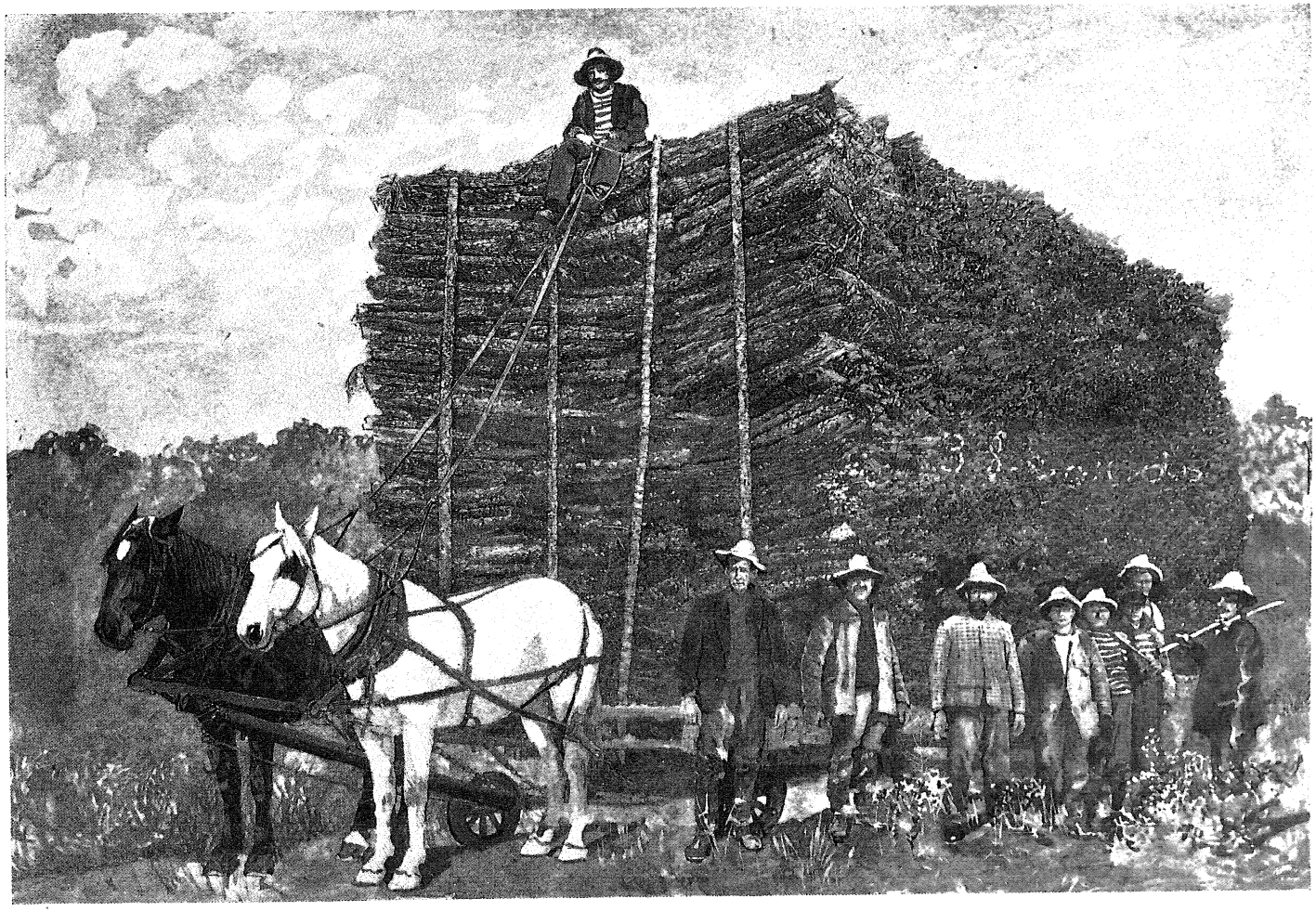

FASZÁLLÍTÁS AZ ŐSERDŐBŐL.

melegen bucsúztunk el. Az a nehány hét, a melyet körükben eltöltöttünk (október elején indultunk el Hamburgból és ma november 2-ika volt) — miközben a biztonságunk, a közjónk, az életünk az ő kezükben nyugodott — az emlékezetesben, gyönyörűségekben és érdekes látnivalókban oly gazdag volt, az ő elnézésük pedig, az ő tanácsaik meg gondosságuk olyan becsületes és őszinte volt, hogy őszintén megható volt a búcsú is ezektől a derék németektől. Hanem azért két órával később már az Orellana fedélzetén kerestünk alkalmas helyet, hogy a három napig tartó utat Paráig lehetőleg kényelemben tegyük meg.

Egyelőre azonban nagy zür-zavar volt a hajón. Manaos, a tartomány fővárosa, a mely igen élénk kereskedelmet folytat a braziliai partokkal és Európával, gyűlhelye az Amazon felsőbb részén összegyűlt utasoknak s főrakodóhelye a kiviteli árúknak. Miután azonban az Orellana a főberakodást már a rio-purosmenti városokban elvégezte, Manaosban csak olyan pótberakodást végzett. Utasok azonban nagy számban voltak meggyűlve Manaosban; a jártasabbak, a kiknek tudomásuk volt az Orellana megérkezéséről, sürgönyileg rendelték meg a kajüttöket, mi többiek azonban, az Amazonas hűtelenjei, valósággal dulakodtunk, hogy egy kis odut kaphassunk és boldogok voltunk, hogy egyáltalában kaptunk.

Kevéssel naplemente előtt szedte fel horgonyait az Orellana. Az egyik csavarja az egész horgonyzási idő alatt folytonosan működött, lassan előre (szembe az árral), mert az Amazon árja olyan erős volt, hogy a két horgony nem adott teljes biztosítékot. Induláskor egy kis baj történt; a midőn tudniillik az egyik horgony már fel volt húzva és a másodikat éppen meglazították, az Orellana farolni kezdett; hajtotta az áram lefelé. Közvetlen mögötte egy gőzbárka vontatott nehány megrakott uszályhajót; a faroló nagy gőzös nekiment a tatjával az egyik uszálynak, a mely túlságosan meg lévén rakva, alig fél méternyire állott ki a vízből. A hajó tatja óriási rést üthetett a könnyű deszkázatú uszályon, mert nehány perczczel az összeütközés után orrával előre bukva sülyedni kezdett

és nehány perczczel később a szemünk előtt sülyedt el a zúgó árban, a mely egy-két gyűrűző örvényt hozva létre, nyomtalanul tünt el a sülyedés helyén.

Óriási kavarodás, lárma és szitkozódás kisérte az egész kis tragédiát, a mely alig tartott tíz perczig. Az Orellanán valóságos pánik keletkezett; az utasok a hajó tatjára gyülekezve kiabáltak Európának és Braziliának nehány nyelvén; a parton álló egy-két tuczat néger nagyobb lármát csapott, mint a többi száz meg száz összesen. A kapitány harsány vezényszava, a vontató gőzbárka embereinek ordítása, a parti munkások vészes kiabálása után ítélve, azt hihettük volna, hogy nem kaucsukkal vagy gyantával megrakott uszályhajó pusztult el, hanem utasokkal megrakott nagy személyszállító. Az Orellanán volt ok az izgalomra; mert az összeütközés előtti pillanat nagyon veszedelmes volt, a hogyan a vizen úszó két járműnek az összeütközése mindig nagyon veszedelmes. Még csak gyanítani sem lehet, hogy minő „eredménynyel" fog az összeütközés végződni és a járművek melyikére lesz végzetes.

A baleset folytán csak másnap a kora hajnali órákban indulhatott el az Orellana. Az utazás most már valóságos száguldás volt. Jóllehet a gépet ezúttal nem az összes kazánokkal fűtötték (az Angliából hozott drága Cardiff-szénnel szivesen takarékoskodnak a kapitányok), a hajó hasonlíthatatlanul gyorsabban haladt, mint fölfelé. Csaknem rohanni látszottunk a tényleg rohanó vizen. Míg felfelé folyton a partok közelében tartottuk magunkat, a hol a folyók árama tudvalevően jóval lassúbb mint a középen, most épp olyan gondosan és folytonosan a folyam közepén tartottuk magunkat. Gyors egymásutánban értük el a városokat, a melyekben az Orellana csak nehány órát töltött horgony előtt, hogy utasokat vegyen fel vagy szállítson le. A parti városok, Serpa a bal oldalon, Obidos a Trombetas folyó torkolatánál, Paricariba, Santarem a Tapajos partján, Montallegre a Rio-Gurupatuba torkolatánál, gyorsan következtek egymásután.

Érdekes haditengerészeti látványosságnak voltunk tanui Santaremben, a hol a Rio-Tapajos ömlik az Amazonba. Itt tartózkodásunk mintegy hat-hét órára terjedhetett, de éppenséggel nem volt unalmas.

TELEPÍTVÉNYESEK A BRAZILIAI ŐSERDŐBEN.

E helyen az Amazon valóságos tenger; valamivel feljebb ugyanis a Rio-Trombetas ömlik bele hatalmas víztömegével és a három folyó vize itt együttesen rohanó tengerré dagad. A kikötő közelében számos hajó, köztük nehány nagy oceáni gőzös horgonyzott. Ezektől némi távolságban két braziliai hadihajó feküdt horgony előtt; egy nagy csatahajó, a Riachuelo és egy jóval kisebb ágyúnaszád, az Inciadora. Mind a kettő hófehérre volt festve s körülbelül olyan benyomást tettek a többi járművek között, mint díszbe öltözött magasrangú katonatiszt a mindennapi ruhájukban járó polgáremberek közt. A Riachuelo egyik árboczán lengő lobogó elárulta, hogy a hajón braziliai altengernagy tartózkodik. Délután négy óratájt két argentinai hajót jeleztek a kikötőben, a melyek az Amazonon felfelé jöttek s egy órával később már a braziliai hadihajók közelében horgonyozták el magukat. Az argentinai hajók olyan közel haladtak el az Orellana mellett, hogy szabad szemmel is leolvashattuk tatjukról az aranyos betűkkel írott nevüket. A nagyobbik hajó az Almirante Brown volt, a kisebbik pedig, egy páncélos czirkáló, a Patagonia. Magától értetődik, hogy valamennyi kereskedelmi hajó tiszteletteljesen kalapot emelt — azaz, hogy bevonta háromszor a lobogóját — úgy a horgonyzó braziliai, mint a most megérkezett argentinai hadihajók előtt is. A hadihajók aristocratikus leereszkedéssel viszonozták a köszöntést.

Még jóval a horgonyzás előtt, a midőn a hadihajók mintegy kétezer méterre lehettek egymástól, élénk lobogójelzést váltottak egymás között. A két argentinai hajó elhorgonyzása sok időt vett igénybe, de a mint a hajók biztosan feküdtek horgonyaik előtt, hirtelen megjelent az Almirante Brown árboczcsúcsán a braziliai hadilobogó és abban a pillanatban hatalmas ágyúlövés reszkettette meg a levegőt. Nehány másodperczynyi időközben lövés lövésre dördült, talán tizenhét, mialatt az argentinai hajón a zenekar a braziliai néphymnust játszotta. Az utolsó lövés után bevonták a braziliai lobogót és ugyanekkor megjelent a braziliai hajón az argentinai hadilobogó, a melynek a kibontásakor eldördült az első ágyúlövés a Riachuelón, a melyet ugyancsak igen pontos időközökben még

tizenhat lövés követett. A látvány gyönyörű volt; az elég impozáns hajók hófehér testükkel és a hatalmas fekete kürtőkkel, olyanok voltak a lövések alatt, mintha valami szörny öltögetné ki lángpiros nyelvét. Az ágyúcsövéből ugyanis előbb óriási gomolygó füstoszlop jelenik meg, a melybe a felrobbant lőpor lángja talán egy méternyire nyúlik be. A tökéletes szélcsendben a füstgomolyag ülve marad a vizen, míg végre több gomolyag összefolyása folytán egyetlen füstfelhővé egyesülve, tökéletesen eltakarják a hajót. Az egészből nem látszik egyéb, mint a dördüléseket követő hatalmas lángnyelv meg a vitorlarudakon hurráhzó és sapkát lengető matrózok sorai.

Mi, az Orellana utasai, hálásan fogadtuk a szórakoztató színjátékot; braziliai útitársaink pedig begombolták a kabátjukat, előrehúzták a tarkóról a kopott czilindert, a gombok közé dugták a jobb kéz négy ujját és pödörgetve szénfekete göndör bajuszukat, úgy tettek, mintha büszkék lettek volna a hadiflottájukra. Ebben a perczben legalább pihent a kormány — és nem árulta a drága hazát.

*

Három nappal azután, hogy Manaosból elindultunk, ismét belejutottunk a Rio-Pará torkolatába. Későn este horgonyoztunk Parában csaknem ugyanazon a ponton, a melyen tizenegy nappal ezelőtt az Amazonassal feküdtünk horgony előtt. Tekintettel a késő időre és a kikötő felett elterülő sötétségre — a város olyan csendes volt, mintha minden kihalt volna belőle — az éjszakát a hajón töltöttük, hogy csak a reggeli órákban szállásoljuk be magunkat — nem a szállodába, hanem arra a hajóra, a melyen folytatni fogjuk az utat lefelé, végig a braziliai partokon.

Az Orellánával úgy jártunk Parában, mint az Amazonas-szal Manaosban; tudniillik a hajó több napra tervezte a parti tartózkodását, mint a mennyit a mi programmunk megengedett. Ha megvártuk volna az Orellanát, akkor még három-négy napot kellett

A SPANYOLOK ELSŐ ÉRINTKEZÉSE AZ INDIÁNUSOKKAL.

(1775-ben megjelent történelmi műből.)

volna maradnunk Parában és akkor is csak Rio de Janeiróig folytathattuk volna rajta az utat, a honnan az Orellana visszatért Európába. A „Lacha“, az „Empreza de Navegaceo Gra Para“-nak egyik hajója, azonban már másnap volt indulandó, még pedig végig a braziliai partokon. Szórakozásra vagy az érdeklődés lekötésére Pará éppenséggel nem alkalmas; a mi ennek a hirtelen keletkezett városnak életet ad, és az egész vidékre kiterjedő nagy jelentőséget, az tisztán a kereskedelem, ez pedig tudvalevőleg lehet alapja a meggazdagodásnak, de hogy világkörüli utazás alatt napokra lebilincselje az utast, arra nem alkalmas. Így tehát czéltalanul barangoltunk az utczákon, a melyek közt a rakpart rendkívül élénk hajóforgalmával az egyedüli, a melyet talán sohasem únna meg az ember és a szállodában, a melyet azonnal megún.

Érdekes és tanulságos volt Pará utczáinak a közönsége. Azt hiszem, hogy az összes látnivaló érdekességek között mindig és mindenütt mégis csak az ember az, „a mi“ minket leginkább érdekel. És éppen Pará, valamint a többi braziliai parti városok nyujtanak e téren nagy változatosságot, a mennyiben talán sehol másutt ennyi fajtája az eredeti fajoknak és e fajok keverékének mint itt, nem fordul elő. Az Orellana orvosában becses és sokattudó vezetőre, helyesebben magyarázóra akadtunk. Dr. L. M., ki mintegy öt-hat év óta áll a „Navigazione Italo-Braziliana“ társaság hajóin szolgálatban, a braziliai partokon tett számos útjai alatt alapos ismereteket szerzett az érdekes országról. Mint orvos természetesen legelső sorban az emberek érdekelték és ezeket is ismerte legjobban. Hanem meg kell vallani, hogy a „tárgy“ tényleg érdekes és megérdemli, hogy kissé mi is bővebben foglalkozzunk vele.

Brazilia eredeti lakossága, úgy mint egész Amerikáé, tudvalevőleg az indiánusok voltak, a kik később odajövő európaiakkal sehogy sem tudtak összeolvadni. Ellenkezőleg, a bennszülöttek mindinkább visszaszorultak az őserdőkbe, vagy a szárazföld belseje felé. A kik künn maradtak a fehérek között, a parti vidékeken, azokat csakhamar pusztítani kezdette az európaiak által behurczolt „kultura“: a pálinka, a puska és a behurczolt számos ragályos betegség. A letele-

pedett európainak azonban szüksége lett volna a bennszülöttek munkás kezére, a melyeket a kisszámú európai nem volt képes pótolni. És midőn belátták, hogy az indiánusok rendezett és helyhez kötött munkásságra rávehetők vagy rászoktathatók nem voltak, egy jámborlelkű lelkésznek, Las Casasnak a tanácsára az európaiak elhatározták, hogy a részben kipusztított és részben az erdőkbe visszavonult bennszülöttek pótlására négereket hoznak át a „szomszéd" Afrikából. Hogy mikor hozták át az első emberrakományt Afrikából Brazilia partjára, azt ma már nem tudják; csak annyi bizonyos, hogy az emberárú iránti kereslet roppant gyorsan nőtt és hogy V. Károly már 1517-ben privilégiumokat osztogatott, illetőleg árult jó pénzért a rabszolgakereskedéshez.

Az első négercsoportokkal most már három emberfaj volt képviselve Braziliában: a portugál, az indiánus meg a néger. Az esztendők folyamán mindig több és több faj jött át, úgy hogy a mult század első tizedében még kinaiak is csatlakoztak hozzájuk és V. János portugál király idejében a Portugáliából kiűzött, illetőleg áthozott czigányok is. Hogy ennyi népfaj összekeveredéséből hányféle és mennyi faj jött létre, az jóformán ki sem számítható. A braziliaiak ugyan nagyon büszkék az ő európai származásukra és a hol csak tehetik, erre fennen hivatkoznak is. De ez egyszerűen lehetetlen; mert a fehér asszonyok minden időben jelentékenyen kisebb számban voltak Braziliában, mint a férfiak és így feltétlenül szükséges volt, hogy a különböző fajú fekete asszonyokat vegyék segítségül, illetőleg feleségül. Hanem azért a braziliai csaknem sértésnek veszi, ha a portugállal összetévesztik, a kit mélyen magaalattinak tart. És már most jó előre elárulhatunk valamit: a braziliai nők — a legnagyobb udvariassággal fejezve ki egy pozitiv tényt — általában véve nem nagyon szépek; korrektebbül kimondva: nagyon nem szépek. (Erről még lesz szó.)

Az eredeti három törzs: a fehér, az indiánus és a néger összekeveredése és ezen összekeveredésnek az újabb ivadékai egy kibogozhatatlan minőségű emberkeveréket hoztak létre, a melynek csak a főcsoportjait lehet kiemelni. A számos keresztezés folytán akad egy-

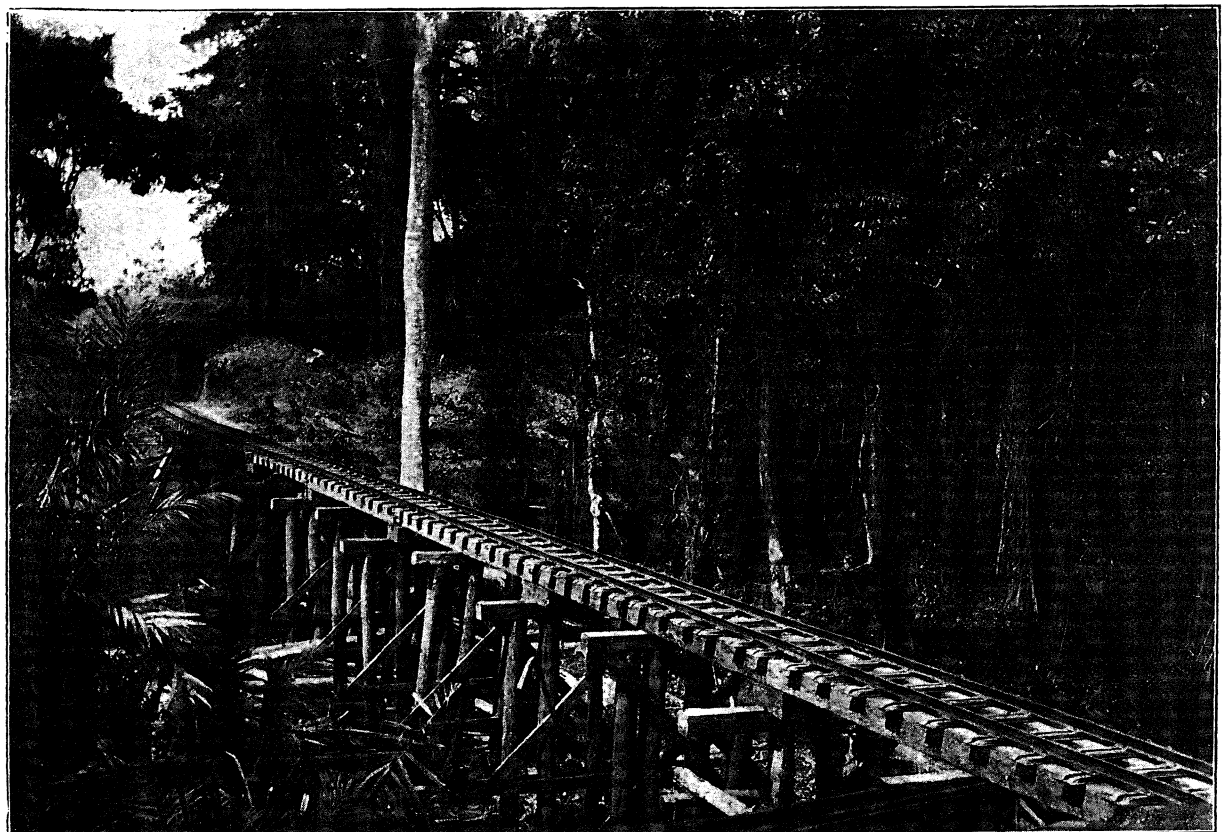

VASUTI HÍD AZ ŐSERDŐBEN.

egy olyan keverék is, a mely már majdnem olyan, mint az európai és a melyben látszólag nyoma sincs a fekete vérnek. Van azonban egy csodálatosan csalhatatlan jel, a mely nem engedi a fekete vért letagadni; tudniillik az ujjak körme alatti félholdnak meg a szem fehérjének — a sclerának — a színe. A köröm alatti félhold ugyanis kék színűvé lesz. Ezt a kékséget az európainál rózsaszínű félholdon nem változtatja meg semmi; sem az idő, sem a más viszonyok közé kerülés, sem az öltözködés átváltoztató tulajdonsága; ezt nem mossa le még az Amazon sem. A szem fehérje pedig sárgás árnyalatot mutat, a mit szintén nem törülhet el semmi.

A fehérek és négerek hozták létre a mulattot vagy pádrót; mestizeknek nevezik azokat, a kik indiánusoktól és valamely nem amerikai fajtól származnak, legyen az akár néger, akár európai vagy ázsiai. Téves tehát azt hinni, hogy csak a fehér és az indiánus ivadéka a mestiz. (Creol a Braziliában született néger ivadék.) Ezeket a creolokat nem szabad összetéveszteni a nyugot-indiai creolokkal, a mely névvel az ott született fehér ivadékot nevezik, megkülönböztetésül a bevándorlott spanyoloktól, a kiket ott, Nyugot-Indiában, cringónak neveznek. Cabra a négertől és mulatt-tól származó ivadék; a mulatt és mestiz ivadékát, vagy a portugál harmadik, negyedik ivadékának egy indiánus vagy más nem tiszta fajnak akárhányadik keverékét, szóval a már nem pontosan kimutatható ivadékot egyszerűen caribokának vagy cafuzónak nevezik. Brazileirónak, vagy „Filho da Terrá"-nak nevezik a Braziliában született portugált, megkülönböztetésül az európai portugáltól, a kinek „Portuguez legitimo" vagy „Filho do Reino" a neve. Valamennyi keverék között legszebb a fehér és indiánus; csak az a kár, hogy ez a faj nem tartja magát és a keresztezés már az első generatiónál megszünik, azaz összekeverődik más, nem ilyen nemesen keresztezett fajokkal.

A néger törzsek maradtak meg a legtisztábban, azaz velük történt a legkevesebb keresztezés. Innen van, hogy csaknem valamennyi braziliai városra rányomják a néger bélyeget. Ha nem lenne náluk a férfinem sokkal számosabb a nőnemnél és ha a halálozás

nem mulná felül a születések számát, akkor ma Brazilia sokkal nagyobb mértékben hordaná magán a néger jelleget. Különben pedig a néger faj éppenséggel nem nagy rokonszenvnek örvend Braziliában, habár távolról sem olyan gyűlölt és megvetett, mint például Észak-Amerikában. Valamennyi négernek, legyen az férfi vagy nő, sajátságosan kellemetlen a szaga; ezt az illatát, a mely egy különös zsírsavtól származik, Braziliában „Catingának" nevezznek. Nem szabad elfelejtenünk, hogy 1883-ban még mintegy 600,000 néger mint rabszolga szenvedett, és hogy talán öt-hat évvel azelőtt még mintegy 2 millió volt a rabszolga.* Hogy a két évtized alatt a rabszolgából emberré, polgártárssá átvedlett egyén jellemében még sok olyan vonás van, a mely alkalmas arra, hogy polgártársai előtt ellenszenvessé tegye, az természetes. A kinek szülei, apja, anyja, vagy talán önmaga is még barommódra istállóban lakott, s nem egyszer érezte, hogy reped a bőre az ostor csapása alatt, abból egyhamar nem lesz „gentleman", még akkor sem, ha a „gentleman" fogalmat csak a Filho da Terra vagy akár a Filho do Reino alkotja meg.

* A rabszolga életről bővebben fogunk megemlékezni, ha utazásunk folyamán eljutunk Afrika nyugoti partjaira és a Rabszolparton meg Libéria néger köztársaságban huzamosabb ideig fogunk tartózkodni.

NEGYEDIK FEJEZET.

PARÁTÓL PERNAMBUCOIG.

Egy nemrég fennálló törvény értelmében Braziliában a parti hajózás kizárólag braziliai hajóknak van megengedve azon okos alapelv alapján, hogy ne mindig „az idegen szedje le a tejfölt", hanem jusson valami a belföldieknek is. Kétféle hajóik vannak a braziliaiaknak a parti hajózásra; szép nagyméretűek, a melyek a közlekedést az egész partra kiterjesztik és olyanok, a melyek csupán a Rio de Janeiro-tól északra vagy a tőle délre eső részeken hajóznak.

Az előbbiek közé tartozott a Lacha, egy elég tisztán tartott, formás hajó, az európai hajók komfortjának és minden más czélszerű berendezésének a — kizárásával. Egyes berendezések azonban a tropikus éghajlatnak megfelelőek; így például a kajüttök elég tágasak és mind a fedélzeten kapnak helyet. Körös-körül széles pereme van, a mely a nagyjában mindig nyugodt oceáni úton kellemes sétahely. A Lacha utasai alaposan igénybe is veszik ezt a szabad területet. A széles folyosót kora reggeltől a lefekvés idejéig igénybe veszik az utasok, a kik túlnyomóan braziliaiak lévén, hangos társalgást folytatnak, még pedig szünet nélkül. Az embernek bámulnia kell azon, miért utaznak olyan sűrűn ezek a braziliai urak, és ha már utaznak, mit beszélhetnek olyan rengeteg sokat. A braziliai úrnők és mamák úgy viselkedtek, mintha ők bérelték volna ki az egész hajót; nem egy, de néha két hintaszéket is lefoglaltak; a lehető legpongyolábban öltözve, gyermekeiket az ölükben tartva, hevertek egész nap és a hogyan másutt az utazó úrnők könyvben vagy rajztömbben lapoznak szórakozásképen, úgy babráltak naphosszat a kis barna nebulók göndör fekete fürtjeiben.

A hajó hátulsó részén terjedelmes szabad terület állott, a mely tele volt papagályokkal meg apró majmokkal, a mely állatokat a braziliai nők olyanformán hordanak magukkal, mint a mieink a kis kézitáskát vagy a boá-t a nyakukon. A férfiak közül kevesen jönnek a felső fedélzetre; a legtöbb lenn marad a salonban vagy a folyosón; a kik nem politizálnak, azok okvetlenül kártyáznak. Ez utóbbiak körül a hely széles területen áthághatatlan; az urak tudniillik nagyon sokat köpködnek, a hamu- és a szivarvégtartót pedig vagy nem ismerik, vagy nem vesznek tudomást a létezéséről. Miután a braziliai konyháról elegendő tapasztalatgyűjtésre még nem volt alkalmunk, egyelőre csak egyetlen szót használhatunk a jellemzésére: — miserabilis. Ezt azonban már most minden hízelgés nélkül lehet róla elmondani. Fél hétkor reggel csengettek az első reggelihez, a mely fekete kávéból állott nehány apró darabka cakesszel. A fekete kávé már megérdemli a következő bővebb megjegyzést: Brazilia a világ legnagyobb kávétermő helye; talán az egész világ kávétermelésének a felénél több ebben az országban terem. De az a fekete kávé, a melyet nekünk a Lachán föltálaltak, az egyszerűen ihatatlan volt; az egy langyos, édeses, definiálhatatlan ízű kotyvalék volt. Tíz órakor adták az almocot, a meleg reggelit, a mely carne seccá-ból, száraz húsból állott (bizony száraz volt a hús is, nemcsak a neve), továbbá farinhából, főzve és nyersen, „feijaos"-ból, a mely szép név alatt csúnya nagyszemű, fekete — bab értendő: kaptunk továbbá foghagymával meg borssal erősen fűszerezett ragout-t. Ragout alatt ismét csak a — majorság csontja értendő. (Mindezekről lesz még alkalmunk bővebben megemlékezni.) Négy órakor volt az ebéd, a mi csak abban különbözött a reggelitől, hogy a reggelit almoço-nak hívják, amazt pedig jantar-nak. Más külömbséget a legjobb akarat sem tudna felfedezni a kettő között. Este azonban teát adtak, a mi talán az egyedül élvezhető czikk volt az egész étlapon.

A kiszolgálás alatta áll az ellátás minőségének; tudniillik rendszertelen, lármás és hanyag. Az asztal körül ülők viselkedése pedig igen messze áll attól a modortól, a melyre „a gentlemanlike" szó

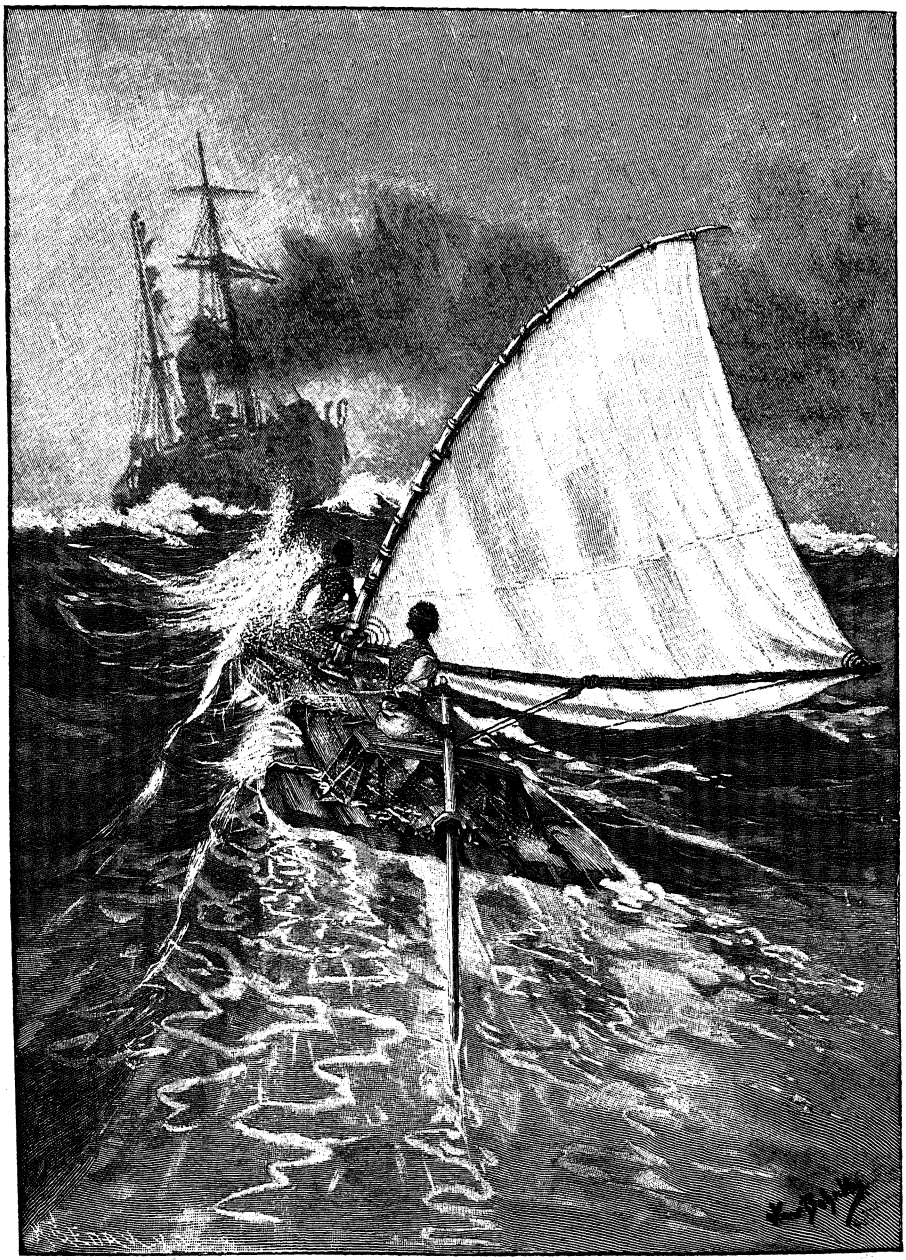

PERNAMBUCO VIDÉKI JANGADA.

a legnagyobb elnézés mellett is alkalmazható lenne. A férfiak a már használt kanalaikkal nyúltak a közös tálba; az abrosz már az első perczekben csupa folt és pecsét; majdnem mindenki csámcsog és a túlélénk kézmozdulatokkal kisért társalgás közben hirtelen eltűnik a jól fellapátolt kés az előadó szájában. Egyelőre ennyit az ellátásról meg a társaságról.

Az első estét horgony előtt töltöttük Santa-Luiz de Maranhonban. Ámbár a gőzös tekintélyes távolságban horgonyzott a parttól, a mire azért volt kénytelen, mert ezen a partrészen az apály és dagály közötti vízállás mintegy hat-nyolcz méter különbséget mutat, mi pedig éppen apály idejében értünk oda, szivesen mentünk be a városba, csupán, hogy egy-két órára távozzunk a hajóról. A hajó körül csoportosan laviroznak a csónakosok apró vitorlás járműveikkel. A csónakosok indiánusok vagy mulatt-ok és olyan ügyesek, hogy a legenyhébb esti szellő mellett is, lengjen az bármely irányból, igen ügyesen laviroznak.

Santa-Luiz ugyanis egy földnyelven fekszik, a melyet két nagy folyónak a torkolata hoz létre. Az egyik a Rio-Guajahu, a másik a Rio-Itapicuru; mind a két folyó meglehetős terjedelmes öblöt alkot és a két öböl között — a Baja di Sao Marcos meg a Baya di S. José közé beékelve fekszik Santa-Luiz. Bámulatosan jó katholikusnak kell annak lenni, a ki végighajózva Brazilia partjain, emlékezni tud arra a temérdek szentre, a ki itt útjába akad.

A Lacha orvosának társaságában, a rio de janeiro-i egyetemről kikerült braziliainak protegáló kiséretében néztem meg ezt az igénytelen városkát, a melynek egy pontja sem ragadja meg a figyelmet. A Praça azonban, egy nagy négyszögletű térség, körülültetve a nagy, impozáns király-pálmákkal, olyan szabású, hogy helyet foglalhatna bármely európai nagyvárosban; a kilátás a Madonna de los Remedios Cathedrale erkélyéről szintén megérdemelte azt a csekély fáradtságot, a melylyel az odajutás jár.

A hajóorvos szívessége folytán alkalmunk nyílott megismerkedni egy santa-luizi előkelő polgári családdal. Braziliai szokás szerint együtt élt egy házban az egész család: nagyszülők, szülők,

gyermek és unokák. Nem kevesebb, mint nyolcz felnőtt korú úrnő élt együtt e házban, az illetékes férjekkel; tudniillik a nagymama, a mama és a három nős férfiú illetékes három felesége és három hajadon leány. A fiatal asszonyok mindegyikének nehány gyermeke és nehány nőcselédje volt. Most tessék elképzelni, hogy milyen az a ház, a melyben ennyi fehércseléd él együtt. A család a műveltebbekhez tartozott; a háztartás berendezése és egyes jelenségek legalább erre mutattak. Így például a nők a szokásos nagyon pongyola házi viselet helyett meglehetős gondosan voltak öltözve; az udvar meg a szobák ki voltak seperve; a bútorok, már a mennyire a nehány széket, asztalt és szekrényt bútornak lehet nevezni, elég jókarban voltak. Sőt a szalonban, a hol mintegy nyolcz-tíz hintaszék állott a fal mellett, vagy a szürke vászonnal bevont diván előtt, zongora is akadt. Megjegyzendő, hogy az összes berendezés a Thonet-féle bécsi gyár hajlított bútorai; más bútort, mint például párnázott fotelleket vagy ottománokat Braziliában kivételesen, csak a nagyon vagyonos házakban lehet találni. A nők műveltsége mellett szólott — a zongorán kívül — hogy keveset francziául is beszéltek, sőt a mennyire az ablak párkányán látható piros kötéses Ohnet-kötet után megítélhető volt, olvastak is francziául. Egy braziliai kisvárosi leánykától ennyi már nemcsak hogy elég, hanem a közepes műveltségen már felülálló valami. Braziliában ugyanis a nők műveltsége igen felesleges berendezés lenne. Ugyan miért és kinek lennének műveltek? A férj nem reflektál reá, látogatók nincsenek, társas élet a legtöbb helyen ismeretlen fogalom és hozzá ez a rettenetes forróság! Hát nem sokkal egyszerűbb és kényelmesebb a napot elheverni a szellős hintaszékben vagy kikönyökölni az ablakon, naplemente után? Így legalább nem kell felöltözni, sőt még a hajból sem kell kiszedni a „vukni"-kat, a mi úgy látszik egyik kiegészítő része, ha ugyan nem dísze a legtöbb braziliai kislánynak, még akkor is, ha már asszony.

A Lacha indulására kitűzött idő előtt visszatértünk a hajóra, holott erősen kellett igyekeznünk, hogy valamikép le ne maradjunk,

A Lacha azonban olyan nyugodtan feküdt még órákig horgonya előtt, mintha eszébe sem jutott volna a továbbutazás, vagy hogy van időhöz kötött indulás is. Tudniillik várnia kellett a postára, a melyet Santa-Luizból kellett volna hajóra hozni. A braziliai hajók ebben a tekintetben is mélyen alatta állanak az európai hajóknak; a berendezésük, menetrendjük, a gép kezelése, szóval: a hajózás egész lényege magán viseli azt a sajátságos lanyha, renyhe, fegyelmezetlen jelleget, a melynek a kifejezésére nekünk magyaroknak nincs más szavunk, mint a — „slendrián".

De azért mégis elindultunk. Utunk majdnem mindenütt a partokhoz közel vezetett. Itt már elég meredek a part és elég mély a parti víz, hogy a hajó ilyen közel tartsa magát a szárazföldhöz. Másnap délben a szép kékes-zöld tengervíz hirtelen ismét szennyes-sárgaszínűvé változott; a Parnahyba folyó torkolatához értünk, a határvonalhoz a Maranhao és a Piauhy meg Ceara tartományok között. Ennek a folyónak a torkolata is deltát alkot, a melyből a víz olyan erővel ömlik a tengerbe, hogy több mértföldnyi területen zavaros-sárgára festi a tenger vizét. A Ceara provincia mentén más jelleget kap a part. Eleinte még erdőkkel fedett, de minél mélyebben jutunk dél-keletre, annál kopárabb; helyenként teljesen kopár homokterületek feküsznek és csak ezeknek a határán, mélyen benn a szárazföldön, láthatók a magas hegyek, a melyek oly dúsak kívül a vegetátióban, mint a belsejük drága fémekben és drágakövekben.

Egy alkalommal a nyílt vizen állott meg hajónk; olyan távol a parttól, hogy még a körvonalait is nehezen vehettük ki. Utasok jöttek ugyanis a hajóra és a postát hozták Amarazon városából. Három vagy négy csónak állott a hajó oldala alá, hogy átadja az utasokat, a podgyászokat meg a postát. Nagyon keserves munka volt. A tenger ugyan nem volt hullámos — Brazilia partján még az oceán is lustább, semhogy felesleges emotiókat végezzen — de a nagy oceáni mozgás azért nem szűnik meg egy perczre sem. Kelet felől széles nagy hullámok gördülnek a partok felé, a melyek sokkal nagyobbak, nagyobb méretűek, semhogy az ember meg-

érezné őket. Hogy léteznek, az csak a parton vehető észre, a hol perczenként nehányszor megtörnek és óriási zajlással, s tajtékozással ömlenek ki a partra.

Ezen alkalommal azonban, a midőn a parányi csónakok a Lacha oldala alá állottak, a két különböző nagyságú és különböző ingási momentummal bíró jármű valóságos boszorkánytánczot végzett. A mely pillanatban a hajó éppen emelkedett, ugyanabban a pillanatban sülyedt mélyen a melléje párhuzamosan odaállított csónak vagy bárka, és ebből a tánczoló dióhéjból kellett átszállni az utasoknak. A férfiaknak kötelet kötöttek a derekuk körül vagy a hónuk alá és így húzták fel őket csigákon; a nőknek hintaszerű ülődeszkát adtak, a gyermekeket pedig egyszerűen feldobták, mint egy postacsomagot. Arra a megjegyzésre, hogy merész vállalkozás lehet ilyen módon szállani hajóra, felvilágosítottak, hogy ez — gyerekjáték. Dél-Amerika körüli hajózásunkon számtalanszor leszünk abban a helyzetben, hogy a hajóraszállásnak vagy a csónakbaugrásnak ez a módja még nagyon sima lefolyásúnak fog tetszeni. Jönnek majd olyan kikötők, úgy itt a keleti parton, de még inkább odaát a csendes-oceáni oldalon, a mikor a hajóraszállás valóságos salto-mortale lesz.

További utunkon két ízben kötött ki a Lacha olyan városokban, a melyeknek a megtekintése nem érte meg azt a fáradtságot és veszedelmet, a melylyel a partrajutás járt. Cearában vagy Cidade de Fortalezza de Braganzában, a hogyan a nagyzolni szerető portugálok és braziliaiak a nehány ócska ágyúval felszerelt igénytelen kis erőd után a várost nevezik, valóságos manöverezés a kiszállás. Laposfenekű apróbb csónakokkal történik a kiszállás, a melyekkel a nagy hullámzás meg a nagyon lapos part miatt az öbölnek csak bizonyos pontjáig lehet jutni; ezen a ponton mezítelenre vetkezett indiánusok meg négerek várják az utasokat, a hátukra veszik őket és így viszik ki a szárazra. A várost azonban még nem értük el; mintegy húsz-harmincz perczet kellett még gázolni a süppedő forró homokban, míg beértünk Ceara városába. Ismét egy jellemzetes vonás a braziliai életre; Ceara ugyanis Santa-Luizt kivéve az egyedüli pontja az északkeleti Braziliának, a mely elismert nyaralója

és üdülőhelye az egész partrésznek. Az Amazon melletti városok, valamint a Cearától délre fekvő városok betegei Cearába jönnek üdülni és a reconvalescensek ide jönnek helyreállítani megrongált egészségüket. A partraszállás pedig ezen az egyetlen üdülőhelyen valóságos életveszélyes odyssea. Megjegyzendő, hogy erről már igazán nem tehetnek a braziliaiak. Mert sem az oceán physikai törvényeit nem voltak képesek megváltoztatni, sem pedig Ceara provinciájának a parti viszonyait; a mint nem tehetnek arról, hogy a jó Isten ebbe a provinciába teremtette a Serra-Ibiapaba-t, ezt az üde levegőjű, hűs temperaturájú hegységet, a melynek az egész tartomány a valamivel egészségesebb légkörét köszönheti, úgy nem tehetnek az öböl nyomorúságos volta miatt sem.

Aránylag egy braziliai városban sem lakik annyi európai, mint Cearában, a mi rögtön meglátszik a városon. (Azon időben mintegy 15—18,000 lakosa lehetett, ma mintegy 25,000 van.) Nagy rend és tisztaság, gondosan ápolt parkok, vízvezeték, rendezett utczák és terek mutatják, hogy itt már több olyan ember él, a kiknek némi igényük is van. Ha a kikötő nem lenne egyike a legrosszabbaknak az egész parton, Ceara határozottan túlszárnyalná az utolsó évtizedben olyan hirtelen fellendült egészségtelen fekvésű, de jó kikötővel bíró városok bármelyikét.

Ugyanez áll, de még nagyobb mértékben Natál-ra, a legközelebbi városra, a melyben szintén nehány órára kötött ki a Lacha. A Rio Grande do Norte tartomány fővárosában a partraszállás ugyanazon módon történt, mint a hogy Amarazon előtt láttuk. A parthoz közel és vele párhuzamosan hosszú sziklazátony húzódik végig, a melyen az oceán hullámai megtörve, óriási torlódást hoznak létre. A parthoz való közeledés tehát igen komplikált és a csak futólag érintő hajók nem tartják érdemesnek az elhorgonyzás fáradságos műveletét. Itt volt először alkalmam — kötelen lógni, a mely a hónom alatt volt megkötve és szerencsésen nem ég és föld között, hanem csak a daru meg a csónak között, a míg a csónakra kerültem. Az egész művelet, illetőleg a lebegés talán csak pár másodperczig tartott, de azért a lábam alatt legfennebb nyolcz-tíz méter mélységben ringatódzó

csónak feneke egy — feneketlen örvénynek tünt fel. A hajóra való visszatérés sem jár sok ceremóniával; azaz a hajó legénysége, a melynek az utasok ki- és beszállása alig több vagy fontosabb, mint az árúk ki- vagy berakása, alighanem egy kis szórakozásnak tekinti az utasokkal való bíbelődést. Ha simán megy a dolog, hát jó; ha azonban a csónakba szálló utas, kötéllel a derekán, nem a csónakba esik, hanem egy kicsit melléje a — vízbe, hát az sem baj; legfeljebb még egyszer felrántják a kötelet és újból lebocsájtják. Hiszen egyszer mégis csak — eltalálják. A felszállás pedig, tudniillik a csónakból a hajóra, következőképen történik: Az evezősök — sötét arczú, izmos, erős ficzkók, éppenséggel nem nagyon biztató külsővel — odaállítják a csónakot a hajó fara alá és két hosszú kampóval igyekeznek azt egyrészt kellő távolságban tartani a hajótól, hogy össze ne ütközzön vele, másrészt pedig tartják is a kampókkal, hogy a hullám el ne sodorja mellőle. A hajóra szállani akaró a hóna alá veszi a hurkot és egy adott jelre megrántják fenn a kötelet. Az ember megrándul, elveszti a talajt a lába alól, egyet lóbál a levegőben, miközben olyan arczot vág, hogy a legkomolyabb ember is a legkomikusabb benyomást kell hogy tegye (és teszi is) és egyszerre csak fenn van a daruk alatt, rendesen egy-két méterrel magasabban a hajó pereménél. Most egy „gyöngéd“ fogással belódítják a lábainál fogva a fedélzetre, leveszik róla a kötelet és a t. cz. utas, többnyire tetőtől-talpig vizesen, ott áll a fedélzeten a képzelhető legbutább arczczal. Eltelik egy-két percz, a míg az ember ismét embernek érzi magát, és nem hiszi magáról azt, hogy ő egy láda portéka vagy egy behajózott — borjú.

ÖTÖDIK FEJEZET.

PERNAMBUCOTÓL RIO DE JANEIROIG.

KORALL-ZÁTONY PERNAMBUCO ELŐTT.

Cap St. Roque-nál, Braziliának és egész Dél-Amerikának legkeletibb csúcsánál kezdődve, a szárazföld csaknem merőlegesen húzódik 250 km. hosszú területen délnek, a hol aztán ismét délnyugot felé hajlik el. Közel ehhez a kiszögelési ponthoz fekszik Pernambuco és vele majdnem ugyanegy magasságban kezdetét veszi a több száz mértföldnyi hosszú korallzátony, a mely délfelé húzódva, csaknem mindenütt párhuzamosan fut a parttal. A hosszú korallzátony mint összefüggő egységes fal áll az oceánban és csupán Pernambucoval szemben, mintegy 200 méternyi távolságban tőle akkora nyílás van a zátonyon, a melyen a legnagyobb hajók is kényelmesen keresztül haladhatnak. Ennek a korallzátonynak köszöni a város a tulajdonképeni nevét: Recife de Pernambuco. (Recife = korallzátony, Pera = kő, Nambuco = átlyukgatott.) A korallzátony rendkívüli jelentőségű volt a város fejlődésére, mert a hatalmas, természetes védgát, a mely átlag mintegy száz méter széles, már kezdetben, a midőn költséges kikötőépítkezésekre nem is gondolhattak, kitűnő hullámtörőnek bizonyult. A korall zátonyokat később erős kőből valódi védgáttá emelték. Míg ennek az oceán felőli oldalán néha leírhatatlan erővel zúgnak és törnek meg az oceáni hullámok, azalatt a gáton belül állandóan olyan síma a víz tűkre, mint egy tó felszíne. Egyrészt csendesvizű kikötőjének, másrészt pedig szerencsés földrajzi fekvésének, a melynél fogva úgyszólván feltolja magát az északról-délre tartó hajóknak, köszönheti Pernambuco, vagy a mint röviden nevezik, Recife, hogy aránylag rövid idő alatt Braziliának negyedik városává emelkedett.

A Lacha este érkezett a korallzátony csúcsához, a melyen a hatalmas világító torony mintegy húsz tengeri mértföldre jelzi a bejáratot. A kapitányok rendesen nem szívesen vállalkoznak arra, hogy este vonuljanak be a korallzátony és a szárazföld között fekvő keskeny csatornán, a mit igen jól tesznek, különösen a braziliai kapitányok. Mert világítás ide és csendes víz oda: az ördög nem

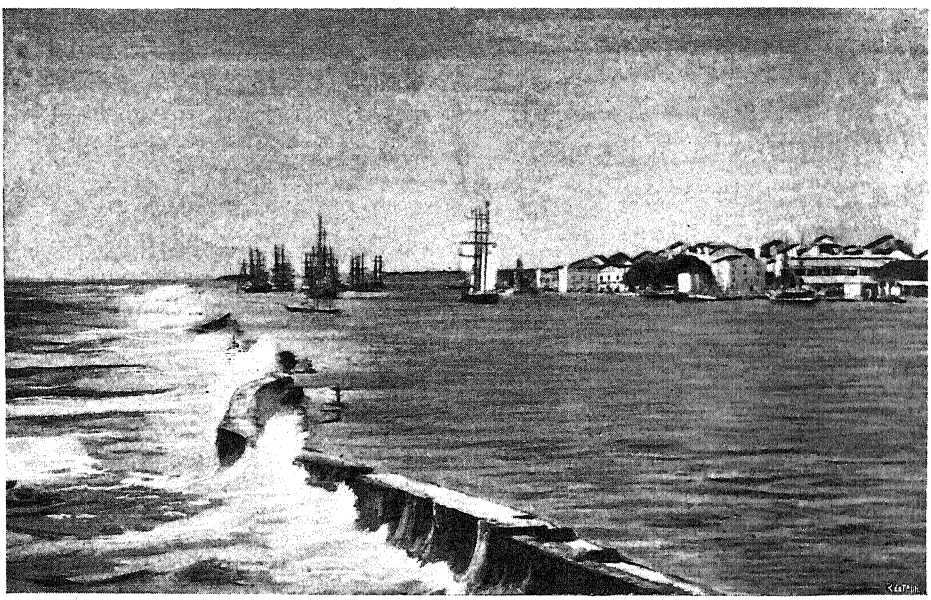

PERNAMBUCO.

alszik. Főképen a korallzátonyok közelében nem szabad bízni semmiben. Az éjszakát tehát künn töltöttük a nyilt oceánon és csak a kora hajnali órákban vonultunk be az élénk és nagyforgalmú kikötőbe.

Európa elhagyása óta Pernambuco volt az első kikötő, a melyben a partraszállás nyugodtan és erőlködés nélkül történhetett. Parában és Manaosban, kiszálláskor az Amazon rohanó árja ellen kellett küzdeni, Cearában és Natálban a hullámtörés okozott bajt; itt azonban tükörsíma a víz, a part pedig csak ugrásnyira esik a horgonyzási helytől. A csónakok a Linguettán kötnek ki, a hol egyszerre belecseppen az ember Pernambuco legélénkebb városrészébe, a kereskedelmi negyedbe vagy helyesebben: harmadba. Pernambucót ugyanis két folyócska, a Capiberibe és a Riberibe,

a melyek rajta keresztül folynak, három szigetecskére, egymástól élesen elszakított városrészre osztják. Az a rész, a hova a Linguettáról jutunk, a tulajdonképeni Recife, az üzletváros; óriási élénkségén és nagy árúforgalmán, a mely a nagy térségen s parttal párhuzamos utczákon folyik, meglátszik, hogy úgy az Európából, mint Észak-Amerikából és Dél-Amerika déli részeiből jövő hajók legtöbbje felkeresi Pernambuco kikötőjét. Reciféből talán három-négy híd vezet keresztül a szomszédos városrészbe, Santo-

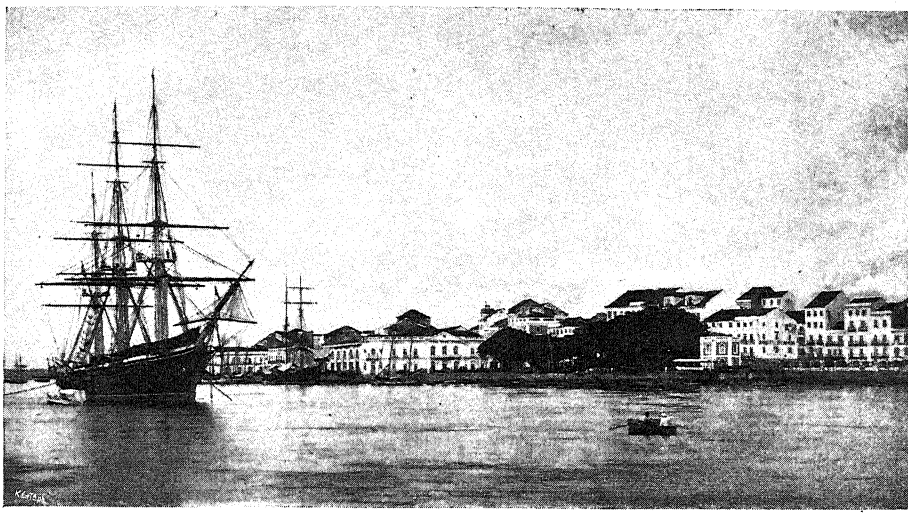

PERNAMBUCO (ALSÓ VÁROS.)

Antonioba, a melyből szintén három-négy hídon a harmadik városba, Boá-Vistába, Pernambuco úri negyedébe jut az ember. A három városrész ugyanis testvériesen megosztozik a város közjóvoltán. Boa-Vista az előkelők meg az európaiak lakóhelye; tele villákkal, parkokkal, elegáns külsejű házakkal, előkelő csenddel. Santo-Antonio ugyanaz Pernambucónak, mint például Budapestnek a vár; az összes hivatalok, a kormányzóság, a tudományos intézetek és az iskolák ebben a városrészben vannak. Recife pedig a lüktető eleme, a kereskedelem és a forgalom központja. Magától értetődik, hogy ez a legzajosabb.

A lakosság színes elemei, tudniillik a négerek, mulattok meg a mestizek nagyon lármásak az utczán is meg otthon is. Öt néger, három mulatt meg — egy asszony elég ahhoz, hogy piaczi

lárma keletkezzék. Hát még ott, a hol még ezrével vannak együtt. A kis néger gyerekek tolakodásra és makacsságra nézve felülmúlják a mi legszemesebb rikkancsainkat és a mi czipőfűző „árusaink“ az Andrássy-úton szerény kis babák hozzájuk képest. A melyik néger gyerek kiszemelt magának egy áldozatot, hogy valamilyen sorsjegyet rátukmáljon, azt nem lehet többé lerázni. Olyanok, mint a kullancs vagy akár a bogáncs; csak erőszakkal lehet eltávolítani. S mennyi rikkancs ordít itt s mennyiféle sorsjegyet! Mert már előre megjegyezhetünk annyit, hogy a játékszenvedély Braziliában úgy a braziliaiak, mint a feketék között rendkívül elterjedt. Nem kevésbbé zajosak és lármásak az eleven állatokat áruló vándorbódések, a kiknek lármájához nagy mértékben hozzájárul maga az „árú“ is. Az árú ugyanis nagy csomó majom, papagály, kakadu és más rikácsoló, sivító madársereg.

A messze jövőben, egyelőre beláthatatlan távolságban, igen fontos szerep vár Pernambucora. Pernambuco ugyanis a délamerikai szárazföldnek azon pontján áll, a mely legmesszebbre nyúlik be az Atlanti oceánba, tehát legközelebb van Nyugot-Afrikának azon pontjához, a mely szintén legmélyebben nyúlik be az oceánba. Ha már most elérkezik valaha az az idő, hogy vasutat fognak építeni Afrika nyugoti partján, mondjuk csak a Senegál folyóig, Senegambiának a legnagyobb folyójáig, a mely folyóhoz viszont közel esik Cap-Verde — Afrikának az Atlanti-oceánba legmeszszebb benyúló foka — akkor a Braziliába való átkelés az oceánon a Cap-Roqueig, — szintén a legmeszszebb benyúló földnyelvig — a melytől Pernambuco csak két-három foknyira fekszik délre, akkor az Atlanti-oceánon való átkelés egy legújabb keletű oceán-hajón nem fog három-négy napnál többe kerülni. Talán még annyiba sem. Mert mire ez a vasút kiépül — ha ugyan egyáltalában gondolt már reá valaki* — addig a hajózási technika olyan magas fokon és nekünk ma még olyan elképzelhetetlen tökélyen fog állani, hogy az oceáni út még ennyi időbe sem fog kerülni.

* Lehet, hogy ez az eszme annyira képtelen, hogy az elsőséget e sorok írójától elvitatni, senki sem fogja akarni.

Csak nagyon ritkán megy hajó Európából vagy keleti Észak-Amerikából Dél-Amerika délibb részeire, vagy át a nyugoti partra a nélkül, hogy Pernambucót ne érintse. Ez a forgalom pedig jelentékeny. Nem a nyolczvanas évek végén és a kilenczvenes évek elején fennállott forgalmat kell érteni, hanem azt, a mely ezen utolsó évtizedben keletkezett, a mely éppen úgy a háromnégyszeresére emelkedett a réginek, mint a hogyan azok a városok, a melyek e forgalomba bevonattak, szintén össze nem hasonlítható módon gyarapodtak ez utolsó egy-két évtizedben. Míg Európa és Brazilia között még a nyolczvanas évek végén is igen gyenge volt a forgalom, midőn még a vitorlás hajók nem csak az árúszállítás terén, hanem a személyszállításban is igen nagy szerepet játszottak, ma már úgy áll a dolog, hogy alig van nap, a melyen Európának valamelyik kikötőjéből ne indulna hajó Braziliába, vagy viszont Braziliának valamely kikötőjéből ne indulna Európa felé. És hogy mennyivel gyorsabb a mai forgalom, kitűnik abból, hogy vannak már olyan hajók, a melyek például a Liverpool és Rio de Janeiro közötti ötezertizennégy tmf.-nyi utat 14 nap alatt tették meg. Ez persze a legmagasabb rekord; átlag a gyorshajóknak is 22—26 nap kell. Hiszen nekünk az Amazonassal Santa-Cruztól Paráig 13 napra volt szükségünk. Az átkelés díja ma már rendkívül olcsó. A német hajókon, a melyek a legolcsóbbak, 650—750 korona az átviteli díj, az angol, olasz és franczia gőzösökön 800—900 korona. (A nyolczvanas évek végén, a mikor alig két-három társulatra szorítkozott a versengés, ugyanennyi forintba került.)

Ugyancsak szerencsés földrajzi fekvésének köszönheti Pernambuco, hogy a tengeralatti kábel különböző ágainak a kiinduló pontjait egyesíti. Európával két kábel köti össze; San-Vincenten a Cap-Verdi szigeteken és Madeirán meg Lisboán (Lissabon) keresztül Cap-Landsendig, Anglia délnyugoti csúcsán; Észak-Amerikával pedig Parán keresztül Floridáig. Délamerika fontosabb kikötőibe szintén innen indulnak ki a kábelek. Talán ezek a rengeteg hosszú vonalak adták meg a kedvet Pernambuconak a villanyos berendezésekhez; mert valószinűleg Pernambuconak volt a legelső telefonja egész Dél-

Amerikában. Hogy a nyolczvanas évek végén ez mit jelentett — telefon Braziliában! — az képzelhető. A fejlődés különben minden téren rohamos. Annak a városnak, a melynek a mi ott időzésünk idejében mintegy 110—120 ezer lakosa lehetett, ma már mintegy 200,000 lakosa van.

Eltekintve attól, hogy a Pernambucoban letelepedett idegenek nehezebben és ritkábban lesznek „milliomosok", mint Brazilia más, szerencsésebb viszonyú városaiban, Pernambuconak meg van még az a hátránya is, hogy egyike azon parti városoknak, a melyekben a huzamosabb tartózkodás legkevésbbé jótékony az egészségre. Ujabb időkben, a mióta a város csatornázását bevezették, javultak az állapotok, de azért a különböző tropikus betegségek még alaposan pusztítanak, különösen a fehér kenyérért izzadó és szenvedő idegenek között. A jobbmódúak, hacsak tehetik, nem laknak benn a városban, hanem a várostól mintegy háromnegyed órányira fekvő Fernandez és Magdaléna elővárosokban, a hol gyönyörű tropikus parkok közepén hollandi stylusban épült villákban pihenik ki a határozottan rendkívül nehéz és küzdelmes életmód fáradalmait. Egy másik villanegyed a város túlsó részében fekszik egy halmon, a mely kőfal meredekségével emelkedik ki a tengerből. Ez volt egykor a pernambucoi tartománynak a régi fővárosa, Olinda; hogy túlnyomóan bennszülött braziliaiak lakják most is, mutatja számos kisebb-nagyobb templom; talán minden két lakóházra esik egy-egy kis templom. A nyolczvanas évek végén ide még pompás öszvér-négyestől vont „bond"-on kocsiztunk; ma már persze ide is villanyos vasút vezet. Hja, ma már oda a poézis még Braziliában is. A hová akkor még a regényes sárga döczögős ládában, a déligence-on jutott az ember, pompás öszvérekkel, a melyeknek kellemesen hangzó csengője jólesőleg hatott a kedélyre, ott ma már mindenütt a villanyos kocsik idegbántó harangja veri fel az utczát.

Egy tulajdonsága van azonban Pernambuconak, a melyen nem változtathat sem hollandi stylusban épült villa, sem az azt környékező park, sem az acclimatisatio — a mely mellesleg megjegyezve Pernambucoban nehezebben megy, mint Brazilia bármely más városában —

tudniillik a tikkasztó, rettenetes forróság, a gyilkosan szúró napsugár. Kivéve a márcziustól július közepéig terjedő időszakot, a mikor gyakran borítják felhők az égboltot, az év többi szakában a nap rettenetes hőséggel tűz erre a vidékre. Ha nem lenne csaknem állandóan kitéve a tenger felől jövő szél áramlatának, ez a hőség

KÁVÉSZÜRET A BANANÁK ALATT.

egyszerűen tűrhetlenné válnék. Téves azonban azt hinni, hogy az esős időszakban a hőség könnyebben elviselhető. Ellenkezőleg; habár a hőmérő kevesebb fokot is mutat, azért a vízpárával telített légkör valóságos gőzfürdő jellegűvé lesz; még gyötrőbb, kínzóbb, mint a száraz forróság. Bizony azok a szegény gazdagok, a kik a pernambucoi viszonyok között kénytelenek élni, éppenséggel nem irígylendők.

Ezek a viszonyok azonban nem hatnak visszariasztólag. Az Euró-

pából ide letelepülők száma rohamosan nő. Hiszen láttuk, hogy a lakossága az utolsó tíz-húsz évben majdnem megkétszereződött. Hja, a kávé, czukor és gyapot, meg az a számtalan más braziliai termék, a mely millió és millió értékekben szállíttatik Európába, a melyek százezreket jövedelmeznek a velök foglalkozónak, még mindig felér egy kis maláriával, májtályoggal vagy sárgalázzal.*

Braziliában, pontosabban: Santosban, 1770-ben ültették el az első kávécserjét és ma már évenként mintegy 10 millió métermázsát termelnek csupán itt. Az utolsó évtizedek idegessége okozta-e, hogy a kávéfogyasztás éppen az utolsó évtizedekben fokozódott, avagy éppen megfordítva: ez nem tudható; annyi azonban tény, hogy az utolsó harmincz évben a kávéfogyasztás csaknem megháromszorozódott. Így például Közép-Európa államaiban az 1866—68-as években elfogyott két millió mm., 1895—96-ban pedig már 5 millió 220 ezer mm.

Hogy hol van a kávé tulajdonképeni hazája, erre ma már nem is felelhetünk. A kiinduló pont Mocca volt, Dél-Arábiában. Ma azonban már termelik a tropikus földrésznek majdnem valamennyi pontján, a hol egyáltalában művelik a földet és valamit termelnek. Legfőképpen az Egyenlítő körül, harminczöt foknyira észak felé és ettől délre tizenöt fokra.

Míg a kávécserje vad állapotban hat méter magasra is megnő, művelt állapotában csak két, kettő és fél méter magasságot ér el. A cserje nagyjában leginkább a mi cseresznyefánkhoz hasonlít; a gyümölcse, tudniillik a kávészemeket tartalmazó külső közös gyümölcsburok, érett korában sötét violaszínű. Minden gyümölcsben két kávészem van, a melyeket vékony, finom pergamentszerű hártya köt össze. Kávészüretkor, a mely Braziliában évenként háromszor, négyszer is van, az érett gyümölcsöket leszedik és nagy

* Utolsó időkben átlag 200 millió kgr. czukor és 200 millió kgrm. gyapot kerül ki Pernambucoból évenként, míg a temérdek európai árú, a mely Pernambucon keresztül jut Braziliába, mint például rizs, olaj, szárított tőkehal, burgonya, kőszén, cement, sör, liszt, petroleum, vaj, szalonna, szárított hús, bor, eczet meg a fölsorolhatatlan sokféle kézmű és használati czikk stb., talán értékben ugyanannyi.

edényekbe hántják, a melyekben úgy megtapossák, mint nálunk a szőllőt; így hántják le ugyanis a kávészemekről a gyümölcsréteget. Ettől nagyjában megszabadítva, a mi alatt a szemeket körülvevő pergamentszerű hártya még érintetlen marad, belehányják vízzel telt nagy edényekbe, a melyek lépcsőzetesen feküsznek egymás alatt, oly módon, hogy a lefolyó vízzel a kávészemek tovább sodortatván, elvesztik a még rajtok tapadó gyümölcsmaradékot. Háromnégy napi szárítás után, a napon megtisztítják a vékony hártyától is, olymódon, hogy előbb géppel széttépik a pergamentburkot, aztán nagy fúvókkal a kávészemek közül elfujtatják. A születésöktől kezdve összenőtt ikertestvérek — a két kávészem — e müvelet által egymástól végképen elszakíttatnak.

Második igen fontos kiviteli czikk a czukor, a melyet szintén óriási mennyiségben termelnek Braziliában. A czukornád helyenként oly roppant sűrűn terem, hogy ki kell vágni a nádat. Úgy mint a kávé, szintén Ázsiából származik, de már a 16-ik század elején hozták át Braziliába. Csaknem egyidőben a rabszolgákkal, a kikkel ezt is műveltették. Jóllehet, hogy az Európában óriási mértékben termelt répaczukor konkurrenciája nagyban csökkentette a braziliai czukorkivitelt, azért még most is évente sok millió mázsát visznek ki igen sok millió korona értékben.

Legjobban tenyészik a czukornád lapályos helyeken, a hol 15—20 évig is hasznot hajt. A német bevándorlott ültetvényesek a dombokra ültetik, olyan helyekre, a honnan éppen frissiben irtották ki az erdőt; tapasztalat szerint a czukornádnak ez a legkedvezőbb talaj. Az ilyen földön egy hektár (egy hektár körülbelül annyi mint két hold) már az első aratáskor 6000 kilogramm czukrot terem, de egy év mulva már 7500 kgrammot; erre persze német szorgalom, német kitartás és német gazdálkodás kell, mert a braziliaiak ilyen eredményt sohasem képesek elérni.

Az előbbi kettőnél nem kevésbbé fontos terméke Braziliának a gyapot, a melylyel hosszú időkön át egyedül uralta az európai piaczot, a mi ezen a téren is óriási versenytársat kapott az indiai gyapotban. A gyapot már tisztán braziliai bennszülött; a mikor

az európaiak először léptek amerikai földre, már nagyjában művelték az indiánusok. De az európaiaktól Braziliába áthozott gyapot minőségre nézve messze felülmulja a bennszülöttekét vagyis a hazait. Csodálatos tulajdonsága van a braziliai termőföldnek; a külföldről behozott idegen ültetvény ugyanis mindig jobban fejlődik a bel-

CZUKORÜLTETVÉNY.

földinél és a behozott ültetvény csodálatos mértékben mulja felül azt, a melyik Ázsiában vagy Európában maradt. Meglátjuk majd egy-két gyümölcsfajnál, a melyeket Európából hoztak ide, hogy mivé alakultak a braziliai talajban. A narancs, a baraczk és körte valóságos csodagyümölcscsé változtak és nemcsak nagyságra nézve, hanem zamatban és illatban is messze felülmúlják európai testvérüket. Így történt a gyapottal is. A mikor versenyezni kezdett vele az indiai gyapot, akkor Európában, a hol különben is igen magas vám volt a gyapotra kiróva, a braziliaiak arra törekedtek, hogy odahaza dolgozzák föl a termelt mennyiséget. Nemcsak az egyes családoknál dolgozták fel szövőszéken, hanem nagy gyárakat építettek és rendeztek be, a melyeket természetesen — Anglia szállított; ugyanaz az Anglia,

a mely braziliai gyapotra a beviteli vámot a legmagasabbra csigázta. (Tehát, mint mindig, itt is egy rókáról két bőrt húzott le Anglia.)

A gyapottermeléshez tudvalevőleg nedves talaj és irtott erdő szükséges, ez a kettő pedig Braziliában, az őserdők és folyamóriások par excellence hazájában bőven van. Az elvetett mag kinövéséhez nyolcz-kilencz hónap szükséges és úgy kezelik, hogy rendesen október és november hóra esik a főszüret. Kisebb arányú szüretek gyakrabban esnek meg az évben, mert a magburkok igen különböző időre érnek meg. Minden esetre egyik leghasznosabb terméke

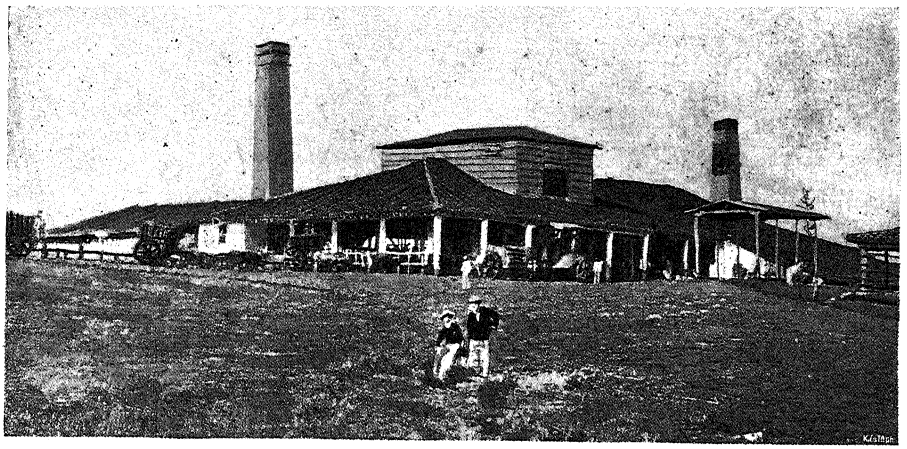

CZUKORGYÁR GÉPHÁZA.

az országnak, a mely igen sok milliót hajt még akkor is, ha a pénzt nem reálokban számítjuk, hanem koronákban. A braziliai tudniillik csak úgy dobálódzik a milliókkal, a meddig csak számokról van szó. A braziliai pénzegység — a reál — ugyanis igen alacsony értékű; a mi pénzünk szerint a reál (többes számban Reis) alig egy fél fillér; tényleg nincs is forgalomban másként, mint a nevével. A forgalomban levő legkisebb pénznem a tiz vagy húsz reispénz, a mely nemcsak hangzásra hasonlít nagyon a mi „rézpénz"-ünkhöz, hanem értékben is; a tiz reis annyi mint körülbelül 2·5 fillér; száz reis annyi mint a testao; ezer reis a. m. a milreis; egy millió reis a. m. conto de reis. A mindennapi élet elszámolásaiban a milreis a forgalmi pénz, mint például nálunk a korona, Német-

országban a márka, vagy Francziaországban a frank, habár ezeknél jelentékenyen nagyobb értékű. Pontosan számítva a braziliai milreis a mi pénzünk szerint két korona 69 fillér. (Portugaliában ezer real, azaz a milreis öt korona 33 fillér.)

Mielőtt elhagynók Pernambucot — még pedig hagyjuk el minél hamarabb, mert a forróság már tényleg tűrhetetlen — említsünk meg egyetlen nevet, a mely mi köztünk, magyarok és braziliaiak között, jóformán az egyedüli kapocs: — „Hunyady János". Azaz, hogy ne tévedjünk: nemcsak a braziliaiak, hanem úgyszólván az egész távoli külföld és Magyarország között az egyetlen közösség vagy érintkezési pont: Hunyady János.

Ez az egyetlen terméke a gazdag, a nagy, az istenadta Magyarországnak, a melyről a külföldnek fogalma van. (Van ugyan még egy terméke, a „Hungara", az eleven élő kiviteli czikke, a melyekkel ugyancsak kevés dicsőséget aratunk. Később még visszatérünk erre a „tárgyra".) Hogy újabb időben visznek tőlünk lisztet s holmi egyet s mást, az tény; de ez oly elenyésző arány, olyan jelentéktelen csekélység — még akkor is, ha száz meg százezer mázsát visznek ki tőlünk — ahhoz képest, a mit kivinni tudnánk, a mi után két kézzel kapkodnának odakünn, hogy jóformán szót sem érdemel. Sokkal kevesebb jártasságom van e téren, semhogy merészkednék szakszerűen hozzászólani a tárgyhoz. De fájó szívvel szabadjon annyit megjegyeznem, hogy szánalmasan szegényes szerepet játszunk a nagy külföld előtt, a mi a kivitelünket illeti. Hogy egyebet ne említsek, vegyük a mi borainkat meg a mi ásványvizeinket. A mi vörös borunk az összes más vörös borokkal tartósságra, ízre és kellemetességre nézve egyrangú; a mi ásványvizeink felveszik a versenyt — sokféleségre, ízre, gyógyerőre, hatékonyságra nézve a földgömb bármely más országának az ásványvizeivel. Azért a mi borainkat sehol sem találni, a mi ásványvizeinket sehol sem ismerik. Kivétel az egyetlen Hunyady János, a melyet azonban szintén csak hitvány és rosszul sikerült hamisítvány alakjában találunk. Ha a mi nagy bortermelőink rászánnák magukat, hogy egy kis üzleti vállalkozással a világpiaczra bocsájtanák a termés

RIO DE JANEIRO. RÉSZLET A BOTANIKUS KERTBŐL.

egy részét és nem törődnének a kezdettel járó elkerülhetlen veszteségekkel vagy csak a kevés haszonnal, határozottan sikert aratnának; nem is sejtett lendületet adhatnának a borkivitelünknek. Pernambucoban például a franczia bor az uralkodó. Drága pénzen, üvegét két, három, négy milreissal számítva, olyan bort isznak a pernambucóiak és Délamerikában mindenütt, a minőt nálunk a szokásos „kocsis-bor“ névvel sem tisztelünk meg. Most tessék elképzelni, minő hatást érhetnénk el a mi pompás egri vagy szegzárdi vörösborunkkal és minő hódító hadjáratot végezne a somlai, a kecskeméti, a neszmélyi és a többi. Hát még a mi ásványvizeink! A hol annyi a beteg ember, a hol annyian szenvednek a forró égövi viszonyok okozta emésztési zavarokban — alig hiszem, hogy lenne egy acclimatizált vagy még nem acclimatizált, a ki kisebb-nagyobb mértékben ne szenvedne valamilyen gyomor vagy bélbántalomban — minő jótéteményt követnénk el a mi ásványvizeinkkel. Mennyi pénz kerülne ezáltal mi hozzánk és mennyi tetterős munkaképes férfiú nyerne alkalmazást az ezekkel való kereskedelemben; mennyi fiatal ember jutna ki a külföldre és vinné széjjel a magyar nevet, a magyar tisztességet és a magyar becsületet!

*

Pernambucotól Bahiáig mintegy négyszáz tengeri mértföld az út. A kedvező parti viszonyok folytán abban a szerencsés helyzetben vagyunk, hogy csaknem az egész utat a partok közelében tehetjük meg. Kaleidoszkopszerűen vonul el előttünk a rengeteg nagy kép és gyönyörködtet bennünket páratlan szép látványával. Teljes és tökéletes csend uralkodik, a minő csak a forró égöv alatt ismeretes. Az átlátszó, meleg pára bársonyosan lágygyá teszi a levegőt. Ennek a párának fehéres visszfénye ráfekszik a lomhán hullámzó oceán tükrére, a mely mozdulataiban olyan nehézkes, mint az olvasztott ólom. Az éppen felkelő nap fehér sugarai szélesen, vontatottan siklanak végig a víz tükrén. Az oceán nehezen lélegzik, lomha, súlyos, habtalan hullámaival. Itt-ott élesen körülírt,

vakítóan csillámló kékes fény vagy aranyos sugárban tündöklő folt mutatja, hogy éppen egy emelkedő hullámra tűz a nap merőleges, szúró sugaraival. Az alig ébredő és máris égető naptűzésre nagyokat nyög és sóhajt az oceán, a mint hullámaival ráborul a partra; mintha kábult és dermedt lenne még az éj nyomasztó mély álma után. Az örökös párától túltelített levegő ólomsúlylyal nehezedik mindenre: a vízre, a növényzet buja tömegére, a part sötétvörös szirtjeire, s a kékes-barna sziklákra.

Délfelé a napnak most már egészen függélyesen lecsapó sugarai szétoszlatják a párát és akkor a nap vagy közvetlenül rátüzel a földre és az oceánra izzóan perzselő sugaraival, vagy pedig hirtelenében feketés-szürke vastag, lomha felhőtömegek keletkeznek, a melyek még tikkasztóbbá nyomják össze maguk alatt a levegőt. Aztán megindul belőlük vakítóan czikázó fehér villámlás közt a meleg eső. Ez az eső nem frissít, nem üdít, nem zúg és nem csapkod. Merőleges, meg nem szakított hosszú fonalakban ömlik le a felhőkből; sokáig, egyhangúan és végtelenül unalmasan. A vízsugarak már esés közben kezdenek párologni a roppant forró levegőben. Még az úgynevezett száraz időszakban is ritkán látható Brazilia partjain a lemenő és felkelő napnak az a gyönyörű színjátéka, a melyet a mérsékelt égöv alatt a búcsúzó vagy a felkelő nap sugarai hoznak létre. Brazilia partjain a nap nem szeszélyes; itt nem játszik a napsugár. Itt komoly, zord és mogorva. És ez meglátszik az erdőn, a vizen meg a sziklán. Minden szenved a tropikus nap bántóan szúró és perzselő sugarai alatt, a melyek kiszívják az utolsó csepp nedvet néha még a sziklából is.

A kép azonban, a melyet a part nyujt, lebilincselően szép, érdekes és nagyszabású. Egyfelől, a bal oldalon, a végtelen oceán fehér fényben tündöklő, mozdulatlan síma felülete; jobb felől pedig beláthatatlan hosszúságban fantasztikus és bizar formájú hegyek óriási tömege. Itt hegyes csúcsban végződő meredek oldalú hegyek, amott pedig magas kúpok, a melyeknek teteje olyan lapos, mintha késsel vágták volna le. Mind e hegyek gömbölyű hátaikkal összevissza feküsznek a legrendetlenebb, legszabálytalanabb módon;

majd egymásra tornyosulnak, egymásnak mennek; majd ismét hirtelen szétválnak, mélyre vált szakadékokat, szédületesen tátongó mélyedéseket és szeszélyesen kanyarodó völgyeket hagyva maguk között. A szakadásokban és völgyekben lomhán gomolyog a fehéres-szürke reggeli pára és köd; mintha felfelé kúsznának a hegyeken, a melyek sűrűn és buján vannak benőve az áthatolhatatlan erdő-rengetegekkel. Ez a számtalan változatosságú, de ugyanazon kép mered az ember szeme előtt, végig a braziliai partokon.

Sajátszerű érzés fogja el az embert, a mikor először pillantja meg ezt a képet az Atlanti-oceán nyugoti partján. Az idegen világrészek természeti szépségei általában üdítőleg és szórakoztatóan kellemesen hatnak az emberre. Az Alpesek például egymásra tornyosuló hegycsúcsai és tátongó szakadékai megdöbbentik a szemlélőt: imponálnak; Olaszország bájos tájképei gyönyörködtetnek; India szépségei és szertelenségei a legnagyobb mértékben érdekesek; Japán gyönyörűségei egyszerűen elbájolók. A tropikus Brazilia partjai azonban határozottan nyomasztó érzést keltenek az első pillanatra. Az erdők, a hegyek, a partok számtalan változatai itt is csodálatosan szépek, de itt minden nagy, hatalmas, tömör és kolosszális. Itt minden annyira nyomasztóan tömör és nehéz, itt minden olyan túlbuja és túltengő a duzzadó élettől, hogy az ember ezzel a természettel szemben idegennek, kicsinynek elenyészőnek érzi magát. Ez a természet nemcsak megdöbbent, de agyonnyom; ezek a szépségek nem gyönyörködtetik a szemet és a lelket, hanem kápráztatják, kifárasztják. Meglátszik rajta, hogy a természeti életnek ez az alakja és módja csupán arra van hivatva, hogy majmokat, papagályokat tenyésszen, fát és folyondárt termeljen; meglátszik rajta, hogy még nincs annyira kifejlődve rendeződve és kiegyenlítődve, hogy egy olyan fejlettebb összetételű lénynek, a minő az ember, az életéhez és fejlődéséhez szükséges talajul szolgálhasson

Nincs a világon még egy akkora földterület, a melyet oly áthatolhatatlan sűrű erdőség borítana, mint Brazilia partja és a melyben annyira túltengő és túlbuja lenne az állati és növényi élet. Ime az okok, a melyek ezt létrehozták.

A nagy meleg és a nedvesség okozza, hogy a mállékony, laza talajban túlliczitálja egymást a fű, fa cserje, bokor parazita és

KIRÁLYPÁLMÁK A RIO DE JANEIROI BOTANIKUS KERTBŐL.

folyondár. Minden kúszik, kapaszkodik, terjed és törekszik egymáson keresztül-kasul a mint azt már az őserdőkben láttuk. Egymás hátán igyekszik fel minden a magasba, hogy a fojtogató és nyomasztó szorultságból a napfényre jusson. A tropikus élet túltengésének ez

a buja varázsa száz meg száz mértföldön keresztül nem szakad meg sehol. A kép idővel egyhangúvá lesz ugyan de sohasem unalmas. Így például egy helyen, kilométerekre terjedő hosszú területen, hatalmas gránithegyek meredek falai emelkednek előttünk, szakadékoktól barázdákká tépve és hófehéren habzó zúgó vízesésektől tarkítva. Minden talpalatnyi helyet sűrű erdőség borít, a mely hol sötétzöld, hol barnás, hol pedig vöröses. Ebből a sűrűségből merészen emelkednek ki a forró égöv faóriásai, nyílegyenes sudárral, ernyős lombozattal, a melyek teljesen egyenlő magasságban összefolynak, egymásba kapaszkodnak és végtelen nagy zöld kupolát alkotnak. Valamivel lejebb kókuszpálmáktól borított homokzátony nyúlik mélyen be a tengerbe. A pálmák görbe törzsei elcsavarodnak és kereszteződnek; a koronájuk pedig összefolyik úgy, hogy nem lehet megítélni, melyik korona melyik törzshöz tartozik. A törzseiken és ágaikon felkapaszkodó kúszónövények nyúlványa pedig, a mely olyan lenge és könnyű, mint az ökörnyál és göndör, mint a strucztoll, reszket, libben, zizeg és susog a legenyhébb szellőre is. Unalmas, egyhangu azonban a körlégnek, a levegőnek az élete. Miután csaknem folytonosan túl van telítve párával és mindig idegbénítóan forró, ennek folytán a levegő is kevéssé áttetsző és a rajta áthatoló napsugár elveszíti színeit. Az égboltozatot csaknem mindig beborítják az elmosódott szélű, lomhán szálló felhők. Különösen csunya az ég az esős időszakban; színtelen, homályos, szürke, élettelen. Az eső lassan hull belőle, de folytonosan olyan egyenletesen és függélyesen, mintha gépezet szabályozná tömegét s esését. A levegőben nincs egy lehelet, a mely csak parányi változatosságot hozna a nyomasztóan egyhangú szürkeségbe, az esőfonalak hullásába. A partmelletti tenger, a melyen a viharok csak kivételesen fordulnak elő, nem egyéb, mint széles, hatalmas, élettelen hullám, a melyet szemmel észre nem vesz az ember és csak a hajón érzi meg, mint lusta, lomha himbálódzást. Ezt azonban mindig érzi még a legabszolutabb szélcsendben is. Ezek a passzát kigördülő hullámai. A víz színe egyhangu, unalmas; a hullámaival játszó tenger, a száz meg száz színváltozást mutató játék itt ismeretlen.

Ha süt a nap, akkor vakítóan fehér a tenger; ha esik, akkor ólomszürke és fénytelen. A braziliai partokon az oceán nemcsak komoly, zord és mogorva hanem nehézkes, unalmas elernyedt. Mintha folyton álmos lenne és nyomott hangulatú

Ebben az elragadó érdekes és sajátságos környezetben fekszik az a város a melynek kikötője felé tartunk.

„La Cidade de San-Salvador da Bahia do Todos os Santos“,

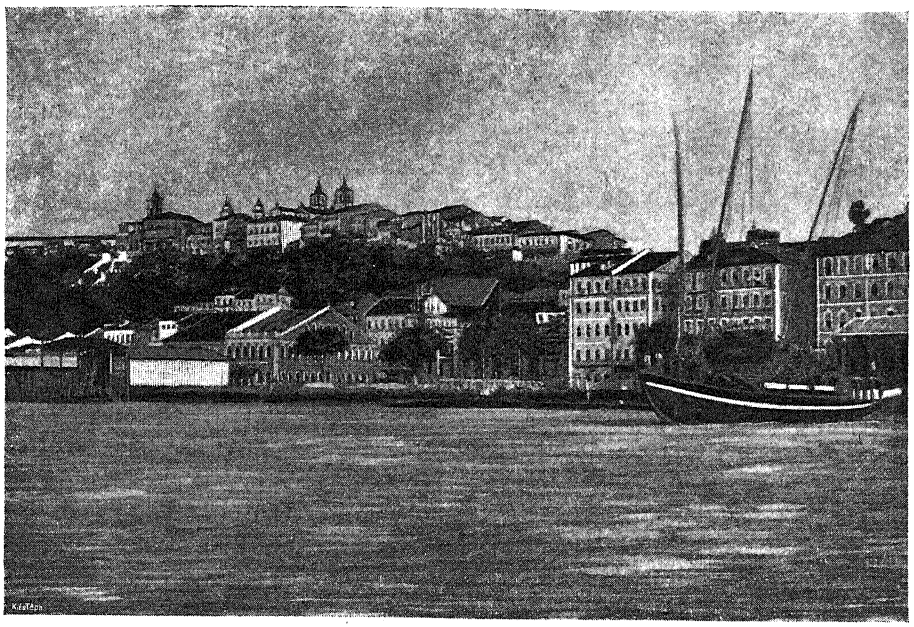

BAHIA.

ez volt egykor a teljes czíme Bahiának; hivatalosan még ma is így hívják. Hogy a régi portugálok az összes szentekre hivatkoztak akkor, a mikor ezt a helyet a bennszülöttektől elfoglalták, az — tekintettel a portugálok és a szentek közötti benső viszonyra — valószínű. A mai „portugál“, ha mindjárt angol, olasz vagy magyar, valószínűleg akkor fohászkodik az összes szentekhez, ha megérkezvén a hajóval az öbölbe és csónakkal a partra jutva, meglátja maga előtt azt az elevátort vagy liftet, a melybe szállania kell, ha a tenger partján elvonuló lármás, piszkos, forró és túltömött alsóvárosból, Cidade-baixából fel akar jutni a felsővárosba, Cidade-altába.

Bahia tudniillik két nagy városrészből áll; az alsóvárosból, a mely csupán nehány a rakparttal párhuzamosan futó utczából áll és a felsővárosból, a mely egy meredek domb tetején épült Az alsó- vagy régi város az üzleti rész; úgy a Rua Praya, a főút, valamint a Rua Nova de Commerçeio csupa raktár. magtár iroda, piacz és korcsma. A felsővárosba gyalog csak egy-két meredek, szűk sikátoron vagy két szélesebb lépcsőn lehet feljutni. 35—38 fok Celsiusnál határozottan nem csábító feladat és a helyzetnek sajátszerű újdonsága sem bír elég csáberővel, hogy az ember gyalog tegye meg ezt az utat. Az idegent, vagy bárki mást is ettől megkímélendő, szolgál a „Parafuzo", azaz az elevátor, a mely a mi budapesti siklónkhoz hasonlóan arra szolgál, hogy felröpítse azokat, a kik a Cidade-altába akarnak jutni. A sikló feltétlenül biztos és szerkezeténél fogva ki van zárva az eshetőség, hogy valami szerencsétlenség történjék rajta. A parafuzo kora hajnaltól késő éjjelig megszakítás nélkül üzemben áll, a polgári osztály és a köznép alaposan igénybe is veszi. A siklón kívül számos hordszék áll a közönség rendelkezésére; az árú- és a lépcsőkön felfelé való személyszállítás, számos négernek és mulattnak adja meg a mindennapi kenyeret, a hozzávaló száraz hússal — carne seccával — együtt.

A felsőváros hű utánzata Lisboânak, az anyavárosnak. Az utczák szélesek, hosszúak és mert halmos, dombos helyre épültek, hol lejtősek, hol ismét meredekek. Két gyönyörű nyilvános térség képezi az új városban a lakosság gyűlhelyét; egyik a Praça do Palaçio, a másik a Passeyo Publico. A mit tropikus növényzet létrehozhat, az képviselve van e két térségen, a melyek szépségre versenyeznek Dél-Amerika bármely városának díszterével. Olyan gyönyörű gyepes tereket, mint a mi parkjainkban, itt nem láthatni; az a finom, bársonyos, egyenletes zöld fű, a mely olyan jól esik a szemnek és jól esnék a talpaknak — ha szabadna lépni rá — itt nem létezik, a minthogy nem létezik sehol, a hol a perzselő, szúró nap kiszárítja a gyenge növényt. E helyett van egy alacsony növény, a mely szalagszerű száraival, a kocsányával, szétterül

a földön; az ettől szabad területeket benövi a vadul tenyésző pudica-mimosa, a melynek levelei szemérmesen összehúzódnak a legcsekélyebb érintésre; temérdek rózsa és jázmin, bájos, kedves illattal; a sötétzöld bokrok közül a Hibiscus és Poinsettia lángvörös és a Bugainvillea halvány rózsaszínű virága; pálmák és aracáriák karcsú, nyúlánk, elegáns törzse nyúlik föl a magasba, mialatt a tövükön tarkaszínű caladiák, zöldessárgán csíkozott croton- és vérvörös coleusbokrok símulnak. Ez a nagyszabású botanikus tudomány ne imponáljon senkinek; onnan ered, hogy minden csoportban egy kis botocska van a földbe szúrva és ezen van a névjegy. Ez a névjegy aztán elárulja, hogy ki és micsoda az a szép növény, virág, bokor vagy fatörzs. Az ember ilyen módon játszva lesz botanikussá és bátran adhatja a nagy — tudóst.

A Passeio Publicoról gyönyörű kilátás nyílik a tágas öbölre, miközben az oceánról átlengő üde, friss esti szellő valóságos jótéteménye a nappal elcsigázott lakosságnak. Bahia az első város, a melyben feltűnik a temérdek templom. (Nem hiába, hogy Lisboâ mintájára épült.) De nemcsak számra nézve, hanem építészeti szempontból is az elsőrendűek közé tartoznak e templomok. Legérdekesebb köztük az alsóvárosban levő templom, a Nossa Senhora della Praya da Conçeiçao, Bahia legrégibb temploma. Az egész épület csupa olyan kőből áll, a melyeket Lisboâ vidékéről hoztak át az oceánon — vitorlás hajókon. Kimagasló épületek a nemzeti múzeum (dicsérettel mondassék, hogy Braziliának majdnem minden valamire való városában gazdag gyűjteményű múzeum áll fenn), továbbá egy hatalmas, nagy szeminárium, a nyilvános könyvtár s az orvosi egyetem. Előkelő szép térség a színház előtti nagy tér s a Campo Largo, a szokásos Szabadság-oszloppal, annak emlékére, a midőn Brazilia 1822-ben függetlennek nyilvánította magát Portugáliától, a melynek járma alatt nyögött attól a perctől kezdve, a midőn Cabral 1500-ban a parton kikötött és rögtön lefoglalta Portugália számára.

Feltűnő sok a néger Bahiaban. Majdnem úgy látszik, hogy az a sok néger, a kiket rabszolgának hoztak át annak idején

Afrika nyugoti partjairól és a legtöbbjét Bahiaban tették partra, innen talán szét sem oszlott. Bahia 140 ezer lakosának (ma már 200 ezren lehetnek) túlnyomó részét négerek alkotják. Hogy miből él ez a nép, a melynek jellemében a lustaság a legkiválóbb vonás, az tisztára rejtély. Mert kényszer nélkül dolgozni sehogy sem fér össze a néger tulajdonságával. Például: a nyolczvanas évek végén egy megelőző óriási sárgaláz-járvány után, pusztító éhinség lépett fel főképen a négerek között. Hogy segítsenek az állapoton, a kormány elhatározta, hogy nagyszabású munkákat végeztet Bahiaban, tudniillik a város rendezését, hogy ezáltal a lakosság alsó rétege munkához jusson. A városrendezést azonban abba kellett hagyni, mert nem akadtak — munkások. A néger tudniillik inkább éhen hal, semhogy rendszeres munkát végezzen.

Csodálatos az az ellentét, a mely az északamerikai négerek s a délamerikai négerek és a fehérek közötti viszonyban fennáll. Dél-Amerikában, főképen Braziliában a néger nem gyűlölt és megvetett, mint Észak-Amerikában sőt teljesen egyenjogosított. A különbség pedig a két faj között — a fehér meg a fekete között — tudvalevőleg nagyon szembetűnő.

Érdekes volt egy péntek reggelen, a néger nők szokásos mise napján, a templomba való felvonulás. Nagy csapatokban vonulnak fel, legszebb ruháikba öltözötten. A néger nők egyáltalában rendkivül hiúk, majdnem olyan nagy mértékben, mint az — európai nők. Nagy súlyt fektetnek a cziczomára. A szegénysorsúaknál azonban csak annyiból áll a cziczomázás, hogy az olcsó ruhájuk rikító színű és ugyancsak rikító színű művirágot raknak föl. A vagyonosabb nők azonban tág teret engednek a cziczomázási dühnek. Mindenekelőtt annyi keményített alsószoknyát kötnek a derekukra, hogy az egykori boldogult krinolin az ő karcsúságában megszégyenülten vonulna háttérbe. A felső szoknya rendkívül rikító tarka szövet; piros, kék és sárga; de nem külön-külön, hanem egyszerre. Az ing mélyen kivágott s minél fehérebb az ing, annál feketébb a mell vagy megfordítva: talán azért oly fehér az ing, mert oly szörnyű fekete a mell. A vállravetett kendő, a mely szintén igen élénk

BAHÍA KIKÖTŐ.

színű, rojtos is meg csipkés is egyszerre. A felrakott temérdek ékszer mennyisége pedig egyszerűen hihetetlen. Egy elég jó képű fiatal néger nőn tíz-tizenkét gyűrűt, nyolcz-tíz karpereczet, hat-nyolcz nyaklánczot mintegy húsz-harmincz amulettel, egy tenyérnagyságú nyakkendőtűt, háromsoros fülbevalót volt alkalmam egyszerre megszámlálni. Említett péntek reggelén épp felvonulni készült a sok néger nő, a midőn hirtelen beállított egy kis gyors záporeső. Egy pillanat alatt száz meg száz tarka szoknya repült a fejekre, vagy pedig egy nagy kendőt borítottak magukra, a mely épp olyan tarka volt, mint a többi ruhájuk. Ezzel a kendővel szokták ugyanis a néger nők a gyermekeiket a csípőjükre kötni, a ki az egyedüli teher, a melyet nem a fejükön hordanak. Különben minden terhet, a legcsekélyebbet és a legsúlyosabbat is, fejükön viselnek; még kedvencz apró majmaikat is, borzas göndör hajukba kapaszkodtatva, magukkal hordják. (Még ma is csodálattal emlékszem vissza a kolozsvári „hóstáti“ asszonyokra, a kik szintén minden vinnivalót a fejükön „hoztak bé“ hozzánk, az unitárius collegiumba: a főtt kukoriczát hófehérre surolt, fénylősárga pántú apró csebrekben, a „lábasházi marczit“ — foszlós, páratlan jóízű kenyeret, — a laczi-pecsenyét és a hetenként mosott fehérneműt. Elegánsabb és könnyebb járású tehervivő lények, mint ezek a karcsú termetű, szép és nyulánk parasztasszonyok Kolozsvárott, nincsenek talán az egész világon.

Nagy átka Bahianak a sárga rém: a sárgaláz, a melynek a fogalma képzeletünkben úgy összenőtt Braziliával, mint akár az őserdő fogalma. Ha egy járvány végig seper Brazilia partjain — a belső részeibe ugyanis ritkán hatol és akkor is csak a partokhoz közel eső területeken — akkor rendesen Rio de Janeiroból vagy Santosból indul ki. Rioban, kivált a régi Rioban, mielőtt a jelenlegi nagyszabású egészségügyi intézkedések életbe léptek, bőségesen akadt alkalom a betegség keletkezésére és széthurczolására. Egyrészt a kikötőváros túlzsufoltsága és az evvel járó szenny meg piszok, másrészt a légkörtisztító állandó szél hiánya a gyűrűalakban körülálló hegyek miatt, továbbá azért is, mert Rio, Brazilia forgalmának mégis a központja.

Braziliába a nyugat-indiai szigetekről került a sárgaláz, ámbár más forrás szerint egy vitorlás hajó hozta volna ide New-Orleansból 1849-ben. Azelőtt teljesen ismeretlen volt ez a betegség Braziliában, azóta azonban évről évre hűségesen meglátogatja valamelyik parti részletét. Még emlékezhetünk az utolsó években dühöngő epidemiára, a mely Bahia és Santos lakosságát tizedelte meg. Nagy előszeretettel pusztít a sárgaláz a kikötőkben horgonyzó hajók személyzetében. Egy rio de janeiro-i orvos tette a megfigyelést, hogy úgy Rioban mint Bahiaban, de főképen Santosban, a hol a sárgaláz úgyszólván sohasem szűnik meg, 100 megbetegülés közül 90 a frissen megérkezett idegenekre esett. A bennszülöttek, tudniillik a braziliaiak, már kevésbbé vannak hajlamosítva a betegségre, míg a négerek úgy látszik teljesen immunisak. A letelepedő fehéreket — európaiakat és amerikaiakat — állandó rettegésben tartja az irtózatos betegség, és összes figyelmüket igénybe veszi az ellene való óvakodás. Ezért lakik a legtöbb európai a tengerparttól lehetőleg messzire és ezért tartanak a városon kívül eső részekben, többnyire a hegyek közt lakást, a honnan naponként néha órákig tartó utazást kell tenniök az irodájukba vagy innen a lakásukba. A mióta azonban megtörtént, hogy még Manaosban, a Rio-Negro partján fekvő városban is már nehányszor pusztított a sárgaláz, meg hogy a magas hegyeken épült villákban lakók közül is számosan pusztultak el e betegségben, azóta nem érzik magukat biztonságban sehol és állandó rettegésben élnek. Igen sokban hozzájárul a betegség terjedhetéséhez az a hihetetlen nembánomság vagy cinizmus, a melyet a bennszülöttek tanusítanak úgy a betegséggel, mint a megbetegültekkel szemben. Akár az indiaiak a pestis és a pestises beteggel szemben vagy a kinaiak a bélpoklosokkal, a japánok a beri-berivel szemben.

Rendesen a forró nyáron — deczembertől áprilisig — dühöng a sárgaláz a legpusztítóbban és a mint belép a csak valamivel hűvösebb időszak, enyhül az epidemia, vagy egészen megszűnik. Akkor a leggyilkosabb hatású, ha a járvány a forró évszak vége felé, márcziusban tör ki; a milyen rövid a tartama, olyan gyilkos

a jellege. Ilyenkor néha kilenczvenre is felrug a halálozási százalék. Az az idegen, a ki ilyen járvány idején kerül először az éppen fertőzött város kikötőjébe, az száz meg száz halállal, azaz egy halálnak a száz meg száz esélyével játszik.

Mi a sárgaláz lényege? Hogyan kezdődik és hogyan végződik? Az első kérdésre röviden annyi a felelet, hogy ez a máj acut szöveti szétesésében áll. Kezdődni pedig úgyszólván semmivel, egy kis rosszulléttel kezdődik és végződik (az esetek legnagyobb részében) mindennel: az élettel.

Vegyünk egy Bahia kikötőjében éppen horgonyt vetett hajóval megérkező erős és egészséges fiatal embert például. Egy-két napon keresztül gondtalanul járkál a kikötőben, érdekkel nézi a város ismeretlen szépségeit; kimegy a várost körülvevő erdőig, vagy nézi a rakparton a hajósok nyüzsgő-mozgalmas életét. Este hazatérve a hajóra, érzi, hogy kissé bágyadt és törődött. Annak tulajdonítván, hogy a sok járás-kelésben fáradt el, nem törődik vele és elalszik. Reggel felébredve roppant gyengének érzi magát és feltűnő halavány. A reggeli nem kell, a hajók körüli mozgalom nem érdekli, a kedélye mélyen lehangolt. Sajátságos izgatottság és remegés fogja el; délután a forróságot tűrhetetlenebbnek tartja, mint máskor; a bőre forró, de egy csepp izzadtság sincs rajta. Undorodik az étel szagától, a szomja ellenben csillapíthatatlan. Este erős rázóhidegroham után beáll a láz, a mely leveri lábáról. Levánszorog a szűk kis kajüttbe, ledűl a keskeny ágyra, a melyet többé el nem hagy — élve.

Az éj folyamán a láz rettentő fokra emelkedik; a hónaljába tett hőmérő eléri a negyvenharmadik fokot. Olyan magasságot, a melyet Európában orvos csak a legritkább esetekben észlel. Minden ízülete, minden izma fáj. Borzasztó félelem, egy halálosan súlyos betegség előli rettegés fogja el. Az első nap végtelen forró lázban telik el, csillapíthatlan szomjúsággal és a leghevesebb ízületi fájdalmakkal. Másnap és harmadnap az állapota nem hogy javulna, de még sokkal rosszabbra fordul. Az előbbi gyötrő fájdalmakhoz újak járulnak; a gyomor és a máj tájékán szúró égető fájdalmakat érez; a szomja fokozódik, de a gyomra nem tűr meg semmit. Az

égő szomjúság oltására lenyelt korty víz sem marad meg. Szája, nyelve, torka olyan száraz, mint a tapló. Egész testét elborítja a sárgaság, a czitrom halványsárga színével kezdődve, a mely a túlérett narancs sötét-sárga színeig fokozódik. Ugyanekkor vérzések állnak be a száján, az orrán és a gyomrából. A nyelve és ajaka megdagadnak és oly tökéletesen erőtelen, hogy egyetlen tagját sem mozdíthatja. A láz, most már a szó szoros értelmében a sárgaláz, folyton a legmagasabb fokon áll.

Beáll a delirium, a túlhevült agy káprázatos, fantasztikus, csalóka játéka. A teste olyan súlyos, mintha az Andesek nehezednének rája. A feje nehéz, mint egy óriás vasgömb; lábszára és karjai képzeletében olyan vastagok, mint az árboczrúd és olyan súlyosak, mint az ágyúcső. S neki azokat folyton emelgetni kell. Az égetően forró testű, gyötrően szomjas ember képzeletében végtelen hómezők jelennek meg, a melyekről hűsítő hideg szél leng feléje. Mire a hűs szél közelébe ér, a hósivatag forró homokpusztává lesz, az onnan lengő szél pedig forróbb, mint a sütőkemencze levegője. Futni akar a forró Samum elől, de ágyúcsőnehéz lábait nem bírja. Jéghegyeket lát; az északi fényben kék, zöld és fehér színben tündöklő hideg, hűsítő jéghegyeket. Meztelen testtel fúrja, tolja magát a jégsziklák közé; mire hozzájuk ér, azok forró sziklatömbök és égető törmelékek. Hűs árnyat, jeget, hideget keres és naptól áthevült sivatagot, homokot és forróságot talál mindenütt.

Negyednapra beáll a nagy változás. A láz hirtelen leszáll a rendes hőmérsékletig, a fájdalmak és vérzések megszűnnek. A fiziológikus secretiók beállván, az előbb taplószerűen száraz repedezett nyelv és száj ismét normálisan nedvesek. A beteg némi étvágyat érez és vele együtt megjön az életkedv. A megkönnyebbült beteg kedélye emelkedett. Most már csak egyetlen vágya van még: el innen; el haza, hazafelé minden áron! Az otthon utáni vágy a betegség ezen visszaeső stádiumában az egyetlen bántó érzés. Alig tudja bevárni, hogy a hajó induljon, hogy jöhessen haza az otthonába, az övéihez. Megnyugszik a viszontlátás édes reményében.

(Viszontlátás azonban itt lenn már nem lesz, csak — odafönn.)

Ezen reménynyel és vágygyal teljes állapot tudniillik nem sokáig tart. Nehány órával vagy legfeljebb két nappal később hirtelen beáll ismét a láz és vele a betegség többi szimptomája. A rettenetes fájdalmak az ízületekben — a beteg a lenge takaró könnyű nyomását nem tudja elviselni — a vérzések minden üregből; a sárga szín mind sötétebbé válik. A gyomor rendkívül fáj és oly túlérzékeny, hogy éppenséggel semmit sem tűr magában. Jóllehet a láz ismét a legmagasabb fokra emelkedett, az öntudat mégis tiszta és megmarad az utolsó leheletig. A betegnek teljes tudata van súlyos állapotáról, érzi a gyötrő fájdalmakat ízületeiben és tudja, hogy előtte a halál. Nehány óra mulva beáll a halál előjele, a tökéletes indolentia, a nembánomságnak és apathiának tiszta képe. Most már nem fáj semmi; sem a fej, sem a gyomor, az ízületek. Jóllehet a nyelve megrepedésig kiszárad és ámbár ismét gyötri a csillapíthatlan szomjúság, nem panaszkodik, nem kér. A rendkívül elgyengült szegény szenvedő végtelen megnyugvással tűri állapotát. Mialatt a sárga szín folyton sötétedik, a beteg szeme kezd homályosodni, érverése alig érezhető, a lélekzete alig hallható. Éjfélig kiszenvedett. — —

A sárgaláz ellen biztosan ható orvosság nincs. A legtöbb, a mit az orvos tehet, abban áll, hogy a lehetőségig enyhíteni törekszik a szenvedő fájdalmait.

HATODIK FEJEZET.

RIO DE JANEIRO.

Mielőtt az ország fővárosába Rio de Janeiroba érnénk, használjuk fel az előttünk álló hosszú tengeri utat és ismerkedjünk meg kissé ezzel a rengeteg országgal, a mely majdnem akkora, mint egész Európa. Annak az utasnak, a ki gőzhajóval végig fut a partokon és csak nehány napot tölt egyik-másik tengerparti városában, nem nyílik elég alkalma mélyebben betekinteni a köztársaság tulajdonképeni életébe. Brazilia azonban az ő történetével, földjével, terményeivel és népeivel olyan nagyszabású, olyan rengeteg nagy, hogy érdemes arra, miszerint általános nagy vonásokban megismerkedjünk vele.

Az 1500-ik év márczius havában hagyta el a portugál flotta Pedro Alvarez Cabral parancsnoksága alatt Lisboâ kikötőjét, azzal a czéllal, hogy Indiába vitorlázzon. A tizenhárom hajóból álló flotta az ezerkétszáz emberrel Vasco di Gama-nak Indiából való szerencsés hazatérésén felbuzdult király parancsára indult oda újabb hódításokra és újabb kincsek zsákmányolására. A flotta alparancsnokai két híres tengerész volt: Barthelemy Diaz és Nicolas Coelho. A flotta azt az utasítást kapta, hogy a midőn elvitorlázott a Cap-Verdei csoporthoz tartozó Sao-Thiago-sziget mellett az afrikai Guinea partjainak magaslatán, távozzon jó messzire az afrikai partoktól, az oceán közepe felé, hogy kikerülje a partok közelében uralkodó forróságot és az ottani szélcsendes régiókat, ellenben használja föl künn a sík tengeren a passzátokat meg az egyenlítői áramot. (Bámulatos, hogy milyen korán és milyen kevés megfigyelések után ismerték már ezeket az annyira fontos tényeket!) Ezen utasításból következtetve az is valószínű, hogy Vasco di Gama már sejtette,

hogy a mai Brazilia irányában szárazföldnek kell lenni, mert hajónaplójában bennfoglaltatik a következő megjegyzés: „A Sao Pedro szikla közelében madarakat láttunk a sík tengeren, a melyek estefelé mindig dél-nyugot irányában repültek el, olyan módon, mint mikor a madarak a szárazföld felé szoktak repülni".

Cabral megfogadta a tanácsot és jó messzire nyugotra vitorlázott ki flottájával. Ennek folytán belejutott a ma „braziliai áram" név alatt ismert áramba, mely a flottát a dél-amerikai partokra hajtotta. Április 21-ikén úszó tengeri növényeket pillantottak meg; egy nappal később pedig egy hegyet a láthatáron. Éppen husvét körül lévén, Cabral a hegyet Monte-Pascal-nak nevezte el, a földet pedig Terra da Vera-Cruz-nak. Április 23-án a szárazföldre lépett nagy kisérettel, a mit ugyancsak megbámultak a parton összegyült bennszülöttek. Cabral két nap után folytatta útját a partok mentén és két nappal később Porto-Seguro-ban, a mai Bahiaban vetett horgonyt, a hol a felfedezett földet a portugál király nevében birtokba vette. Május 2-án ismét tengerre szállt, előbb azonban flottájának egyik leggyorsabb hajóját, egy caravellt, André Conçalves parancsnoksága alatt haza küldötte, hogy Lisboâban jelentést tegyen a fontos felfedezésről. Egy másik nézet szerint Gaspar de Lemos volt a hírtvivő caravell parancsnoka, a ki hazatérés előtt még a mai Pernambucót és Parahybát is érintette.

Miután később, Santosban való tartózkodásunk alkalmával szükségképen még vissza kell térnünk a felfedezés történetére, ezúttal csak annyit említünk meg, hogy a fontos felfedezést Portugália bámulatraméltó vállalkozással aknázta ki és nemsokára éppen olyan terjedelmes hódításokat tett itt nyugoton, mint ezt megelőzően keleten, a mely hódítások csakhamar vitás kérdésekre adtak alkalmat a szintén felfedező és hódító spanyolokkal szemben. Teneriffa leírásánál említettük, hogy VI. Sándor pápa — még Brazilia felfedezése előtt — a vitás kérdésben olyan értelemben döntött, hogy a már felfedezett és az ezután felfedezendő országok olyképen osztassanak meg Portugália és Spanyolország között, hogy mindazok

az országok, a melyek egy bizonyos meridiántól nyugotra esnek, spanyol birtokok legyenek, a keletre esők pedig Portugália birtokához tartozzanak.* Ezen pápai ítélet folytán Portugália csupán Braziliát kapta osztályrészül, míg Dél-Amerika többi része a spanyoloknak jutott; többek között az Amazon és La Plata közötti rész is.

1501-ben ismét három hajóból álló kisebb flotta hagyta el Lisboât, hogy újabb felfedezéseket tegyen az új földön. Ezzel a flottával ment ki a firenzei Amerigo Vespucci is, a ki a portugal király meghívására lépett portugál szolgálatba. A három hajóból álló flotta a Cap-Verdei szigetek magaslatán találkozott azzal a nagy flottával, a mely Cabral vezetése alatt tért vissza indiai útjából. A Cabraltól nyert utasítás folytán a kisebbik flotta szintén kivitorlázott az oceán nyugati felére és a hajósok Cap-St.-Roquenál csakhamar megpillantották a szárazföldet. (Két-három foknyira északra a mai Pernambucótól). Innen délfelé folytatták útjokat és valószínűleg lejutottak a mai Rio Grande do Sulig, sőt talán Uruguay-ig is. Gyakran kötöttek ki a parton, a hol az érintett helyeket arra a névre keresztelték, a mely nevet a kalendáriom azon a napon éppen mutatott. (Innen ered a temérdek szent név Brazilia földrajzában.)

Naplóikban följegyzések vannak Rio de S.-Francisco-ról, Cap S.-Thomasról, Rio de Janeiro-ról, Ilha de S.-Sebastiano-ról. Az 1502. év szeptemberében hazatértek Lisboânba. Hogy ezek a felfedezések összefüggő kolosszális földrészt alkotnak, arról fogalmuk sem volt, azt hitték, hogy csak lánczolata több kisebb-nagyobb szigeteknek, és csak Amerigo Vespucci derítette ki az ő második felfedező útja alkalmával, hogy igenis, egy összefüggő igen nagy földrész az, a mit birtokba vettek.

Nagy jelentőséget azonban nem tulajdonítottak a braziliai partoknak s inkább csak pihenőhelyül használták az Indiákra vezető hosszú útjaik alkalmával.

Közben más nemzetiségek is hozzájárultak Dél-Amerika keleti partjainak a felfedezéséhez. Legélénkebb részt vettek benne a spa-

* Ez a Meridián 370 mértföldre esett nyugotra a Cap-Verdeitől.

nyolok. Igy például Solis volt az, a ki a mai La Plata folyót fedezte föl, a mely nevet később kapta, a midőn Cabot és Garcia 1527-ben a hatalmas folyón messze felvitorláztak a szárazföld belsejébe. Ők fedezték fel az Amazont is. Csakhogy sokkal később. Ez az idő összeesik Gonzales Pizarro kalandos utazásaival Mexico partjain. Francisco de Orellanát, ki Pizarrót az aranyföldekre kisérte, azzal bízta meg, hogy induljon el a reá bízott brigantinéval élelmet szerezni az éhező seregnek, az előremenő felfedező csapatokat pedig kövesse majd az Amazonnak valamelyik mellékfolyóján. Orellána a Coca folyón a Nápoba jutott és ezen végig vitorlázva, az Amazonra. Visszafelé azonban, tudniillik az Amazonon fölfelé, nem tudott menni, részben az erős ellenáram, részben pedig az Amazon felső harmadán előforduló számos vízesés és zátony lehetetlenné tette a felfelé haladást. Ennélfogva elhatározta, hogy felfedező útra indul a saját felelősségére és levitorlázik az Amazonon egészen az oceánig. A kalandos jellemű és aranysóvár hajószemélyzet szívesen vállalkozott a merész és kalandos utazásra. Azoktól a csatáktól, a melyeket Orellana a parti indiánusokkal megvívott és a mely csatákat egy alkalommal indiánus asszonyok — „amazonok“ — ellen vívott, ered állítólag a folyó neve: Amazon. Sokkal valószínűbb persze, hogy az Orellana által látott asszonyok nem harczosok voltak, hanem csak azok az asszonyok, a kik a harczoló férfiaknak a nyilakat hozták és még valószínűbb, hogy a szó az indiánus „Amassona“ szóból ered, a mi azt jelenti: csónakromboló.

1541 nabrán ért ki Orellana az oceán partjára és ezzel az expedicióval Brazilia északi része is meglehetősen ismertté lett. Orellanát bőségesen jutalmazták merész útjáért a spanyolok, a mennyiben az általa felfedezett Amazonvölgy — „Uj-Andaluzia“ helytartójává nevezték ki és tíz évre neki ajándékozták a terület összes jövedelmeit. De már három év mulva, a midőn több hajóval ismét nagyobb felfedező útra indult az Amazonon, hajóinak nagyobb része elpusztult a veszedelmes vizen, legénységének túlnyomó része elpusztult a mocsárlázban és ugyanebben a betegségben pusztult el ő maga is, a hőslelkű, bátor tengerész.

Orellana után csak ritkán merészkedtek hajósok az Amazonon fölvitorlázni. Ezek közé tartozott a híres Walter Raleigh és a franczia De la Revardier, a kik a folyam közepe tájáig jutottak fel. Igen érdekes volt két ferenczrendi barát útja a hatalmas folyón. Ez a két misszionárius ugyanis térítési útja alkalmával lejutott a Nápo folyóig, de visszafelé menni a szárazföldön nem mertek. Inkább neki mentek egy apró kis járművel az előttük egészen ismeretlen viziutaknak és leeveztek és vitorláztak, végig a rengeteg Amozonon.

A végleges és biztos értesülést Raymundo de Noronha adta az Amazonról és egyúttal Brazilia északi részének belsejéről. Noronha ugyanis Pará kormányzója volt abban az időben, a midőn a két franczikánus barát az érdekes utazás után Parába érkezett. A barátoktól nyert felvilágosítás után Noronha egész flottát szerelt fel és mintegy száz portugál katona, s 1290 indiánus kíséretében felhajózott az Amazon felső részébe. Térképileg felvette nemcsak a fő folyamot, hanem valamennyi mellékfolyóját is és a midőn 1639-ben ugyanezen az úton visszatért, az Amazon völgye, Braziliának talán a legszebb, legérdekesebb és legkevésbbé ismert része nyitva állott.

Pedig nagy feladat volt megismerni Braziliát. Az ország ugyanis rengeteg nagy; nyolcz millió 361 ezer négyzetkilometer területe csak valamivel kisebb Európánál, (ez kereken tíz millió négyzetkm.) és a brit Észak-Amerikánál, de kétszerte akkora, mint a tulajdonképeni Kina. Ezen a rengeteg területen azonban nagyon gyér a lakosság; a nyolczvanas évek végén a lakosság száma 15 milliót tett ki (ma valószínűleg 17 millió.) A lakosság túlnyomó nagy része a parti városokban él, míg a belföld egyike a leggyérebben lakott területeknek. A parti városok között van nehány, a melyeknek a lakossága százezernél több, az ország belsejében azonban rengeteg területek vannak, a melyeken két ember sem esik egy négyzetkm.-re, sőt majdnem teljesen lakatlan területek is fordulnak elő.

*

Hogy melyik pont a földgömb legszebb része, azt mindeddig nem tudták az utasok egyetértőleg eldönteni. Nápoly, Pulo-Penang, Colombo vagy Japánnak egyes hegyvidéke és még egynehány más pontja a földnek talál olyan híveket vagy rajongókat, a kik mindenek fölött a legszebbnek tartják; de egyhangú véleményt egyik felől sem mondottak.

Ilyen osztatlan elismerésnek, minden konkurrencziát kizáró általános megcsodálásnak csak egyetlen-egy pontja örvend az egész földgömbnek: Rio de Janeiro kikötője. Olyan elragadó, elbűvölő hatást tesz az emberre, hogy vele szemben megszűnik minden kritika, minden részletezés. Egyetlen érzés marad: hogy elragadó és egyetlen-egy vélemény: hogy páratlan. Minden leírás helyett talán legtöbbet mond egy híres utazónak ez a megjegyzése: „Rio öblének a megpillantása még arra az utazóra is, a ki földkörüli útján hozzászokott már az impozáns és elragadó helyi szépségekhez, még arra is olyan megdöbbentő, meglepő hatást teszen, mintha életében itt pillantaná meg először a tropikus világ bűbájos csodáit". Egy másik kiváló utazó, Adalbert porosz kir. herczeg, tengernagy, ezt mondja róla elragadtatásában: „Sem Nápoly, sem Stambul, sem egyetlen más pontja az ismert földnek, még az Alhambra sem mérkőzhetik azzal a bűbájos, fantasztikus csodavarázszsal, a melyet Rio öble képes az emberre gyakorolni."

A midőn a hajó az oceánról bekanyarodik a hatalmas, tágas öbölbe, a Guara-Bara-ba és olyan óvatosan és lassan halad előre a tükörsíma, vakító fehér fénytől elárasztott sötétkék vizen, mintha önmaga is elbűvölődve a fokonként föltáruló látványtól, az ember azt hiszi, hogy egy tropikus paradicsom nyílik meg előtte.* Sehol sincsenek ehhez hasonlóan merészen felemelkedő parti sziklák, ilyen bizarrul, mondhatni groteszkül egymásra tornyosuló sziklatömbök, mint itt; a temérdek apróbb-nagyobb szigetek és szigetecskék — mind dúsan benőve, valósággal elborítva a túltengő tropikus vegetácziótól — látszólag kifürkészhetetlen labyrinthust képeznek.

* Az öböl bejárata tulajdonképen szűknek mondható; csak egy tmfd széles, míg ellenben az öböl a tágasabb részén tizenhárom tmfd széles.

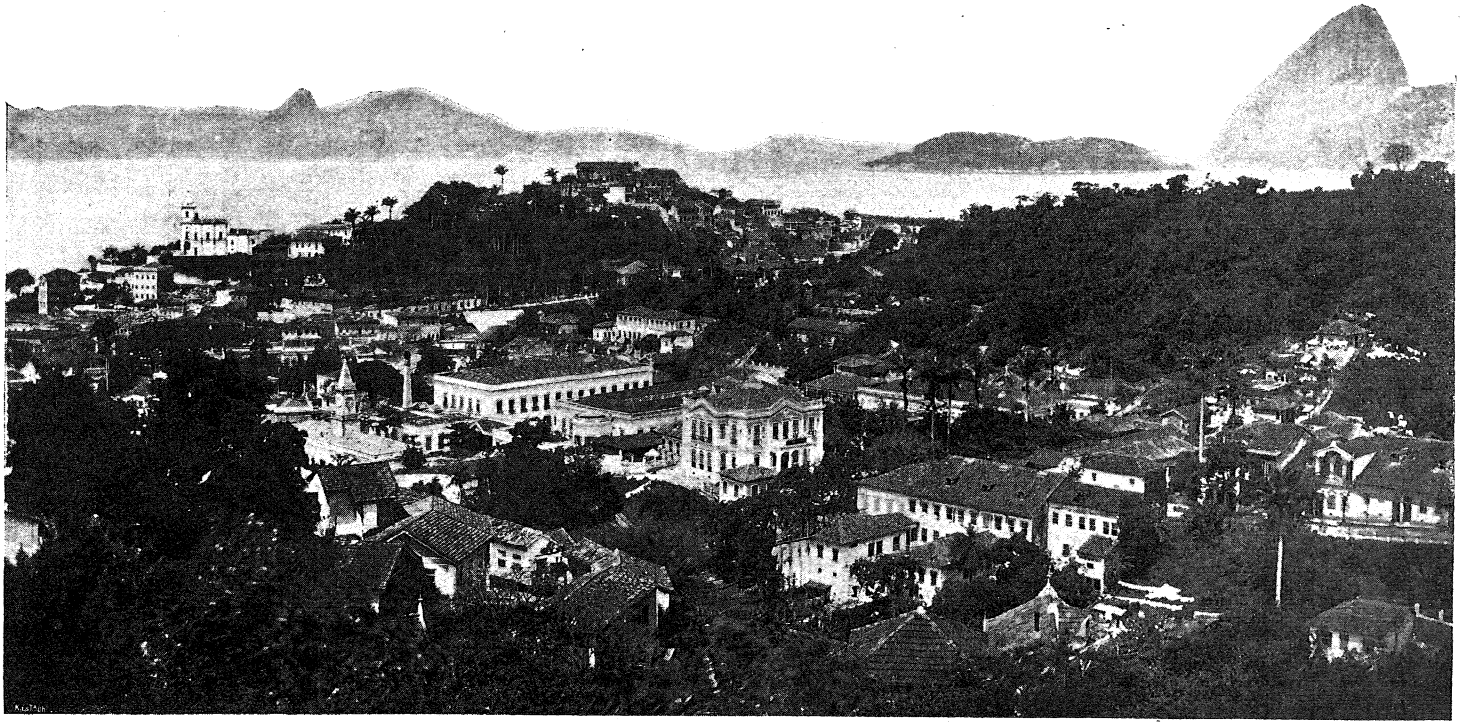

AZ ÖBÖL STA-TEREZIÁBÓL NÉZVE.

De nemcsak az összbenyomás hatása az, a mi olyan elragadóvá teszi a tropikus szépségek e csodáját: maguk a részletek is mind megannyi remekeit képezik a mindenható természetnek, a mely éppen e földrészecske megalkotásánál pazarul adakozó jókedvében lehetett. Az öbölnek a város alatti része olyan, mint egy kaleidoszkopikus kép; a hányat fordul a hajó, jobbra vagy balra, hogy kikerülje az útban álló sziklákat, mindig más és más kép tűnik fel. A szirtcsúcsok, a melyek a tengerből kiemelkednek, például a

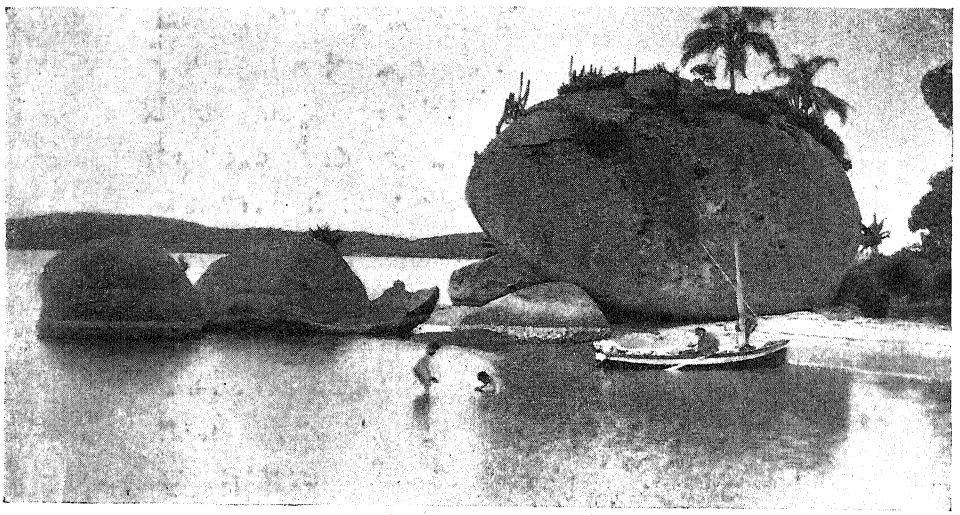

RIO DE JANEIRO. ILDA D'AQUA.

Gavia*, a Tyucca**, a Pão d'Açucar*** (Czukorsüveg), mind fantasztikusan bizarr és groteszk hatásúak. Az öbölben olyan sűrűek az apróbb kis szigetek, hogy azt a benyomást keltik, mintha az őskor előtti gygasok mozaikot akartak volna lerakni a tengerbe. Az egyik parányi kis szigeten, az Ilha de Aguan, hatalmas sziklatömbök feküsznek, csaknem szabályosan kidolgozott gömbalakban. Micsoda titáni játéka

* 900 m. magas hegycsúcsnak, a mely közvetlenül a tenger vizéből emelkedik e magasságra, a teteje olyan lapos, mint ha mesterségesen csinálták volna ilyen lapos asztalformára.

** 1000 méternyi magas gránittömb.

*** 390 m. magas hegy, a mely épp olyan karakterisztikus jelleget ad Rionak, mint például a Gellérthegy vagy a Lánczhíd Budapestnek, vagy a Szent-István torony Bécsnek.

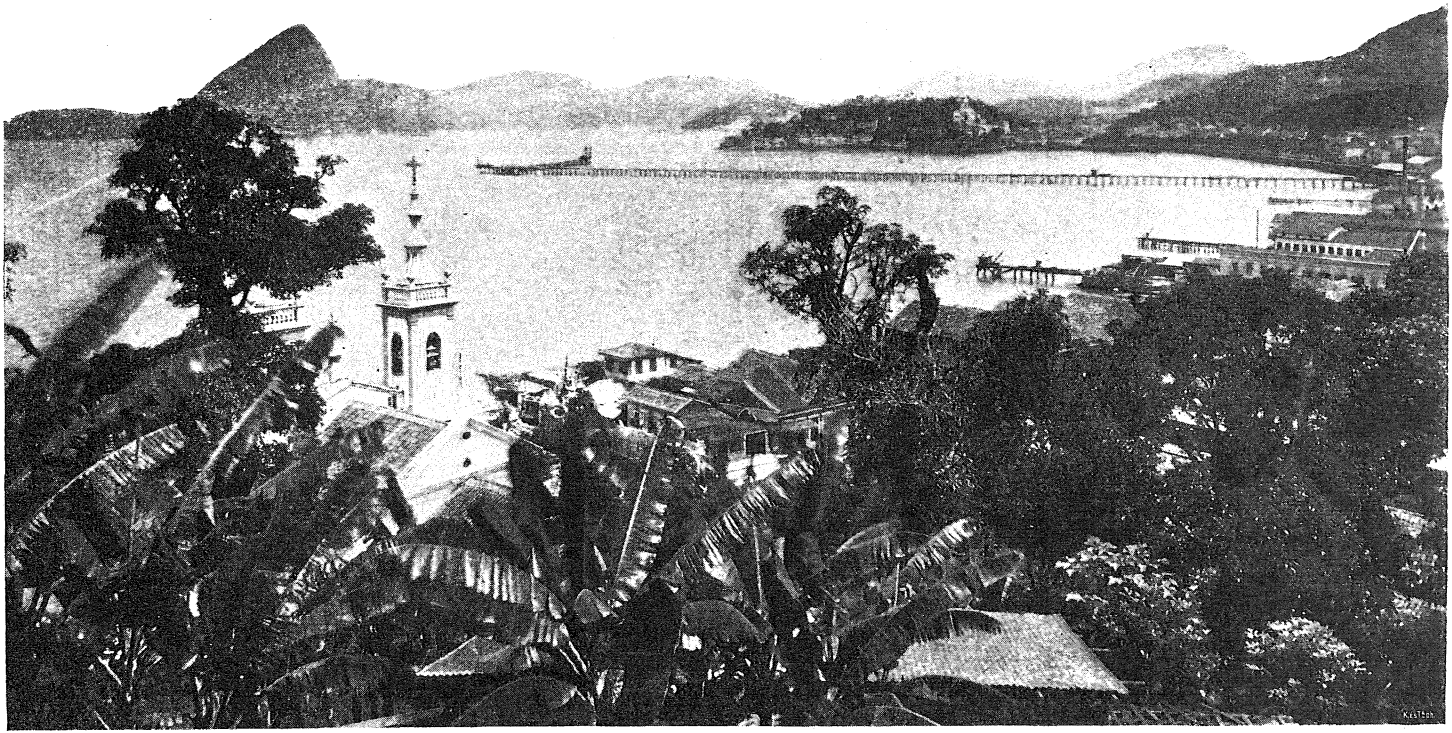

A „MORRO DA GLORIA“ ÉS A „PLAGE DE LAPA“.

lehetett a természetnek, a mely ilyen tükörsíma gömbökre csiszolta az egykori durva trachyt, vagy gránitgömböket! És mintha a buja természet nem elégedett volna meg a kilencz millió négyzetkm. területtel, a melyet Brazilia elfoglal, hogy azt hintse és borítsa be mindent eltakaró növényzetével, hát pálmákat ültetett még a kopár sziklának esővájta hasadékába is.

A mikor a hajó bevonul a kapun, a melyet az egyik oldalon egy sziklaszirten álló erőd, Santa-Cruz, a másik oldalon a Pão de Açucar alkotnak, órákig tart, a míg végighaladunk a város mentén, a mely a Gavia alatt kezdődik. Először jön a Copacabana fehér homokpartja, azután a legnagyobb előváros, Botafogó, a gyönyörű parkká alakított Passeio publico, aztán a Morro Castello, utána Brazilia legnagyobb kórháza, a Casa di Misericordia, a főpiacz, a vámház és záradékul az egykori császári palota, São Cristovao.

A mily impozáns és elragadó az öböl, olyan igénytelen és jelentéktelen maga a város. Az ember úgy érzi magát, mintha megcsalták volna. Az öböl szépségei után ítélve és a várost az öbölből nézve hajlandó azt hinni, hogy e gyönyörűségnek folytatása lesz a városban. És e helyett, a mint a partra száll, egy várost lát maga előtt, a mely igénytelen, egyszerű, sőt közönséges. Ez persze arra a városra szól, a milyen az a nyolczvanas évek végén volt. Hogy milyen kolosszális átalakuláson mehetett azonban keresztül máig, azt jellemzi az, hogy akkor a városnak mintegy 450,000 lakosa lehetett, ma pedig 700,000-nél is több van. (Képzeljük el Budapestet 1888-ban és hasonlítsuk össze az 1905-beli Budapesttel.)

A szabálytalanul elterülő és szabálytalanul épült város részben dombos területen fekszik. Az utczák szűkek, sötétek, meglehetős piszkosak. A régi városban, a melyik az öböl partján terül el, alig van építmény, a mely magára vonná a figyelmet. Még a legélénkebb és a legelőkelőbb utczák is, mint például a Rua do Ouvidor, a mi Váczi-utczánknak megfelelő utczája Rionak, igénytelen, szűk és sötét. Pedig egész Braziliának ebben az utczában vannak a legelőkelőbb üzletei és legszebb kirakatai. Hogy milyen „előkelő“, kitűnik abból, hogy a Rua de Ouvidoron nincs kocsiközlekedés; a gyalog-

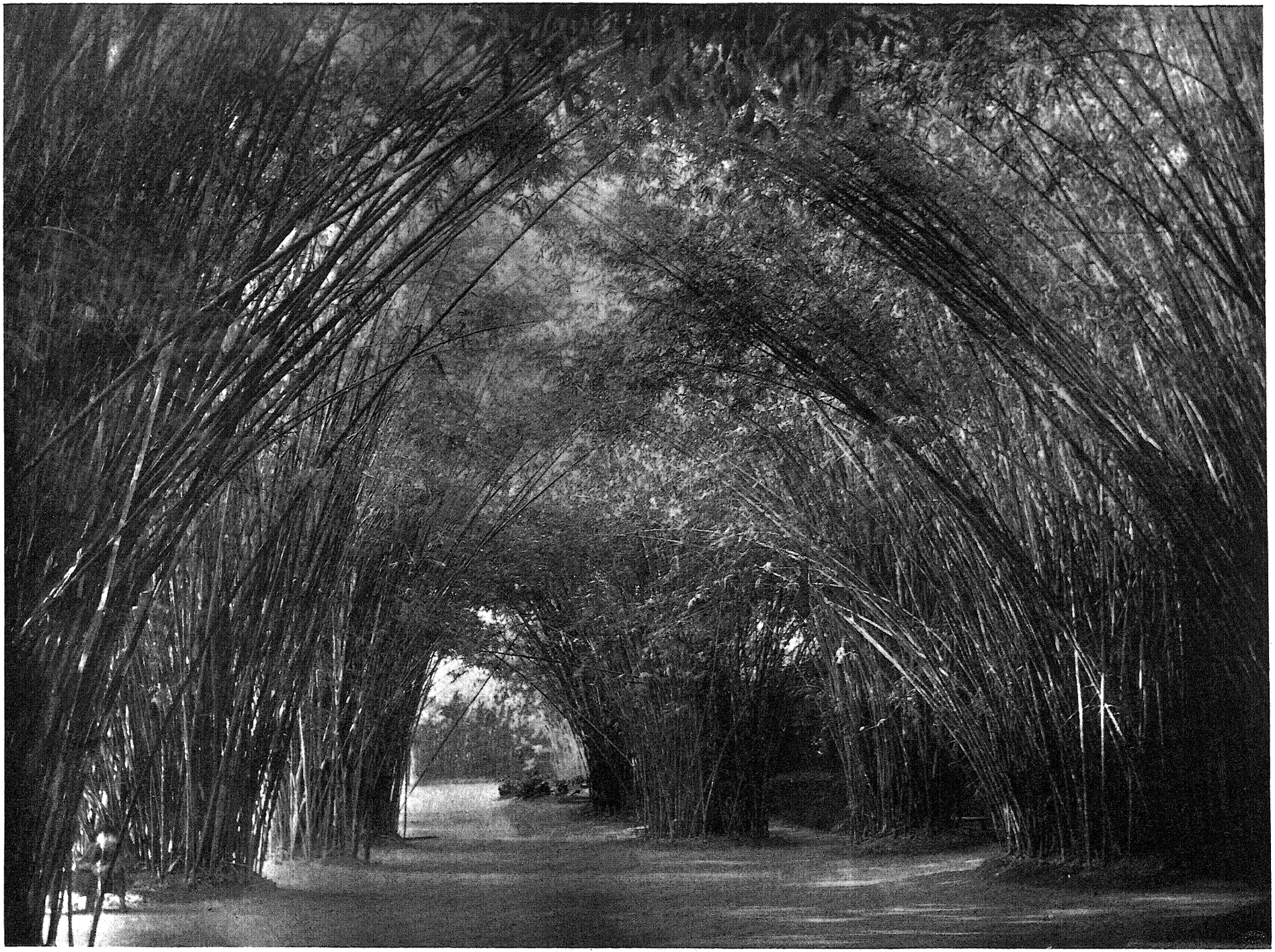

Műmelléklet Gáspár Ferencz művéhez.

RIO DE JANEIRO. BAMBUSZCSOPORT A BOTANIKUS KERTBEN.

járók olyan sűrűen lepik el az utczát, hogy a kocsiknak nincs helyük. A néger-elem meg valamennyi más „színes“, nem látható az Ouvidor-utczában. Ez a „tiszta braziliai“ utczája, a melyben az elegánsan öltözött fiatalság sétál, gesztikulál, flirtel és vásárol. A fiatal urak határozottan elegánsul vannak öltözve, a legutolsó angol divat szerint. Csak a lábbeli kérdésben vannak némi zavarok; tudniillik igen jól illő fényes lakkczipőt viselnek és fekete szalagos monoklit. Ha a kettővel egy kis baj van, könnyen segítenek rajta. A szűk lakkczipőn egyszerűen — lyukat vágnak ott, a hol szorít, a monoklit pedig, a mely nem akar megállani, azt — az ujjakkal tartják a rendeltetési helyén.

Elegánsul öltözött hölgyek is sűrűn láthatók a Rua Ouvidoron; persze nem angol, hanem franczia divat szerint öltözve. A keztyű nem kötelező (ehhez nagyon meleg van); ellenben graczióz usan és kedvesen kezelik a legyezőt. A sok legyező úgy suhog és csattog a nyilt utczán, mint nálunk a bálteremben a souper-csárdás hatodik „hogyvoltja“ után. A gyalogjárók tömegében könyökkel taszigálódik a sok apró utczagyerek, ujságot, sorsjegyet, czukorkákat kínálva, meg „refrescokat“, tudniillik szódavizet, gazeuset és más hűsítő italokat a megfelelő syrupokkal.

Hasonlóan népes és eleven az Ouvidor-utczának folytatása, a Rua Direita, vagy a hogyan hivatalosan nevezik: a Rua Primeiro de Marco, a mely szintén sokban hasonlít a mi Koronaherczeg-utczánkhoz. A Rua Primeiro de Março ban (Márczius elseje-utcza) van a postaépület, a melynek a külsője nagyjában európai stylusú, de a berendezése, illetőleg szervezése — értem alatta a hivatalnoki kart — tiszta „braziliai“. Egy ajánlott levél, vagy távirat feladása, egy post restante levél kiadása a bosszúságok lánczolata. A postahivatalnokok, köztük sok gigerlisen öltözött, nyegle külsejű fiatal úr, bámulatos nyugalommal, hogy ne mondjam: impertinens nemtörődömséggel tisztogatja körmeit a rács mögött, vagy simogatja a szénfekete bajuszt, vagy hántogatja ki a bonbont a selyempapirosból, ha akárhogyan tolong is a türelmetlen közönség a rács előtt. Úgy mint valamennyi más hivatalnok, ezek is a sűrűn változó

kormánynak a protegáltjai, vagy teremtményei. Tudás, szorgalom, iparkodás itt egészen mellékes — volna, ha egyáltalában léteznék; a jól protegált egyén lesz a hivatalnok és mint mindenütt a világon, a protekczió folytán hivatalhoz jutott ember éretlen indolenciájával meg a saját értékét túlbecsülő ember gőgjével bánnak el azokkal, a kik reájok vannak utalva. Hogy a mennykőbe ne szállna pöffeszkedés egy ily jelentéktelen lény kevés agyvelejébe, a mikor látja, hogy tíz-húsz ember szorong, türelmetlenkedik s egyedül ő tőle függ a dolgaik elintézése. Hiszen ez olyan pazar élvezet, hogy még egy nem braziliainak is meg lehet bocsájtani.

Ugyancsak a postaépület az, a melynek az egyik szobájában születik meg az a villany szikra, a mely néha Budapest Koronaherczeg-utczájában sürgönybetű alakjában lát napvilágot. Tudniillik ebből az épületből indul ki Brazilia tengeralatti sürgönyforgalma, a melynek végpontja Pernambuco és St.-Thomas Nyugat-Indiában. Ugyancsak a Rua Direita a fő ütere a braziliai nagykereskedelemnek, a menynyiben itt van a börze és azok a nagy üzletek meg irodák, a melyek a milliárdokra menő ki- és beviteli forgalmat minden téren szabályozzák.

Egynehány nagyobb térsége Rionak olyan nagyszabású, mint Európa bármely elsőrendű városában levők; de jelentősége vagy némi architektonikus értéke csupán a Praça de Tiradentes-nek s a Praça da Republicának (a régi Praça d'Acclamaçaonak van). Ez utóbbin van I. Dom Pedrónak, Brazilia első császárjának eléggé impozáns lovas szobra. Mikor a mult század elején az újkori Nagy Sándor, I. Napoleon, végigsepert Európán, Portugália azon időbeli királya, VI. János családjával együtt Braziliába menekült és megtörtént az a páratlan eset, hogy az uralkodó a gyarmatról intézte az anyaország sorsát.

A Boa Vistai gyönyörű kastélyban élő uralkodó család azonban az új otthonban sem talált nyugalmat. Brazilia tudniillik megunta az anyaország részéről történő örökös kiszipolyozását, a mostoha bánásmódot s egyszer felháborodásában, támogatva a hirtelen keletkezett forradalom által, megtagadta az anyját, Portugáliát és önálló

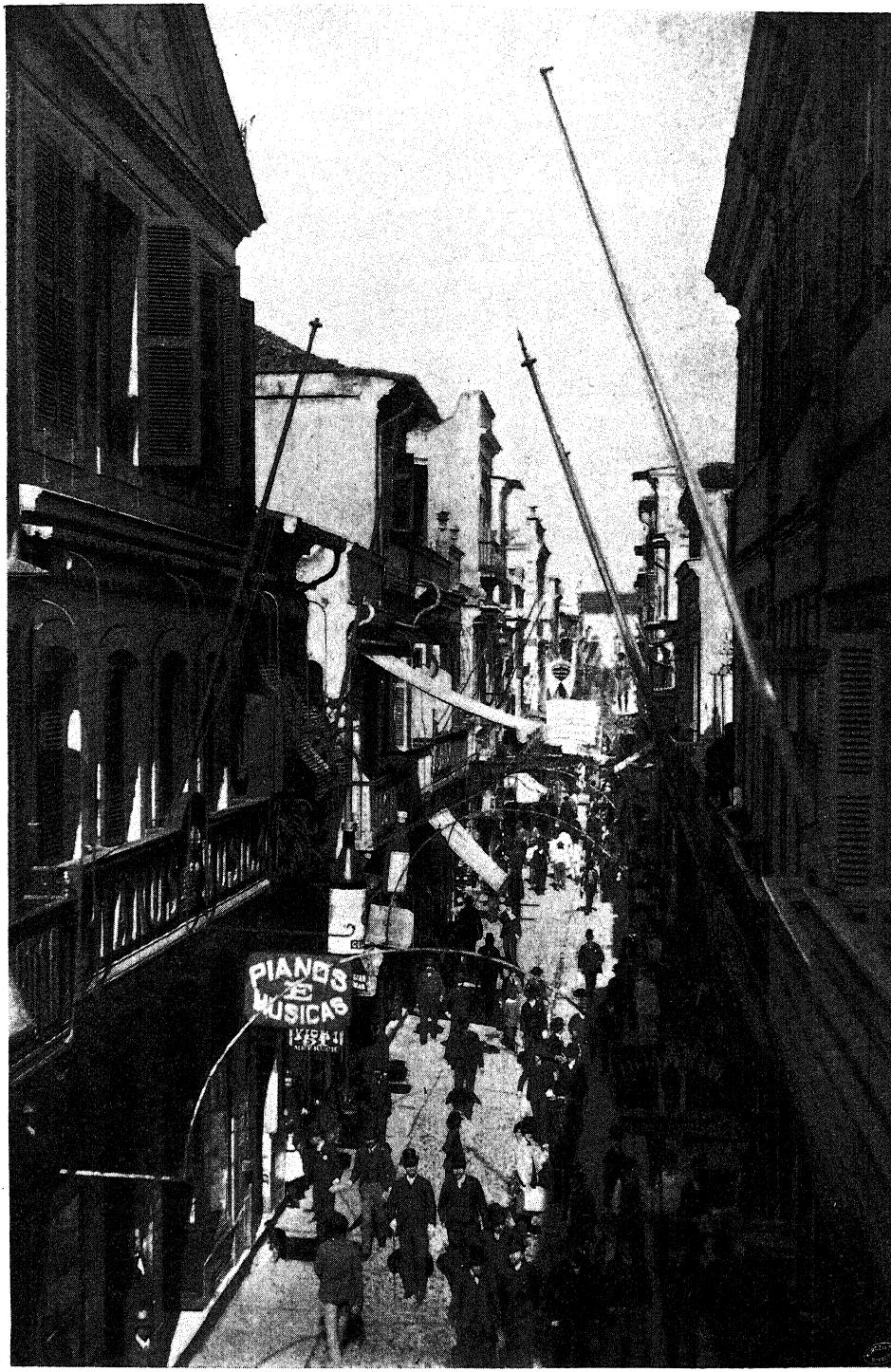

RUA DO QUIDOR.

császársággá lett. Első császárnak az éppen kéznél levő trónörököst, II. János fiát. I. Dom Pedrót választották meg, a ki részben minket magyarokat is érdekel egy kissé, a mennyiben a felesége, Brazilia

RIO DE JANEIRO. RUA Imo DE MARÇO.

első császárnéja, I. Ferencz magyar királynak (és osztrák császárnak) volt a leánya. A neve: Leopoldina.

Az amerikai köztársaságok földjén azonban természetes, hogy a császárság sem állhatott fenn sokáig s nemsokára szintén

köztársasággá alakult. 1889-ben az északamerikai Egyesült-Államok mintájára átformálták az alkotmányát és a 20 provinciára osztott államot „Estados Unidos de Brazil“ név alatt összpontosították.

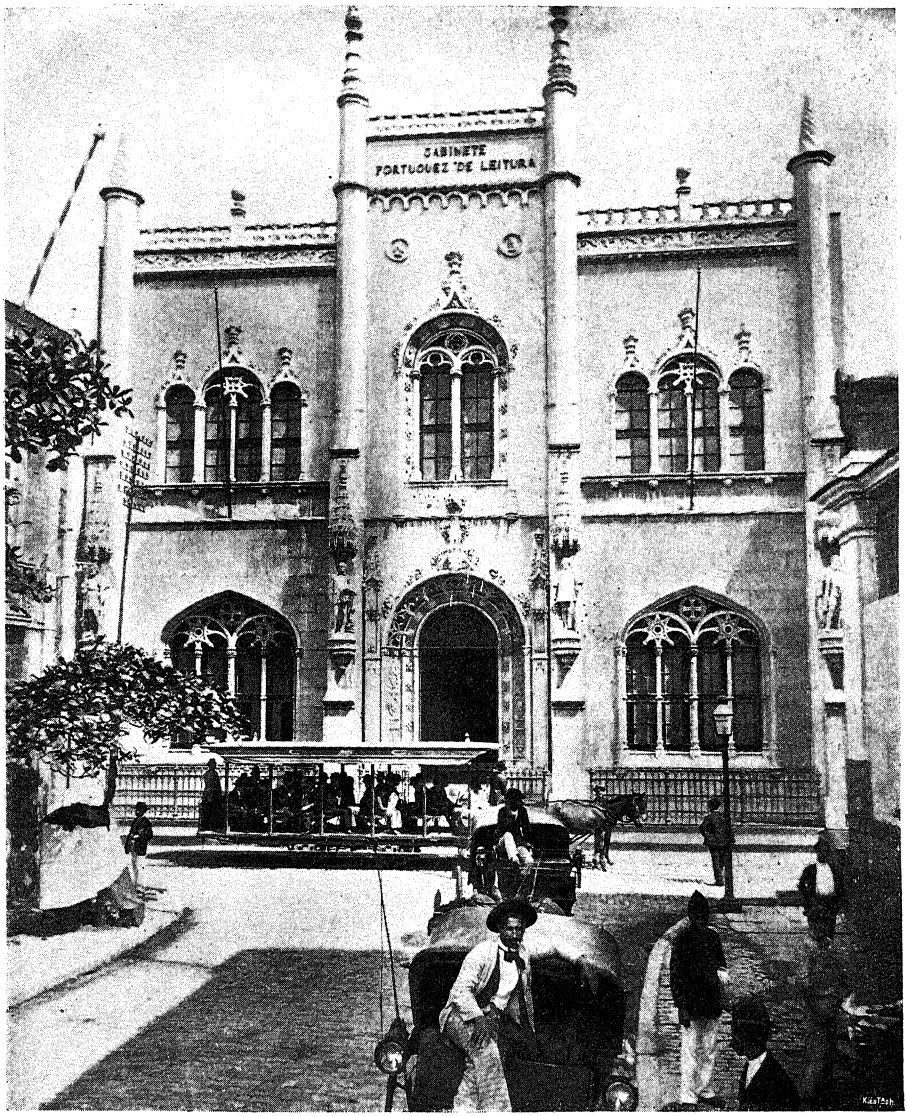

RIO DE JANEIRO. CABINET PORTUQUEZ DE LEITURA.

A legszebb és legkultiváltabb része Rionak az öböl partján végighúzódó gyönyörű park, a Passeyo Publico. E park sűrű lombozata még a forró déli órákban is hűs árnyékot ad. Valószínűleg ez a város büszkesége, mert a reá fordított gond

valóságos paradicsomot hozott létre az aránylag elég nagy területen. A rajta keresztül futó kis patak a partján álló lombfákkal, a temérdek sok virág, a gyepes részek, a melyeknek közepén bámulatosan szépen csoportosított virágágyak állanak, díszére válhatna Európa legszebb parkjának. Még a tropikus szépségektől már elkényeztetett szemet is meglepi szépségével ez a botanikus kert, a mely mintegy másfél órára esik a város központjától, a Passeyo Publicótól. Az odavezető út — akkor még öszvérektől vont tramwayn — végigvezet Botafogo elővárosán egészen a Corcovado hegy lábáig. A mikor az ember a botanikus kert kapujához ér és megpillantja két oldalt a két sor hatalmas pálmasudarakat, a csodálat és a meglepetés egy önkénytelen felkiáltásban nyilatkozik: „ez bámulatos, ez elragadó!“ Mintegy 70—75 kolosszális pálmafa áll két nyílegyenes sorban; valamennyi egyformán magas, szédületesen magas; valamennyinek a sudara talán mathematikailag egyformán vastag, a kérgük fénylő, gyöngyszürke. Mintha nem is fasudarak lennének, hanem gondosan kidolgozott márványoszlopok, a melyeknek a csúcsára egy fantasztikusan gondolkozó, bizarr ötletű művész zöld lombkoronát faragott volna. Ezek azok a híres királypálmák, a melyeknek ősét VI. János király Nyugot-Indiából hozatta, már jól kifejlett nagyságban. Ebből az egyből származott aztán ez az impozáns két sor fa, a melyhez hasonló talán nincs az egész világon. E példátlan szépségű fákon kívül a botanikus kert még egynehány érdekes növénynek az otthona. Itt van például a híres „halálfa“, a melyről a mese kering, hogy a ki az árnyékában elalszik, az soha többé fel nem ébred.* A „Gicativa“, az őserdők óriása; a coca-cserje, a melynek a levele nemcsak élvezetet nyújt, hanem a lankadt erőt is felfrissíti; (ennek a leveléből készítik a legáldásosabb gyógyszerek egyikét, a cocaint, a mely feltétlenül fájdalomcsillapító szer, ha az oldatát

* A meséből igaz annyi, hogy a kérgéből kifolyó tejszerű nedv, ha a bőrre jut, nemcsak rendkívül fájdalmas hólyagot húz, hanem nehezen gyógyuló fekély is támad a helyén; és hogy az árnyéka halálthozó lenne, ez arra vezethető vissza, hogy rendesen vulkanikus talajon nő, a melyből persze akárhány helyen tényleg gyilkos szénsavas gáz fejlődik.

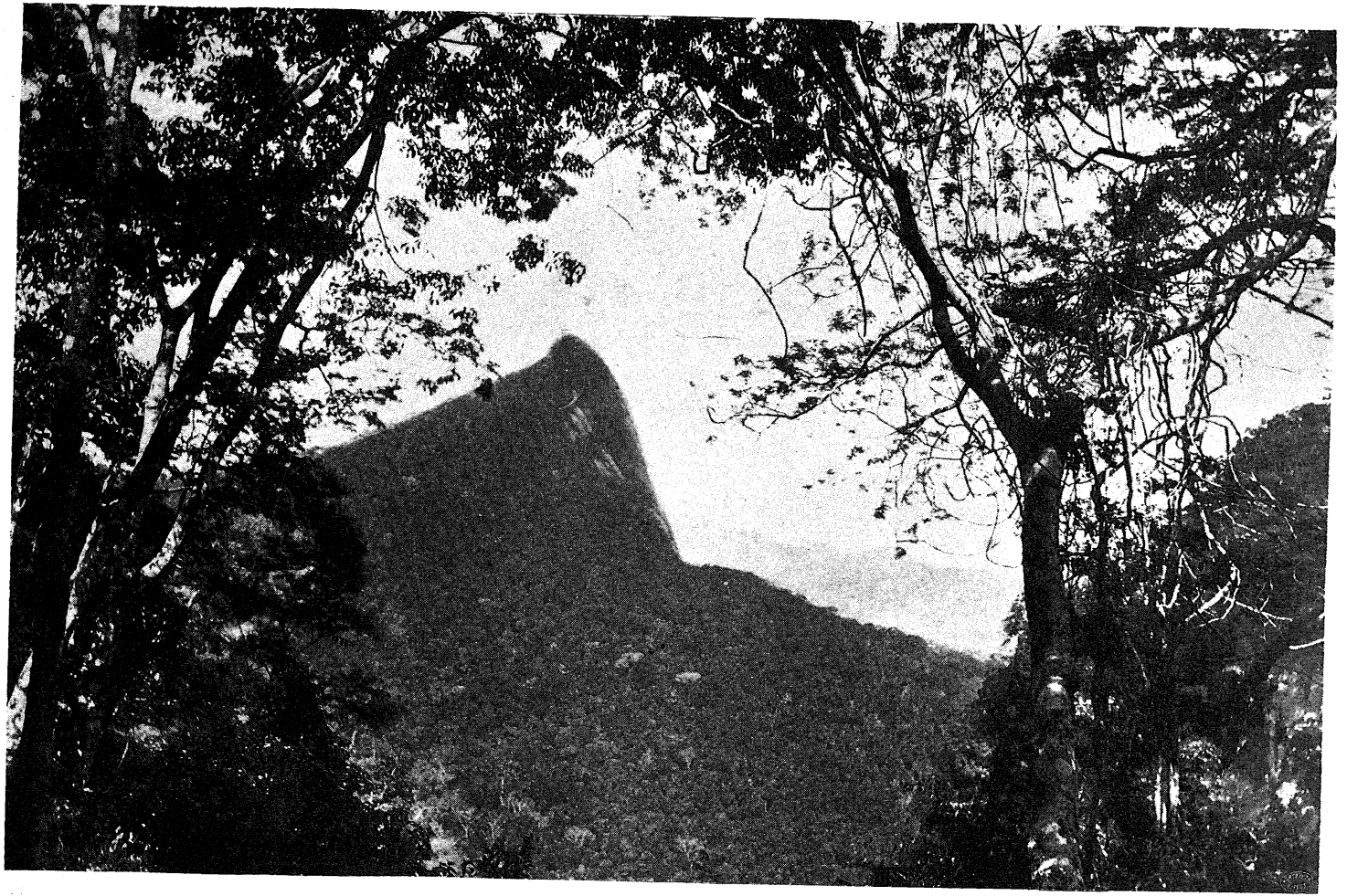

A CORIOVADO AZ AQUEDUCTRÓL NÉZVE

a nyákhártyákra — szembe, orrba, gégébe — becsepegtetik, vagy a bőralatti szövetbe fecskendővel befecskendezik). Itt van továbbá a máté-fa, a melynek a leveléből nyert tea olyan általános élvezeti czikk Dél-Amerikában, mint például Kinában az ottani tea (még bővebben szólunk majd róla); továbbá itt van az „Uirari" (curare), a melynek biztosan ölő mérgét használták az indiánusok a nyilaik hegyén; a méreg olyan erős, olyan biztosan ölő, hogy egy parányi belőle pár percz alatt megöli a legerősebb ökröt is. Kiváló szépsége e botanikus kertnek a temérdek bambusz, a mely egyes helyeken széles nagy köröket alkot. A tetejük összenő és szép lombsátort hoz létre; a lágyan rengő hajlékony nád között átszűrődő napsugár fantasztikus világítást hoz létre a körben, a hajló nád zizegése pedig olyan, mint a bölcsődal; édesen altató; (még jó, hogy nem ezeknek a közelében áll a — halálfa, mert még valóvá válhatna a mese).

Igen jó botanikusnak kell annak egyáltalában lenni, a ki ebben a világ minden részéről összehordott és Braziliában nem is honos növényeken el tud igazodni. Mi azonban, mint minden laikus, megelégszünk azzal a gyönyörűséggel, a melyet mint látványosság idéznek elő és nem törjük a fejünket családi leszármazásuk kiszámításával. Ez máskülönben is felesleges lenne, hát még ebben a borzasztó — forróságban!

Említettük, hogy a botanikus kert a Corcovadóhegy tövében terül el. Gyönyörű, buja növényzettel borított csúcsára, a mely mintegy 750—800 méter magas, kényelmes fogaskerekű vasút vezet. Lóvasúttal a Sarangeiras völgyig lehet jutni, a minthogy az elővárosaival együtt rengeteg terjedelmű Riónak minden részébe szétágazik a lóvasúti hálózat; Sarangierasnál a hegycsúcshoz közel fekszik Rionak nehány előkelő szanatóriuma, a melyben a megbetegült curópaiak hozzák helyre megrongált egészségüket. Rio de Janeiro éppenséggel nem tartozik az egészséges városok közé. Eltekintve a nyomasztó nehéz levegőtől, az örökké páradús körlégtől, meg a tikkasztó forróságtól, maguk a helyi viszonyok sem kedvezők. A város közelében levő mocsaras mélyedések a közeli erdőkben rothadó temérdek szerves anyag, az egy s más tekintetben hiányos hygienikus berendezés együt-

FOGASKERÉKŰ A CORCOVADÓRÁN.

tesen hozzájárulnak; hogy a különböző betegségek a legcsekélyebb okra, járványszerűleg lépjenek fel. A sárgaláztól valósággal retteg egész Rio, a minthogy retteg Braziliának egész partvidéke. Szolgáljon azonban a város dicséretéül, hogy oly sok kórháza van, mint Európa bármely elsőrendű városának. Például a Misericordia, a Castello halmon lévő hatalmas épület-complexus és Brazilia legnagyobb kórháza, egyszersmind orvos-egyetemi klinikája, feltét-

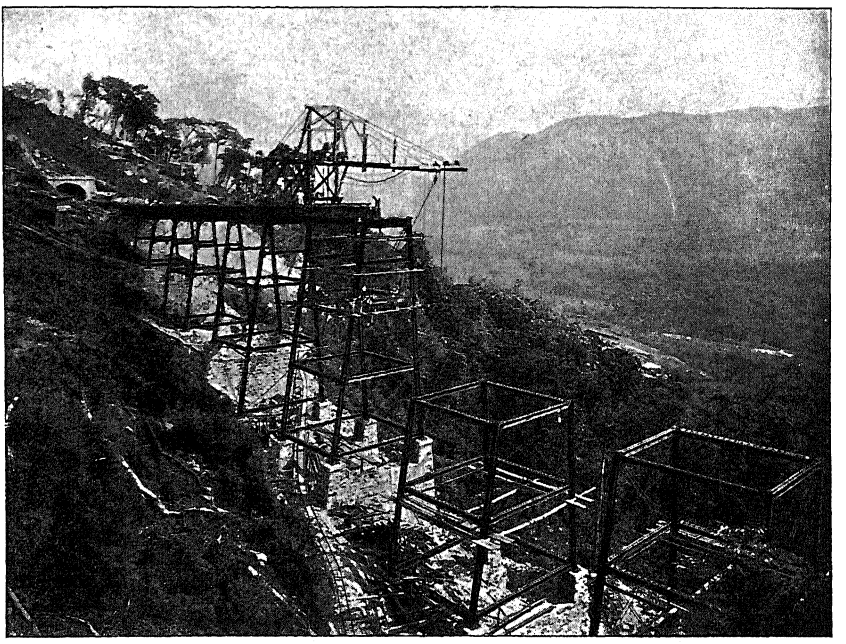

VIADUCT-ÉPITÉS.

lenül európai színvonalú. Ugyancsak nagy terjedelmű a Hospiçio da Nuestra Sennora da Sande, szemben az Ilha de Santa Barbarával; a Praya la Lapa között fekvő de Beneficiença Portugueze stb. Az itt felsoroltakon kívül van még talán egy tuczat, a melyeket csaknem kizárólag a közadakozásokon begyűlt pénzen tartanak fel.

A ki teheti, az „nyárára“ * Rion kívül lakik; főképen a külföldiek

* Nyár alatt értendő a novembertől február végéig terjedő időszak, a mely annyiban különbözik a „téltől“, julius—augusztustól, hogy „csak“ öt-hatszor esik az eső napjában, holott télen nyolcz-tízszer is, azaz csaknem folytonosan. A hőmérsékletben alig van említésreméltó különbség.

Petropolisba is, de még inkább Novo-Friburgoba nehéz és fáradságos a kirándulás, meg költséges is. De ha sokkal fárasztóbb és még költségesebb is lenne, akkor is érdemes a kirándulást megtenni. A rioi nyomasztó, fülledt levegő és tikkasztó hőség után, valósággal felüdül az ember és felfrissülve tér vissza a városba.

*

Csaknem typikusnak mondható Rio de Janeirora a lóvasút. Előzetesen megjegyezhetjük már e helyen, hogy Dél-Amerika valamennyi városában a lóvasúti hálózat nagy szerepet játszik. Rionak

NICTEROY.

minden valamire való utczáján végigvezet a lóvasút és a legtávolabb fekvő külvárosok meg kirándulóhelyek kényelmes lóvasúti közlekedéssel vannak összekötve a főváros központjával. A kocsikba erőteljes gyönyörű pár öszvér van befogva, a melyek a bondot — így hívják általában a lóvasúti kocsit — nekünk szokatlan gyorsasággal röpítik. Tekintettel az óriási távolságra és az esteli nagy forgalomra, a közlekedés éjjel sem szünetel. A kocsik kényelmesek, szépek és majdnem hihetetlen, de tény, hogy nagyon tisztán vannak tartva. Tolongásról, tyúkszemtiprásról, ötszörös ellenőrzésről szó sincs. Az ember megváltja jegyét és rögtön el is dobhatja, a minthogy el is dobja mindenki, mert senkinek sem jut eszébe idegesen szorongatni az apró kis papirdarabkát attól való rettegésében, hogy jön a mumus, az ellenőr, a ki először végignézi a jegyet, aztán bepillant a kalauz könyvébe, aztán gyanusan végignézi a jegy tulajdonosát és végül

még egyszer fürkészi a jegyet. Sőt kezet sem kell fogni búcsúzásképen az ellenőrző kalauzzal, mint például Budapesten a földalatti villamos vasút kiszállóhelyein.

A demokratáknak is nagy örömük telne a rioi lóvasúti kocsikban. A kocsikban ugyanis a legteljesebb egyenlőség uralkodik; a megváltott jegy árával mindenki jogot váltott ahhoz, hogy ülőhelyet kapjon; a boutonos úrnőnek meg a czilinderes úrnak eszébe sem jut elvárni a másik asszonytól, a kinek bouton helyett butyora van, hogy neki adja át a helyét. De a butyort vivő asszony sem gondol arra, hogy talán illenék átadni a helyet a szegény „nagyságának". A czilinderes úr sem várja el a közszolgától, a ki hajnaltól estig támogatja az utczasarkot, hogy az ő belépésére felugorjon és adja át neki a helyét, a ki talán most jön a kávéházból, a hol órákig ült a kártyaasztalnál. A braziliai miniszter — Braziliában a miniszter fölszáll a bondra — nyugodtan helyet foglal a néger mellett, az előkelően öltözött úrnő pedig orrfintorítás nélkül ül le az egyszerű mulatt nő mellé.

Furcsa, hogy a nyitott kocsikon a viteldíj magasabb, mint a csukottakon. A logika szerint pedig úgy lenne helyes, hogy miután a csukott kocsi nehezebb és az öszvéreknek többet kell húzniok, hát ez legyen a drágább; de Rio de Janeiroban, Braziliában meg a — lóvasúti társulatoknál nem mindig a logika a fő, hanem — a viteldíj.*

A művészetnek meg a tudománynak mindig mostoha talaja volt Brazilia, így tehát annak személyesítője, a főváros is, a melynek különben igen szép czíme is van; úgy hívják: „Muito leal e heroica;" nagyon loyális és hősies. Egyrészt sokkal újabb az egész nemzet, semhogy idő előtt lett volna a művészet megérlelésére; márészt pedig a braziliai szentháromság: kávé, czukor és gyapot absorbeálta az összes szellemi ténykedésöket.

Így például az építészet, idegen városban a művészetnek

* Néhány évvel ezelőtt, talán 1898-ban, úgy Rioban, mint Brazilia több más városában az összes vonalakat villamos erőre rendezték be és ugyanekkor léptették életbe a telefont is. Kár; azok a gyönyörű öszvérek, okos barna szemeikkel s karcsú magas patáikkal, a sok kedvesen csilingelő csengővel igen rokonszenves részét alkották Rio de Janeironak.

leghamarabb szembetűnő ága, igen mostoha kezek között lehetett Rio épülésekor. Az utczák túlnyomó nagy része szűk, keskeny, sötét, dohos; az utczák szélessége semmiféle arányban sem áll az épületek magasságával. A monumentális épületeken is meglátszik, hogy igen avatatlan kezek rajzolták a terveket. A templomok például rendszerint hatalmas hosszúkás négyszöget alkotnak; belül egyetlen hajóból áll az egész templom, a melyet körös-körül fut a karzat, kívül pedig egyszerűen fehérre vannak meszelve. A nagyobbszabású középületek létrehozásánál a művészet hiányán kívül érvényre jutott a protekczió, a pénzek kezelése körül a laza ellenőrzés. Így például a börze építése éveken át szünetelt, mert a tervező művészek és építészek évekig czivódtak a tervek kivihetőségén s az épület biztonsága fölött. A hatalmas postaépület már egészen kész volt, a mikor rájöttek, hogy a földszint meg az első emelet közötti félemeletet a tervből — kifelejtették.

A polgári házak, a bérkaszárnyák, a kényelemnek, az egészségügyre való tekinteteknek meg az észszerű beosztásának teljes hiányával vannak építve. Megjegyzendő, hogy az az igazán szép braziliai szokás, hogy egy házban csak egy család lakjon, Rioban már nem olyan általános. A világvárosok átka Riot sem kímélte meg; az emberek itt már kötelesek valakinek alatta, fölötte, mögötte és mellette lakni. Kedélyes, kedves, meleg otthon, a minőre például mi, közép-európaiak, a mi szobáinkat bárminő viszonyok között átalakítjuk, az Rioban talán ismeretlen. E pontnál azonban tekintetbe kell vennünk, hogy a braziliainak a lakása nem olyan állandó tartózkodási hely, mint pl. az európainak. A braziliainak lakása, mondá egyszer a tragikus véget ért Miksa császár, felváltva nap- és esőernyő; éjszakára pedig egy mennyezetes ágy, a melyben büntetlenül lehet kigombolózni, ha az ember egy kis friss levegőt akar élvezni.

A művészet egyetlen ága, a mi iránt a braziliaiak nagyon fogékonyak: a zene. Nincs Európának városa, a hol annyi zenét élveznének, mint Braziliában. Térzene, utczai zene, éjjeli zene, kávéházi, kikötői, hajó- és magánzene hallatszik mindenütt. Az olasz zene dominál ugyan, de szívesen hallgatnak meg minden

más zenét is. (Hogy a mi czigányaink járnak-e már most Braziliába, azt nem tudom, de bárhogy legyen, nagyon kivánatosnak tartanám, hogy bárcsak járnának. Egyrészt dicsőséget szereznének a magyar zenének, a mi a sok cseh bombardon, piston, meg tromba között nem is lenne nehéz, másrészt pedig mert sok milreissal szaporíthatnák a magyar tőkét.) A nyilvános zenekarok tagjai túlnyomóan olaszok, míg ellenben a katonai zenekaroknak és a templomi zene- és énekkaroknak a tagjai négerek és mulattok.

A franczia és olasz operákat rendkívül szívesen látogatják Rioban, a hol az érdekelt körökben ünnepnapoknak tekintik azt az időt, a meddig valamelyik európai társaság méltónak tartja az oceánon túl fekvő birodalmat közepes művészetével boldogítani. Magától értetődik, hogy a könnyű múzsa meg a trikó fölötti rövid szoknya, azaz az operett meg a ballett, a legkedveltebb műág; ezeket kedvelik legjobban. És hogy milyen méregdrágán árulják az európai színpadokról leszorított művészek kétes művészetüket, mutatja az, hogy pl. az operában egy jobb földszinti ülésnek az ára húszhuszonkét milreis! A braziliaiak más tekintetben is igen hálás publikum; egyforma gyönyörrel hallgatják a megrázó tragédiát, a hülye operettet és nagy gyönyörűségükre válik a ballett is. A tetszésnyilvánításra a tapson kívül számos más eszközeik vannak: lábbal dobognak, botokkal kopognak, kiabálnak és ordítanak, zsebkendőt és kalapot lobogtatnak, narancsot és ananászt dobnak a színpadra. Mikor Sarah Bernhardt 1886-ban San-Paulóban vendégszerepelt, annyira magával ragadta a közönséget, hogy a midőn már kifogytak a kalapokból, zsebkendőkből meg az ananászból, a férfiak már kabátjaikat és mellényeiket dobták a színpadra. Hogy az exaltált tüntetés nem ment még a mellényen is túl, az csak a rendező lélekjelenetének köszönhető, a mennyiben hirtelen lebocsájtotta a függönyt.

Ez az igazi braziliai.

A „braziliai“ név alatt már gyermekkorunkban vagy kora ifjúságunkban az olvasmányokból meg a színdarabokból sajátságos jellemű embert képzelünk. Rendesen óriási vagyonú embert gondolunk, a ki dobálódzik a milliókkal; félművelt, nyers, de jószívű;

vérig korbácsoltatja a rabszolgáit s milliókat költ jótékony czélra. Nos, hát a braziliai nem ilyen.

A portugálok ivadéka mindenesetre messze mögötte marad az önérzetes castilliainak, a kit Argentinában és Uruguayban fogunk találni. Annak az előkelő külsejével és férfias fellépésével a braziliai sohasem fog bírni, a minthogy a portugál e tekintetben sohasem fogja utolérni a spanyolt. Egy kis gőg van a braziliaiban is, de csak az anyaországgal meg a portugállal szemben, ámbár az ő ellenszenve ezekkel szemben inkább jogosult, mint a hispano-amerikainak az európai spanyollal szemben tanusított ellenszenve. Csak vissza kell emlékezni arra a vérlázító bánásmódra, a hogyan a portugálok leghatalmasabb gyarmatukkal elbántak. A braziliai jellemében egyformán fejlődtek ki azok a jellemvonások, a melyek részben még hazulról erednek, részben pedig a melyeket örökölt azoktól a nemzetiségektől vagy fajoktól, a melyekkel az új hazában összeolvadt; a francziától, a zsidótól és bennszülöttektől. Egyformán fejlődtek a jó és rossz tulajdonságok és nagyon bajos lenne ma megmondani, hogy melyek vannak túlsúlyban.

Rossz és káros hatással volt a braziliai jellemére és erkölcsére a sokáig fennállott rabszolgarendszer. A munkától való irtózás, a henyélés, a munkásembernek az állatig való lefokozása olyan nagymérvű lustaságot fejlesztett ki a braziliaiban, hogy még ma is, a midőn a „rabszolga“ már csak a multból fenmaradt emlékezés, a braziliai komolyabb szellemi munkára vagy figyelmes munkálkodásra csaknem képtelen. Lustaság és restség a kimagaslóbb jellemvonása. Megjegyzendő azonban, hogy az éghajlat, a melyben él, a legnagyobb mértékben alkalmas arra, hogy elvegye az embernek a kedvét a munkától. Még az idegenekre nézve is rendkívül nyomasztólag hat az éghajlat; a bevándorlók második vagy harmadik ivadéka akárhány esetben teljesen elernyedt és kimerült és végül még lustább, restebb lesz, mint a bennszülött braziliai. A braziliai fiatalság csak egy irányban fejt ki némi szorgalmat, de ezt is csak nagyon rövid ideig. Addig tudniillik, a míg valamilyen bizonyítvány vagy minősítvény révén hivatalt kap. Mert a hivatal az egyetlen, a mi a

Műmelléklet Gáspár Ferencz művéhez.

RIO DE JANEIRO. RÉSZLET A BOTANIKUS KERTBŐL.

braziliai ambicziójáť még ingerelni képes. A hivatallal ugyanis együtt járt a hatalom, a tisztelet és néha a vagyon; s ez a fő: a vagyon. Észak-Amerikában a vagyon utáni hajsza egy árnyalattal sem fokozottabb, őrültebb, vagy kíméletlenebb, mint Braziliában és éppen úgy mint Észak-Ameribában Braziliában is kevéssé szigorúan ítélik meg azokat az eszközöket, a melyeket az emberek a vagyon utáni hajszában igénybe vesznek. (Mellesleg megjegyezve, egy kissé mindig fölháborít, hogy a midőn valami praktikusról, czélszerűről, vagy különösről van szó, Észak-Amerikát hozzák fel követendő például. Éppen Észak-Amerikát, a mely talán a legellenszenvesebb, kezdve a milliomossá vagy milliárdossá lett csizmatisztítónál, végig a kihívó magaviseletű emanczipált nőkön, le egészen a híres amerikai demokráciáig, a melynél ostobább hazugság talán sohasem tudott népszerűbbé lenni.) A braziliai hivatalnok, a ki nehány év alatt aránylag csekély fizetés mellett tisztességes, sőt nagy vagyonra tett szert, éppenséggel nem gyanús a braziliai társadalom előtt, hanem ellenkezőleg: „muito intelligente", nagyon okos. Braziliában olyan temérdek a „szent", hogy a jog, törvény és igazság már nem volt többé képes a szentségek sorába föltolakodni. Hiányos jogkezelés, laza fegyelem a hivatalnoki karban és teljes megbízhatatlanság az üzleti vagy kereskedelmi világban, igen jellemzők a braziliai társadalomra. A hivatalokban a tudakozódó ügyfelek egy szót sem hallanak olyan gyakran, mint e szót: „paçiença", türelem, vagy „á manhá", holnap. A szenvedélyes karakternek megfelelően rendkívül szenvedélyes játékosok és vakmerő hazardeurök. Kártya, koczka, lutri, a legnépszerűbb fogalmak, s ezek után jön mindjárt az asszony. A hajókon utazó braziliaiak a horgony felvonása előtt megkezdik a játékot és játszanak még akkor is, a midőn a hajó már a másik kikötőben eresztette le a horgonyát; „még egy tourt, vagy még három mestert". És a legelső alak, a ki az embert majd leveszi a lábáról, ha a partra lép, a rongyos kis néger gyerek, azaz, hogy gyerekek, a kik ordítva, tolakodva kínálják a sorsjegyet az éppen most épülő San Antonio vagy Santa Catharina cathedráléhoz, a városháza építéséhez, gázcsövek lerakásához vagy a vasúti sínek felszedéséhez.

Az utolsó két évtizedben, a rabszolgaság megszüntetésével, nagyot változtak a családi viszonyok és erkölcsök. De a rabszolgaság sokkal tovább tartott és sokkal mélyebb hatással volt a családok meg az egyesek életére, semhogy a hatása egy-két évtized alatt eltünhetett volna. Elképzelhetők azok a viszonyok egy háznál vagy családnál, a hol együtt nőtt fel az úrfi meg a sok rabszolga család a temérdek gyerekkel és elképzelhető az az irány, a melyben az ifjú lelkülete, szelleme meg az erkölcse a sok fiatal néger rabszolgaleány között fejlődött. Az erősen érzéki jellemű braziliai gyermekkorától kezdve szabadon rendelkezhetett és érintkezhetett ezekkel; hogy ez hova vezetett az ifjúkorban, meg később is, a fejlettebb korban, azt nem kell bővebben fejtegetni. Ma, a midőn már nincsenek rabszolgák, de főképen nincsenek fiatal rabszolganők, mégis más a helyzet. Ma már adnak valamit a nevelésre, a tanításra s számos német és franczia ifjú és leány kap alkalmazást a brazilai családoknál, mint nevelő s tanító. (Magyar ifjú vagy magyar leány — sajnos — nincs talán egyetlen-egy sem. Kár; nagy kár, sőt igen nagy kár. Pedig ott a jól fizetett állásra nem is kellene — *egy* állásra *száz* kvalifikált embernek pályázni, mint például a szilágy-kárásztelki segédjegyzői állásra évi négyszáz forintért, huszonöt forint fuvaráltalánynyal.)

A családi érzék rendkívül ki van fejlődve. Az apa önfeláldozó családfentartó, az anya is mindent megtenne gyermekeiért, ha — ráérne. Szegénynek egész nap a lehető legnagyobb pongyolában kell heverni a hintaszéken a leányaival. A rokonsági összetartás is példátlan; az elszegényedett rokonok mindig vendégszerető házat találnak rokonaiknál és számtalan olyan család létezik Brazilia minden városában, a hol együtt él nagyapa, anyós, nagynéne, sógor, apa, anya, fiú és unokák. Ellenben vajmi kevéssé ismeretes a családi házakban a tisztaság, a rend és a kényelem. Még a jómódú házaknál is látható a szenny, meg a rendetlenség. Szépen bútorozott szobák, kényelmes bútorok úgyszólván kivételek. Egynehány Thonet-féle hajlított bútorból s a sohasem hiányzó hintaszékekből áll a berendezés. Hintaszék annyi van, a hány leány a háznál, s ehhez még egy a mama és esetleg egy a nagymama számára.

Az asszony jóformán semmivel sem törődik, sem a háztartással, sem a gyermekek nevelésével. A nap nagyobb részét a hintaszékben tölti; hébe-korba olvasgatnak egy keveset a franczia rémregényekből; itt-ott ellátogatnak a kártyavetőnőhöz meg a jósnőhöz, a kiknek Brazilia az igazi Eldorádó; szopogatják a bonbont és kikönyökölnek az ablakon. A braziliai hitestárs egy német vagy más európai férj oldalán, éppenséggel nem tartatik a legnagyobb áldások közé.* És csodálatos, hogy a braziliai nő a míg leány, csak a legritkábban jut férfitársaságba, sőt szokás, hogy a fiatal menyasszony a vőlegényét is csak nagy időközökben láthassa, mindig garde de dames jelenlétében.

Kimagasló jellemvonása a braziliainak a példátlan vendégszeretet és a szerfeletti udvariasság idegenek irányában. A rendes megszólítás ez: „Vossa Merçé“ (Nagyságod). Ebben a kettőben őszinték is; benn az országban, a hol sem szálloda, sem vendéglő nem áll az ember rendelkezésére, bárki bátran bekopogtathat a braziliai házába; meg lehet róla győződve, hogy a távozásakor hangoztatott szokásos búcsúzás: „Minha casa está es suas ordens“ nem frázis, hanem őszintén mondott igéret. Mikszáth Kálmán az ő bájos „Gavallérok“-jában bátran mintául vehette volna a braziliaiakat. Nagylelkűek, pazarul adakozók a semmiből, vagy csak szóval. Ha az ember megdícséri valamijöket, egy ékszert, egy bútordarabot, vagy egy lovat, erre ez a mindig kész válasz: „está a suas ordens“, rendelkezésére áll. Persze mindenkinek van annyi esze, hogy ezt a nagylelkűséget nem veszi komolyan. A koldustól gavallérosan kér bocsánatot, hogy nem adhat neki semmit, de kárpótlásul Isten áldását kéri reá a legudvariasabb és legszivélyesebb hangon.

A jótékonysági hajlam nagy, s ennek megfelelően a jótékonysági intézmények számosak. Az állam nem támogat semmit, nem

* Ez a viszony nagyon hasonlít ahoz, a mely a mi szomszédságunkban, a Levantében ismeretes és a hol az asszonyok dicsőitésére a következő közmondás van forgalomban:

„Chi vûol la propria rovina
Sposi una Levantina!“

(A ki pusztulni akar, az vegyen levantei nőt feleségül.)

ellenőriz semmit, de viszont nem is ad semmit; minden közjótékonyság útján jön létre. Így például a rio de janeiroi kórház, a Casa di Misericordia, a maga nemében talán példátlan nagyszabású jótékonyságot gyakorol. Bárkit felvesznek betegnek, a ki felvételre jelentkezik; nem kérdik kicsoda és micsoda, lehet bármilyen nemzetiségű; ha beteg és ott akar maradni, felveszik és ingyen ellátásban meg gyógykezelésben részesül. Éppen ilyen humánusak az ingyen rendelések intézetei, a polyklinikák vagy „consultáriók", a hol szintén ezrével látják el díjtalanul a betegeket orvosi tanácscsal és gyógyszerrel. A lelenczházak, vakok intézete, árvaházak stb., mind közadakozás útján jöttek létre és az állam még csak az ellenőrzés fáradságát sem vállalja magára.

Még meghalni is könnyebb a szegénynek, mint másutt, mert a szegényt úgyszólván egészen ingyen temetik el. A temetési szertartás pedig gazdagnál és szegénynél lényegesen eltér az Európában szokásos temetésnél. A koporsó mindenekelőtt nyitott és nem fekete vagy sötét, hanem élénk színű, akárhányszor rózsaszínű vagy vörös. A menet nem a leglassúbb tempóban halad, hanem frissen és gyorsan, úgy, hogy a nálunk szomorú, azaz hogy többnyire csak unalmas processus itt egészen elveszti temetési jellegét.

Van aztán a braziliaiaknak egy kiváló tulajdonságuk, a melyben nem versenyezhet velök a világ egyetlen nemzete sem: a bőbeszédűség, a szónoklási furor. Minden braziliai született szónok és jaj annak a gyülekezetnek, a melyben nehány notorius szónok van jelen. A legkisebb ok vagy alkalom elegendő, hogy a hihetetlen szóáradatok meginduljanak. Nem hiába, hogy a világ legnagyobb folyóinak a hazájában élnek, de úgy is folyik a beszéd a szájukról, mint a víz. Már pedig az Amazon, a Tapajos, meg a Rio-Negro hatalmas vizek. Aztán szeretik a képleteket, a metaphorát, a frázist, a nagyon-nagy mondást. Csak úgy röpköd a temérdek színes búborék és éppen úgy, mint a hogy ez hang nélkül szétpattan és nyom nélkül eltűnik, úgy nincs magja a frázisnak; senkit sem izgatnak, senkit sem bántanak és senki sincs megsértve. Csak éppen mondva vannak, mint a hogyan a megdicsért arany-fogantyús sétabot, vagy

a szép ló a dicsérőnek „esta á suas ordens“. Ennek megfelelően nagyszabású sovinisták, de csak addig, a meddig minden jól megy; a legcsekélyebb ellenkezésnél már teljesen az ellenkezőbe csapnak át; szidják az országot, de legfőbbképen a „kormányt“, a mely minden rossznak és gonosznak az okozója. A portugált azonban minden körülmények között szidják; ezeket egyszerűen ki nem állhatják. Rendesen úgy hívják őket: pes de chimbo, ólomlábúak, a mi körülbelül megfelel a mi csámpás vagy kajla kifejezésünknek. Hogy mi is csak azokat tiszteljük meg e kifejezéssel, a kik nem valami nagyon nőttek a szívünkhöz, az bizonyos.

A braziliai önérzetet vagy inkább a hiúságot jellemzi az is, hogy nagyon szeretik a szépen csengő, hosszú családi neveket, a melyeket nagyon könnyen állítanak össze. Tudniillik nem csak az apa nevét viselik, hanem az anyáét is és azonkívül megtoldják azzal a helynévvel, a hol ők maguk születtek Braziliában, vagy még az ősük Portugáliában. A szépen csengő nevek azonban csak a braziliai nyelven, a lingua geralon hangzanak szépen; fordításban már rendkívül furcsán, sőt néha komikusan hangzanak. Például milyen érdekesen hangzik ez a név: „Leitão Salgado“, a mi magyarul annyit jelent: „Megsózott Malacz“; „Fustado Coelho“ annyi mint „Lopott Malacz“; „Humilde Coelho“ egyenlő az „Alázatos kis Hamissal“; „Carneiro dos Santos“ annyi mint „Szentek Berbécse“. Ha valakinek nem tetszik a neve, vagy már ráunt, akkor egyszerűen felcseréli egy másikkal; még koronás bélyeg sem kell a folyamodványra, mert folyamodnia sem kell; „Ubydon Milanez“ egyszerűen kijelenti az ujságban, a melyektől hemzsegnek a braziliai városok, hogy a mai naptól kezdve „Carlos de Mesquitának“ hívják.

Valóságos tanulmány a városok nevei. Az egy-két szótagból álló városnév a dagályos braziliai nyelven félméter hosszúra is megnő. Így például a mint láttuk, Rio de Janeironak a hivatalos neve: El Cidade São Sebastião do Rio de Janeiro. (São Sebastião úgy olvasandó: szaung szebasztiaung) Rio Grande annyi mint São Pedro de Rio Grande do Sul; a rövid nevű Bahia (Baya) pedig annyi mint: El Ciudad do São Salvador de Bahia de Todos os Santos.

HETEDIK FEJEZET.

SANTOSTÓL RIO GRANDE DO SULIG.

Rio de Janeiroból a La Plata hajón folytattuk utunkat tovább dél felé; Santos volt a kitűzött czél, a mely város mintegy 200—220 tengeri mfdre fekszik Riotól. Ámbár az út rövid, számításunk szerint mégis csak másnap délután fogunk odaérkezni. Braziliában tudniillik nem sietnek a hajók; és bár teljes a szélcsend, csak 9—10 mértföldet teszünk óránként. Hajónk kicsiny ugyan, de csodálatos módon és kivételesen nagyon tiszta. Külseje hófehérre van festve, a belseje tisztára mosva; a helyiségek mind villanynyal világítva. Kellemes az is, hogy kevés utas van a hajón; a braziliaiak Riotól lefelé már nem szívesen vállalkoznak az utazásra. A mi kevés utas van, az majdnem mind hivatalnok. Miután Braziliában a kormányválság nagyon gyakori — minden hat hónapban új miniszterelnök, új államtitkárok és új tanácsosok lépnek elő — ezekkel pedig ugyanannyi messzeágazó protekczió, azaz számtalan új kisebb hivatalnok, természetes tehát, hogy minden hat hónapban temérdek hivatalnok lép hivatalába, a kik a rengeteg birodalomban szerte-szét utaznak új állomásaikra. Innen van, hogy a hajók és a forgalomban levő vasutak utasai többnyire hivatalnokok. Idegenek, európaiak, csak nagyon ritkán utaznak braziliai hajókon; többnyire kereskedelmi utazók, főképen németek, a kik úgy mint mindenütt a világon, csaknem legyűrhetetlen konkurrencziát képeznek az angoloknak. A többi idegeneket visszariasztja czekről a hajókról a társaság és a konyha.

A hajóharang éppen beharangoz reggelire. A tikkasztóan forró étterembe nagyon kevesen gyülekeznek; három-négy hivatalnok, kik Porto-Allegrébe utaznak, egy-két ültetvényes a családjával,

a kik Desterroba tartanak. A társalgás unalmas, a hangulat nyomott, a reggeli pedig a következőkből áll: az asztal egyik végétől a másikig egyetlen darab hideg sült húzódik; az asztal másik végéről az ember egy kanál pirított mandjo-lisztet vesz, a kettőt együtt leönti egy-két kanál vízzel, a melyben cayennei borsot áztattak sokáig. Az íze ennek a keveréknek furcsa, idegenszerű és azonkívül roppant csípős. Olyan erős, mint a mi magyar mustárunk, a mely friss állapotban megkönnyezteti a legkuruczabb magyart is. De jó lesz hozzászokni, mert ezentúl ezek lesznek az egyetlen élvezhető alkatrészei a braziliai reggelinek. Az a temérdek furcsa, ismeretlen és nem mindig étvágygerjesztő apróság, a mely az asztalon van szilkékben, tányérokban, tálakon és csuprokban, az az európai gyomornak egyszerűen élvezhetetlen. Kenyér nincs az asztalon; ezt a fényűzést csak az előkelő nagy hajókon találja az ember, meg a nagy városok előkelő hoteljeiben. A partoktól befelé kenyér helyett mandjókát, még bennebb pedig bananát esznek. Az ebéd és a reggeli között különben alig van különbség; a mi patriarchális leves, hús, főzelék és tésztából álló örökös és soha de soha meg nem unható kedves ebédünk itt ismeretlen. Hideg és meleg ételek közt sem tesznek különbséget; minden egyszerre kerül az asztalra. Sohasem hiányzó fogás Brazilia partjain a krevette (csigák), a mely itt hihetetlen tömegben fordul elő. Nem is hiányzik az asztalról sohasem. Kellemetlen tulajdonsága továbbá a braziliai konyhának, hogy nem franczia szakácsok főznek, hanem négerek. Ezek pedig kegyetlenül bánnak a megfőzendő vagy megsütendő tárgyakkal; mindent apróra vagdalnak és mindent erősen fűszerezett csípős mártásokkal öntenek le. A mi híres vagy hirhedt „General Saft-unk“ boldog és kellemes visszaemlékezés ehhez képest.

A mi számos kitűnő főzelékünk: zöldbab, zöldborsó, paraj, sárgarépa, petrezselyem stb., ebben a hihetetlen dús és buja növényzetű országban jóformán ismeretlen dolgok. Itt a pálmáknak fiatal rügyei képezik a főzeléket, meg a „susu“, a patátá, a komáté, mandjoka stb. Annál nagyobb mennyiségben fogyasztják a babot, különösen annak egy fekete faját, a melynek a leve olyan fekete, mint

a tinta (az íze is hasonlít hozzá egy kicsit). Tésztaneműek ritkán kerülnek az asztalra; a mi van, azt kizárólag a mandjoka és kukoricza lisztjéből csinálják; a mi puliszkánk és málépogácsánk ezekhez képest „luxus"-tárgyak.

Ellenben bő a braziliai konyha gyümölcsökben. A mi a gyümölcsök alakját és színét illeti, az tényleg felülmulhatatlan; ízre nézve azonban — legalább a bennszülött gyümölcsfélék — éppenséggel nem mérkőzhetnek a mi fajtáinkkal. Némelyiknek valósággal undorító a szaga, az íze pedig kellemetlen, fanyar és kesernyés, holott a szemnek gyönyörű. A földieper például vizenyős és íztelen; a görögdinnye olyan drága, hogy csak a milliomosok ehetik, a szőllőt pedig mint dísznövényt termelik. A túlságos forróságban és a túlnedves levegőben a szőllőszem tudniillik oly gyorsan nő, hogy a szőllőszemben lévő czukor nem képződhetik kellő mennyiségben, a fürtök pedig még érés előtt kezdenek rothadni. Van azonban két gyümölcsfaj, a melyek nem csak hogy pompásan fejlődnek, hanem messze felülmulják európai őseiket; ez a két gyümölcs a baraczk meg a narancs. Ezek, úgy látszik, Braziliában találták meg tulajdonképeni talajukat, mert el sem képzelhető, hogy milyen hatalmas példányokká nő meg itt a baraczk- meg a narancsfa és rajtuk a gyümölcs. A narancsok némelykor akkorára nőnek, mint egy dinnye és az ízök is sokkal kellemesebb, mint a hazabelié.

Ha már benne vagyunk, ismerkedjünk meg egynehány belföldi gyümölcscsel. Legelső helyen áll az ananas, különösen ennek egyik faja, az „abacaoxi", egész Braziliának a legkellemesebb gyümölcse. Ez után jön a banána (pisang), a melyből nem kevesebb, mint háromszáz faj ismeretes Braziliában. Itt van továbbá a mango (tulajdonképen az Indiákról került ide); az íze elég kellemes és hűsítő, de a szaga élénken emlékeztet a terpentinre; nálunk ismeretlen továbbá az úgynevezett „abocato". Hogy miért abocato — ügyvéd — azt nem tudom, de vigaszomra szolgál, hogy a braziliaiak sem tudják. Tulajdonképen gyümölcs is, meg főzelék is. Az alakja olyan mint a körtéé, az íze pedig emlékeztet a gesztenyével főzött kelkáposztára, a melyet pomádéval kevertek. Igen kellemes

gyümölcs a maracuya, a mely a spanyol grenadillára emlékeztet; sok a víztartalma és rendkívül hűsítőleg hat. A tropikus forróságban többet követelni gyümölcstől igazságtalanság volna. Érdekes gyümölcs a jabatikaba: az íze meg az alakja olyan, mint a cseresznyéé, az érdekessége pedig abban áll, hogy a gyümölcs nem az ágakon terem, hanem a fa törzsén. Egészen különös gyümölcs a karangola; a bogyója hatszögű, szúrós tövisekkel és átlátszó, mint az üveg; a milyen szép és különös az alakja, olyan semmitmondó az íze; csupa víz. Száz meg száz fajta van még, a mely egyik vagy másik tulajdonságánál fogva megérdemelné, hogy megemlíttessék, de kóstolónak elég volt ennyi.

Őszintén megvallva, nem nagyon kellemes mulatság valóságos braziliaiakkal braziliai módon terített asztalnál ülni és enni. A La Platán pedig mind a kettő valóságos volt és hamisítatlan. Mindenek előtt kellemetlen a kenyér hiánya; nem annyira azért, mintha a gyomornak hiányoznék — hiszen erre a czélra ott van a kétszersült — hanem kellemetlen látni, hogy miképen pótolják a braziliaiak a kenyeret. A kenyérlisztet tudniillik a gorombán őrölt nedves mandjoka-liszt helyettesíti és mindenre, a mit esznek, mandjoka-lisztet hintenek és mindent leöntenek a különböző színű mártásokkal (éppen úgy, mint a kinaiak). Hogy aztán milyen színű és állományú keverék jön így létre, az el sem képzelhető. De ez még nem minden. A tányérokat ugyanis nem váltják minden étel után, hanem ugyanegy tányér állja ki az egész ebédet. Ennek folytán aztán a következő dolgok jönnek ugyanegy tényérra: először főtt tyúk fehér mártásban, mandjoka-liszttel behintve; utána fekete bab, kékesfekete mártással, szintén behintve mandjoka-liszttel; a fekete bab után következik egy olajos hal, vörös paprikamártással, persze telehintve mandjoka-liszttel és így tovább. Idegen emberek ezt a látványt sohasem szokják meg, annyira undorító. Szerencsére az étkezések időtartama a gyorsvonatú állomások gyorsaságával zajlik le; ha húsz fogás is van az asztalon, azért az étkezés rohamosan történik, s a „diner“ pár percz alatt befejeződik.

MTA ISTVÁN-TUDOMÁNYEGYETEM

A hajón levő kis társaság részben telivér braziliaiakból állott, részben portugálokból, indiánusokból és négerekből. A társaság meglehetős zajosan viselkedett, nagyon önzően. A table d'hote-okon dívó kölcsönös figyelemről szó sem volt és párosult az etiquette legelemibb szabályainak be nem tartásával. A férfiak kellemetlenül feketék; az orruk csaknem kompromittálóan görbe vagy nevetségesen pisze; a hajuk koromfekete, göndör és emlékeztet hazájuk egyik-másik őserdőjére, tudniillik áthatolhatatlanul sűrű. Hangos tányércsörömpöléssel ültek az asztalnál és azonnal élénk társalgás indult meg a Braziliában egyedül lehetséges témák fölött: az aratásról, a kávé áráról meg a liberálisok és konzervativek harczáról. Időközönként egyik-másik, parlamentbe illő szónoki hévvel beszélt, nagy páthosszal, élénk gesztusokkal. Ez különben sajátságos tulajdonsága valamennyi népfajnak, a melynek ereiben néger vér is folyik. Túlnyomóan fekete öltönyt viseltek; azok pedig, a kik az úgynevezett „magasabb" osztályhoz tartoztak, mint például a hivatalnokok, képviselők, orvosok, ügyvédek, azok sohasem viseltek más kalapot, mint czilindert. Hogy ezek a félművelt emberek sötétbarna arczszínükkel, kurtanyakú, zömök termettel, s örökké izzadva, hogyan néznek ki a viseltes, kopott fekete öltönyben, a rosszul szabott „Ferencz József" kabátban s a térden kipúposodott nadrággal, „betetőzve" a fénytelen czilinderrel: az képzelhető.

A hajó szalonjában levő két nővel az urak vajmi keveset törődtek; braziliaiul mondva: éppenséggel semmit. A mennyire óvják őket „kifelé", oly keveset törődnek velük, ha maguk közt vannak. A hosszú „Ferencz József" kabátot és czilindert viselő „gentlemanek" között a nők igazán örömtelen életet élnek. Még a műveltebb elemek otthonában is igen alárendelt szerep jut a nőknek; a tulajdonképeni braziliai társaságban még a háziasszony tisztje sem az asszonyoké. Az örökös tétlenség következtében eltunyulnak, ellustulnak, fonnyadtak és korán hervadtak és túlnyomóan beteges kinézésűek. Ilyen volt a hajón levő két útitársnő is; az arczuk sárgásbarna volt, csontos arczukon az unalom és az

elfásultság kifejezésével. Lehetetlen volt a frizurájuk és kifürkészhetetlen eredetű a ruhájuk szabása. A kiséretükben levő három néger nő folyton közelükben tartózkodott, apróbb szolgálataikkal és folytonos fecsegésükkel szórakoztatva az úrnőket. Csodálatos, hogy ezek a Portugáliából elszakadt nők mennyire különböznek a Spanyolországból elkerült ivadékok asszonyaitól. A minthogy csodálatos az is, hogy ugyanegy félszigetről, az iberiairól, ugyanegy égalji és földrajzi viszonyok alól kikerült emberek között — spanyolok és portugálok között — hogyan tudott idővel ez az óriási különbség kifejlődni.

A hadonászó urak, tarkóra nyomott czilinderrel a fejükön, erősen füstölve a rosszul égő szivarokból, hangos lármával és nagy páthosszal gesztikulálva vonultak fel a fedélzetre, folytatva a társalgást ott, a hol megkezdették: a kávéáraknál meg a liberálisok és konzervativek harczánál. Szerencsére a La Plata betartotta az igéretét és — alig nehány órai késéssel beérkezett Santos kikötőjébe.

*

Ott, a hol Santos városa fekszik, egy nagy mélyedés van a parton, az ország belseje felé. Nem hogy útjába esnék a parton végig menő hajónak, hanem ellenkezőleg elhúzódik a láthatárról. És csodálatos módon éppen ez az öböl, a melynek partján Santos fekszik, volt az a hely, a melyen Braziliát az európaiak felfedezték. Persze, mint minden legfontosabb a világon, ez is tisztán a véletlen műve volt, a mint azt már fennebb említettük. A mikor ugyanis Columbus felfedezte az Antillákat, a tőlük nyugotra eső szigeteket, nem is kutattak többé más földek után, azon föltevésben, hogy ezektől a szigetektől délre nincs is többé szárazföld. Mikor 1500-ban a portugálok a már fennebb említett expedicziót útnak cresztették Kelet-Indiába, a már akkor elsőrangú tengerésznek elismert Vasco da Gama azt a tanácsot adta a flotilla parancsnokának, Cabralnak,

hogy Afrika legdélibb csúcsát, a Jóremény fokát ne oly módon kerülje meg, hogy egyenesen déli irányban lefelé vitorlázva haladjon, a nyugotafrikai partok mentén, hanem tartson délnyugotnak. használja fel a passzátszeleket és ezek segítségével kerülje meg Afrika csúcsát. Hogy miképen jutott Cabral Brazilia partjára, éppen Santosba, azt már tudjuk.

A Santosban uralkodó forróság még az általános braziliai forróságban is kellemetlenül kimagasló. A mikor a hajó bekanyarodik a keskeny öbölbe, olyan meleg csapja meg az embert, mintha egy sütőkemenczének menne neki. Az öblöt körülzáró hegyek ugyanis útját állják a levegő szabad mozgásának, a nap sugarai pedig a szűk katlanban a végletekig melegítik a nedves talajt és az így létrehozott pára, mint vésztjósló ködfátyol borul a tájékra. Az ember csaknem érzi, hogy a sárgaláz mérges miazmáit szívja magába, a melynek különben is Santos vidéke egyik főfészke; Rio de Janeiro a második.

Az öböl körül félkörben feküsznek a buján benőtt hegyek. Az elhorgonyzott hajó csaknem a házsorok előtt fekszik, a melyeket félig elrejt a dús növényzet. A parti rész a város előkelő negyede, a villák városa; a tulajdonképeni város, a kereskedelmi rész, valamivel feljebb van, a hol a folyó egy nagyobb öböllé szélesedik ki. A milyen csinosnak és barátságosnak látszik a város a tengerről, olyan kellemetlen képet nyújt a valóságban; piszkos, szennyes és valóságos szénlepel fekszik rajta. Nem csoda, mert átlag 25—30 hajó fekszik horgony előtt közvetlen a város alatt, a melyek itt látják el magukat szénnel.

Santos a legegészségtelenebb része Braziliának, annak az országnak, a melyben a sárgaláz jóformán sohasem szűnik meg. Jóllehet már a tulajdonképeni tropikus égövön kívül esik,* azért a forróság itt tűrhetetlenebb, mint az egyenlítőhöz közelebb eső városokban. Pedig Santos nagy város, óriási kereskedelemmel.

* A tropikus klima alá tartozik az a vidék, a mely 23 és fél fokra terjed az egyenlítőtől északra és délre ; Santos a 25-ik fok alatt fekszik az egyenlítőtől délre.

Mintegy 250,000 ezer lakosa van a kik között számos az idegen, a kik vagy mint bevándorlók, vagy csak mint ideiglenes letelepülők laknak a városban. Az előkelő kereskedők túlnyomóan németek, a kik nagyszabású kereskedelmi forgalmat hoztak létre és tartanak fenn ma is.

Santosnak, valamint az egész tartománynak — São-Paulonak — a vagyona főképen a kávéban áll. Mintegy 25—30 évvel ezelőtt még a czukornád s a gyapot volt fő termelési czikkük. Ma ez a kettő igen alárendelt szerepet játszik ebben a tartományban és a kávé ural mindent. A mióta rájöttek hogy az őserdővel borított talaj irtás után a legalkalmasabb talaj a kávétermelésre, azóta ez a legfőbb foglalkozás. Az őserdőket kiirtották, felégették, a nedves talajba kávét ültettek és ma már olyan rengeteg mennyiséget termelnek, hogy a são-pauloi tartomány egymaga egy harmadát hozza létre annak a kávénak, a mit Braziliából Európába hoznak. A santosi rakpart, az utczák, a rakodóhelyek s a raktárak kávézsákokkal vannak teletömve. Néha 200—250,000 zsák kávé egyszerre fekszik a kikötőben raktáron, várva az elszállítást. De van egyéb is, a mi elszállításra vár; például: temérdek kaucsuk, szalmakalapok, fekete bab, zsákvászon, üvegsörrel telt ládák, ökörbőr és ökörszarvak, gyapot, dohány stb. Ezek helyébe hoznak gabonát, zöldséget, húst, posztót, vásznat, vasat és készárút.

Hogy mi mindent hoznak Santosba, azaz Braziliába, mutatja a következő eset: Egy norvég brigg feküdt a kikötőben, a melynek a rakománya — nem az itt felvett, hanem messze földről ide hozott rakománya — fenyőfa-deszkából állott. (Éppen mintha vizet öntenének a Dunába.) Hiszen itt erdőből, fából áll az egész világ, miért kell hát ide fát hozni? Azért, mert palisandrafából, a mi itt bőven terem nem lehet parquettákat csinálni; és ha lehetne is, ugyan ki vágja le az erdőben azt a hatalmas fát? És ha már le is vágnák, hogyan hozzák ki azt az óriást az őserdő szövevényes tömkelegéből? Fa volna elég az erdőben, a mely alkalmas a feldolgozásra, de ezeknek a fáknak a partra való kihozatala, vagy a városba szállítása sokkal többe kerülne, mint kész deszkát

hozni — Norvégiából. Tudvalevő dolog, hogy Európa egynémely dologgal csak Amerika felfedezése után ismerkedett meg. Ilyen volt többek közt egy-két csunya betegség, ezen kívül a burgonya, a dohány stb. Most Európa mindezeket busásan visszaadja Amerikának, még pedig jó pénzért. Szivarral például Németország látja el Braziliát, burgonyát Spanyolországból hoznak (egy-két ezer zsákkal mi is hoztunk az Amazonason Vigoból és Teneriffából), továbbá

NÉGER ÖREGASSZONY.

Portugáliából és Angliából. A burgonya úgy elsatnyult ezen utolsó négyszáz év alatt az eredeti hazájában, hogy az itteni főzésre nem is használható.

Mint említettük, a városban alig van valami, a mi magára vonná a figyelmet. Az utczák komorak, de tiszták. A sárgaláztól való rettegés óriási és a braziliai viszonyoktól telhetőleg, mindent elkövetnek a tisztaság fentartására. Ez a „minden“ azonban meglehetősen relativ. A különben is tisztán tartott házak, a melyek régi portugál módra a homlokzatukon tarka majolikával és rikító

színű porczellánnal vannak kirakva, helyenként kellemesen tűnnek elő a sűrű, sötétzöld lombozat közül.

Az első benyomás, a melyet az ember partralépéskor nyer, olyan, mint valamely délolasz városka a tenger partján. Az utczákon ugyanazon piszkos kinézésű asszonyok borzas hajjal, a hátul nyitott lompos piros szoknyában, rossz papucscsal harisnyátlan lábukon; a férfiak pedig a nagykoczkájú — gyapotingben, nyitott mellel, a melyen látszik az izzadtság; nagy széleskarimájú kalap a borzas fejen, lomhán hátra tolva a tarkóra, vagy kihívóan előre húzva a homlokra; a kezek a zsebben. Ezek a kezek azonban nincsenek mindig a saját zsebekben; szívesen kotorásznak a mások zsebében is. Santosban ugyanis meglehetősen vegyes a lakosság, úgyannyira, hogy nemcsak a sárgaláztól való óvakodás szempontjából, tanácsos az estét lehetőleg hajón tölteni, hanem azért is, mert Santos utczái az esti sötétségben közbiztonság szempontjából is gyanúsak, sőt veszedelmesek. A sűrű hajóforgalom meg az előzetes állapotok folytán, valóságos gyűlhelye a desperadoknak, a kiknek van egy saját speciálitásuk is: a beretva. Tudniillik a santosi desperadok állítólag egy nyeletlen beretvát tartanak az ujjaik között és ezzel az észrevehetetlen szerszámmal teszik ártalmatlanná a kiszemelt áldozatot.

A La Plata még az éj folyamán felszedte horgonyait és folytatta az útját Paranaguába. Egy napig tartó igen simán lefolyó utazás után egészen közel a panorámaszerűleg elvonuló partok mentén érkeztünk az öbölbe, a mely egyike Brazilia legszebb pontjainak. Rio de Janeiro után talán Paranagua a legszebb része a braziliai partoknak. Itt már megérezhető, hogy kijutottunk a tropikus égalj nyomasztó és bágyasztó levegőjéből. A szél frissebb, a tenger mozgalmasabb s az erdők lombja sem olyan unalmasan sötétzöld. A barátságos kis városka fehér házaival messzire felnyúlik a hegyre, a melynek a lábát a tenger mossa. A város oázisként tűnik fel az eddigi komor környezetben. Paranaguánál, a mely a fővárosa Parana provincziának, megszűnik a braziliai élet az ország belseje felé, a mi ezután következik befelé, nyugat felé, az már a

délamerikai Pampa. Paranában megszűnik az egykori rabszolgaságra emlékeztető népesség, a virágházlevegő, a sárgaláz, a kávé, a czukor, a kúszónövényekkel és folyondárokkal összekapaszkodott áthatolhatatlan őserdő és kezdődik egy új világ: a Pampa, az ő végtelen és határtalan pusztáival, a megszámlálhatatlan ökörcsordáival és a rakonczátlan és szilaj Pamperoval.

Paranaguától Desterroig ugyan csekély a távolság, azért egy egész napra volt szüksége a mi lassújárású hajónknak a 100—120 tmd-nyi

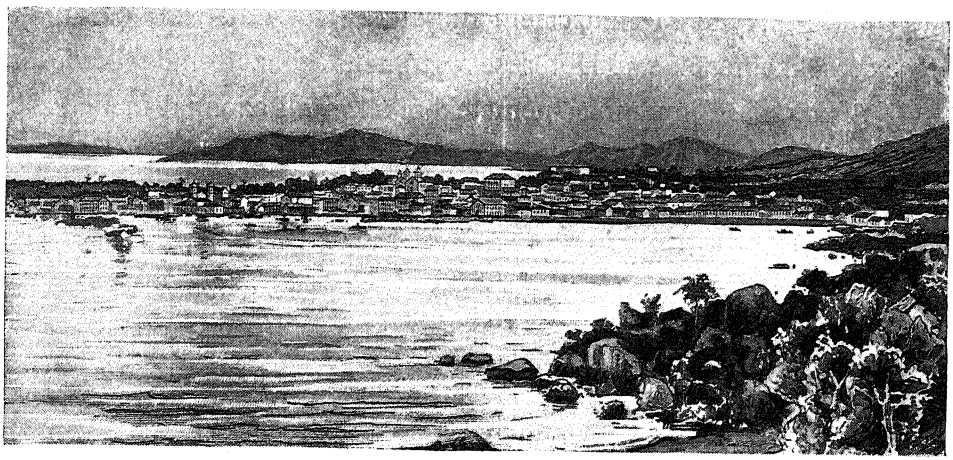

DESTERRO SANTA CATHARINA SZIGETÉN.

út megtevésére. Az egész part hosszában nyoma sincs emberi lakásnak, holott ez a vidék sokkal népesebb, mint például a rio de janeiroi és paranaguai vidékek. Az oka abban rejlik, hogy a nagyobbára európai lakosság mélyebben benn lakik a parti hegyek tövében. A part egyik legbájosabb vidéke az a csatorna, a mely talán huszonöt tmfd hosszúságban húzódik a szárazföld és Santa-Catharina szigete között. A csatorna tudniillik elég keskeny ahhoz, hogy helyenként mind a két partja látható legyen; legkeskenyebb azon a helyen, a hol Desterro fekszik. A város tehát tisztán kivehető. A pálmák közül barátságosan és kedvesen kandikálnak ki a villamódra épített lakóházak. De a kép csak addig szép, a míg az ember a hajóról nézi. Mindaz, a mi a távolból az aranyos napfényben csillogónak és szépnek látszik, a közelből nézve piszkos és szegé-

nyes. A villaszerű házak pedig — kunyhók vagy ezeknek a romjai. Santa-Catharina ugyanis a legszegényebb része Braziliának.

Desterro, teljes czímén: La Cidade da Nossa Senhora de Desterro (Miasszonyunk városa: a „Vadon"), a tartomány fővárosa, körülbelül a közepén fekszik, szabálytalanul és rendetlenül elszórva az alacsony halmokon. A város szegényes, nyomott és végtelenül unalmas, az utczák görbék, piszkosak; a járdák hatalmas nagy darab kövekkel kirakottak. Hogy a desterroiak évenként hányszor törik ki a lábukat ezeken a szerencsétlen utakon, azt a braziliai statisztika épp úgy nem mutatja ki, mint a hogyan sok mást nem mutat ki. (Hogy statisztikai kimutatások csökkentenék-e a lábtörések számát, az azért még kérdéses.)

A kolonia túinyomóan németekből áll, a mi azonnal meglátszik; egy rövid séta alatt az egyik főbb úton öt sörcsarnokot számláltunk meg. Hogy Desterro és az egész Santa-Catharina tartomány némileg életképes, azt kizárólag a német bevándorlóknak köszönheti. A német bevándorlások előtt ez a vidék úgyszólván lakatlan volt; az északibb Brazilia meg az innen délre eső Argentina már régen lakott és művelt terület volt, csak éppen ez a vidéke — a Sierra do Mar — maradt a legújabb időkig elhanyagolva. Pedig egész Braziliának jóformán ez az egyedüli egészséges vidéke. Desterro városát minden oldalról éri a szél és örökös tavasz van benne; itt sohasem tűrhetetlen a forróság, itt már nem pusztít a sárgaláz és az idejövő betegek meggyógyulnak. (Állítólag!) Milyen áldás lenne az Braziliára, a hol háromszor annyi ember pusztul el tüdővészben, mint sárgalázban, ha ez igaz lenne. A legújabb időkig azonban sem bennszülöttek nem laktak itt, sem bevándorlók nem telepedtek le. Csak megszökött fegyenczek, tengeri rablók és üldözött rabszolgakereskedők hajói menekültek az elhagyott vidékre. A német bevándorlók aztán lassan benépesítették az egész tartományt, úgy, hogy ma már mintegy 220—230 ezer ember lakja, köztük sok lengyel, olasz és portugál. Az első időkben igen kevés volt köztük a néger, ma azonban már a lakosság jelentékeny részét teszik ki. Ezeket igazán a vasút szaporította így meg. A mikor tudniillik a vasutat építették, a fehér vasuti munkások tömegesen

pusztultak ebben a munkában. A földmunkálatok ezeken a vidékeken, valamint mindenütt az őserdők helyén, veszedelmes dolog; csak emlékezzünk vissza a panamai csatorna munkálataira a nyolczvanas években, a hol szintén tömegesen pusztultak a szegény munkások. Az a temérdek mérges miasma és mikroorganizmus, a melyek ártalmatlanok addig, a míg a föld mélyében vannak, életre kelnek abban a pillanatban, a mikor az ásó meg a csákány az érlelő és termékenyítő napfényre hozza őket. A fehér munkások ebben a földmunkában tömegesen pusztultak; ennek következtében a vállalkozók, nagy számban vásárolták össze a környéken a rabszolgákat, vagy bérbe vették őket. (Abban az időben ugyanis, a nyolczvanas évek elején, a rabszolgaság intézménye még létezett Braziliában.) Részben ezek a négerek meg az ivadékaik képezik most Desterronak és a tartománynak lakosságát.

Desterronak elhagyása után a második nap hajnalán értünk azon öböl elé, a melynek a keleti partján fekszik Rio Grande do Sul városa. Jelzésünkre előkerült az őrhelyről a pilot, a ki piszkos kis járművéről átszállt a La Platára és bevezetett bennünket az öbölbe. Kalauz nélkül bejutni ebbe az öbölbe, a Lago dos Patos-ba, a mely mintegy ötven tengermértföld hosszú és a melynek a víz viszonyai folyton váltakoznak: lehetetlen. Az öbölben levő homokzátonyok és kis szigetek alakja tudniillik folyton változik. Ugy a Pampero, a mely a szárazföld felől jöve dúlja fel a homokfeneket, mint vihar az oceán felől, képes az öböl hajózási viszonyait alaposan megváltoztatni és felfordítani. Mintegy két-három órahosszat tart az út az öbölben, a míg a hajó a Rio-Grandeig jut. A hajó zeg-zugos utat teszen, hol hirtelen jobbra kanyarodik, hol ismét éppen olyan hirtelen balra kell fordulnia, hogy kikerülje az alig egy pár órával előbb keletkezett homokzátonyt vagy a sekély fenekű vizet. A vidék is nagyot változott; az eddig látott sűrű növényzetnek itt már nyoma sincs, hanem annál gazdagabb és lármásabb a madárvilág. Ludak, kacsák, hattyúk, daru, gém, gólya, búvár, köztük itt-ott elszórtan a világos rózsaszín flamingóval, valósággal elborítják az apró szigeteket és zátonyokat.

Még egy utolsó kanyarodást teszünk és feltűnik előttünk Rio Grande do Sul városa. A hatás első pillanatra meglepő és kellemes. Körös-körül mértföldnyi területeken, a melyeken végigjöttünk, teljesen kihalt volt a vidék és a temérdek vizi madarakon kívül semmi élőt sem láttunk és egyszerre előttünk áll egy barátságos külsejű város, egyenes széles utczákkal, zajos élettel és szépen kivilágított térségekkel. Itt már nem választja el egymástól a házakat a sok park és hatalmas fatörzs, a mint azt eddig láttuk és a város egészen eltérő jellegű. Lakás és szállás dolgában azonban nagyon mostoha viszonyokra talál az idegen. Tulajdonképeni szálloda az egész városban nincs. Csak az úgynevezett Cafe Restaurant-okban kapható egy parányi kis szoba, rossz ágygyal, kis ablakokkal és nem csukódó ajtóval. Arra a kérdésre, hogy miképen lehetséges az, hogy ilyen szép kis városban, 18,000 lakossal, élénk kereskedelmi forgalommal és ilyen sok némettel, nincs egyetlenegy szálloda, ez volt a magyarázat: „miután itt nincsenek utazók, hát szálloda sem kell". Külföldiek ide alig jönnek, és ha jönnek is, egy-két órát töltenek a városban s aztán folytatják az útjokat vagy fel Porto Allegrébe, vagy lefelé Monte-Videoba. Az európai utazó vagy egy haciendado a provinczából vendégszerető hajlékot talál annál, a kivel éppen dolga van. Igy tehát szálloda nem kell és nincs is.

Hogy minő környezetben fekszik Braziliának ez a legnagyobb déli emporiuma és hogy mennyire el van zárva nemcsak a nagyvilágtól, hanem a szűkebben vett környékétől is, kitűnik a következő esetből. Az útitársak egyike, egy magasrangú orosz államhivatalnok, tanulmányok vagy kutatások czéljából a szomszédos Uruguay köztársaságot akarta beutazni, még pedig nem a tenger felől, hanem a szárazon át. Erre az útra legalkalmasabb kiinduló pontnak Rio Grandet tartotta: fővárosát annak a provinczának, a mely határos Uruguay-jal. Az uruguayi konzul már várta ezt az útitársunkat Rio Grandeban, a ki azonban a helyett, hogy a megfelelő közlekedési eszközökről gondoskodott volna, a következőképen magyarázta meg a fennálló közlekedési viszonyokat. Innen

ugyanis a legritkább esetben utazik valaki Monte-Videoba és ha utazik, akkor a tengeri úton megy. Ha esetleg quarantaine áll fenn Monte-Videoban a Braziliából jövő hajókra, akkor az utazók addig várnak, a míg a quarantaint beszüntetik. Az az egy-két hónap ide vagy oda, az itt számításba sem jön. Hogy valaki szárazföldön át utazott volna Uruguayba, arról a konzul sohasem hallott.

Egyedüli módja az átutazásnak, utitársunk tanácsa szerint a következő lenne. „Egy rio-grandei braziliainak gőzcsónakja van itt; ezzel a csónakkal át lehetne kelni az öblön, a Lago dos Patos-on, egész a szomszédos Pelotas városig, a mely csak 25 kilométerre fekszik innen a csatorna túlsó partjától, a Gomaro folyó mentén, a mely az öbölbe ömlik. Ez a folyó azonban inkább csak egy csatorna, a mely a Dos Patos öblöt összeköti a Mirim tóval, a mely tónak a déli fele már Uruguayhoz tartozik. Ebből a tóból felhalad a gőzcsónak a Jaguarao folyóba, a mely folyó a határvonal Uruguay és Brazilia között. Ennek a folyónak a partján fekszik Jaguarao város, a mely még Braziliához tartozik. Szemben Jaguaraoval, a folyó túlsó partján — de már Uruguayban — van Artigas városa. Artigasból kocsin vagy ökörszekéren nehány hét alatt el lehet jutni az Artigastól 400 kilométerre eső Floridáig, a honnan könnyen és hamar eléri az ember Monte-Videot, miután ez csak száz kilométerre esik Floridatól. Itt-ott előfordul ugyan, hogy a Pampero megzavarja az utazást és az is lehetséges, hogy az esőzések valóságos tengerré dagasztják meg a folyókat, a melyeken nincs híd, de azért meg lehet próbálni; csak tessék utazni.“

Daczára a „kissé“ körülményes és sok tekintetben kalandosnak igérkező útnak, a mi küldetésben járó utitársunk (a kire még bővebben fogunk visszatérni) vállalkozott az utazásnak erre a módjára is. Tehát előre, hol az a gőzcsónak? Oh, a gőzbárka, az itt lesz mindjárt, rögtön. Most éppen két hete, hogy útra indult egy rövid tíz-tizenkét órát igénybevevő útra, de véletlenül még nem tért vissza. Várják napról-napra. Csak egynehány ökörbőrért ment át az öblön Jaguaraoba. Igaz, hogy egy csomó apróságot is vitt magával eladni, a mikre a pampákon élő gauchoknak van szük-

ségük, de a mint azt eladja, rögtön hazajön. Csak egy kis „paçiença".

Hogy megjött-e végre-valahára a „szomszédba átrándult" gőzbárka és hogy megvárta-e a mi vállalkozó utitársunk, azt nem várhattuk be mi többiek, mert a mi hajónk, a La Plata, két napi tartózkodás után Rio Grandeból folytatta az útját Porto Allegrébe, az öböl északi részén fekvő városba.

A Rio Grandeból induló hajó tele volt utasokkal. A közönség meglehetősen tarka volt, sőt vegyes. Már a ruházatban is különb-

PELOTAS A LAGOS DOS PATOS PARTJÁN.

ség volt észlelhető, ámbár a kopott fekete kabát, meg a fénytelen czilinder még mindig túlsúlyban volt. Legtöbb volt a német, a mint hogy Brazilia partjain az idevalók után számra nézve mindig legtöbb a német. Képviselve voltak a Pampák lakói is, a kik különben csak ritkán kerülnek össze. Most boldogok voltak, hogy így szépen együtt lehetnek és élénk, hangos társalgásban adták ezt egymásnak tudtára. Magától értetődik, hogy ezúttal már nem a kávé meg az aratás képezte a főtémát (itt tudniillik már nem terem kávé); egészen új tárgy került „szőnyegre": ökörbőr, szárított hús, millreis, pezos, patazone; szóval a pénznemek voltak a legsűrűbben hangzó szavak. A liberálisok már nem szidták a konzervativeket, a konzervativek nem bántották a liberálisokat és békét hagytak a szegény kormánynak is. Ezek az emberek már nem foglalkoznak a politikával; ezeknek többet ér az igazi ökör.

Utunk folytonos kanyargásokból állott, kerülgetve a zátonyokat és a sekély vizeket. Estefelé a Rio Grandehez mintegy huszonöt tengeri mértföldnyire eső Pelotasba értünk, a hol a hajó horgonyt vetett. Még a város határai előtt hatalmas, hosszú, komor kinézésű épületek tünnek fel közvetlen az öböl partján. Véres házak ezek, a melyekkel lejebb Uruguayban és Argentinában gyakran fogunk találkozni. Ezek az úgynevezett „Saladerok", „Mataderok" vagy portugálul: „Xarqueadak", a vágóhidak, a melyeken sok ezrével vágják évenkint az ökröket. Pelotas az egyetlen pont a rengeteg hosszú parton, a mely legelőször emlékeztet egy közép-európai vidéki városkára, különösen pedig egy kisebb magyar városra. Magas hegyek helyett csak halmok emelkednek a város határán, itt-ott szántóföldek; a széleiken gyümölcsfák, a folyók partján állók egész a mi fűzfáinkhoz hasonlók. A réten legelő gúlyák, itt-ott békóra kötött igás lovak. Itt már kezdetét veszi az a nagyszabású állattenyésztés, — az ökör, — a mely a Cordillerákig terjedő néhány ezer kilométernyi területen olyan rengeteg mennyiségben él, hogy helyenként három-négyezer ökörből álló gúlya van együtt. A parton kocsik várnak a hajókból kiszálló utasokra. A kocsik kedves hazai emlékeket idéztek föl; tudniillik ezek is csörömpöltek, kalimpáltak és rossz volt a rugójuk, vak a lámpájuk; a lámpának csak a vas tartója van meg, lámpa helyett pedig szénatörmelék van benne, meg az országút pora, ha ugyan nem a kocsis pipája. A város utczái nagyon szélesek; olyanok mint például nálunk Horgoson, Szentesen vagy Orosházán. Az utczákat szegélyező házak alacsonyak, kicsiny ablakokkal. A legtöbb ház spanyol szokás szerint s portugál ízléssel rikítóra festett majolikával van kirakva, az ablakokban rozmaring és rezeda helyett színes üveggömbök. A templomok körüli tágas nagy tér, sűrűn benőve gyeppel. Az utczákon élénk a forgalom, feltünő sok a lovas, meg az óriási társzekér, hat, nyolcz, tíz pár ökörrel. A város kereskedelmi forgalma igen élénk; központja pedig a kereskedelemnek a nyers és szárított ökörbőr. Nemcsak az egész tartományból, hanem Uruguayból is Pelatosba hozzák a temérdek bőrt, hogy innen tengeri úton továbbítsák. Némi fogalmat alkothatunk magunknak a vágóhidak kolosszális munká-

járól, ha megtudjuk, hogy ennek a kis városkának a vágóhídjai hatvan-hetven millió koronát képviselnek.

A La Plata elvégezvén a be- és kirakodás nehéz munkáját, a mely sokkal zajosabb volt, mint a mennyit az egész portéka megérhetett, fölszedte a horgonyait és folytatta útját a Lago dos Spatoson fel északnak. Másnap elértük Porto Allegret, egy kisebbszabású Veneziát. Az öbölbe ugyanis négy meglehetős nagy folyó ömlik be, aránylag kis helyen; a köztük lévő földnyelvre van építve Porto

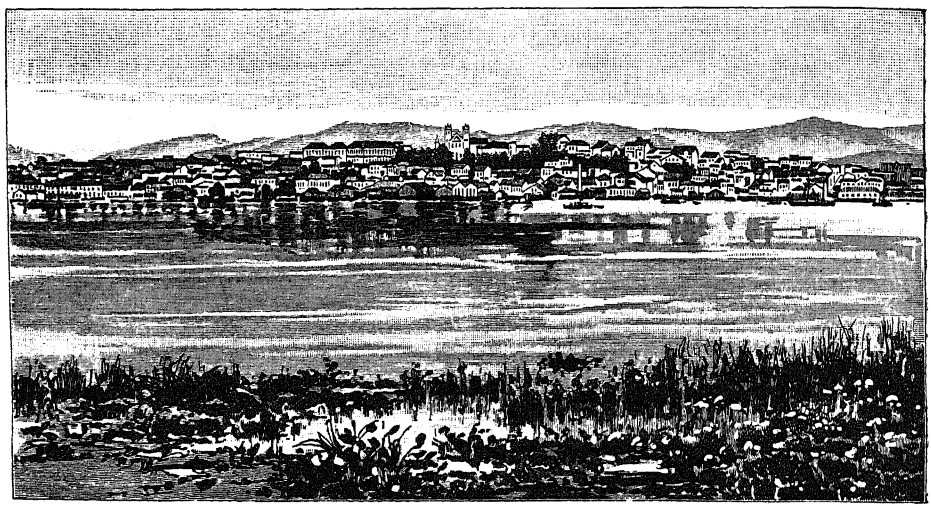

PORTO ALLEGRE. A HÁTTÉRBEN: SERRA GERAL.

Allegre. A városka olyan kellemes benyomást tesz, olyan tiszták és rendezettek az utczák, a várost körülvevő erdőség pedig annyira elvesztette a braziliai jelleget, hogy az ember könnyen egy európai városban képzelhetné magát, ha nem látná az utczán a temérdek sok négert. Egy különösen szembetünő épület, mely a legszebb helyen épült — a fegyház volt. Sőt már vendéglőt is találtunk. A tulajdonosa egy kisebb európai állam consulátusát képviselte, tehát kötelességszerűleg némi európai fogalmakat is meghonosított szállodájában. Így például az ebédet nem kellett ugyanegy tányérról végig enni, s az edényt lemosása után pedig nem törölték végig egy már használt ágylepedővel. Ajtó, ablak becsukható állapotban, a kiszolgáló néger inasok pedig valahogy tűrhetők voltak.

Porto Allegreben művészi élvezetben is volt részünk, t. i. egy operai előadásban. Szinház nincs, mert ehhez szinészek, művészek is kellenek. Az opera azonban magától terem; az olasz bevándorlók suszterei, asztalosai és kőművesei összeállanak, egy kicsit próbálnak, igen sokat czivakodnak és egy-kettőre megvan az opera. Jellemzésül felemlítem az előadott dalmű czímét: „El Mordio".

A társadalmi élet különben is gyenge lábon áll. A férjek rendesen künn tartózkodnak az estanciákon — a tanyákon — vagy a Xarqueádán. Ha hazajönnek, elmennek a clubba vagy a kávéházba, leülnek kártyázni és az asszonyok továbbra is magukra maradnak. Ha látogatóba mennek, felöltik legszebb ruhájukat, a melynek a szabási minta eredetét kifürkészni pályakérdés útján sem lehetne. Beleomlanak a hintaszékbe' és képesek három-négy órán keresztül szellemesen — hallgatni. (Ne higyjük azonban, hogy Dél-Braziliában ismeretlen fogalom lenne — a pletyka.) A német asszonyok rendben tartják a házaikat, nevelik a sok gyereket és isszák hozzá a sört. Körülbelől ebből áll a társas élet Porto Allegreben. A németek, a kik a parttól befelé, a tartomány belsejében élnek, a mint egy kissé megtollasodnak, ismét kijönnek a partra és itt folytatják előbbi foglalkozásukat, csakhogy most már nagyobb lábon. Egy jórészök haza megy, nagy Németországba, de a másik rész itt marad tovább is németnek. Ha portugálul is beszélnek, azaz hogy braziliaiul, azért németek. Az asszonyok azonban nagyon elrútulnak. Mindenekelőtt egészen elbarnulnak; de nem olyan egyenletesen szép barnára, a hogyan például a mi pusztai asszonyaink, vagy a nyaralókból hazatérő városi asszonyaink, a kik akkor a legszebbek, ha így lebarnulnak. Ezek a nők fakó-szürkére sülnek a braziliai napon. Még az intelligens osztály asszonyai is tönkremennek testileg. A rossz táplálkozás teszi-e, vagy a vagyongyűjtés czéljából történő csúnya kuporgatás, a tétlenség vagy az idegen talaj, elég annyi, hogy a fényes szőkehajú, rózsás fehérarczú nőből itt kopotthajú, májfoltos, fakószürke arczú asszony lesz, a kinek az arcza tele van pattanásokkal és korai ránczokkal. Aránylag legkevesebbet veszítenek a kedélyességből, a mi nem is csoda; hiszen ebből hozták ide a legkevesebbet.

A magasabb társadalmi osztály tulajdonképen az alacsonyból keletkezett. Az orvosok, ügyvédek, mérnökök itt csak félművelt emberek; ab ovo egyikök sem indult erre a pályára, csak véletlenül vetődött reá. Tudniillik elég okosak voltak ahhoz, hogy ezt a kevesebb munkát igénylő pályát válasszák az idegen földön; kinevezték tehát magukat orvosnak, ügyvédnek stb. s most mint ilyenek praktizálnak.

Egy kirándulás alkalmával, a midőn a Porto Allegrehez közeleső egyik német telepre, Novo-Hamburgora gyalogoltunk, néhány kilométerre a várostól, egy izgató esemény zavarta meg útunkat. A csendet ugyanis hirtelen óriási lárma törte meg, a mely lárma a dombok mögűl jött felénk. Az ökörbőgés, lódobogás, kutyaugatás és emberek kiabálása ijesztő, pokoli lármában egyesült. A föld rengett a talpunk alatt.

„Ez egy megvadult ökörcsorda", kiáltja a kisérőnk, egy telepítvényes német és félrerántott bennünket az útról, hogy egy fa vagy kerítés mellé huzódhassunk. Alig térünk le az útról, a mikor a gúlya megjelent a dombok mögűl, egyenesen felénk száguldva. A gúlya körül hat-nyolcz lovas vágtatott, széleskarimájú kalapban, panyókára vetett ponchoval, a lassot meg a dárdát suhogtatva. Bámulatos ügyességgel kerülték ki lovaikkal a bozótokat meg az árkokat, miközben a gúlya elé igyekeztek kerülni és a tömegből oldalvást kitörő jószágot visszaterelték a gúlyához. A kutyák hangos csaholással száguldottak a gúlya körül, fel-fel ugrálva és belekapaszkodva a vezér-ökrök orrczimpájába. A két-háromezer ökör bőgése, a kutyák csaholása, a lovasok kurjongatása, a karikás pattogása és e temérdek állat lábdübörgése ijesztő volt ugyan, de egyszersmind rendkívül érdekes látványt nyujtott. Az eleven tömeg lavinaként rohant le a dombról; átgázolt egy patakon, aztán átugrott egy tüske kerítésen, nekirohant a szembenálló dombnak, a melynek lábánál egy széles árkon ugrott keresztül s aztán eltünt azon estancia irányában, a mely felé éppen tartottunk. Az egész alig tartott négy-öt perczig.

A társaságunkban lévő német haciendero sokkal jobban meg-

ijedt, mint mi, holott mi majdnem megdermedtünk az ijedségtől. A német el is hagyott bennünket, az ő meghivott vendégeit, és futólépésben igyekezett abba az irányba, a melyben a száguldó gúlya eltünt. Csak egy óra mulva érkeztünk mi is oda* és akkor megmagyarázta az ijedtsége okát. Ha ugyanis egy ilyen szabadon legelő gúlya megvadul, és a tanyák közelében rohan végig, bőgve és dübörögve, mint a hogyan az imént láttuk, akkor lármájukkal megvadítják az istállókba és koralokba zárt szelíd marhát is, még pedig olyan mértékben, hogy a jószág kitör az istállókból és aztán árkon-bokron, mocsaran keresztül vadul rohan a „szilaj" gúlya után és akárhányszor elpusztul a lápon vagy szétkallódik a végtelen pusztákon. Éppen ezen a vidéken, Rio-Grande do Sul és Uruguay határán, fordul elő leggyakrabban ez a baleset. A Santa Catharina és Rio Grande provinciákból ugyanis ezen az úton hajtják le az ökörcsordákat Pelotasba és Porto Allegrebe. A gúlya néha a legcsekélyebb okra megijed és megvadul; ilyenkor aztán őrületes módon száguld végig a rónákon meg az úttalan útakon és nincs az a hatalom, a mely őket a szilaj száguldásban feltartóztatná. Úgy rohannak le a hegyekről, mint a lavina és éppen úgy elsepernek maguk elől mindent, lakásokat, embert, állatot, mint amaz. A Pampákon néha három-négyezer ökörből, sőt néha tízezerből álló csorda vágtat el így megvadulva. A tanyák körül legelő gúlya azonban sokkal szelidebb; ennél elég a megállításhoz, ha a peonok a vezető két-három ökröt lefülelik. Azért persze egynehány tuczat ökör így is elkallódik, elpusztul. Tekintve azonban az ökör alacsony árát, a kár nem nagy.

A La Plata útiprogrammja szerint már indulnia kellett volna, hogy folytassa útját vissza délfelé. A hajógépen történt sérülés következtében az indulás azonban egyelőre elmaradt. A porto-allegrei társaságban azonban máskép fogták fel a halasztás okát. Ugyanis a tartományi elnök nagy családjával és számos kiséretével szintén ezen a hajón akart utazni, de még nem volt útra készen; tehát

* Ma már vonat jár Porto Allegre és Novo-Hamburgo között, a minthogy csaknem valamennyi telep — kolonia — vasuttal van összekötve a parttal.

hadd várjon a hajó. (Látjuk tehát, hogy a pletyka tényleg otthon van Braziliában is. Azért, mert az asszonyok szótalanul ülnek a hintaszékben, azért a mérgezett nyilak itt is röpködnek és szúrnak.)

Itt tartózkodásunknak ezen önkénytelen meghosszabbítása ellen nem volt kifogásunk; utunk nem volt sietős, másrészt pedig kilátásba helyeződött, hogy nehány Porto-Allegreben szerzett ismerősünk révén, megismerkedünk a vidékkel s a tanyákon élők életmódjával.

Egy braziliai úr, a ki a tanyán szükséges holmik bevásárlása végett járt Porto-Allegreben és nehány német, a kikkel megismerkedtünk, adtak erre alkalmat. A braziliai, a kinek szintén kissé hosszú volt a neve: Alfonso Suares de Andrado Texeira, meghivott magához Caxoeiraba. Szerinte az egész csak egy rövidke kis kirándulás; tundniillik „vizen és szárazon" utazva egy napi járóföldre esik Porto-Allegretől. A Yukuy folyón hajóval kell utazni Triumphoig, innen Caxoeiraig viczinálison lehet folytatni az utat.

Porto-Allegreből korán reggel indul a hajó, hogy összeköttetése legyen a caxoeirai vonathoz. Gyászos benyomást tett a kis hajó; igazi braziliai alkotás volt. A gépe rozoga, a fedélzete piszkos, kajüttök nincsenek, az étterem a fedélzeten van, telerakva podgyásszal és tömve utasokkal. A kapitány ingujjban ép úgy, mint a többi személyzet, benn ült a fedélzeti „salon"-ban és pálinka mellett politizált meg czivakodott az utasokkal. Rendről, intézkedésekről szó sem volt. A társaság nem is volt vegyesnek mondható, mert túlnyomóan olyan elemekből állott, a melyek a társaságukat vegyessé teszik. Többnyire gauchok voltak; sötét-barnaszínű, jól megtermett alakok, élénk szemekkel, óriási karimájú kalappal a fejükön; a csizmákon hatalmas sarkantyúk, a ruházat kopott, piszkos, szakadozott és valamennyinek az övében többé-kevésbbé czifra markulatu tőr. A puszták fiai zárkózottak, mogorvák, hallgatagok; annál zajosabbak és lármásabbak voltak a négerek; ezek a félig meztelen, félig pedig tarka-barka, szedett-vetett ruhadarabokkal öltözött feketék hihetetlen lármát csaptak. Egynehány német is volt a hajón, de nem az úgynevezett „jó társaságból". Többnyire munkások voltak és alárendelt egyének.

TANYAI KÉP URUGUAYBAN.

A harangszóra összegyűltek a reggelihez, valamennyien a fent említett szalonba. Tessék elképzelni a table d'hote-ot, a melynél minden résztvevő iparkodott lehetőleg a legjobbat, de főképen minél többet kikanalazni. A négerek nem vettek részt a table d'hotenál; ők az ő száraz és füstölt húsukat künn ették meg. A hús szaga azonban becsapott a nyitott terembe és büzhödtté tette a levegőt. Déltájt érkeztünk meg Triumphoba. A hajó közönsége úgy rohant az indulásra kész vasúti kocsikra, mint egy megvadult ökörcsorda. Állomási épületről persze szó sincs; a vonat a nyilt pályán áll és a mozdony körül a közlekedés teljesen szabad. A kocsik előtt óriási halmaza fekszik a berakásra előkészített árúknak: nyers ökör- és lóbőrök, zsákok, hordók, kukoricza, dohány. A négereknek szánt száraz hús, — a carne secca — egy darabka rongy, vagy egy száraz deszka, vagy szalma nélkül, csakúgy meztelenül hevert a csupasz földön, a sárban.

A harmadik osztály, a melyhez képest a mi „hat lónak vagy harminczhat embernek" szánt kocsijaink valóságos szalonkocsik, tömve és zsufolva vannak gauchokkal és négerekkel. Mintegy nyolcz óráig tartott az út és estefelé Rio-Grande nevű városba értünk, a milyen nevű város Braziliában néhány tuczat van. Éjfélkor érkeztünk Caxoeiraba, a hol a mi vendégszerető házigazdánk a — haciendado vagy faziendero — kocsival várt reánk. Rögtön folytattuk az utat az estanciára, a mely alig egy órajárásnyira feküdt a várostól. Egyórai ügetés után a néma, sötét éjszakában világosságot pillantottunk meg a távolban. A faziendero házának ablakaiból jött a világosság, a mely lakóház az egyetlen épület volt az egész látóhatáron. A szobákba lépve meglepett a nem remélt tisztaság és rend. A feltálalt vacsora ugyan braziliai módon volt összeállítva, de a kiszolgálás már tisztán európai. Csak a felszolgáló néger inasok, a kiknek a szülei még mint rabszolgák szolgáltak ugyanezen a telepen, adták meg az exotikus jelleget.

Másnap már korán reggel óriási lármára ébredtünk föl; kiabálás, kurjongatás, ökörbőgés és ostorpattogás verte föl a levegőt. Az ökröknek végtelen tömege vonult el a veranda előtt és a mikor a főzöme a ház elé ért, az ablakok csörömpöltek a dübörgésük

alatt. A hajcsárok egy perczre sem szűnnek meg kiabálni és puskalövéshez hasonló pattogással, cserdítenek a karikásukkal. A végtelen rónán sok négyzetkilométernyi területen nincs egy domb, egy fa, a mely megszakítaná a láthatárt. Az ember nem lát mást, mint ökröt, ökröt és megint ökröt.

Nem messze a háztól óriási korál állott, egy bekerített nagy helyiség, a melybe az ökröket akarták beterelni. A lovas peonok — a hajcsárok — körbe járták a gulyát, hogy minél szűkebb térre szorítsák a tömeget. Nagyobbára lassoval voltak fölszerelve, egy hosszú bőrszíjjal, a melynek egyik vége a nyeregkápához van kötve, a másik végén pedig hurok van; ha a hurok helyett vasgömbök vannak a kötél végén, akkor a lassoból „bolas“ lesz. A peonok másik része hosszú dárdával van fölszerelve, a dárda végén egy szeggel; ezek a picadorok, a kik a gulya elejét terelik a koralba, mig a lassos peonok gyors vágtatásban folyton kerülgetik a csordát, hogy az egy sűrű tömegben maradjon, vagy pedig hihetetlen gyors vágtatásban, eléje vágnak a csordától elszabadult jószágnak. A mint a gaucho az elszaladt ökör közelébe ér, bámulatos ügyességgel dobja a hurkot a szarvaira, miközben a vasgömbök az állat lábait verdesik. A megijedt állat oldalt ugrik, a gaucho pedig az ellenkező oldalra tereli a lovát, mi által a kidobott lasso kötele olyan feszesre húzódik, mint a húr és a következő pillanatban az ökör már a földön fekszik. A pikával aztán talpra állíttatva, nyugodtan vezetteti magát vissza a csordához. Egy ilyen elszabadult állat visszahajtása nem megy mindig ilyen símán. Néha egy-két órai vágtatásba kerül, a míg visszaterelik. Mintegy három óráig tartott, míg a néhány száz ökör a korálba tereltetett. A csordából ezen idő alatt csak egy darab veszett el. Ez tudniillik olyan meszszire futott el, hogy a visszahajtása nem érte volna meg a vesződést.

A koral az egyetlen melléképület az egész estancián, s ennek a felépítése sem kerül sok munkába. Egy óriás területet ugyanis körültűznek vasczölöpökkel, a melyeket két sor dróttal körülkötnek. Az egyik drótot elég alacsonyan, hogy az ökör ki ne bújhasson alatta, a másikat pedig olyan magasan, hogy át ne ugorhassa.

És miképen védik a csordát a „gaucho malo“ ellen?

A „gaucho malo“ — a szegény legény — az az ember, a ki nagyon szereti az ilyen elkerített marhákat éjnek idején a korálból elhajtani. Már pedig az gondolható, hogy a hol sok a ló, ott sok

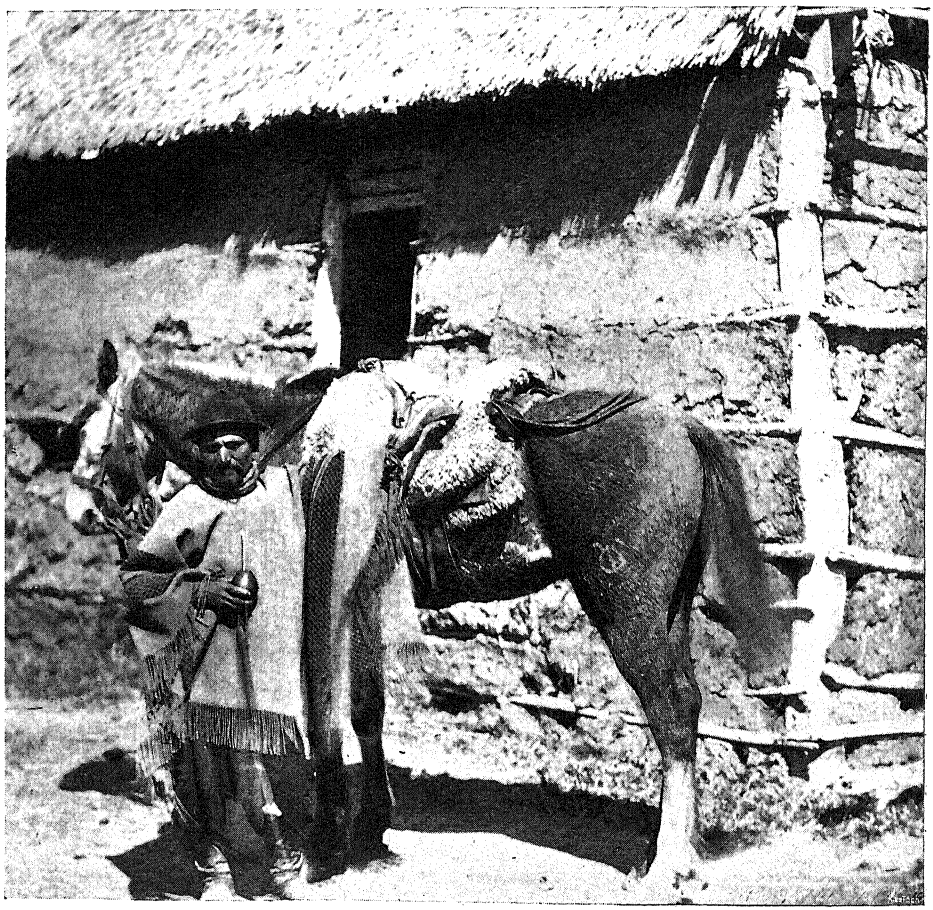

PEON A RANCHO ELŐTT.

a lókötő is. Nos, a gaucho malo elleni védelem nagyon egyszerű. Ha tudniillik a lókötők ki akarják hajtani a jószágot a koralból, e czélból okvetlen át kell vágniok a drótot, a mely a vasczölöpökre van kötve. A mely pillanatban azonban átvágják a sodronyt, e pillanatban egy egyszerű szerkezet folytán megszólal a villanyos csengő riasztó lármája a peonok tanyáján, a peonok lóra kapnak, üzőbe veszik a rablókat és el is fogják őket. Hogy nem kötik őket fel

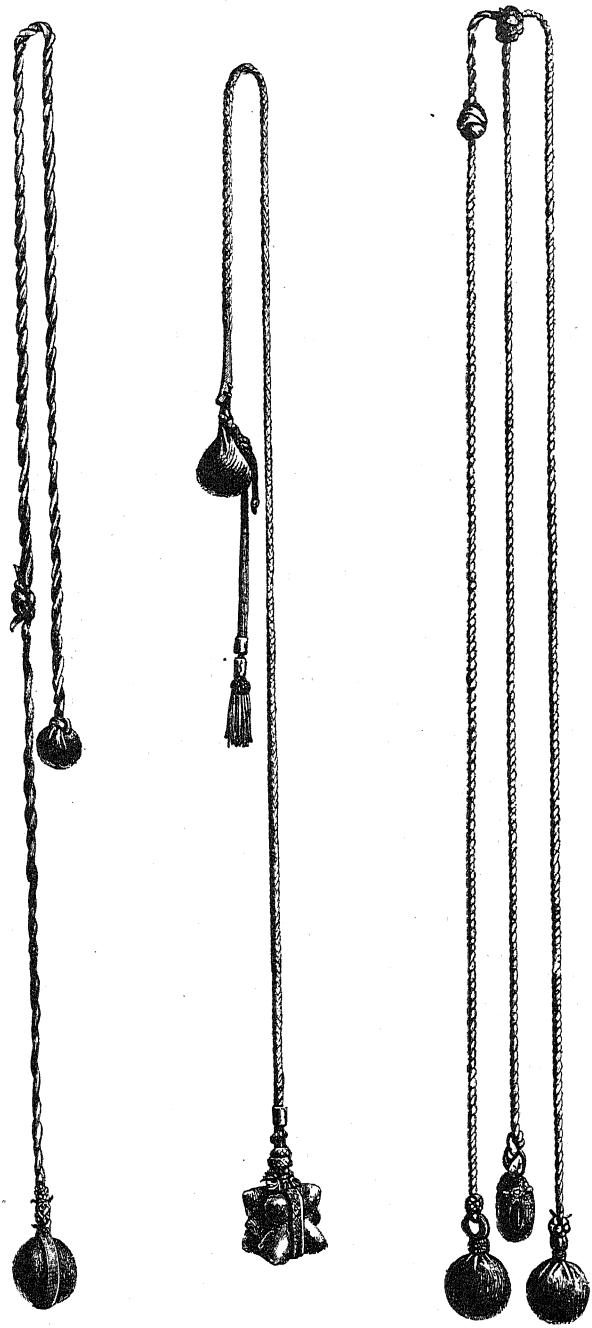

PATAGONIAIAK BOLAS-JA.

azonnal a legelső fára — a mire a pampák törvénye értelmében fel vannak jogosítva — az csak azért történik, mert ilyen legelső fa néha tíz kilométernyi területen sem található.

A korálba hajtás után következett a reggeli, a melyben az összes személyzet részt vett. A hány ember volt, annyi fajt képviselt. Egy teljesen kiszámíthatatlan keverék lenne ez a sok fajtájú és eredetű ember, ha a pampa élete nem adna sajátságos általános jelleget valamennyinek. Csontos, szikár alak valamennyi, sovány beesett arczczal, a melynek a színe mindig sötét, rezes, napbarnított és viharedzett. A vékony kis fekete bajusz meg a villogó szempár, bátor, merész és határozott jelleget ad az arcznak. Valamennyi a ponchot viseli, egy durva posztóköpenyeget, széles karimájú szürke posztókalapot, a csizmájukon hatalmas sarkantyút, akkora csillagos pengével, mint egy férfitenyér. A reggeli főalkatrésze a „maté“ volt, az ismeretes paraguayi tea, a mely ital innen délfelé, Argentina déli csúcsáig a legnépszerűbb ital. A maté a pampa lakóknak nemcsak a teája, bora, pálinkája és hűsítője, hanem jóformán mindene. A matét a következőképen készítik. Egy tökhöz hasonló növényből hosszúkás edényt készítenek, a melynek a felső részén kis nyílás van; ezt megtöltik matéval és leöntik forró vízzel. Ekkor beledugnak egy hosszú csövet, pléhből vagy ezüstből, a szerint a mint telik; ennek a csőnek az alsó végén szűrő van, a mely megakadályozza, hogy a matélevelek az ivó szájába jussanak. A cső felső végét az ember a szájába veszi és azon szívja fel a forró vizet, a matét. Az egész készüléket a lopótökkel együtt „bombillá“-nak hivják. Az úri helyeken minden ember külön bombillát kap, de többnyire egy nagy közös edényből iszik a társaság minden tagja.

A ki először issza a matét, az valami nagyon különöset érez, tudniillik alaposan megégeti a nyelvét meg az ajakát; a megszokás után azonban a maté — mint mondják — valósággal nélkülözhetlenné válik.

A pálinka, a coca, a fekete kávé meg a tea valamennyi jó tulajdonságait egyesíti magában.

Üdít, felfrissít, új erőt ad, jó kedvre hangol és a mi a leg-

főbb, a pampa hosszú, unalmas napjait és éjjeleit kitünően segít agyonütni.*

Reggeli alatt a társalgás főképen az ökrökről, a mészárszékekről a marhakereskedésről folyt. Mi kevéssé tájékozott idegenek bámulatunkat fejeztük ki a látottak fölött; bámultuk a gauchok ügyességét, a marhák jó állapotát és főképen a nagy tömeget. Véleményünk szerint ez a temérdek jószág óriási vagyont képviselhetett, kivált ilyen viszonyok között, mint itt, a hol sem a takarmány, sem az ápolás, sem a felvigyázás nem kerül pénzbe. Alfonso Suares de Andrado Texeira úr azonban fölvilágosított bennünket, hogy ez az óriási vagyon a mi részünkről csak egy óriási tévedés; nem óriási vagyon az, csak óriási vesződés. Megmagyarázta, hogy miért. Neki van például 3000 ökre és 500 lova. Az őrizetre tényleg elég tíz peon; a takarmány sem kerül pénzbe, mert fű terem az egész éven át. Akol sem kell, a minthogy nincs is. És mégis sok a baj; mert maga az állat tenyésztése még nem elég, el is kell adni a marhát, meg venni is kell, azaz üzérkedni kell vele. De hogyan? Ő maga nem mehet a vásárra, tehát az embereit küldi maga helyett. Ezek elmennek néha ezer klmterre is a marháért; azok, a kiktől veszik az ökröket, még kevesebbet törődnek a jószággal, az ökrök tehát egészen vadak, szilajak. Ott, abban a távolságban egy ökör ára nem több öt milreisnál (körülbelül 13—14 korona). Mire az ökröt ide hozzák, hónapok telnek el. Az embereknek, a kiket a vásárra küld marhát venni, készpénzben kell kiadni a pénzt; hogy vissza is jön-e az az ember és hogy hoz-e magával ökröt, mennyit és minőket, az mind bizonytalan és kiszámíthatatlan. Az ezer kilométernyi úton számos baj és veszedelem éri a vándor gúlyát; lápok, mocsarak, jaguárok, csordamegvadulás, szétfutás, elkallódás meg a szegény legény, mindennapi dolgok. Aztán a délbraziliai gaucho

* A matét a Yerba Maté leveleiből készítik; a leveleket a levegőn kiszárítják, a tűz fölött kissé megpörkölik, a mi közben vigyáznak, hogy füst ne érje a leveleket. Mindamellett az ilyen módon készült teának mindig kozmás vagy füstös az íze. Ezért van, hogy az európai ízlésnek sohasem felel meg, holott a délamerikaiaknak a legkellemesebb, majdnem nélkülözhetetlen itala.

még nem az igazi; ezek még nem tudnak úgy bánni a jószággal, a hogyan kell. Az igaziak, ott lenn az uruguay-i s az argentinai pampákon, azok már értik a módját, de a délbraziliaiak a temérdek veszélylyel nem tudnak megküzdeni és e miatt számos ökör pusztul el. Akárhányszor megtörtént vele — a házigazdánkkal — hogy a hazavárt ezer ökör helyett egy-két százból álló lefogyott csorda került haza. A többi elpusztult az ezer kilométeres út veszélyeiben. Magyarázatának az az eredménye volt, hogy beláttuk: a pampákon nem mind ökör az, a mi — bőg, azaz nem mind arany, a mi fénylik. 3000 ökör mellett az ember egyszerűen — éhen halhat.

HAJSZA A BOLAS-SZAL.

Az estancia udvarát felverte a gyermekek hangos lármája. Micsoda egy gyerekvegyülék volt az! Barnák, rézbőrűek, szürkék, fehérek és feketék vegyesen. Képzelhető, minő újabb keverék jön majd itt létre, ha a kis fekete nebulók legények lesznek és a kis lányok hajadon sorba állanak. Micsoda újabb színárnyalatok teremtődnek itt meg és milyen különböző véralkatú emberek. Ha nem is ilyen sok színűek, de szintén különbözők voltak az asszonyok, a kik az udvaron egygyel s mással voltak elfoglalva: babot hántottak, kukoriczát törtek, kendert tiloltak, varrtak, istrángot kötöztek. Annyit azonban pártatlanul el kell ismerni róluk, hogy kivétel nélkül nagyon rútak voltak. (A ház úrnője Porto-Allegreben nyaralt, a két felnőtt leánya pedig évek óta tartózkodott Rio de Janeiro egy

nevelőintézetében.) Az asszonyok különböző ruhákat viseltek; a néger nők kékcsíkos hosszú fehér inget, durva gyapotból, szoknya és derék nélkül; a gauchok feleségeinek volt blúzjok meg szoknyájuk is, de nem volt ingök; czipő pedig egyiknek sem volt a lábán.

LEFÜLELT CSIKÓ.

Ma különben kisebbszerű bőjt volt elrendelve az estancián. A házigazdánk ugyanis azon estén több száz ökörből álló csordát szándékozott útnak indítani. A munka nehéz és felelősségteljes, a melynél a gaucho józan kell, hogy legyen. Ma tehát „nem szabad a vásár". Az udvaron tudniillik egy kis korcsma is van, egybekötve egy úgynevezett vegyeskereskedéssel. A ki látott valaha az erdélyi határon, a Meszesen, vagy más oláh vidéken pálinkaméréssel összekötött vegyeskereskedést, az elképzelheti az estanciabeli korcsmát is. Csak az árúkban van némi különbség; mert például a Meszesen levő „vegyeskereskedésben" hiába keres az ember nyereg-szerszámot, aczél sarkantyút, széleskarimájú posztókalapot, lassot, bolast, meg braziliai sajtot, mert azt valószínűleg nem talál. Itt pedig ezekből

a tárgyakból állott az árúk főzöme; ehhez a pálinkához azonban, a mit itt mérnek, ehhez képest a meszeshegyi gaponapálinka tiszta rózsalikőr.

Estefelé meg is kezdődött az ökrök kihajtása a korálból, a mely munka sokkal könnyebben ment, mint a behajtás. A picadorok sorfalat állottak a kapu két oldalán, mögöttük a gauchok a lassokkal; benn a korálban pedig a peonok karikásaikkal kifelé tuszkolták az ökröket. Ezen alkalommal egy egész különös művelettel ismerkedtünk meg, a mely műveletet később — az argentinai vágóhidakon — sokkal véresebb és tragikusabb körülmények között fogunk viszont-

SZILAJ CSIKÓ TANÍTÁSA.

látni. A kevés számú hajcsár tudniillik nem győzné vezetni és irányítani ezt a temérdek marhát, ha maga az állat nem jönne segítségükre. Egy-két szelíd ökröt ugyanis betanítanak arra, hogy engedelmeskedjen az emberi szónak. Ezt a szelíd ökröt beállítják a korálba, a kapu elé; mikor kinyitják a kaput és a csorda talpra áll, a szelíd ökör magától megindul a kapu felé és végigmegy a picadorok közötti sorfalon. A többi ökör persze úgy tesz, mint az ember: vezetőnek nézi az előljárót és a tömegösztönnél fogva hűségesen követi. Így aztán oda terelik az egész gúlyát, a hová éppen akarják. (Ime, mit tehet egy ökör annyi sok ökörrel, ha egy kis esze van.) Hogy azonban maguk a gauchok is „aljasnak“

tartják a szelíd ökörnek ezt a galád eljárását, kitűnik abból, hogy „árulónak“ nevezik. Az árulót persze jól tartják, gondozzák és beczézik; hogyne: egy ilyen áruló ökör tízszerte drágább, mint a közönséges.

A korálból kicsalt csordát mindjárt útnak is eresztették Pelotasba, a hol már vártak reájuk a vágóhídak. A távozó csorda bőgése még sokáig visszahallatszott az estanciába, a hol e közben beállott a teljes pusztai csend. Még egyszer fölhangzott a női cselédség együttes hangos imája, utána a zsoltár. Itt-ott egy magányos ökörbőgés, egy elnyújtott kutyavonítás és aztán a sötét éj néma csendjét nem zavarta meg többé semmi.

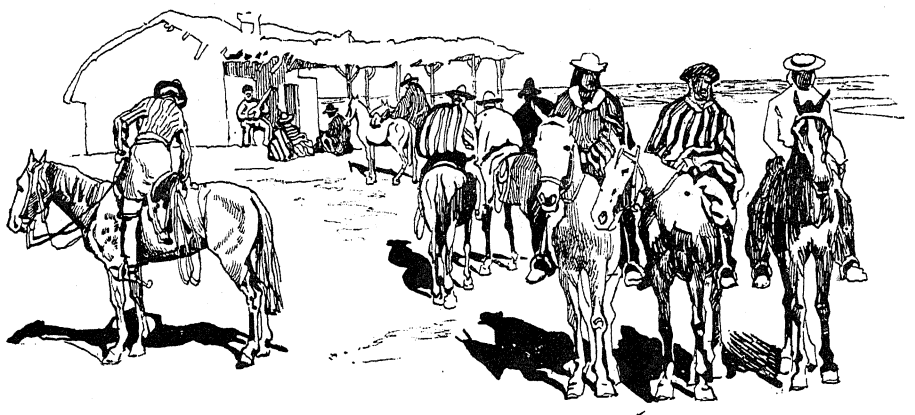

CSÁRDA ELŐTT A PAMPÁN.

Visszatérve Porto Allegrebe, még két napot vártunk a La Plata indulására. Addig tartott ugyanis a havaria kijavítása — meg a tartományelnök csomagjának bepakolása. Közben azon szerencsés helyzetbe jutottunk, hogy megismerkedhettünk Pelotas egy jeles férfiújával. Az illető férfiú — Conte de Rio Prado — több Xarqueada tulajdonosa volt, azaz, hogy mészáros, nagy stylusban. A mészárosság megfelelt a gróf úr külsejének, de a grófi czíme nem. A gróf úron tényleg meglátszott, hogy mészáros és hogy számos alkalommal ivott már a gauchokkal matét, még pedig ugyanegy bombillából. Braziliában ugyanis egész tömege van az uj mágnásoknak, a kik grófok, bárók vagy marquis-k. A czím nem örökölhető;

azt mindenkinek külön kell kiérdemelni. A kiérdemléshez azonban minden eszköz jó és elfogadhatónak minősíttetik. A meggazdagodott mészáros, szájas ügyvéd vagy politizáló doktor — ha beüt nekik — megkaphatják vagy megvehetik a grófi czímet vagy a marquisi méltóságot. Ilyenkor a portugál eredeti név, például Anares, Pereira, Gummarazes, stb. szép összhangzásba hozatik egy kimondhatatlan indiánus előnévvel, mint például: Marquis de Pindamanhangaba vagy Gróf Pirassicaba és az átmágnásodás tökéletes. A braziliaiak tudniillik rettenetesen hiuk. Minden ténykedésöknek legfőbb rugója a hiúság; hiúságból jótékonyak, hiúságból építenek kórházakat, templomokat és hiúságból csinálnak forrongásokat. A hogyan Argentinában és Uruguayban mindenki „ezredes“, habár életében még puskát sem látott, vagy a hogyan a demokratikus Magyarországban „királyi tanácsos“ vagy „nemes“, úgy Braziliában mindenki báró vagy gróf akar lenni. De ha csak lehet: gróf.

A Rio Grandeba vezető út a tekervényes, kacskaringós öbölben folyton kerülgetve a zátonyokat és a homokszigeteket, nagyjában símán folyt le. Mindenesetre szívesen búcsúztunk el a La Plata-tól (talán egy kissé Braziliától is) azon reményben, hogy braziliai hajóra egyhamar nem fogunk többé szállni.

NYOLCZADIK FEJEZET.

AZ URUGUAY-I PAMPÁKON.*

* A Rio-Grande do Suli tartózkodásunk első alkalmával említettem, hogy a La Platán egy magas állású külföldi hivatalnok volt az utitársunk, a ki valamely okból a szárazföldön át akart Rio Grandeból Monte Videoba utazni és elmondottam azt az utitervet, a melyet az uruguay-i konzul, mint az egyedüli lehetségeset, tanácsolt neki. Ez az előkelő hivatalnok Alexander Jonin orosz államminiszter volt (körülbelül 1902-ben halt el), ki az utat, kalandos és veszélyesnek igérkező természete ellenére, tényleg megtette. Évekkel később Jonin ezt az útját, valamint az egész Délamerika körülit orosz nyelven megírta. Ennek az útleirásnak, a melyre eddig is gyakran hivatkoztunk, egyik legérdekesebb része az uruguay-i pampákon megtett útjának a leírása, a melyet, mint rendkívül érdekeset, érdemesnek tartom rövid kivonatban itt közzétenni. A pampákról írt fejezet tehát közvetlenül a Jonin leírása.

A Rio Grande do Sul tartomány elnökének eredetileg nagyszabású terve volt; vasuttal akarta összekötni Rio Grande városát az Uruguay folyóval és ezáltal egyenes összeköttetést létrehozni a La Plata rengeteg folyammal. A nagyszabású terv dugába dőlt ugyan, de megmaradt belőle egy rövid vasuti vonal Bage városáig, a mely már egymagában is elég tekintélyes vonal, mert Rio Grandetől Bageig egész nap tart a vasuti utazás. Az úton számtalan helyen van kőszén, mindenütt oly közel a felszínhez, hogy a széntelepeket igen csekély munkával lehetne kiaknázni. De még ezen jelentéktelen munka végzésére sincs elegendő munkáskéz; ezen a vidéken a lakosság nem foglalkozik egyébbel, mint marhatenyésztéssel. Azokon a teendőkön kívül, a mivel a marhatenyésztés jár, az ő számukra nem létezik semmi másféle munka. Szén tehát volna bőven, de azért mégis Cardiffből és New-Castle-ból hozatják óriási költséggel még azt a szenet is, a melylyel a gőzmozdonyokat fűtik. Ellenben annál gazdagabb az állatvilág, habár csak ökrök és lovak által van képviselve. Bárhova néz az ember, mindenütt óriási gúlyákat lát és nagyszabású méneseket; közöttük temérdek sok a madár, a melyek olyan szelidek és kevéssé félénkek, hogy nyugodtan lépkednek a legelésző állatok lábai között és a közvetlen mellettük elrobogó vonat zakatolására sem riadnak fel. Éjfélkor érkeztünk meg Bageba, a hol egy középszerű szálloda szegényes szobájában eltöltött éjszaka után előkészületeket tettünk a nagy expediczióra, az uruguay-i pampákon keresztül, ki a tengerpartra Monte-Videoig. Bage, a melynek mintegy 7—8 ezer lakosa lehet,

teljesen elszigeltelten áll a pampa közepén; a legközelebbi helység hozzá Santa Anna és Livramento mintegy 150 kméterre, és csak 4—500 kméter távolságban van ismét két kisebb város, Uruguay és Salto. Bage kereskedelmének és forgalmának a „lelkét" az az egynehány milliónyi lábas jószág teszi, a mely szárított hússá és kikészített bőrré átalakuló útjában Baget ki nem kerülheti. A másik fő mozgató ereje az uruguay-i temérdek — forradalom és lázadás. Tudniillik határváros ka lévén — Rio Grande provincia és Uruguay köztársaság között — a mint megindul a forradalom Uruguayban, a legyőzött párt emberei rögtön Bageba menekülnek és itt várják meg az események további lezajlását. Így történt most is; Uruguayban nemrég javában dúlt a forradalom,* a város tele volt menekülőkkel, a kik szokatlan élénkséget adtak a különben nagyon jelentéktelen kis városnak. A temérdek „ezredes" jelenléte azonban kissé megnehezítette a mi vállalkozásunkat. A forradalom tudniillik már a vége felé járt és a sok ezredes, meg a puskaport sohasem szagolt „tábornok" vissza akart térni Monte-Videoba. Mi nekünk ez nem okozott volna nagy fejtörést; de bajt okozott az, hogy valamennyien az éppen induló delegance-al akart utazni, a mely körülmény következtében nem maradt hely a mi számunkra. A véletlen azonban hozzá segített két jó helyhez. Tudniillik két „ezredes" a számkivetést arra használta föl, hogy az összes pénzét elkártyázta, az előjegyzett helyek díját a deleganceon nem tudták lefizetni és így kénytelen-kelletlen meghosszabbították önkénytes számüzetésüket. Könnyen vigasztalódtak, hiszen két-három hét mulva ismét indul egy delegance, majd utaznak avval; legalább visszanyerik elvesztett pénzüket. Az üresen maradt két hely éppen a bakon volt a kocsis mellett, tehát nem remélt fűszer a nyolcz-tíz napig terjedő útra.

Három napi készülődés után elindult a delegance. A delegance nagyjában olyan volt, mint azok az omnibuszok, melyeket a vidéki városok szállodái szoktak az indóházakhoz küldeni, csakhogy

* Uruguayba bármikor nyugodtan jöhet az ember; egy kis forradalom mindig — éppen folyamatban van.

MARHACSORDA A KORÁLBAN.

háromszor akkora kiadásban. Ló azonban volt bőven eléje fogva; az első sorban, a rúd mellé, öt ló volt befogva; ezek elé hosszú istrángokon három, legelől pedig egy. Ezen a vezető lovon egy tíz-tizenkét éves gyerek ült, rongyokból összetákolt nyeregformájú készüléken; az öltözete nyitott ingből és rövid kékvászon nadrágból állott; a lábai rongyokba voltak ugyan burkolva, de a sarkain hatalmas sarkantyúkat viselt madzaggal odakötve. A fején rengeteg karimájú kalap, a melynek szélei hosszan lelógtak vállaira. Megjegyzendő, hogy tartaléknak még négy ló volt a kocsihoz kötve. A kocsi tulajdonképeni vezetője ez a gyerek volt, mert a mellettünk ülő kocsis, egy hosszú bajuszú, sötétbarna arczú öreg gaucho, a mint a bakra szállt, a jókora csomóból álló gyeplőtartót ráakasztotta egy szegre, elővette a dohányt meg a czigaretta papirt, helyesebben a szárított kukoricza-levelet, s czigarettát sodorva bemutatta magát: ő a Mayoral, a vezető. Egy sajátságosan berregő hangra, galoppban indult meg a kilencz ló előttünk és a négy mögöttünk. Az ember azt hihette volna, hogy erre a megugrásra szerte-széjjel megy az egész alkotmány és hogy rongyokba szakad az összes kenderszerszám. Szó sem volt róla; a lábdobogás s a kocsizörgés óriási lármája meg a temérdek csengő kellemes bongása között, mesés gyorsan száguldottunk az asztalsima úton.

Alig egy órai ügetés után a vezető gyerek hirtelen balra fordult a lovával, a többi pedig szép sorrendben — és nem hirtelelen — utánok. Egy nagy zökkenés és a következő pillanatban egy folyóvizben találtuk magunkat. A magasra felfreccsent vízben nyakig vizesek lettünk ugyan, de azért a kocsi zavartalanul folytatta útját a folyón keresztül. Nem történt semmi baj; csak nehány flamingó ijedt meg és röppent fel a szokatlan zavarásra. A kocsiban ülő cavalieriket a legkevésbbé sem lepte meg a kocsiba betóduló víz; maguk alá húzták sarkantyús csizmáikat és egy pillanatra sem szüntették be a politizálást. Meglátszott rajtuk, hogy fogalmuk sincs arról, hogy más országokban a kocsik — átlag — hidakon szoktak a folyókon átkelni.

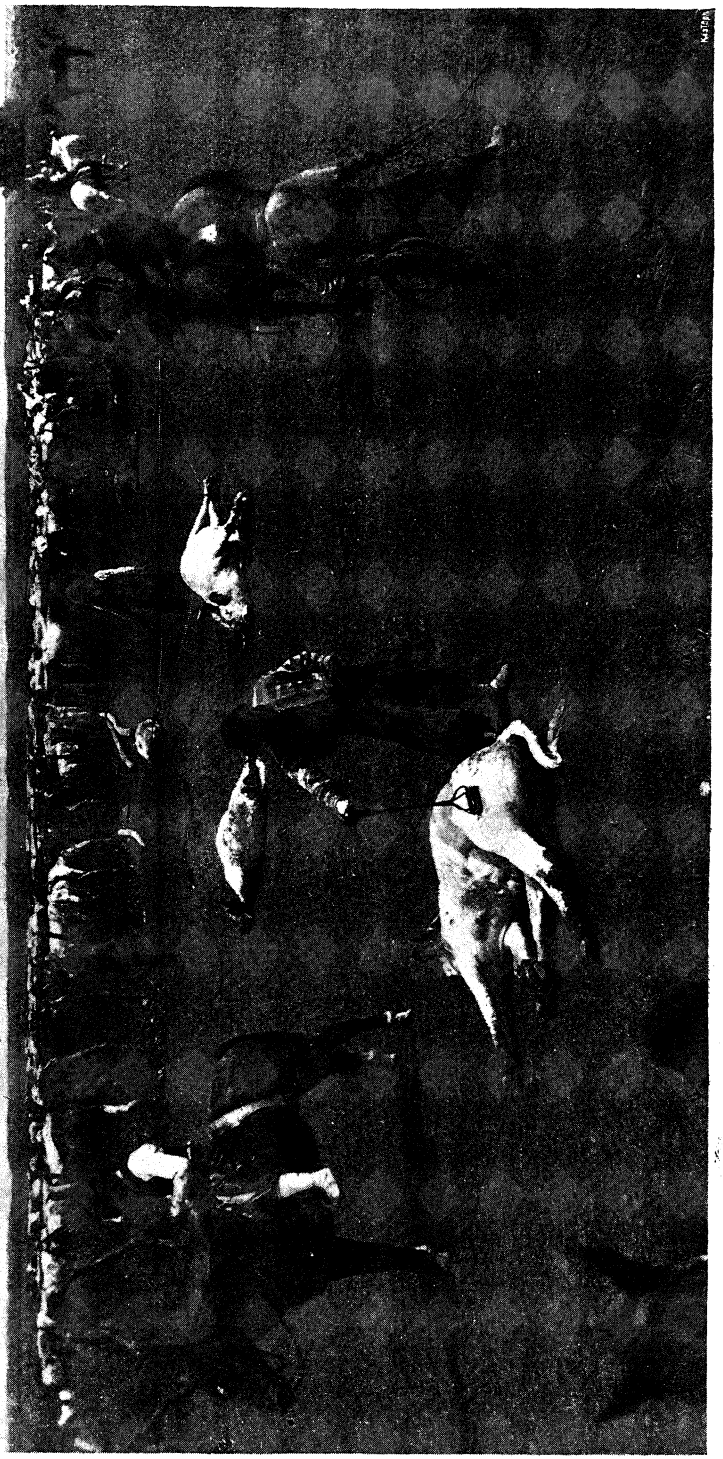

SZARVASMARHATENYÉSZTÉS A PAMPÁN.

A fogatunk túlnyomóan galoppban járt. Különösen a hol lejtőkön lefelé haladtunk, fogódzni kellett, hogy le ne forduljunk a bakról. A delegance nem tért ki semminek; neki vágtatott a legelésző gúlyáknak és helyenként tömegesen repült fel a temérdek madár; a struczok ijedt rekedt kiáltással futottak széjjel, lomhán emelgetve rövid szárnyaikat. A mint a nap magasabbra szállott, perzselő forróság váltotta fel a reggeli hideget. Közben a ruhánk is megszáradt, a rázást is megszoktuk, kivált a puha, gyepes helyeken, s érdeklődéssel vártuk a történendőket. Sokat bámultunk a fölött, hogy a vezetőink honnan ismerik meg az utat, mi az, a mi után ők, s főképen a vezető lovon ülő gyerek, tájékozódnak. Útnak ugyanis nyoma sem volt; legfeljebb itt-ott látszott némi kocsinyom, de ezt is csaknem egészen benőtte a fű. Körülöttünk a puszta, igazán pusztaság; emberi lakásnak vagy szembejövő szekérnek, kocsinak nyoma sincs. Azonban nagyon élénk az állatvilág. Felesleges talán megemlítenünk, hogy ismét csak gulya vagy csorda, vagy a legjobb esetben egy ménes. Madár volt bőven; különösen élénk és lármás a tavak és mocsarak környéke, a hol temérdek flamingó, daru és ibis él; a becassinok helyenként régiókban láthatók; a kibicz pedig talán éppen olyan gyakori, mint az ökör meg a ló. Itt-ott látható a struczmadár is. Ezek annyira hozzászoktak az emberhez meg az állathoz, hogy akárhány helyen a csorda közepett láthatók; a nagy zajjal vágtató lovak elől is csak akkor tértek ki, ha a lovaknak éppen az útjokba estek. Ilyenkor után bámultak egy pillanatig a lovakra és meg sem rezzentek; hiszen lovakat folyton látnak maguk előtt; csak a mikor a nekik idegen tárgyat: a kocsit pillantották meg, nyujtogatták a hosszú nyakukat, megemelték bodros, rövid szárnyaikat és lassú ügetésben odébb állottak — egy pár lépésre. A dombokon tömegekben találtuk a mezei tyúkokat, köztük néha pulyka nagyságúakat; ezek sem féltek az embertől, valamennyi nyugodtan várja meg a vágtató kocsit és legfeljebb pár lépésnyire állanak félre az útból.

Hogy e madarak ilyen kevéssé félnek az emberektől, az onnan ered, hogy a pampák lakói sohasem bántják őket. Puskájok, a

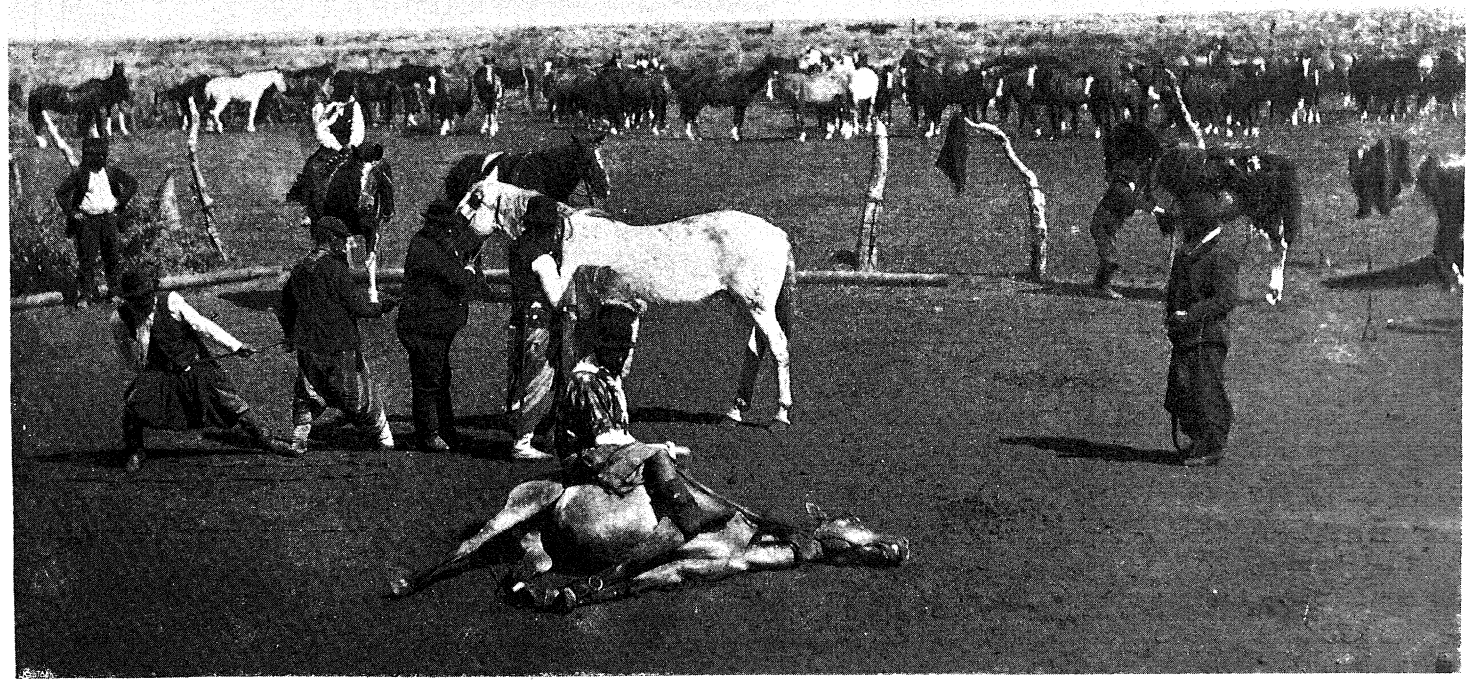

LÓTENYÉSZTÉS URUGUAYBAN.

mivel rájok lőhetnének, nincs a gauchoknak; táplálékul sem kell a madár, hiszen ott van a mindent pótló ökör; annak a lefüleléséhez pedig elég neki a lasso meg a bolas; a madarat azonban nem bántják sohasem.

A vezetőlovon ülő gyerek egy pillanatra sem szűnt meg figyelmünket és érdeklődésünket magára vonni. A lovaglása meg a kocsi vezetése valóban bámulatraméltó volt; egy percznyi pihenés nélkül ült a lovon, hol vágtatásban, hol ügetésben; a mozdulatai olyan kecsesek voltak, olyan preczizek és könnyűek, mint egy elsőrendű czirkuszlovasé. E mellett nem kerülte el a figyelmet semmi; a legkisebb árkot, egy ökörcsontváz maradékait, vagy bármely más akadályt a legnagyobb gonddal kerülte ki. Pedig bámulatos ügyesség kellett ahhoz az evolucczióhoz, vagy manöverhez, hogy ne csupán az ő lova, s utána a többi kerülje ki a kellő időben azt a bizonyos akadályt, vagy hogy csak az ő lova tegye meg a szükséges fordulót, hanem ügyesen kiszámítani, hogy ha majd a kocsi ér a kikerülendő akadályhoz, a kocsi éppen abban a pillanatban tegye meg a szükséges kanyarodót.

A nap már magasan állott, a mikor először váltottunk lovakat. Az utasok is pihenőt tartottak; a cavalierik tudniillik elővették a butykost — a copitát — és jót húztak az agua ardienteből — a pálinkából. Az egész pihenés alig tartott egy pár perczig, s aztán ismét előre, neki a pampának. Épületet, lakást még egyet sem láttunk ezideig. Tíz óra tájt egy rancho elé értünk; ranchonak neveznek a pampákon minden olyan épületet, a melyre a lakóház név nem alkalmazható. Rancho például egy pusztai konyha vagy egy tanyai korcsma. Ez az első rancho csak nyomorult kunyhó volt, agyagból és fűből összetákolva, ablakok nélkül. A teteje sás, a belseje pedig egyetlen szoba, vagy szobához hasonló ür. A bútorzata áll egy kerek asztalból, azaz, hogy egy vastag fatörzsből kifürészelt kerek lapból, körülötte nehány rendkívül eredeti székkel, a minőket talán sehol másutt a világon emberek nem használnak. Tudniillik az ökör koponyájába két-három lábat ütnek, oly módon, hogy a koponya homloki része felülre jön. Ez az ökör-

koponya a szék. Úgy látszik, még egy szoba lehetett, mert az asszonyok folyton ki- és bejártak. A ranchoban nehány utast találtunk, a kiknek szekere meg az eléjök fogott nyolcz-tíz pár ökör a rancho árnyában pihent. A szoba egyik sarkában álló szabad tűzhely körül egynehány asszony guggolt és főzött; valamennyi kóczos, lompos, borzas és rút. A hajuk meg sem volt fésülve, hanem szabadon lógott a homlokukra meg a vállukra; csontos,

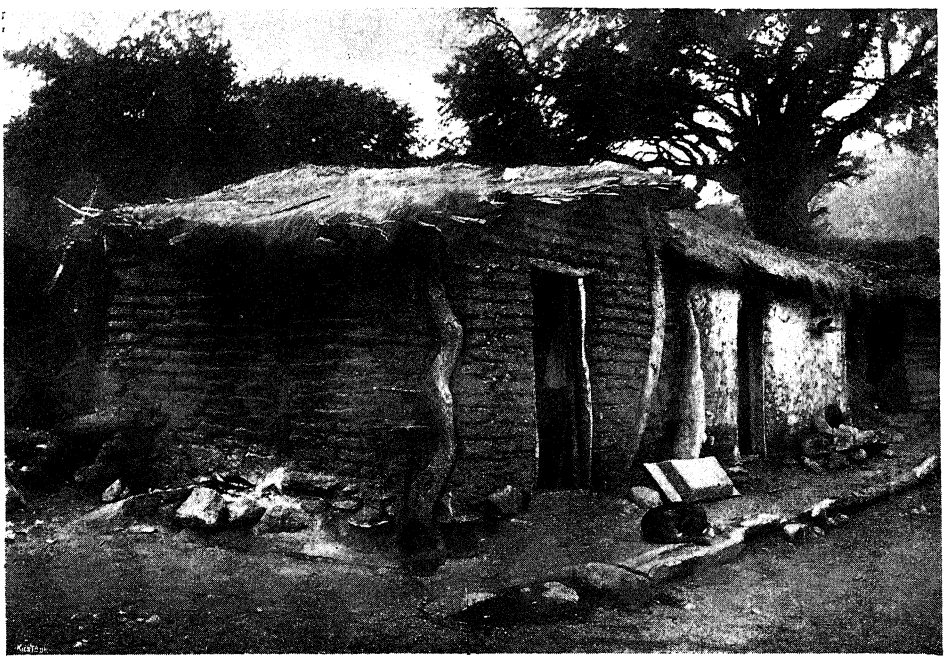

RANCHO.

széles arczuk, a mely szélesebb volt, mint hosszú, a nagy száj, meg a lapos orr, rögtön elárulta az európai meg az indiánus keveréket. Mátét főztek, természetesen; száz asszony közül, a ki a pampán főz, kilenczven okvetlen mátét főz. A mint helyet foglaltunk a fatörzsből kifürészelt asztal körül, az ökörkoponyákból csinált székeken, már hozták a mátét. Közös bombillából kellett inni; mindenki egy perczig szívja a forró vizet a keserű fűről és aztán tovább adja a bombillát. Hosszabb ideig szívni: ez nem felel meg a pampai etiquettenek. Ha a forró víz elfogyott a bombillából, az asszony frisset önt reá és ha a máté gyengülni kezd, akkor friss

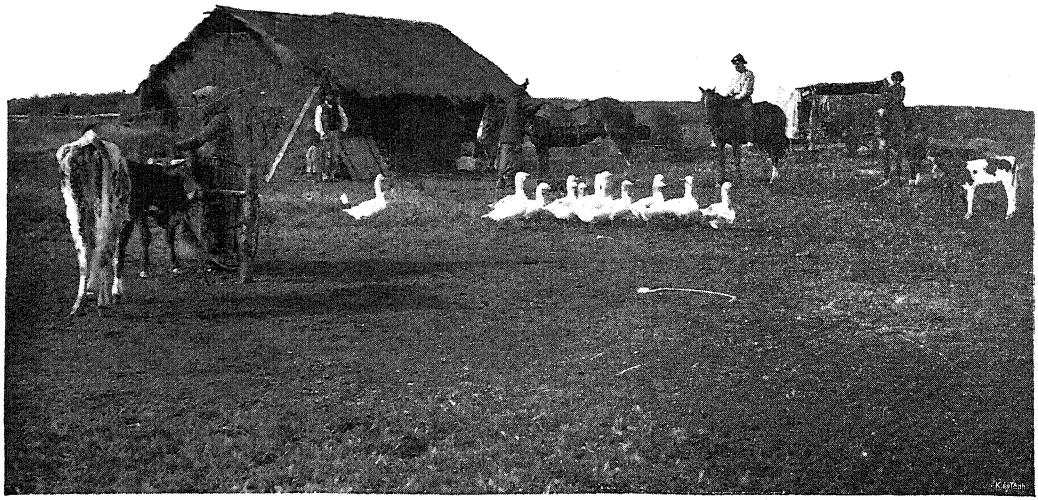

TANYA ARGENTINÁBAN.

leveleket is tesznek beléje. Így megy ez órákon keresztül, minden változás nelkül, a meddig csak együtt van a társaság. A szigorú etiquettet az egykori spanyol grand méltóságával híven megtartja minden gaucho. Így például soron kívül nem szabad kérni a bombillát; ha a szomszéd átadja, előbb meg kell a továbbadót kérdezni, még akkor is, ha huszadszor-harminczadszor jár körbe a bombilla, hogy nem óhajt-e még egyet szívni, a mire a szomszédnak határozottan nemmel kell felelnie; a bombilla-szopókát nem szabad letörölni, mielőtt az ember a szájába veszi stb. A ki e szabályokat nem tartja meg, azt félvadnak vagy legalább is műveletlen embernek tartják és az illető egyszerűen nem cavaliero.*

A mátéivás után beléptünk a másik szobába a hol a reggeli volt föltálalva: keményre főtt strucztojás, sült tyúk és szárdinia. A tyúk olyan volt, mint a csizmatalp, a szárdiniák pedig rothadtak voltak. A strucztojások kicsik voltak, de ízletesek; a sárgájok por-

* A ki látta a mi magyar parasztjainkat — a nem művelt osztályhoz tartozó emberek között a legillemtudóbbakat — „table d'hôte-ot" enni, például aratáskor, szüretnél stb. a mikor egyetlen tálból esznek, egyetlen fakanállal és együtt isznak egyetlen közös edényből, a kulacsból, a mi közben olyan tapintatosan és becsületesen viselkednek egymás irányában, hogy akárhány tengeri fürdő table d'hôte vendége példát vehetne tőlük, az el tudja képzelni, azt a czeremoniális modort, a melyet a pampabeli gauchok tanusítanak a közös mátéivásnál.

hanyós és kissé édeses. Italul vizet adtak, a melynek mocsárize volt és pálinkát, a mely kozmás volt.

Közbe új lovakat fogtak be, a mi meglehetősen bonyodalmas és hosszadalmas művelet. A mikor ugyanis a rancho elé értünk, a mayoral leugrott a bakról, a kis csikós pedig a nyeregből és kifogták a lovakat. A mint egy ló ki volt fogva, azt jól oldalba rugták, a ló megugrott és csakhamar el is tűnt a pusztán. Egy-két perczczel azután, hogy megérkeztünk, a tabun-nak — így hívják a kocsi elé fogott lovakat együtt — már nyoma sem volt. Kettőt azonban a tartaléklovakból visszatartottak; ezeket megnyergelték és neki ugrattak a pusztának — lovakat befogni. Csak mintegy két óra múlva tértek vissza, tizenkét friss lovat hajtva maguk előtt. A lovakat a korálba hajtották egy kerítéssel körülzárt helyre, hogy a kocsiba való befogás előtt pihenhessenek. A befogás — egy órával később — szintén nem volt könnyű. A lovakat tudniillik egyenként kellett a korálban lefülelni; a mayorál felült az egyik már megnyergelt lóra, beugrott a korálba és a lassoval egyenként fogdosta össze az egészen elvadult pusztai lovakat. Elsőrendű czirkuszi mutatvány volt az, a hogyan ezek az emberek a lassoval bánnak. Mintha nem is hosszú kötél lett volna az a lasso, hanem a saját karjának meg az ujjainak a természetes meghosszabbítása, olyan biztonsággal kezelte azt a mayoral. Egyetlen egyszer sem tévesztette el a czélját; a melyik lovat kiszemelte, azt biztosan el is fogta. Az elfogott ló vadul ugrált a hurok szorítására, de a mayoral egyetlen rándítására beadta a derekát és kezes bárányként követte a delgence-hoz, a hol a kis csikós rögtön be is fogta. De egy jó órát mégis igénybe vett, a míg az egész tabun együtt volt a szerszámban. Ezek szerint tehát kiszámíthattuk, hogy a pihenések a lóváltással együtt átlag négy-négy órát fognak tartani. Ismét négy óra tellett el vágtatásban és ügetésben, a míg egy újabb ranchohoz értünk.

Az út felségesen szép volt; sem árok, sem patak nem zárta el; a rövidre legelt füvön olyan simán gördült a delegence, mint a villamos kocsi a síneken. Közben a mayoral föl-

világosításokat adott a pampákon történő fuvarozásról. Így például neki ötszáz lova van fuvarozási czélokra, meg ez az egyetlen kocsija; ezzel tartja fenn a közlekedést meg a postát Bage és a tőle mintegy hetven „Leguasra“ eső Tocarembo városa között. (Egy Leguas körülbelül kilencz kilométer.) Ezen a területen van az ő ötszáz lova szétszórtan a ranchok közelében, künn a szabad pusztákon. Az estancieroknak, a ranchok tulajdonosainak, a „lótartásért“ egy krajczárt sem fizet, miután az ötven-hatvan darabból álló lóállomány a három-négy, sőt néha tízezer ökörből álló gulya társaságában meg sem kottyan füpusztítás tekintetében. A felvigyázás sem kerül az estancieroknak semmibe, ellenben hasznuk van a delegence-on jövő utasok ellátása folytán. A fuvarozásból alig van haszna a mayoralnak, mert utas csak nagyon ritkán van, kivévén a „szokásos“ revolucziókat Uruguayban, a mikor a menekülők jönnek-mennek Bage és Tocarembo között, mint például ezúttal is. A lovak eladásából sincsen haszna, mert ugyan ki a mennykő veszen itt lovakat? A mikor azonban kiérdemültek, megvénültek, akkor összetereli valamennyit, behajtja a legközelebbi vágóhídra, a hol átlag öt durot kap darabjáért. (Egy duro körülbelül öt korona.) A saladerókon levágják a lovakat; a bőr megér három durót, a ló husából csak a zsiradékot használják fel; a csontokból meg a vérből műtrágyát csinálnak és beleszámítva a ló farkát, sörényét, meg a patáit, minden ló két-három duro hasznot hajt a saladeronak. Arra a kérdésre, hogy nem lopják-e néha a lovakat, az volt a válasz, hogy először nem lopnak, mert nehéz eladni, másodszor pedig nèm lopnak azért, mert ha a lókötőt elcsípik, egyszerűen felakasztják vagy leszúrják. No, ennyit pedig egy pampa-ló még sem ér meg.

Az első éjszakát egy olyan ranchoban töltöttük, a melyik korcsma és estanciero volt. Miután meglehetősen sok utas verődött össze a több út keresztezésénél álló csárdában, meglehetősen vidám és zajos volt az est. A vacsora meg az éjjeli szállás tűrhető volt; csak a gauchok éneke, s a mátéivást kiséró hangos társalgás volt eleinte zavaró. A nép azonban olyan rokonszenves, tisztesség-

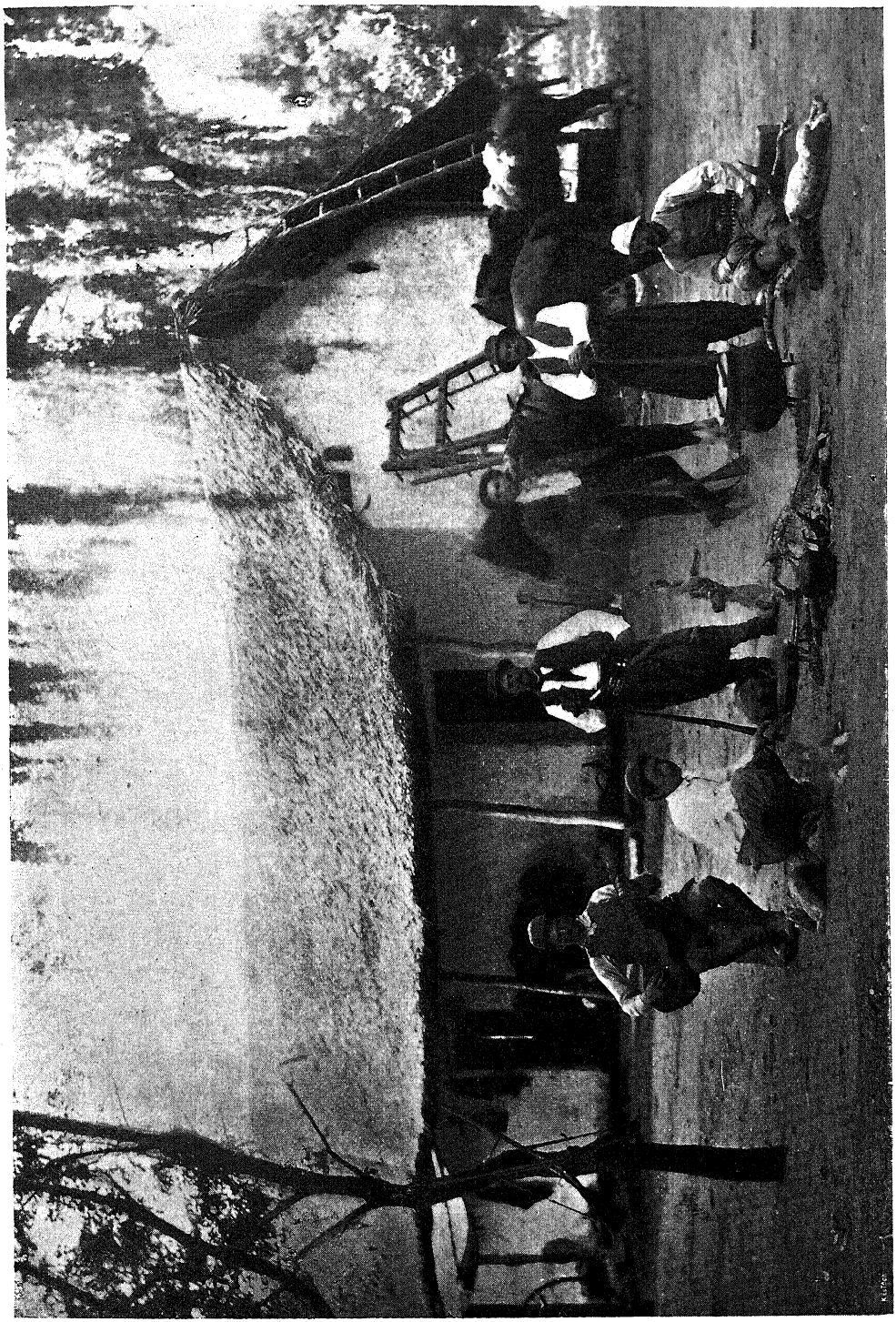

TANYAI KÉP URUGUAYBAN.

tudó, a modora pedig olyan figyelmes és előzékeny, hogy az idegen szivesen tűri el köztük az apróbb kellemetlenségeket. A dalok, a melyeket énekelnek, megfelelnek annak a környezetnek, a melyben élnek: a pusztai magánynak, az elzárkózottságnak és a fantáziát felcsigázó, végtelen napsütötte rónáknak. A dallam bús és szomorú; a szövege pedig naiv és ártatlan. Kecses és bájos a tánczuk is, akár a milongát, akár a palomát járják. Csak az kár, hogy a tánczosnők keveset örököltek a spanyol vérből, mert a néger vagy indiánus vér határozottan nem vált előnyükre.

Korán reggel szívtuk már a bombillát és aztán folytattuk az utat. A most betartott út már élénkebb vidéken vezetett. Gyakran találkoztunk hatalmas gulyákkal, a melyeket valamelyik saladeroba hajtottak. A három-négyezer ökörből álló gulya olyan sűrű, tömör egészet alkotott, mintha az egész gulya látszólag egyetlen monstrum lett volna, a melynek sok-sok ezer lába és szarva van. A deligenceunk messzire kikerülte a szembejövő gulyát, nehogy a lovak csengője vagy a kocsi kalimpálása megriassza az ökröket. Carettákkal is elég gyakran találkoztunk. Ezek két kereken járó hatalmas nagy talyigák, a melyek óriási magas gyékénytetővel vannak befödve. Néha egész családok utaznak egy ilyen carettán, a mely elé nyolcztíz, tizenkét pár ökör is be van fogva. A carettával való utazás valóságos lutri; az emberek sohasem tudják, hogy egyáltalában megérkeznek-e oda, a hova menni akarnak és ha igen, hát mikor? Egy kiáradt folyó már két-három heti késést idézhet elő; a pampero gyakran úgy szétszedi az egész carettát, vagy szétszórja a több carettából álló karaván̈t, hogy csak hetek multán tudnak nagy bajjal összeszedelőzni. A magányos ember lóháton utazik. Az út olyan egyenes és a lovasok olyan kitartók, hogy naponként könnyen megtesznek száz kilométert. Az ilyen útra használt lovak azonban nem a pusztáról behozott állatok, hanem olyanok, a melyeket útraindulás előtt nehány napon át kukoriczán tartanak az istállóban és a lovas rendesen két-három lovat viszen magával tartaléknak.

Útközben ismét folyóhoz értünk. A kis vezető egy pillanatnyi gondolkozás nélkül, jóformán galoppban ugrott a folyóba.

A víz megint felcsapott az arczunkig, a lovak hasig gázoltak a vízben és galoppban kapaszkodtak föl a túlsó meredek parton. Alig fél órával a folyó átgázolása után kis baleset ért bennünket. A rúd mellé fogott lovaknak egyike hirtelenül összeesett és a többi egy darabig a földön hurczolta. Nagy zür-zavar támadt a szerszámozásban és nagy riadalom a lovak között. A bakról leugró mayoral meg a kis vitézünk a vezetőlovon, egy-kettőre a földön termett és tüneményes gyorsasággal oldották le a felbukott ló szerszámait és rendbe hozták a megzavart lovak istrángjait, gyeplőit és haslóit.

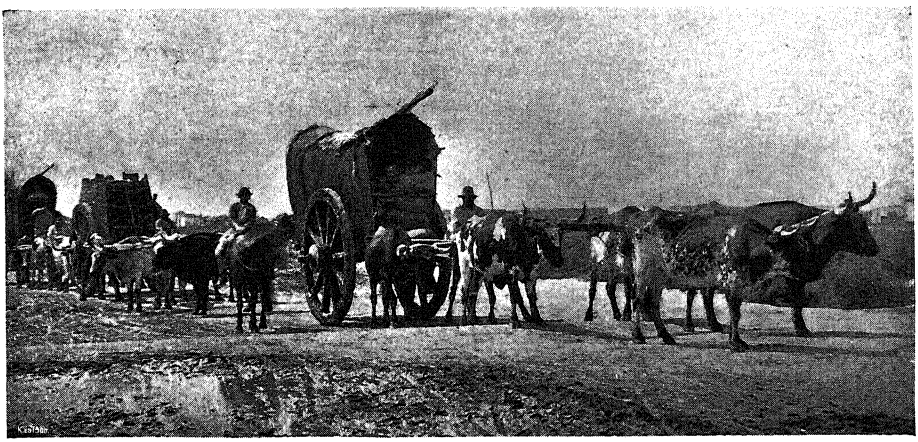

CARETTÁK A PAMPÁN.

A kocsit félreterelték az elesett ló mellől, a mely hasztalan vergődött, hogy talpra álljon. A mayoral közibe cserdített a lovaknak és száguldva haladtunk tovább.

„És mi történik az ott maradt lóval?“

„Mi? Hát meg fog dögleni, felelt a mayoral. Kimerült szegény“, valószinűleg nagyon sokat lovagolta tegnap valamelyik gaucho és ma már teljesen kimerült állapotban került a rúd mellé.

„S nem sajnálja a lovát?“

„Nem, mert nincs benne semmi károm. A legközelebbi ranchoból kiküldök valakit, hogy húzza le a bőrét és hozza be. A bőre megér öt durot, a ló maga úgy sem ér egy centavot sem.“

Még ugyanazon este megismerkedtünk a ranchoban, a hol

az éjszakát töltöttük, avval az eljárással, a melylyel a gauchok a vacsorájukat beszerzik. A mint ugyanis megérkeztünk a csárdába, egy gaucho lóra kapott és elvágtatott a pusztára. Egy negyed órával később visszajött, a lassoján jól megtermett ökröt vonszolva maga után a szarvainál. Az ökörrel közvetlen a rancho küszöbéig jött. Ott egy másik gaucho a bolast az állat lábai köré dobta, a vasgömbök körültekerődztek a mellső lábszárain, mire a két gaucho egyetlen rántással a földre teperte. Az ökör hevesen rugott és kapálódzott, a mire oda lépett egy harmadik gaucho és hosszú kését egyetlen döféssel az ökör nyakába szúrta. A vér magasra frecscsent és nagy erőlködés között sikerült az állatnak még egyszer lábra állani. Újból lerántották, összekötözték a lábait és azon elevenen hozzákezdettek hárman a bőr lefejtéséhez. Minden késvágás nyomán kiserkedt vagy kifrecscsent a vér az állat eleven testéből. Ez volt az előkészület az „assado"-hoz — a pecsenyéhez — a melyet vacsorára készültek feltálalni. A körülálló gauchok kihúzták a késeiket, egy kicsikét megköszörülték és azon a részeken, a melyről a bőr már le volt húzva, jókora darabokat vágtak ki a halálgörcseiben még mindig rugdalódzó állat testéből. A hány ember volt a ranchoban, gaucho, idegen, gyermek és asszony, az mind sajátkezűleg vágott ki egy darabot. Még öt percz sem telt el azóta, hogy a gaucho bevonszolta az ökröt és már csak egy alaktalan véres tömeg, a csontok, a belek s a bőr maradt meg belőle.

A delegence utasai közt volt egy „ezredes"; egy körülbelül 30 éves, deli termetű, éles arczú, sasorrú és határozott kinézésű fiatalember, a ki az egész úton egy perczre sem húzta le a keztyűjét. Most húzta le először; kihúzta a csizmaszárából a hosszú kést és mészároslegényt felülmúló remekeléssel kanyarított le magának egy talán két kilogramm nagyságú húsdarabot a rugdalódzó állat hátából. Hasonló módon járt el a többi ezredes is: ugyanazok, a kik tegnap éjjel az estanciában a melancholikus és poétikus dalokat énekelték és ugyanazok, a kik Monte-Videoban mint a társadalom színe-java szerepeltek.

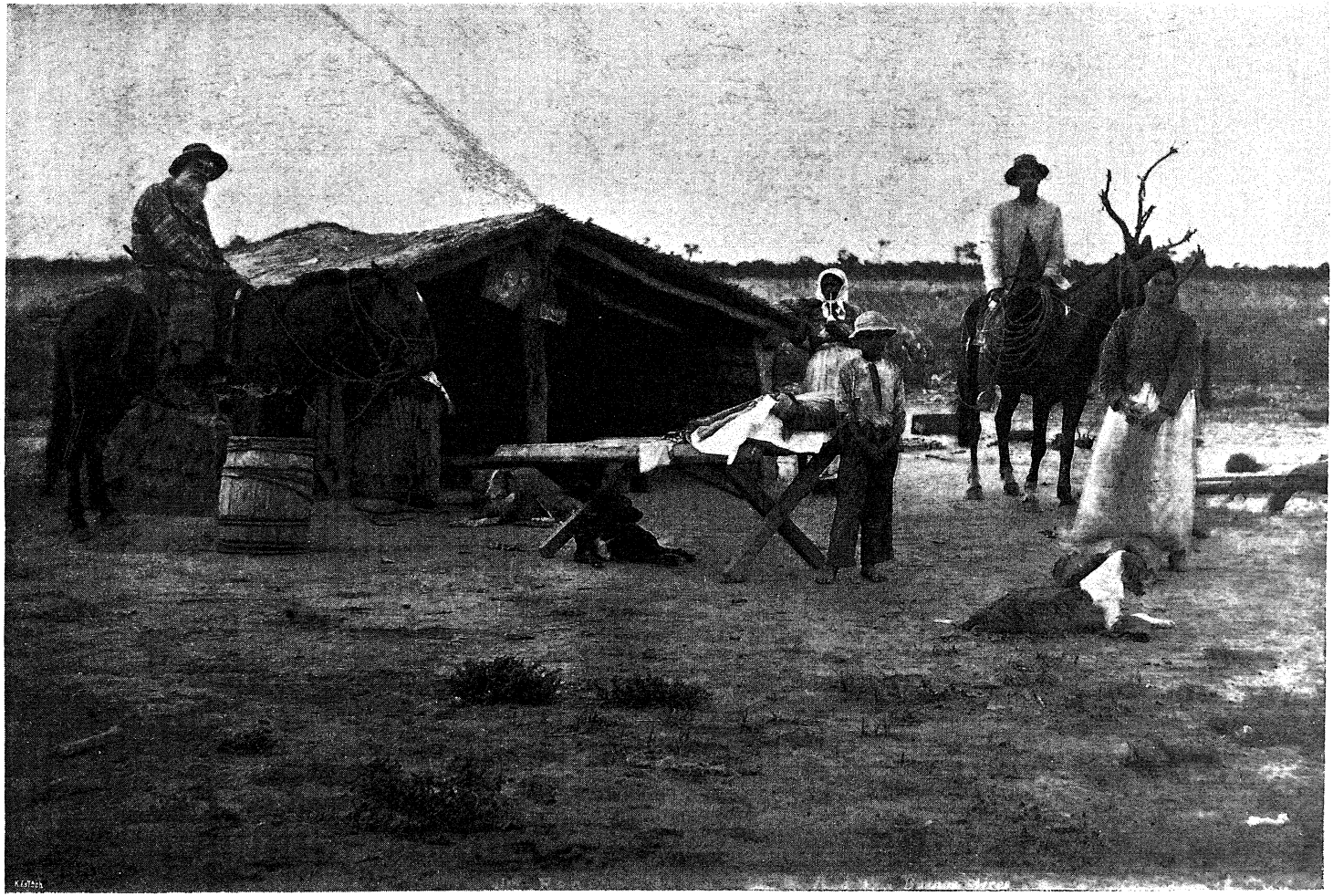

RANCHO A PAMPÁN.

Mellékesen megjegyezve, a hús szívós, nyálkás és vizenyős volt, jóformán teljesen íztelen. A pampák konyhája különben is nagyon szegény; az emberek évről-évre nem esznek mást, mint az assadot meg a curakát (sült húsok) és a pucherot (főtt hús). Kenyér a legnagyobb ritkaságok közé tartozik és csak a vagyonosak asztalán látható; a málélisztből csinált pogácsa már fényűzési czikk. Minden drága, csak a hús hihetetlen olcsó. Íme egy példa: A ranchoban levő tíz ember számára levágtak egy ökröt; a mit megehettek belőle, az csak egy elenyésző részét képezte a megehető húsnak, a maradékot pedig egyszerűen eldobják a belekkel és a szarvakkal együtt.

Hasonló körülmények között telt el a harmadik éjszaka egy útszéli ranchoban; csak az élénkség volt sokkal kisebb, mint az előző napokon, mert ez a vidék nem esett a főforgalom útjába. A negyedik napon csak hat lóval indultunk útnak. Tudniillik sűrű köd feküdt a pampára és a mayoral a legnagyobb fáradtság mellett sem volt képes hatnál többet összefogni a pusztán. A delegence utasai nem szívesen folytatták az utat, mert féltek a ködtől és keveselték a hat lovat. Igazuk is volt; csak vontatva és lassan haladtunk előre egész nap; a delegence sokszor állott a felfordulás határán és a lovak is számtalanszor botlottak az akadályokban. Már késő éjjel volt, a mikor egy ranchohoz értünk, a legnyomorultabbhoz, a melyet eddig érintettünk. A rancho egyetlen füstös odaból állott; az ágyak egynehány még nem egészen száraz, tehát büdös ökörbőrből állottak; a ganéjból csinált tűz füstje pedig vörösre marta az ember szemét és reszelte a torkot. Ámbár másnap korán reggel, indulás idején a köd még sűrűbb volt, mint az előző napon, azért a mayoral mégis nyeregbe szállt és kinézett a pusztára szerencsét próbálni, hátha mégis behozhat egynehány lovat. De üres lassoval jött vissza, nem talált egyetlenegyet sem. Bosszantó volt ugyan a hosszadalmas veszteglés, de bele kellett nyugodnunk a helyzetbe; ittuk a mátét és vártunk. Délután felszállt a köd, a mayoral hamarjában összeszedett egynehány lovat, a melyekkel ügygyel-bajjal eljutottunk Cerro-Chattoig. Az estancia, a melyet itt találtunk eltérőleg az eddi-

giektől, a legnagyobb szabású volt. Itt már bútorozott szobákra találtunk, az asztalra abroszt is tettek és különböző konzerveket tálaltak fel a vacsorához. Sőt mi több, a felszolgáló két néger leány, a hagyományos kékcsíkos fehér ingben, meg volt fésülve (a mit az asztal körül sivalkodó és lábatlankodó nehány mocskos barna gyermekre hetek óta nem lehetett volna ráfogni). A szél azonban majd feldöntötte a házat és az ablakok folyton csörömpöltek. Ezen a vidéken ugyanis állandóan fúj a szél, még pedig olyan erővel, hogy a fák meg sem nőnek, mert a szél lefekteti őket a földre.

Cerro-Chattotól kezdve az út teljes pusztaságon vezetett. Olyan volt az egész tájék, mint a sima tenger: tükörsima, a legcsekélyebb emelkedés vagy hullámzás nélkül. Fát órákon keresztül nem láttunk; e helyett mértföldnyi területeket borított be a tüskés bozót, a mely helyenként áthatolhatatlan akadályt képezett a delegencenak s nagy kerülőkkel kellett kitérnünk útjukból. Az ökörcsordák most már nem lepték úgy el a láthatárt, mint az eddigi utunkon. De nem azért, mintha a gulyák száma fogyott volna; — sőt ellenkezőleg: minél közelebb jöttünk a kultivált vidékhez, annál számosabb volt a gulya — hanem azért, mert itt már kezdik a gulyát bekeríteni. Hogy mekkora területet kell bekeríteni egynehány ezer ökörből álló csorda számára, az képzelhető. Argentinában legalább is akkora terület van bekerítve erre a czélra, mint a mekkora egész Franciaország! A kerítés vasczölöpökből és drótból áll, s ámbár nagyon takarékosan bánnak vele, mégis mintegy százmillió frankot költöttek drótkerítésekre a pampákon az utolsó tíz-húsz év alatt. Helyenként mértföldeken keresztül vezetett az út vasczölöpök és drótok között, a mennyiben két-két korál olyan közel állott egymáshoz, hogy csak mintegy két kocsinak való hely maradt fenn közöttük. Itt-ott strucz madár jött velünk szembe; a buta állat a legnagyobb zavarba jutott; jobbra nem tudott kitérni a delegencè miatt, balra pedig a drótkerítés állta el útját. Már most mit csináljon? Megfordult és kilométernyi hosszú utakon futott versenyt a lovakkal, a míg végre az egyik vagy másik oldalon szabad pályára

talált. De ekkor aztán futott is, mintha puskából lőtték volna ki. Szórakozásnak azonban — az út ötödik napján — kevés volt.

Mintegy ötven kilométerre Tocarembotól nagyarányú estanciához jutottunk, a melynek már valóságos vendéglő külseje volt. Itt elváltak tőlünk az ezredesek; tovább, Monte-Videó felé nem mertek menni. A forradalom véget ért ugyan, az amnestia is ki lőn már hirdetve, de úgy látszik, nem bíztak az új kormányban. „A mi biztos, az biztos", gondolták magukban; maradjunk csak egyelőre nehány napi távolságban a központtól. Mint telivér uruguay-iak tudták, hogy mit csinálnak. Rövid pihenés után folytattuk utunkat az ezredesek nélkül. Az estanciában történt előkészületek után ítélve, nagyszabású ünnepléssel készültek megtisztelni a vitéz politikai menekülőket. Tényleg, tíz perczczel később már találkoztunk is egy lovas gauchoval, a ki hatalmas ökröt vonszolt maga után a lassoján. Szegény ökör, nagyon vonakodott; talán sejtette, hogy még elevenen sütnek belőle assadát meg cucherot.

A majdnem üres delegence valósággal száguldott a pompás gyepes úton. A vezetőlovon ülő gyerek, a ki hét nap óta ül a nyeregben, a ki ezen idő alatt alig evett valamit a félig nyers húson kívül és a ki a hűvös éjszakákat is künn a szabad ég alatt töltötte, mi közben a rongyokból összetákolt nyeregből állott a párnája s egy rosz pokróczból a takarója, most, a hetedik nap estéjén éppen olyan könnyedén ült a nyeregben, a fáradtságnak legcsekélyebb jele nélkül, mint az indulás első órájában. Olyan gráczióz usan s annyira vigyázva a legcsekélyebb akadályra, mint az indulás reggelén. Ez a gyerek a kitartásnak, az ősi erőnek és az energiának a megtestesült eszményképe volt.

Tocarembót késő este értük el. Az apró házak az utcza két oldalán valóságos üdülésként hatottak. Hát még a kilátás egy valóságos vacsorára meg egy valóságos szobára, igazi ágygyal, párnával és paplannal. Tocarembo tulajdonképen egy nyomorúságos falu és összesen két nyomorúságos utczából áll, de azért valóságos emporiumként tűnik fel ezen a végtelen pusztán, a melyen ezer kilométert kell megtenni, a míg az ember egyáltalán lát emberektől lakott épít-

ményt. Szállodája is volt, ebéd és vacsora is volt, de azért igen szívesen folytattuk utunkat tovább Florida felé.

Az utat a temérdek bogáncs tette most érdekessé. Mértföldnyi hosszú területen sehol egy lábnyira meg nem szakad, még ott sem, a hol folyton legel a szarvasmarha, vagy a hol legélénkebb a szekérforgalom. Tocarembo után az első éjszakát egy rendkívül piszkos ranchoban töltöttük. Az ablakok nyílásán befütyült a szél, a falakról embermagasságig lógott le a temérdek pókháló, a patkányok pedig a legcsekélyebb tartózkodás nélkül másztak és ugráltak az emberen keresztül.

Másnap reggel induláskor az ég be volt borulva. Kelet felől, szembe velünk fekete felhőréteg közeledett, hihetetlen gyors száguldásban és hirtelen óriási szélroham csapott reánk. Olyan hirtelen jött és olyan dühösséggel, hogy majd felborította a kocsit a lovakkal együtt. A villám és mennydörgés is megindult. De minő villámlás és micsoda mennydörgés! Mintha ezer meg ezer nagytorkolatú ágyú adott volna egyszerre sortüzet. A mennydörgés és a villámlás egy egész órán át tartott, úgyszólván pillanatnyi megszűnés nélkül, az eső pedig vastag sugarakban hullott. Ez a vízsugár nem esett, hanem valósággal lecsapott, úgy, hogy az ember ütésként érezte. És a milyen hirtelen jött a zivatar, olyan hirtelen tűnt is el. Igazán — eltűnt. A legborzasztóbb mennydörgés és villámlás és zúgó, szakadó zápor után nehány perczczel később hirtelen szétoszoltak a felhők, a foszlányai pedig száguldva húzódtak széjjel az égbolton. Egyszerre a nap előbújt az azurkék égen és olyan forrón sütött, mintha Brazilia fölött állott volna. Ez a nap eseménydúsnak igérkezett; nehány órával a zivatar után egy dombtetőre értünk fel. Nehány száz méterrel előttünk kolosszális gulyát pillantottunk meg, a mint őrületes gyorsasággal vágtatott velünk szemben. Jobbról és balról éppen korálok dróthálói húzódtak, letérésről tehát az egyik vagy másik oldalra szó sem lehetett. A helyzet igazán nagyon-nagyon válságos volt, mert nehány ezer ökörből álló csorda rohamának nem áll ellen ezen a földön semmi. Mi lesz most? A vezérlovon ülő fiúcska meg a mayoral azonban nem vesztették el

a fejöket; egy merész fordulattal egyet fordultak a lovakkal és sűrű ostorozással, sarkantyúzással és ordítással a legvadabb galoppban vágtattak vissza, az ökörcsorda előtt. Talán tíz perczig vágtattunk így vissza az úton, a melyen jöttünk, s az átkozott drótkerítések nem akartak megszünni, pedig a míg ezekből ki nem jutunk, addig folyton ki vagyunk téve annak, hogy a csorda agyongázol bennünket. Végre a korál kanyarodót tett jobbra és a kis csikós szorosan a korláthoz szorítva a kocsit, letért az útról. Alig egy-két perczczel később már rohant mögöttünk a megvadult csorda. Nincs az a lavina, a melyik ehhez hasonló óriás rohammal gördülne le a legmeredekebb lejtőn, mint az eleven állatoknak ez a kolosszális tömege. Az ökrök óriási száma úgy látszik még a pampaedzett mayorálnak is imponálhatott, mert a veszély elmultával gyöngéd elismerése jeléül hatalmas baraczkot nyomott a bravúros kis vezető fejére.

Az estanciában, a melyben megháltunk, ismét tanui voltunk az eleven vacsora elkészítésének. Akárhányszor látja az ember ezt a borzalmas jelenetet, nem képes megszokni. A látvány mindig borzalmas marad és hátborzongató. Ez esetben különösen csunya látvány volt. Ugyanis odaérkezésünkkor már számos gaucho és estanciero volt a csárdában, a kik mind nagyon messziről jöhettek, mert nagyon éhesek voltak, tehát nagyon türelmetlenek is. A szegény áldozat alig volt leteperve és alig szúrta a gaucho a kést a torkába, már hozzáfogtak az elevenen való szétdaraboláshoz.

Vacsora után egy kis koczkajáték következett. A leterített lóbőrökre kuporodva és órákig guggolva ebben a kényelmetlen helyzetben, szemmel látható szenvedélylyel koczkáznak. A gaucho nyers természete, a vérpárolgáshoz, ha mindjárt csak az ökör véréhez szokott durva lelkülete, teljes meztelenségében nyilvánult meg a koczkázás alatt. Minduntalan heves viták szakították félbe a játékot; szikrázott a szemük s ökölre szorított kezekkel hadonáztak és gesztikuláltak és nehányszor késre került volna a dolog, ha a mérsékeltebbek közbe nem vetették volna magukat. A véres vacsora után ez a vad, szenvedélyes játék teljesen megfelelt ugyan a pampának, de a kedélyre éppenséggel nem hatott valami nagyon megnyugtatóan.

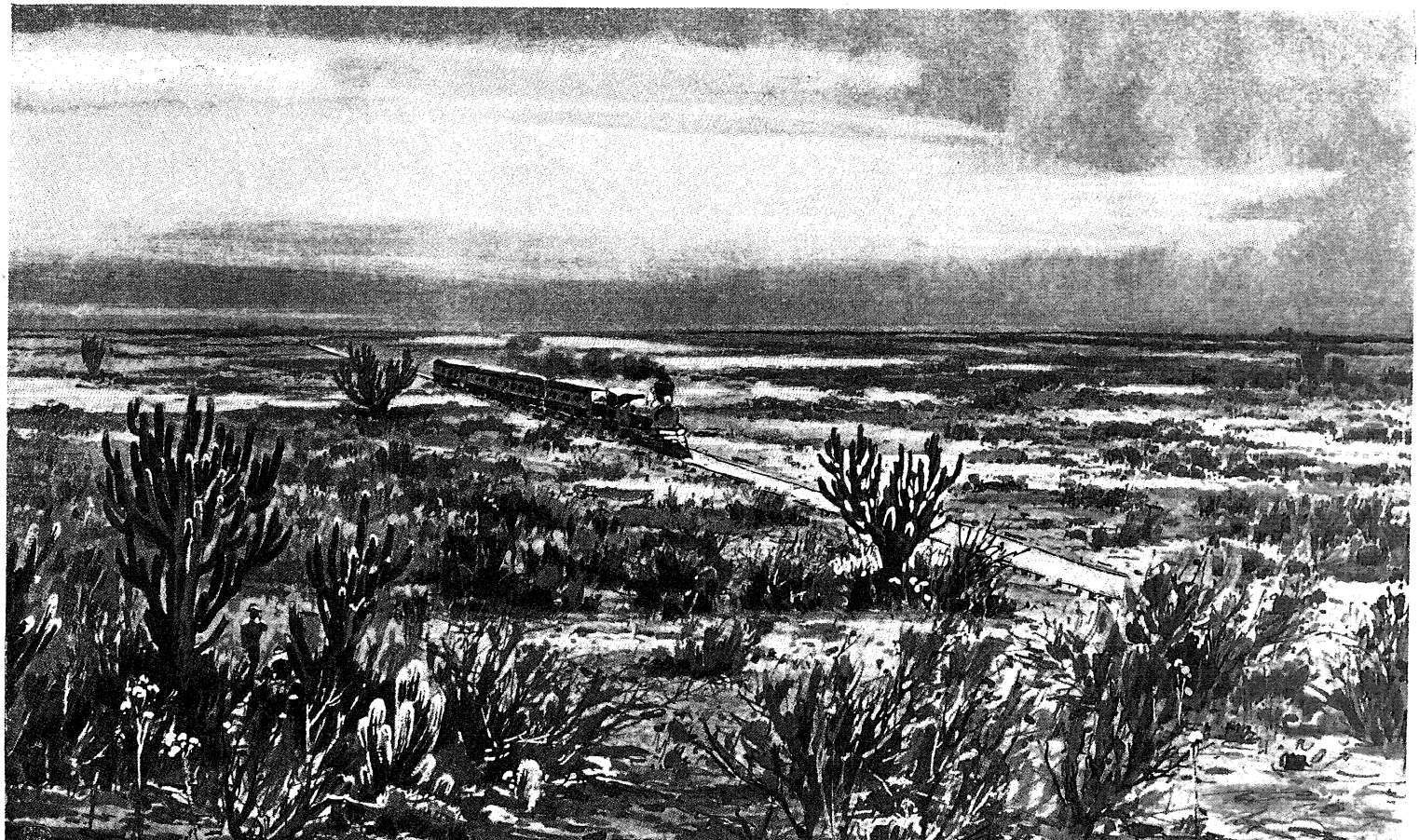

KULTURA AZ URUGUAY-I PAMPÁKON.

A reákövetkező nap meglehetős egyhangúságban telt el. A vágtató delegence, az elvonuló ökörcsordák, itt-ott egy szembejövő tíz méter magas carretta, egy rongyos vityilló, mint rancho és este meghálás egy estancierában: ez volt a napi programm. Helyenként már láttunk kukoricza- és burgonyaföldeket, baraczkfákat, tehát a kulturának már némi nyomait. Torosa a Rio-Negro, az uruguay-i köztársaság legnagyobb folyójának partján fekszik és éppen Torosánál van a legsűrűbb átkelés, a meglehetősen széles és erős folyású vizen. A part mindkét oldala el volt lepve a temérdek járműtől — kocsiktól, szekerektől és carrettáktól — a melyek a folyón át akartak kelni. Az átkeléssel azonban kissé várni kellett; a tegnapi esőzés tette-e, de jelenleg a víz sokkal magasabban állott, semhogy a szekerekkel meg a temérdek ökörrel az átkelést megkisérelhették volna. A mi deligenceunkat, két csónakon keresztbe fektetett deszkákból álló kompra hajtották és nagy ügygyel-bajjal átszállították a túlsó partra, miközben a lovak a komp mellett úszva jutottak a vizen keresztül. A példán felbuzdulva a türelmetlen ökörhajcsárok is megkisérelték az átkelést, csordáikkal. Közrefogva a gauchoktól meg a peonoktól és picadoroktól, épp úgy, mint a korálbahajtáskor, beterelték az ökröket a vízbe. A művelet nagyon nehezen ment előre; a vezérökrök sehogy sem akartak nekimenni a víznek. A midőn aztán sikerült nehányat mégis a vízbe terelni, csakhamar követte őket a többi is. Képzelhető, hogy milyen képe volt e folyónak, mialatt egynehány ezer ökör úszott rajta keresztül hátraszegett fejjel, a vízből kiemelkedő orral, nagyokat fújva a vízre. A parton álló carretták azonban vártak a parton, míg a víz apad. És mit tesznek, ha a víz nem apad? Ha a tegnapi eső után ma vagy holnap újra esik és a folyó még jobban kiárad? Hát akkor egyszerűen várnak egy-két-három hónapig, míg az apadás beáll és majd akkor fognak átkelni. Hát nem mindegy az, hogy szeptemberben gázolnak át a carretták a Rio-Negron vagy deczemberben?

Végre-valahára az utazás tizedik napján hegyek tüntek fel a láthatáron. A Monte-Grande hegy volt, a mely a braziliai Rio-Grande tartományt és Uruguayt szegélyezi az oceán felől. Este már bazalt-

sziklák között jártunk és tíz nap óta először haladtunk lépésben, a míg tudniillik átkeltünk a hegyláncon. Másnap délután elértük Floridát, a vasúti állomást. Florida körül ismét lapályos volt az út, de ez már nem volt többé a pampa. Uruguay kultivált földjére értünk, a hol egymást érte a sok nagykiterjedésű gazdaság, a mívelt földek, egyáltalában: a kultura. A kultura azonban nem szünteti be az ökörvilágot. Sőt ellenkezőleg, itt összpontosul, mert itt vannak legnagyobb számban a saladerók, a melyek ezrével fogyasztják naponként az eleven ökröt. Itt már a juhtenyésztés is megkezdődik és ezáltal a kép annyiban változik, hogy a temérdek gulya között óriási juhnyájak is legelnek. Hogy milyen nagyarányú a juhtenyésztés, kitűnik ez egyetlen adatból: Uruguay évi juhállománya a tizenkét-tizenöt millió darab között áll.

A mint a vasúti kocsiba szálltunk, megkezdődött Európa; a kocsik legalább Európára emlékeztettek. Tisztán tartott kényelmes kupék voltak, párnázott ülőhelyekkel és leereszthető ablakokkal. Két órai út után Santa-Luciába értünk, a honnan az út Monte-Videóig olyan népes és olyan jól mívelt területeken vezet keresztül, annyi rajtuk az állomás, meg az elegáns villa, hogy Európa legműveltebb államával kiállják a versenyt. Este volt már, midőn a vonatunk berobogott Monte-Video indóházába.

KILENCZEDIK FEJEZET.

MONTE-VIDEO.

Míg a Rio-Grande do Sul és Monte-Video közötti szárazföldi út, ily kalandos és változatos lefolyásában a legjobb viszonyok között is tíz-tizenkét napot vesz igénybe, addig a tengeri út alig több egy ugrásnál. A háromszáz tengermértföldnyi távolságot mintegy negyven óra alatt tette meg a „Desterro", a Compania Brazileira dos Paquetos de Vapor egyik nem leggyorsabb hajója, a melyen egyszersmind végképen elbúcsúztunk nemcsak Braziliától, de a braziliai hajóktól is.

Még a levegő is más volt, a mint kiértünk Brazilia partja alól, sőt az oceán is más jelleget vett föl. Gyönyörű őszi időnek megfelelő volt a hőmérséklet meg a napfény és az oceánon az eddigi lomha, lusta s széles hömpölygés helyett játszi könnyűséggel emelkedtek a hullámok. Csaknem végig az egész úton megszakítás nélkül gyönyörködhettünk a delfinek játékában. Az egyes esetekben hatalmas termetű halak úgy játszadoztak meg bukfenczeztek a hajó körül és időnként olyan kedvesen mulatságos módon enyelegtek egymással, mintha csaknem rendelve lettek volna az utasok mulattatására.

Tengerészeti szempontból, illetőleg tekintettel a parti viszonyokra, a hajók meglehetősen távol járnak a szárazföldtől. A Desterro, mint hamisítatlan braziliai alkotmány, ebben a tekintetben is a túlzásig ment. A derék kapitány, egy apró termetű potrohos és borzas kis braziliai, a kinek a nyelve sokkal gyorsabban pergett, mint a hajó csavarja, túlzottan tiszteletteljes távolságban vezette a Desterrot a parttól. Olyan messzire kiment vele a sík tengerre, mintha nem a La-Plata torkolatát akarta volna felkeresni, hanem

a szomszédos afrikai partokra igyekezett volna. A hajófegyelemnek meglehetős lazasága mellett tanúskodott az az élénk vita, a mely közte és két tisztje között folyt órákon keresztül a braziliai bőbeszédűség legnagyobb kifejtése mellett. A két tiszt tudniillik szerfelett túlságosnak tartotta a partoktól való óvatosságot, míg ellenben a kapitány kevés tekintélyének teljes súlybavetésével kardoskodott, illetőleg csak gesztikulált a betartott kurzusnak okvetlen szükségessége mellett. A dolog valószínűleg úgy állhatott, hogy a fiatalabb tisztek jól ösmerték a partokat, a kapitány azonban jól ismerte a Desterrot. Az is lehetséges különben, hogy véletlenül a liberális és konzervativ pártok állhattak egymással szemben a három tagból álló tisztikarban.

Szerencsére az út olyan rövid, hogy a háborúskodás mégis csak azzal ért véget, hogy egyszerre csak megpillantottuk a Monte-Video öblére jellemzetes hegyet, a Cerrot és rövid idővel később feltárult előttünk maga a város is: Monte-Video.

A kedvezőtlen parti viszonyok következtében, tudniillik a La-Plata-nak sekély vízállása meg az apály és dagály közötti óriási különbség folytán a hajók meglehetős távolságban kénytelenek horgonyozni. A belső kikötőbe csak kis hajók mehetnek be csekély mélyjárattal, a többi kénytelen künn vesztegelni az öbölben. Ennélfogva képzelhető, hogy micsoda csónak és bárkatábor lepi el a külső kikötőt, az öblöt, különösen akkor, a mikor személyszállító hajó érkezik meg, a melynek az utasait kell a városba átszállítani. A montevideoi szállodák csónakjai körülbelül olyanforma szolgálatot tesznek itt, mint vidéki városokban a hotelek omnibuszai; tudniillik egy-egy nagyobb csónak orrán egy admirális áll, a ki tölcsért csinál a tenyeréből és ordít valamit. A végén kisül, hogy a csónak orrán álló alak nem admirális, hanem portás és a mit ordít, az nem vezényszó, hanem a hotel neve. Minket a „Hotel des Pyramides“ főadmirálisa csípett el podgyászostól és egy óra mulva európai fogalmak szerint is előkelő fényes hotel elegáns szobájában találtuk magunkat.

A portugál és braziliai benyomások után az ember örömmel néz eléje a spanyol változatnak, a melyet Monte-Videoban remél

találni. De csalódik, a mint az első lépést teszi a városba, azaz már akkor, a midőn megpillantja a tekintélyes terjedelmű várost. Ugyanis Monte-Video éppenséggel nem spanyol jellegű. Meglátszik rajta, hogy Uruguay állama volt az olasz bevándorlás központja. Az utczák, a házak, a lakosság viselkedése és életmódja sokkal inkább emlékeztet nagy dél-olasz városra, mint spanyolra. A város egy földnyelven fekszik, a mely mélyen benyúlik a tengerbe — illetőleg a La-Plataba, a mely földnyelv, meg a vele szemben álló Cerro — mintegy százötven méter magas domb — egy öblöt zárnak maguk közé. Azon rengeteg területen, a melyen a Republica Oriental dal Uruguay fekszik, ez a kis domb képezi az egyedüli hegységet. Tehát akkora területen, a mely körülbelül háromnegyed részét teszi ki Olaszországnak, ez az uruguay-i „Gellérthegy“ az összes hegyláncz. A monte-videoiak azonban büszkébbek a Cerrora, mint például Olaszország az Appeninekre.

Monte-Videonak jóformán nincs is kikötője és az egész forgalom a rosszul védett, helyesebben: sehogy sem védett öblében zajlik le. A belső kikötő nemcsak kicsiny, de sekély is, iszapos fenekén pedig nagyobb hajók nem is horgonyozhatnak. A külső öblében olyan gyakoriak a viharos hullámzások, hogy átlagos számítás szerint évenként száz olyan nap van, a melyben az öböl és a város között a személyforgalom legalább is veszedelmes, az árú ki- vagy berakása pedig egyszerűen lehetetlen. Magától értetődik, hogy a világforgalomra törekvő város mindent elkövetne, hogy alkalmas rakpartot építsen, de miután ez a „minden“ körülbelül harmincz millió dollárt tenne ki, egyelőre megmaradnak az óhajnál.

Hogy nem építik meg a rakpartokat, az még egy-két más apróságon is múlik, a mely apróságok nagymértékben jellemzők az uruguay-i politikai és társadalmi viszonyokra. Az öböl meg a rakpart közötti ki- és berakodási forgalmat ugyanis nehány nagyszabású szállító czég tartja a kezében, a mely kezek ebből a vállalatból természetesen milliókat tesznek zsebre. Ha már most kiépülne a rakpart és a nagy hajók bejöhetnének az öbölből, akkor elesnék a sok millió a magánvállalkozók kezéből s akkor nem jutna sok-sok

MONTE-VIDEO. A „CERRO“.

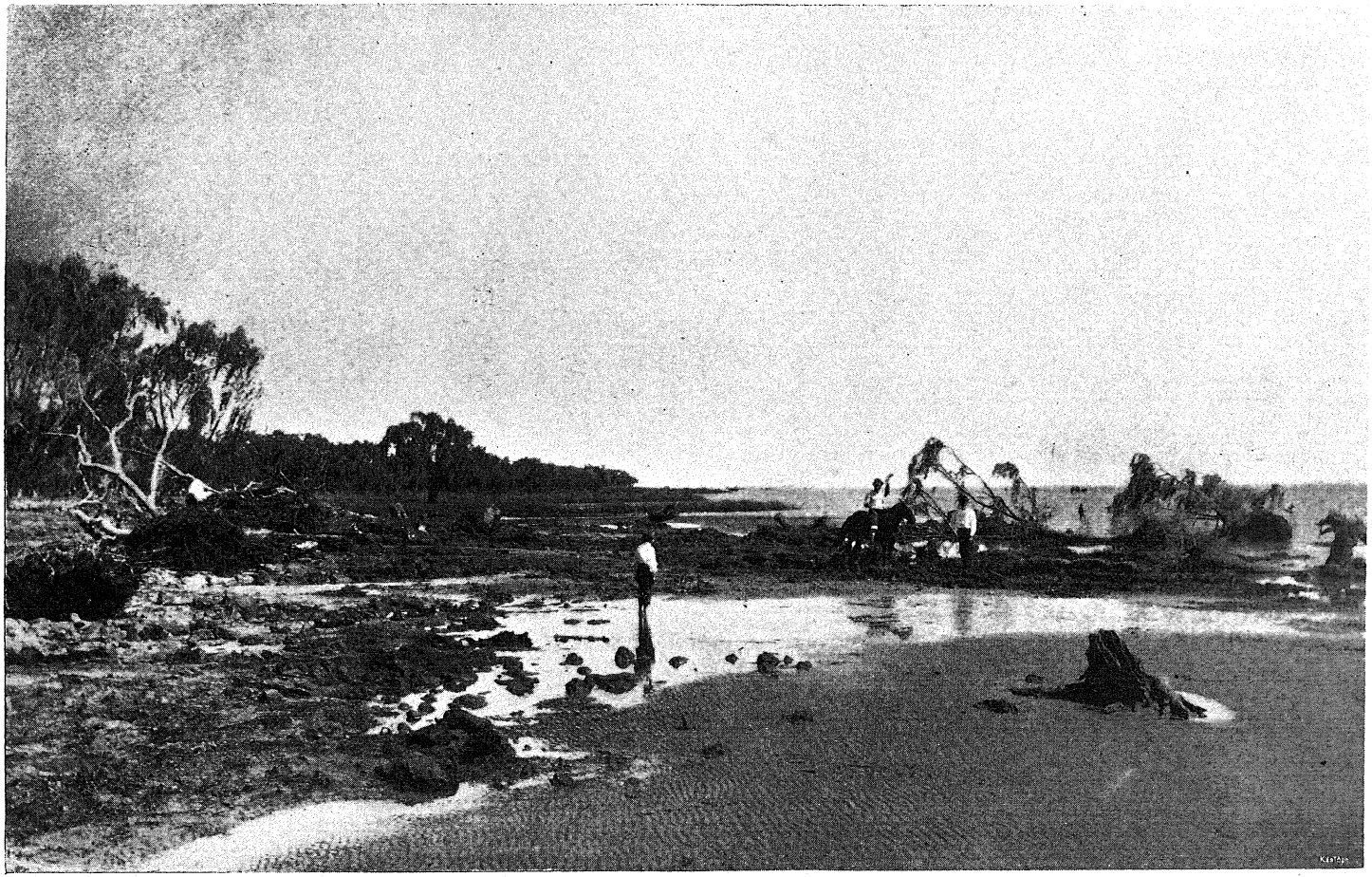

RÉSZLET A RIO DE LA PLATA TORKOLATÁBÓL APÁLY IDEJÉBEN.

ezer arany pézo azoknak a markába, a kik a rakpart kiépítését sikerrel akadályozzák meg.

Másrészt pedig oka a nemépítésnek az a kis mellékkörülmény is, hogy hol a „coloradok" vannak uralmon, hol a „blancok". Egyik a másikra irigységgel féltékeny és nem engedi, hogy a „másik" boldogítsa a hazát holmi rakparttal, a mikor ő akarja boldogítani. És miután a vállalat temérdek millióba kerülne és temérdek millióknál temérdek ezreket lehet — félretenni, akkor nem csodálhatni, ha a blancok nem engedik a coloradokat építeni és viszont a coloradok várnak az építéshez adandó beleegyezéshez, a míg ők rendelkezhetnek a sok milliók felett.*

A város — természetesen: „El-Cidade di San Felipe y Santiago di Monte-Videó" — azt a benyomást teszi, mintha tervezői és építői annak idején léniával mérték volna ki; valamennyi utcza tudniillik derékszög alatt keresztezi egymást; a háztömbök négyszögekre quadrokra vannak beosztva és minden quadronak száz házszámja van. Hogy ez a szigorú egyöntetűség nagyon praktikus lehet administrativ, rendőrségi meg közegészségügyi szempontokból, az valószínű, de hogy szépség szempontjából nagyon unalmas, az tény. Ezenkívül a házak túlnyomóan földszintesek és mint ilyenek is alacsonyak. Az alacsony háztengerből monumentálisan emelkedik ki nehány különben nem nagyon impozáns középület, mint például a Cabildo, a városháza, vagy a Casa di Gobernio, a mely épület a nyolczvanas évek végén még a kormánynak és az összes miniszteriumoknak közös épülete volt. (Ma már számos kiváló és valóban díszes középület tarkítja az egyhangú háztömböket és európai mérték szerint is nagyszabásúaknak mondhatók. Így például a börze hűségesen megépített másolata a bordeaux-i börzének.)

Ha ez a Casa di Gobernio beszélhetne, igen sok épületes dolog felől tudna felvilágosítást adni. Többek között elmondhatná annak a temérdek forradalomnak az indító okát, a melyek oly sűrűn zajlanak le a csaknem folyton háborgó köztársaságban. Elmond-

* 1902-ben mégis hozzáfogtak a belső kikötő kibővítéséhez és mélyítéséhez, a melyet egy franczia részvénytársaság vállalt el és kötelezte magát 1908-ra befejezni.

hatnák, hogy az évtizedenként nehányszor kitörő forradalmaknak nem az országot érdeklő törekvések a rugói, hanem majdnem minden esetben csak a legönzőbb és legkicsinyesebb önérdekek, a melyeket az uruguay-i coloradok — a liberálisok — meg a blancok — a klerikálisok — vívnak egymás ellen. Ha az ember megkérdez valamely előkelő pártembert, különbség nélkül arra, hogy colorado-e vagy blanco, hogy mi a különbség a kettő között, azaz hogy mik azok a fontos dolgok, a melyekben a coloradok a blancoktól eltérnek, mindkét pártbeli a következőket válaszolja: „Hogy mi a különbség közöttünk, azt nehéz megmondani, de mi vagyunk a — becsületesek.“

A Cathedrale egy quadrónak majdnem az egész hosszát betölti; hatalmas portáléja van, a melyhez talán harmincz lépcsőfok vezet föl a főtérről. A templomlátogatás azonban látszólag nem a főszórakozása a monte-vidóiaknak; a börze, a bankok, a színházak meg a mulatóhelyek és főképen ennek a folyton politizáló népnek olyan szükséges clubélet, nagymértékben háttérbe szorítja az — egyházat. A templomok belső diszítésére épp oly kevés súlyt fektetnek az uruguay-iak, mint az architektonikus külsőre. Az apró oltárokat apró szentek, mondhatni, hogy csak apró babák veszik körül. A babákat azonban nagyon díszes hímzésű palástok és köpenyegek fedik, a melyek többnyire ájtatos templomjárók kézimunkája. A délamerikai katholicismus ugyanis sajátságos keveréke az ascetismusnak, a realismusnak és a materialismusnak. És ez meglátszik a templomaikon, főképen a szobraikon és szent festményeiken; sőt még a szertartásaikon is. Az ő keresztre feszített Krisztus szobraik például borzasztóak; az agyongyötört, agyoncsigázott, vérrel és sebhelyekkel borított Krisztuskép arcza vonaglik a fájdalomtól meg a kíntól, a szemei ki vannak dülledve a gyötrelmektől. Az az állvány pedig, a melyen ez a borzasztó benyomást tévő szobor áll, tarka-barka olcsó papirvirágokkal van diszítve, vagy csipkékkel, a melyek vagy rongyosak vagy piszkosak. A körülálló angyalkákon pedig szépen hímzett „hózerlik“ vannak, áttört harisnyák és szép piros vagy kék harisnyakötők. Az oltárok előtt pedig nem térdepelve, hanem a földre borulva imádkoznak az asszonyok. A ritus, a szertartás és az

istentisztelet épp úgy túlzott, túltengő, mint a hogy a délamerikaiak mindenben túloznak. Itt tényleg minden túlteng. Láttuk, hogy az Európából ide kerülő narancs és baraczk itt kis-dinnye nagyságúra nő meg; az Európából ide kerülő nehány ökörből ma milliószámra hemzseg a sok ivadék, a symmetrikus építkezési módszer itt már rendőri négyszögtömbökké fajult; a sarkantyúk akkorák, mint egy tenyér, a Párisból jött lenge és szalagos ruhákat még lengőbbé alakítják s még egy szalagot toldanak hozzá és a dél-spanyol vagy dél-olasz bigott katholicismust a végletekig, a képtelenségig hajtják; valósággal eltorzítják a dolgot.

És most e kitérés után térjünk vissza a Cathedrale főteréhez. A főtéren, a Plaza de Independencián, szemben a Cathedraleval egy pompás hosszú út nyílik — az Avenida de 18 Julho — (a július 18-iki utcza), a mely nyolcz km. hosszan vezet a milliomosok meg az aristokraták (a mely két fogalom Dél-Amerikában egy és ugyanaz) gyönyörű villái között egy kiránduló- és mulatóhelyre, a Pradóba, a montevideoiak Bois de Boulogneába. A tengerparton végighúzódó nagy területen óriási gonddal és költséggel ápolják a tropikus és subtropikus vidékek pálmáit és más díszfáit; egyes villák pedig valósággal mesés fényűek. A börzére épített város ízlése és erkölcse megköveteli, hogy minden fényes legyen és gazdag, de főképen, hogy látható legyen. Itt, a Pradoban gyűlik össze esténkint mindaz, a mi Monte-Videoban az úgynevezett előkelő társasághoz tartozik. A gyönyörű fogatok elé gyönyörű lovak vannak befogva, a melyeket Európából hozatnak drága pénzért. A kocsiban ülő nők toilettjei kiállják a legszigorúbb megbirálást és a kávéházak meg czukrászdák előtt sorfalat álló fogatokban ülő úrnőkkel éppen olyan módon társalognak és flirtelnek az urak, mint Európa bármely más előkelő szórakozóhelyén.

Monte-Videoban a magasan kifejlett társadalmi életű városokhoz hasonlóan gyorsan telnek a napok. A társadalom éppenséggel nem elzárkózó és a legkisebb ajánlólevél elég, hogy az előkelő társadalom befogadja az idegent. A társadalom magasabb rétege, az „ezredesekkel“, „tábornokokkal“, „grófokkal“, a felszínre jutott és

Műmelléklet Gáspár Ferencz művéhez.

MONTE-VIDEO. RÉSZLET A BOTANIKUS KERTBŐL.

A LA PLATA TORKOLATÁBAN.

politikusokká vedlett ügyvédekkel és orvosokkal meg a milliomos börzeemberekkel együtt meglehetős ingatag talajon áll. Megérzik rajta a hirtelen keletkezés, a gyors magasbaugrás, a meg nem szilárdult becsületesség. Minden csak a hatáskeltésre és a külsőségre van berendezve. Sokat említtetni a nyilvánosság előtt, szerepelni bármely áron és kapcsolatban bármivel, az mindegy; csak szerepelni, sűrűn említtetni ez a fő vágya és főtörekvése mindenkinek. A társadalom igen különböző és vegyes elemekből van összeállítva; a 225 ezer lakosból álló népességnek túlnyomó része bevándorlóból áll, a kiknek nagyobb része olasz és spanyol, a másik része argentinaiakból, braziliaiakból, németekből és francziákból áll. A pampa közelsége teszi-e, a hol a legkülönbözőbb fajok idővel szintén egységes tömör fajjá alakultak át, vagy pedig az európai és amerikai külfölddel fennálló élénk forgalom folytán történik-e, az nem tudható, csak annyi bizonyos, hogy nehány évi tartózkodás Uruguayban, illetőleg Monte-Videoban elegendő ahhoz, hogy az eredeti nemzetiségi jelleg elvesszen és a sajátságos uruguay-i máznak adjon helyet. Legellentálóbbnak látszik a német, a melynek a jellege kezd olyan letörülhetetlen lenni, mint akár az angolé. Mind emellett a társadalmi élet, mint láttuk, igen kifejlett fokon áll. A nő a társadalomnak megbecsült tagja; aztán az asszonyok nagyon szépek, kedvesek és bájosak. A spanyol eredeti szépség csak fokozódott ezen a sok tekintetben előnyös talajon, a többi európai nemzetekkel való összekeveredés pedig szintén csak előnyükre vált. A közönség nagy műpártoló; ének, zene és színművészet meleg otthont talált e pampaszéli városban. A Solis-színház például — a La-Plata folyam felfedezőjének, Solis de Diaznak tiszteletére elnevezett művészeti csarnok — hihetetlen fényűzéssel van berendezve. Az ember bámul, hogyan volt képes ez a parányi állam (tudniillik délamerikai fogalmak szerint „parányi“) ezt a temérdek milliókba kerülő intézetet megalkotni, jóllehet, hogy az uruguay-i államnak legtávolabbra eső provinciáiban lakó szegény gaucho éveken át exequáltatott a monte-videoi „Solis opera“ adórészleteiért. Patti, Duse, Sarah Bernhardt éppen olyan ismertek Monte-Videoban, mint akár Bel-

giumban vagy Svájczban. A kisebb színházakban mindennaposak a spanyol Zarzuellák, a melyekben többnyire csak a spanyol nemzeti zenét művelik. A vágyak netovábbja azonban az opera. Óriási összegeket fizetnek az európai művészeknek, a felléptök pedig minden mást háttérbe szorító esemény. Olyan fontos, olyan közérdekű, mint akár egy közepes fajtájú forradalom; csakhogy ez utóbbihoz gyakrabban van szerencséjük. Monte-Video maga nem volna képes Európából átcsábítani a művészeket, ennyi pénzök még nincsen és nem is jönnek Európából egyenesen Monte-Videoba, hanem csak átutazóban a sokkal gazdagabb szomszédos Buenos-Ayres-ből. Mellékesen megjegyezve, az ülések vagy páholyok árai különben is rendkívül drágák; de egy európai társaság itt tartózkodása alatt valósággal mesések. Így például a Solisban, a legdrágább színházban, a Staggione idejében egy parquett-ülés 12 pezo, azaz 60 korona, egy elsőrendű páholy negyven pezo, vagyis 200 korona. A művészek itt tartózkodása szabja meg a „seasont", nem pedig az időjárás, a tél vagy a tavasz. A Theatro Solis ezeken az estéken valóságos szépség-kiállítás, a hol a kiállított szépségeket teljes nagyságukban bámulhatja a közönség. A páholyok ugyanis a világ minden más páholyaitól eltérőleg vannak megépítve és elhelyezve; tudniillik csak egy díszes és aranyos rácsozattal vannak elrekesztve, úgy, hogy a páholyban ülők nemcsak a derékig mutathatják magukat a közönségnek, hanem teljes nagyságukban. Ez is egy jelensége a nyilvánosság előtti szereplési vágynak; az, hogy csak derékig mutatkozzanak a nagy publikumnak, az nem elég; az semmi; egészen kell „láttatni", a czipők hegyéig; az az igazi. De viszont azt is meg kell vallani, hogy szebb asszonyok és szebben öltözöttek egyetlen páholyban sem ülnek, mint a monte-videoi páholyokban. Talán még Budapesten sem.

Tarkítja a társadalmi életet az is, hogy a polgárság és katonaság között az érintkezés sokoldalú és barátságos. A katona nem nézi le a „cibilt", ellenben a „cibil" egy parányival sem tartja különbnek a katonát; így tehát az érintkezés könnyű és sűrű. Gyakran lehet együtt látni czivileket katonatisztekkel egy egészen

sajátszerű helyen: a czipőtisztítónál. A czipőtisztító „ipar“ Monte-Videóban igen kifejlett, sőt jól jövedelmező iparág. A monte-videoiak tudniillik nagyon hiúk; szeretik a fényeset, a tündöklőt, tehát a fénylő czipőt is. Napjában négy-ötször is leülnek a czipőtisztító kis boltjába és ujsággal a kézben, a mely ujságot persze a „vállalkozó“ bocsát t. cz. vendégeinek tiszteletére, ülnek a kis boltban és fényesíttetik a czipőjüket, a mi nem is olyan olcsó mulatság, mert egy „seance“, négy arany centbe, húsz fillérbe kerül. A legkomikusabb azonban az a dologban, hogy a mint nálunk a fodrászüzletekben akárhányszor ülve maradnak egyes urak bevégzett munka után, orruk alatt a bajuszkötővel, úgy itt is, a czipőtisztító üzletben ülve maradnak az urak, a míg kiolvasták az ujságot.

Az egész hadsereg tulajdonképen nem több, mint három gyalogos vadász-zászlóalj, a melyek csodálatos módon a következőképen vannak számozva: 1., 2., 5. (Hogy a 3. meg a 4. hol van, azt az egész hadsereg sem tudja.) Van továbbá öt lovasezred és két tűzérezred; ez az egész hadsereg. Hogy azonban több a tábornok, mint a közlegény, az tréfa. A hadseregben a tisztek száma arányban áll a legénységével; csak a hadseregen kívül van számtalan „tábornok és ezredes“, a mi azonban nem egyéb üres czímnél, mint például mi nálunk a „Királyi tanácsos“. Meg kell jegyezni, hogy a kaszárnyák valóságos kis paloták. Így például a Cuartel Artigas (Artigas tábornokról elnevezett kaszárnya) a Calle Agraciádán, csaknem fényűzéssel van berendezve; a Calle Patagonason elhelyezett Cuartel de Dragones is sokkal szebb, higyenikusabb és csinosabb, mint például az Avenida de 18 Julhon álló — egyetemi épület. A milyen szerepet játszik nálunk vagy Berlinben — még pedig minden legcsekélyebb indokolás nélkül — az egyik vagy a másik huszár — uhlánus — vagy dragonyos-ezred, olyanforma tekintélyt élvez Monte-Videoban az I. tüzérezred. Hogy miért, azt oly kevéssé tudják a Monte-Videoiak, mint a hogy mi nem tudjuk, a mi dédelgetett ezredünk beczézésének az okát.

A katonaság tisztán uruguay-i intézmény; ennek csak a kaukázusi fajhoz tartozó ember lehet tagja; indiánusnak, négernek

vagy valamely keveréknek nyoma nincs benne. E tekintetben az exclusivitás annyira megy, hogy még a rendőrséghez is csupa „tisztavérűeket“ soroznak be. A katonaság válogatott férfiakból áll;

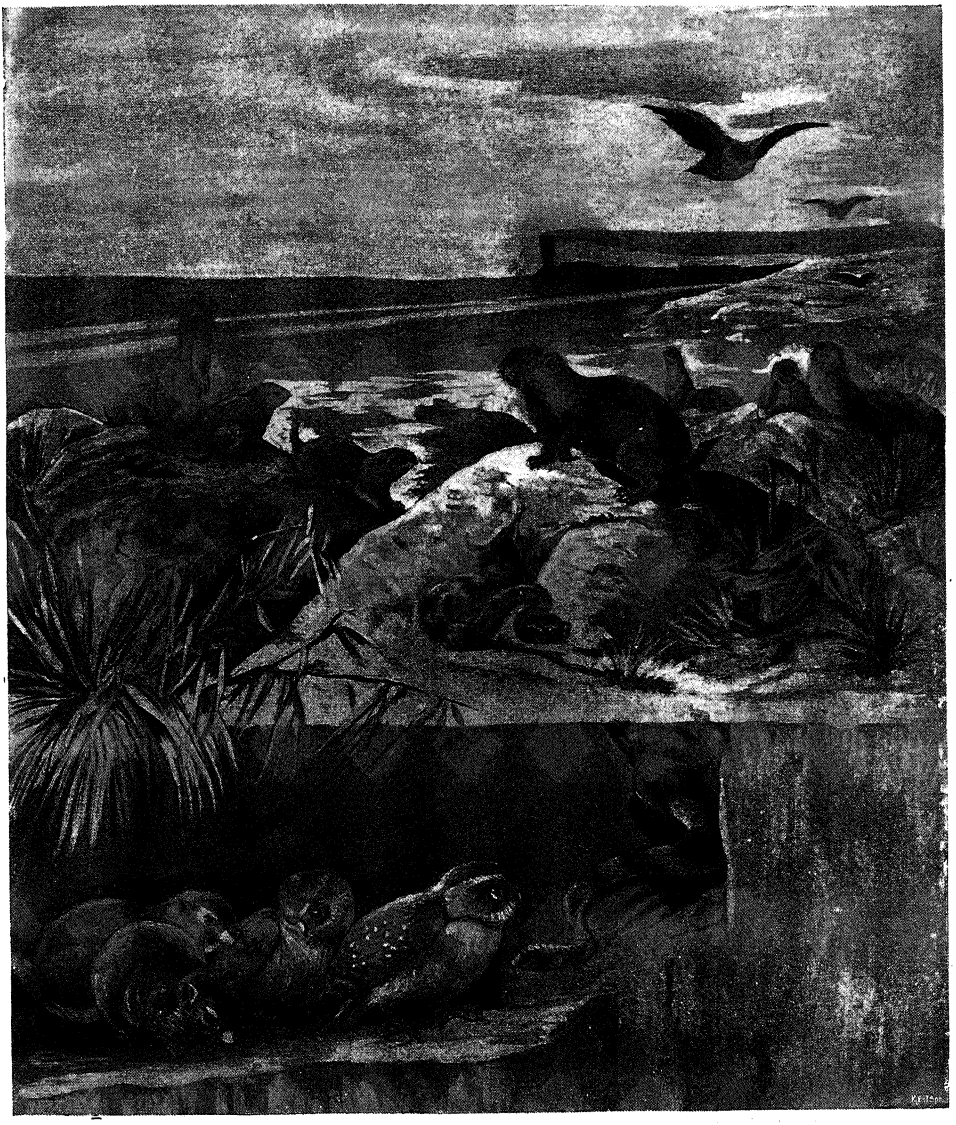

AZ ARGENTINAI PAMPÁK ÁLLATVILÁGA.

az egyenruhájok igen csinos és tetszetős. Milyen kellemes ellentétet képeznek a szomszéd braziliai katonasággal szemben, a hol rongyos, mezítlábos indiánusokból és bohóczkodó négerekből áll a zászlóaljak legénysége. És ez még a java, mert a mi nem indiánus vagy

néger, az többnyire egy gyülevész népség, a mely Európa különböző államainak legalsóbb rétegű embereiből van összetoborozva. Az uruguay-i hadsereg tisztikara körülbelül a porosz katonaság legelitebb ezredtisztjei és az — operettek tisztjei között állanak, külsőre és modor tekintetében. Igen fess deli alakok, az egyenruhájuk pedig fantasztikus, festőien katonás és túlzottan keresett. Sok szín, sok arany, sok sujtás és temérdek zsinór. Olyan, mint az egész társadalom.

*

A pampákon keresztül vezető úton milliószámra láttuk a végtelen gulyákat alkotó ökröket; Monte-Videoban pedig megtaláljuk ennek a kolosszális tömegnek a sírját, a vágóhidakat. A vágóhidak Monte-Videonak lüktető főerei; ezek körül összpontosul Monte-Video kereskedelme, forgalma, élete, vagyona és fényűzése.

Alig hogy megkerüljük az öblöt, a mi a szellős, könnyű és gyorsjáratú lóvasúti kocsikon meglehetős kellemes kirándulás, már elérjük a vágóhidakat egy kis mellékfolyó partján. A Mataderok vagy Saladerok még fel sem tüntek a láthatáron, a midőn már végtelenül kellemetlen, csaknem undorító szag üti meg az ember orrát, kivált ha a szél abból az irányból fúj, a melyben a vágóhidak feküsznek. Minél közelebb jutunk hozzá, annál erősebb és undorítóbb a felénk csapó szag; valósággal émelyítő. Az embert majdnem az ájulás környékezi.

A Saladero nagy négyszögletű területből áll, a melynek a közepéből pajtaszerű épület magas fedele emelkedik ki. A nagy pajtán kívül az udvaron több kisebb épület áll, a lakóházak, a raktárak, a szertár stb. A pajta kapujához széles út vezet, a melyben állandóan készenlétben áll a napi munkához szükséges anyag, nehány száz ökör. A korál és a pajta közötti út meglehetős hosszú, azon okból, hogy a korálból a vágóhídra kerülő marha ne érezze meg egyhamar a vérszagot és ne bokrosodjon meg idő előtt. A korálból való behajtás így is nehéz és gyakran csak nagy veszó-

dések árán sikerül. Az egész úgy van berendezve, hogy a gőzzel hajtott gépezet működése egy perczre sem szüneteljen. A mint például cséplésnél folyton ömlik az anyag — a kéve — az „etetőbe“, úgy itt, a vágóhídon is megszakítás nélkül kell jönni az anyagnak — az eleven ökörnek — a guillotin-ra. A munka megkönnyítésére úgy mint a pampákon, itt is be van vezetve a „traditore“, az áruló ökör gyalázatos működése. A traditoret a korál lezárt kapuja elé vezetik, a vágóhídhoz vezető főfolyosóra, a hol a ravasz állat a legnagyobb lelki nyugalommal leheveredik. A mikor egy gépezet segélyével megnyitják a kaput, az áruló feláll és lassú léptekkel nekiindul a vágóhídnak. A korálban lévő ökrök, a melyek különben nehezen indultak volna meg a korálból, látván, hogy egy társuk — az áruló — már megy, most már valósággal törik magukat a kijáraton keresztül a folyosóra. A mikor vagy negyven-ötven darab kirohan és a korálból a folyosóra jutott, a kaput ismét hirtelenül lezárják. A folyosó közepe táján ismét van egy felülről kinyitható kapu, a mely meg is nyílik az előrerohanó csorda előtt és aztán mögöttük ismét lecsukódik. E közben az áruló egy kis kapun keresztül elhagyja a vérpadra vezetett társait és visszaballag a főkorál bejáratához, a mely előtt ismét nyugodtan letelepszik; várva, a míg újból kinyitják a kaput.

Ennek a második kisebb korálnak a bejáratával szemben a folyosó mindinkább keskenyedik és egy felbillenthető deszkához vezet, a mely fölé keskeny híd van építve. A híd fölött két függélyesen álló gerenda fölé egy keresztbefektetett gerenda van megerősítve. Úgy néz ki, mint az akasztófa; a közepéről csiga lóg, a csigán pedig egy lasso hurokja meg a lasso kötele van áthúzva. A lassot egy izmos, erős ember kezeli, a ki ott ül a kis hídon, a felbillenő deszka fölött. Ez az ember valósággal vérrel van borítva. A karjai, a mezítelen lábszárai, a melle, arcza, az mind véres. Igazán borzasztó ránézni. Ez a hely a tulajdonképeni matadero, a melynek a magas födelét már kívülről láttuk. (Saladero alatt az egész vágóhídi berendezés értendő).

A mikor a kis csorda a folyosónak ehhez a végéhez jut, a

felbillenő deszka és az akasztófaszerű alkotmány közelébe, egyszerre megérzi, hogy miről van szó. Megérzik a vérszagot és szétterpesztett lábakkal igyekeznek ellentállani a hátrább álló társak nyomásának. Ekkor azonban a hídon ülő ember átdobja a lassoját s megragadja az egyik ökröt a szarvainál. A híd előtti hely pléhvel van bevonva és vértől nedves, sikos; a lassoval megfogott állat tehát hiába vergődik és terpeszkedik szétvetett lábaival, mert a mint a pléhre lép, elcsúszik és felbukik. E pillanatban a hídon álló gaucho a csigán lógó lasson felhúzza, azaz hogy egy gép segélyével felhuzatja maga alá a rug-kapálódzó szegény állatot. Az állatot addig húzzák fölfelé, a míg a szarvaival beleütődik a híd keresztgerendájába és a fejét többé nem mozgathatja. E pillanatban a lassos ember hosszú kést döf az állat nyakszirtjébe, azon a ponton, a hol a nyakcsigolyák kezdődnek és a hol a hosszú kés markolatig hatolhat az állat testébe. Ha a döfés sikerült, és csaknem kivétel nélkül mindig sikerül, az állat nagy zuhanással leesik és csaknem abban a pillanatban megszünt élni. A lezuhant testet a munkások félrevonják, helyreállítják a csapóajtót, leoldják az ökör szarvairól a lassot, a melyet a felhúzógép ismét visszahúz a csigára, hogy a hídon álló gaucho rádobja egy újabb áldozat szarvaira. A csapóajtón innen fekvő rész, a hova a már leölt állatokat hozzák, borzalmas látványt nyujt. A leölt állatok véres teste hosszú sorban fekszik egymás mellett s minden, a mi itt van, az véres, még pedig párolgóan frissen véres: a talaj, az emberek, a horgokra akasztott óriás húsdarabok, a temérdek bőrök. A föld párolog a meleg vértől és az elterülő szag irtózatos, undorító, émelyítő. Az egész látványt betetőzi a hídon álló matador, a ki minden egy-két perczben magasra emeli véres karját, hogy ismét kioltson egy életet.*

* Felesleges talán megemlíteni, hogy ma már a vágóhidakon végrehajtott műveleteknek, majdnem minden mozzanata kizárólag gépekkel történik. Mindazt, a mit eddig emberi kezek végeztek, azt ma geniális mesteri gépek hajtják végre; az állat befogása, a leszúrása, a vérkinyomás, a bőr lefejtése, a kitisztítás (evacuálás), a feldarabolás stb., ezt mind gépek végzik. Egy kis tréfás túlzással majdnem azt lehetne mondani, hogy az egyik oldalon belép az eleven ökör, és a másik oldalon kijön a kész roastbeaf vagy egy skatulya húsconzerv.

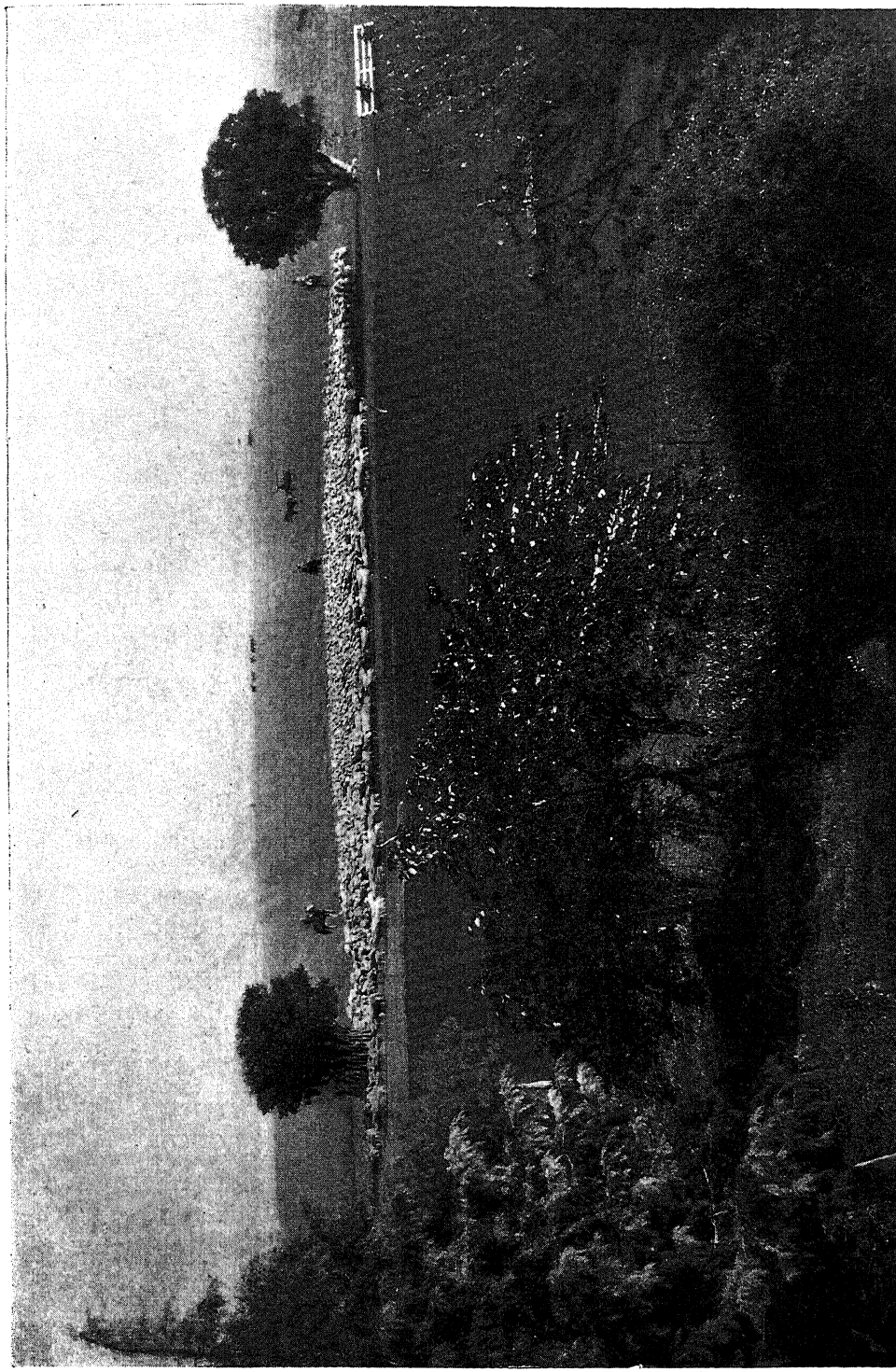

ARGENTINA. JUHNYÁJ A PAMPÁN (CAMPO).

A Saladero helyisége két részre van osztva; az egyik felében lefejtik a bőrt és levágják a húst a csontokról, a másik felében pedig feldolgozzák a húst és a bőrt. Egy-egy ökrön két munkás dolgozik hihetetlen gyorsan és ügyesen; a bőr lefejtésére, a szarvak meg a lábak levágására és a húsnak a csonttól való elválasztására nem kell nekik több három-négy percznél. Az állatnak minden részét feldolgozzák és felhasználják; a patakban folyó vért felfogják egy nagy medenczébe, a melyben a napon hagyják kiszáradni; az ormótlan nagy darab húsokat az asztalokon hatalmas szeletekbe vagy tömbökbe vágják és sóba rakják; egy másik helyen horgokra akasztják és kiteszik a napra száradni. A Saladero másik részében állnak a nagy üstök, a melyben a patákat, a szarvakat meg a csontokat főzik ki. Az üstökből lefolyó nedveket, legyen az zsír, fagygyú, vagy szétmállott hústörmelék vagy enyv, mindezt nyilt csatornákon nagy medenczékbe gyűjtik. A csatornákból felszálló gőz és pára szaga borzasztó; a horgokkal, késekkel, lapátokkal kotorászó és vájkáló félig meztelen, zsíros, véres, piszkos munkások tömege és a legyek óriási sokasága valóságos pokollá teszik ezt a helyet. S ezen a helyen százával élnek az emberek, a kik mindebből a látványból mitsem látnak, a szagokból semmit sem éreznek; a kik éppen olyan jól érzik magukat a dögleletes körlégben, ebben a pokoli látványosságban, mint akár az asztalos a gyalupadjánál vagy a szabó a vasalódeszkánál. A Saladerokban feldolgozott húsból, mi hozzánk csak a húskivonatot hozzák. A kevésbbé jó minőségű húst a napon szárítják és mint charqui-t kiviszik Braziliába, a nyugot-indiai szigetekre, Észak-Amerikába, szóval oda, a hol négerek laknak; más mint néger a charqui-t meg nem eszi. És másrészt pedig a négernek ez a hús a legkedvenczebb eledele. Mikor még voltak néger rabszolgák, a gazdáik a szokásos kukoriczatáplálékon kívül ilyen charqui-t is adtak a szegény páriáknak enni; nem emberbaráti gyöngédségből, vagy azért, hogy a szegény igavonó emberibarmok jobban éljenek, hanem, hogy fokozzák a munkaerejöket; (hiszen egy charqui-vá átdolgozott egész ökör nem került többe tíz-tizenöt franknál) és a négerek örömmel fogadták az undorító táplálékot.

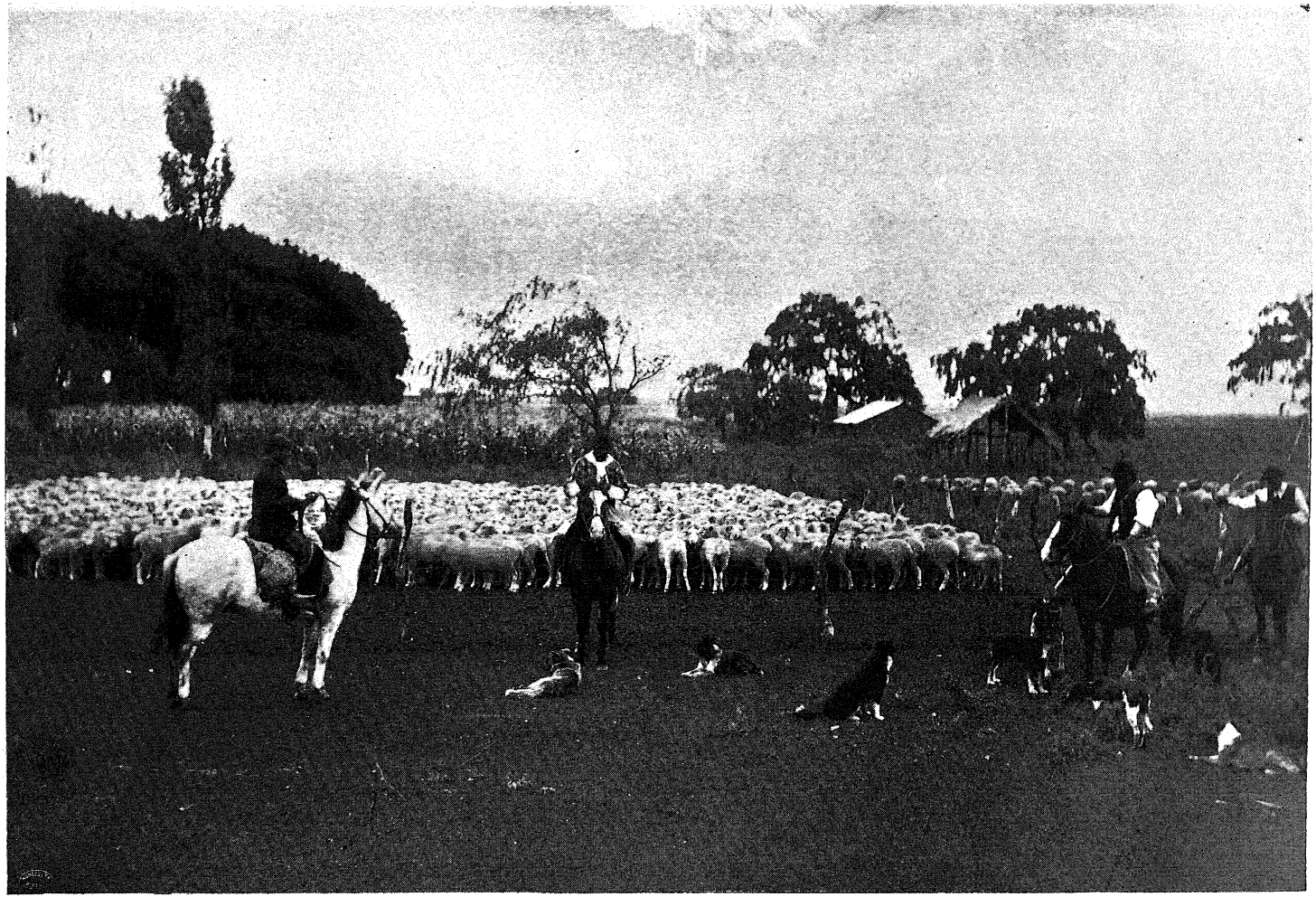

TANYA ARGENTINÁBAN.

Mikor aztán megszünt a rabszolgaság, és a négerre kimondották a fehérek: No, most szabadok vagytok, most egyenlők vagytok mivelünk és ehettek azt, a mit mi, nota bene ha van, akkor a felszabadult négerek a temérdek cselekményeken kívül, a melylyel elárulták,

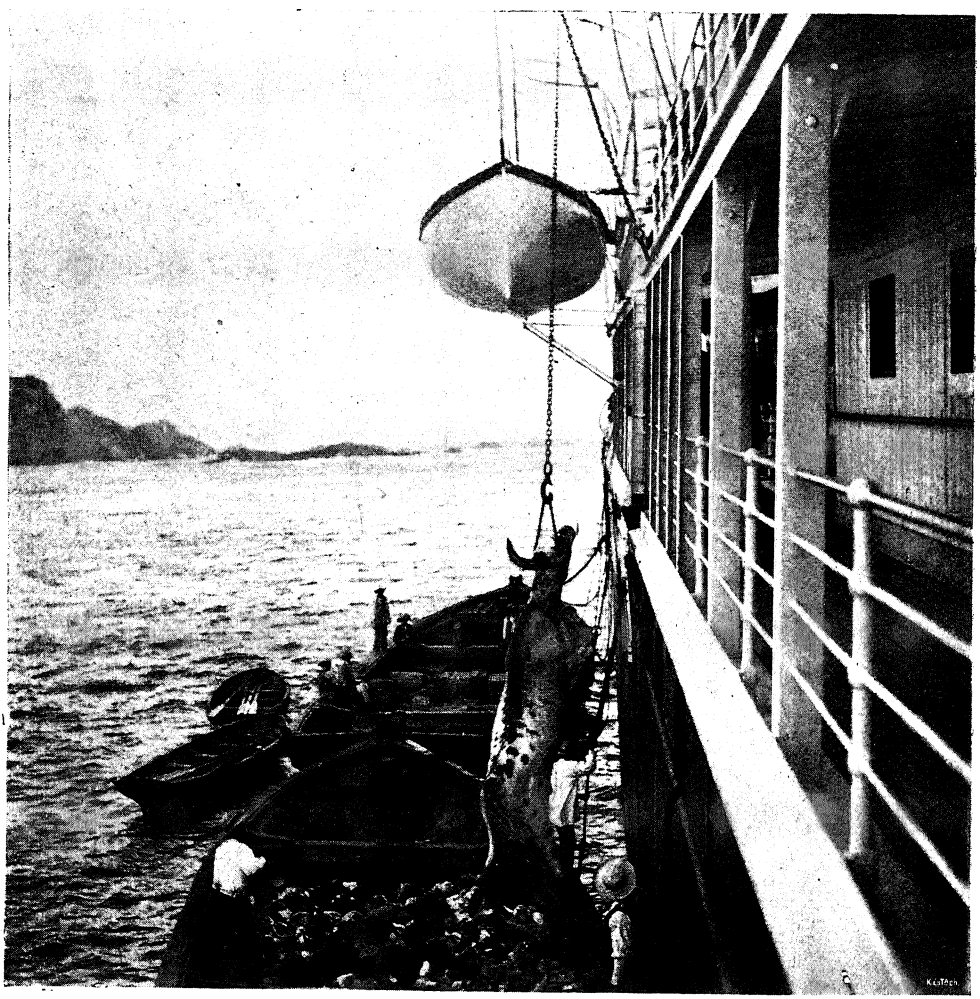

ÉLŐ ÁLLATOK BEHAJÓZÁSA.

hogy bizony szegények nem egyenlők ők a fehérrel, a charqui-ra vonatkozólag is bebizonyították ezt. Tudniillik a midőn a cnarqui-evés már nem volt kötelező, azért a négerek nemcsak hogy szivesen ették azután is a minden más embernél undort gerjesztő eledelt, hanem valósággal törték magukat utána és ma is a kedvencz táplálékuk.

Uruguaynak leghíresebb és nálunk legismertebb intézménye a Liebig-féle húskivonatok gyára. A gyár az Uruguay folyó mentén fekszik Fray-Bentosban, egy körülbelül hat-hétezer lakosú helységben, a Rincon de las Gallinas félszigeten, a melyet egyrészt az Uruguay, másrészt a Rio-Negro folyók hoznak létre. Az Uruguay eddig a pontig olyan mély, hogy a legnagyobb oceán-hajók is felmehetnek rajta. A folyón közlekedő helyihajók észak-amerikai kényelemmel vannak ellátva. Szép tiszták, gyorsjáratuak és a konyha rajtuk kitűnő. Hogy milyenek a folyómenti partok, azt a hajóról megítélni nehéz, mert a folyó olyan széles, hogy a hajóról a partok jóformán nem is láthatók.

A gyár környéke után ítélve, a mely gyönyörű pálmákkal, a tropikus vidékekre emlékeztető dísznövényekkel és elegáns villákkal van körülvéve, az ember valamelyik európai város villanegyedében képzelné magát, ha a fojtó bűz el nem árulná, hogy ismét Saladerok és Xarqueadak közelében vagyunk. A Liebig-féle gyár különben egy angol részvény-társaságé, a melyhez Liebig német tanárnak csak annyi köze volt, hogy az angolok óriási összegért megvásárolták tőle a húsconserválás módjának titkát. A monte-videoi vágóhidak és a fray-bentosi conservgyár közt csak ott kezdődik az eltérés, a midőn a csonttól és zsiradéktól teljesen megfosztott húsdarabokat itt megfelelő kazánokban kifőzik, újból megtisztítják és ismét kazánokba teszik, a melyekben addig főzik, a míg egészen besűrűsödik. Az ismert szilárdságát a kivonat a hűtőedényekben kapja meg, a melyekből egyenesen a pléhdobozokba kerül. A levágott ökörnek ugyancsak a legjobb húsrészeit használják fel conservek készítésére, de azért itt sem vész el egyetlen egy porczikája sem a hulladéknak. Így például a húshulladékból lisztet készítenek a disznóknak, vagy pedig tüzelőanyagnak használják fel magában a gyárban. Elképzelhető az a légkör, a mely itt uralkodik, a hol az állatnak egyik részéből nyert tüzelőanyaggal főzik meg a másik alkatrészét. Az angol tengeri hajók Fray-Bentosig jönnek szénrakományaikkal és cserébe csontokat és szarvakat vesznek fel, épp úgy mint a hollandi és norvégiai vitorlások, a melyek sót hoznak

Spanyolországból és Siciliából. Még sót sem képes Uruguay a maga erejéből és a maga tengeréből eleget gyártani. A legdrágább czikkben épp úgy, mint a legkezdetlegesebb ipari termékben Európára van utalva; nincs egy szemernyi fűszere, nincs egy szál fája, nincs semmije, csak a határtalan számú gulyája, végtelen pampáin.

TIZEDIK FEJEZET.

ARGENTINA.

Azok a képek, a melyeket képzeletben alkotunk meg magunknak egyes földterületekről, kivált az Európán kívül fekvőkről, nagyon hamisak és nagyon tévesek, mert messzire elmaradnak a valóság mögött. Vegyük például mindjárt Argentinát. Mily parányi kis területnek néz ki ez a rengeteg ország azokban az atlaszokban, a melyekből földrajzot tanulunk. Mert hogy a mértéket is használjuk, ahhoz nem szoktattak bennünket. Mi csak annyit látunk, hogy ezt a lapot egészen kitölti Magyarország, emezt egészen kitölti a német birodalom, amazt pedig Görögország, míg ellenben a legközelebbi lapra ráfért egész Dél-Amerika vagy egész Azsia. Persze arányokat így sohasem tanulunk meg.

Pedig Argentina rengeteg nagy. Kereken 3 millió négyzetkilométer felületével nem kevesebb mint 35 szélességi fokon és húsz hosszúsági fokon terül el.* Argentina, vagy hivatalos nevén: Confederacion Argentina, tizennégy provinciájával és kilencz territoriumával éppen hatszor akkora mint Németország és tízszerte nagyobb mint Olaszország. E rengeteg ország nyugoti részében vannak a világ legmagasabb hegyei, legnagyobb lapályai meg a legnagyobbak közé sorozható folyamai. A népessége azonban aránytalanul kevés; kereken három millió lakosa van, a kiknek több mint kétharmada abban a nehány nagyobb városban él, a melyek a nagy folyók mentén vagy közel az oceánhoz keletkeztek. A Cordillerák, a melyek nyugot felé választják el Chilétől, éppen olyan

* Egy fok a. m. 60 tengeri mértföld vagy 15 földrajzi mértföld. Összehasonlításul felemlítem, hogy Magyarország kereken három szélességi és 11 hosszúsági fok területen fekszik és 325,000 négyzetkilométer felülettel bír.

lakatlanok vagy kevéssé lakottak, mint maga a pampa, a melynek hű képét látjuk az uruguay-i köztársaságban. Miután a folyók mind az Atlanti-oceán felé tartanak, természetes, hogy csupán a keleti része, az oceán partja felé népes. Míg Buenos-Ayres környékén egy négyzetkilométerre ötven ember esik, benn a pampákon tíz négyzetkilométerre is alig jut egy ember. Hogy a déli része mennyire vad, puszta és lakhatatlan, arról meggyőződünk, ha majd végighaladunk a Magellan-szoroson.

A köztársaság főűtere a Rio de La Plata, a mely hatalmas folyam a Parana és az Uruguay folyók összeömléséből származik. Már e két folyó egyesülésénél mintegy 35 km. széles a La Plata; ott pedig, a hol beömlik az oceánba, Cap Santa Maria és Cap San Antonio között, mintegy 250 km. széles. Szélesebb tehát, mint az Amazon torkolata, a mely, mint tudjuk, háromszázhúsz km. széles ugyan, de a torkolatában fekszik a hatalmas Marajao félsziget és ennek a beszámításával együtt 320 km., míg ellenben a La Plata torkolatát maga a folyam teszi ki és egyetlen említésre méltó szigetecske sem foglal benne helyet.

Ennek a rengeteg folyamnak a torkolatában haladunk most fölfelé, hogy elérjük az ország fővárosát, Buenos-Ayrest. Monte-Video és Buenos-Ayres között igen sűrű és kényelmes a közlekedés; mindennap indul hajó az egyik városból a másikba és az út estétől csak másnap reggelig, vagy megfordítva, reggeltől estig tart. A „helyi“ hajók tulajdonképen rengeteg nagy hajók és ámbár sok száz utas felvételére vannak berendezve, azért mindig túlzsúfoltak. Sőt még az oceáni hajók, a melyek egyik városból a másikba folytatták útjokat, még azok is tömve vannak a „helyi utasokkal“. Ahhoz hasonló nagy forgalom, a minő a La Plata torkolatán zajlik le, ritkítja párját talán az egész földgömbön. A város még fel sem tűnt a láthatáron, tehát még mintegy tíz-tizenkét tmfdre a tulajdonképeni kikötőhelytől, a „Platense“ már elhorgonyzott hajók hosszú sora között haladt végig. Ezek már nem mehettek közelebb a városhoz, mert nincs számukra hely. De ha lenne is, nem mehettek volna közelebb, mert a kikötő belső része oly sekély,

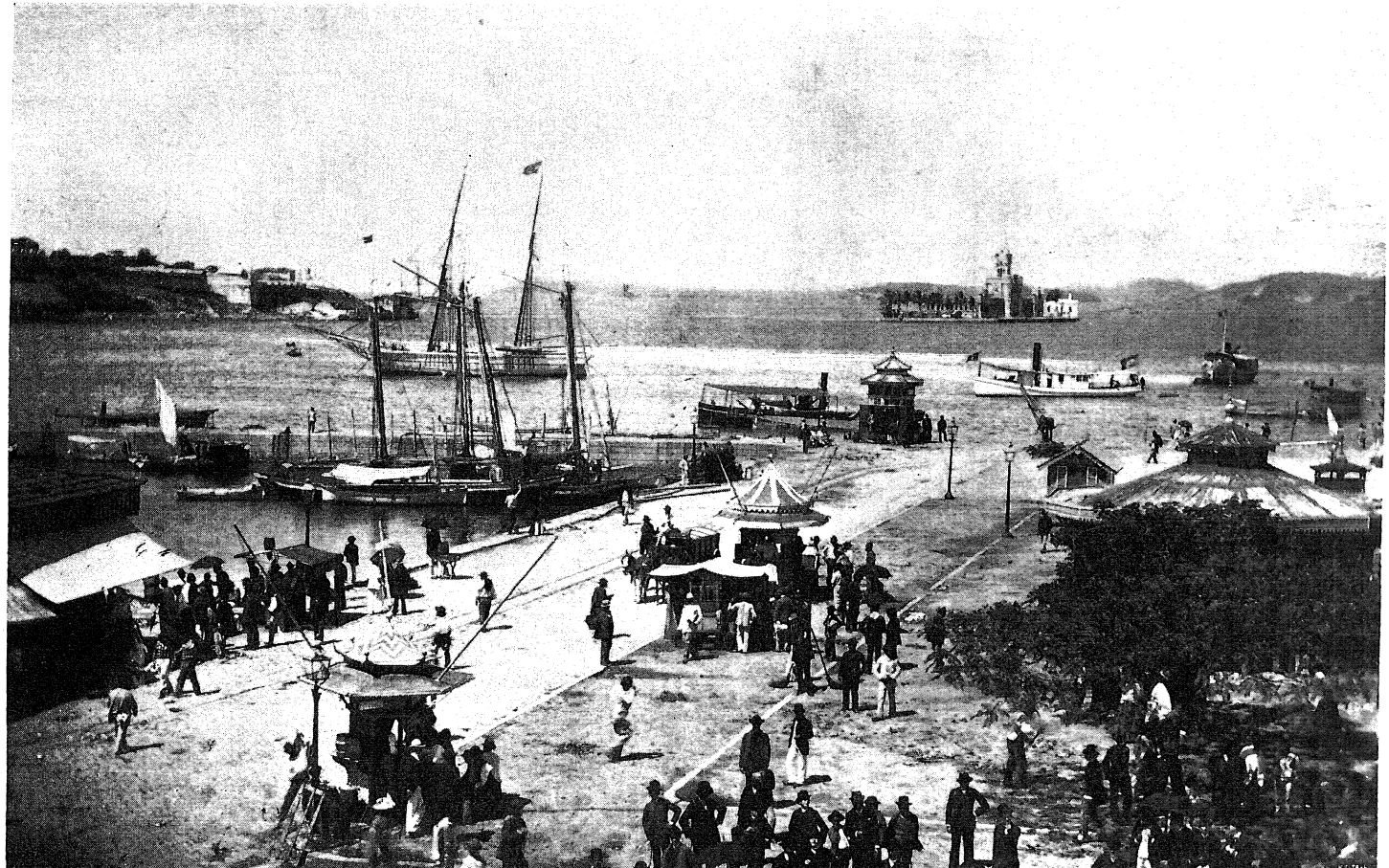

BUENOS-AYRES. RÉSZLET A RAKPARTBÓL.

hogy a mélyjáratú hajók oda be nem mehetnek és mintegy tíz mértföldre a várostól már horgonyt kell vetniök.

Ugyanitt horgonyoznak a hadihajók is, persze még távolabb a kikötőtől, ha másért nem, hát azért, hogy tiszteletet gerjesztő távolságban tartsák magukat a kereskedelmi hajóktól. A mint a hajó egy kanyarulatnál délre fordul, egyszerre és váratlanul feltűnik Buenos-Ayres teljes nagyságában. A hatás meglepő, impozáns; meglepő azért, mert az ember nem részletekben pillantja meg, hanem egyszerre. És impozáns, mert a terjedelme rengeteg. Buenos-Ayres területe hétezer hektárral nagyobb, mint Páris vagy Berlin. Az ember érzi, hogy egy nagyszabású emporium előtt áll, a mely annak a kolosszális földrésznek, a minő Dél-Amerika, a legjelentékenyebb városa.

Közvetlen a tengerparton hatalmas háztömbök állanak, a melyek előtt a rakparton nagy embertömeg nyüzsög, hemzseg, tolong, lármázik és — dolgozik. Fütyülő gőzmozdonyok és könnyen sikló lóvonatok futnak végig a rakparton, előtte pedig beláthatlan számú gőzbárka és vitorlás jármű jár-kel szakadatlan lánczolatban. A partrajutás nem egészen egyszerű és sehogy sem illik ennek a világváros külsővel bíró emporiumnak a keretébe. Az apály idején ugyanis a víz annyira elhúzódik a parttól, hogy mintegy húsz percznyi utat kell megtenni, a molokon vagy más fahidakon, míg az ember a partra ér. Csónakkal a parthoz közeledni szintén nehéz feladat és számtalanszor fordult elő az az eset, hogy a csónakból a molora lépni akaró ember a vízbe esett. A buenos-ayresiek érzik, hogy ez nagy csorbát üt a város tekintélyén, sőt talán a forgalmának is árt, de nem segíthetnek rajta; a La Platat még le tudták nyűgözni valahogy, de a pamperot, a mely a kikötő legnagyobb zavarait okozza, nem tudták még békóra kötni.*

A kikötő viszonyai a 90-es évek elején egészen átalakultak és Buenos-Ayresnek mai mesterséges kikötője — a dokkok — talán

* Megjegyzendő, hogy ezek az állapotok még a nyolczvanas évek végén fennállott viszonyoknak felelnek meg; a mint mindjárt látni fogjuk, a mostani viszonyok lényegesen mások, mert a kikötői viszonyok 1890—91 óta alapjában változtak.

páratlanok a maguk nemében. Tudniillik már a 80-as évek közepe táján tervezték, hogy a rohamos fejlődésnek induló város nagy miseriáját — a kikötőt — szabályozni fogják. Eleinte úgy tervezték, hogy olyan mélyre fogják kotorni a La Plata medrét, hogy a legnagyobb hajók is a rakpartok közelében köthessenek ki. Az ezzel járó költségek azonban olyan horribilis összeget tettek volna ki, hogy a köztársaság erre nem vállalkozhatott. Sokkal kevesebb költséggel terveztek tehát két hatalmas vízmedenczét, a melyeknek a vize — elzárható készülékek segélyével — ne legyen befolyásolva a La Platában naponkint négyszer lezajló apály és dagály által. Ámbár az építkezések közben felmerült nehézségek folytán talán négyszeresen felülmulták a kiadások a tervezett költségvetést, de meg van érette a biztos, nagyszabású kikötő, a melyben a legmélyebb járatú hajók is kényelmesen horgonyozhatnak. A medenczékbe való bejutásnak azonban mesteri manöverezéssel kell végbemenni és a rendelkezésre álló kalauzok meg a segítségül küldött gőzbárkák együtt manöverezése nélkül egyszerűen lehetetlen lenne.

A mint a víz állása változik az apálylyal meg a dagálylyal, a pampero is három-négy méter apadást hozhat létre a folyóban, a mint viszont ellenkezőleg az oceán felől jövő keleti szél ugyanennyivel emeli a La Plata vizét. De bármiképen változik a La Plata vízállása, a leírt medenczékben a víz mindenkor legalább is hét méter mély. A medenczék vízmentesen záró kapuit este lezárják és reggelig zárva tartják.

A fentebb leírt régi molók és fahidak, a melyeket még ott találtunk és abban az időben a közlekedés kizárólagos eszközeiül szolgáltak, ma már nem léteznek. Ezt a területet feltöltötték, a mi által a rakpart helyenként hatszáz, sőt ezer méterrel közelebb jött a folyamhoz, a hol a La Plata már olyan mély, hogy a legnagyobb hajó is a rakpart mellett vethet horgonyt. Ezen építkezések folytán, a melyek temérdek milliókba kerültek, az egész város más jelleget kapott, a mely annyira nem hasonlít a régihez, az 1890-ik előttihez, a mint nem hasonlít például Budapest a Dunapart felépítése után ahhoz a Pesthez, a midőn a mai Hungária szálloda helyén még szemétdombok állottak a Duna partján.

De lássuk előbb a régi Buenos-Ayrest.

A kikötőben lezajló élet páratlanul élénk. Mintegy 100 ezer ember tolong a rakpart aránylag szűk területén talyigával, kocsival, lóval, öszvérrel és ökrökkel. Európa minden nyelvén beszélnek és a viseleteknek számtalan változata látható. A lárma kábító és a meggyűlt temérdek árú meg a poshadt tengervíz keverékéből keletkezett illat nagyon kellemetlen. Európának és Észak-Amerikának számos kikötője van, a melyek forgalomra és élénkségre nagyobbak, mint Buenos-Ayres; azokban azonban van megfelelő hely és terület a nagyszabású forgalom lebonyolítására, míg ellenben itt aránylag igen szűk területen zajlik le a kikötő forgalma és azért látszik olyan páratlanul mozgalmasnak. Ki gondolta volna nehány évtizeddel ezelőtt, a mikor a mai Buenos-Ayres helyén, a csaknem egy millió lakossal bíró világváros helyén, csak egy pampaszéli városka feküdt, hogy nehány évtizeddel később mintegy ezer kivándorló fog itt naponként partra lépni és ki gondolta volna, hogy az akkor csaknem néptelen Barracasban, nehány czölöpre épült falucskában, egy-két évtizeddel később, több mint százezer kikötő munkás fog lakni?

A partra lépő idegen rögtön egy világváros centrumába lép be. Az utczák szépek és tágasak, csupa három-négyemeletes ház, európai stylusban, művészi architekturával. Az utczák el vannak lepve emberekkel, elegáns fogatokkal, könnyű, szellős lóvonatú kocsikkal és megszámlálhatatlan teherkocsikkal. A távolságok a „quadro rendszer“ folytán jelentékenyek; egyes külvárosokba, mint például Palermoba vagy Belgranoba, az út kocsin vagy a bondon eltart másfél-két órát is. Ellenben rendkívül könnyű a tájékozódás a quadro-rendszerrel. Például erre a kérdésre, hol van a Calle Maipu vagy a Calle Corientes, az ember körülbelül ilyen választ kap (mellékesen megjegyezve: udvarias és szivélyes hangon): „Menjen az úr három quadrot egyenesen előre, hármat jobbra, aztán kettőt balra és ismét egyet előre és ott találja a Calle Floridát.“ Az így nyert felvilágosítás után az út eltéveszthetetlen.

Buenos-Ayres fő útja, a Rivadavia, a mely sok tekintetben felel meg a mi Andrássy utunknak, a folyó partján álló fővámház

BUENOS-AYRES. PLACA LIBERTAD.

mögött kezdődik és közvetlen a Placa de Victoria keresztezése után nyílegyenes vonalban húzódik négy kilométerre. A Rivadavia meg az Andrássy-út között nagy a hasonlóság; mind a kettő egyformán széles és hosszú, mind a kettő a fő- és díszútja a városnak, egyformán újak, tudniillik alig egy pár évtizedesek és mind a kettő a pusztaságban végződik. Az Andrássy-út neki torkollik egy pusztaságnak, a hol egykor fák állottak és a melynek a helyén ma az úgynevezett „városliget“ áll; a Rivadavia végéről is az ember belát egyenesen a pampába, a mely itt kezdődik és a Cordillerákig meg sem szűnik. Tudniillik rendkívül érdekes tulajdonsága Buenos-Ayresnek, hogy bármely utczáján megyen végig az ember, mindenütt a pampára jut. A csaknem egy millió lakossal bíró város tudniillik teljesen lapályos, sík helyen fekszik, a mely terület a város keletkezése előtt nem is volt egyéb, mint egy darab a pampából.

Érdekes és szép épület a Casa di Gobernio, a kormányzósági épület, a Placa 25 de Mayon. Külsőleg tökéletesen a párizsi Tuilleriák mintájára épült, de a belső berendezésénél a legmodernebb szabályokat tartották szem előtt. De sajnos, egy kis hiba történt. A mikor ugyanis szűknek bizonyult a kormányzósági épület, hátulról mindíg újabb részletekkel toldották meg. Ezeket azonban már ó-olasz stylusban építették, erkélyekkel és oszlopcsarnokokkal. Ennek folytán most az épület olyan, mint egy Janus-arcz: egészen mást mutat elülről, mint hátulról. Az argentinaiak be is látták, hogy egy kissé túllőttek a toldásokkal és elhatározták, hogy a toldalék épületet lebontatják és másképen építtetik fel. Hisz az egész radirozás nem kerül többe — tíz millió franknál.

A Casa di Gobernio előtti gyönyörűen parkozott téren áll a Victoria-szobor, Argentina diadalmas győzelmének az emlékére. A Victoria szép fiatal nőt ábrázol, valószinűleg egy — ballerinát; az a körülmény tudniillik, hogy olyan szépen megáll a hüvelykujján, legalább erre enged következtetni. Igen sok fantáziával van díszítve a templomok belseje is, néha az áhitatkeltésre nagyon roszszul választott ízléssel. Emlékeztetnek a monte-videoi templomokra,

BUENOS-AYRES. CALLE-FLORIDA.

a melyekben az angyalkák csipkés „hózerliket“ viselnek és színes harisnyakötőket. Így például az egyik templomban a fából faragott Krisztus-szobor, szép, piroscsíkos mull-köpenyt visel, Szűz Mária szobra uszályos bársony ruhában à la „Stuart Mária“ ékeskedik, Mária Magdalena pedig fehér báli ruhában búslakodik.

Rendkívül dicséretes és utánzásra méltó eljárása a buenos-ayresi hatóságoknak a temérdek park. Minden nagyobb háztömbökből álló quadro után gyönyörű park következik, közepén egy emlékszoborral. Ámbár óriási fáradságba és költségbe került, a homokos talajon ezeket a gyönyörű pálmacsoportokat, araucariákat, eucalyptusokat stb. felnevelni és ilyen viruló friss állapotban megtartani: mégis megtették. Tíz millió dollár értékű háztömböket romboltak le, hogy a helyükön parkokat létesítsenek. A buenos-ayresi városatyáknak volt annyi érzékük, hogy nemcsak kő meg flaster teszi ki a város alkatrészeit, hanem hogy a szabad tér és rajta a fa legalább is olyan fontos tényezők. Ellenben kissé sok a szobor meg az emlékoszlop. A ki nem ismeri Argentina multját, azt hihetné, hogy az legalább is ezer évre tekint vissza, a mely évezred alatt számos kiváló nagy férfiú érdemelte ki, hogy dicső emléke megörökíttessék. A szobrok többnyire katonai egyenruhában, lóháton állanak a térségeken és vagy kivont karddal mutatnak az ég felé, vagy valami okmányszerűen felgöngyölt kőrudacskát tartanak a kezükben, vagy magasan lengetik a háromszögű tollas csákót. Hogy honnan vették az argentinaiak ezt a száz hőst és honmentőt az ő rövid nyolczvan-százéves historiájukban, azt talán az argentinai gymnasiumokban tanítják, de mások alig tudják. Jellemzésül csak egy példa: a folyó partján éppen egy új sétahely volt készülőben és egy új park. A térség még jóformán ki sem volt mérve és a fáknak még nyomuk sem volt, de egynehány szobor és emlékoszlop már készen állott, a létesítendő park leendő fái között.

Eddig csupa olyan részét láttuk Buenos-Ayresnek, a melyek a városok díszei szoktak lenni: a fényoldalak. Lássunk most egy-két árnyékot is, a hibákat. Egy keletkező városban éppen az árny-

képek szoktak túlnyomóak lenni. Csak emlékezzünk vissza a mi Budapestünkre, a milyen például a hetvenes években volt. Olyan volt Buenos-Ayres a nyolczvanas évek végén. A paloták mellett épségben állottak ronda, mocskos kis házak és korhadt, kihalt fatörzsek: minden utczában ástak, túrtak és hányták a földet: gerendák és deszkák szana-széjjel feküdtek; az utczák el voltak

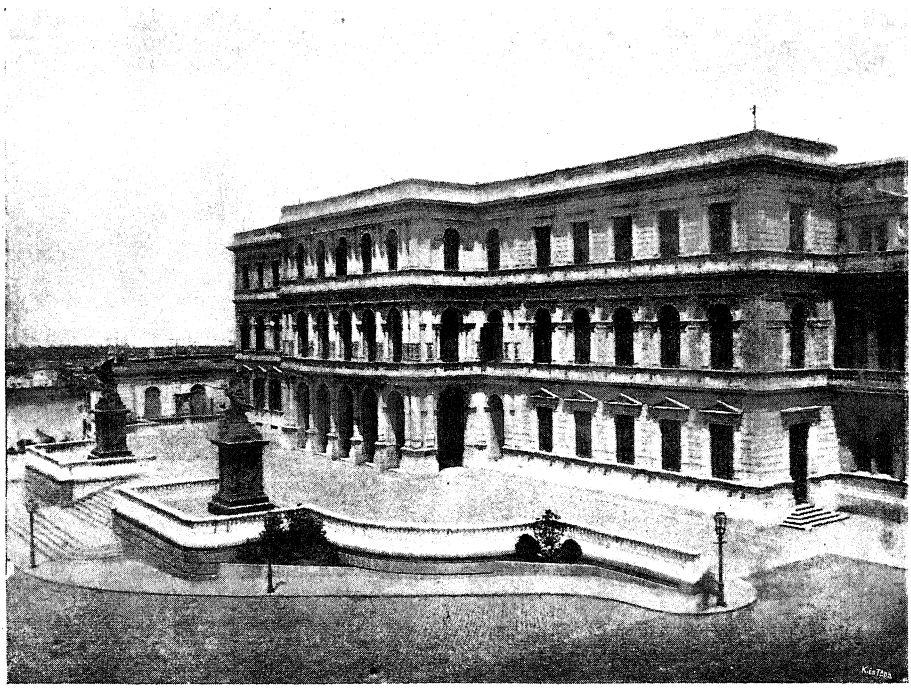

BUENOS-AYRES. ORSZÁGHÁZ.

zárva szemétdombokkal, téglarakásokkal és teherkocsikkal. Helyenként mély árkok húzódtak, a melyekbe eső idején kényelmesen bele lehetett fúlni. Az utczák kövezése pedig valóban nyomorúságos volt. Ezen azonban nem lehet csodálkozni; a talaj a kövezésre rendkívül alkalmatlan, a legkisebb eső elmossa vagy feláztatja; a köveket pedig Európából kell áthozni. Érdekes az is, hogy egy utczában csak egy irányban lehet előre jutni, bármilyen közlekedési járművön. A fogatok, a carretták, a lóvasút, mind csak egy irányban halad, szembejövő kocsi nincs; ezek egész más utczában jár-

BUENOS-AYRES. BELGRANO TÁBORNOK SZOBRA.

nak. Az utczák tudniillik olyan szűkek, hogy a kitérésre nincs bennök hely. A kettősjáratú utczákon igen gyakori a fennakadás; nem kell hozzá egyéb, mint egy teherkocsi elől, egy teherkocsi hátul és valami kis akadály ezek előtt vagy mögött. A közéjük zárt kocsi néha órákra van bezárva a két jármű közé. A kocsiban ülő azonban helyesen cselekszik, ha türelmesen vár, vagy ha gyalog folytatja az útját; a teherkocsi gauchoival azonban ne vitatkozzon, mert a buenos-ayresi gauchonál állítólag igen lazán jár ki a csizmaszárból — a kés.

A közbiztonságról a lehetőségig gondoskodtak az illetékes hatóságok. A szó: „lehetőség“ délamerikai értelemben veendő; tudniillik eleget tesznek a külszínnek, a mennyiben a rendőrök díszes egyenruhába vannak bujtatva, a többit aztán elvégzi a Gondviselés. A lovasrendőrök azonban igazán szemrevaló legények. Valamennyi

válogatott szép férfiú imponáló külsővel. Ezüstözött vértet és csákót viselnek, régi módi magas keztyűt, hatalmas sarkantyút a csizmán és bámulatosan szép lovakon ülnek.

Ugyancsak díszes a katonaság is. Meglátszik rajta, hogy nemzeti hadsereg és hogy a szemefénye a köztársaságnak. A tisztek ugyan egy kissé itt is operettszerűek, a temérdek sujtással meg hímzéssel, de azért — talán éppen azért — nagyon tetszenek. Az utczán fölvonuló katonaságot ujjongással üdvözlik, a nyalka legények pedig olyan önérzetesen vonulnak végig, mintha egy győzelmes csatából térnének haza, nem pedig a — vámháznál tartott őrségről.

Gyönyörű kirándulóhelye Buenos-Ayresnek a Palermo. Sajnos, meg van az a hátránya, hogy úgyszólván az arisztokrácziának kizárólagos tulajdona. Nem az övék ugyan, de maguknak tulajdonítják. A Palermoban tudniillik jogosultan és illendően csak azok jelenhetnek meg, a kiknek magánfogatjuk van; magánfogatot pedig tudvalevőleg csak a gazdag emberek engedhetnek meg maguknak, Nagyon sokan lehetnek a milliomosok Buenos-Ayresben, mert százával jelennek meg a fényes és díszes magánfogatok a Palermoban, hol aránylag igen szűk helyen — kisebb mint Budapesten az Andrássy-út torkolatától a víztoronyig terjedő út — órákon át keringenek egymás körül. A kocsi elé gyönyörű lovak vannak fogva, a kocsiban pedig az európai szemének feltűnő fényűzéssel öltözött nagyon szép asszonyok ülnek. Az elegáns fogatok hatos-hetes sorokban vonulnak fel; a Corso központját egy sok ízléssel épült elegáns pavillon képezi, a hol egyszerre ezer ember is helyet foglalhat a „five o' clock tea“ idejében. A Palermoban magánfogaton megjelenni, ez legfőbb vágya a portenjonak. Portenjonak nevezik magukat a buenos-ayresi bennszülöttek, a kik a származásukra majdnem olyan büszkék, mint a budapesti bennszülöttek, a kik tudvalevőleg szintén elég ritkák. A gyáros, az orvos, az ügyvéd, a hivatalnok mindaddig nem számít a társasághoz, a míg nincs magánfogata. Hogy miképen alakulnak aztán az egyesek ténykedései, hogy mily erőszakosságokat követnek el az emberek, hogy azt a „qualifikációt“ minél hamarább elérhessék, azt könnyen elképzelheti az, a ki tudja

hogy milyen hiúk az emberek általában, és különösen milyen hiúk a délamerikaiak, a kik között első helyen áll a buenos-ayresi portenjo.

A palermoi korzót a Floridán illik és szokás befejezni, mint a hogy nálunk a lóverseny utáni kocsikorzót a „Gerbeaud"-nál —

SZOBOR A PARKBAN.

muszáj befejezni. (Ha ugyan nem a zálogházban.) A Florida körülbelül megfelel a budapesti Váczi-utczának, csakhogy az sokkal hosszabb és szélesebb; jelentőségre nézve azonban ugyanaz. Fényesen kivilágított üzletek, a kirakatokban Angliának, Francziaországnak és Belgiumnak gyönyörűségeivel; ezeknek a kirakatoknak a villa-

mos fényénél lépésben vonulnak fel a kocsik hosszú sorban, hogy a kocsiban ülő delnők alaposan megbámulhatók legyenek.

Mi európaiak, kik a nagy távolságból látjuk Dél-Amerikát, megletősen egyformának tartjuk Monte-Videot és Buenos-Ayrest; körülbelül a hogyan még egy évtizeddel ezelőtt az emberek nagy része alig tett különbséget Kina és Japán között. Pedig óriási különbség van közöttük minden tekintetben. Eltekintve attól, hogy Buenos-Ayres háromszor akkora, mint Monte-Video, politikai és kereskedelmi szempontokban pedig messze túlszárnyalja a La Plata bal partján fekvő testvérvárost; Buenos-Ayresnek a történelmi és társadalmi fejlődése is olyan egészen más, mintha nem is egy világrészben feküdnének.

Társadalmi életük tudniillik nagyszabású, sőt a vagyonos osztályoknál túlzottan fényűzéses. A monte-videoi szerény házi-estélyek és összejövetelek, az úgynevezett tertullák, a melyeken egy szál zongora mellett szórakozik a kis társaság, sőt akár hány helyen csak egy gitár teszi meg a szolgálatot, azok itt ismeretlenek. Ha itt valaki estélyt ad, az vakító és káprázta tó és meg kell látszani rajta, hogy a házigazda egy kis vagyont költött az estélyre. A színházakban a helyek hihetetlen drágák. Például a Colon-színházban vagy az Operában egy páholy ára százötven-kétszáz péso, holott a közönség, mint mindenütt, a hol a hirtelen gyűjtött vagyon szerepel, nem annyira műértő, mint inkább csak műpártoló. Pedig Párisnak legkiválóbb művészei érdemesnek tartják egy-egy staggionéra átrándulni Buenos-Ayresbe, mert rövid idő alatt valóságos vagyont szerezhetnek ebben az eldorádóban. Így például a májustól augusztusig terjedő téli hónapok staggionéjára egy művész, a ki talán összesen tíz-húszszor lép fel, 55—60 ezer korona tiszteletdíjat kap.* Igaz, hogy egy páholybérlet erre a rövid időre nem

* Egy ismerősöm, a ki most nem régiben tért haza Buenos-Ayresből, beszéli, hogy egy alkalommal megismerkedett az ottani staggionének bálványozott hősével, Caruso tenoristával, a ki „Tosca" operában hozta lázba „Argentinát meg szomszédos környékét". Társalgás közben azt kérdi az én ismerősöm a tenoristától, hogy miért nem látogat el Bécsbe vagy Budapestre is? „Lám, egy Bonci nevű énekes nálunk óriási

BUENOS-AYRES. A PALERMO.

TISZA ISTVÁN-TUDOMÁNYEGYETEM K

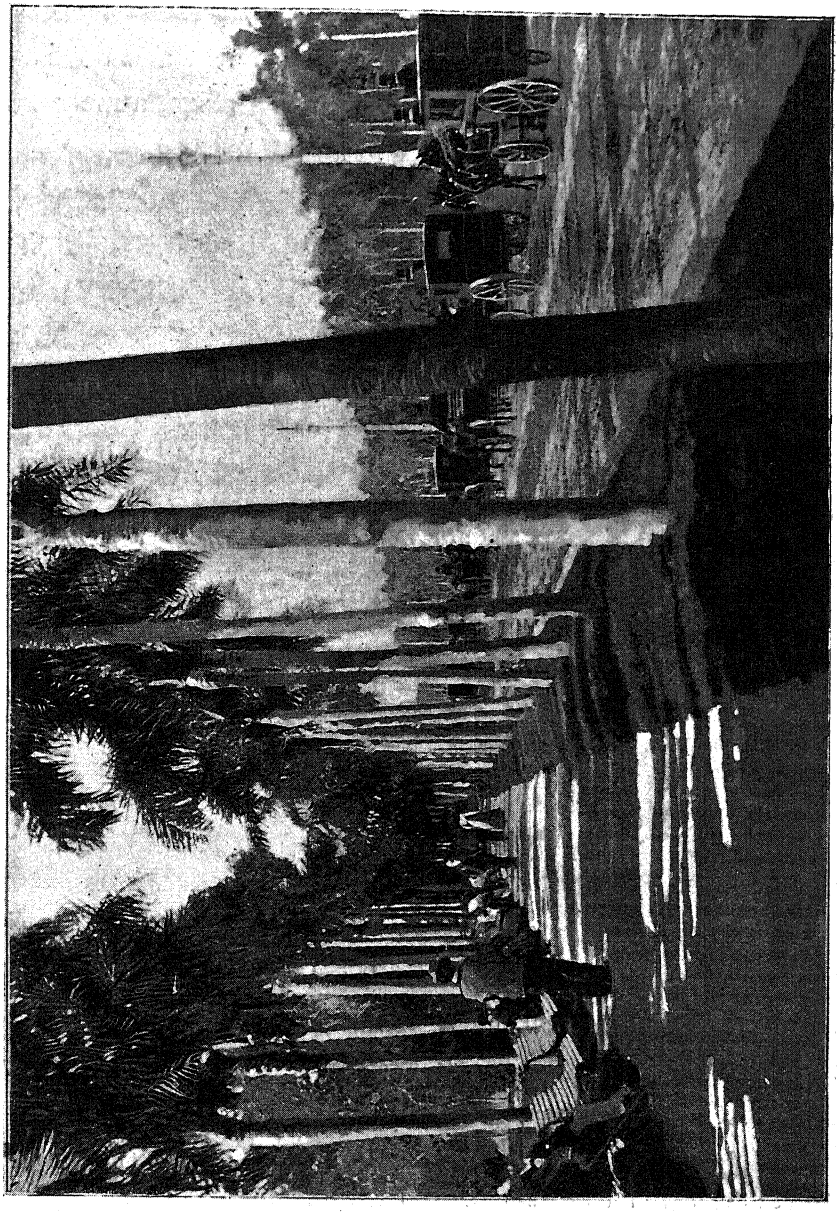

BUENOS-AYRES. A PALERMO.

kevesebb, mint 8—10 ezer koronába kerül. A buenos-ayresi opera egy-egy ilyen estén a nagy vagyonnak, a fényűzésnek meg a szépségnek gyönyörűséges kiállítása. A nők London vagy Páris legelegánsabb és legújabb viseletét mutatják be, vagyont érő ékszerekkel diszítve.

Igen érdekes és példátlan szép látványt nyújt a színházaknak egy sajátságos berendezése. A nézőtérnek az a része, a mely körül-

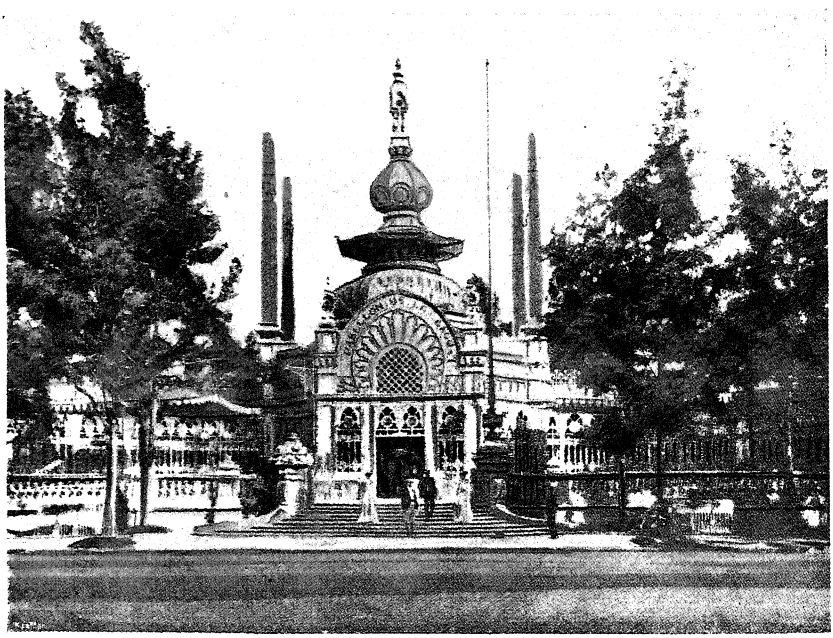

BUENOS-AYRES. PAVILLON A „PALERMO"-BAN.

belül a mi színházaink erkélyének felel meg, itt kizárólag nők számára van fentartva. Ez a casuella; ide férfi be nem léphet. Hogy milyen kellemes lehet ez a berendezés az egyedül álló nők számára, az képzelhető. És hogy milyen látványt nyujt az az egy-két száz nő estélyi öltözetben, az előadástól kihevült arczczal, a nélkülöz-

sikerrel lépett fel, anyagi tekintetben is." A szerény kérdésre a szürke selyem trikós, piros bársony köpenyes, aranycsattos czipőjű és fogpiszkáló-gyíklesőt markolászó „Primo amoroso" a következőleg válaszolt: „Tudja kérem, a Balkánra — principiell nem megyek; Bécsbe pedig elég jó — Bonci is; egy „Carusot" Bécs nem tud megfizetni."

hetetlen legyezővel — a melylyel a buenos-ayresi nők olyan szellemesen és sokatmondólag tudnak csevegni, hogy megirigyelhetné érette a „Buch für Alle“ meg a „Zur guten Stunde“ (Magyarország e két elterjedt hetilapjának) szerkesztői üzenője — azt szintén elgondolhatjuk.

Feltűnő jelenség, hogy a leányok és asszonyok ruházkodásában — egyáltalában a viseletében — nincs meg az a különbség, a mely nálunk oly élesen választja el a fiatal leányok bájos gárdáját az asszonyok gyönyörű kertjétől. Itt az asszonyok meg a fiatal leányok csaknem egyforma toiletteben jelennek meg. Tény, hogy a leányok már sokkal fiatalabb korban érettek és fejlettek, mint a mi vidékünkön és egész külsejük is közelebb áll a viruló szép asszonyhoz, mint a fejlődő, vagy alig felserdült fiatal leánykához. Idomaik teltebbek, járásuk biztosabb és fellépésük önállóságra vall. Kár, hogy az illatszerek fogalma alá bele vonják a — szépítőszereket is, a melyeket azok is igénybe veszik, a kiknek éppenséggel nem volna rá szükségük. És a legnagyobb kár, hogy a szépítőszerek használata meglehetősen feltűnő.

A mennyire fényűzők a művészek pártolásában, éppen olyan túlzók nehány más társadalmi berendezéseikben is. Itt van például a Jockey-club. Berendezése és „házirendje“ felveszi a versenyt Európának bármely ily nemű előkelő clubjával és ha — pénzről van szó, akkor felül is mulja azokat. A club „berendezéséhez“ tartozik például egy vívómester; erre az állásra Olaszországnak legkiválóbb mesterét hívták meg, a kinek az évi fizetése 50,000 korona. A Párisból importált párisi szakács 40,000 korona „alap“-fizetést kap évenként. A tagsági díj évenként 2500 korona és e mesés összeggel a Jockey-clubnak átlag 3000 tagja van. Az előkelőbb szállodák „európai“ fogalmak szerint egyszerűen képtelenségek, olyan példátlanul fényes berendezésűek és olyan óriásiak az árai. Az egyszerű ipari czikkek, a ruházati vagy használati czikkek is mesésen drágák a mi fogalmunk szerint. Így például egy egyszerű fekete posztókalap csak 30—40 koronáért kapható; egy pár czipőnek az ára, persze jobb minőségűnek,

A LA PLATA PARTJÁN.

BUENOS-AYRES. ELNÖKVÁLASZTÁS.

40—50 korona az ára; egy pár glacé keztyű tíz-tizenkét korona; egy kétpengéjű, csontnyelű zsebkésnek az ára 18—20 korona! Egy szivar, a melynek az ára nem volt 2—3 korona, egyszerűen nem szívható el annak, a ki például a mi trabuccónkhoz vagy britanikánkhoz van szokva. Nem hiába, hogy számtalan helyen, főképen a hol járókelők tömegesebben szoktak megjelenni, mindenütt a következő felirat látható: „cuidado con las ladrones!", „óvakodjunk a zsebtolvajoktól!" Ez a kis táblácska akárhányszor jól elkelne és helyén lenne a hotelekben meg az üzletekben is.

A TANÁCSHÁZ KUPOLÁJA BUENOS-AYRESBEN.

Némileg szerencse, hogy a nagyszabású közgazdasági viszonyokhoz szokott társadalomban a szellemi munkát, a tudást, ha nem is becsülik túlságosan nagyra, de minden esetre gavallérosan fizetik. Orvosok és ügyvédek, a kik díjazásaikat esetenként az ügyfeleik vagyoni állapotához és társadalmi állásához mérten szabják meg, néha olyan tiszteletdíjat kérnek — sőt a mi ennél többet ér: kapnak is — a melyről nekünk fogalmunk sincs. A vagyonosabb családoknál a nevelők vagy tanítók olyan évi fizetést húznak, mint nálunk egy egyetemi tanár. A háztartásra jellemző például, hogy a cselédség a czipőket nem tisztítja — önkezűleg; ehhez a buenos-ayresi szobaleány „nagyon jó". Korán reggel elviszi valamelyik szomszédos „czipőtisztító intézetbe" és fizet érte páronként húsz

fillért; telik a fizetésből. A „tudás“ olyan sokat ér, hogy a mesteremberek is jelentékenyen nagyobb összeget kapnak munkájukért, mint Európában. Uti figura docuit.

Hogy ezt a tömérdek pénzt honnan veszik a buenos-ayresiek, egyáltalában az argentinaiak, azt én nem tudom; de magyarázatul ide iktatok egy parányi részletet az argentinai közgazdasági évi statisztikából, a mely sok mindent megmagyaráz. Így például: az évi átlagos üzleti forgalom 1400 millió koronát teszen ki, a mely összegben a bevitel 500 millió koronával szerepel; háziállatokban az átlagos állomány 22 millió szarvasmarha, 4—5 millió ló és 75 millió juh, 300,000 sertés és 150,000 strucz. Maga a bőrkivitel 500 millió korona értéket képvisel, a gabona pedig, a melyet külföldre visznek, 300—400 millió korona.

*

Monte-Videonál láttuk, honnan eredt a város elnevezése; Braziliánál röviden felemlítettük felfedezésének a történetét; Buenos-Ayres története nem kevésbbé érdekes, hát emlékezzünk meg erről is röviden.

Argentina felfedezője Juan Diaz de Solis volt, korának egyik leghíresebb tengerésze. Az 1508-ik évben járt először Dél-Amerika partjain Vincenz Pinzon társaságában, a mely alkalommal a La Plata folyamot még nem vették észre. Csak a midőn másodízben járt ezen a vidéken és átjárót keresett a Molukki szigetekre vezető útjához, akkor vitorlázott be véletlenül a hatalmas folyóba, a melyet elég szerénytelenül a saját nevére keresztelt el. A Rio de Solisból azonban a bátor felfedező sohasem tért vissza. Az egyik partraszállás alkalmával összetűzött a bennszülöttekkel, a kik kegyetlen módon gyilkolták le a kezük közé került fehérarczút, az ő földjükre merészkedett idegent. Ezzel a legyilkolással kezdetét vette az a hosszú lánczolata a véres tragédiáknak, a melyek Dél-Amerika egyetlen államában sem voltak olyan gyakoriak, mint Argentinában.

MAJORSÁGKERESKEDŐ ÉS TEJÁRUS ARGENTINÁBAN.

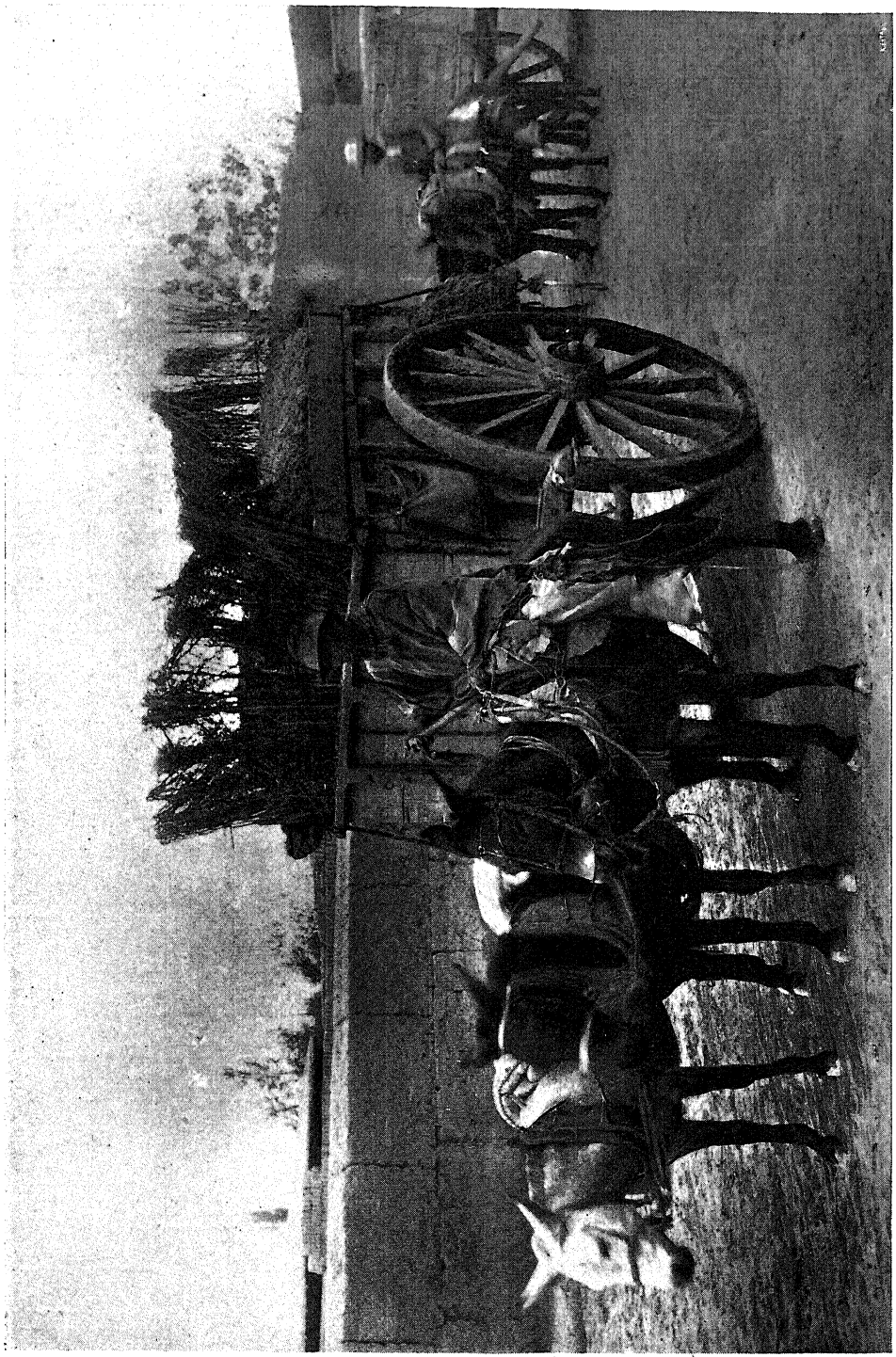

ARGENTINA, TEHERHORDÓ ÖSZVÉREK.

Diaz de Solis után még többen vitorláztak be a hatalmas folyóba és azok közül, a kik a spanyoloknak a keleten fekvő gyarmatai felé ezen a nyugoti úton keresték az átjárót, talán egy sem mulasztotta el. Így például Cabot a Parana és a Paraguay torkolatáig hatolt fel a Rio de Solison, s Magellán is járt rajta. A La Plata nevet Diego Garciától kapta 1527-ben, a ki látván a bennszülötteknél a temérdek ezüstöt, a mely valószínűleg Peruból került ide, ezüstfolyónak keresztelte el a régi Rio Solist. (Plata spanyolul annyi mint ezüst.)

Az említettek közül egyik sem tervezett sem hosszabb tartózkodást a folyó mentén, sem hódításra nem törekedett. Don Pedro de Mendozza volt az első, a ki 1535-ben 2500 emberrel jelent meg a La Platan, hogy a partokat birtokba vegye. Csak úgy találomra kötött ki egy alkalmas helyen, véletlenül ugyanott, a melyen ma Buenos-Ayres fekszik, vagy a hogyan hivatalosan és spanyol szertartással nevezik: Ciudad de la Nuestra Senora de Buenos-Ayres.

Mendozza nem szándékozott e helyen várost építeni; ő csupán tábort ütött itt és a további működési területének kiinduló pontjául szemelte ki. A Buenos-Ayres nevet a „Jó levegő istenanyjának“ tiszteletére nevezte el, a minthogy a rendkívül bigott spanyol és portugál hódítók a fegyvereiken kívül sokat bíztak az Istenre, de még többet a szentekre. Nem valószínűtlen az a versio sem, hogy a Buenos-Ayres nevet Mendozzának egyik tisztje, Sancho del Campo adta, a ki a bűzhödt levegőjű caravellán téve meg az oceánon a viharos átkelést, gyönyörrel szívta be a szárazföldi szabad, friss levegőt, a mint a partra lépett és felkiáltott: „Que buenos-ayres son esto“. Az akkor dívó szokás szerint, a mely fenmaradt mind e mai napig, a fölebbvalóknak ilyen szellemes ötletét nyomban megörökítették az alantasabbak és talán így száradt rajta az elnevezés: Buenos-Ayres.

A mikor Mendozza a mai Argentina földjére lépett, akkor Dél-Amerika mérsékelt égövén még csak három törzs élt, a mely törzsek más-más nyelvet beszéltek, külön kulturájuk volt és egymásról tudomásuk sem volt. Az európaiak bevonulásával ennek a három törzsnek a sorsa hirtelen és lényegesen megváltozott. A quichuákat

észak-nyugaton, Peruban, rabszolgákká tették és a saját bányáikban, azaz saját tulajdonukban, most mint rabszolgák dolgoztak a spanyoloknak. A bennszülöttek tiszta vére összeverődött a spanyol kalandorok és a hazájukból kitiltott fehér gazemberekkel; a quichuák ki is pusztultak; egyszerűen eltüntek a föld színéről. A guaranik, a kik szegények voltak és semmijök sem volt, a kiket tehát nem kellett ölni és gyilkolni, hogy elvegyék a vagyonukat, ezek maradtak a helyükön; de a spanyol kalandorokkal való benső érintkezés ezeket is megnyomorította; az egykor magas kulturájú nép, összeolvadván a fehérekkel, elsatnyult, elbutult.

Az araukanokat azonban, ezeket a pampalakó szabad törzseket, szintén irgalmatlanul gyilkolták és pusztították a spanyolok. Legtovább ott tarthatták magukat, a hová a fehérek nem követhették őket, tudniillik a Cordillerák nyugati részeiben és a Magellan-szoros vidékén, a melynek rendkívül barátságtalan és vad vidékein a fehérek utól nem érhették őket. Előbb azonban Mendozza meg a társai drágán fizették meg, hogy megbolygatták a bennszülötteket eddigi nyugalmukban és háborítatlan életükben. De Solist ugyanis agyonütötték; Mendozzának 2000 embere elpusztult részben a bennszülöttekkel vívott harczokban, részben az éhinségtől. A megmaradt 500 spanyol egy esztendei kalandozás után — tényleg megfogyva és megtörve — hazatért.

Hogy miképen fejlődött Argentina a mai hatalmas és óriási területű köztársasággá, annak elmondása e könyv keretén kívül esnék. Itt csupán a felfedezésének történetét szándékoztuk röviden elmondani, a minthogy röviden meg akarunk emlékezni azokról a törzsekről, keverékekről és bevándorlókról is, a kik együttesen a mai Argentina népességét alkotják és a napjainkban lefolyó történetével összefüggésben állanak.

Hogy tulajdonképen melyik nemzetiség a dominálo Argentinában, azt nehéz eldönteni. A nyelvük mindenesetre a többé-kevésbbé modifikált spanyol nyelv és ebből következtetve a latin fajt lehetne uralkodónak mondani. Ettől azonban nagyon távol állanak, mert más nemzeteknek folytonos bevándorlása az egyöntetűséget kizárja.

A XIX. század elejéig Spanyolország tisztán magának tulajdonította a jogot, Argentinát a spanyolokkal benépesíteni, a kiknek nagyobbik részét — kivált az első időkben — a Spanyolországból kiüldözött maurok és zsidók tették ki. A maurok, a kik túlnyomóan marhatenyésztéssel foglalkozván, a pampák pásztoraivá fejlődtek és az indiánusoktól nemcsak a lasso meg a bolas kezelését tanulták el, hanem a pampák többi mysteriumait is. Különösen pedig a lovaglás művészetét; valóságos centaurokká fejlődtek. Csakhamar össze is olvadtak a pampa-indiánusokkal, a mely összeolvadásból sajátságos ivadék származott, az erényeknek és hibáknak egy különös összetételű keveréke: a gaucho. A gaucho-törzs, a mely nem ismer el semmi hatalmat, semmi törvényt és csupán az ököljogra támaszkodott, a melyből a már ismert pampa-törvények, szokások és hagyományok keletkeztek, lassanként az ország túlsó szélére nyomatott, még pedig azon mértékben, a melyben Argentinában a kultura fejlődött. A gauchok önmaguk csináltak maguknak törvényeket és politikát, még pedig olyan hatalmasat, hogy egy törzsbelijöket — a híres Rosast, a köztársaság elnökévé tudták megtenni. Rosas uralkodása vérrel van beírva Argentina történetébe és a midőn idővel a hirhedt zsarnokot megbuktatták, velebukott egyszer s mindenkorra a gauchok uralma is. Hogy milyen szerepet játszanak ma, azt behatóan láthatjuk az uruguay-i pampák ismertetésénél.

A mi pedig a bevándorolt zsidókat illeti, ők sem maradtak, mert az akkor Argentinában még erős spanyol kéz — illetőleg máglya, kés és kötél — alatt nem maradhattak meg zsidóknak és szintén csakhamar beolvadtak a keresztény elembe. Ma már a keleti jellegből nem maradt semmi, csak a keleti név. Innen ered, hogy az argentinai társadalomban, különösen a kereskedői osztályban, a legtelivérebb keresztények között is olyan gyakori Simeon, Ezekhiel, Isaak, és Áaron, mint vezetéknevek, ma is elég gyakoriak.

A vérbeli spanyolok egy büszke fajt hagytak hátra: a creolokat.*

* Az argentinai creol nem tévesztendő össze a braziliaival, mert Braziliában a „creol" néger is lehet, a mennyiben néger szülőknek Braziliában született gyermekeit nevezik creolnak. Nyugat-Indiában már ismét csak az ott született vérbeli spanyolokat nevezik creolnak. A néger már marad — négernek.

„Criollo" spanyolul szószerint annyi mint „vérbeli". Tehát telivér; ez a megkülönböztetés Argentinában még ma is nagyobb jelentőségű, mint a faj- vagy színszerinti megkülönböztetés. Argentinában semmit sem adnak arra, hogy valakinek göndör és gyapjas a haja, mint a négeré, vagy síma és hosszú, mint az indiánusé, avagy hogy szőke-e vagy barna. „Hogy az argentinai társaságban olyan ritkán található egy göndör és gyapjashajú gentleman, mondja Dairaux, az nem bevett törvénynek vagy valamely hagyományos szokásnak a kifolyása, hanem csak azért van, mert ezek a göndör és gyapjashajú gentlemanek még nem tudtak a közrendőr meg a hivatalszolga niveauja fölé emelkedni". Dairaux nagyon elnéző a fehér urak iránt, ha a feketéknek a társadalomból való kizárására ezt hozza fel indokul. A creolok azonban legkevésbbé sem ilyen elnézők vagy türelmesek, mert ők nagyon is tartózkodók és zárkózottak. A bécsi Jockey-Club vagy a budapesti mágnás kaszinó nem lehet exclusivabb, mert nemcsak, hogy a színesbőrű embert nem fogadják be, vagy nem ismerik el, de még a fehérarczú idegennel szemben, a kit félig-meddig megvetőleg „cringo"-nak neveznek, szintén a lehető legtartózkodóbbak. A creolok ugyanis a következő állásponthoz ragaszkodnak: A creol mindennemű olyan állás betöltésére alkalmas és hivatott, a mely állás dúsan jövedelmez és a melyben nem néznek az ember körmeire; a cringo pedig, az az idegen jött-ment, jó titkárnak, hivatalnoknak s minden más olyan állás betöltésére, a mely nem jövedelmez ugyan sokat, de ellenben könnyen ellenőrizhető, és a mellett nem csak sokat tanult legyen, de sokat is tudjon. (Ha az ember a Rio de la Platát egy kis fantáziával a Dunának nézi és a Rio Paraguayt a Tiszának, azt hihetné, hogy a magyar viszonyokról van szó.)

Ennek a jelenlegi kiváltságos osztálynak az ősei voltak a tisztavérű spanyolok. De már az anyaországból történt elszakadás előtti időben is folyton özönlött a temérdek bevándorló, Argentinába. Legszámosabban vándoroltak be az olaszok, főképen az olasz proletárok, a kik azonban az új hazában sem tudtak a proletarizmusból kivergődni. Az olaszok ma is igen alárendelt szerepet játszanak,

ámbár számra nézve ők vannak legtöbben a bevándorlók között. Helyzetök az utóbbi időben annyira rosszabbodott, hogy már tömegesen vándorolnak vissza az új hazába, a szép Itáliába, vagy mennek át a szomszédos Uruguayba és Braziliába, a hol aránylag könnyebb megélhetési viszonyokra találnak.

Hogy a magyar vagy osztrák bevándorlóknak sincs jobb sor-

„A MIKOR MÉG NEM VOLT VASUT ARGENTINÁBAN".

suk az „Ezüstországban", arra nagyon jellemző az a tény, hogy valahányszor egy osztrák-magyar hadihajó horgonyoz Argentina valamelyik kikötőjében, tömegesen jelentkeznek rajta az alattvalóink — besorozás végett. Tehát a henyéléshez vagy könnyű életmódhoz szokott kivándorló vállalkozik a hadihajók nehéz viszonya között eltöltendő négy évi szolgálatra, csakhogy meneküljön az argentinai nyomortól, a mely egy cseppet sem különbözik a braziliaitól. Azok, a kiket testi gyengeségük, vagy valamely más oknál fogva

a haditengerészeti szolgálatra nem tartanak alkalmasnak és nem soroznak be, azok valósággal rimánkodnak, hogy vegyék be őket bármiféle szolgálatra, csakhogy innen szabadulhassanak. Hogy a „közös monarchia“ e nyomorúságos alattvalói között, a kik túlnyomóan dalmátok, mennyi a magyar, azt nem tudom, de vegyes érzelmekkel mondhatom, hogy vajmi kevés lehet.

Azért mondom vegyes érzelmekkel, mert a mily kedves egyrészt, hogy a magyar kivándorlók száma oly kevés, hogy Argentinára még nem jut belőlük, másrészt annyira sajnálom, hogy nincs meg bennünk az a vállalkozó szellem, hogy nehány évre külföldön is próbáljunk szerencsét. Német, angol, franczia ifjak, vagy akár hollandok, dánok számos esetben mennek nehány évre a távoli külföldre, a hol valamely minőségben részben tapasztalataikat gyarapítják, részben anyagilag is sikerrel töltött nehány esztendőt és a helyett, hogy otthon szétfeszített könyökkel erőszakosan dulakodnának a megélhetésért való küzdelemben, e helyett elmennek a földgömb valamely pontjára, a hol tág tér nyílik a tudásnak, a szakképzettségnek és a kézi ügyességnek valamelyik mesterségében.

Persze kissé élelmesnek is kell lenni, a mely természeti adománynyal akárhányszor kitűnően lehet helyettesíteni vagy pótolni a tele erszényt. Hogy ügyességgel és élelmességgel mily könnyen lehet átvergődni az idegen viszonyok közötti nehézségeken, annak illusztrálásául álljon itt e rövid kis példa.

A kilenczvenes évek elején egyik hadihajónk egy-két hetet töltött a la plata-parti Párisban, a hogyan a hasonlatokban szivesen utazók — Buenos-Ayrest nevezik. Mint mindenütt a világon, a mi hadihajónk itt is igen szivesen látott vendég volt. A buenos-ayresi társaság örömmel ragadta meg az alkalmat, hogy minél többet lehessen együtt az osztrák-magyar hadihajó „fess és snájdig“ tisztjeivel. Valósággal elhalmozták őket ünnepélyekkel és meghívásokkal, sőt a mindenkivel szemben annyira elzárkózó creol-társaság is két kézzel nyitott ajtót az előkelő idegeneknek.

A sok meghívás és megvendégelés viszonzására a tisztikar, mint rendesen, itt is nagyobbszabású ünnepélyt rendezett a hajó

fedélzetén, a melyre a buenos-ayresi „crème“ volt hivatalos. A programmba természetesen concert és bál volt felvéve. Ehhez pedig mindenekelőtt zenekar kell. A hadihajó tisztikarának tudakozódására mint Buenos-Ayres legelőkelőbb karnagyát egy urat ajánlottak, a ki hasonló ünnepélyeken az egyedül privilegizált karmester szokott lenni.

Az illető úr, „Don José Liska, Professor de Musica y Idiomas“, meghivatott a hadihajóra a programm megbeszélése végett. Don José azonban, a „Musica y Idiomas Professor“-ja, sem angolul, sem spanyolul, sem francziául, sem portugálul nem tudott válaszolni, mert a különböző nyelveken hozzája intézett kérdéseket nem értette meg. Végre az egyik tisztnek tréfás ötlete támadt: — cseh nyelven intézett kérdést „Don Joséhoz“, tiszta merő tréfából. Látni kellett volna azt az örömteljes arczot, a melyet „Don José“ a cseh hangokra mutatott. „Mylost pane, to já všechno, mám Wiener Walzer, Donau-Wellen, a Schatz-Walzer; copak ty americáni, ty nic nerozměji, ty jen chteji slyšet takove hlupé polky!“ És csak úgy dült a cseh nyelv a spanyol professorból.

Íme egy ember, a ki azzal a kevés tudománynyal, s az egyetlen nyelvvel itthon legfeljebb tányérozni mehetett volna a korcsmákba, az idegen földön úgy élt, mint egy igazi „Don“ és gyűjtötte a bankban a temérdek Péso National-ét, a melyeket azonban itthon fog elkölteni. Mert meghalni hazajön.

Igy gondolom én, az én édes magyarjaimmal is, nem pedig úgy, hogy hagyják itt Magyarországot, boldoguljanak másutt és ne jőjjenek aztán soha többé haza. Igen is, menjenek ki, szedjék meg magukat és aztán jőjjenek haza. Ott künn terjeszszék a magyar név ismertetését, szerezzenek nekünk dicsőséget meg becsülést, önmaguknak pedig pénzt és költsék el itthon, hadd gyarapodjon a magyar, dicsőségben meg pénzben is.

TIZENEGYEDIK FEJEZET.

A FALKLAND SZIGETEKEN.

A hamburg-délamerikai „Cosmos“ hajótársaságnak „Itauri“ nevű hajója, január hó 3-ikára volt jelezve Monte-Videoban; nyolcz napi tartózkodás után Buenos-Ayresben ezzel a hajóval készültünk tovább utazni, hogy átjussunk Dél-Amerika túlsó oldalára, a Csendes-oceán partjára. A Cosmos hamburgi társaság az, a melyik a hajóival a legrendszeresebb összeköttetést tartja fenn ezekkel a távoli partokkal. Jóllehet a hajói abban az időben nem tartoztak az elsőrendűek közé, s csak minden hónapban egyszer érintették Európából jövő útjokon Monte-Videot, mégis előnyösebb volt Dél-Amerika körül az utat ezeknek a hajóknak egyikével megtenni,* mert ámbár a többi társaságok hajói, mint például a „Pacific Steam Natvigation Company“-é nagyobbak és gyorsabbak és minden két hétben érintik Monte-Videot, az út pedig rajtok Valparaisoig nem tart tovább 12—13 napnál, a Cosmos hajóinak 22—24 napra van szükségük ugyanezen út megtevéséhez. És éppen ebben az időkülönbségben van a Cosmos hajók egyik előnye. Azok a nagy hajók ugyanis valósággal átszáguldanak Monte-Videoból Valparaisoig, legfennebb a Magellan-szorosban fekvő Punta-Arenas előtt horgonyoznak pár órára, a míg szénkészleteiket kiegészítik. Az utas a rengeteg hosszú úton nem lát egyebet, mint eget és vizet és csak a Magellan-szoroson keresztül vezető úton lát meztelen kopár sziklákat, a Cosmos hajók ellenben meglehetős kényelmesen haladnak előre és érintik a Falkland-

* Magától értetődik, hogy úgy a hajók, valamint a menetrend ma lényegesen más. A nyolczvanas évek hajói helyébe egészen új szerkezetűek jöttek, valamint a közlekedés gyakorisága is csaknem megnégyszeresedett.

szigeteket is. Ezért tehát a kinek az útja nem sietős és nincs időhöz kötve, az szálljon „Cosmos“ hajóra.

A kellő időben átkeltünk a La Platan Monte-Videoba, hogy a beérkező „Itauri“ minket már ott találjon. Viharos szeles időben jött be az Itauri Monte-Videoba. A pampero olyan magas hullámokat vert föl a folyamon, hogy a hajó a parttól csak nehány mértföld távolságban vethetett horgonyt. Az árúkirakodás és személykiszállítás, valamint a hajóraszállás a képzelhető legnehezebb körülmények között ment végbe. Már maga a csónakbaszállás is rendkívül nehéz volt. Az alacsony vízállás meg az erős hullámtörés miatt az a gőzbárka, a mely a part és hajó közötti közlekedést tartja fenn, nem köthetett ki a parton, hanem a rengeteg hosszú molo végén várt reánk. A molon végigmenni ebben a viharban, ennél az erős hullámzásnál, merész vállalkozás volt. De még merészebb lépés — helyesebben mondva: ugrás — volt a magas moloról a gőzbárkába jutni. A molo lépcsőin lemenni képtelenség lett volna; onnan a hullám egyszerűen lemosta volna az embert. Nem maradt más hátra, mint jól kimért ugrással a kellő pillanatban a hullámmal éppen felemelkedő, tehát az ugróval szembejövő bárkába — beugrani. A ki egy egész vagy fél másodperczczel később ugrott, az már nem a felemelkedő bárkába ugrott, hanem szédítő mély örvénybe, a melynek a fenekét azonban szerencsére a bárka képezte. Órákig tartott, a míg az összes utasok meg a podgyászaik együtt voltak a bárkában.

Ez azonban a fekete levesnek csak az első harmada volt; hátra volt még a kis gőzbárkával az Itauriig jutni s aztán belőle a hajóra szállni. A kis gőzbárka nekivágott a sötétségnek. Hogy a temérdek horgony előtt fekvő hajó között miképen tudott a csónak vezetője eligazodni, holott a legcsekélyebb tájékoztató jel sem mutatta az utat, az valóban bámulatos és a nem tengerész embernek megfoghatatlan. Felülről zúgva szakadt reánk az eső, oldalról pedig szüntelen fel- és átcsapott rajtunk a pamperotól felvert hullám. A gőzbárka akkorákat lendült jobbról-balra, hogy attól lehetett tartani, hogy a víz a kürtőn keresztül becsap és eloltja

a kazán alatt a tüzet. Szerencsére nem tartott sokáig az út: fél vagy háromnegyed órai végtelen kínos és veszedelmes himbálódzás után, az Itauri oldala alá értünk. Itt is szerencsénk volt; a folyó nyiltabb részén a hullámzás nem volt olyan rendszertelen, mint benn a molo alatt és a hullámok nem oldalról, hanem előlről csapdosták a hajót. Ennek következtében a gőzbárka nyugodtan feküdt a hajólépcső mellett és eltekintve attól, hogy minden utast a lépcsőrehágás pillanatában tetőtől-talpig végigmosták a hullámok, egyéb baj nem történt.

A mint az utolsó utas felkúszott a fedélzetre, hozzáfogtak a horgonyok fölvonásához és két órával később, hátunkban a pamperoval, künn jártunk már a nyilt oceánon.

*

Három napig üvöltött a vihar megszakítás nélkül, változatosság kedvéért most már délről. Minél közelebb értünk a déli sark felé, annál erősebb lett, annál dühöngőbb. Az Atlanti-oceán déli része különben sem barátságos; a déli sark felől feltoluló hideg szeleknek ugyanis szabad az útjok, semmi sincs, a mi feltartóztassa őket vagy az irányukból eltérítse. De ugyanebben a körülményben rejlik az előnye is; tudniillik úgy a szél, mint a hullám egyenletes, a szél nem lepi meg a hajót váratlan irányú és erejű rohamokkal, a hullámok pedig szintén ugyanegy irányból jőve, egyformák; szélesek és nagyok, s egyenletesen himbálják, helyesebben bukdácsoltatják a hajót. Igaz, hogy a hajó minden ízében recseg és ropog a rettenetes nyomás alatt, a hatalmas kürtő pedig reszket az egymásra tornyosuló hullámhegyek tombolásától, de ezek még a legkevésbbé kellemetlen járulékai az oceáni viharnak. Egy kellemes tulajdonsága volt az Itaurinak, hogy nem volt rajta tengerbeteg ember. A mi nagyon természetes; mert a ki ilyen soron kívüli útra szánja el magát, az már ismeri a tengert és ha már ismeri, akkor meg is szokta. Tengert szokott ember pedig csak ritka esetben lesz tengerbeteg.

Az Itaurin különben is nagyon kevés volt az utas; egy belga a feleségével, két német család, egy-két idősebb úr Argentinából, továbbá két idősebb angol úrnő négy fiatal leány kiséretében. Ezek az angol nők bámulatosan viselkednek a tengeren. Tényleg: „hasonlítanak a czetekhez, a melyek csak akkor jönnek a szárazföldre, ha gyermekeiket szülik". Ezen inkább szellemes, mint találó megjegyzés — magától értetődik — francziától ered.

Az Itauri irányt vett a Falkland-szigetekre, ezekre a hajók szokásos közlekedésétől messze félreeső, teljesen magányosan álló szigetekre. Ámbár a szigetek az angolok birtoka, Angliából is csak kivételesen jár erre hajó. Mint említettük, a Cosmos az egyetlen hajóstársaság, a mely hajóival rendszeresen, habár szintén elég ritkán érinti. A mi előtt ez a közlekedés rendszeresíttetett, a szegény szigetlakók igazán csak a véletlenre bízhatták, hogy szigeteikről valaha kijuthassanak, vagy oda visszatérhessenek. Azelőtt rozoga, rossz vitorlásokon, többnyire czethalászokkal kellett Punta-Arenasba vitorlázniok a Magellan-szorosban. Ezen a 400 tmfdnyi úton, csaknem mindig viharos oceánon, néha hónapokig tartott az átkelés. Európából könnyebben és hamarabb jut le egy vitorlás hajó a nehány ezer mfd távolságra eső Falkland-szigetekre, mint a Falkland-szigetekről a közeli Tűzföldre. Mikor aztán beérkeztek a vitorlással Punta-Arenasba, akkor még hetekig kellett várniok, míg az útirányuknak megfelelő hajó jött a kikötőbe.

*

Az utasok felsorolásánál említést tettünk két idősebb angol úrnőről, a kiknek társaságában négy fiatal leányka volt. Az angol nők, a kik az Itauri kevésszámú utasai között különben is az érdeklődés központjai voltak, olyan rendkívül érdekes, mondhatni kalandos körülmények között tették ezt a mostani hazatérő útjokat, hogy minden tekintetben méltók arra, hogy kissé bővebben foglalkozzunk velök.

Ámbár a két idősebb úrnő angol születésű volt, életöknek

PINGUINTANYA AZ ÖBÖLBEN.

nagyobb részét a Falkland-szigeteken töltötték el. A négy fiatal nő közül három a Falkland-szigeten született és csak az utolsó évet töltötték Angliában. A ki ezeket a fiatal angol nőket látta, a kik egy esztendő kivételével egész életüket talán az egész világ legelhagyatottabb helyén töltötték, egy pillanatra sem tartotta őket modorban, viseletben, öltözködésben és evésben különbözőknek azoktól a missektől, a kik papájuk vagy mamájuk kiséretében a szokásos „tournét" végezik a Svájczban, Németországban, vagy Egyptomban. Hogy ők mindezt egyetlen év alatt meg nem tanulhatták Angliában, az valószínű. Bizonyos tehát, hogy ez a modor, ez az öltözködés és ez a testtartás a vérökben van, velök születik. Bámulatra méltó volt az egész angol nemzet, ebben a négy fiatal nőben. Nincs az a hatalom, nincs a földnek az a tájéka, sem az Egyenlítő alatt, sem a polusok közelében, a mi lekoptathatná az angol jelleget.

A két idősebb nők egyike az anyja volt a három fiatal nőnek; a negyedik leánynak, a Tűzföldről származó missnek, csak garde des dames-ja volt. Az idősebb úrnő üzleti ügyekben, „business"-ben járt Angliában, még pedig csinos kis üzletben. Tudniillik a férjének egy telepét, a rajta levő juhtenyészettel adta el Angliában egy részvénytársságnak 160,000 font sterlingért, azaz kereken 4 millió koronáért. Az egész „business"-ben az a legjellemzőbb, hogy ezt az óriási üzletet és annak az egész lebonyolítását a falklandi nábob a feleségére, az asszonyra bízta. Monte-Video és Port-Stanley közt nagyon hosszú az út; érdekes volt tehát meghallgatni, hogy miképen juthatott egy ember az úgyszólván lakatlan szigeten, 4 millió koronát érő vagyonhoz; hogy miképen teremtett a semmiből, — sőt a mi ennél több: a sziklákból vagyont.

Mr. Both, az említett úrnő férje, mintegy 35 évvel előbb alárendelt minőségben szolgált egy vitorlás hajón; ez a hajó egy vihar alkalmával a Fakland-szigetek keleti partjának egyik szirtjén tönkre ment. A hajón volt többek közt nehány élő juh, a melyeket Monte-Videoból hoztak magukkal. Mr. Both megmentette önmagát és kimentett nehány juhot is és behúzódott velük a Berkley

öbölbe. Mialatt folyton leste a szerencsés pillanatot, hogy szabaduljon a barátságtalan szigetekről, közben legeltette a megmentett juhait, a melyekről azt hitte, hogy a nagy hidegben, folytonos esőben és a nyomorúságos legelőkön nemsokára elpusztulnak. Mekkorát bámult azonban, a mint egy alkalommal kényszerűségből levágván egy juhot, ezt nem csak lefogyottnak, de ellenkezőleg rendkívül meghízottnak találta, a húsát pedig kiválóan jóízűnek. Azonnal rájött, hogy a juhok itt különösen alkalmas legelőre kerültek. Egyelőre lemondott a sziget elhagyásáról, több gondot fordított a juhaira, le sem ölt közülök egyet sem, hanem megelégedett a zsíros pinguinek szívós húsával, annál inkább, mert Port-Stanleyben, abban a nyomorúságos kis falucskában, a mely abban az időben úgyszólván az egyetlen lakott hely volt a Falkland-szigeteken, kenyeret úgy sem vehetett volna, azon oknál fogva, mert nem volt pénze kenyérre. Nemsokára egy hollandi vitorlás vetődött a szigetekre. Ennek a kapitányát megkérte, hogy hozzon neki még egy-két tuczat juhot Monte-Videoból. A pénzt a szigetek kormányzója előlegezte neki, a kivel közölte juhtenyésztési tervét, és a ki szivesen ment bele a vállalatba, miután előbb meggyőződött a bemutatott juhhúsnak tényleg feltűnő és szokatlan jóízéről.

Nehány évvel később már óriási juhnyája volt Mr. Bothnak és voltak hozzávaló legelői is. A juhait vitorlásokon elküldte Monte-Videon keresztül Londonba, a hol a falklandi juhok valóságos forradalmat idéztek elő a húspiaczon. Nemsokára elhozatta Angliából a feleségét és itt született az a három miss, a kik ámbár itt is nevelkedtek fel, azért, a mint láttuk, úgy viselkedtek az Itaurin, mintha akár Manchesterben születtek volna és a legelőkelőbb intézetben nőttek volna fel. Az egykori hajóslegény, a ki szélcsendes időben krumplit hámozott a szakácsnak, meg a daru kötelein kérgesre dolgozta tenyereit, harmincz évvel később a Falkland-szigetek nábobja volt.

Nemkevésbbé érdekes alak volt a negyedik kisasszony, a Mr. Both három leányának társaságában. Ez a kisasszony tudniillik egy missionáriusnak volt a leánya, a ki több mint húsz év óta él a

Tűzföld déli részén az Aguire öbölben. A tűzföldi missionáriuskodás nagyon hálátlan mesterség volt eleitől kezdve. Egyrészt, mert az itt élő missionáriusoknak a legritkábban volt alkalmuk érintkezni a világgal. Csak akkor láttak fehér embert, ha valamelyik vitorlás hajó megkerülve a Vihar-fokot, csónakot küldött a partra, friss ivóvízért. Másrészt a tűzföldiek elejétől fogva nem sok rokonszenvet mutattak a missionáriusok irányában s nagyon nehezen hagyták magukat megtéríttetni; sőt ma sincs valami nagy örömük benne. Nehány ruhadarabot, vagy egy pohárka erős rumot meg maroknyi bagót, többre becsülnek a legszebb vallásos prédikációnál. Az ellenszenv olyan nagy volt, hogy egy alkalommal az összes missionáriusokat, számra mintegy tizet, lemészároltak és jó hosszú időre elvették a kedvöket, hogy ismét közibök jőjjenek.

De azért mégis jöttek, azaz hogy csak egy jött. Ez az egy éppen a hajón utazó negyedik kisasszonynak volt a papája. Mr. Forsternek volt bátorsága a megszakított fonalat — a lemészárlás után — ismét fölvenni. Önkéntesen ajánlkozott a rend főnökénél, hogy feleségével, az akkor még fiatal nővel, letelepszik az aguirei öbölben. Ebben az öbölben született a fiatal angol nő. Hogy milyen lehetett a gyermekkora meg az ifjúsága ennek az egyedül álló fehér leánykának a Tűzföldön, az elképzelhető. Az édes apjának gyakran voltak küzdelmei a vadak ellen; az éghajlat borzasztó: örökké hideg, mindíg szeles, esős, borús és zord. Lakóházuk deszkából összetákolt fakunyhó volt; fehér embert legfeljebb egyszer láttak az esztendőben; nehány matrózt tudniillik, a kik vízért jöttek a partra a Vihar-fokot megkerülő hajókról. Ezektől kaptak nagyritkán valamit, konzerveket, ruhát vagy — könyveket. És ez utóbbi volt nekik mindig a legértékesebb, a legbecsesebb. Az utolsó években javult némileg a helyzetük; a port-stanley-i kormányzó ugyanis a saját hajóját küldte át hébe-korba a falklandi szigetekről az aguirei öbölbe, hogy hogylétök felől tudakozódjon. Ilyenkor hoztak nekik mindenféle hasznos tárgyakat, ruházatot és élelmiszereket. A helyzetük azonban így is tarthatatlan volt; a lakóházukat már majdnem szétbontotta az örökös szél és az

örökös eső kimosta alóla a talajt. Ennivalójuk mindig csak a legszűkebben volt, maga a foglalkozás pedig — tudniillik a nomád vadakat tanítani, szelidíteni és téríteni — idegölő munka volt. Mr. Forster tehát egy igen merész, igen nagy lépésre határozta el magát. Tudniillik eltökélte, hogy a földijei jószívűségéhez fog folyamodni, azaz gyűjtést fog rendezni az angoloknál. De hogyan, miképen? Ő maga személyesen nem mehet, mert a családját, a védtelen két nőt, nem hagyhatja a vadak között; velük együtt szintén nem mehet, mert ha elhagyja a missiót, akkor bizonyára csak hült helyét fogja találni a telepnek, ha visszatér. A feleségét nem küldhette, mert a Tűzföld klimája sokkal jobban megviselte, semhogy a hosszú útra vállalkozhatott volna. Elküldte tehát — a leányát, egyedül! Kisérőül egy fiatal tűzföldi neophitát küldött vele, egy hamisítatlan tűzföldit; egy kóczos, rút, vad torzszülöttet. Ezt a kis vadat igen alkalmas reklámnak tartotta azokon az előadásokon, a melyeket a leánya fog majd tartani a szent ügy érdekében Londonban, Liverpoolban meg a többi városokban.

A vakmerő, bátor leányka el is indult egymaga Európába, magával vivén a fiatal tűzföldit és csakhamar óriási feltűnést keltett Angliában. A hatás, a melyet a magával vitt kis tűzföldivel keltett, elenyésző volt ahhoz képest, a melyet önmaga, az üde kinézésű, fiatal és bátor leányka idézett elő. El lehet képzelni azt a kolosszális hatást. Hogyne, két ilyen „senzáció“ együtt: egy tűzföldi keresztény és egy angol alattvaló, a ki a Tűzföldön született és ott is nőtt fel. Egy primadonna életének nehány évét áldozná fel, vagy legalább is lemondana egy szerepéről a vetélytársa részére, ha ehhez hasonló feltűnést tudna előidézni.

A fiatal leányka előadásai — magától értetődik — eredményesek voltak, a mennyiben meglehetős sok sterlinget gyűjtött és azonkívül többek közt egy minden viszontagságnak ellentálló — lakóházat hozott magával összerakható állapotban; azonkívül temérdek ruhát, konzerveket, könyveket stb. Véletlenül ugyanazon időben járt Angliában mrs. Both is az említett „kis business“-ben, a ki hazatérő útján magára vállalta a fiatal missionárius leány hazakisérését

PINGUINTANYA A PARTON.

MADÁRVILÁG A SZIGETEKEN.

a falklandi szigetekig, a honnan a kormányzó majd hazaszállítja a Tűzföldre a saját yachtján. Az Itaurin jelen volt most a kis reklám-tűzföldi is. Bizony „vad" volt a szegény most is, mint anglikánus. Az arcza sötétbarna volt, szennyes színű; a pofacsontjai kiállók, szemei keskeny metszésűek, durva, nagy ajkai közül széles, nagy fogak látszottak ki. A nem reá szabott európai ruha lötyögött sovány testén, s a haja rakonczátlanul csüngött le a homlokára meg a vállaira. Nem igen látszott meg rajta a keresztvíz.

*

Utazásunk ötödik napjának reggelén értük el a keleti sziget partját. (A két nagy és 90 apró szigetből álló csoportot ugyanis nagyjában keleti és nyugoti szigetre osztják.) Vékony, hideg eső permetezett és metszően hideg volt a szél. A Falkland-szigeteken ugyanis folytonosan fúj a szél; vagy keletről fúj, a végtelen oceán felől, vagy délről, a déli sark jégmezőiről és a mint ezek megszűnnek, rögtön beáll a szél nyugot felől, Patagónia pusztáiról és a Cordillerák glecserjeiről. Épp úgy nem szűnik meg az eső sem jóformán soha; a napot, a meleget és fénytárasztó áldásos napot, a falklandiak csak kivételesen látják a felhőtlen eget.

A partok közelébe érve, egy öböl a másik után tárul fel előttünk, fekete, nyirkos falakkal, benőve kevés fűvel, de benépesítve a madarak nyüzsgő tömegétől. Számos apró sziget húzódik előttünk, mélyen a tengerbe nyúló szirtcsúcsokkal, a melyek egynémelyikének csodálatos alakja van; az egyik regényes várromhoz hasonlít, a másik citadellára épített bástyához vagy hegyes tornyokhoz. Az Itaurival egy irányban fókák és rozmárok úsznak nagyobb csoportokban, felettük pedig a kormoránok ezer meg ezernyi csapatja. Egynémelyike e szelíd madaraknak rászáll a hajó árboczára meg a hajó elejére és a félelem legcsekélyebb nyoma nélkül tűri az emberek közeledését és hagyja magát megfogatni, miközben úgy tesz,

mintha ártatlan kíváncsisággal tekintene széjjel, hogy mi történik alatta és körülötte.

A keleti sziget partjai szomorú benyomást tesznek. A partok ugyanis fekete, kopár sziklák; az esőtől meg a tengervíztől szerteszét vannak tépve, barázdákba szaggatva; a partra mélyen benyúlnak a fjordok, a melyekben az örökké nyugtalan és háborgó tenger mennydörögve rohan be, miközben a megtört hullámok fehér habtajtékja magasra felcsap a meztelen sziklafalakon. Egynehány kisebb lapos szigeten, a melyeket oly símára mosott a fölöttük folyton átcsapó hullám, mintha esztergályosok csiszolták volna le, meg a homokzátonyokon, a pinguinek csoportja ült és lármázott; vastag farkaikra támaszkodva olyan peczkesen ültek, mintha nyársat nyeltek volna; a különálló szirteken pedig két-három rozmár hevert, gömbölyű fejét messze kinyujtva és bárgyu tekintettel bámult a hajóra; fehér, nagy agyaruk és a vizes bőrük fénylett, mint a tükör.

Milyen csodálatos elrendezése a természetnek ez a beosztása. Öt nappal ezelőtt még éreztük, hogy milyen közel vagyunk a trópusokhoz és nehány napi utazás után már a déli sarkra emlékeztet a vidék, a melyen járunk. A Falkland-szigetek az 52-ik fok alatt feküsznek, tehát az Egyenlítőtől csaknem egyenlő távolságra Londonnal; Szent-Pétervár nyolcz fokkal fekszik magasabban az Egyenlítőtől és íme, mily különbség az égaljban. Az északi félgömbön Novaja-Zemljáig, a Szibéria fölött fekvő szigetekig kellene mennünk, tehát a 70—71-ik fokig, hogy a falklandihoz hasonló klimatikus viszonyokra találjunk.

A keleti part megkerülése után hirtelen kanyarulattal az öbölbe értünk, a melynek partjain nehány fehér ház állott egymástól meglehetős távolságban. Port-Stanley volt, a 350 négyzetmértföldnyi területnek jóformán egyetlen lakott helye. A parton a Cosmos-társaság egy német ügynöke várta a kevés számú utast, a kiket vendégszerető módon hívott meg magához. Az út mentén levő kis házak liliputi kertecskékkel voltak körülvéve, a kertek pedig magas kerítéssel védve a szelek elől. Német gazdánk felvilágosított bennünket, hogy ne legyünk rossz véleménynyel a szigetek

felől, hogy „a hely sokkal barátságosabb, mint a hogy az emberek hiszik".

Megterem ott „minden", például — saláta, hagyma; a fű is örökké zöld, egész éven át; hó nagy ritkaság és ha le is hull, nehány óra mulva elolvad; megterem minden, a mit szél ellen meg lehet védeni. Csak fát ültetni lehetetlen, ezeket lefekteti a szél.

Feltűnő nagy a különbség az északi és a déli félgömb hasonló szélességi fokai alatt létező növényzetben. Az északi félgömb ugyanis hasonlíthatatlanul gazdagabb; azonkívül az északi flórának van virága, a délinek nincs. Ez komor, puszta, szomorú és egyhangú. Íme Darwin törvényeinek kézzel fogható példája; Darwin szerint csak ott lehet dús a flóra és ott lehet sokféle a virág, a hol a rovarok is számosak és sokfélék. A rovarok szállítják és viszik a hímport virágról-virágra és ők segítik elő a flóra szaporodását. Északon, a hol sok a rovar és sokféle, ott a virág is sok és a fajai is különbözők; délen azonban nincsenek rovarok, nincsenek lepkék; a mi kevés rovar van, az sem repül, hanem kúszik vagy csúszik. Itt a szél a közvetítő, ő szállítja a hímport. Már pedig ez a hideg csípős szél igen goromba szállító.

Már az első reggelinél meggyőződhettünk, hogy mrs. Bothnak igaza volt a juhokat illetőleg. A feltálalt ürü-cottelette tényleg bámulatosan szép és ízletes volt és a társaság egyhangúlag elhatározta, hogy ennél ízletesebb hús nincs a világon. Nem csoda, hogy ezek az ürük, a Magellan-szorosban fekvő Punta-Arenason keresztül Angliába kerülve, ott valóságos „furorét" csináltak és egy ideig számos vitorlás hajó jött egyenesen a Falkland-szigetekre, hogy tömegesen és elevenen szállítsa a híres ürüket az angol húspiaczra. (Tudvalevőleg mintegy 30 év óta Ausztráliából szállítják az ürüket Angliába.) A főpiacza azonban ma is csak Punta-Arenas, a hol az áthaladó hajók közül egy sem mulasztaná el magát bőven ellátni a ritka jó falattal. Hogy az ürükkel meg a juhokkal történt história nem mese, hanem valóságos tény, azt megerősítette házigazdánk is és megmagyarázta a különös tüneménynek az okát. Az egész rejtélynek az a takarmány a nyitja, a melyen a juhok itt élnek és

a mely takarmány a falklandi szigetek kizárólagos termése. Ez a növény a fű és cserje között foglal helyet a „daettys caespitosa", vagy a hogyan itt nevezik, a „tussok". A tussok néha egy méterre is megnő, helyenként olyan sűrűn, hogy csaknem áthatolhatatlan. Leginkább a nehezen megközelíthető helyen terem, a legterméketlenebb és legnedvesebb részeken, a kövek közötti homokon. Megpróbálták ezt a tussokot Angliában is termelni, oly módon, hogy eleven sövényt csináltak belőle. A tussok azonban nem maradt meg, a hogy nem maradt meg másutt sem. Az ő kizárólagos talaja ez a barátságtalan vad sziget, a sziklákkal meg a sziklákon levő homokterületek. A szigeteknek több mint kétharmada teljesen terméketlen. A mi kevés élet van rajta, tudniillik nehány ezer szarvasmarha és ló, teljesen elszilajult állapotban, valamint az összes lakosság — mintegy 800—900 ember — az egyetlen kikötő, Port-Stanley körül összpontosul.*

A városkát kitevő házak semmiben sem különböznek egymástól, sem nagyságra, sem külsőre, sem belső berendezésre nézve. Még a milliomos Both háza is csak olyan, mint a többi nem milliomosé; a kormányzó lakását pedig csak a kitűzött angol lobogó különbözteti meg. A „kormányzóság" ugyan csak két személyből áll, a mennyiben a kormányzó mellé csak egy titkár van beosztva, de azért elég költséges. A kormányzó évi fizetése ugyanis 1500 font sterling, azaz mintegy 32,000 korona. Nyolczkilenczszáz ember és egynehány kopár sziget ügyeit intéző hivatalnoknak elég magas fizetés. Nálunk akár három főispán sem kap ennyit.

Az épületek és lakószobák szándékosan ilyen kicsinyek, azaz czélszerűség szempontjából. Tudniillik egész éven át fűteni kell és mert fa nincs, hát fűvel fűtenek. A fűvel való fűtéshez azonban nem szabad nagyobb szobákat építeni. Ez a második csodálatos fű, a melyhez hasonló szintén sehol másutt meg nem terem,

* Hogy mennyire félreesik a szigetcsoport a nagy világforgalomtól, mutatja az a tény, hogy az állapotok még ma is körülbelül ugyanazok, a minők voltak a nyolczvanas évek végén.

a „Halax Glebaria“, egy balzsam-növény, egy igen sok gyantát tartalmazó fűnem, a mely gyanta folytán a fű szorosan összeálló tömegekké ragad össze. Éppen ez a tulajdonsága adja meg neki a képességet, hogy fűtésre használhatják. Íme két fű, a melyektől a falklandi szigetlakók életének a lehetősége függ; ezek nélkül tényleg teljesen lakhatatlan lenne.

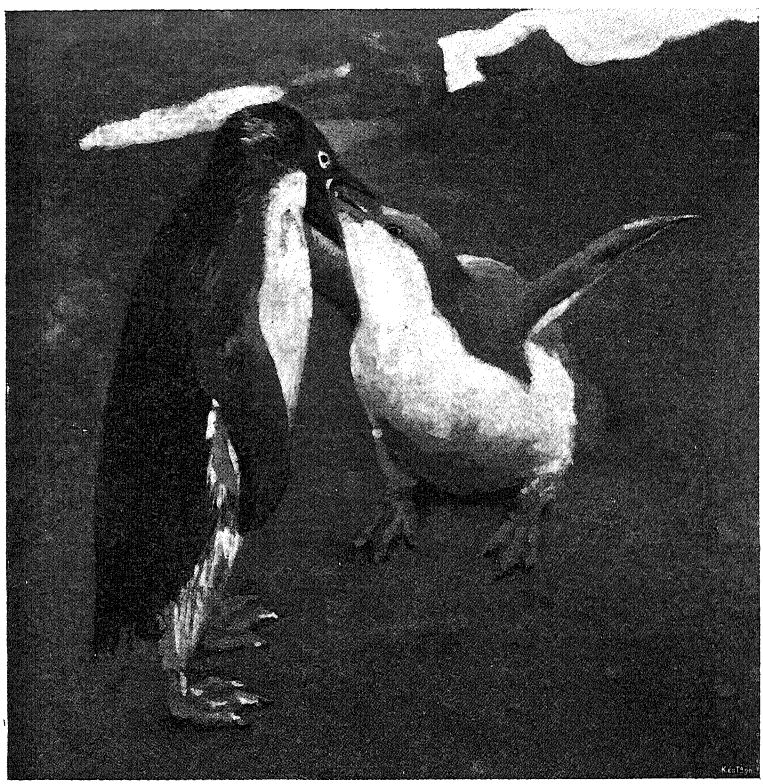

PINGUINANYA ETETI A CSECSEMŐJÉT.

Már a kora reggeli órákban valósággal elözönli a temérdek vizimadár a partokat, különösen a partoktól kissé távolabb fekvő szirteket és zátonyokat, a hová a tenger még viharos hullámzásnál sem jut el. A kormoránok és a vadludak vannak a legnagyobb számmal képviselve. Még a legjámborabb lelkű vadászban is fölébredt a vágy, puskával közibe menni ennek a röpködő, kúszó, úszkáló és csattogó madárseregnek. A midőn azonban már az első nehány lövésnél kitűnt, hogy e madarak a lövés dördülésére nem-

csak hogy nem rebbentek széjjel ijedten a szélrózsa minden irányába, hanem ellenkezőleg, kiváncsian csoportosultak lelőtt társaik holtteste köré és nyugodtan várták be, a míg puskaagygyal meg evezőrudakkal egyszerűen agyonüttettek, vagy csupasz kézzel elfogattak. Erre egyszerre lelohadt a vadász szenvedély. A madarak előtt tudniillik mind ezek a dolgok, mint például puskadördülés, emberi lárma, stb. olyan szokatlan és ismeretlen dolgok, hogy eszökbe sem jut félni vagy menekülni. A helyett tehát, hogy közibük lövöldöztünk vagy egyszerűen agyonütöttük volna őket, mint a hogy e tulajdonságaik felfedezése előtt nehány példánynyal megcselekedtük, inkább a szemlélésre adtuk magunkat és megfigyeltük őket. Legérdekesebb volt a sarki tengeri lúd, a mely a kis tavak vagy mocsarak szélén tartózkodott és így legkönnyebben volt megfigyelhető. Mindenekelőtt nyilvánvalóvá lett, hogy a sarki liba követésre méltó hűséges házas életet folytat a párjával; tudniillik egy pillanatra sem távoznak egymástól. Rendesen elől tipegett az „asszony“, a ki rendesen barna ruhát visel, a nyakán meg a mellén gyönyörű színes tollakkal díszítve, a hogyan az az asszonyokhoz illik. Utána mintegy három lépésnyire követi a „férj“, komoly és higgadt lépésekben. Értékre azonban kevesebbet ér ez a ludfaj, mint az egészen szárazföldi életet követő rokona, a parti liba; emennek a lúdnak tudniillik finom ízű a húsa, míg amazé egyszerűen ehetetlen. A hús íze ugyanis annyira át meg át van hatva a lúd táplálékának — a halnak — szagától és ízétől, hogy a legjobb akarat és étvágy mellett is élvezhetetlen. Különösen annak, a kinek nem muszáj. Az Itauri szakácsa, kellemes meglepetést akarván szerezni a hajó utasainak, egy egész csapat libát hozatott a hajóra. Mint zoologiában járatlan ember, drágán fizette meg a két lúdfaj között fennálló különbséget; tudniillik körülbelül egy tuczat libát ölt és koppasztott le és sütött meg egy közös edényben. Mikor aztán feltálalta a különös pecsenyét, azon törtük a fejünket, hogy czápahús-e vagy pedig czethalzsírban sütött libahús az, a mely a tányérunkon fekszik. A jód ízű és halzsírszagú sarki liba ehetetlenné tette a parti liba húsát is.

Ugyanilyen eredménytelen volt egy fényképészeti kisérlet, a melynek a tárgya egy kisebb fajta sziklai sas lett volna, ha a sas akarta volna. Tudniillik itt a ragadozó madarak is nagyon szelidek, a mennyiben az embertől nem félnek. A midőn egy példányt le akartunk fényképezni, a sas három lépésig hagyta magához közelíteni a készüléket és naiv ostoba szemekkel, de a mellett nagy kiváncsisággal látszott megfigyelni a körülötte történteket. Éppen mikor élesen be volt állítva, úgy látszik mégis meggondolta a dolgot és hirtelen elrepült.

Valamennyinél legérdekesebb azonban egy másik rövid szárnyú madár: a pinguin, a déli tengerpartok komikusa. Határozottan furcsa egy madár; ha a szárazon ül, akkor valósággal áll. Rövid lábai ugyanis annyira egészen hátul vannak, hogy egyenesen állónak néz ki, ha rajtok ül. A fejüket peczkesen hátrahajtják, úgy, hogy a csőrük vízszintesen előre néz, és a kurta nyakon ülő fejüket folyton jobbra-balra hajtogatják. A jókora nagy madárnak a melle szürke, a háta fekete, a hasa pedig előre domborodik és olyan, akár egy potrohos ember, a ki ingujjban jár, a fekete kabátját pedig csak úgy panyókára vetve viseli. A pinguinek már nem olyan türelmesek, mint a többi madárfélék. Ha ellenség közeledik — már pedig, a ki nem fajtájukbeli és hozzájuk közeledik, az mind ellenség — akkor óriási gágogást meg hápogást kezdenek, azaz a már folyamatban levő siketítő gágogást és csattogást csak nagyobb mértékben fokozzák. Úgy viselkednek, mintha örökös perpatvarban és czivakodásban élnének, folyton-folyvást jár a szájuk és kapkodnak egymás felé a csőrükkel. Kis feleségeiket nagy hűséggel védik és ápolják; mihelyest az ellenség közeledik, a hímek rögtön kilépnek és vagdosni kezdenek a csőrükkel, a nőstényeket pedig hátrahagyják. Épp ilyen nagy figyelemmel és gonddal viselkednek a kotlónősténynyel szemben is; a hímje letipeg a partra vagy beúszik a vízbe, kihalászsza a zsákmányt és nagy peczkesen lépegetve fel a parton, viszi az asszonynak.

*

A Falkland-szigetek, valamint a szomszédos Magellan-szoros meg a Tűzföld az osztrák-magyar monarchia részéről érdekes kutatásoknak volt a színhelye a 90-es évek elején.

A 80-as évek végén ugyanis Orth János hajóskapitány — az egykori János Salvator főherczeg, cs. és kir. táborszernagy — Santa Margherita vitorlás hajójával, a melylyel Buenos-Ayres és Valparaiso közötti útján a a hirhedt Viharfokot akarta megkerülni, nyomtalanul eltűnt. Sem a hajónak nem maradt meg egyetlen nyoma, sem a személyzetből nem adott többé senki életjelt magáról.

A regényes és kalandos eset — hiszen már maga az a tény, hogy egy főherczeg és táborszernagy lemond az összes czíméről és magas katonai rangjáról,* leteszi a tengerészkapitányi vizsgát, nőül veszen egy vagyontalan polgárleányt, (egy bécsi operai tánczosnőt) és szolgálatot vállal egy árúszállító teherhajón mint annak kapitánya, — mind e cselekmények hosszú időkön át foglalkoztatták az általános érdeklődést, meg a közvéleményt. A főherczeg, illetőleg Orth János eltűnéséről sokáig a legkalandosabb hírek keringtek. Egyesek látták a pampákon, a hol mint estanciero vagy faziendero élt boldog visszavonultságban és a hűséges matrózai mint gauchok állottak szolgálatában. Mások egy félreeső magányos szigeten, a Csendes-oceán partjain tudták, és így tovább. Hogy hajótörést szenvedett a Tűzföld keleti vagy déli partján, mint a hogy száz meg száz más hajó pusztult már el előtte és fog még pusztulni ezután is, a meddig három irányból is fog üvölteni meg tombolni a vihar Dél-Amerika csúcsa körül, azt senki sem tételezte föl. Így sokkal egyszerűbb lett volna az eset, semhogy az általános érdeklődést kielégítette volna.

Az osztrák-magyar haditengerészet azonban két ízben is küldött ki egy-egy hadihajót, hogy az elpusztult Santa Margherita

* A katonai irataiban tartalmazott reformeszmék és a hadseregről tett kritikai megjegyzései hozták a hadsereg akkori főparancsnokával, Albrecht főherczeggel és a legfelsőbb katonai vezetőkkel ellentétbe, ugyannyira, hogy helyzete tarthatatlan lett és váratlanul megfosztották katonai állásától.

nyomait kutassa, vagy legalább a hajó roncsát megtalálja. Első ízben a „Fasana“ korvetta kereste, a mely hajó a Chilei kormány támogatásával keresett és kutatott. A Chilei kormány a „Toro“ hadihajót küldötte ki és a két hajó a Tűzföld meg a Magellan-szorosnak minden hozzáférhető zugát végigkutatta, de a legcsekélyebb eredmény nélkül. Egy-két évvel később, 1892-ben a „Saida“ fregatt parancsnoka, Wachtel fregattkapitány kapott parancsot, hogy Ausztráliából hazatérő útján kutassa át a Tűzföld északi és keleti partjait, továbbá a falklandi szigeteket körös-körül, hogy nem talál-e valami nyomra, a mely a Santa Margherita sorsára engedne következtetni. A Saida parancsnoka a legszorgosabban kutatott és körös-körül járta a Falklandi szigeteket. Átkutattak valamennyi hozzáférhető öblöt és szirtszakadékot; csónakokkal behatoltak apró rejtett zugokba, a melyekben az áram által esetleg besodort úszó fadarabokat vagy deszkákat gyaníthattak.

Mind a két — illetőleg három — hadihajó parancsnoka egybehangzóan olyan értelemben nyilatkozott, hogy a Santa Margherita nagyon valószinűen a Tűzföld keleti meredek szikláin ment tönkre, tekintettel azokra a rettenetes viharokra, a melyek más hajók hajózási naplói szerint éppen abban az időben dühöngtek, a mely időben Orth Buenos-Ayres és a Vihar-fok között úton lehetett. Hogy a sziklákon szétroncsolt hajónak nyoma sem található, az onnan ered, hogy az Atlanti-oceán ezen a helyen óriási hullámokban törik meg a Tűzföld szikláin; így tehát, ha maradt is fenn egy-egy nagyobb mekkoraságú úszó fadarab, deszka vagy gerenda, idővel ez is szétzúzódott a szikla-falakon.

Egy-két évvel később már azt sem tudták az emberek, hogy létezett valaha Orth János meg a Santa Margherita.

*

Mielőtt elbúcsúznánk a szigetektől, említsük meg nehány szóval a történetét, a mely sok tekintetben éppen olyan érdekes és különös,

mint maga a sziget és lakosainak egynémelyike. Már maga az a körülmény, hogy a szigetcsoport az egyetlen részecskéje a földgömbnek, a mely — senkié, teszi némileg érdekessé. Vita és vetélkedés volt érette elég, de egyetlen nemzet sem képes kimutatni, hogy törvény szerint joga volna a szigetekhez.

Legelsőnek az angol Dawis járt itt 1592-ben, a ki délsarki kutatásai közben vetődött ide véletlenül. Úgy is hívták egy darabig: Dawis szigetek. Hosszú idővel később a francziák és belgák érintették; 1690-ben John Strong felfedezte a két sziget közötti szorost; addig azt hitték, hogy az egész szigetcsoport egy darabból áll; ő nevezte el falklandi szigeteknek. Még később franczia czethalvadászok jártak erre; ők „Les Iles Malins"-nak nevezték el, a mely névből a spanyolok a „Maloinos" nevet csinálták; ez a név helyenként ma is használatos.

Az 1773-ik évig a sziget teljesen lakatlan volt; ez évben telepített ide gróf Bougainville nehány embert a szomszédos délamerikai partokról és ő alapította a Berkeley-Sund-ot. A mint az angolok erről a foglalásról értesültek, rögtön lefoglalták a sziget nyugati felét és megalapították a „King George Bay"-t. A spanyolok, a tulajdonképeni birtokosok, a kik eddig ügyet sem vetettek a szigetekre, most — látván, hogy két hatalmas nemzet verseng a birtokáért — szintén igényt támasztottak reá, mondván, hogy miután Dél-Amerika az „övék", annál inkább, mert VI. Sándor pápa annak idején a föld elosztásakor egész Délamerikát — Brazilia kivételével — nekik ítélte, tehát a falklandi szigetek is az övék. A francziák, a kik eddig úgy sem látták hasznát és csak éheztek, fáztak, meg sokat nélkülöztek a lakatlan, vad szigeteken, szívesen átengedték; az angolok azonban még maradtak egy darabig, míg végre az éhség őket is elűzte.

A spanyol kolonia sem maradhatott sokáig; őket is elűzték, még pedig nem annyira az éhség, mint inkább az a temérdek gonosztevő és szökevény fegyencz, a kik czethalvadászat ürügye alatt barangoltak a magányosabb szigeteken. Ezzel aztán a szigeteket feladta Spanyolország is és most ismét „Senki szigetei" lettek.

A mikor Buenos-Ayres a spanyoloktól elszakadt és magát függetlennek nyilvánította, egy hamburgi német, Barnett, alapított egy új koloniát 1831-ben. Nehány bevándorlót és mintegy 100 gauchot vitt magával, hogy összeszedje a roppantul elszaporodott és teljesen elszilajult szarvasmarhát, a gróf Bougainville által annak idején hozott nehány tehén és bika ivadékait. Barnettet és embereit sokat zaklatták a rabló czethalvadászok, meg a tengeri kalózok, többnyire északamerikai tengeri csavargók. Egy amerikai fregatt parancsnoka, Duncan, értesülvén ezekről a háborúságokról, a szigetekre jött és segítette a — kalózokat a szigeti lakók ellen, a kiket részben legyilkoltak, részben fogságba vittek. E miatt újabb viszály támadt a két köztársaság között; Argentina ugyanis kárpótlást és elégtételt kért az északamerikai Egyesült-Államoktól, a mit az persze megtagadott. Már majdnem háborúra került a dolog, a midőn beleártotta magát Anglia, a kit birául kért fel a két köztársaság. Anglia persze a fülemüle-per módjára ítélt. Látván ugyanis a nagy érdeklődést, mégis némi fontosságot tulajdonított a szigeteknek és aztán úgy is ítélt. A Falkland-szigetek tudniillik neki fütyültek, azaz: a Falkland-szigetek az övéi. Csakhamar meg is jelent egy angol flotta a partokon, elkergették az argentinaiakat meg az északamerikaiakat és kitűzték az angol lobogót a Berkeley öbölben. Az argentinai köztársaság azóta minden évben tiltakozik az önkénykedés ellen s Anglia minden évben rá sem hederít a tiltakozásra. A nemzetközi dolgokat intéző biróságok mind e mai napig nem hoztak ítéletet. 1845 óta Anglia egy kormányzót küld a szigetcsoportra és ugyanakkor egyszersmind alapját is vetették a jelenlegi Port-Stanleynek, a melyet már ismerünk.

Az ismert angol szívósság tekintetbe vétele mellett is önkénytelenül merül fel a kérdés: ugyan mit akarnak az angolok ezektől az isten hátamegetti, csaknem lakatlan szigetektől? Valamennyi nemzet, a mely egyidőben birtokába vette, csakhamar otthagyta, mint teljesen értéktelent. Az a nehány ökör, juh és pinguin aligha érdemes az érdeklődésre. A tenger a benne élő czetekkel meg rozmárokkal szintén nem érdemlik meg azt a temérdek költséget, a

melylyel a sziget-csoport és a rajta élő nehány száz lakos adminisztrácziója jár.

Nem is az anyagi és kereskedelmi előnyök azok, a mik Anglia érdeklődését lekötik, hanem a politikai érdekek, a szigetek stratégiai helyzete.

A Falkland-szigeteknek a Magellan-szoroshoz való fekvése, ennek az aránylagos közelsége az, a mi Angliának fontos. A sziget-csoportnak ugyanis számos olyan öble van, a melyek egy hadiflottának politikai és harczászati szempontokból kitűnő szolgálatot tehetnek. A Magellan-szoros például a Falkland-szigetekről elég könnyen uralható, vagy legalább is könnyen megfigyelhető. Csak emlékezzünk vissza a japán-orosz háborúra, a melyben az oly sokat emlegetett Port-Arthur oly rendkívül fontos — egy darabig az egész háború központját alkotó — szerepet játszott, holott kezdetben nem tekintették egyébnek, mint fontos megfigyelőhelynek a tien-cini és a koreai öböl vidékei fölött. A Magellan-szoros természetesen sokkal jobban megfelelne e czélnak, mint a tőle 600 mértföldre eső Falkland-szigetek; ennek a szorosnak azonban és a tőle délre eső Tűzföldnek már van gazdája: részben a chilei köztársaság, részben Argentina. Annál a laza viszonynál fogva, a melyben a délamerikai köztársasági államok egymáshoz állanak, még inkább azonban azokból a nem elég szilárd belügyi viszonyokból kiindulólag, a melyek miatt csaknem örökös forrongás, pártoskodás és forradalom gyengíti az egyes államokat, Anglia az ő rettenetes hatalmával könnyen elkaparíthatná a Magellan-szorost; még is előnyösebbnek tartja, megelégedni a Falkland-szigetekkel, mert itt már „beatus possidens“. Ezért tehát egyelőre megelégszik a félreeső szigetekkel, mint esetleg kitűnő megfigyelő állomással.

*

A mikor az Itauri útra készen állott Port-Stanley öblében, ugyanakkor egy kis vitorlás hajó is indulásra készült a kikötőben: a kormányzó kis yachtja. A kormányzó nehány hónapi körútra

volt indulóban a Tűzföld körül, a mely alkalommal a kis angol missionárius leánykát is vissza szándékozott vinni szüleihez. A fiatal leány a jól nevelt angol lady mosolyával vett búcsút ismerőseitől, de a jól nevelt modor mosolya mögött ott ült az arczán a sírásra kész izomjáték. Hogyne, megkóstolni Londont, Liverpoolt, Manchestert, Birminghamet, az angol életet — Angliában; élvezni a népszerűség, az érdeklődés és a megbámultatás édes dicsőségét, érintkezni finom ladykkel, előkelő gentlemanekkel, élni az oceáni hajók raffinált kényelemmel berendezett fedélzetén, a gyönyörűségekben változatos életet és aztán hazamenni az — aguirrei öbölbe, a Tűzföldre, az örökös szél, az örökös hideg és örökös eső honába, a megtérített vadak közé tanítani, az „összerakható házba“ és egy esztendőben egyszer látni „európai gentlemaneket“, a csónakba vizet merítő mezítlábos matrózokat. Szegény leány!

Elbúcsúztunk a fiatal hősnőtől meg a szigetektől és hazaeveztünk az Itaurira, erre a mi kedves kis otthonunkra. Hogy minők lehetnek a viszonyok a parton, elképzelhető abból, hogy az ember örömmel és szivesen tér vissza a hajóra, a melyről más helyen, más viszonyok között szivesen és örömmel szökik a partra, semmi másért, csak azért, hogy egy kevés időre szabaduljon a megunt hajótól.

TIZENKETTEDIK FEJEZET.

A MAGELLAN-SZOROSBAN.

Másnap reggel felvontuk a horgonyokat és az igen erős déli szél által felvert hullámokon neki indultunk a Magellan-szoros felé vezető utunknak. Az utazást elhalasztani és jobb időkre várni nagyon haszontalan időtöltés lett volna; mert ha a déli szél megindul, annak a végét nem könnyű bevárni. Néha heteken át dühöng változatlan erővel. Az első nap a partoktól védett csendes vizeken hajóztunk és miután a partok ott igen meredekek, a víz pedig mély, olyan közel tarthattuk magunkat azokhoz, hogy valósággal betekinthettünk a sziklahasadékok közé. A mint este kiértünk a partok védelme alól és kiléptünk a sík oceánra, hatalmas hullámok csapdosták az Itauri oldalát. Az Atlanti-oceán déli részén, csaknem példátlan magasra nőnek meg a hullámok. Hajónk nem is a sokat emlegetett dióhéjra emlékeztetett, ez már több volt; a hajón minduntalan átcsaptak a hullámok, a melyek néha két-három méter magasra emelkedtek a hajó bordái fölött. A metsző hideg átjárta az ember csontjait és egy percznyi tartózkodás a fedélzeten elég volt, hogy az ember bőrig ázzon.

Hó és eső még a leginkább tűrhető járulékai voltak ennek az útnak. A köd bevette magát a hajó legalsóbb helyiségeibe is, a jégszemek pedig úgy csaptak az ember arczába, mint a serét, ha pár percznyi sétára merészkedett a fedélzetre. Elképzelhető a szegény hajótisztek meg az őrszemek helyzete, a kik háromszoros felváltásban négy-négy órát állottak szolgálatban a hajóhídon vagy a hajó orrán. Rendesen olyan veresre csípett arczczal és szemekkel jöttek le a szalonba az őrtisztek, mintha bőrszíjjal csapdosták volna

az arczukat. Úgy meg voltak dermedve, hogy egy poharat vagy evőeszközt sem foghattak meg ujjaikkal.

A negyedik nap reggelén értük el az „Espirito Santo“ előfokát, a Magellan-szoros bejárata előtt, a mely védett helyen egyszerre megszünt a hullámzás. Az egyenesen úszó hajó vízszintes fedélzete valóságos üdülést és pihenést nyujtott. A hajó kapitánya, a ki három nap és éjen át egy perczre meg nem pihenhetett, olyanformán üdvözölte a partokat, mintha most fedezte volna fel Amerikát. Az Itauri egészen közel tartotta magát a szoros északi

FERNÃO DE MAGALHÃES.

partjához a patagoniai oldalon, miközben megkerültük a „Cap de las Virginest“ (a „tizenegyezer szűz előfokát“), a melyeken legnagyobb meglepetésünkre emberi lakásokat pillantottunk meg. A Cap de las Virgines homokjában ugyanis most is aranymosással foglalkoznak; ezek a házak az aranymosók lakásai voltak. Az északi part előfokával szemben van egy sokkal alacsonyabb előfok, a melylyel együtt mintegy a kapuját alkotják a Magellan-szorosnak. A bejárat után következő részben a szoros annyira kiszélesedik, hogy a déli part — a Tűzföld — egészen eltűnik a szem elől. Déltájt a Possession-öbölben vetettünk horgonyt, hogy a kimerült legénység másnap reggelig pihenhessen. Ezt a rövid pihenést sem

köszönhették azonban tisztán a jóindulatnak, hanem félig-meddig a kényszernek. A Possession-öböl után tudniillik mintegy tíz mértföld hosszúságban annyira megszűkül ismét a szoros, hogy éjjel azon a részen folytatni az utat csaknem lehetetlen. Azok a hajók, a melyek az Atlanti-oceán felől jönnek, úgy intézik az utazásaikat a szoroson keresztül, hogy este jutnak a Cap de las Virginesen keresztül és már reggel érkeznek ehhez a ponthoz, a melyhez mi délben érkeztünk és a melyen a szűkület kezdődik. Teszik ezt

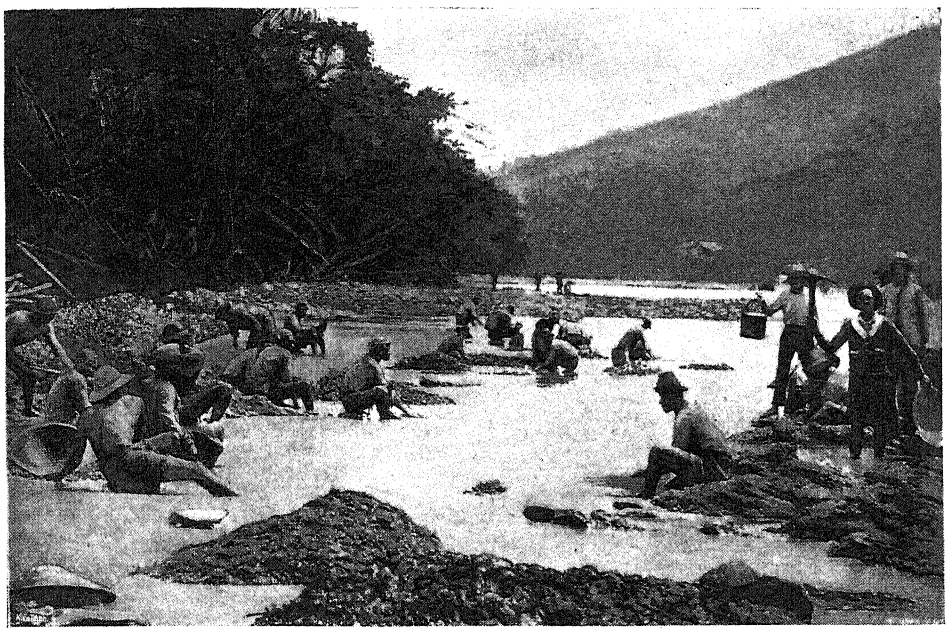

ARANYMOSÓK.

részben azért, hogy nappal haladhassanak keresztül ezen a szűk csatornán, másodszor pedig azért, mert az Atlanti-oceán felől bevonuló dagály szintén reggel kezdődik. A csatornán való végighaladással pedig sietni kell, mert délben már az apály kezdődik, a mikor a víz a szorosból megint visszafolyik az oceán felé. Az apály és dagály közötti vízálláskülönbség óriási nagy a szorosban; olyan nagy, a minő kevés van a földgömbön, t. i. mintegy 36—42 láb.*

* Korea nyugati partján ennél is nagyobb a dagály és apály közötti különbség; ott talán legnagyobb a világon, mert helyenként 60 láb különbség. (Meg a Fundy-öbölben).

A dagály alatt óriási nyomással tolul be az oceán vize a keskeny szorosba és olyan erős áramot hoz létre, hogy az mintegy 12 mértföldnyi gyorsasággal rohan a szoros tulsó kijárata, a Csendes-oceán felé. Magától értetődik, hogy az apály alatt az oceán éppen ilyen erőszakosan szívja vissza a vizét és az áram ismét tizenkét

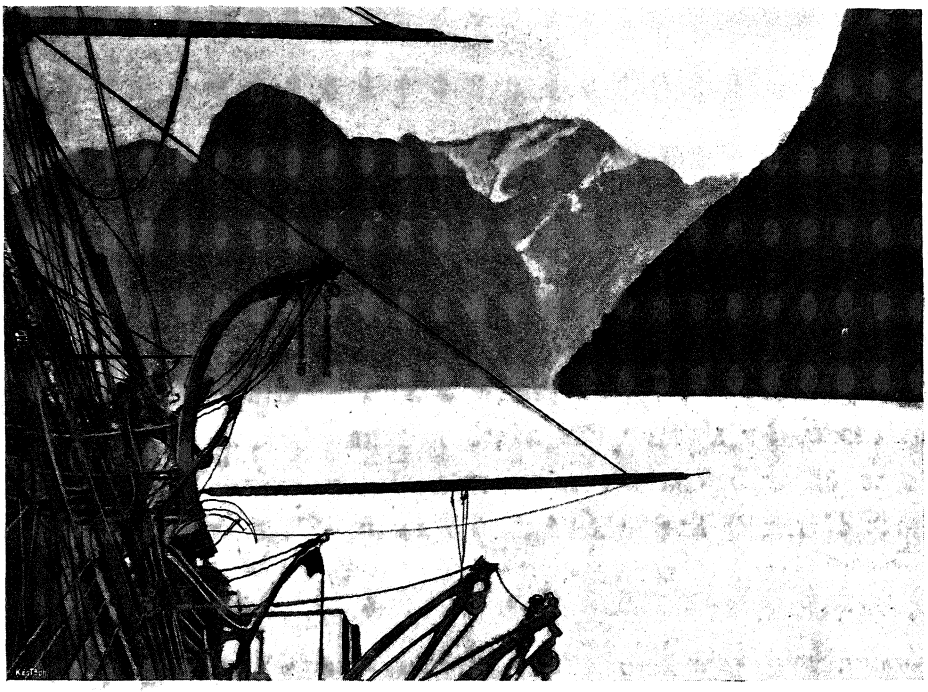

A MAGELLAN-SZOROSBAN.

mértfölddel rohan, csakhogy most vissza oda, a honnan jött: az Atlanti Oceán felé. Az Itauri az apály kezdetén érkezett ennek a szűkületnek a torkolatához, tehát éppen az ellenáram megindulásakor. Az Itauri sehogysem tudott volna megbirkózni evvel az áradattal; mert ha a gépeit a végsőig is fokozták volna, akkor is legfeljebb 11 mértföldet lett volna képes kifejteni. Az ellenáram 12 mértföldnyi gyorsaságával szemben tehát még mindig egy mértfölddel hátrányban lett volna. Mi tehát részben kíméletből a legénység iránt, részben pedig kényszerűségből horgonyt vetettünk a Possession öbölben.

Másnap reggel a dagály kezdetével nekiindultunk a szoros

szűk csatornájának. Mint a gyorsvonat, úgy száguldottunk végig a dagály rohanó árjával az alacsony halmok között. Egy órai út után a szoros egy kis területen ismét tószerűleg kiszélesedik, aztán ismét jön egy szűkület, s a midőn ezen is keresztülvágtattunk, dél felé megérkeztünk Punta-Arenasba, az egész világon a legdélebben fekvő városba. Punta-Arenas előtt pillantottuk meg először a Magellán-szoros szikláit és hegyeit, a melyek a tűzföldi oldalon csakhamar elzárták az egész kilátást. A sziklák meg a hegyek roppantul szaggatottak. Száz meg száz fekete barázda hasítja szét

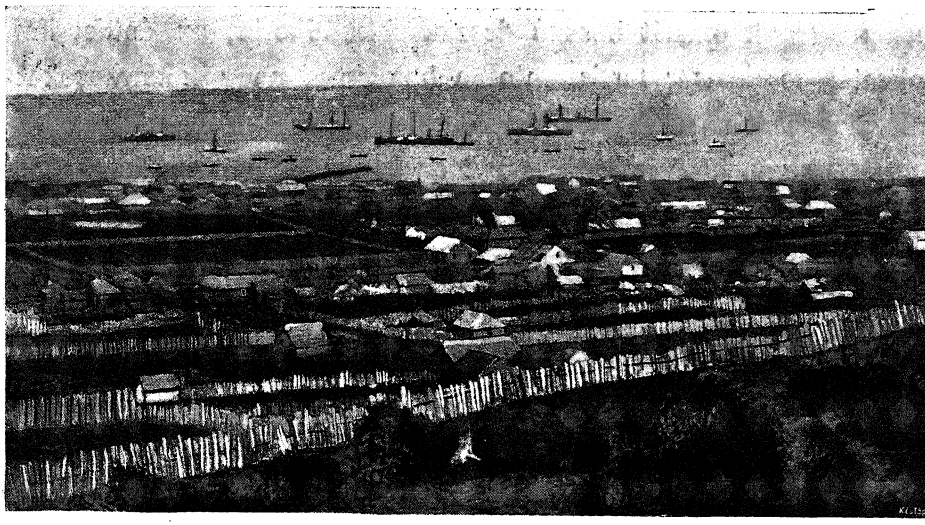

PUNTA-ARENAS LÁTKÉPE.

a sziklákat és a sajátságos fényvisszaverődés folytán a szakadékok közt levő tengervíz csíkja ragyog, mint a tükör. Ugyanez a sajátságos fénytörés okozza, hogy a sziklák úgy hatnak, mintha a levegőben lebegnének a víz fölött és nem abból emelkednének ki.

Punta-Arenas csaknem az egyetlen lakott hely az egész óriási parthosszban és a legszélsőbb csücske a kolosszális délamerikai szárazföldnek, s a legszélsőbb vége a délamerikai lapálynak. Punta-Arenason túl már kezdődik az a kolosszális hegység, a Cordillerák, a mely szintén a legnagyobb a világon. Kezdődik a déli sark vidékén és felhúzódik csaknem az északi sarkig. A város attól a homokzátonytól kapta a nevét, a melyen fekszik. A partraszálló helyen

rozoga, hosszú hajóhíd áll, a melyen a szélben, esőben és hóviharban végigmenni határozottan némi elszántságba kerül. A hosszú sínpár, a mely végigvezet rajta, mutatja, hogy vasút járt rajta valaha: tudniillik szenet szállítottak rajta a bányákból a hajókra. A híd közelében azonban félig a homokba temetve fekszik az egykori lokomotiv, a szénbányák pedig „feketén ásítanak", szünetelnek. Vagy nincs több szén, vagy nincs ember, a ki dolgozzék; annyi tény, hogy a Punta-Arenasban horgonyzó hajók ismét a cardiffi szénnel fűtik a soha ki nem elégíthető molochjukat, a kazánokat. A molóról meglehetős széles térségre jutunk, a Placára, a melynek az egyik oldalát hosszú deszkaépület alkotja; az épület homlokzatát gerendasor tartja, mint a hogyan a nagy kőterraszokat a kőoszlopsor tartja. A deszkaépület kapuján levő czímtáblán ez a szó „Gubernacion" mutatja, hogy ez az épület a chilei köztársaság punta-arenasi kormányzójának a palotája. Ugyanebben az épületben lakik a punta-arenasi garnison is, a mely áll száz emberből és néhány kiskaliberű ágyúból, a melyekhez a szükséges lőpor csak kivételesen van készletben, az ágyúk kerekei pedig igen jó szolgálatot tesznek a teherkocsik tengelye alatt. A száz ember parancsnoka ellenben valóságos generális.

A négyszögletű térség másik két oldalát nehány szegényes külsejű deszkabódé zárja be, a melyekre csak a legjobb indulattal és elnéző jóakarattal lehet ráfogni, hogy házak. Az ember csak azon bámul, hogy ebben a klimában miképen tudnak az emberek ilyen épületekben megélni. Igaz, hogy a hőmérsék sohasem száll a 0 fok alá, de az is tény, hogy csak kivételesen magasabb 10 foknál. Tehát télen-nyáron, őszszel és tavaszszal mindig és örökké ilyen kellemetlen se hideg, se meleg időben élni bizony nagyon kellemetlen és igen edzett idegeket, meg bőrt követel. Az alacsony hőfokhoz még hozzá lehet szokni, de az örökös hideg esőhöz, a mely folyton szitál és szemetel, ha csak a havazás meg a jégeső nem váltja fel rövid időre, aztán a hol keletről, hol nyugotról, hol délről fújó hideg szél, a mely igazán nem szünetel egy fél órát sem egész nap és egész éven át — ez a sok haszontalan melléklete az időjárásnak

végtelenül kellemetlenné teszi az itt tartózkodást. Most tessék elképzelni azt az életet, a melyet évekig — ha ugyan nem örökre — kell itt eltölteni. Még a gondolattól is borsódzik az ember háta — kivált ha nincs rajta megfelelő felöltő ebben a czudar esőben, a melyet a szél folyton az ember arczába csap, akár északnak fordul, akár nyugotnak.

A Placa közepéről nyílik a „fő-utcza", a melyben egy-két nagyobbszabású ház is épült. Éppen ottlétünk alkalmával építették a Cathedralet, de nem deszkából, hanem — pléhből. „Fenomenálisan szép lesz; monumentális alkotmány lesz", mondogatták a punta-arenasbeliek és gyönyörűséggel szemlélték órák hosszáig az épülő Cathedralet és gyönyörködtek benne, hogy mekkorákat mennydörögnek az óriás pléhlemezek. A Cathedraleval szemben lakik az angol főkonzul, a ki egyszersmind a punta-arenasi „Párisi árúháznak" a tulajdonosa. Az „árúház"-ban minden megvan, a mit a punta-arenasi legvérmesebb követelmény csak kigondolhat: kész posztóruhák, kalapok, lámpák, zsebkések, bőrövek, varrótűk, fűszer, gyufa és vászon. Egy másik konzulnál, az amerikainál, érdekes bőröket és kitömött állatokat lehet venni: fóka-, rozmár-, vidra-, guanaco- és struczbőröket, csigákat, indiánus fegyvereket; a tűzföldiek csónakjának kis modelljét stb. Sőt az elsülyedt hajók maradékainak egyes részeit is meg lehet kapni, mint ereklyéket.

A lakosság, mintegy ezer ember, túlnyomóan férfiak, s igen vegyesen van összeállítva. Nagyrészét azok az aranymosók teszik ki, a kik a szomszédos Tűzföldön meg a Magellán-szoros keleti bejáratánál lévő aranybányákban foglalkoznak az aranymosással. A külsejük után ítélve nagyon szegényes lehet az eredmény. A rongyos ruha, a gondterhes arcz, a beesett szemek egyrészt azt mutatják, hogy nagyon, de nagyon küzdelmes lehet az az élet, a melyet az aranymosás nyujt és másrészt, hogy nagyon viharos mult lehetett az, a mely ezeket a desperadokat ide hajtotta a világ végére, hogy itt keressék a kenyerüket.

Egyik érdekessége Punta-Arenasnak, hogy a legvégső pontja a némi kulturával bíró embereknek, ha csak nem számítjuk azt a

családot is, a melyik innen még mélyebbre délre él a Tűzföldön, a melynek egyik nőtagjával a kis missionárus leánykával a Falkland-szigeteken ismerkedtünk meg.

Mint említők, az egész város két-három egymást keresztező utczából áll; itt-ott apró kemény fű terem; fának, virágnak nyoma sincs. A házak többnyire csak kunyhók, feketére áztatva az örökös esőtől, a tetejük zöld mohával benőve. És e nyomorúságos külső mellett a város valóságos jótétemény azoknak a hajóknak, a melyeknek útja a Magellan-szoroson vezet keresztül. Kezdetben, a gőzhajók fokozott forgalma előtt, a városnak nyoma sem volt és akkor nem is volt rá szükség, mert a vitorlás hajók csak a legkivételesebb esetekben használták a szorost átjáróul egyik oceánból a másikba. Sokkal szivesebben kerülték meg a csaknem örökös viharjairól hirhedt Hoorn-Capot, a Vihar-fokot, semhogy belebocsájtkoztak volna a Magellan-szoros szövevényes, zeg-zugos és ellenáramokkal megnehezített kalandos veszedelmébe. A gőzhajók forgalmával fokozatosan emelkedett Punta-Arenas jelentősége és igénytelensége mellett valóságos jótétemény.

*

Kellemes szép reggel volt, a midőn az Itauri folytatta az útját. Egy-két órai hajózás után az eddigi egyhangú kép kezd változni; a Cordillerák még nem látszanak ugyan, de előre vetik árnyékukat. Meredek hegyek szegélyezik a szorost mindkét oldalon, fekete falakkal és beborítva sűrű erdőkkel, a melyek a szomszéd hegyek reájok eső árnyékában éppen olyan feketék, mint maguk a barátságtalan, vad kinézésű fekete sziklatömegek. A Cap-Froward megkerülésével az ember egyszerre benne van a Cordillerákban. A Cap-Froward után a hajó szűk, sötét folyosóba jut; a part mindkét oldalán kopár meredek sziklák emelkednek, a melyek alul feketék, a tetejükön pedig vakítóan csillog a fehér hó és a kékes glecser. Jobbra és balra a legszeszélyesebb alakú gránit-tömbök állanak, száz és száz

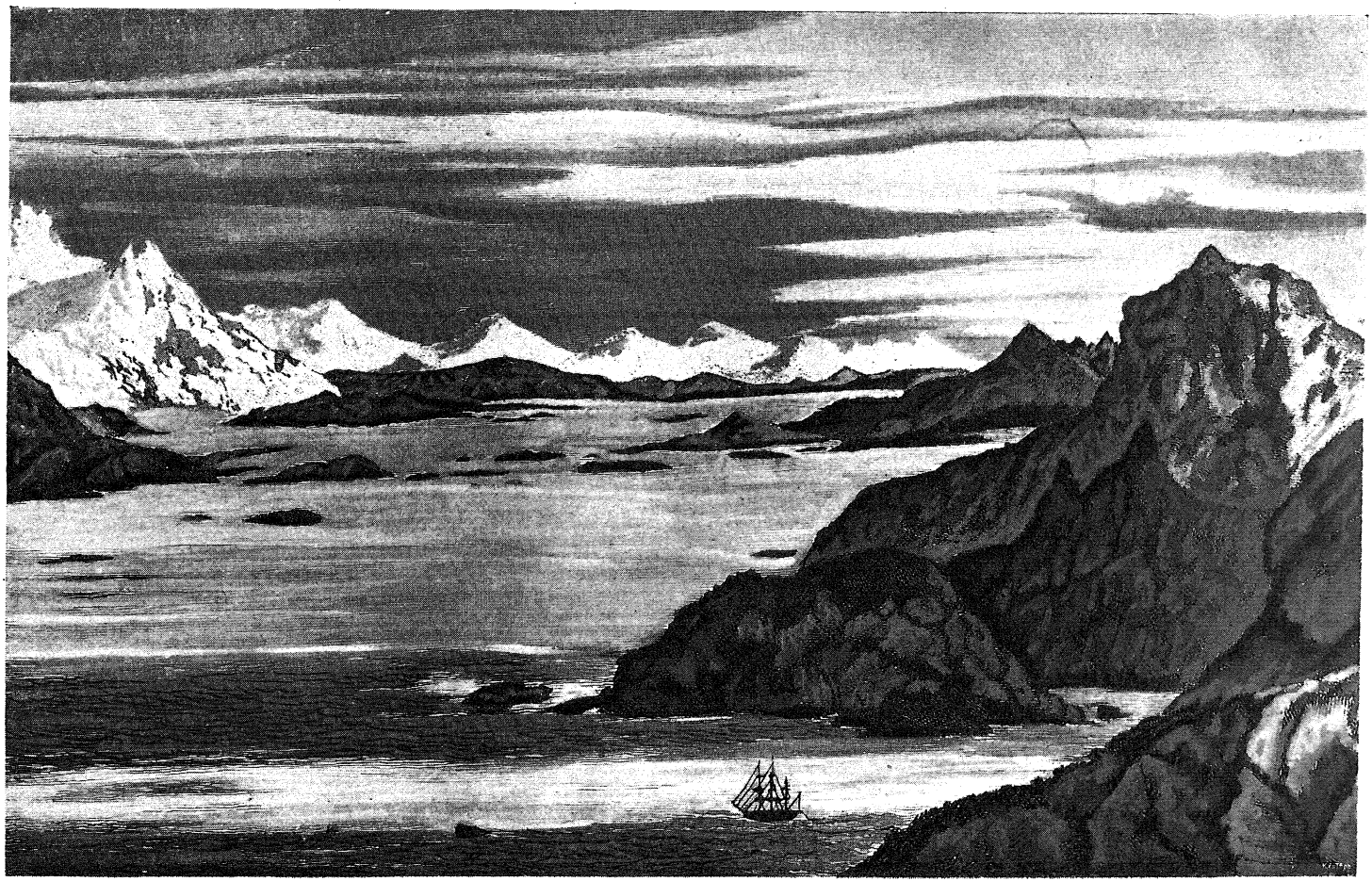

HUSVÉTCSATORNA A TŰZFÖLDÖN.

barázda által megszaggatva, míg a köztük levő keskeny tengercsík vagy fekete, mint a tinta, vagy tündöklő, mint a smaragd, a szerint a mint éri a napsugár, vagy árnyékban marad. Előttünk, mögöttünk, jobbra és balra a szikláknak és szirteknek valóságos labyrinthusa. Az ember néha perczekre terjedő szabad utat nem lát maga előtt, és fogalma sincs róla, hogy miképen fog a hajó ebből a zürzavaros tömkelegből kijutni. Baloldalt, délfelé, hirtelen változik a kép; megnyílik a Magdalena-szoros, az a keskeny csatorna, a mely a Tűzföld keleti nagy szigetét elválasztja a sziget főcsoportjától, a

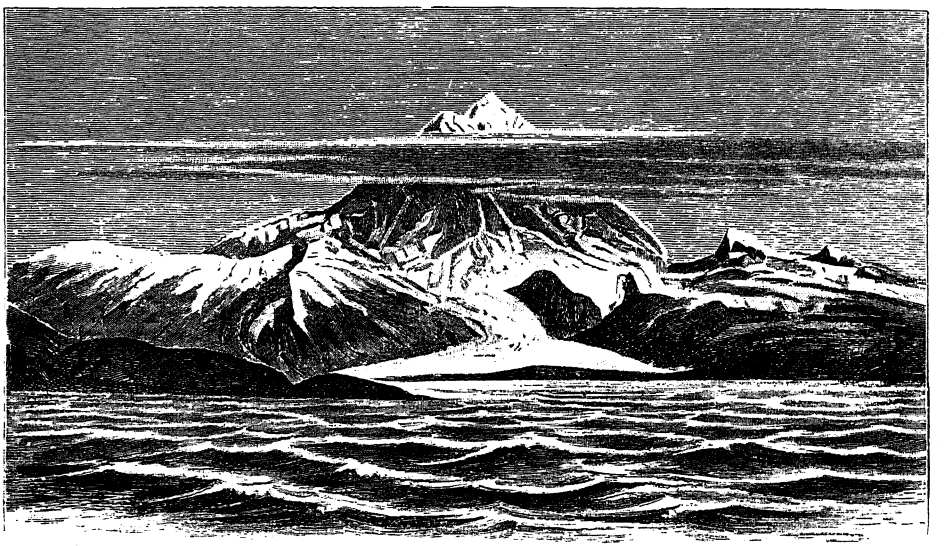

MONTE SARMIENTO.

mely szoros a lehető legtekervényesebb úton kivezet a Magellan-szorosból egészen a sarki tengerig. A Magdalena-szorosban fekszik a Sarmiento- és a Darwin-hegy; óriási kopár fekete hegyek, a melyeket ember-láb még nem taposott. A Magdalena-szoros torkolata után nemsokára ismét jelentékenyen megszűkül a víziút; ismét meredek fekete sziklák szorítják össze a szorost. Ezek már mind hóval és glecserrel vannak borítva. Derült, napfényes napok nagyon ritkák e helyen; nyáron majdnem mindig ködös, őszszel és télen pedig viharos és esős, vagy pedig olyan hózivatar dühöng, hogy az ember tíz lépésre sem lát maga körül. A szél sohasem fúj állandóan egy irányból; a hány sziklát kerül meg a hajó, annyiszor találkozik

új széllel; némelyik olyan dühöngve rohan szembe a megkerülendő szikla mögül, hogy csaknem féloldalt dönti a hajót. Az Itauri közvetlenül egy ilyen feldöntött hajó mellett haladt el; a roncs egészen be volt borítva fekete csigákkal és zöld mohával, olyannyira, hogy

TŰZFÖLDI CSALÁD HÁZTÁJA.

alig tudtuk megkülönböztetni az ugyanilyen módon bevont fekete sziklától, a melyre a roncs valósággal fel volt nyársalva. A hajócsavar által felvert zajra a fehér sirályok egész tömege repült fel a hajó belsejéből, éles vijjogással repülve szerte-széjjel. A fehértollú madarak különös benyomást tettek, a mint rászállottak a fekete sziklákra.

Naplementével az Itauri ismét horgonyt vetett. Másnap reggel pedig, alig hogy nehány mértföldnyi utat tettünk, egy kis meglepetés várt reánk. Két csónak jött velünk szembe, a melyekben összesen mintegy tíz bennszülött lehetett. A kapitány megállította a hajót, a mely úgyis csak közepes gyorsasággal haladt előre. A mint a vadak meglátták a hajót, hangos rikácsolással és visítással köszöntöttek bennünket. Félelem nélkül közeledtek a hajóhoz, felkúsztak a fedélzetre és mohón kapkodtak a ledobott kétszersült vagy húsdarab után. A csónakok a hajó fala alá állottak és megindult a társalgás; a vadak nyávogó, nyafogó siránkozással kértek valamit; a legsűrűbben hallható szavak voltak: galettas, cachimbo, cuchillo! (Kétszersült, dohány, kés.)

Az apró vadak, a gyermekek lármásan ugrándoztak a csónak fenekén, sajátságos komikus mozdulatokat végezve sovány, vékony, meztelen karjaikkal. Olyanformán ugrándoztak, mint a fiatal kecskegödölyék a réten. A csónakba dobott holmik után, mint például kenyér, kétszersült, szárított hús, szalonna, úgy kapkodtak, mint az éhes kutyák. Ezek a vadak a tenger nomádjai, lakásuk a csónak; egy igen kezdetleges módon megalkotott járműi fakéregből. A kéreg farostokkal van összevarrva, mint a hogy nálunk a ponyvát varrják össze; a varrás azonban olyan pontos, olyan precziz, hogy az öltések helyén egy csepp víz sem szivároghat a csónakba. Ehhez a munkához nincs egyetlen darabka műszerük; mindent csigahéjjal dolgoznak ki, a miből egész halom feküdt a csónak fenekén. A czónak közepén homokrakáson égett a tűz, a tűz fölött egy-két bográcsz lógott, az egyik durva agyagból, a másik fonott vízi növényekből! Egy darabka kenyérért vagy kétszersültért készséggel adtak egy ilyen fűből fonott fazekat. Egy rövidke kis vitorla, természetesen szintén vízi növényekből fonva, meg egy csónakkampó, ebből állott az összes felszerelésük; fegyverről, például nyílról vagy dárdáról fogalmuk sincs. Csaknem egészen meztelenek voltak mindnyájan, férfiak, nők és gyermekek. Ruha helyett egy darab nyers bőr lógott a vállukon, a melyet szüntelenül ide-oda forgatnak a szerint, a mint a szél fuj. (Ideális köpönyegforgatók.) Csak az egyiken, a ki talán

a vezérük vagy a fejedelmük lehetett, volt valami köpönyegféle, pinguin-bőrrel összekötözve a nyaka körül. Valamennyinek hosszú, kóczos haja volt, a nyakukon pedig nehány sor — gyöngy, felfűzött csigákból. Nagyon csúnyák voltak szegények; a test felső

ONA ASSZONY GYERMEKÉVEL A TŰZFÖLDÖN.

része, tudniillik a mell meg a has, eléggé ki volt fejlődve, de a karok meg a lábak igazán szánalmas állapotban voltak. A bőr színe szennyesbarna vagy fakószürke; az asszonyok — mint mindenütt a világon — itt is túltettek a férfiakon; tudniillik még csunyábbak voltak szegények. Csak úgy lógott rajtuk minden: az izomzat, a karok,

még az alsó ajkuk is lelógott; a szemük apró, kifejezéstelen és elmosódott. A szivárványhártya nem volt sem barna, sem fekete, sem zöld, hanem fakó színkeverék. A gyermekek pedig, a szegény kis didergő teremtések talán a majomnál is csunyábbak voltak.

A milyen embertelenül ezek az — emberek viselkedtek, az egyszerűen leírhatatlan. Visítva, síkongva, ujjongva kapkodtak a ledobott ételhulladékok után; két kézzel tömték tele a szájukat és hangos csámcsogással habzsolták az ételt, mint vájú előtt a disznók. Az ember csak akkor képes magának fogalmat alkotni, az ember szívósságáról, ha ezeket a vadakat látta. Lakóházuk vagy valami búvóhelyük annyi sincs, mint a barlanglakó vadállatnak, mert a csónakjuk nyitott; egész életüket a vizen töltik esőben, hóban, jégben és ködben; ruházatuk annyi sincs, mint egy állatnak, a melyet megvéd legalább a bőr szőrzete. Ezeknél azonban a ruházat csak kis darabka bőrből áll, melyet a szél forgása szerint dobnak át egyik vállról a másikra. Enni csak akkor esznek, ha a véletlen hozzájuttatja őket a halakhoz, a rákhoz vagy csigákhoz, mert semmiféle szerszámuk sincs, a melylyel ezeket kihalászhatnák, vagy megfoghatnák. És íme, azért léteznek; élnek és szaporodnak. Sőt bizonyára nekik is van örömük, bánatuk, ambiciójuk és vannak vágyaik. Hogyne, hiszen — emberek! És ezek között él a mi szegény kis ismerősünk, a missionárus leány.

A Glecser-Bay elhagyása után egy-két órával később a Cap-Thomárhoz jutottunk, a Csendes-oceán előcsarnokához. A Csendes-oceánnak ezen a részén csaknem örökösen dühöngő viharok felkavarják az itt elterülő vizeket, a hirhedt Beaufot-öblöt. A levegő és a víz megszorul a sziklák által körülzárt szűk helyen és őrületes tombolást végeznek. A szél megtépi a vitorlákat és az árboczokat a magasban, az örvényekben keringő víz pedig valósággal forr a sziklák lábánál. Köröskörül hegyes, éles szirtek és kőzátonyok; akármelyiknek megy neki a hajó, felnyársalják. Az Itauri parancsnoka lebocsájtotta az összes csónakokat a víz színéhez, hogy azonnal kéznél legyenek egy esetleges összeütközésnél. A szélesebb öblökben, mint például a Puerto-Buenosban is kellemes szórakozást nyujtottak

a véletlenül a szorosokba meg a szűk csatornákba jutott czethalak. Egy alkalommal csaknem egy fél óráig maradt egy pár a hajó közelében, úgy, hogy kényelmesen gyönyörködhettünk a játékukban. A játékukról ítélve még fiatalok lehettek, de már hatalmas nagyságuak. A két „ifjú óriás“ úgy játszott, mint két gyermek. Hol bukfenczet vetettek a vízben, hol fejjel előre bukdácsoltak egymáson keresztül; aztán körbe száguldoztak a hajó körül, mindig szűkebbre szabva a kört. Néha gyors nekiiramodás után egész testtel egyszerre emelkedtek ki a vízből; csak ilyenkor láttuk, hogy milyen óriási egy ilyen állat. A míg a vízben vannak, az ember hozzávetőleg sem tartja őket ilyen óriás nagyoknak. A vízbe visszaeső állat olyan zuhanással esik a vízre és olyan hullámokat ver fel maga körül, mintha óriási szikladarab gördült volna a tengerbe nehány száz méter magasságból. Itt-ott magasra szökött az orrukon kiszálló víz és pára, a szökőkút még vissza sem hullott a tenger színére, a midőn az állat hirtelen bukfenczczel már ismét mélyen a vízben volt. Talán egy fél óráig gyönyörködtünk az élénk játékukban, a midőn aztán szépen párhuzamosan egymás mellé állottak, mint a kocsi elé fogott pár ló és kivonultak az öbölből, az oceán felé.

Az Itauri a déli órákban érte el a Csurukka-öblöt, a melyet meredek sziklafalak zárnak körül és a hol az átjáró hajók legtöbbje leadja a — névjegyét. A Csurukka-öböl tudniillik a föld legszomorúbb és legsivárabb szigetén fekszik, a Desolation-szigeten, a melynek a csúcsánál végződik a Magellán-szoros, illetőleg kezdődik azok számára, a kik nyugot felől jönnek. A névjegytálcza egy egyenes sziklafalból áll a Csurukka-öbölben; minden hajó, a mely valamely okból egy-két órára vagy az éjszakára horgonyt vet az öbölben, bevési a nevét meg a dátumot a sziklafalba. Ma, midőn a forgalom a Magellan-szoroson sokkal általánosabb lett, ez a névmegörökítés már nem divat. A mai gőzösök sietnek és nem érnek rá az ilyen „romantikus ostobaságra“. Régebben állítólag levélszekrény is állott e helyen; a keletről jövők kivették a nyugotra szóló leveleket és a nyugotról jövők a keletre szólókat. A tengerészek romantikája meg-

követelte, hogy ez a posta olyan lelkiismeretesen kezeltessék, mint akár a magyar kir. posta, a melyről zárjelekben való idézés nélkül legyen megemlítve, hogy nálánál tökéletesebb, pontosabb, megbízhatóbb, becsületesebb és rokonszenvesebb intézmény nincs ezen az egész világon.

A Csurukka-öböl azonban szomorú hely; a fekete sziklafalakról állandóan szivárog és csepeg a hideg nedvesség. Ez már

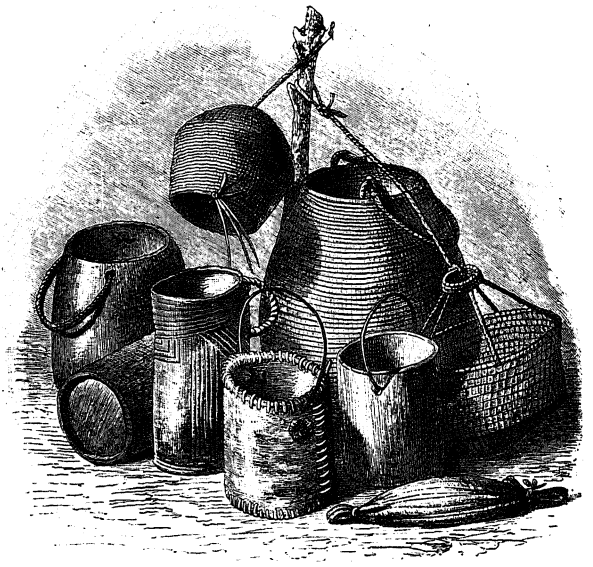

TŰZFÖLDIEK FONOTT EDÉNYEI.

nem is esővíz — hanem könnycsepp. A természet maga is sír, hogy ilyen sivár s gyászos külsejű gyermeke is van.

Hát még hogy sírt volna a természet, ha látta volna azt a csónakot meg a benne ülő tűzföldieket, a kikkel már csaknem a szoros kijáratához közel találkoztunk. Ez a második találkozás talán még siralmasabb alakokat vezetett elénk, mint első alkalommal. Ámbár már nem hatottak az ujság ingerével — hiszen már „megszoktuk" a tűzföldieket — mégis megdöbbentőbb benyomást tettek reánk, mint az első alkalommal.

A nehány deszkából összetákolt, helyesebben összevarrt canoekban négy férfi ült és két nő. A kapitány megengedte nekik, hogy a

hajóra jöjjenek, a mire a férfiak felkapaszkodtak, az asszonyok azonban a canoeban maradtak.

Testben és lélekben ennél nyomorúságosabb lények talán igazán nincsenek; talán még a tűzföldiek között sem. Sokkal nyomorúságosabbak voltak, mint azok, a kikkel első ízben találkoztunk. Az arcz állatias kifejezése, a szemek kretinszerű pillantása az elmosódott színű szivárványhártyával, meg az állatiasan tágra nyitott száj, az állaténál is kevesebb intelligentiára mutatott, s

TŰZFÖLDI NŐ GYERMEKÉVEL.

azonkívül leirhatatlan piszkosak és szennyesek voltak. Végtelenül le voltak soványodva; a hosszú kar elállott a testtől, a melyen a bordák kiállottak; a térdük pedig erősen behajlott. Bőrük ránczos és repedezett; a ráncz meg repedés tele piszokkal. A piszoktól összecsapzott hajuk a szemükbe lógott. Csak a ruházatban volt köztük némi eltérés; kettőjükön egy darabka vidra, vagy rozmárbőr volt a vállra vetve és a nyakukon bőrdarabbal összekötve; az egyik ezen a „nemzeti öltönyön“ kívül régi kopott tengerészsapkát is viselt. A másik kettő már „európaiasabban“ volt öltözve: az egyik tudniillik rongyos szenes zsákot viselt, a másik pedig női alsószoknyát, barchentből. Az ember azt hinné, hogy ezek az emberek

(nem tudom, szabad-e rájuk ezt az elnevezést, „ember“ alkalmazni) valahogy csak hozzátörődtek hazájuk czudar időjárásához; de szó sincs róla. A szegény nyomorult teremtések úgy fáztak és dideregtek a folyton szemetelő apró hideg esőben, hogy csaknem szünet nélkül vaczogott a foguk és reszketett a bőrük, mint a szabadban legelő állatoké a hidegben. Az Itaurin egy úrnő egy vidrabőrért cserébe egy ócska zsákot akart adni. De a midőn megpillantotta a csupasz bőrön viselt állatbőr belsejét, rögtön elment minden kedve

PATAGONI NŐK.

a vásártól és három lépésre ugrott el a „sealskin“ gazdájától, otthagyván ám a zsákot a boldogan vigyorgó „milliomosnál“. A többi is mint milliomos hagyta el a hajót; ócska ruhákat kaptak, sőt czipőket is ajándékoztunk nekik meg zsákokat; a canoéban maradt asszonyok barchent ruhadarabokat, továbbá dohányt, pipát, gyufát és egy nagy tál ételhulladékot. A ki látta azt a vigyorgó állati ábrá-

zatot ezeken az — embereken, az meg lehetett győződve, hogy ebben a pillanatban nincs náluk boldogabb teremtés a földön.

Másnap reggel mi is boldogok voltunk: kiértünk a Magellan-szorosból. A csaknem 600 km. hosszú kacskaringós, zeg-zúgos út a szoroson véget ért és kijutottunk a Csendes-oceánra. A Cap Pillar meg az Adelaide szigetcsoport között — a Magellan-szoros nyugati kapujánál — bömbölve és harsogva tódultak be az oceán hullámai, a melyeket alaposan felkavarhatott az e helyen sohasem pihenő nyugoti szélvész. Az Itauri egyszerre és hirtelen megveszekedett: őrületes tánczot kezdett. Hó, eső és köd szakadt reánk a Csendes-oceán kapujánál. A köd ismét behatolt a hajó belsejébe; fenn pedig a jégeső úgy csapkodta az ember arczát, mintha apró vasszegeket szórtak volna az arczunkba. Két nap és két éjjel tartott a „Csendes"-oceánnak ez a dühöngése. Minél inkább távoztunk a déli sark közeléből és minél magasabbra jutottunk északra, annál csendesebb lett az oceán, kedvesebb a légkör és barátságosabb lett a nap. Sőt a harmadik nap délutánján verőfényes napsugár ömlött el a hajó fedélzetén. Úgy fürödtünk, valósággal duskálkodtunk a napfényben, mint a szomjúságtól elcsigázott rucza a véletlenül útjába kerülő tó vizében.

TIZENHARMADIK FEJEZET.

A MAGELLAN-SZOROSTÓL VALPARAISÓIG.

A Gonzaló-hegy megkerülése után feltárult előttünk Corral öble. Az első, a mi feltűnik a gyönyörű öbölben, egy darab középkor; tudniillik egy régi hatalmas várnak az időtől, s az ellenség ágyúgolyóitól megviselt romjai merednek a tengerparton, körülnőve fákkal, epheuval és gazzal. Közvetlen a vár mögött a délamerikai városokat jellemző szabályos quadrók, a melyekben a házak félreismerhetlenül — német modorban vannak építve. Mindenesetre meglepő dolog, hogy közvetlen a Magellan-szoros és a chilei Archipelagus lakatlan, vad és zord vidékei után az ember egy középkori német városkába érzi magát átvarázsolva. Magyarázata az, hogy a mult század közepén megkezdődött német bevándorlás olyan sok németet hozott ezekre a vidékekre, hogy helyenként elnyomták azt a jelleget, a melyet eredetileg az előttük jóval előbb letelepedett spanyolok hagytak vissza.

A Morro-Gonzale megkerülése után, a mely hegy kitűnően védi az öblöt az oceán hullámai és viharjai ellen, egy még meglepőbb tünemény állott, helyesebben úszott és nyüzsgött előttünk. A terjedelmes széles öböl ugyanis úgy el volt lepve vizimadarakkal, hogy a szó szoros értelmében nem tudtak úszni, mert nem volt helyük a vizen. A temérdek madár egymáson keresztül-kasul ugrott, úszott és repült; a légiónyi szürke, fehér, fekete, zöld madár — ruczák, ludak, búvárok és sirályok — vijjogva, hápogva, gágogva és rikácsolva czivódott, veszekedett, marakodott és dugta a fejét a vízbe. Az egész öböl olyan volt, mintha egyetlen mesés állat lepte volna el, a mely állatnak millió szárnya, lába és feje lett volna. Mozgott és forrongott alattuk a víz; a hajó úgy haladt

előre a temérdek madár között, hogy jobbra és balra tolta maga előtt a madártesteket, mint a hóeke a havat a mozdony előtt. Az elénk evező csónakok személyzete nem fért a hajó oldalához a madaraktól és evezés közben nem a vizet csapkodták az evezőkkel, hanem a madarakat. Az Itauri már régen horgony előtt feküdt, a mikor a madárlégió lassanként a kikötő bejárata felé úszott; kimentek a sziklapartokra, az éjjeli szállásukra.

A madarak ugyan már az egész Archipelaguson a legfeltűnőbb képviselői az állatvilágnak, de ilyen temérdek mennyiségben még elképzelni sem tudtuk volna. Magától értetődik, hogy a corrali öböl e madárjelenségének meg van a maga oka. Tudniillik csendes idő járásánál esténkint a kisebb halak tömegesen vonulnak be az öbölbe, és maguk után vonzzák a madarakat, a melyeknek a kizárólagos táplálékai. Ha hullámos az öböl, akkor nem jelennek meg ekkora tömegekben, mert hullámzó vizen nem tudják kiragadni a halakat, de azért ilyenkor is oly tömegesen jönnek, mint talán sehol másutt az egész világon. Képzelhető ezután, milyen haldús lehet ez a környék, a hol a madarak milliárdja állandóan ilyen gazdag legelőre talál. Mit lehetne itt rendszeres halászattal elérni!

Corral tulajdonképen az előrosa Valdiviának, a mely város innen mintegy órányira fekszik. De mert Valdivia nem közvetlen a tenger partján fekszik, hanem a Calle-Calle folyó torkolatánál, ennek folytán a vize olyan sekély, hogy nagyobb hajók nem érinthetik.

Corral nem hiába teszi egy német városka benyomását, mert úgyszólván tényleg az. A mintegy 2000 lakosnak túlnyomó része német és sajátságosan hangzik a Csendes-oceán partján, Dél-Amerika túlsó oldalán, hogy az ember az utczán túlnyomóan német szót hall; spanyolt sokkal ritkábban. Corral közeleben, nehány kilométerre a várostól egy rég kialudt vulkán csúcsa látható, a melyik sajátságos alakjával tűnik fel. A teteje ugyanis majdnem gömbalakú és, mert csaknem mindig hóval van födve, olyan benyomást teszen a távolból, mint egy óriási sátor vagy egy kolosszális fehér esernyő. Egy amerikai asszonynyal történt meg állítólag az a kis félreértés, hogy a corrali vendéglő erkélyéről gyönyörködve a kilátásban, a

fehér kúpot — czirkusznak nézte. A mikor fölvilágosították, hogy az nem czirkusz, hanem egy óriási hegy, az amerikai asszony hamisítatlan amerikai kicsinyléssel mentegetőzött; „No bizony, nálunk még czirkusz sem lehetne, hanem csak olyan közönséges — vásári bódé".

A corrali öbölben karcsú kis hajóra szállottunk át, hogy átkeljünk Valdiviába. A folyónak gyönyörű lombos fákkal szegélyezett partjai egészen elfelejteti velünk, hogy nehány nappal előbb még kopár, fekete sziklák között hajóztunk. Valdivia már csaknem tropikus vidékre emlékeztet, olyan gazdag a növényzete. A parthoz egészen közel álló házak, fehér falakkal és piros tetővel, barátságos városka benyomását teszik. A mikor beléptünk a vendéglőbe, vacsorára, hetek óta valóságos, igazi vendéglőbe, újabb meglepetés várt reánk ebben a dél-chilei kis városban: német pinczérleányok fehér köténynyel és fehér főkötőben voltak a felszolgálók. A vacsora azonban, sajnos, nem volt német; az már hamisítatlan spanyol volt, chilei ízléssel. A vendéglőben, a czukrászdában meg az utczákon kizárólag német szót hall az ember. A német szó annyira sűrű, mintha a város 8000 lakosa tisztán németekből állana. Van ugyan chilei is ebben a chilei városban, de azokat se nem látja, se nem hallja az ember. A bennszülöttek a lakosság alsó rétegét alkotják, a kik a távoli külvárosok szennyes kunyhóiban élnek. A sok német, Valdiviában úgy mint egész Chilében, valamint a délamerikai államokban, a mult század ötvenes éveiben telepedett le, részben akkor, midőn a délamerikai köztársaságok alakulóban voltak és a népszegény vidékeket európai bevándorlókkal népesítették be, részben akkor, midőn a 48-as évek után, az európai nagy mozgalmak idejében, az európaiak, különösen a németek és olaszok, tíz- és tízezrével vándoroltak ki hazájukból. A véletlen úgy hozta, hogy a németek főkép Dél-Braziliát és Chilét választották új hazának, az olaszok pedig túlnyomóan Argentinát és Uruguayt.

Chile azonban kedvezőbb talaj volt a német koloniára, mint a délbraziliai. A németek, mert tömegesen jöttek egyszerre, Chilében teljesen megtartották eredeti jellegüket; a férfiak erősek,

munkásak és szorgalmasak maradtak, az asszonyaik pedig itt is szépek, egészségesek és munkálkodók.

Valdiviai rövid tartózkodásunk után sorjában látogattuk meg ugyancsak rövid tartózkodásra a közeli parti városokat: Coronelt, Talcahuanat, Concepciont. Mindezen városokban az Itauri csak nehány órát töltött, a mennyi idő alatt a kevés számú utas a hajóra felszáll és a míg az árú ki- és berakodást elvégzik. A városok meglehetős közel vannak egymáshoz; így például Talcahuana Coroneltől mintegy 6—7 órai út, Concepcion pedig Talcahuana szomszédságában fekszik. Concepcion tudniillik szintén nem tengerparti, hanem folyómenti város, a Bio-Bio torkolatánál. A városok annyira hasonlítanak egymáshoz, mintha ugyanegy ember tervezte volna őket ugyanegy időben. Mindenütt a németek vannak az előtérben és nemcsak az egész kereskedelem, hanem a közművelődési ügyek is egészen az ő kezükben vannak. Ezen a téren pedig igazán bámulatosat művelnek. Így például Concepcionban, a melynek talán 40,000 lakosa volt (ma mintegy 50,000 van), többek közt van egy magasabb leányiskola. Ebben az iskolában mintegy 150 leány lakott, a kik nemcsak ingyen oktatást nyertek az intézetben, hanem teljes ellátást, lakást és ruházatot is — díjtalanul. Megjegyzendő így soron kívül, hogy Chileben a közoktatás egyáltalában teljesen díjmentes; a népiskolákban épp úgy, mint az egyetemen. A ki Chileben tanulni akar és szegény ember, azért nem kénytelen — platincsészét lopni, hogy a magas tandíjakat és a vizsgadíjakat győzze fizetni.

Coronelben egész napot kellett vesztegelnünk egy igen — piszkos ügy miatt. Tudniillik az Itauri szenet vett fel, még pedig sokat, hogy ellássa magát a még előttünk levő hosszú útra, a nyugoti parton fölfelé. Coronel és vidéke ugyanis az egyetlen széntelep a rengeteg hosszú parton, természetes tehát, hogy a hajóforgalom számára sem képes elegendő szenet termelni és angol szenet tartanak készletben. Képzelhető, milyen drága lehet itt a szén, a mit a Magellan-szoroson keresztül vagy a Vihar-fok megkerülésével hoznak ide Angliából.

Igen kellemes berendezés tűnik fel az idegennek ezekben a különben is barátságos külsejű, kedves kis városokban, de főképen Concepcionban, a hol ezt a teljesen új berendezést legáltalánosabban találtuk berendezve. Ugyanis a város valamennyi utczáján végig vezet a lóvasút, még pedig csinos külsejű, tiszta, szellős kocsikkal. És ezeken a kocsikon a konduktorok — kivétel nélkül — nők, még pedig fiatal leányok. S milyen takarosak és csinosak s milyen ügyesek ezek a fiatal leányok s milyen kedvesen néznek ki kokett egyenruhájukban. Az egyenruha tudniillik széles szalmakalapból áll, kék szalaggal, továbbá kék szoknyából, fehér köténykével és fekete zubbony, fényes, sárga gombokkal. A vállukon pedig egy könnyű, kis táska, szíjon. Határozottan a legkedvesebb vagy legbájosabb kalauzok, a kiket az ember valahol láthat. A meglepetés azonban csak akkor tökéletes, a mikor az ember a kocsiba száll és jegyet kér. Mert nem kap jegyet; az ember fizet az utazásért ennyit meg ennyit (meglepően csekély összeget), a leányka a táskába csúsztatja a pénzt, de jegyet nem ad. A lóvasúti társaság tudniillik annyira megbízik ezekben a takaros kis kalauzokban, hogy semmiféle ellenőrzést nem fejt ki fölöttük. És, a mint a részvénytársaságok fizetési osztaléka bizonyítja, teljes megnyugvással teszik. Már most tessék evvel az eljárással szembeállítani azt az eljárást, a melyet a mi lovasútainkon, illetőleg a mi villanyosainkon dívik.

TIZENNEGYEDIK FEJEZET.

VALPARAISO ÉS SANTIAGO.

Gyönyörű tavaszias reggelen, január 24-én, érkeztünk meg hetek óta tartó vágyaink netovábbjához: Valparaiso városába — és ez a tavaszi reggel csunya meglepetést, azaz csalódást hozott számunkra. Az ember gyermekkora óta megszokta, hogy Valparaiso annyit jelent, mint „a paradicsom völgye“ és ilyennek is képzeli a saját fantáziája után. S mekkora csalódás éri, ha meglátja ezt a paradicsomvölgyet. Mert minden inkább, csak nem az. Egy nagy, szürke, kopár domb áll az ember lába előtt, a melynek a lába körül háztömbök csoportosulnak, oly módon, mintha a lépcsőzetesen egymás fölé emelkedő hegyekről csúsztak volna le és megállottak volna a tenger partján.

Hogy miképen tett szert a város erre a névre: paradicsom völgye, holott az egész vidék kopár, szürke és éppenséggel nem barátságos, azt a valparaisóiak a következőképen magyarázzák: van az évnek két hónapja, július és augusztus, a mikor ez a kép egészen mást mutat. Ilyenkor a növényzet gyönyörű sötétzöld szőnyeggel borít be mindent és száz meg száz színű tarka virágok nyílnak minden sziklán és domboldalon. Valdivia, a ki viszontagságteljes, kalandos és veszedelmes utazások árán tévedt ide a Tűzföld vidékéről, valószínűleg ezen két hónap valamelyikében látta meg először ezt a vidéket. Azt már most könnyű elképzelni, hogy akár a Viharfok, akár a Magdalena-szoros, akár a Cap Forward vidéke után ez a zöld gyepes, tarka virágos, verőfényes vidék, joggal tűnhetett fel neki, mint a paradicsom völgye.

(Evvel a kissé regényes színezetű eredettel szemben áll a sokkal prózaibb valóság, a történeti tény. Tudniillik 1536-ban egy spanyol

tengerésztiszt, Juan de Saavedra, tette le a város alapját és ő keresztelte erre a névre az ő saját szülőhelye, Valparaiso nevű kis helység tiszteletére, a mely falucska Spanyolországban fekszik, Cuenza mellett.)

Ámbár a vidék kopár és a növényzet teljesen hiányzik, valami különösen kedves és sajátságos báj az, a mely e vidéket széppé teszi. A sugárzó napfény tudniillik, a mely a környéket elárasztja és bearanyozza, a mitől olyan szép. Az örökös eső, hó és szél vidékéről jött utas megmagyarázhatatlan kellemességet és kedvességet érez, a midőn az Egyenlítő felé haladván, az alacsonyabb szélességi fokok alá kerül. Hiszen már Talcahuánában más volt a nap, a levegő, az égboltozat; Valparaiso azonban valósággal sugárzott, ragyogott ebben a sajátságos szép és gyönyörű színeket árasztó napsugár-özönben. Fény és árnyék szokatlanul élesen oszolnak meg; a szikla oldalain, a kiszögelő hegycsúcsokon és a dombok aljában álló házak, villák és kunyhók, mind szokatlan, azelőtt sohasem látott fényárral vannak megvilágítva. Az öbölben horgonyzó hajóról éles megvilágításban látszanak a legapróbb részletek is ebben a fényözönben, a mely a példátlanul szép tiszta és kék égboltozatról ömlik az egész vidékre. A levegő olyan tiszta, olyan átlátszó, hogy csaknem csal, mint a délibáb. Így például a Promontore megkerülése után, a mely az öböl bejáratát a nyilt oceán behömpölygő hullámai ellen védi, az ember közvetlenül a város fölött látja a Cordilleráknak égig meredő kolosszális falát, a melynek hóborította csúcsain rózsaszínű felhők lebegnek. Az ember azt hiszi, hogy az a meredek fal, a Cordillerák hegyláncza, a város közvetlen közelében van. Pedig a távolság a várostól azokig a hegyekig nem kevesebb mint 200 kilométer. Itt már a Csendes-oceán is méltó a nevéhez, mert itt valóban csendes; a viharos része mélyen alattunk maradt délen. A mi a déli vidék orkánjaiból idáig eljut, az már csak egy hűvös szellő. Igaz, hogy nagyon hűvös, mert ámbár csak 33 foknyira vagyunk az Aequatortól, tehát körülbelül annyira, mint például Cairo Egyptomban, a hajón olyan hideg van, hogy az ember pompásan tűri a téli kabátot a meleg ruházat fölött.

VALPARAISO KIKÖTÖJE.

A kikötőben horgonyzó temérdek hajó a világ minden részéből, köztük nehány hadihajó, továbbá a hajók között ide-oda iramló számos gőzbárka, vitorlás csónak, a sok hasas teherszállító, a hadihajók parancsnoki giggjei, a zöldséges és gyümölcsös csónakok, már az első perczben elárulják, hogy Valparaiso fontos emporium a Csendes-oceán partján és San-Franciscot kivéve, a mely

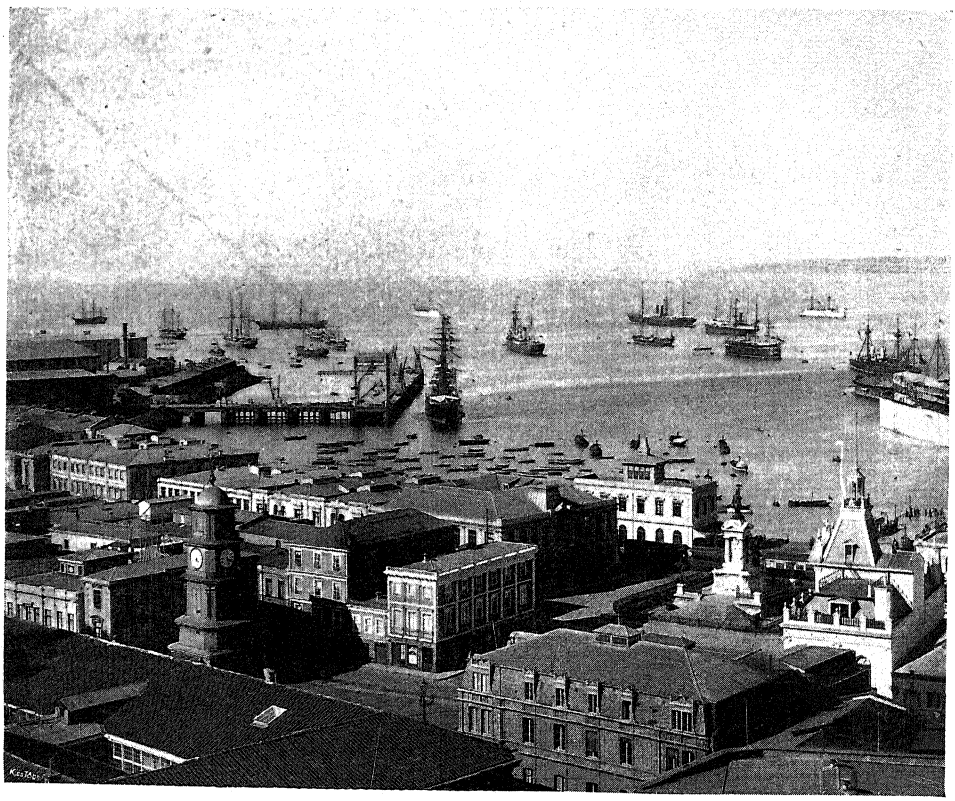

VALPARAISO, RAKPART.

tőle nehány ezer kilométer mértföldre esik, hasonló forgalmú nincs több az egész parton. Ugyanezt árulja el a város is.

A forgalom óriási; temérdek nép az utczákon; a kirakodóhelyeken meg a parton terjedelmes raktárak, vasúti kocsik és teherszállítók; a part és a hajók között hemzseg a sok munkás. A mint kilépünk a csónakból a molora, a mely egyszersmind elválasztja a kereskedelmi kikötőt a hadihajóktól, a legelső a min az ember átesik, nehány vasúti — vágány, a melyek min-

den elrekesztés nélkül húzódnak végig a legélénkebb forgalmi helyeken. A síneken túl szép, nagy térség húzódik, a Placa de la Municipalidad, a melyből Valparaiso három főútja, a Calle Blanco, a Calle Esmeraldo és a Calle Arturo Prate, indulnak ki.

Ugyanezen a térségen vannak az előkelőbb szállodák is, a melyeknek gazdái — természetesen — nagyobbára németek; német a fogadtatás, a személyzet, a hôtelszokások, a berendezés. A konyha azonban, sajnos, spanyol, az árak pedig majdnem — argentinaiak, azaz túlmagasak. Így például egy napi tartózkodás a szállodában — lakással és ellátással — átlag 15—20 peso-corrientébe kerül.*

A főtér közepén monumentális szobor áll. A szobor olyan impozáns, hogy méltó lenne Vasco da Gamahoz, Columbushoz, Napoleonhoz vagy Bismarckhoz; de a mint meglepetve látjuk, egy tengerészhadnagy emlékét dicsőíti, Arturo Prateét, a ki az egyik két évtizeddel a Peru elleni háborúban, egy alkalommal különös vitézséget tanusított és elesett. (Milyen szobrot emelnének a chileiek Togonak vagy Stösselnek?)

A nagy térség két oldalát két hatalmas épület rekeszti be, a délamerikai államok általános mozgató lelke, szive: a börze és a vámépület. A harmadik oldalt az az épület foglalja le, a mely a délamerikai államokban csak a harmadik helyet foglalja el: a templom. Ez a nagy térség egyszersmind az egyetlen szabad területe Valparaisónak; többnek már nem is volna helye. A város tudniillik annyira beékelődik részben a hegyek, részben a tenger közé, hogy az utczák csak evvel a kettővel párhuzamosan húzódhatnak végig. Az a magas fensík, a mely a Cordillerák végső — nyugoti — nyúlványain fekszik, olyan hirtelen és meredeken végződik, hogy teljesen meggátolja a terjeszkedést a szárazföld felé. A terjeszkedés ez okból csak a tengerpart hosszában történt

* Egy peso-corriente 100 centavoval annyi mint 2 korona 40 fillér; egy decimo annyi mint 24 fillér; egy condor = 10 peso; egy dublon = 5 peso; egy escudo = 2 peso.

és történhetik ezután is. (A rohamos fejlődést mutatja az, hogy míg 1885-ben csak 105 ezer lakosa volt, az 1900-iki népszámlálás már 150,000 lakost mutatott ki.)

Kezdetben a város egyetlen utczából állott, a mely párhuzamosan haladt a tengerrel. A mikor az utcza kevés volt, a sziklákat

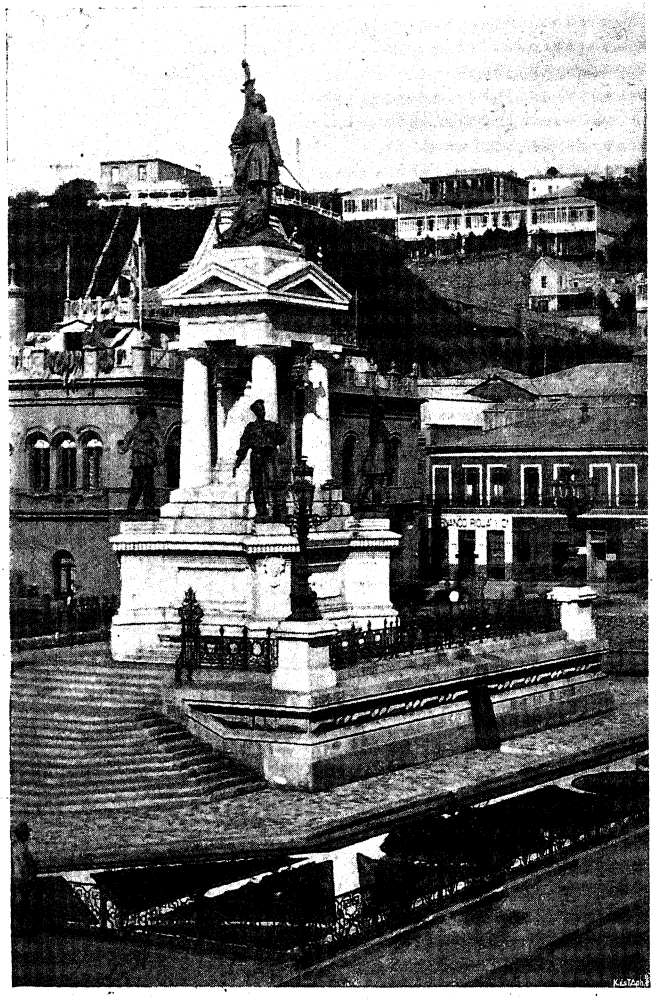

ARTHURO PRATE SZOBRA.

robbantották fel és az így nyert területre építették a második utczát és ugyanígy a harmadikat is. Mikor már nem mehettek tovább, akkor egyenesen a sziklafalra építették a házakat, úgy tapasztva azokat oda, mint fecske a fészkét. A hol egy-két évtizeddel

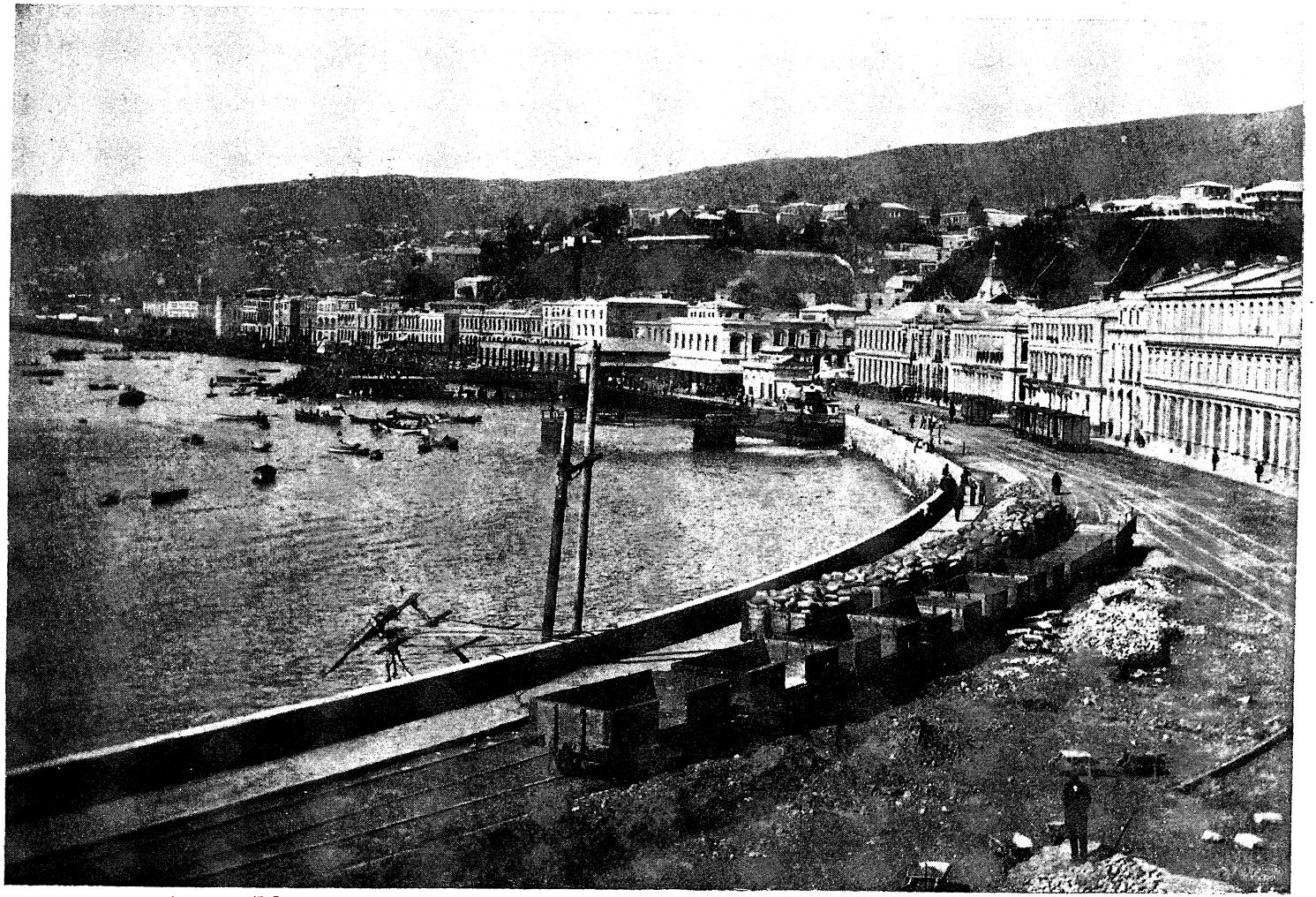

VALPARAISO LÁTKÉPE.

ezelőtt (88 előtt) nem volt más mint homok, a melyet a szél meg az eső hozott le a Cordillerákról, ott ma modern stylusban épült házak, villák állanak. Valparaiso az első spanyol eredetű város Dél-Amerikában, a mely külsőre éppenséggel nem hasonlít az anyaország városaihoz. A villák meg a házak nem spanyol jellegűek; itt nincsenek erkélyek, nincsenek üveggömbök az ablakokban, sőt a spanyol háztartásban nélkülözhetetlen „Patio" sincs meg bennök. Valószínűleg ezen hiányok pótlására létesítették a város északi végén azt a kis parkot, a mely az egyetlen üdülőhelye a „Paradicsom völgyének", jóformán az egyetlen gyűlhelye a chilei társaságnak.

Páratlanul érdekes az a meredek sziklafal, a mely elzárja a várost a szárazföld felé való terjeszkedésében. Ez a fal tudniillik tele van rakva, helyesebben: aggatva kisebb-nagyobb épületekkel. A hol csak parányi kiszögelése vagy nyúlványa van, az be van építve. Sőt a sziklahasadékok oldalára is házak vagy kunyhók vannak építve. Alulról nézve az ember bámulva látja ezeket az odaragasztott épületeket, a melyek tökéletesen emlékeztetnek a sziklafalakra épített madárfészkekre. A szegényesebb házak czölöpökre épültek, a mely czölöpök ferdén kifelé, a város fölé állanak. Valparaiso az egyetlen város, a melyben a szegényebb osztály valóságos Damocles-kardként lebeg a vagyonos osztály fölött. Megjegyzendő, hogy a hegy tövében, a sík területen, a hol a telek meg a ház roppant drága, kizárólag a vagyonos osztály lakik, fenn a hegyen pedig, meg a sziklafalon — nehány villa kivételével — kizárólag a bennszülött szegény nép és a proletárság él. Ismét az egyetlen hely, a hol a két osztály nem egymás mellett, hanem egymás fölött él.

Ha az ember már eleget tűnődött a fölött, hogy hogyan építhették ott odafenn ezeket a házakat és kunyhókat, akkor bőséges alkalma nyílik újabb tűnődésre. Tudniillik hogyan jutnak oda fel a lakók? Mert csak hosszabb vizsgálódás után lehet itt-ott egy nagyon keskeny és nagyon tekervényes gyalogösvényt kivenni, a mely szédületes meredeken húzódik fel a sziklafalon. A lakók azonban

úgy közlekednek rajtok, mint mi a mi aszfaltos járdáinkon és a gyermekek épp úgy labdáznak és játszanak lovasdit meg „rózsasándort", mint a mieinkek a parkokban. (Azaz, hogy ők sokkal bátrabban és szabadabban játszanak; mert szeretném én látni azt a budapesti „parkot", a melyben a mi gyermekeink lovasdit vagy rablósdit játszhatnak.) A míg a hegyeken csak a szegény nép lakott, addig a felső és alsó város közötti közlekedés csupán ezekre a meredek,

VALPARAISO. CALLE JUAN DE DIOS.

keskeny gyalogösvényekre szorítkozott; a midőn azonban az alsó város szűknek bizonyult és a temérdek bevándorló, s a meggazdagodott kereskedők, jobbnak hiányában szintén kénytelenek voltak a hegyre költözni — hacsak nem akartak a város központjától nehány mértföldnyi távolságban lakást bérelni — azóta a két városrész közötti közlekedés lényegesen javult. Tudniillik közvetlenül azon szobor mögött, a melyet a főtéren láttunk, hatalmas lift áll, a mely a sziklafal legmagasabb csúcsáról levezet egészen a tengerig. (Ilyenforma liftet láttunk már Bahiaban, csakhogy ez hasonlíthatlanul meredekebb és magasabb.) Az irodájából kilépő és elcsigá-

zott kereskedő, vagy a hivatalban kimerült hivatalnok nehány lépést teszen a kikötőváros nyüzsgő tömegében, beszáll a liftbe és nehány perczczel később fenn van több száz méter magasságban a tiszta levegőjű csendes hegytetőn. A legfelső állomásig csak egy negyed óráig tart az út; ebből tíz perczen keresztül ég és föld között lebeg a lift. Ilyenforma érzése lehet annak, a ki léghajóval száll a magasba és a léggömböt körülvevők tömegéből pár percz alatt az abszolut csendben találja magát. Este azonban a hazatérés a liften nem olyan egészen idyllikus, a mint az első perczben látszik. Először is azért, mert a lift legfelső állomásától a lakóházakig vezető út, infámisan rossz. Esőmosott szakadékok, mállékony sziklakiszögelések és mélységes csatornák szakítják meg az állomástól a villákig vezető utat. Azonkívül a fenn lakók túlnyomó része nem a — gentlemanek osztályához tartozik, hanem a teherhordók, kocsisok, kikötőmunkások és napszámosok csoportjához. Ezek a máskülönben tiszteletreméltó chilei polgártársak nem veszik nagyon skrupulozusan a dolgot, ha itt-ott későn este, a sötétben, egy mély szakadék szélén azt kérdik valakitől, hogy: „Señor, hány óra van"? Vagy pedig hogy: „Señor, adhat-e egy kis tüzet"?

A Paradicsom völgyének van még egy igen kellemetlen oldala, a mely nagyon ráczáfol a szép névre. Valparaiso tudniillik nagyon egészségtelen város; a tüdővész például valósággal pusztítja a lakosságot; a túlzsufoltság, a kikötő- és üzletváros számos nyomorúságos egészségügyi viszonyai, s a sajátszerű klimatikus viszonyok együtt véve, bő alkalmat nyújtanak a különböző megbetegedésekre, s így Valparaiso az egész parton mint egészségtelen város ismeretes.

*

Odaérkezésünk alkalmával szokatlanul izgalmas volt a város. Meglátszott rajta, hogy nemrég megesett nagy izgalmon ment keresztül. Az történt ugyanis, hogy odaérkezésünk előtt nehány nappal, pár percz alatt egy egész városrész pusztult el a földrengés

által, habár csak közvetve. Ez az elemi csapás úgy elmosott a helyéről kétszáz házat és mintegy háromszáz embert, hogy nyoma sem maradt. A szerencsétlenséget nem maga a földrengés okozta, hanem a földrengésnek csak egy következménye. Az alsóvárosban ugyanis nincs ivóvíz. Emiatt a felsővárosban óriási tartályokat építettek, a melyekbe a vizet egymástól távolabb álló kisebb forrásokból gyűjtik össze és a főtartályból csövekkel a városba levezetik. Egy éjjelen, kisebbszerű földrengés következtében elszakadt az a gát, a melyik ezt a kolosszális tömeg vizet tartotta és az egész víztömeg mint irtózatos vizesés zúgott le a városra, illetőleg annak egy részére. Hogy minő rombolást végezhetett ez a kétszáz méternyi magasságból lezuhanó víztömeg, az képzelhető; nehány percz alatt, mint említettük, kétszáz házat és háromszáz embert sodort a tengerbe.

A társadalmi élet, mint minden kizárólagos kereskedelmi kikötőben, itt is meglehetősen sivár. Különösen egyhangú és unalmas az idegenek — a bevándorlottak s az ideiglenesen letelepültek — élete, a kiket sem a szülőföldhöz való ragaszkodás, sem az ország vagy a város jóléte, vagy balsorsa nem köt eltéphetetlenül a röghöz, a melyen élnek. Elég annyi, hogy az úri osztály élete egyhangú. A honvágy bántja-e őket, vagy pedig a szellemi élet sivár állapota, vagy a társadalmi érintkezésekben minduntalan tapasztalható éles válaszfal és elkülönítés, azt ők maguk sem tudják. Tény az, hogy meglátszik rajtuk, hogy nem boldogok. Így például egy előkelő úrnő, fenn a felsővárosban, gyönyörű villa és nagy vagyon tulajdonosa, a ki tehát jólétben és gondtalanul tölti napjait, a ki érintkezésben állott nemcsak a város előkelőségeivel, hanem a szomszédos Santiago aristocratiájával is, egyszerűen tűrhetetlennek ecsetelte a viszonyokat. „Az embert őrültté teszi — a mint mondá — ez az örökös fénysugár azzal a pazar fényárral, a melyet nagy ritkán, csak kivételesen tart vissza egy kevés jótékony felhő. Az oceán kék vize, a mely innen mértföldekre látható," valósággal melancholikussá teszi az embert. Soha egy kis eső, sehol egy szál fű, egy virágzó, lombos fa, vagy illatos kis virág. Télen, a mikor nehány héten át esik az eső, abban sincs köszönet; ilyenkor ugyanis oly állandóan

és erősen fúj a szél, kivált itt fenn a hegytetőn, hogy képtelenség a házból kilépni. A házak pedig úgy reszketnek a szélrohamokra, hogy az ember minden perczben azt hiszi, hogy mindenestül lerepül a mélységbe. És ilyenkor hideg is van; kályhák nincsenek, tüzelőfa pedig éppenséggel ismeretlen. Nyáron viszont, a mikor néha perzselő a meleg és a napsugár valósággal vakító, fürdőről szó sem lehet. Mindenütt sziklák, szirtek és czápák; maga az oceán pedig olyan lomha, olyan lusta, hogy nem is hullámzik. Ha azonban mégis fürdeni akarunk az oceánban, akkor valóságos utazást kell tennünk a vasúton, az egy órányira fekvő Vina del Mar-ba, a nyugoti Dél-Amerikának egyetlen nagyobb tengeri fürdőjéig."

Így vélekedett egy úrnő, a kinek mindene volt; hogyan élhetnek tehát azok, a kiknek ezeken a — gondokon kívül még számos más bajuk van?

*

Ámbár Valparaiso és Santiago között 180 km. a távolság, azért alig mulasztja el valaki, hogy oda át ne ránduljon. Az odavezető út páratlanul érdekes, és ha egyébért nem, már látványosság szempontjából megérdemli a fáradtságot, meg a költséget. A vasúti kocsi, a melyben az ember Valparaisoból Santiagoba utazik, európai színvonalon áll. A keskeny ablakok helyett kristálytiszta nagy üvegtáblákból áll a kocsi oldalának egy része; a kilátást pedig kényelmes és forgatható karszékekből élvezheti az utas. Körülbelül olyanok, mint azok a szalonkocsik, a melyek a nyári idény alatt a Salzkammerguton vannak forgalomban. A kilátás gyönyörű; Valparaisotól Santiagoig majdnem 800 méter magas fensíkon vezet az út, a mely merészen és érdekesen van megépítve. Limatchon túl hosszú időig meredek sziklafalak között halad a vonat, néha olyan közel a sziklákhoz, hogy az ember kinyujtott kézzel könnyen elérhetné. És a mint kijut a szakadékból, mélységes, gyönyörű völgy tárul fel előttünk. A völgy talán a legmível-

tebb része Közép-Chilenek; egymást érik a barátságos külsejű apró városkák, körös-körül gyümölcsfákkal és gondosan mívelt földekkel. A quilotasi magaslatok után ismét mély völgyek következnek egészen a Maypocho folyóig, a melynek a partján Santiago fekszik. A vasut a svájczi vasutakra emlékeztet; csupa meredek sziklák, szédítő mély völgyek, viaductok és zuhanó patakokat áthidaló ívek lépten-nyomon váltakoznak. Így például Santiago előtt az utolsó viaduct — Da los Marquis — kétszáz méter hosszú, a mélység alatta száz méternél több. Az ember szédül, ha az ablakon kihajolva, megpillantja maga előtt ezt a mélységet. Az egész vasut merész tervével és vakmerő kivitelével csak akkor imponál teljes mértékben, ha az ember megfontolja, hogy ez volt a legelső vasút, a melyet a parti Cordillerákon keresztül építettek. Igaz, hogy azok, a melyeket később építettek, — fenn a Cordillerák északibb részén — merészségre és technikai nehézségekre nézve ezt messze felülmúlják, de megmarad az az érdeme, hogy a Cordillerák felhőkbe nyúló csúcsait ez a vasút nyűgözte le legelőször.

Hogy miképen fejlődhetett éppen a kedvezőtlen fekvésű Santiago az ország fővárosává, holott a tenger felől meg a szárazföld felől is éppenséggel nem volt könnyen elérhető, azt csak úgy érthetjük meg, ha egy kissé megtekintjük Chile térképét. Chile ugyanis keskeny földszalag, a mely a Magellan-szorossal kezdődik és egészen a 24-ik szélességi fokig nyúlik fel az Aequator felé. A milyen hosszú ez a földszalag, éppen olyan keskeny; csak nagyon kevés helyen szélesebb 200 kilométernél és az egész ország két rendkívül nehezen áthágható akadály által van a világtól elzárva; egyfelől van az oceán, másfelől a Cordillerák kolosszális válaszfala.

A 753 ezer négyzetkilométer nagyságú országnak, a melynek területén mintegy 2 és fél millió ember él,* csak egy harmadrésze látható, még pedig csak a középső harmada. A keskeny földszalag jelentékeny részét elfoglalják a Cordillerák, a földgömbnek ez a páratlan nagyságú, óriási hegyláncza. A hegyláncz lenn, Dél-

* Újabb népszámlálás szerint már több, mint három millió.

Amerika csúcsánál, a Cap-Hoornnál, 200 méter magas szirtfokkal kezdődik és már a Tűzföldön vannak 2000 méter magas csúcsai, mint például az általunk már ismert Sarmiento és a Darwin hegyek a Magdalena-szorosban. Cap-Frowardnél láttuk a patagoniai Cordillerák kezdetét a Magellan-szorosban. A szoros rövid megszakítása után aztán többé meg sem szűnik a Maracaibo öbölig Közép-Amerikában. Számos olyan csúcsa van, a melyeknek a legalacsonyabbja messze felülmúlja Európa legmagasabb hegycsúcsát és tájékoztatóul megemlítek közülök egynehányat, az ismertebbeket. Így például a közmondásosan népszerű Chimborazo a quitoi Cordillerákon 6310 méter magas; a Cayambo, melyet az Aequator képzelt vonala éppen a közepén metsz át, 5526 méter. Az Antisana 5756 méter, az Ilimani 6405 méter. A Sorrata kettős csúcsa közül pedig az Aucohuma 6617 méter, a „kicsi" Illampu pedig 6560 méter magasak. Ugyancsak a quitoi Cordillerákon a Cotopaxi a földgömb legmagasabb működésben lévő tűzhányója és elég szorgalmasan működött is; legutoljára 1886-ban. Örökké emlékezetes marad az a rettenetes kitörése 1742-ben, a midőn temérdek ember pusztult el a kitöréssel egyidejű földrengésben. A pusztulás nagyobb részét azonban az az elképzelhetetlen víztömeg okozta, a mely a 2000 méter magas és néhány méter vastag hóréteg olvadása folytán állott be. Valamennyi között legmagasabb a középchilei Aconcagua, a melyet újabb időkig 6970 méter magasnak tartottak. De ennél is több; tudniillik Zubriggen és Vines, a kik 1897 február 13-án elérték a csúcsát, 7039 méter magasságot mértek, holott Güssfeldt trigonometriai mérései alapján 7020 méter magasnak nyilvánította.*

* Hozzávető fogalmat csak akkor nyerünk ezekről a kolosszális nagyságokról, ha valamely ismertebb hegylánc méreteivel hasonlítjuk össze, mondjuk, például a mi Kárpátjainkkal. Így a Cordillerák 7000 kilométer hosszúságával szemben áll a magyar Kárpátok félkörben futó íve, a melynek egész hossza éppen az ötödrésze amannak, azaz csak 1500 kilométer, a mely ívnek két vége egyenes vonalban csak 500 kilométerre esik egymástól. A Cordillerák 1.817,310 négyzetkilométer területével szemben a Kárpátok csak 150,000 négyzetkilométer; a legmagasabb pontja pedig a Ferencz József-hegycsúcs 2663 méterrel, míg a népszerű Lomniczi csúcs 2634 méter magas.

SANTIAGO, AZ INDÓHÁZ ELŐTT.

A chilei Archipelaguson végighaladva Valparaisoig terjedő utunkon láttuk, hogy az ország déli része Concepcionig vad, kopár, hideg és örökös eső mossa.

Az északi harmada szintén lakhatatlan, de egészen ellenkező okoknál fogva; az tudniillik csupa homok, rendkívül forró és egész télen át tikkasztóan száraz, miután az eső a legnagyobb ritkaság. Csak éppen a középső harmada az, a mely szerencsés és kedvező átmenet lévén a két szélsőség között, talán egész Dél-Amerikának éppen ez a parányi területe a legszebb és leggazdagabb rész.

A tulajdonképen lakható és művelhető rész, a mely az északon fekvő Coquimbo öböltől a déli Bio-Bio folyóig terjed az általunk érintett Concepcion városig, nem több, mint 135,000 négyzetkilométer, tehát az egész országnak csak egyhatoda. Nos, ennek a lakott résznek éppen a legszebb és leggazdagabb helyén fekszik a főváros: Santiago.

Egy órányira a várostól már kezdetét veszi az az élet, a mely a fővárosok körül mindenütt tapasztalható. Körös-körül gondosan mívelt földek, sűrűn lakott falvak, aztán villák és a városok tőszomszédságában a gyárak. Maga a vidék barátságos, nyájas, mondhatni kedves. (Kivált ha az ember a Magellan-szorost és a chilei Archipelagust hagyta maga után.) Kiválóan szép a keleti oldal, a honnan a Cordillerák szédítő hegycsúcsai láthatók.

A levegő tisztasága és elképzelhetetlen átlátszósága még nagyobb mértékben ragadja el az embert, mint Valparaiso megpillantásánál. A levegő olyan hihetetlenül átlátszó és tiszta, hogy a még innen is 150—200 kilométerre eső Cordillerák olyan benyomást tesznek, mintha közvetlen közelünkben lennének. Az a völgy, a melyben Santiago fekszik, csak 550 méter magasan fekszik ugyan a tenger színe fölött, de az a gránitfal, a mely mögötte van, a legalacsonyabb helyén is magasabb 4000 méternél, míg a legmagasabb csúcsa, az Aconcagua, 7039 méter magas. És mindezek a gygasi óriások egész nagyságukban egyszerre és együtt

ÚTKÖZBEN CHILEBŐL ARGENTINÀBA.

tekinthetők át, még pedig olyan tökéletesen tiszta aetherben, a melyben a szem talán nem is ismer gátakat.*

Az Alamedába, egy mintegy 5 kilométer hosszú, 80 méter széles és négyes fasorral beültetett gyönyörű boulevard torkolatába berobogó vonat, perczekig halad az elővárosok házsorai között. A városnak minden részlete a legkellemesebb benyomást kelti. Ez már nem is Dél-Amerika, hanem inkább egy dél-európai kedves kis város benyomásával bír, a melyet az ember egy gyönyörű májusi napon pillant meg. Az Alameda mindkét oldalán dúslombú terebélyes fák állanak, a melyek a fénylő, túlvilágos napözönben kellemes enyhe árnyékot nyújtanak. Minden olyan, mintha egészen új lenne; minden fénylően tiszta, csinos és csaknem kaczéran rendezett. Az Alameda házainak erkélyei aranyozottak, a homlokzatuk pedig művészileg felcziczomázott. Jóleső nyugalom, valami sajátszerű előkelőség terül el a városon és az embert nem nyűgözi le a nagyvárosok szokásos kábító forgalma és siketítő lármája. Santiagoban minden csendes és nyugodt, valósággal előkelő. Annál nyomorúságosabbak azonban a kocsik, a mely tekintetben csak a példátlanul rossz kövezés mulja felül. Mint minden délamerikai városban, Santiagóban sem volt idejük az embereknek „ilyen kicsinységekkel" törődni; az ötvenes években Santiago még nagyon csendes kis városka volt, a mely időben még a jezsuita klastromok voltak a legszebb épületei, a minthogy akkor a város még egészen a jezsuiták kezében volt. Akkor alig volt 60,000 lakosa, ma pedig meghaladja a 250.000-et. A többi utczák is szélesek és nincsenek olyan matematikailag pontos háztömbökre beosztva; itt-ott bizony olyan szűk és tekervényes utczákba téved az ember, hogy becsületére válnék bármely keleti városnak. Az összes főbb utczák és a térségek — Squarerok — terebélyes fákkal vannak beültetve és a házak

* Jellemző a Cordillerák átlagos óriási magasságára, hogy azok a hágók, a melyek Chileből átvezetnek a szomszédos Argentinába, tehát a közlekedésre legalkalmasabb utak is, milyen kolosszális magasak. Így például az Uspallata-hágó 3900 méter magas és néhány év óta már vasút jár rajta keresztül; a Portillo 3645 méter és a San-Francisco-hágó 4870 méter magas.

mind tömör kőből épültek; tekintettel a meglehetős sűrű földrengésekre, túlnyomóan egyemeletesek. Az oszlopok, a lépcsők és az erkélyek mind csupa márvány; a házak teteje lapos és tele van rakva „Miradorok"-kal, apró kis tornyokkal; igen sok santiagoi családnak a házteteje — a nyaraló. Hanem azért az ablakok mégis népesebbek mint a háztetők, mert Santiagoban is szívesebben nézik az asszonyok — az utczát, mint teszem fel a Cordillerákat. Különben pedig csak nappal olyan csendesek az utczák, hogy néha egészen

SANTIAGO. AZ ALAMEDÁN.

kihaltaknak látszanak, mert naplementével ugyancsak megtelnek és olyan elevenek, hogy az ember meglepetéssel kérdi: hol volt ez a temérdek nép mostanig? Az utczák esti elevensége is lényegesen és előnyösen különbözik a keleti part városaitól. Itt tudniillik nem lótnak-futnak az emberek, nem sietnek. Itt senkinek sincs dolga; minden olyan csendesen folyik a maga medrében, mintha üzlet, börze vagy spekuláczió nem is léteznék a világon.

Az európai jelleg azonban csak a külsőre szorítkozik. A mi a házon belül van, legyen az berendezés, családi élet, szokások vagy akár az egész társadalom, az — a délspanyolnál is több; az már

tisztán délamerikai spanyol. Így például az udvar már az igazi patio, a család „buen-retiro"-ja, a melyben a napi legfőbb foglalkozás — stylszerűen kifejezve: a dolce far niente. No, a semmittevésben aztán igazán nagyok a santiagoiak, persze elsősorban a nők. Naphosszat a patioban hevernek a legpongyolább — pongyolában; a mint aztán a nap lemegy, kiürülnek a patiok és megtelnek

SANTIAGO. PLAZA DA ARMAS.

az utczák válogatott szépségű, gyönyörű asszonyokkal. A mint a keleti parton láttuk, a közjótékonyság terén sokat tesznek a városok lakói; Monte-Videoban például és Buenos-Ayresben mindaz, a mi az emberi szenvedés és nyomorúságok enyhítésére létesíttetett, az a nagyközönség önkénytes adakozásából jött létre, s maga az állam mindazzal semmit sem törődik. Santiagoban, valamint egész Chileben éppen megfordítva áll a dolog; itt mindezekről kizárólag az államnak kell gondoskodni, mivel a közönségnek ilyesmi iránt nincs sem fogékonysága, sem — pénze. (Hja, itt nincsenek milliószámra

ökrök, lovak és juhok; itt nincsenek vállalkozók a la-platai árúkirakodásra és innen nem viszik ki a bőrt milliószámra. Itt a legtöbb embernek — hivatalnoki fizetésből kell megélni.)

Régi épülete nincs Santiagonak, még régi temploma sincs, a mi ennél a par excellence katholikus és rendkívül bigott nemzetnél eléggé szembetűnő. De megvan ennek a maga historiája. 1863-ban még impozáns cathedraleja volt, a Compania, a mely állítólag a legszebb és legrégibb templom volt egész Dél-Amerikában. Emlí-

ARAUKAN FÉRFI ÉS NŐ.

tett évnek egyik ünnepnapján a dominikánusok impozáns istentiszteletet rendeztek a templomban, délamerikai szokás szerint illumináczióval, rakétákkal és tűzijátékkal egybekötve; még a görög tűz sem hiányzott. Véletlen szerencsétlenségből azonban és egészen műsoron kívül, a templomban felhalmozott temérdek robbanóanyag meggyúlt és felrobbant. Az esőben szegény és napfénynyel túlárasztott városban a fa rendkívül kiszárad és ha meggyúl, úgy ég mint a szalma. Képzelhető tehát, milyen hirtelen lobbant lángra az egész épület. A bennlevőkből nem menekült meg jóformán senki. Mintegy 500 nő égett oda a templomban nehány rövid óra alatt és ezenkívül majdnem lángra lobbant ettől a templomtűztől az egész köztársaság.

A liberálisok ugyanis azt kiabálták, hogy a papok szándékosan gyújtották fel a templomot, hogy megtorolják a kormánynak azt a bűnét, amiért elvette a papoktól a klastromokat; a klerikálisok pedig éppen ennek az ellenkezőjét akarták bebizonyítani.

A régi épületek hiányát a chileiek hamisítatlan délamerikai módon pótolják. A város ugyanis tele van szobrokkal és emlékoszlopokkal; Párisnak vagy Berlinnek sincs aránylag több szobra és emlékoszlopa, mint Santiagonak. A fantáziának tág tere nyílik az emlékoszlopok megalkotásában és a fantázia tiszta délamerikai. Így például a legelőkelőbb szobor, a szabadság szobra, a következőképen van megalkotva. A város legelőkelőbb és legnagyobb térségén, szemben a nagy templommal van egy porphir-medencze, a melybe négy hatalmas krokodilus önti a torkából a vizet; a medencze közepén piedestalon gyönyörű indiánus nő szobra áll dús tolldísszel, a fején a kezével pedig vastag lánczokat tép és tördel.

Pedig, közbevetőleg mondva, éppen Chilenek van legkevesebb joga ezt a szegény indiánus nőt így a pellengérre, azaz hogy a piedestalra állítani; mert egész Dél-Amerikában sehol sem bántak olyan kegyetlenül az indiánusokkal, mint éppen Chileben. A többi államokban még megmaradtak valahogy, legalább töredékekben, Chileben azonban valósággal kipusztították őket magvastul. És éppen a Chileben talált indiánus törzs, az Araucanok, volt a legszívósabb valamennyi között. Annyira szívós, hogy ámbár a chileiek hihetetlenül pusztították őket, még ma is él belőlük — igaz, hogy a Cordillerák szakadékai és hozzáférhetlen búvóhelyein — mintegy 40,000, holott még a mult század elején mintegy 150,000-en lehettek. Az Araucan volt az egyetlen törzs, a mely sohasem olvadt össze a fehérekkel, és nem követték a többi törzsek példáját, a kik a fehérekkel meg a négerekkel összeházasodva, lassanként mulattokká vagy mestizekké lettek, mégis kipusztultak. A mit meghagyott belőlük a fehérek fegyvere, azt kiölte a fehérek ajándéka: a pálinka, a szerelem, a himlő, meg a — kultura. Kultura alatt értendő a fehérek terjeszkedése befelé, a Cordillerák felé. Az araucanok az indiánus törzsek legszebb és legintelligensebb faja. Tulaj-

donképen rézszínűek, de valahogy sokkal fehérebbek, mint a hogy eredetileg — dukálna. Ez a fehér árnyalat onnan ered, hogy annak idején a kis hamisak gyakran és sok fehér nőt raboltak az ellenségtől és ez a kis vérfelfrissítés kivételesen nem vált kárukra. Különben is szép törzs; a férfiak középtermetűek, izmosak és erősek, az arczuk szabályos, kerek, szakáll nélküli. A homlok alacsony, a szemek tiszták és villogók, sőt értelmes kifejezésűek. A hosszú fekete haj a vállukra omlik és széles piros szallaggal kötik le a homlok körül. Ruházatuk rövid nadrágból áll és a barna ponchoból (ujjatlan köpenyegből), a melyet a guanaco gyapjából készítenek. Szervezett falvaik vagy községeik nincsenek, de azért nem nomádok. Minden családnak megvan a maga kis kunyhója valahol a Cordillerák szakadékaiban és művelik azt a kicsi kis termőföldet, a mely kunyhójuk körül fekszik és a mennyi a fentartásukhoz éppen elég. Különösen híresek az apró hegyi lovaik, ők maguk pedig olyan kiváló híres lovasok, hogy a lovaglásuk valósággal közmondásos. És ezt a rokonszenves szép fajt volt lelkük a spanyoloknak, kiirtani!

A legkimagaslóbb dísze Santiagonak, a szó szoros értelmében véve „kimagasló", az a hatalmas gránitszikla, a mely a város közepén emelkedik ki, meredek egyenes falával. Ez a szikla körülbelül 70 méter magas és egy kilométer hosszú egyetlen gránittömb a Huelen-domb, vagy a régi Cerro de Santa Lucia. Ez a szikla volt tulajdonképen a megalapítója Santiagonak. Valdivia ugyanis, Chile hódítója, ennek a sziklának a tetejére építette annak idején az első várat, a melyről a körülfekvő völgyet, ágyúival könnyen uralhatta; a vár körül fejlődött aztán lassanként az ország fővárosa. Az egykori erős vár azonban idővel szétmállott, elpusztult és a szikla egészen kopáran állott a körülötte keletkezett város közepén. Ekkor fellépett a városnak egy jóltevője, a ki igen nagyot, igen merészet gondolva, kolosszális emlékoszloppá alakította át a sziklát. Reá áldozta egész vagyonát és életének tíz évét. Tudniillik valóságos paradicsommá varázsolta át a kopár gránit-tömböt. Gyönyörű lugasokat, márványkarzatokat, alagutakat és monumentális lépcsőket építtetett reá. Továbbá képtárat, gót templomot, csillagvizsgáló intézetet, vendéglőt,

VÁSÁRTÉR SANTIAGOBAN.

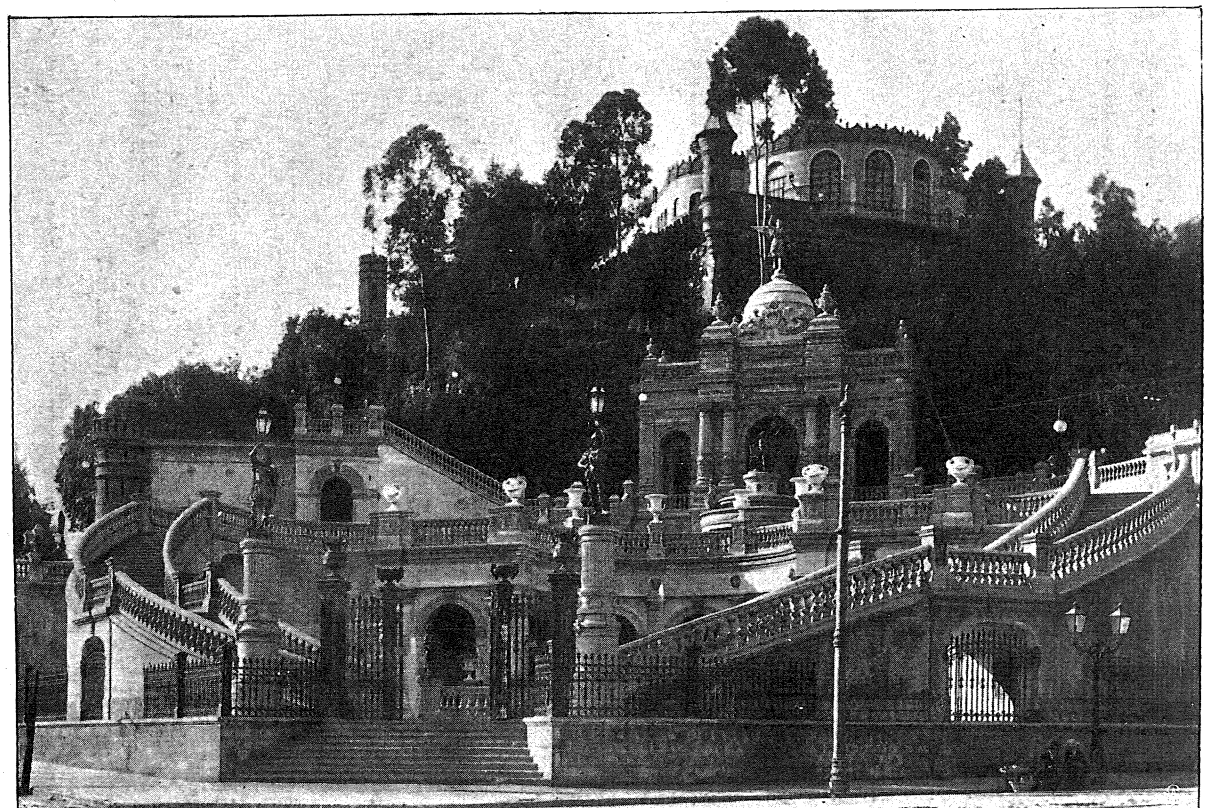

SANTIAGO. RÉSZLET A SANTA-LUCIÁBÓL.

szállodát, apró barlangocskákat, temérdek tornyot, nagy szinházat és mindezek fölébe pedig az egyik sziklacsúcsra a Madonna Immaculata szobrot, egy másik sziklára pedig Valdivia márványszobrát építtette.

Nemcsak helyileg, de társadalmilag is a Cerro de Santa Lucia a város központja. Esténkint a többi parkok csaknem üresek, Santa Lucia pedig tömve van a sétálókkal meg a mulatókkal. Ugyanazt a szerepet játszsza Santiagoban, mint a Palermo Buenos-Ayresben. A külömbség abban áll, hogy míg a Palermo Buenos-Ayres kiváltságosainak a gyűlhelye, addig a Santa Lucián Santiagonak minden társadalmi rétege megtalálja a maga mulatságát.

(És mindezt egyetlen ember jóindulatának és áldozatkészségének köszönheti a délamerikai város. A mi közép-európai fővárosunk kimagasló dísze pedig, a páratlanul szép és érdekes Gellérthegy, ott áll ma is az ő kopár meztelenségében, mint a város fejlődésének útjában álló ostoba kőtömeg. Mit lehetne teremteni ezen a sziklán, a melyért joggal megirigyelhetne bennünket Európa bármely világvárosa, ha akár az állam, akár a társadalom akarna valamit rajta létrehozni. A santiagoi Santa Lucia helyzete és alakja meg sem közelíti ezt a mi gyönyörű sziklánkat, a mely idővel talán még inkább lehetne a fővárosunk symboluma, mint a Lánczhíd.)

A santa-luciai esték a legszebbek, a mit e tekintetben képzelni lehet. Nincs még egy város a világon, a melyben a szinház erkélyéről vagy a vendéglő terraszáról a közvetlen közelben 6000 m. magas hegyfalakat láthatna az ember, a melyekről tündöklően aranyos fényben verődik vissza az éppen lemenő nap sugara. És ha utána feljön a hold, a melynek korongja olyan fehér ebben az átlátszó levegőben, mint simára csiszolt tündöklő ezüst lap és olyan bűbájosan sajátságos fényt áraszt, a melyet elképzelni is lehetetlen.

Hogy azonban a pálmák ne nőjenek az égig, arról alaposan gondoskodik a santa-luciai vendéglős. Chileben ugyanis hihetetlenül rosszul főznek. Hogy ilyen példátlanul rossz a konyhájuk, annak az az oka, hogy a chileiek önmaguk végeznek, azaz hogy bennszülöttek, helyesebben: benszülött nők által végeztetnek mindent.

Braziliában, Uruguayban és Argentinában a házi teendőket a bevándorlók végzik el; Chileben a bevándorlóra nem bíznak semmit; különösen nem a házkörüli teendőket. A bennszülött férfiakra éppenséggel semmit sem bíznak. A bennszülött férfiak ugyanis, a Rosok, a chileiek szerint a megbízhatóságnak még a legalsó fokán sem állanak és nem is bíznak reájuk semmit. Rosok nem lehetnek sem

CHILEI ELŐKELŐ FÖLDBIRTOKOS.

szolgák, sem inasok, sem napszámosok. Dolgozni lusták, a lopásban pedig állítólag olyan mesterek, hogy „kilopják az embernek a szemét a fejéből". Hiszen láttuk Concepcionban meg Valdiviában, hogy a lóvasúti kalauzok is kivétel nélkül nők.

Monte-Videoban és Buenos-Ayresben jellemző az utczai életre, hogy minduntalan szép, sőt gyönyörű szép asszonyokkal találkozunk; a mulatóhelyeken, a színházakban, meg a sétatereken valósággal elbájolják az embert, a miben a délamerikai spanyol nők önkén-

telenül, néha kissé tudatos szándékossággal is, nagy mesterek. Santiago e tekintetben eltér a keleti testvérvárosoktól. Mintha hazug és mesterkélt pruderia ülne a társadalom szokásain és törvényein, annyira affektált túlerkölcsösség nyilatkozik meg a társadalmi életükben. Santiagoban például nem illik szépnek lenni, sem elegánsnak, sem elevennek. Nem szabad vidámnak látszani, a színházakban nem szabad mulatni és nem szabad kaczérkodni vagy flirtelni. Az egyedüli hely, a mely a santiagoi társaságbeli nőhöz illő, a hol csoportosan szabad megjelenniök, az a templom. (Megjegyzendő, hogy Chileben évtizedeken át — a jezsuiták voltak az urak.) Hogy mintegy kárpótolják a szépnemet azért, mert a nyilvánosságban nem szerepelhetnek, azaz, hogy sem jótékonysági bazárokat nem rendezhetnek, sem élőképeken nem bámultathatják magukat, jouron, jégpályán, vagy tengeri fürdőben magukat nem mutathatják, stb.; kárpótlásul a templomlátogatásnak egészen különös nemét kultiválják, úgy a fővárosban, mint végig a Csendes-oceán partján. A templomjárás úgyszólván kötelező a nőkre, valamint kötelező az az öltözet is, a melyben ezt a kötelességet teljesítik. A santiagoi nő ugyanis a templomba csak tetőtől-talpig feketébe öltözve mehet és megyen; kezében picziny kis térdeplőszőnyeggel. Ebből áll az egész fölszerelés. Most el lehet képzelni, hogy az évtizedes hagyományos szokás folytán minő tökélyre fejlődött az a kaczér magatartás, az a bájos eleganczia, a melyet a santiagoi asszonyok ezzel a két különben igen igénytelen tárgygyal — fekete ruhában, térdeplő-szőnyeggel — kifejteni képesek. Az egy darabból álló fekete szövet beborít mindent: a fejet, a nyakat, a mellet és a vállakat, a nélkül, hogy egyetlen ránczot vetne. Az arczból nem látszik egyéb, mint a szemöldöktől az állig terjedő rész. Az egyetlen kimagasló rész hátul van a tarkón, a hol a különben is magas kontyba magas fésű van betűzve, a mi által a különben is graczióz kis termetű nő még karcsúbbnak, nyulánkabbnak és magasabbnak látszik. A járásuk könnyed, graczióz; röviden: bájos. Ez az igénytelennek és szemérmetesnek látszó ruházat kaczérabb azonban és kihívóbb, mint bármely párisi toilette,

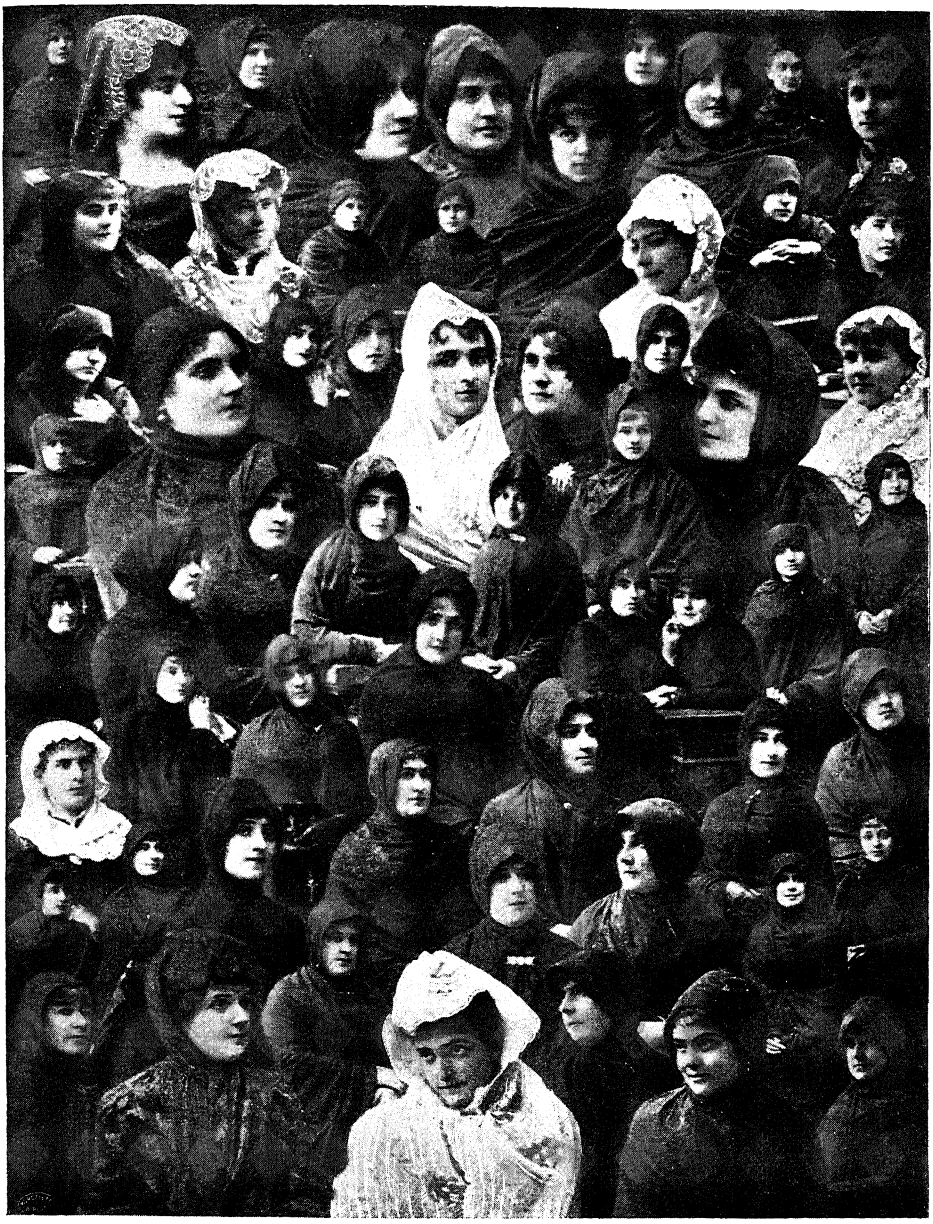

SANTIAGO. NŐI TYPUSOK.

ha akármennyi raffinériával van is ez utóbbi megalkotva. Nem az vonzó rajta, a mit az ember lát, hanem a mit sejtet és gyaníttat. A nő veleszületett kaczérsága és bájossága talán még a fegyenczruhának is formát, csint meg új ingert tudna adni.

Még egy kárpótlásuk van a nőknek azért, hogy a nyilvánosságban nem szerepelhetnek, egy szintén speciális chilei találmány; tudniillik a fényképen való kiállítás. Minden üzletben csoport-fényképeket lehet vásárolni, a melyen a santiagoi szép asszonyok csoportosan láthatók együtt. Nagyon valószínű, sőt egészen bizonyos, hogy nem ilyen szép egyetértésben ültek a fényképész gépe előtt, de a képen a legszebb harmóniában csoportosulnak és nehány centavoért bárkinek rendelkezésére állanak (a képek). A képeken néha ötven-hatvan nő is van együtt, néha azonban csak öt-hat, vagy csak kettő-három, a fényképész szeszélye és izlése szerint. Már most el lehet képzelni, hogy milyen tág tere nyílik itt a fényképészeknek, meg egynémely megrendelőnek az alakok csoportosításában. Mennyi czélzatosság és mennyi bosszantás, mennyi pikantéria és mennyi kellemetlenség hozható így létre, a midőn a legkülönbözőbb osztályú, jellemű, hírű és állású asszonyok ilyen békés harmóniában állíthatók egymás mellé, tekintet nélkül az egymáshoz való viszonyra.

*

Santiagoi tartózkodásunk harmadik napjának estéjén sürgöny várt reánk — itauribeli utasokra — a melyben az Itauri kapitánya közölte velünk, hogy Hamburgból kapott rendelet folytán nem folytatja az útját tovább észak felé, hanem visszatér Európába; az utasokat meg az árút a „Lacha“ veszi át, a mely hajó velünk csaknem egyidejűleg érkezett be Valparaisoba észak felől jövő útjáról. (A Lacha — egy chilei angol társaság hajója — holnapután indul, tehát siessünk, ha még Valparaisoban akarjuk találni.

Természetes, hogy másnap reggel az első vonattal elhagytuk Santiagot és siettünk vissza Valparaisoba. A vonat minden kocsija

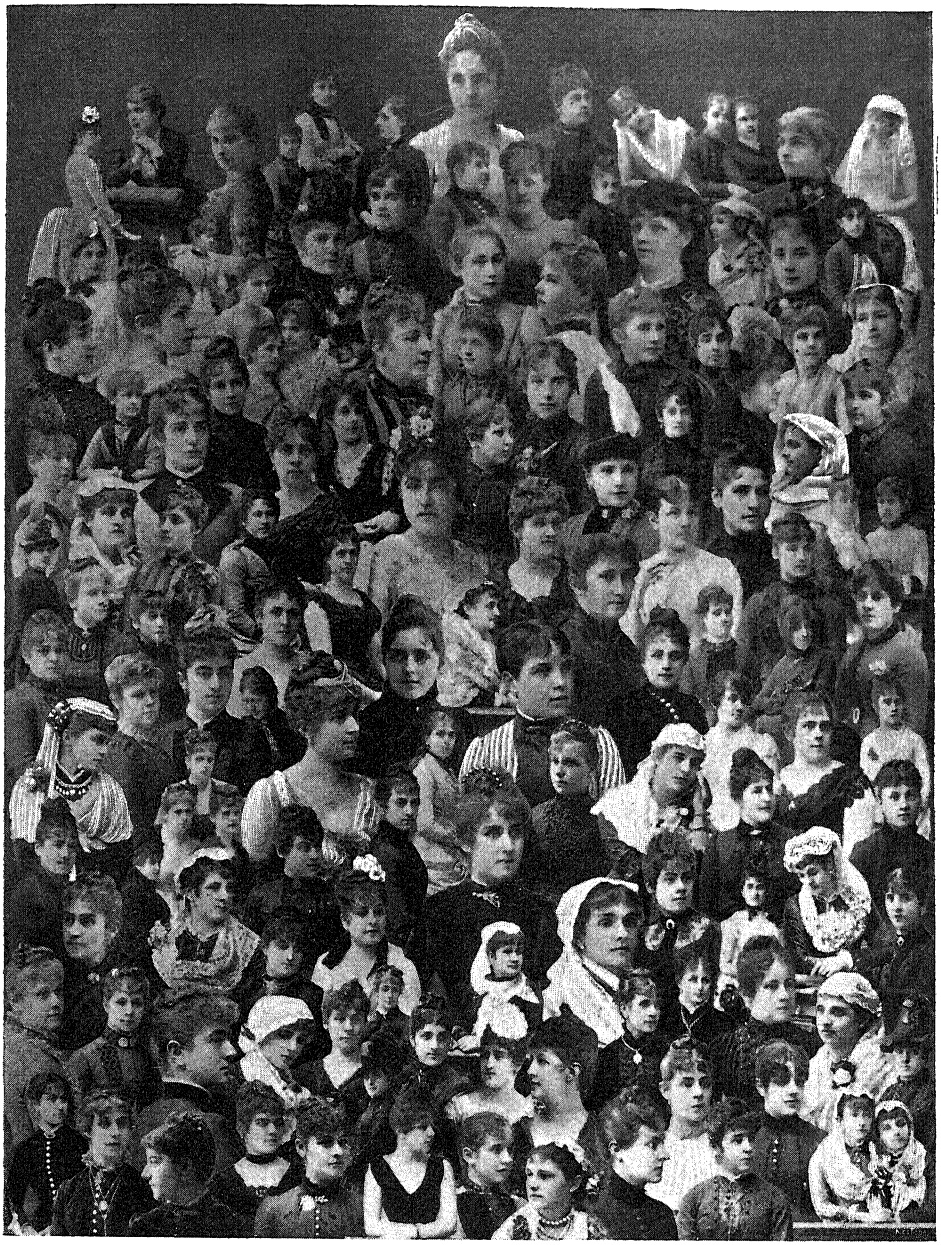

SANTIAGO. KÖZSZEMLÉRE KITETT FÉNYKÉPCSOPORT.

tömve volt utasokkal, köztük feltűnően számos nő, a kiknek szokatlanul izgalmas beszédjén és cselekvésén meglátszott, hogy valami különös nagy dolog történhetett. Hogyne. Párisba készültek! Miután még lesz szerencsénk a társasághoz, később foglalkozunk velük.

A most már másodszor megtett út talán még elragadóbbnak tetszett, mint első ízben, miután most inkább törődhettünk a részletekkel is. Jobbra — még mindig megszakíttatlan hosszú lánczot

CHILE. TENGERÉSZETI GYALOGSÁG.

alkotnak a kopár havasok, olyan meredek fallal, hogy a kocsiból kinézve, lehetetlen megpillantani a tetejüket. Tiltil állomás után ismét szédületes mély katlan tárult fel; az óriási sziklatömbök olyan szana-széjjel feküsznek benne, mintha gygasok játszottak volna velük koczkát és azután ott hagyták volna. Mintegy öt-hat rengeteg hosszú alagút után a vonat hirtelen megáll egy gyönyörű szép völgy szélén, Llay-Llay állomásnál. Ez a keresztező állomás egyrészt Valparaiso és Santiago között, másrészt a Los-Andesből jövő transandikus vonattal, a hol két vonat találkozik és mintegy fél óráig időzik. Éppen elég idő arra, valamit reggelizni. Az enni-innivalót bennszülöttek árulják, miután étterem nincs, ámbár

nagy a forgalom. Innen kezdve száguldva rohan le a vonat a tenger felé, alig töltve egy-két perczet a közbeeső Los-Végas, Quillota, Penna-Blanca, El-Salto állomásokon. Ezúttal csak egy napot töltöttünk Valparaisoban — a zajos és lármás város éppenséggel nem képes másodszor is lekötni az utas figyelmét, — hanem egyenesen bevonultunk új lakásunkba, a Lachara.

TIZENÖTÖDIK FEJEZET.

VALPARAISOTÓL IQUIQUEIG.

Korán reggel 6 órakor a Lacha felszedte horgonyait és Braziliára emlékeztető túlzott óvatossággal kivonult a kikötőben horgonyzó számos gőzös és vitorlások tömkelegéből. A Lachaval igen rossz cserét csináltunk a szép és elegáns Itauri helyett. A Lacha egészen más szerkezetű és berendezésű volt, azonkívül jelentékenyen kisebb, mint az Itauri; a személyzeten pedig meglátszott, hogy az Itauri árújának átköltözése, meg a nem remélt temérdek utas elhelyezése a legnagyobb mértékben izgatta és nagy zavarba hozta. Kajüttök dolgában is igen rosszul állott az ügy; az eddigi kis kajüttnek, a mely a legszerényebb kívánalmak mellett is szűk volt lakásnak, megvolt az az előnye, hogy nem kellett azt idegennel megosztani. A Lachan azonban egy ugyanakkora szobácskában kettesével kellett meghúzódnunk, miután a Santiagoból átjött chilei urak és hölgyek sokkal számosabban rohanták meg a hajót, mint a mennyit rendszeresen befogadhatott. A kirándulásnak megvolt a maga története és nem volt előkészületlen. A Lacha kapitányát azonban az „invázió" teljesen előkészületlen találta. A hajón lévő legtöbb utas — túlnyomólag a chilei legelőkelőbb társaságból — a mint már említettük, nagyszabású kirándulást tervezett Párisba és a Valparaisotól Panamáig terjedő utat az erre az időre várt Itaurin szándékoztak megtenni. Hogy miképen kerültek azonban a Lachara, azt már tudjuk.

A hajóközlekedés a két kikötő között nagyon élénk. Csaknem naponként indul hajó Valparaisoból, részben a „Compania de Navigacion por vapor en el Pacifico" angol társaság hajóiból, részben pedig a „Compania Sud Americana de vapor" chilei társaság részéről.

Eltekintve attól, hogy az angol társaság hajói lassúbb járatúak, más különbség nincs és a hajók minden tekintetben egyformák, a menynyiben mind a két társaságnak a hajóit angol kapitányok vezetik és mindkét társaság hajóin bennszülöttekből áll a legénység. Hasonlatosság már több van közöttük; így például mindenek előtt méregdrágák; Valparaisotól Mollendoig, alig ezer tmfdnyi hosszú útért, az első osztályú hajójegy ára 175 peso, azaz mintegy 400 korona, holott más társaságoknál, más vidéken, mint például Londonból Buenos-Ayresig, 6000 mértföldnél hosszabb útért német vagy angol hajón a jegy ára csak valamivel több.

A hajók építése és berendezése is lényegesen eltér a hajók szokott berendezésétől. Az építésüknél ugyanis a hajótársaságok tekintettel vannak arra a körülményre, hogy azon az úton, a melyen ezek a hajók közlekednek, a Csendes-oceán, tényleg csendes, a minthogy Valparaiso és Panama között még a kisebb szabású vihar is a ritkaságok közé tartozik. Ennélfogva a hajók valósággal folyami hajók módjára vannak építve, igen lapos fenékkel és igen magas oldalakkal; tehát aránylag kis hajón temérdek árút tudnak elhelyezni. A kajüttök nem a hajó testébe vannak beépítve, hanem a fedélzeten vannak, mert a hajó üre kell a temérdek árúnak. Az ilyenforma berendezés nagyon kellemes lenne az utasoknak, a mennyiben sokkal kellemesebb a hajó fedélzetén lakni, mint mélyen lenn a hajóürben. Csakhogy a dolog nem ilyen egészen egyszerű. A fedélzet alatt ugyanis, a hol az utasok vannak elhelyezve, következik egy második fedélzet; ezen pedig árúképen — élő állatok vannak beraktározva. Az állatok feletti emelet hosszú oválalakú, a mely körülfut a hajó egész fedélzetén és ezen oválon vannak a kajüttök elhelyezve. A kajüttök mind a tenger felé nyílnak egy széles erkélyre; a hátsó falaik pedig együtt kisebb ovált alkotnak, a melyben a közös termek vannak elhelyezve: a szalon, az étterem, a dohányzó stb.

Hajórajövetelkor meglepő látványt nyujtott a Lacha. Először is meglepett a teljesen szokatlan, kolosszális magassága; másodszor meglepett az első emeleten az egész hajópárkányt körülfutó, saját-

ságos díszítés; tudniillik a nyílásokon kidugott temérdek ökör-, ló-, bornyú-, bárány- és disznófej. A fölöttük lévő második emeletet pedig még furcsább díszítés futotta körül. Hogy ez a második emeleti díszítés miből állt, azt így a mélységből, a csónakból, nem lehetett megítélni. Ez a meglepetés későbbre volt fentartva, a mikor ugyanis feljutottunk a kajütteinkhez. Tudniillik, ha az ember a meredek hajólépcsőn feljut a legfelsőbb emeletre, a hol a kabinok vannak, akkor megoldódik a rejtély. A guirland ugyanis répából, tökből, hagymakoszorúkból, fejes-salátából, meg dinnyéből állott. Ezt a temérdek zöldséget és főzeléket, a melyet a valparaisoi hajók az északibb városokba szállítanak, a kabinokat körülfutó erkélyekre rakják, még pedig olyan óriási tömegekben és olyan kevés tekintettel a 175 peso-corrientet fizető utasra, hogy a kabinok bejárata előtti erkélyen alig marad egy-két lépésnyi szabad hely. Már a „földszinten", a hol a holt árú rakodóhelye van, kellemetlenül átható szag üti meg az ember orrát és minél magasabb régiókba jut, emeletről-emeletre, annál kellemetlenebb, annál penetránsabb ez a nyomasztó, fojtó illat. A temérdek élő jószág, szarvasmarha, disznó, ló, juh, azonkívül, hogy „kiki" a saját hangján bőgve, bégetve, röfögve és nyerítve ad magáról életjelt, megteszi ezt a kipárolgásával is. Az állatok felett, a legfelső fedélzet hátulsó részén van a harmadosztályú utazóközönség, a bennszülöttek csoportja elhelyezve, a kik hangos lármával, meg itt-ott egy kis parázs-verekedéssel formálnak just a szűkre szabott helyükhöz. Hogy az első osztályú utas a kajüttjéhez jusson, ezen a csoporton végig kell mennie, de itt újabb, és cseppet sem kellemesebb illat üti meg az orrát. A chilei köznépnek ugyanis egészen sajátszerű szaga van; hogy milyen, azt nem lehet egészen híven leírni. Csak két momentum marad meg belőle az emlékezetben; a szennyes, izzadt fehérnemű szaga, meg a bőven fogyasztott fokhagyma. Mikor aztán az ember átvergődik ezen a csoporton és örvend, hogy most már felér a tiszta nyilt levegőre, akkor egészen váratlanul, de annál kellemetlenebbül üti meg az orrát az óriási mennyiségben fölhalmozott zöldség és főzelék dohos és fülledt párája.

A míg a hajó állott, olyan volt a levegő, mintha meg lett volna dermedve körülöttünk; egy szellőcske nem volt érezhető és a különböző eredetű meg összetételű szag, mint szilárd, tömör anyag vette körül a hajót. A mikor aztán megindult, némileg javult a tűrhetetlen állapot. A hajó menete által előidézett légáramlat elég volt, hogy a kellemetlen szagot elhajtsa a környezetünkből. A különböző állati hangok is szüneteltek addig, a míg a hajó mozgásban volt. A mint azonban valamelyik kikötőbe érkeztünk, rögtön beállott az induláskor tapasztalt állapot. A szagok ismét falat képeztek a hajó körül; a világért nem fújt volna egy parányi szél, az állatok ismét elkezdtek bőgni, röfögni, meg gágogni; az árút kiemelő daruk láncza pedig fülsértően csörgött és nyikorgott.

Az a temérdek élő állat és főzelék az északon fekvő délamerikai városoknak van szánva, a melyeket Közép-Chile — Dél-Amerika nyugati partjának jóformán az egyetlen termőhelye — lát el élelmi szerekkel. Serena, Coquimbo, Antafogasta, Iquique, stb. e nélkül egy napig sem létezhetnének. Ha az élelmiszállító hajók valamilyen okból néhány napra megszüntetnék a szállítást, ezek a városok valóságos katasztrófa elé jutnának. Ott tudniillik nem terem semmi, eltenni pedig ebben a forróságban a könnyen rothadó élelmi szereket, egyetlen napra sem lehet. Ezért van, hogy olyan sűrűn járnak a hajók ezen a vidéken, nem pedig a gyér számú utasok kedvéért.

Azokon az élelmiszereken kívül, a melyek a hajó fedélzetén voltak elhelyezve, óriási tömeg más minőségű tápszer volt a hajó mélyében, a raktárakban. A Lacha ugyanis mintegy 300 munkást vitt magával a Cordillerák bányáiba; ezek annyi élelmiszert vittek magukkal, a mennyivel rendeltetési helyükön, a hol a legparányibb ennivalót sem kaphatják, hónapokig kijutnak. A lisztes-zsákok, a szárított hús és száraz bab, lencse, borsó, hagyma stb. egész hegyeket alkottak és néhány száz hordóban vittek eczetet, bort, pálinkát.

Szerencsénkre nemsokára fogyni kezdett a kabinokat körülvevő zöldségfal meg az alattunk levő állatsereglet. A közbeeső állomásokon garmadával vitték a csónakok a partra a zöldséget, meg a

főzeléket. De csak Antafogastában szabadultunk meg az utolsó zsák burgonyától, meg az utolsó röfögő útitárstól.

Érdekes szórakozás volt a kikötőkben a kirakodás művelete. Megjegyzendő, hogy Chilenek — valamint Perunak és Aequadornak is — tulajdonképeni kikötője egy sincs, csak öblei vannak és ha a Csendes-oceán ezeken a partokon nem lenne olyan nagyon csendes, akkor a hajóközlekedés vajmi nehéz dolog lenne. Másrészt azonban az is megjegyzendő, hogy ámbár csendes is az oceán, azért folyton mozog és lélegzik, sőt néha nagyokat nyög és sóhajt. Mert míg Délamerika keleti partján, főképen Brazilia északi részén az Atlanti-oceán teljes szélcsendnél olyan sima, mint a tükör, addig a nyugoti parton az oceán sohasem olyan feltétlen sima és nyugodt. Itt nagyokat lélegzik az oceán és minden lélegzetvétele egy-egy hatalmas széles és hosszú hullám. A horgony előtt álló hajók és a parttal közlekedő kirakodó bárkák pedig nagyon megérzik ezt. Úgy azt a hullámot, a melyik az oceán felől zúgva megy a partnak, valamint azt is, a mely a sziklás meredek partról visszaverődik. Ennélfogva ebben a kettős parti hullámzásban a következő helyzet áll be: a hajó ide-oda himbálódzik az egyik irányban, a jószágot vagy bármely más terhet felvenni szándékozó bárka pedig a másik irányban himbálódzik, csakhogy ez utóbbi sokkal nagyobb mértékben. E két különböző irányú és fokú himbálódzás közepette kell átszállítani az élő árút. Délamerika kivételével minden más kikötőben az élő állatok behajózása úgy történik, hogy széles övet kötnek az állat hasa alá és nagy óvatossággal darukon kiemelik a csónakból vagy lebocsátják abba. Itt ellenben a felhúzás vagy lebocsátás olyanformán történik, hogy egy kötelet kötnek az ökör szarvaira, egyet lódítanak a darukon és a következő pillanatban az állat már künn lóg 12—15 m. magasan a víz színe fölött. A szegény állat megnyult nyakkal keservesen bőg, ijedt szemeivel merően és bután néz maga körül és hatalmasan rug-kapál a lábaival, a midőn aztán egyszerre szilárd talajt érez a lábai alatt, éppen akkor, a mikor a legkevésbbé volt erre elkészülve. Ha a lebocsátás simán folyt le

és a bárka a kellő helyen állott a hajó falához közel, ez a művelet csak akkor ilyen egyszerű. A legtöbbször azonban a fennebb említett lassú hullámzás következtében a bárka éppen abban a pillanatban sülyed nehány métert, vagy távolodik a hajó mellől, a mikor az ökör éppen sülyedőben van. Az esést többé feltartóztatni nem lehet és a szegény állat a helyett, hogy a csónak fenekére esnék, néhány méternyire a víz alá merül és az egész eljárást ismételni kell. Daczára a kissé tragikus színezetnek, az ember nem állja meg nevetés nélkül ezt az egész eljárást. Nevetnek rajta a fedélzeten és röhög lenn a bárka legénysége, többnyire félvad indiánusok, a kik úgy a mint vannak, félmeztelenül ugrálnak a vízbe a lebukott ökör, vagy tehén után. A fedélzeten maradt állatok pedig megriasztva a zajtól, a röhögéstől meg a lánczcsörgéstől, megvadulva rángatják a köteleket, kirúgnak, a körülöttük álló szolgák pedig vagy káromkodnak, vagy röhögnek. Vagy pedig képzeljük el a következő látványt: a disznókat egyenkint lebocsátani a csónakba igen sok időbe kerülne, az eljárást tehát oly módon egyszerűsítik, hogy öt vagy hat disznót összekötöznek egy-egy lábuknál fogva és így egyszerre, mint egy lazán kötött rózsabokrétát húzzák fel a darukra és bocsátják fejjel előre a víz fölé. A széles hátú és vékonylábú eleven köteg hihetetlen visítással és rugdalózással reagál a barbár eljárásra; minél jobban rugdalóznak és minél hangosabban visítanak, annál nagyobb röhögést idéznek elő a hajó közönségénél.

De a nemezis utóléri a nevetőket is. Tudniillik akárhányszor megtörténik, hogy mikor az állatok kirakása után az utasok kiszállítására kerül a sor, a hajólépcsőt a hullámzás következtében nem lehet lebocsátani és az utasoknak is a hónuk alá kötött kötéllel kell a csónakba ugrani, vagy a darukon leszállíttatni. A nők számára külön hordszékeket alkalmaznak ugyan, de azért a hordszéken lebocsátott nők is akárhányszor kapnak önkéntelen tengeri fürdőt. Ezzel azonban a partraszállás ügye még nincs befejezve. Mert bármilyen nehéz néha a hajóra vagy a csónakba szállani, egyes kikötőkben sokkal nehezebb a parthoz jutni és belőle kiszállani.

Csak emlékezzünk vissza Amarasonra, vagy Santa-Luizra Brazilia partján; ott ezt megjósolták, és íme a jóslat mennyire beteljesedett.

*

Az északnak tartó Lacha egészen közel a partokhoz folytatja útját, a mely sivár, puszta vidék mellett vezet. A Valparaisotól délre eső partrész sem volt valami barátságos; ott is barnássárga, kopár és kiaszott sziklafalak húzódnak végig az oceán partján, de azért ilyen sivár még sem volt a vidék. Itt azonban az utunk mentén olyan meredek kopár sziklák, olyan kolosszális hegytömegek merednek az ég felé, hogy az ember el sem képzelheti, hogy még ezek mögött is lehet élet. Ez a fal Aconcagua tartományát egész hosszában elválasztja a tengerparttól, a minthogy a Cordillerák túlfelől is egészen elzárják a szárazföldtől. Ámbár egészen a part közelében jártunk, azért emberi lakásnak vagy életnek nyomát sem láttuk. Pedig van élet ezek közt a kopár sziklák között is. Chile fölött ugyanis a Cordillerák két ágra szakadnak és párhuzamosan futnak egymás mellett mintegy 30 km. távolságban egymástól. A partmenti hegyek az úgynevezett Cordilleras de la Costa, a szárazföld felé eső pedig, a mely határos a szomszéd Argentinával, a Cordilleras de los Andes, a melynek egyik legmagasabb csúcsa a már fennebb többször említett Aconcagua.

Éppen e két rendkívül magas és meredek hegylánczok között, az általuk bezárt völgyben, jól művelt termőföldek vannak és Chilenek legszebb gyümölcse, szőllője meg zöldsége ebből a völgytartományból kerül ki. Minthogy azonban a lakosok ezeken a hegyóriásokon keresztül nem juthatnak ki a tengerpartra, a két hegyláncz között fekvő hosszú völgyön végig kell menniök Valparaisoig meg Santiagoig és ezen a rengeteg kerülő úton hozzák ki a terményeiket a külvilágra. A szőllő, füge, mazsola olyan kitűnő minőségben terem a völgyben, hogy egész Délamerikában az a legkedvesebb gyümölcs, a mi az acontaguai völgyből kerül ki.

Estére a coquimboi tartomány partjához értünk, a hol éjféltájt

horgonyt is vetettünk abban az öbölben, a mely Serenaval, a tartomány fővárosával szemben, egy óriási sziklahasadékban fekszik. Coquimbo szintén körülbelül az éléstára Chilenek, mert úgy mint az aconcaguai tartomány, szintén gazdag gyümölcstermő vidék, sőt — majdnem hihetetlen — némely völgyében a buza is megterem.

Az öbölben horgonyzó hajón tölteni el az éjszakát egyszerűen lehetetlen volt. A gőzdaru láncza egy pillanatra sem szűnt meg zakatolni; az állatok kihajózásával járó bőgés, röfögés és gágogás, továbbá a legénység brutális lármája elviselhetetlen volt. Néhányan rászántuk magunkat egy éjféli kirándulásra az öböl túlsó oldalán fekvő Serenaba, miután ebben a pokoli lármában valószínűleg úgy is álmatlanul töltöttük volna az éjszakát. A Serenába átfutó kis viczinális mintegy félórai fütyülés meg zakatolás után érkezik be a városba, a mely már mély álomba merült. De azért nem volt érdektelen látvány: egy csendes-oceánparti, vidéki spanyol városka a Cordillerák tövében, holdvilágnál.

A kikötővel szemben, közel a parthoz, kisebb-nagyobb szigetek, helyenként csak magányos, fekete sziklák emelkednek ki a vízből, a tengerbe mélyen benyúló előfok körül. Némelyiknek olyan lapos a teteje, mintha levágták volna és egy szürkés lepedék látszik rajta. Ez a fehérség nem hó, hanem guano.

Évtizedekkel ezelőtt milliókat jövedelmeztek ezek a sziklák a rajtuk levő guanóval; de ma már jóformán semmit sem érnek. Egyrészt, mert kevés rajtuk a guano, másrészt pedig, a mi még van, az már rossz és értéktelen. Némely sziklán még ma is több méter magasan áll a guano, de nem hordják le. A közelben felfedezett óriási salétromtelepek, ugyancsak a Csendes-oceán partján, a melyekből a salétrom nyerése sokkal könnyebb, kiadósabb és kevésbbé költséges, teljesen értéktelenné tette az egykor olyan drága guanot.

Ha az ember látja ezeket a száz meg száz mértföldnyi hosszúságban elterülő sziklás partokat meg a szomszédos apróbb szigeteket és szirteket, a melyek mind sok méter magasságban el voltak lepve a guanoval, akkor elképzelheti, hogy micsoda hihe-

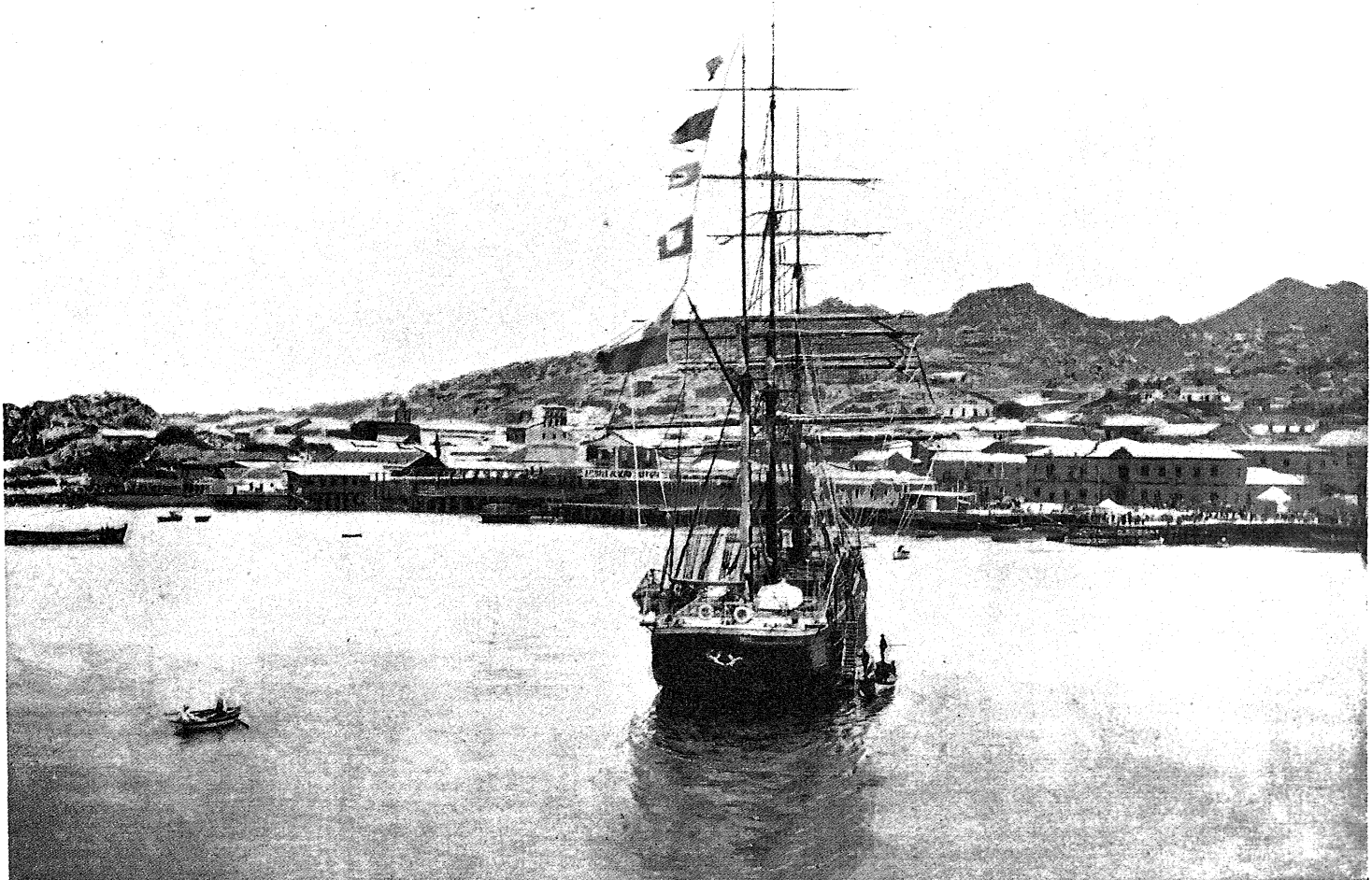

COQUIMBO LÁTKÉPE.

tetlen tömege a szárnyas lényeknek kellett ahhoz, hogy ezeket a hegyekre rakott „hulladékhegyeket“ létrehozzák. Tévedés lenne azonban azt hinni, hogy a guano csak a madár ürülékéből rakódott le; a guano nem egyéb, mint a túlzsúfolt madárvilágnak évszázadokon át meggyűlt temetője. Az elhalt madárgeneráczió itt pusztult el, ezeken a sziklákon; a szemétjük között elporlott a csontváz, a mely ebben a teljesen száraz levegőben nem rothadt, hanem csak szétmállott, szétporlódott. Az újabb generáczió szintén itt rakta le a tojásait és a belőlük keletkezett új ivadék itt élt, itt emésztett és itt halt meg. Ez aztán újabb réteg csontvázat alkotott, a melyet befedett a rájuk következő madárgeneráczió hulladéka. Így ment ez évről-évre századokon keresztül, a míg végre létrejöttek ezek a valóságos hegyek. (Mint akár a korallok Ausztrália keleti partjai körül, a melyekkel még lesz alkalmunk bővebben megismerkedni.)

A vastag guano-telepek belseje, a mely helyenként csaknem olyan kemény, mint a kő, számos érdekes lelettel gazdagította a palaeontologusok gyűjteményét. Az évszázadokon keresztül egymásra rakódott guanoban talált épségben maradt madárcsontvázakból a tudósok következtetni tudnak arra a metamorfozisra, a melyen a madárvilág máig jutott. Ki tudja, nem feküsznek-e itt a plesiosaurus meg az ichthyosaurus csontvázai? Ha nem kínai kulik, hanem — tudományosan képzett archaeologusok vágták volna csákánynyal a madárganéjt, ma talán ezt biztosan tudnók. Így azonban ez nincs felderítve; a kínai kulik meg a félvad bennszülött indiánusok munka közben csak arra törekedtek, hogy minél hamarább rakják tele az alant váró csónakot vagy hordót. Hogy mit zúznak össze a csákánynyal: plesiosaurust-e vagy ichthyosaurust, azzal bizony — magától értetődik — nem sokat törődtek. Tudvalevő dolog, hogy kulik meg indiánusok átlag nem sokat törődnek a palaeontologiával. A munkaadó gazda pedig örvendett, ha a csákánynyal minél ritkábban zúzták be egymásnak a fejét. A guano-munkánál kifejlődő ammoniakszag borzasztóan erős; a mint egy új réteget vágnak fel, olyan rettenetesen száll fel a fojtó, émelyítő bűz, hogy a legedzettebb munkásokat is néha az ájulás környékezi.

Tegyünk egy kis Eau de Cologne-os vattát az orrunkba és álljunk meg egy keveset ezeknél a guano-bányáknál és vessünk egy pillantást arra a sajátszerű életre, a mely itt még most is folyik, ámbár a jelenlegi már csak halvány képe annak, a mi abban az időben folyt, a mikor még a guano óriási mennyiségben volt bányászható és az antafogastai meg az iquiquei salétromföldek vagy nem voltak még fölfedezve, vagy nem kezdték még meg a kiaknázásukat. Abban az időben még csaknem kizárólag kínai kulikat alkalmaztak erre a szörnyűséges munkára, miután nemcsak hogy európaiak, illetőleg az ideszakadt európai csőcselék, de még a bennszülött chileiek és indiánusok sem vállalkoztak hosszabb időre a bányákba.

Egy hajóskapitány, Mr. Webb, a kivel egy válságos alkalommal ismerkedtem meg Kína belsejében, a Yangcekiang partján, a mely alkalommal Mr. Webb valóságos életmentőképen lépett fel és kimentett a kínai csőcselék körmei közül, bőségesen felvilágosított arról a sajátságos életről, a melyet ezek a guano-kulik folytatnak. Mr. Webb tudniillik hosszú éveken át avval foglalkozott, hogy ilyen munkásokat szállított Kínából a délamerikai partokra, főképen Chilebe, Peruba és a szomszédos szigetekre.

Az olcsóbb szállítás szempontjából a kulikat vitorlás hajón szállította. Az a rengeteg út, a mely a kiindulási ponttól, akárhányszor a Yangcekiang magasabban fekvő városaiból, például Icsangból, Hankauból, Vucsangból vagy Vuhuból a rendeltetési helyig tartott, például a Chincha-szigetekre vagy Iquiquébe, átlag 95—100 napot vett igénybe. Képzelhető, hogy egy akkora út végig a Csendes-oceánon nem történhetett meg minden viszontagság nélkül. Eltekintve a nehéz viharoktól, a melyek főképen a Csendes-oceán keleti felében dühöngtek, közel a kínai és japáni partokhoz — a mint láttuk, a Csendes-oceán nyugati felében a vihar nagyon ritka — megtörtént akárhányszor, hogy a t. cz. utazó közönség, tudniillik a nehány száz főnyi kuli fellázadt, vagy hogy halálesetek fordultak elő, a mely alkalommal a temetés, azaz a holttest vízbe dobása, mindannyiszor a legizgalmasabb jeleneteket idézte

elő. (Hogy miért, azt elmondjuk majd akkor, ha Kínában leszünk és a kínaiakról lesz szó. Most csak maradjunk meg a guanonál.)

Tehát, mondjuk, hogy mintegy száz napi vitorlázás után a hajó megérkezett a kulikkal Iquiquébe vagy a Chincha-szigetekre. A kulik között óriási az izgalom; készülnek a vásárra, a melyben az árú az ő személyük. Felveszik a jobbik ruhájukat, leberetválják a tarkójukat, kisimítják a czopfjukat és felöltik a barátságos arczukat: várják a vevőket. A kulikat ugyanis egy vállalkozó hozatja, a ki árúba bocsájtja, helyesebben bérbe adja őket a legszigorúbban megszabott árak szerint. A kuli-börzén az árkiszabásban mérvadó az egyes egyén testi ereje, illetőleg egyrészt a kora meg a külseje, másrészt pedig függ a „felhajtott" árú mennyiségétől. Magától értetődik, hogy ha a felhajtás nagy, akkor a börze „lanyha"; ellenben egy-két hajótörés az oceánon vagy egy elharapódzott járvány a kulik közt, párosulva egy felfedezett újabb guano-teleppel, őrült „hausse"-t idéz elő az embervásáron.

Tehát: a vállalkozó megjelenik a hajón és vele jönnek a vevők, az alkuszok meg a szállítók. A kulik sorfalat képeznek és igyekeznek erősnek, izmosnak és egészségesnek látszani. (Száz napig az oceánon, állatoknál kíméletlenebb módon összezsúfolt helyzetben, dohos rizsen meg híg teán, valóban kicsit nehéz feladat.) A vásárnak egy-kettőre kell megtörténni, mert nagy a kereslet. A vevő végig megy a sorok között, megszemléli és megtapogatja az árút, kiválasztja a megfelelő „darabokat" és elfogadja a feltételeket, azaz megadja a vállalkozó által követelt árat. Legdrágábbak persze a nagy, erőteljes és izmos kulik; az ilyennek az ára 700 dollár darabonként és ezeket veszik meg leghamarabb. Minél kevesebb marad hátra, annál olcsóbbak, de azért a vásár végén egyetlenegy sem marad gazda nélkül; a legolcsóbbnak is 300 dollár az ára. A megvásárolt kulik rögtön és azonnal elhagyják a hajót és — követik a gazdájukat. Hogy a búcsú nem nagyon érzékeny, sem a hajótól, sem a kapitánytól, sem a társaktól, az képzelhető.

A kuli meg a munkaadó között olyanforma szerződés áll fenn, hogy a kuli bizonyos időre, rendesen nehány esztendőre köteles a

munkaadó által kijelölt munkát elvégezni, a mely munkáért neki ennyi meg ennyi fizetés jár. Ez a kikötött munkabér ugyan nevetségesen csekély, a mi fogalmunk szerint, a kuli szemében elég nagy arra, hogy erre a szörnyű munkára is vállalkozzon érette. Az ő hihetetlen csekély személyes szükségletei mellett ez az összeg nemcsak a lét fenntartásához elég, hanem arra is, hogy valóságos kis vagyont — már az ő fogalma szerinti vagyont — félretehessen.

A vállalkozó azonban mindenesetre a legjobb vásárt csinálja. Mondjuk, hogy 600 kulit hozatott s minden kulit átlag 500 dollárjával adott el, akkor ez 30,000 dollárt teszen ki; ha a szállítási költségeket, gazdagon számítva, 10,000 dollárra teszszük, a mely összeg igen bőségesen van számítva, a vállalkozó tiszta haszna akkor is 20,000 dollár. (Mindenesetre búsás haszon a vállalkozónak azért a fáradságért, hogy egyik vagy másik kapitánya száz meg százszor veszélyeztette az életét a Csendes-oceánon keresztül rozoga vitorlás hajón, 600 emberből álló csőcselék között.)

A mint az emberek megkapták illetékes gazdájukat, mindjárt munkába is állanak, a mely a legtöbb esetben guano vágásból áll. S ezzel megkezdődik az a borzasztó élet, a minőről otthon még a szegény kuli sem álmodott.

Röviden már ismertettük a guanot; hogy megérthessük a vele való foglalkozás nehézségét, egyetmást meg kell még említenünk, vagy ismételnünk.

Tudjuk, hogy a guano a tengeri madaraknak évszázadokon át meggyűlt exkrementje, a mely fogalom alá azonban az elkorhadt vagy elporlott madárcsontvázat is beleértjük. A szerint, a milyen idős a telep és mi a főtartalma, változik az értéke. A guanotelepek középső és alsó rétegében a madárhulladékon kívül fókák és más tengeri állatok maradványai — csontvázai — is találhatók; ez a kevésbbé hatékony és kevésbbé jó minőségű. Legértékesebb az a guano, a mely tisztán madárhulladékból áll, mert nitrogénben és phosphorsavban — a guano két leghatásosabb alkatrészében — ez a leggazdagabb. A Chincha-szigeteken talált guano ezekben a legtar-

talmasabb, a mely körülmény a szigetek fekvésének tulajdonítható. Ezen a vidéken ugyanis legritkább az eső, a guanoban lévő anyagot tehát az eső nem moshatja ki, hanem concentrált állapotban marad meg abban a szürkésfehérszínű törmelékeny porban, a melyből a guano áll. Másrészt kedvezők voltak a Chincha-szigetek a hatalmas guanotelepek lerakodására azért, mert körülöttük a tenger rendkívül dús volt halakban és a szaggatott oldalú sziklák repedéseiben és zúgjaiban milliárdszámra éltek a halakból élő vizimadarak.

Némely telepen 80 lábnyi magas rétegben feküdt a guano; ezek a nagy telepek olyan rettenetes bűzt terjesztettek maguk körül, hogy a munkások csak órákig tartó megszokás után tudtak rendesen lélegzeni. (Megjegyzendő, hogy a belehelt ammoniakos levegő az egészségre nem ártalmas.) Hogy micsoda hatalmas rétegek fordultak elő, kitünik abból, hogy ámbár már a XII-dik században használták trágyának a guanot és csak most, úgyszólván a mi napjainkban, fogytak ki belőle. Már az Inkakirályok idejében meg volt tiltva a tengerparti szirteken a közlekedés arra az időre, a meddig a költés ideje tartott. Európába Humboldt hozta először a guanot és ő volt az első, a ki a lényegét, értékét megmagyarázta és mikor az angolok 1840-ben a guanoval megtették az első nagyobb kisérletet, a mely fényes eredménynyel járt, hirtelen olyan „divatba" jött a guano „kultiválása", hogy százával hozták a hajók Európába.

Érdekes, hogy miképen történik a guanonak a hajóra való berakása. A hol kedvezők a sziklaparti viszonyok, azaz a hol a hajó a guanotelepet hordó szikla közvetlen közelében vethet horgonyt, ott a guanot egyszerűen vászontölcséreken bocsátják a hajó fedélzetére és innen belapátolják a hajó ürébe. A nem ilyen kedvező helyen azonban előbb apró csónakokba rakják és ezeken viszik a távolabb horgonyzó hajóra. Fajsúlyánál fogva nem szabad annyi guanot berakni a hajóürbe, hogy azt szinültig kitöltse, hanem csak annyit, hogy a hajó közepe felé álljon legmagasabban, az oldalai pedig lejtősek legyenek, mint például a háztető. A porállományú nehéz anyag ugyanis olyan szilárd tömeggé nyomódik össze önmagától, hogy a berakásnál megadott alakját a legnagyobb viharhul-

lámzásban sem változtatja meg.* A hajóürben való elhelyezést a bennszülött chileiek vagy peruiak végzik. Jóllehet ezek az emberek csepüt kötnek a szájuk elé, a míg a hajóürben dolgoznak, hogy minél kevesebbet nyeljenek a bűzös anyagból, még sem bírják ki egyhuzamban egy fél óránál tovább a pokoli munkát. Minden félórában fölváltatnak, hogy ugyanannyi ideig a fedélzeten tiszta levegőt szívjanak.

*

A Lacha kirakott egy csomó zöldséget meg nehány állatot, felszedte a horgonyát és folytattuk az utat.

Port-Huasco, a hová másnap értünk, valóságos kis oázis ebben a kősivatagban, a mely megszakítás nélkül huzódik az egész part hosszában. Főképen a híres és kitünő gyümölcse teszi oázissá, a mely itt a maga nemében talán páratlan. A hol tudniillik ezen a talajon a napsugarat egy parányi kis víz is támogatja, legyen az eső- vagy forrásvíz, ott a természet valóságos csodákat teremt a gyümölcstermelés terén. Egy nappal odaérkezésünk előtt a huascoi gyümölcs már felütötte a fejét. A társalgásnak a nagyobbik része a körül forgott és olyanformán beszéltek a huascoi szőllőről, mint a hogyan például a fővárosba felránduló vidékiek, útközben az operát tárgyalják, vagy Márkus Emiliát. Tele reménynyel és vágyakozással.

Említettem, hogy Valparaisoból az aristocratia színe-java szállott a Lachara, a kik közös kirándulást terveztek Párisba, talán a világkiállításra. A mikor beérkeztünk a kikötőbe, a hajó jóformán még horgonyt sem vetett, a mikor az arisztokratikus társaság éppenséggel nem aristocratikus magaviseletet tanusított. Az egész társaság — señorok, señorák és señoriták — ész nélkül rohantak neki a rozoga, ingadozó estacadanak, a molonak, a mely Port-Huascoban rengeteg hosszan nyúlik be a partról az oceánba. Az

* Hogy hogyan kell megrakni a teherhajókat az árúval, azaz, hogy milyen szabályok írják ezt elő a nemzetközi tengerjog szerint, erről bővebben akkor lesz szó, a midőn behatóan fogunk foglalkozni a teherhajókkal.

estacadon ugyanis hosszú sorban ültek a „gyümölcsárús señorák“ chileiül: kofák, gyönyörű illatos szőllőt, fügét, hamvas baraczkot meg narancsot kínálva az utasoknak. Azaz, dehogy is kínáltak! Kellett is azt kínálni. Mint a nyári hadgyakorlatok alatt az augusztusi hőségben kimerült bakasereg, éhes vad módjára veti magát az útszéli kútra, az éretlen szilvára vagy a kantinos szekerére, vagy bármire, a mi ehető vagy iható, úgy rohant ez a túlnyomóan válogatott elemekből álló csapat a kofák gyümölcsös kosaraira.

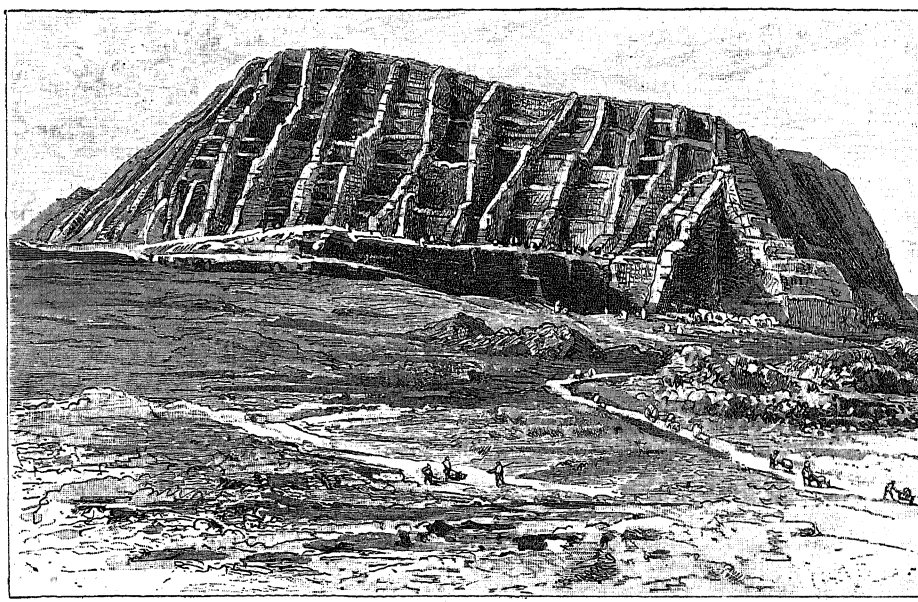

CHINCHA SZIGETE, A GUANO LEHORDÁSA UTÁN.

Valóságos dulakodás keletkezett körülöttük. Különösen a szőllő volt az, a mi körül a legádázabb harczok vívattak. De milyen szőllő volt az! Ha nem lenne egészen bizonyos, hogy Ábrahám ősapánk idejében a chilei partokon még nem jártak nomád zsidó törzsek, azt lehetne hinni, hogy a biblia nem a kanaáni szőllőt gondolja, hanem az — aconcaguait. Hihetetlen óriási fürtök voltak, két-három kgr. súlylyal. A színök sötétkék, leheletszerűen finom fehér hamvval bevonva; a szemek pedig akkorák voltak, mint egy jó nagy berzenczei szilva. Dél-Amerika gyümölcsei között a huascoi szőllő játsza a vezérszerepet, aszalt minőségben is. Santiagoban, vagy

Valdiviaban olyanformán ajándékoznak a nőknek egy ládika huascoi mazsolát, mint Budapesten a „kuglert“ vagy Párisban egy bonbonnièret Sirodintól.

Hogy a distinguált publikum, urak és nők egyaránt, ilyen kiméletlen lökdöséssel dulakodtak egy kosárka gyümölcs fölött, azon nem szabad megütközni. Ismerni kell mindenek előtt az oceáni utazást Dél-Amerika nyugati partján; a forróság meg a Cordillerákról lese-

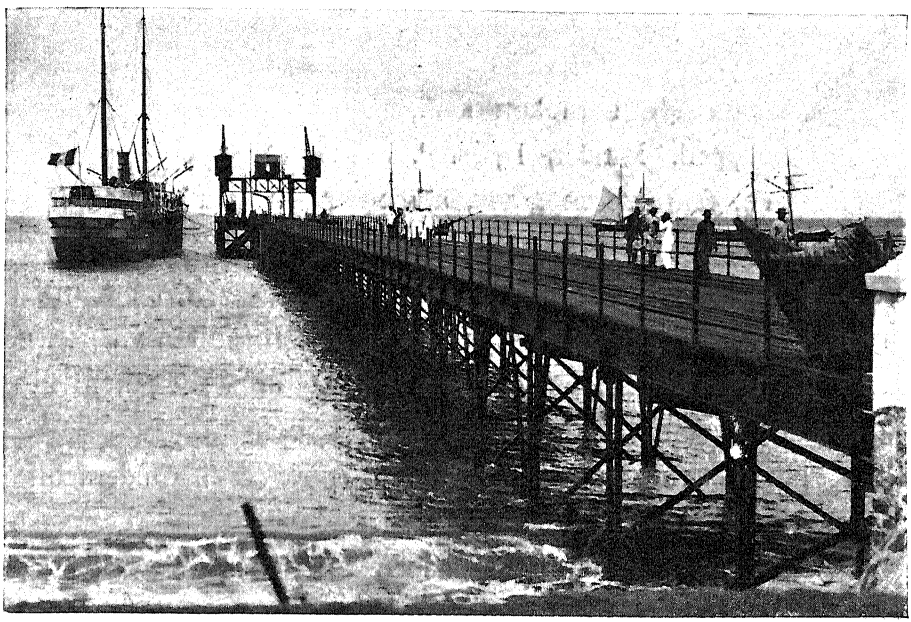

KISZÁLLÓHÍD PORT-HUASCONÁL.

pert és belehelt finom homok úgy kiszárítja az ember száját és torkát, hogy a nyelv odatapad a szájpadláshoz; ismerni kell továbbá a chilei hajók szigorúan hagyományos étrendjét és ismerni kell azt a sajátszerűen szabad társalgási és érintkezési modort, a mely ugyan az illem, a tisztesség és a kölcsönös megbecsülés legszigorúbb betartása mellett — ezeken a hajókon és főleg ebben a santiagoi társaságban otthonos. De legfőbbképen ismerni kell azt a hihetetlen kicsinyeskedést és azt a képtelen törődést apró-cseprő dolgokkal, a melyekre az ember igen hosszú és igen egyhangú tengeri utazások alatt sülyed.

Caldera volt a legközelebbi kikötő. Ez a város már merőben a pusztaságban áll, teljesen kultiválatlan, kopár, meredek sziklafalak és hegyek között. Itt már igazán semmi sem terem a föld felszínén. De annál több a föld belsejében, tudniillik temérdek ércz. A koloszszális hegyóriások beljebb vonulnak az oceán partjáról és meglehetős terjedelmű sík térséget hagynak a parton, fehéres fényben izzó, teljesen kopár homoksivatagot. Calderában is hosszú Estacada vezet a hajóról a partra, a mely abban különbözik a huascoitól, hogy még rozogább és még hosszabb. A part mellett ugyanis nagyon sekély a víz. Az Estacadaról még hosszabb deszkapalló vezet a homokon keresztül, a melybe a palló minduntalan besüpped. Minden lépésnél, a melyet az ember az ingó pallón teszen, felfrecscsen a víz, a mely közvetlenül a homokréteg alatt gyülemlett meg. Mértföldekre sehol egyetlen fűszál, egyetlen bokor; a nap égetően perzsel a már unalmassá vált, bántóan fehér fényözönével, az égbolt pedig, a mely sehol másutt a világon nem látszik ilyen magasnak, egy tenyérnyi felhő által meg nem szakított kék fémkupolaként mered az ember feje fölött.

A kihalt természetet azonban elevenné teszi Calderaban az emberek és állatok nyüzsgése. Az Estacadon meg a deszkapallón hosszú sorokban jönnek-mennek az emberek meg a rogyásig megrakott öszvérek. A városban is, a mennyiben az egymást keresztező néhány utczát városnak lehet nevezni, szintén élénk és eleven a közlekedés. Caldera ugyanis a bányászok főgyűlhelye és a hegyek közül a partra kihozott bányatermékek egyik főlerakodóhelye. Az alig 2—3000 lakosú városkát úgy körülveszik a magas gyárkürtők, mintha Isten tudja, micsoda nagyszabású iparváros lenne. Pedig csalódás az egész; bizony nem gyártanak itt semmit. Azok a gyárkürtők csak az olvasztó kályháknak a kéményei, a mely kályhákban egykoron az érczből kiolvasztották a rezet. A kürtők azonban most már nem füstölnek, mert az olvasztókban nem dolgoznak. A 80-as évek nagy rézkrachja, a mely tízezrével tette kenyértelenné a munkásokat és „munkásokká“ az egykor gazdag rézbányatulajdonosokat, megölte az egykori mozgalmas kereskedelmi életet. A mil-

CALDERA. CHILE.

liomos rézbányatulajdonosok más kenyér — illetőleg más fém — után néztek, a munkások pedig elvonultak északra Boliviába, a még nagyobb pusztaságba, salétromot kapálni.

Szívesen hagytuk el rövid ittartózkodás után a gyászos benyomást tévő városkát. Két napig tartott az út Calderatól Antafogastaig. Két kétségbeejtően unalmas napot töltöttünk az úton. Az

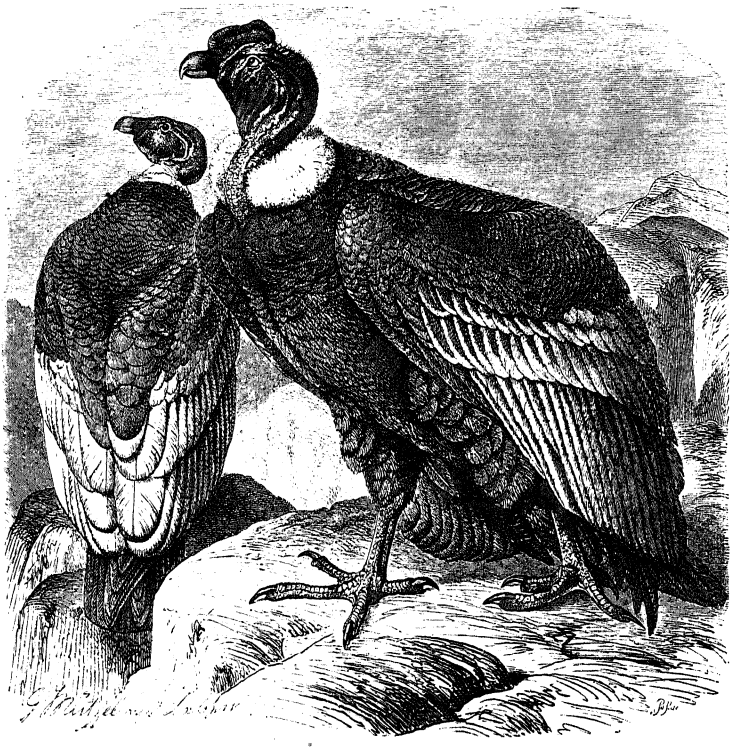

KONDOR. (SARBRHAMPHUS GRYPHUS) $^1/_6$ TERM. NAGYS.

oceán változatlanul csendes; a lusta, lomha hullámok folyton egy és ugyanazon irányból jöttek, egyetlen fehér fodrocska nélkül. Jobboldalt a Cordillerák szintén nem akartak a mi kedvünkért változni; ugyanazok az égbenyuló gigasi, kolosszális sziklafalak, sárga, barna, fehér vagy szürke színben, de mindig egészen meztelenül és kopáran, a növényzetnek legparányibb nyoma nélkül.

Egyetlen szórakozást nyújtott, ha itt-ott megjelent egynehány kondor a part mentén. Az óriási ragadozó madarak tüneményes repülésükkel és óriási testükkel alkalmasak is a figyelmet megra-

gadni és lekötni. Óriási testükkel, a mely egy méternél nagyobb, leheletszerű könnyűséggel lebegnek a levegőben. Tulajdonképen benn élnek a Cordillerák legmagasabb csúcsai között, de költés idején kívül kijönnek a tengerpartját szegélyező síkságokra. Tulajdonképeni hazájuk azonban a leghozzáférhetlenebb hegycsúcsok odui, a hol a meztelen kőre rakják le tojásaikat. Hogy milyen nehéz mesterség lehet ezeknek a rablóknak az elképzelhetlen magasságig való felemelkedés, vagy felrepülés tudománya, kitűnik abból, hogy a fiókák egy egész évig tanulják a repülés mesterségét. A mi egy kondornál nem is sok; mert állandóan négy-ötezer méter magasságban lebegni, sőt akárhányszor hétezer méterig felemelkedni, határozottan nem csekélység. Hanem ha megtanulták, akkor bámulatosan tudják. Néha egy fél órát is megáll a kondor a levegőben egyetlen ponton, a nélkül, hogy a legszorgosabb megfigyelés mellett egyetlen szárnycsapást láttak volna a megfigyelők. Ilyenkor ugyanis valamely zsákmányt szemel ki magának, egy borjút, juhot, vagy guanacot, a mely állat a kondor „magas szempontjából" tekintve alig látszhatik többnek egy pontocskánál; vagy figyelemmel kiséri a pumát, a chilei egyetlen ragadozó állatot és folyton fölötte lebegve megvárja, a míg ez végez a szegény áldozattal és aztán csap le lakmározni a puma által ott hagyott maradékon. Így sülyed a puma a kondor gesztenyekikaparójává. A chileiek olyan jól ismerik már a kondornak ezt a megfigyelő állását a magasban, hogy biztosra veszik, hogy éppen e perczben marja halálra a puma valamelyik zsákmányát, a mely alkalom a puma elejtésére is a legalkalmasabb. Így jutnak viszont az emberek könnyen a pumához, a kondor pedig könnyű szerrel a kosztjához.

*

De térjünk vissza a Lachahoz, a melyen éppen jelzik a mi kosztunkat, az ebédet.

A hajó kosztja unalmas, egyhangú és ízetlen volt; a bennszülötteket kivéve nem volt egyetlen utas, a ki nem panaszkodott

volna nagyfokú emésztési zavarok felől. Ennélfogva, de e nélkül is, a kedélyek szintén unottak voltak, a társalgás pedig lanyha, lapos és üres. Valami kellemetlen petyhüdtség s elernyedettség ült minden emberen.

Végre-valahára megérkeztünk Antafogastaba és örömmel hagytuk el a Lachat, hogy legalább néhány órát üdüljünk a parton, a városban. És ismét mily csalódás! Kevés pontja van a világnak, a mely szomorúbb benyomást tenne, mint az az öböl, a melyben Antafogasta fekszik. A Cordilleras de la Costa, a parti Cordillerák, még sokkal nyomottabb képet nyújtanak, mint a minőt Chilenek a délibb részén láttunk. A sziklák töve ezer meg ezer darabba van szaggatva a folytonos hullámzástól, a melyen a Csendes-oceánnak a szűk öbölbe betóduló vize mennydörögve törik meg. Az egész partrész szomorú és sivár volt, de Antafogasta a pusztai Chilenek is a legszomorúbb részecskéje.

A parti hullámtörés nagyon nehézzé teszi a kiszállást. Az öböl köröskörül egyetlen fehér tajték. A parttal csaknem párhuzamosan, attól mintegy 150—200 méterre zátony húzódik, a melyen legdühösebb a hullámzás; a víz alatt elrejtett sziklák pedig olyan hegyesek, hogy a rossz manőverezés folytán véletlenül feléjük kerülő csónakot egyszerűen fölnyársalják. Szerencsére ritkán történik meg. A bennszülött csónakosok ugyanis az évszázados gyakorlat folytán hihetetlen ügyesek és bámulatraméltó vakmerőséggel eveznek a veszedelmes szirtek és hullámzajlások között. Nem csoda, hogy ilyen ügyesek, mert kitünő iskolájuk volt. Az apáik ugyanis még akkor kerültek ide, a mikor alig létezett hajóforgalom ezen a vidéken. A Cordillerák oldalairól szállottak le és az Atacama pusztáról, a honnan elűzte őket az éhség. Az atacamai pusztán tudniillik semmi sem terem, ott még a vadállat sem él meg. A mikor a tengerre lettek utalva, természetesen a halászatból kellett volna megélniök, a mihez mindenekelőtt csónakra lett volna szükségük; a csónaképítéshez pedig mindenekelőtt fa kell, a mely messze vidéken itt sehol sem található. Az emberi leleményesség azonban nem ismer határokat, kivált ha a kenyérről van szó. A partra kerülő indiánusok tehát építettek maguknak csónakot, ha nem fából, hát

— bőrből. A déli vidékről ugyanis időnként hatalmas fókák úsznak fel ennek a pusztának a sziklás partjaira. Az indiánusok leölték ezeket az állatokat, lehúzták a bőrüket, kiszárították, összevarrták és összekötözték, a két végét jól elzárták és csináltak a nagy fókabőrből egyetlen nagy hólyagot. (Hogy hogyan tudnak az indiánusok varrni meg fonni, azt láttuk a tűzföldieknél, a hol a tűz fölött lógó bográcsnövényrostokból volt fonva.) Két ilyen hólyagot összekötöztek, ülőhelyet csináltak maguknak, felfegyverezték magukat

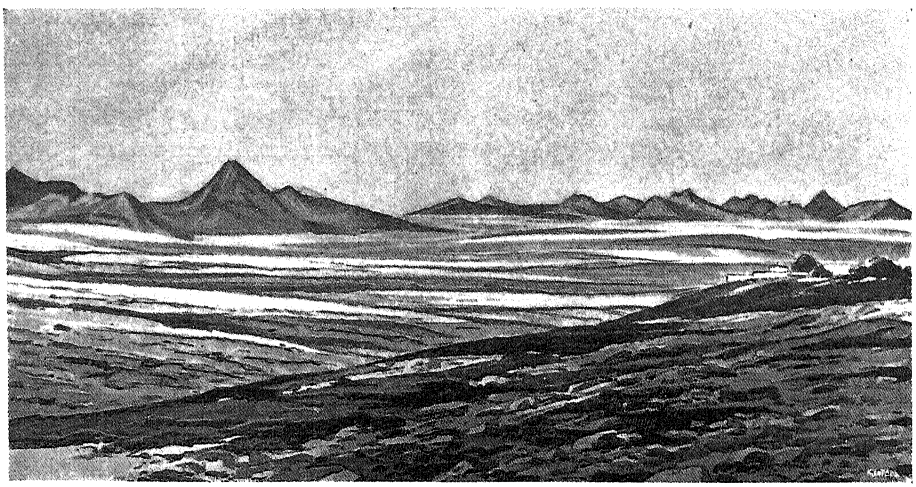

TÁJKÉP AZ ATAKAMA-I PUSZTÁBÓL, CHILEBEN.

valamiféle dárdával meg szigonnyal és kimentek az oceánra halászni.

Ezeknek az ivadékai azok a csónakosok, a kikkel a Lacharól a partra mentünk és azért történt, hogy sem a sziklacsúcs nem nyársalta fel a csónakot, sem a hullám nem fordított fel bennünket.

A partra lépve meglepett az utczák élénk forgalma. Ember nem volt ugyan sok, de tekintettel a rengeteg sivár vidékre, sokkal több, mint a mennyit az ember itt találni remél. Mindjárt a tengerparton, ormótlan nagy fekete sziklák között, mintegy 15—20 deszkabódé áll; csaknem valamennyi egy magas kürtő tövében, a melyből fojtó kőszénfüst száll fel. Ezekben a gyárakban ivóvizet gyártanak a tengervízből. Beljebb a város felé ismét áll egynéhágy deszka-

bódé; ezek már lakóházak. Azután következik néhány fehérre meszelt kőház, a város úgynevezett középületei. Az antafogastai úri osztály azonban nem azt a vizet iszsza, a melyet a gyárakban készítenek. Ők ugyanis a közeli San Pedroból hozatják az ivóvizet, a mi itt a legnagyobb fényűzés; havonként ugyanis mintegy 40—50 pesoba kerül egy családnak, a szükséges ivóvíz.

Antafogastán meglátszik, hogy csak úgy hevenyében keletkezett és hogy úgy nagyjában tákoltak össze mindent. Hiszen a legkisebb fadarabot is Californiából kellett hozatniok, ha ugyan nem Norvégiából. A szegényebb nép sárkunyhója, vesszőből meg agyagból összegyúrva, az még hagyján; ez még valahogyan emberi. De van akárhány lakás, a melyet közönséges ládákból állítottak össze. A ládákon még látható a „ragg-czédula" (vasúti nyelven mondva) és olvasható, hogy czukor volt-e benne, vagy húskonserv; hogy Londonból származik-e avagy Hamburgból, vagy San Franciscoból. Képzelhető az a sajátságos benyomás, a mint az ember itt a fekete sziklák, a fehér napfény meg a tengervízből ivóvizet csináló gyárak fekete füstjében rongyos és kiéhezett indiánusok meg salétromot és rézérczet szállító öszvérek között azt látja, hogy egy szőke fürtű, kék szemű és gyöngysorfogait mutogató gyönyörű angol miss öles plakátokon kínálja a „Peer and Comp. Soap"-ot, vagy hogy egy pirosképű pohos barát, magasra emelt pohárban gyönyörködve a gyöngyöző italban, valami gyomorerősítő „Benedictiner"-t kínál, avagy, hogy egy pazar fénynyel megterített asztalon valamilyen conservált rákfajtát dicsér egy frakkos gentleman. Belül pedig, a portékás ládában, nyomorult család él, rongyosan, borzosan és piszkosan csámcsogva carne-seccan meg a rothadt krumplin vagy vöröshagymán.

Az utczán legszámosabban vannak a chileiek, fehér ingben, kék nadrággal, Copiapoból és Coquimboból származó erős, izmos férfiak. Ugyanegy csoportban egyszerre hallható az angol, spanyol, olasz és német nyelv; elszórtan „hazai" hangok is, tudniillik valamely szláv nyelv üti meg az ember fülét. Tehát „honfitársak" is vannak itt; Dalmácziából ideszakadt hajósok és hajómunkások.

A főbb utczákon vannak az „üzletek“, azaz, hogy bódék, a melyekben a legkülönbözőbb és legnemzetközibb árúczikkeket és portékákat kinálják a nemzetközi publikumnak. Persze mind a legsilányabb és leghitványabb vásári portéka, a melyből minden kétszerte drágább, mint itthon ugyanabból a legjobb.

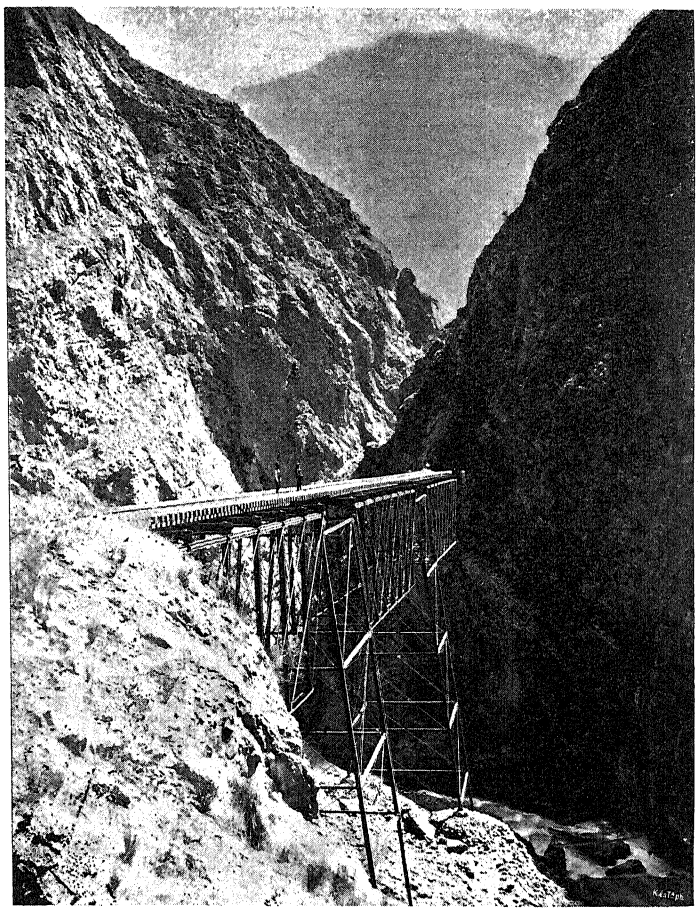

BOLIVIA. AZ OROYA VASÚT HÍDJA.

A vendéglőben ugyanaz a nemzetközi zaj és lárma; az emberek olyan zajosan viselkednek, mintha valami forradalmi téma vagy egy valahol éppen folyamatban lévő véres csatának a mozzanatain izgatnák őket. A téma tényleg fontos és nagy horderejű; egy kolosszális vasútról van szó, a melylyel az atacamai puszták salétromát, Észak-Chile legfőbb kincsét, fogják majd a partra kihozni.

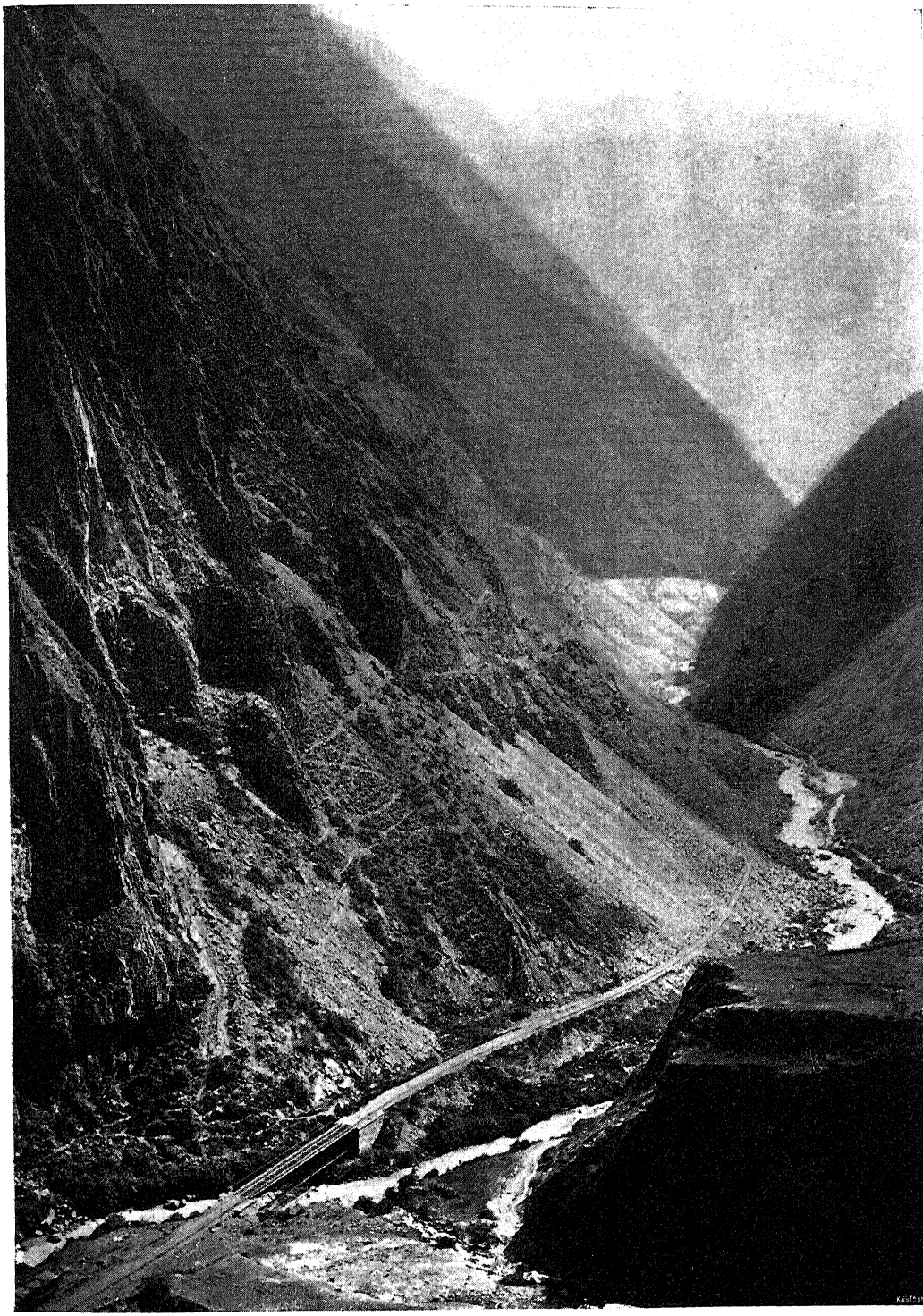

AZ OROYAI VASUT, A LEGMAGASABB A FÖLDÖN.

A vasútnak azonban nem ez a része az, a mi az izgatott hangulatot előidézi, hanem az a meghosszabbítás, a melyet a Cordillerákon keresztül terveznek 6000 méter magasságban, hogy elérjék vele a föld egyik leggazdagabb ezüstbányáját. Sőt még tovább, egészen Bolivia határáig remélnek evvel a vasúttal jutni, a Gran-Chaco hegyekig, a melyeknek ezüstbányái még az előbbinél is gazdagabbak. Megértvén, hogy miről van szó, az izgalom és a lárma egészen indokolt és az ember elhiszi, hogy a szegény antafogastaiaknak van miért lármázniok. Mert ha ez a vasút kivihető lesz és ha tényleg elérhetik a Cordilleráknak a felhőkbe burkolt csúcsain azt a temérdek kincset, akkor az az angol miss a portékás ládából csinált deszkabódé falán nem lesz üres reklámkép, hanem valóságos, kézzel fogható igazság, meg a gömbölyű hasú barát sem fog hiába kacsingatni a festett pohárra, mert a miss is, meg a tele pohár is megvalósulhat az ezüstön meggazdagodott Antafogastaban.

Evvel a vasúttal paradicsommá remélik átvarázsolni a mai nyomorult kis helységet; mert a vasút meghozza Antafogastanak a másik nagy hiányát, az ivóvizet is. A mint láttuk, ma még nagyjában a tenger vizéből destillálják a vizet, egy kicsiny részét pedig a hegyekről vezetik le, a mintegy 150 kilométerre eső Loa folyóból. De ez csak egy parány ahhoz képest, a mennyi kellene. Ha majd kiépítik a vasutat, akkor ez a vízvezeték is kiépül és tényleg a Lacha már hozott is magával nagymennyiségű ólomcsöveket. Ha ezzel készen lesznek, akkor hozzáfognak a beültetéshez és nekik is lesz füvök, fájok, viráguk meg zöldségük. Szóval: paradicsom lesz Antafogastaból és lefőzik majd Port-Huascot, mert nekik különb szőllőjük lesz.

Nos, ezek a szép álmok izgatták annyira a vendéglő közönségét.* Az ebéd pedig, őszintén megvallva, sokkal kevésbbé volt rossz, mint a minőnek a vendéglő külseje és a közönsége után ítélve róla feltételeztük.

* A 90-es évek közepén úgy ez a vasút, mint egynehány más, ehhez hasonló nehézségekkel egybekötött vasuti vonal kiépült és ma már több vasút vezet át a Cordillerák nyugati oldaláról a keleti részekbe.

A délutánt rendkívül kellemetlenné tette az eső, vagyis inkább az esőhöz hasonló vízpor, a mely a levegőben lógott. Tudniillik még az eső is más ezen a vidéken, mint másutt. Felhők ugyanis a sajátszerű klimatikus viszonyok folytán nem keletkezhetnek és a levegőben lévő víztartalom mint vízpor kóvályog a levegőben felülről le- és alulról felfelé. Inkább a magasból alászálló köd, a mely rögtön csapadékká lesz, a mint érinti a földet. A kifeszített esernyőnek a belseje hamarabb lesz nedves tőle, mint a teteje. Ez az esőpor — à Garua — a levegőt is nagyon lehűti; estére olyan hideg lett, hogy emlékeztetett a Magellan-szorosban eltöltött barátságtalan napok időjárására.

Hogy Antafogasta egyáltalában létrejöhetett, azt tisztán a salétromnak köszönheti. A mikor ugyanis a partokon és a parti sziklákon a guano fogyni kezdett a nagymérvű kiaknázás után, a figyelem a salétrom felé irányult, a melylyel a földeket javítani igyekeztek és a mely ezen a vidékeken óriási mennyiségben fordul elő. A salétrom kiviteléhez a chile-perui háború adta meg a lökést; a midőn ugyanis a guanokivitel megszünt, Európának azonban a műtrágyára továbbra is szüksége volt, megfelelő helyettesítőt kerestek és találtak is a chilei végtelen kiterjedésű salétromföldeken. Ekkor keletkezett Antafogasta. A pusztákon ugyanis a talált salétrommal többet nem végezhetnek, mint hogy kiássák; a kimosásához már víz kell, az pedig messze földön nincs. A salétromföldet tehát ki kell hozni a tengerpartra, Antafogastaba, a hol — a mint láttuk — destillálás útján elég vizet találnak. Az antafogastai gyárak tehát tulajdonképen nem egyebek, mint salétrommosó helyiségek.

A salétrommunkások kvalitása egy parányival sem jobb, mint volt egykoron a guano-munkásoké. Európának minden országából idesereglett csőcselékje vagy már nem is kétes exisztenciája bőséges munkát, sőt jól fizetett munkát talál a kietlen puszták salétrom földjén, a hol a napszámost 5 pesoval fizetik! Ne felejtsük el, hogy a chilei peso annyi mint 2 korona 40 fillér. Hogy hogyan élnek ezek a munkások, azt láttuk egy korcsmában, a melynek egy dalmát bevándorló — egyszersmind salétromföld-tulajdonos —

volt a gazdája. A korcsma tömve volt munkásokkal; az nap volt éppen a bérkiosztás, a hangulat tehát zajos, emelkedett. Főital a pálinka; a polczok tele voltak különböző színű és czifra vignettájú üvegekkel, a melyekből nem pohárszámra mérték ki az italt, hanem csak üvegszámra. A kiabálás meg vitatkozás tetőfokán belép egy robustus termetű, bikanyakú, félszemű angol; az arcza rákpiros a salétromtól, az egy szeme gyulladt a kőszénportól; a kezei akkorák, mint egy kisebb fajtájú nyujtódeszka. Zsiros, kopott kalapja hátul, mélyen a tarkón; úri szabású ruhája rongyos, piszkos és gyűrött. A keményített mellű piszkos ingén nem volt gallér, e helyett egy rozsdás aczélgomb. A fellépése azonban határozottan „gentlemanlike", azaz követelő, kötekedő, kihívó. Akár egy angol hadihajó altisztje, a ki félévi megszakítatlan hajóélet után végre a partra léphet és a meggyűlt zacskó ezüstöt, egyetlen estén vágja a korcsmáros fejéhez. (Néha az öklével együtt.) A vezető alak után egynehány angolból és chileiből álló társaság lépett be a korcsmába. Lármázva és kiabálva ültek le az asztal körül egy hosszú padra; a vezető angol rácsapott az asztalra, hogy megrengett bele az egész ház, a mi tekintettel arra a körülményre, hogy a ház nehány hónappal előbb még mint konzervláda úszott valamelyik vitorlás szállítóhajó gyomrában, a Viharfok alatt: nem nagy csoda. És pezsgőt rendelt.

A német szolga, éppen olyan betörőarczczal, mint a rendelő gentlemanek, czifra vignettás üveget állított az asztalra. A mint a dugó kirepült az üvegből, az üveg tartalma — a langyos, meleg pezsgő vagy micsoda — fehér haboszlopban ömlött szét az asztalon. Az angol ismét rácsapott az asztalra és ordított:

„Te gazember, hát csak egy üveget teszel az asztalra, mikor látod, hogy öt gentleman ül körülötte? Itt a pénz, te német tolvaj. Mélyen belemarkolt a zsebébe és tele marok ezüst pénzt dobott az asztalra. A „német tolvaj" persze rohamlépésben szaladt a „friss pezsgőért".

Az emberek szórják itt a pénzt; egy olyan csekély tárgyért, a melyért otthon nehány fillért fizettek, itt ezüst pénzeket fizetnek és teszik ezt olyan végtelen könnyelműséggel, mintha egy kiapad-

hatatlan forrásból merítenék. Pedig igazán nem lopják a pénzt; ellenkezőleg: nagyon keservesen szerzik meg a mindennapi — pezsgőt. Maga a munka, a salétromásás nem nehéz dolog: hanem a helyzet és a viszonyok, a melyek között ássák, az gyötrelmes.

A sálétromréteg egészen közel fekszik a talaj felszínéhez. Helyenként annyira felszínen fekszik, hogy egyszerűen csak lapátolni kell és nem szükséges ásóval meg csákánynyal vágni. A felásott földnek csaknem 50%-a tiszta salétrom és 30% só, úgy hogy értéktelen homok alig marad. Feljebb északon, Iquique vidékén, mintegy 200 tengeri mértföldre innen, a tamarugai pusztákon és a Pampa de la Paciencan, még ennél is gazdagabb a földek salétromtartalma.

Nem kevésbbé fontosak a körülfekvő bányák kiaknázása. A munka persze itt is csak abból áll, hogy a nyers érczet — legyen az ezüst vagy réztartalmú — durva, nagy darabokban a tengerpartra hozzák, vagy a hol erre a czélra elegendő víz van, kimossák. Rendesen azonban csak ilyen nyers állapotban rakják a hajóra és további kidolgozás, zúzás végett Európába hozzák. A rézbányák sokkal gazdagabbak, mint az ezüstbányák. A Cordillerák legtöbb bányájában a réz mint tiszta fém fordul elő táblákban és tömbökben, sőt igen gyakran nagy jegeczekben.

*

A szomorú és gyászos város azonban nekünk, a Lacha utasainak, mégis hozott egy kis örömet. A Lacha ugyanis leadta Antafogastaban az „élő“ és „zöld“ árúnak a legnagyobb részét, majdnem mind, és a súlyban megkönnyebbült, illatban megtisztult és a lármában megfogyott meg alaposan megmosott hajó tényleg megkönnyebbülve úszott a még most is tükörsima hullámtalan oceánon. A tegnapi Garua csodálatos változást hozott létre a tőlünk jobbra eső rengeteg hegyfalakon. A mi még tegnap szürke, sárga vagy barna kopár szikla volt, az ma már teljesen zöld volt. Olyan volt a hegyoldal, a melyet a kifakadó fű borított, mintha valami zöld porral hintették volna be az egész vidéket. A szárazság

AZ ILIMANI CSÚCS A BOLIVIAI CORDILLERÁKON.

IQUIQUE CHILEBEN.

ezen a vidéken olyan nagymérvű és olyan hosszú ideig tartja magát megszakítás nélkül, hogy a legcsekélyebb eső, vagy öntözés, ilyen nagyszabású változást képes előidézni.

Iquiquei tartózkodásunknak nagy érdeklődéssel néztünk elébe, holott még akkor nem tudtuk, hogy milyen nagy és érdekes meglepetésnek leszünk kitéve. Olyannak képzeltük az eddigi kisebb és átlag nyomorúságos városkák után, mint valami nagy várost, mint egy empóriumot. Iquique tudniillik a második fővárosa Chilenek, habár csak a „terméketlen“ Chilenek. (Santiago a „termékeny“ Chile fővárosa.) A két országrész között óriási nagy a különbség; ebben a terméketlen északi részben él a lakosság kevésbbé konszolidált eleme. A dél-chilei rendezett viszonyok és közbiztonság helyett itt, az északi részben, a kalandorok hazájára találunk; minden a vakmerő spekuláczióra, a szerencsehajhászásra és mindenáron történő gyors meggazdagodásra van irányítva és alapítva. Az emberek tényked ése, törekvése és társalgása egyedül és kizárólag a salétrom körül forog; a mint Braziliában az ember nem hall mást, mint az örökös kávét, czukrot, meg gyapotot, Uruguayban nem mást, mint ökröt, ökröt és ökröt, úgy nem ismernek itt egyebet és mást, mint a salétromot. Réz, ezüst, antimónium és bórax, a mi szintén rengeteg mennyiségben terem, szót sem érdemel; csak egy szentség van, a — salétrom. Iquiquen túl, a Cordillerák felé, kezdődik a már említett Pampa-Tamaruga, a mely puszta úgyszólván egyetlen darab salétromföldből áll, a melyen a salétrom két méter magas rétegben fekszik a föld felszínén. Iquiquenek még a tengerpart is segítségére jön abban, hogy fejlődhessen. Iquique kikötőhelye tudniillik már nem nyilt öböl, mint az eddig érintett városok valamennyije, hanem már — majdnem valóságos kikötő. A part és a hegyek között széles homokterület fekszik, a melyen a város kénye-kedve szerint terjeszkedhetett és valószínűleg fog még terjedni.*

Úgy mint Antafogastában, itt is a legelső, a mi az embernek

* Hogy mekkorát fejlődött, kitűnik abból, hogy az akkori időkben alig öt-hatezer lakosú városnak ma már mintegy 12,000 lakosa van.

a szemébe ötlik, a számos fekete kürtő; mindmegannyi desztillátornak a kéménye, a melyekben a tenger vizét párolják le. Iquique az első város, a melyen meglátszik, hogy sok benne az angol; a nyomorúságos deszkabódék helyett, a melyeknek falain pohos barát gyönyörködik a pohárban vagy mosolygó kék szemű miss mutatja a fehér fogsorát, itt már csinos és igazi kőházak vannak, a melyek mind irodák, bankok és árúraktárak. Sőt kétemeletes házak is vannak, a melyeknek az utczai fala csupa ablak és erkély. Az angol kényelem már ráütötte a városra az áldás bélyegét. Egyes házakon azonban meglátszik, hogy valósággal gombamódra nőhettek; tudniillik a földszintjök még szilárd kő vagy tégla, az első és második emelet már — csalás. Ezek már csak sásból, meg sárból vannak felrakva; kívülről eleven színekkel vannak bemázolva, belül pedig ki vannak kárpitozva (magyarul tapétázva). Ha az ember ezeket a házakat épülőfélben látja, nem tudja minek tartsa őket: óriási kalitkák lesznek-e papagályok számára, vagy hogy kukoriczagórénak készülnek-e. Tudniillik a sás, meg a vessző még nincs kitöltve agyaggal és kényelmesen be lehet látni a szobáknak, s termeknek tervezett helyiségekbe.

Iquiqueben kellemes meglepetés várt reánk, a mely egyszersmind dilemma elé állított bennünket. Tudniillik ugyanazon napon, a melyen a Lacha vetett horgonyt, nehány órával később egy szép nagy angol hajó — a Gragenze — futott be a kikötőbe és minden jel arra mutatott, hogy még aznap folytatja útját északra, Panama felé. Miután tudtuk, hogy a Lacha a Panamáig vezető útján még hosszú napokat tölt az oceánon, miután minden útbaeső apró-cseprő kikötőben horgonyoz, a Gragenzeről pedig tudtuk, hogy útközben csupán Mollendot, Callaot (Limát) és Guayaquillt érinti, így tehát felénél kevesebb időre van szüksége Panamáig, azon dilemma előtt állottunk — a Lacha utasainak legnagyobb része, — hogy a Lachan folytassuk-e utunkat, vagy pedig váltsunk jegyet a Gragenzere, a melyen a drága viteldíj fejében kitűnő ellátásra volt reményünk. Miután még hat órai időnk volt a Gragenze indulásáig, egyelőre fontolóra vettük a dolgot.

(Paul Gützfold fényképe után.)

A BOLIVIAI CORDILLERÁK. AZ ILIMANI CSÚCS.

TIZENHATODIK FEJEZET.

IQUIQUETŐL COLONIG.

A nap izzó véres korongja éppen eltűnt a Cordillerák magas fala mögött, a midőn a Gragenze elindult Iquiqueből. A Lacha utasainak túlnyomó része átköltözött a Gragenzere; inkább veszni hagytuk a Lachan lefizetett díjakat, semhogy az unalmasan czammogó és minden apró zugkikötőbe beforduló meg temérdek időt vesztegető hajón, még mintegy 14—15 napot töltsünk a végtelenül megunt partok láttávolában.

A Graganze — a liverpooli Red-Cross-Line-nak első osztályú személy- és teherszállító hajója, a mely majdnem kétszer akkora volt, mint a Lacha, — óvatosan, csaknem túlzott elővigyázattal vonult ki a kikötőből, a melynek a zátonyain és rejtett szirtjein megtörő hullámok zúgó habja, minden mesterséges jelzésnél pontosabban mutatta a kikerülendő veszedelmes helyeket. A sekélyebb vizű zátonyokon, főképen a partok közelében, temérdek pelikán lepte el a vizet. Miután ezek a madarak éppen olyan jól repülnek, mint a milyen kitűnő úszók, élénken tarkították a víz felületét, a melyen máskülönben nem sok hajó „zavarja a vizet". A lassan haladó hajóról érdekes volt megfigyelni, miképen halásznak ezek a nagy vízimadarak, a mely művelet valóságos hajtó- vagy körvadászathoz hasonlít. A pelikánok ugyanis úszás közben csak nagyon keveset merülnek a vízbe, mert a bőrük alatt levő vastag zsír- és légpárnájuk következtében jóformán csak úgy lebegnek a víz felületén, mint például a paraffadugó. Ez oknál fogva nem búvárkodhatnak, azaz a mélységből nem ragadhatják ki a zsákmányt, hanem kénytelenek azokkal a halakkal megelégedni, a melyek a felszínhez közel úszkálnak a vízben. Ezekre azonban valóságos hajtóvadászatot

tartanak. A sekély vízben csaknem szabályos körben állanak fel és a kör bezárása után lassan megindulnak annak központja felé; ezáltal mindig szűkebb és szűkebb területre szorítják a körbe szorult halakat, a melyekből jóformán egy sem menekül ki, hanem a telhetetlen madarak tasakjába vándorol mind. A hol kör alakítására szűk a hely, mint például éppen az iquiquei temérdek zátony között is, és a hol úgy a hajózható mély víz, mint a sekély is csak csatornaszerűen keskeny, ott két sorban állanak fel, mint akár a franczia négyesnél a tánczoló párok. Egy bizonyos időben egyszerre indul meg a két sor a középvonal felé és egymásnak terelik a sorba beszorult halakat. Ekközben folyton hol a vízbe mártják hatalmas csőrüket, hol ismét függélyesen felfelé tartják, mindannyiszor az eleven zsákmányt, egy élő halat, raktározva el az éléskamrájukba, az alsó állkapocsról lelógó jókora tasakjukba. A halászat olyan kiadós, hogy a „quadrille" kezdetekor üres tarisznya tömött zacskóként lóg le a „chasse-croissé" után. Csodálatos, hogy éppen erről a telhetetlenül falánk és különben sem valami rokonszenves madárról terjedhetett el az a regényes és szentimentális mese, hogy feltépi a mellét és a saját vérével eteti a kicsinyeit. Ezt bizony a pelikán nem teszi; a meséből csak annyi igaz, hogy a pelikán, ha etetni akarja a kicsinyeit, akkor a mellékhez nyomja a megtömött torokzacskóját, kinyom belőle egy-egy halat, a melyet a lenyeléskor véresre harapott és ezt a véres tömeget gyömöszöli a fiókpelikán csőrébe.

Nekünk mindenesetre kellemes szórakoztatást nyújtottak az unalmas tekervényes úton, a míg tudniillik a Gragenze zeg-zugos útját megtette az öböl zátonyai között.

Már majdnem az öböl kapuját alkotó két földnyelv közé ért a Gragenze, a midőn az öböl felől erősen iparkodó nagy csónakot vettünk észre, a mely szemmelláthatólag minket akart utólérni. Mintegy 12—14 ember ülhetett a csónakban, a kik közül nyolczan óriási erőlködést követtek el az evezőkkel, hogy utolérjék a Gragenzet, a mely már majdnem eltűnt az öböl bejáratánál. Szerencséjökre sokkal hangosabban kiabáltak, mint a milyen gyorsan

PELIKÁNCSOPORT A PARTON.

eveztek és a Gragenze kapitánya megértvén a kiabálásból, hogy néhány lemaradt utasról van szó, megállította a hajót és bevárta a nagy hasas csónakot, a melyen meglátszott, hogy máskülönben élő állatokat és teherárút szállító eddigi pályáján ezúttal valószínűleg először részesült abban a szerencsében, hogy embereket szállítson hajóra.

A csónak utasai különben régi ismerősök voltak a Lacharól, a kik utólagosan gondolták meg a dolgot, hogy tudniillik mégis csak szebb az élet gyorsjáratú angol gőzösön, mint a lassan czammogó délamerikai teherszállítón. Hogy ez az utólagos meggondolás a negyven pezo-corrientesen kívül (mintegy 48 frt) még mintegy másfél órai veszedelmes és igen kellemetlen csónakázásba is került — ennyi időig tartott ugyanis, a míg a Gragenze S alakú kerülő útját a különben csak teherszállításra berendezett bárka egyenes I vonalban megtette — az egészen elenyészett a fölötti örömükben, hogy utólérhettek bennünket.

Mollendoig az út kétségbeejtőn egyhangú, sivár, kihalt partok mentén vezet. A parti Cordillerák, a „Cordillera de la Costa", megint hatalmába kerített bennünket. Szédületes magas hegyfalak zárták el a kilátást sok mértföldnyi hosszúságban, helyenkint közvetlen a tenger vizéből emelkedve fel olyan meredeken, mint a kőfal. Növényzetnek semmi nyoma; emberi lakást, vagy egyáltalában embert, állatot, naphosszat nem láttunk a parton, a melyhez helyenként olyan közel járt a Gragenze, hogy messzelátóval apróbb részleteket is kivehettünk volna, ha ugyan lettek volna részletek. Egész nap nem láttunk egyebet, mint a legömbölyített tetejű, kolosszális hegycsúcsokat, az éles hegygerinczeket, vagy pedig fehér fényben csillogó szürke, vagy ezüstfényű kőtörmeléket néhány méter magasságban meggyűlve a hegy aljában.

Másnap délután érkeztünk be Mollendoba, Délamerika nyugoti partjának egyik legjelentékenyebb kikötőjébe. Bár Mollendonak nincs kikötője, hanem csak nyilt öbölben fekszik, a melyben az oceán hullámai szabadon tombolhatnak, Mollendo mégis elsőrendű fontosságú városa ennek a parti részletnek. Köszönheti ezt a jelentőségét

egyrészt az élénk parti közlekedésnek, másrészt, hogy kiinduló pontja annak a vasútnak, a mely a Titicaca-tó vidékéhez vezet, meg annak is, hogy a Cordillerák közti temérdek salétromnak és számos ércznek a fő berakodóhelye.

A mintegy kétezer lakosú város a távolból körülbelül olyan benyomást tesz, mintha egy kolosszális fecskefészek volna. A lapos tetejű, de nem mindig fehér falú házak az öblöt körülzáró hegyek

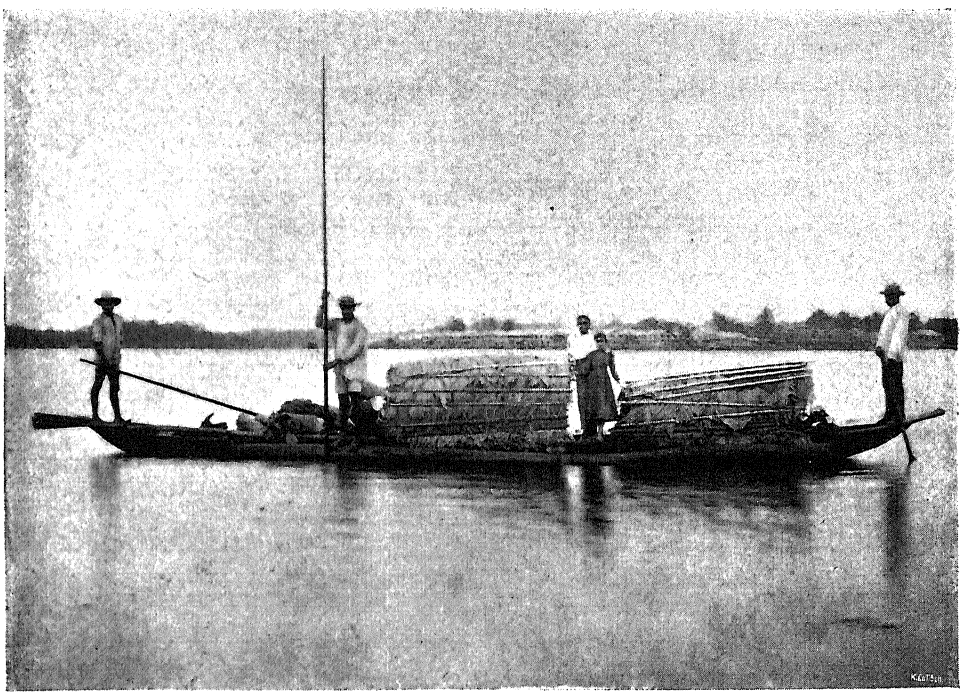

INDIÁNUS CSÓNAK A TITICACAI TAVON.

kiszögellő pontjaira vannak építve, még pedig nagyobbára czölöpökre, a melyek a hegy falaiból ferdén kifelé nyúlnak. Az ember bámul azon a vakmerőségen, hogy emberek ilyen módon épített házakban merészelnek lakni és borsózik a háta, ha eszébe jut az itt napirenden lévő temérdek földrengés, a mely talán csak Japánban olyan gyakori, mint a Cordilleráknak ezen a vidékén.

Meglepően sok hajót találtunk az öbölben elhorgonyozva, a melyek valóságos boszorkány-tánczot jártak az öböl védtelen bejáratán betóduló hatalmas oceáni hullámokon és a sziklás partokról meg

a zátonyokról visszaverődő hullámokon. A mikor a Gragenze befutott az öbölbe, az éppen óriási lárma és zűrzavar színtere volt. Egy három árbóczos orosz vitorlás ugyanis, a mely kolosszális méretű fatörzsökkel volt megrakva, még a fedélzetén is — San-Franciscoból akarta szállítani a távoli hazájába — a nagy hullámzás következtében vagy talán a helytelen elrakás folytán, felfordult az öböl közepén. A hatalmas törzsek egynéhánya szabadon úszkált az öböl felkavart vizén, a hajó pedig közel volt az elsülyedéshez. A többi hajókon nagy riadalom támadt az ide-oda guruló és hánykolódó fatörzsektől való félelemben, mert egy gyöngédtelen oldalba lökés ilyen fatörzstől veszedelmes léket ütött volna bármelyik hajón. Nagy volt a zavar a kikötői hatóságoknál is, a melyek az ehhez hasonló balesetek elég sűrű ismétlődése mellett is soha sincsenek rá elkészülve. Ne felejtsük el, hogy perui fehér-piros lobogó, a melynek területére léptünk Mollendo öblében, a tengeren sohasem volt képes valami nagy eredményeket felmutatni, sem békében, sem háborúban. Úgy történt ezúttal is; az orosz vitorlás felfordulása felfordította az öböl rendjét is és fejnélküli czéltalan kapkodás közepett számos kisebb-nagyobb baleset történt.

Ámbár nagy volt a zürzavar, mégis egész csónaktábor vette körül a Gragenzet; a csónakokban ülők lármásan izgatott hangon, mintha Isten tudja miről lett volna szó, ajánlották szolgálataikat és kínálták az árúikat. Természetesen itt sem hiányzott a csónak orrán kiabáló admirális, — a hotel-portás — magasztalva az éppen akkori időkben megnyílt Hotel del ferro Carril előnyeit és olcsó árait. A Gragenze egy egész napot töltött a perui köztársaság ezen legdélibb öblében, a mely valószínűleg az orosz vitorlás tragédiája nélkül is elég zajos és lármás szokott lenni. Annál egyhangúbb benyomást tett reánk a kis városka, a mely bár kereskedelmi és társadalmi szempontokból góczpontja az egész környezetnek, sajátszerűen csendes, sőt kihalt képet mutat. Talán a növényzet teljes hiánya teszi, vagy a rekkenő száraz meleg, vagy a lakosok igen kedvezőtlen egészségi viszonyai, de annyi tény, hogy Mollendoban még egy napot eltölteni határozottan kellemetlen lett volna. A santiagoi párisi kirándulók hoztak némi

életet a sivár egyhangúságba. A santiagoi szigorú etiketthez szokott társaság útközben némi előleget vett magának a párisi szabadalmakból és náluk egészen szokatlan elevenséggel töltötték meg a sokat igérő, de majdnem semmit sem betartó Hotel del ferro Carril helyiségeit. A Gragenze unalmas, de tartalomdús konyhája után a hotel franczia szakácsának perui ízlésbe alakított spanyol konyhája volt az egyedüli kellemes mozzanat, a mely a mollendoi emlékek közül megmaradt.

Másnap reggel a korai órákban szedtük fel a sátorfánkat, illetőleg a Gragenze az ő két horgonyát, (tekintettel a meg nem szűnő nagyszabású hullámzásra két horgonyt kellett lebocsájtania) és folytattuk az utat tovább, észak felé. Még ugyanaznap délutánján haladtunk el Quilpa előtt, olyan közel a partokhoz, hogy betekinthettünk, azaz inkább feltekinthettünk a magas sziklafalon épült kis helységbe. Az egész falu lakossága, összesen mintegy ötven-hatvan ember, csónakokon jött ki a hajó elé. Nem kínáltak semmit és nem is kértek semmit. A tiszta kiváncsiság meg a tétlenség hozta őket a hajó falai alá — éppen vasárnapon érte őket a ritka szerencse — hogy az unalmas napnak egy óráját szórakozásban tölthessék el. A kapitány szívesen megengedte volna, hogy a hajóra jöhessenek, sőt vendégszeretőleg le is bocsájtotta a jobboldali hajólépcsőt, a mely a hullámzás elől valahogyan védve volt. De már az első csónak kisérlete balul ütött ki: a csónak a hajólépcső alá és nem melléje került és a mint a hajó jobbra dűlt, benyomta azt a vízbe, a benne ülők pedig, három férfi és két nő, a vízbe fordultak. Igy aztán az öt ember meg Quilpa falu látogatása egyszerre esett a vízbe. A mire a többiek kimentették a vízbeesetteket, azalatt a Gragenze már messze járt, mitsem hagyva maga után, mint egy emlékezetes vasárnap délutánt Quilpa lakosainak emlékében.

Másnap reggel Lomos nyilt öblében tartózkodott a Gragenze egy-két órára, anélkül, hogy horgonyt vetett volna. Egynehány száz zsák rizst és olajbogyót vettünk föl és így időpazarlás nélkül folytattuk az utat. A Gragenze kapitánya olyan pontosan betartotta a kitűzött menetrendet, hogy még Piscoban, a Chincha-szigeteknek átellenében

fekvő öbölben sem tartózkodott tovább egyetlen óránál, holott Pisco abból az időből, a midőn Chincha-szigetek temérdek guanoját itt rakták hajóra, igen fontos szerepet játszott a Dél-Amerika északnyugoti partján járó hajóra nézve. Hajdanában központja volt a környékének, a midőn egyszer az a tragédia érte, hogy földrengés alkalmával az oceánnak egyetlen hulláma elseperte a föld színéről.

*

Iquique elhagyása után az ötödik nap délelőttjén értük el Callaot, Peru fővárosának — Limának — kikötőjét. Itt is csak régi dicsőségnek a romjait találtuk, igaz, hogy modernizált alakban. A régi dicsőségnek ideje alatt — a guano ideje értendő, a midőn Callaoban sok száz hajó fordult meg évenként. Akkoriban itt látták el magukat a többnyire vitorlás hajók mind azzal, a mire vitorlás hajónak hónapokra terjedő hosszú útján szüksége van és viszont itt rakták le a külföldről jövő hajók ezeket a szükségleteket, miután a Callaot körülvevő pusztaság éppenséggel semmit sem termelt, a minthogy nem termel most sem. Amint aztán a guano kifogyott és kiszorította a Cordillerák puszta völgyeiben termő temérdek salétrom, Callao egyszerre elvesztette a jelentőségét és lesülyedt egyszerű tengeri elővárossá, Lima kikötőjévé. Limanak tulajdonképen három kikötője van: Chorillos, Ancon és Callao. Chorillost, a mely ma már úgyszólván csupán tengeri fürdője Limanak, elpusztították a chileiek az 1881-iki háborúban, annyira, hogy számításba sem jön; Ancon kikötője pedig kedvezőtlen fekvésénél fogva egészen elhomokosodott, hajózásra használhatatlan és így Callao vetélytárs nélkül áll. A hajósok el is ismerik mint egész nyugoti Dél-Amerikának legjobb és legbiztosabb kikötőjét, sőt a perui kormány is, ez a sokat szidalmazott és egészen braziliai viszonyú sajátságos intézmény — mindent, azaz hogy sokat elkövetett a kikötő jó hírnevének emelésére és fentartására.

Az oceánba messzire benyúló földnyelv, a La Punta csúcsában

LIMA FÖTERE.

van a tágas öböl, a melyet gyűrűalakban vesz körül Callao; utczáin, házain és térségein meglátszik a viharos mult. Viharos multjában legemlékezetesebb az 1746. évben történt földrengés, a midőn — éppen úgy mint a közeli Piscot — a felkavart oceán hullámai egyszerűen leseperték a várost, a melynek már akkor mint egy húszezer lakosa lehetett. A mai Callao típusa a nemzetközi kikötővárosnak: sok hajó a vizen és óriási forgalom, lárma, portéka, ordítozó munkásnép, gépzakatolás, kőszénfüst és darulánczcsörgés a parton. A keret e képhez görbe utczákból áll, piszkos járdákkal és mocskos külsejű házakkal, a melyek között minden óvintézkedés nélkül halad keresztül a folytonosan ide-oda tologató gőzmozdony. Mintegy harmincz perczig tart az út vasúton Callaotól Limaig. A milyen rövid az út, olyan unalmas és egyhangú a vidék, a melyen végig vezet. Majdnem ugyanaz a sivár kép, a melyet eddig a hajóról láttunk, azzal a különbséggel, hogy a vakító napfényben tündöklő és csillámló kopár hegyfalak most nem oldalt esnek tőlünk, hanem előttünk vannak. És ebből a sivár pusztaságból egyszerre benne van az ember egy nem remélt élénkségű és mozgalmú város kellő közepén. Hogy hol van tulajdonképen a város közepe, azt nehéz megítélni annak, a ki valamely város központjául a nagy térséget meg ennek a közepén álló nagy templomot veszi központul. Limaban ez azért nehéz, mert a közepes nagyságú városnak — a mely terjedelemre és lakosságra körülbelül a mi Szegedünkhöz hasonlít — nem kevesebb, mint harminczhárom térsége és hatvanhét temploma van. (Hogy hány templom épült azóta, vagy hány térséget hozott létre egy újabb földrengés, azt nem említi a statisztika.)

A fő- és egyszersmind a legdíszesebb térsége Limanak az erkélyes házakkal körülvett Placa de Armas, a melyen a főkathedrále áll meg a Palacio, a perui köztársaság elnöki palotája. A sakktábla módjára épített utczák házai többnyire földszintesek vagy egyemeletesek. Két-háromemeletes épületek kivételek; a gyakori földrengések ugyanis óvatosságra intették a lakosokat. Legutoljára 1746-ban volt nagyobb földrengés, mely alkalommal Lima akkori lakosságának nagy része, mintegy hat-hétezer ember, pusztult el.

LIMA. PLACA DE ARMAS.

A Placa de Armason tengődő nehány lombos fa kiaszva és kiszáradva, újjnyi vastag porlepellel a valaha zöld leveleken, mutatja, hogy milyen szegény a vidék növényvilága. Jóllehet az utczák elég népesek és elevenek, sőt nagyobbára elég tisztán tartottak és öntözöttek, alig van egy részlete a városnak, a mely megragadná a figyelmet, vagy kellemes lenne a szemnek. Mintha az a szomszédos kolosszális hegység, a melynek gömbölyű csúcsai élesen és tisztán kivehetők az utczákról, nehezednék a városra, az emberekre, meg az egész társadalmi életre, olyan nyomasztó hangulat terül el a környéken. Az ember ritkán találkozik elevenebb csoporttal, kedélyesebb kifejezésű emberrel. Az emberek olyanok, mintha a hangos társalgás vagy a mosolygás rendőrileg tiltott dolog lenne az utczán. A napfénytől elárasztott és erősen megvilágított utczákon, a melyeken éppen olyan ritka az árnyékot adó ernyő az üzletek kirakatai előtt, mint akár a falomb a járdákon, perzselően forrón süt a nap, a melynek a sugarai itt is szokatlanul fehéreknek tetszenek. A térségeken felállított szobrok — és a mint láttuk, a térségek száma elég tekintélyes — sajátságosan festenek a túlerős napfényben. A Placa de Bolivaron áll a Libertador hatalmas lovasszobra, a Placa dos de Mayon pedig a szintén hatalmas Szabadság-oszlop, tetején a Victoria-szoborral, a talapzatán pedig négy gyönyörű női alakkal körülvéve. Mindezek azonban oly kopárok a növényzetnélküli meztelenségben, hogy az ember a legjobb indulat mellett sem tarthatja szépnek. Van ugyan némi növényzet itt is, de minő! Limaval csaknem ugyanazon magasságban fekszik Dél-Amerika innenső oldalán, ugyancsak az oceán partján, Bahia, Braziliában, és mégis minő különbség a növényzetben. Amott, Bahiaban, a bő esőtől és párától túltelített nedves levegőben a mindent elborító, túlburjánzó dús növényzet és csaknem tropikus őserdők; itt pedig alig nehány falomb, kevés virág meg fű, a melyeket csak a szorgos gondozás meg a bő öntözés képes valahogyan fentartani. A Promenade Descalzos, meg a kicsiny botanikus kert fenntartása, a melyben nemcsak a tropikus, hanem az északi növényeknek is számos érdekes faja van képviselve, a

városnak valóságos vagyonába kerül évenként. A sivár kép „mentségére", helyesebben magyarázatára meg kell azonban említeni, hogy abban az időben, a melyben mi Limaban tartózkodtunk, február hó első harmadában, a virágzás ideje már rég elmult. (Ezen a vidéken ugyanis deczember hó felel meg a mi júniusunknak.) A város közelében elterjedő meglehetősen dús földek is csak a

LIMA. KORMÁNYZÓI PALOTA.

gazdag csatornázásnak köszönhetik létüket. Mihelyest megszünik a csatornarendszer, már kezdődik a kopár pusztaság, a melyet csaknem olyan éles demarkácziós vonal választ el az öntözött helytől, mint például a Nilus vidékén az árterületet, a Nilus kiöntésétől már nem érintett földektől.

A természeti szépségekben és javakban való fogyatkozásáért van azonban Limanak egészen más irányú kárpótlása: a tömérdek templom, klastrom meg a hozzávaló sok pap. A templomok némelyike valóságos kincses bánya és tárháza a drágaságoknak. Aligha van még keresztény templom, a melyekben — aránylagosan — annyi kincs lenne felhalmozva, mint Limanak egy-

némely templomában. Leggazdagabb arany- és ezüstedényekben, továbbá dombor- és díszművekben a kéttornyú főkathedrális a Placa de Armason, a mely épület az előtte terjedő térséggel, meg szoborral valósággal symboluma Limanak. A jelenleg meglevő kincsek azonban csak maradékai a régieknek, az egykori gazdagságnak. Úgy, a mint eltűnt a főoltár huszonnégy ezüst oszlopa az állampénztár olvasztóiban, hogy ágyúcsöveket meg katonamonturokat csináljanak belőlük a katonáknak, meg pénzt a hivatalnokoknak, épp úgy tűnt el temérdek más arany- és ezüstedény meg oszlop- és dombormű, hogy a polgárháborúk és forradalmak vérontásához szükséges felszerelések beszerezhetők legyenek. De azért még most is vannak egyes templomokban gyermeknagyságú szent-szobrocskák tiszta merő aranyból, az élő gyermekek pedig rakásra pusztulnak a diphteriában, skarlatinában meg dysenteriában a hihetetlenül elhanyagolt egészségügyi intézkedések és berendezések következtében. A lakosság rendkívül bigott katholikus. A napnak bármely szakában léptünk valamely templomba, mindenkor számos hivőt és ájtatoskodót találtunk az oltárok körül. Meg kell azonban említeni, hogy a limai templomokban először is: igen kellemes hűvös az időjárás; másodszor: kényelmes padok és karszékek állnak a hivők rendelkezésére és végül azt sem szabad elhallgatni, hogy szokatlanul sok jól öltözött fiatal dandy és sűrűn fátyolozott fiatal nő is eljár a templomba a misék közti időközben. „Honny soit, qui mal y pense", mondá egy német doktorné, a ki mint szeretetreméltó cicerone vezette végig társaságunkat Lima nevezetességein.

A főkathedrális egyik híressége — de éppenséggel nem ékessége — márvány sarkophagon elhelyezett üvegszekrényben fekvő csontváz. A leghíresebb conquistadornak: Francisco Pizarronak csontváza. Ez az egykori estramadurai disznópásztor is aligha álmodta a trujilloi legelőkön, hogy valaha mint szent ereklye lesz közszemlére kitéve a Csendes-oceánparti köztársaság fővárosának főkathedrálisában. Határozottan olyan nagy karrier, a minőhöz hasonlót rajta kívül más rablólovag el nem ért. A ki megáll a sarkophag előtt és nagyjában ismeri Pizarronak a történetét attól az időtől

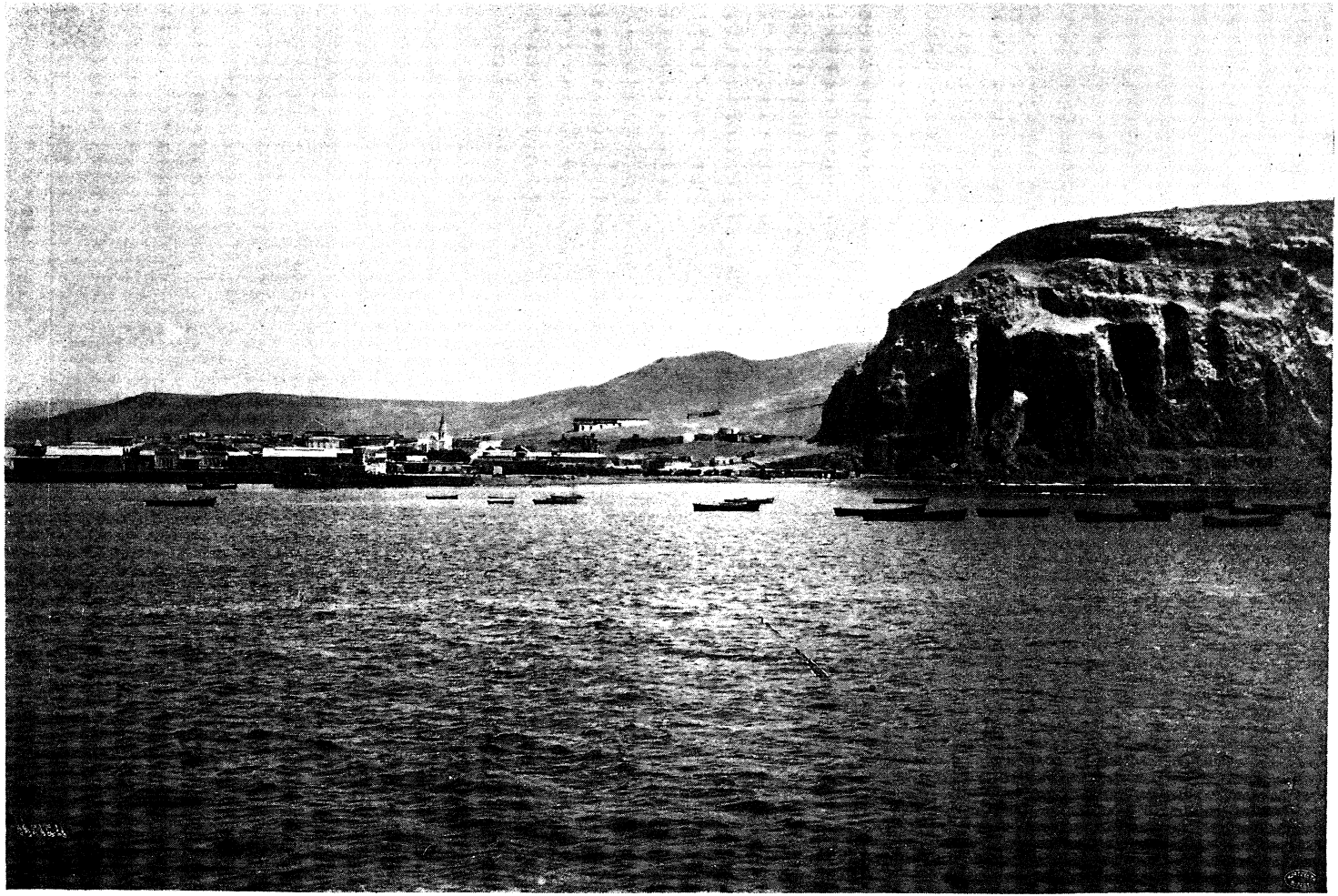

ARICA LÁTKÉPE.

kezdve, a mikor először jelent meg maroknyi spanyol seregével, csupa aranyszomjas kalandorral, a Csendes-oceán partain, egészen addig, a míg megalapította az „El Cidade des Los Reyest"-t — Limat — annak éppen úgy imponál az egykori Conquistador, mint valamely szellemóriás. Mennyi erély, mennyi szívósság, mennyi

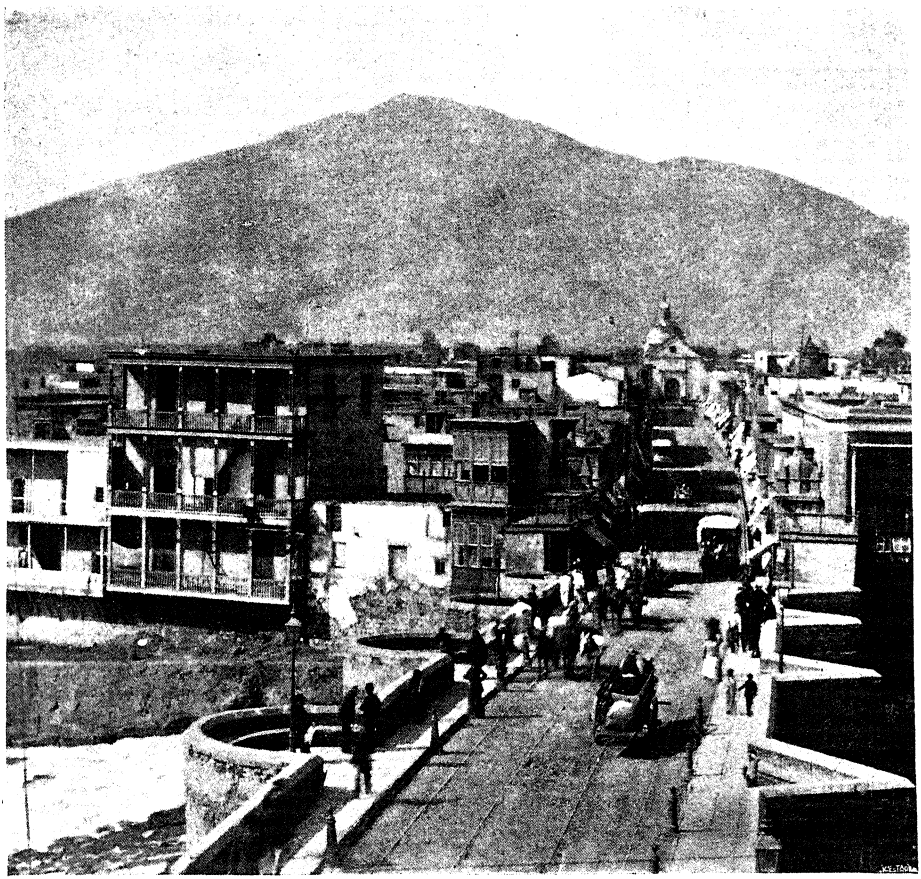

POENTA DE AGUA VERUJAS. LIMA.

tudatlanság, mennyi tigrisvér, milyen bigotteria és mennyi loyalitás, mennyi szívtelenség, mennyi aranyszomj és élvezethajhászás lakott ebben az egy emberben! (És e mellett alig különbözött valamit jellemben kortársainak többi hasonló férfiaitól.)

Sajátságos benyomást tesznek a limaiak az idegenre; majdnem olyat, mint a lengyel, „a ki búsul hona állapotján"; azaz mintha búsulnának valami fölött. Talán az busítja őket, hogy

a mijök van, az mind nem sokat ér, semmiben sem tökéletes; minden csak olyan félig kész. Az állam ügyei mindig rosszul állottak; örökös pártoskodás és belháború zavarta a polgárok munkáját és életét; örökös adósság alatt nyögtek, a függetlenség előtt épp úgy, mint most az „édes szabadság“ idejében, a mikor nem tudják, hogy mit kezdjenek a szabadsággal. Ha háborút viseltek a külfölddel, talán mindig vereséget szenvedtek, ha pedig egymás között verekedtek — és ezt a jó peruiak dél-amerikai viszonyokhoz mérten is nagyon sűrűn tették meg, — akkor még nagyobb volt a baj. A kereskedelmi élet pang és nyomott, hisz még a partok is olyan nagyon nehezen hozzáférhetők, hát még az ország belseje. Tudományos életük is van, a mennyiben vannak múzeumaik, tudományos intézeteik, nagy könyvtáraik, van továbbá egyetemük is mind a négy fakultással, de valamennyit dominálja a theologiai, a hogy minden intézményükön, legyen az állami vagy társadalmi, rajta ül a papság, a mely még majdnem középkori hatalomnak örvend. A társadalmi életük pedig, a mint az ott lakó külföldiek magyarázták, de meg személyesen is meggyőződhettünk, alatta áll Dél-Amerika valamennyi államáénak.

A lakosság zömét cholok teszik, spanyolok és meztizek keveréke; a másik részét pedig elkorcsosult indiánusok, az egykor híres quechuák és aymarák ivadékai. Ez a két törzs, főképen a quechua hajdanta, Pizarroék előtt, a legszebb indiánus törzs volt. Ők voltak a typusai a tiszta amerikai fajnak, olajszínű bőrrel, éles arczvonásokkal, erőteljes testalkattal. Ma pedig, átesve az európaiakkal való érintkezésen, az erőszakolt térítéseken, a bányákban történt erőltetett munkákban, a kanyarón, himlőn, alkoholon és mindazon áldásokon, a melyekkel őket a kultura megáldotta, nyomát sem találjuk az egykori előkelő külsőnek. Elcsigázott, kiéhezett, megtört alakok, a legtöbbnek bárgyú a kifejezése, soványak és félénk a tekintetük. Az egykori deli indiánusnak egyetlen dísze maradt meg: a sűrű, hosszú fekete haj, a melyet gondosan lefésülnek a homlokra, befödik vele a fülüket, hátul pedig lelóg a nyakra. Valóságos bébéfrizura. Viseletük is elég ízléses lenne, ha nem volna rajtuk min-

den piszkos. Általános viselet a csíkos barna gyapjú-poncho, az alul széles hasított nadrág meg a vékony talpú szandál, szíjakkal; magyarul: bocskor.

Az asszonyi természetnek megfelelően az asszonyok persze itt is sokkal czifrábbak, de egyszersmind sokkal ízléstelenebbek. A cholo asszonyok még a krinolinnál tartanak, csakhogy vaspántok helyett féltuczat egymásra öltött szoknyától olyan vastagok. A mint nálunk néhány vidéken a parasztasszonyainknál sohasem hiá-

KÖZSÉGI BIRÁK BOLIVIÁBAN.

nyozhat a „pruszlik", vagy a fejkendő, olyan kötelező a cholo asszonynak a kék vagy piros testhezálló bársonykabátka. A tisztavérű, vagyis telivér indiánus nő már sokkal előnyösebben fest. Mindnyájan sötétszínű ruhát viselnek, a melyet éppen úgy, mint a sohasem hiányzó nagykendőt, ők maguk készítik a láma gyapjából. Érdekes az a melltű, a melylyel ezt a nagykendőt összetűzik; a tű feje ugyanis közönséges evőkanál, a mely körülbelül olyan szolgálatot teszen az indiánus nőknek meg a cholo asszonyoknak, mint a kinainak meg a japánnak a két evő-pálczika. Szor-

galomból azonban „egyest“ kapnának ezek a derék, csunya asszonyságok. Tudniillik sohasem lehet őket tétlenül látni; akár a kis sárkunyhójuk előtt guggolnak, szapulva a szomszédasszonyt (a melyet úgy látszik többször és behatóbban szapulnak, mint a fehérneműjöket), akár teherrel a fejükön, vagy gyerekkel a csipőjükön, az orsó, a melyen a láma-gyapjút feldolgozzák, sohasem hiányzik a kezükből. A limai köznépnek egyáltalában, legyen az mestiz, cholo, vagy indiánus, néhány olyan tulajdonsága van,

INDIÁNUS- ÉS CHOLONŐK.

a melyek egyike vagy másika hasonlít a tőlük sok ezer mértföld távolságban lakó és tőlük máskülönben is teljesen eltérő népfajok némely tulajdonságához vagy szokásához. Így például férfiak és nők munkaközben folyton rágják a cocát, az eritroxylon coca levelét, mint például a malájok a betelt; és a mint a hindu asszonyok hűséges kitartással járnak a szentnek tartott tehenek nyomában, hogy fűtőanyagnak gyűjtsék annak ürülékét, olyan hűségesen követi a cholo nő a lámát, hogy annak excrementumait felszedje, ugyancsak fűtőanyagnak. És e mellett példátlanul bigottak, sőt nevetségesen

buzgóak. Egy alkalommal áthaladva a Rimacot átívelő hídon, a hol — mellékesen megjegyezve — a kép első pillanatra élénken emlékeztet a Szamosra Szatmár városában, egy fiatal asszonyt pillantunk meg abban a pillanatban, a midőn egy három éves kis gyerek — a ruhája után ítélve nem dönthettük el, hogy fiú-e

ILMA. TEJÁRUSNŐ.

vagy leányka — az anyja után futkosva, addig ránczigálta az édes anyja sokránczú rövidke szoknyáját, a míg az anya leült a hídon a kőre, az ölébe vette a három éves pufók gyereket és annak rendjemódja szerint éppen úgy táplálta, mint a hogyan rendesen a csecsemőt szokták az anyák táplálni. Hogy az idő ne menjen kárba, a batyujából hamar előszedett egy állványnyal ellátott Krisztusképet, a kebeléből jókora keresztet és éppen olyan buzgón látott az imádsághoz, mint a rajta csüggő lurkó a szopáshoz.

Az idegen jól teszi, ha a hídon áthaladva nem igen hatol

be mélyebben a külvárosba, a hol csaknem kizárólag a köznép él, a mitől különben is hamar elmegy a kedve. Ezekben a házakban ugyanis teljesen ismeretlen az a helyiség, a mely másutt a lakóháztól tiszteletteljes távolságban van. ugyan elhelyezve, de azért megvan. Ilyen helyiségül itt a házak közötti szűk sikátorok szol-

LIMA. GYÜMÖLCSÁRUSNŐ.

gálnak és hogy ebből kifolyólag milyen pestilenciális bűz lebeg ezen a vidéken és hogy mekkora a halandóság egy hirtelen fellépő járvány idején az esős időszakban, az képzelhető.

Ebben a városrészben lakik az a nehány ezer kinai is, a kikkel Dél-Amerika területén Limaban találkozunk először és hogy ez a körülmény egy cseppet sem járul hozzá, hogy a körlég tisztább és szagtalanabb legyen, az nyilvánvaló.* Ezek a derék embe-

* Egész Peruban összesen mintegy ötvenezer kinai él.

rek, a kik máskülönben nemcsak Limanak, hanem valószínűleg az egész egymillió-kétszázezer négyzetkilométer területen élő hárommillió ember között a legmunkásabbak és legszorgalmasabbak, állítólag még az egykori guano-időkből maradtak vissza, a kik egy vagy más okból nem kívánkoztak vissza hazájokba, hanem végkép megtelepedtek új hazájokban, a hol bő munkát kapnak mint kerti- vagy bányamunkások, meg mint kisiparosok.

A milyen kedves látvány volt Chilenek némely délibb városában, Coralban, Talcahuanaban vagy Valdiviaban a lóvasutak fiatal leánykalauza, csaknem olyan kellemes látvány volt Limaban a fiatal cholo-lány, mint milimári — lóháton. A nyereg kétoldalán lógó nagy pléhedények között czirkusz-lovarnő nyugalmával és elegancziájával ülnek ezek a fiatal és kellemes arczú leányok, a kik a mellett, hogy igen kedvesen festenek hosszan lelógó hajfonattal a széles karimájú panamakalap alatt, olyan biztonsággal kezelik lóhátról a szinültig telt tejesköcsögöket, mintha asztalon töltögetnék az edényeket.

Elutazásunk előtt kellemes estét töltöttünk Limaban szerzett ismerőseinkkel a Jardin de l'Exposicionban, Limanak egyik előkelő mulatóhelyén. Új ismerőseink, nagyobbára német mérnökök, kereskedők, orvosok és családjaik, Peru fehér lakosságának csak nem rég keletkezett új fajához tartoztak; tudniillik németek és perui spanyol nők ivadékai voltak. A németek ugyan eleinte nem szívesen bocsátkoztak ebbe az új „viszonyba“ — féltek a spanyo nőtől, mint feleségtől — de miután a német asszonyok rosszul vagy sehogy sem tűrték a perui viszonyokat, társadalmi és égalji szempontból egyaránt, a huzamosabb időkre vagy talán örökre is Peruhoz kötött német férfiak — kelletlenül bár, de még is — beleharaptak a savanyú almába, azaz, hogy perui spanyol nőket vettek feleségül. Az összeházasodások igen kedvezően váltak be és mondhatni, hogy ma ez az új fehér faj — a német-spanyol — alkotja a limai társadalomnak színe-javát. A hangulatos bucsúest, a melyen mintegy harmincz olyan ember ült együtt, a kik két nappal előbb látták egymást először az életben és egy-két óra mulva

örökre búcsút vesznek egymástól, emelkedett hangulatban, őszinte barátságban és — ingújjban (a melegre való tekintettel) éltették a perui német-spanyol-magyar barátságot, az utolsó este volt, a melyet a Cordillerák tövében töltöttünk. Két órával a Gragenze indulása előtt a callaoi kikötőben, az egész társaság külön vonatra szállt, a mely megtiszteltetést a társaságban levő német mérnököknek köszönhettük, s nagyjában érdekes, emlékezetes két napi tartózkodás után elhagytuk Limat, a soha viszont nem látásra.

*

Holdvilágos, fehér fényű, bájosan lanyha este volt, a midőn a Gragenze a pilota vezetése alatt kivonult Callao kikötőjéből. Két órával később már künn jártunk ismét az oceánon, a melynek lágyan ringó habjai és zajtalan hullámai, mint szelíden altató bölcsőringatás hatottak reánk. (Mellékesen azonban megjegyzem, hogy a Jardin de l'Exposicion-beli bucsúestén meglehetős mennyiségű bajor sört fogyasztottunk el.)

Csak a Csendes-oceán déli részében meg a chilei archipelagusban, a magelláni szoros fölött, volt az oceán madár- és halélete oly élénk, mint most Lima és Guayaquil közötti utunkon. A delfinek nagy rajokban lepték el a víz felületét, bohókás-tréfás bukfenczekkel mulattatva önmagukat, egymást és minket. A hol pedig a hajó nagyon közel járt a partokhoz, seregekben láttuk a pelikánokat, a melyeknek halpusztító foglalkozásához nagymértékben hozzájárult a sirályok és más tengeri madarak egész légiója; a madarak rikácsolva, vijjogva vagy sivítva keringtek a levegőben, néha példátlan sűrű csoportban, miközben kecses libbenéssel csaptak le a víz színére a zsákmány után. Ha az ember a vízimadaraknak ezt az óriási tömegét látja, könnyen elképzelheti, hogy évszázadok vagy talán évezredek alatt, valóságos hegyek keletkezhettek a parti oceán egyes helyein a madarak hulladékából és holttestéből.

A Gragenze rövid egymásutánban látogatta meg rövid időre,

INDIÁNUS LAKÓHÁZ PERUBAN.

néha csak egy-két órára vagy legfeljebb félnapra, a közbeeső kisebb, jelentéktelenebb kikötőket: Salaverryt, Pascamayot, Etent, a mely kisebb jelentőségű kikötőkben aránylag temérdek árút vett fel. Így például Salaverryben, a mely városka éppen úgy a kikötője a közeli Truxillonak, mint például Callao Limanak, ötezer zsák nyersczukrot raktak be; Etenben négyezer zsák rizset; Paytaban

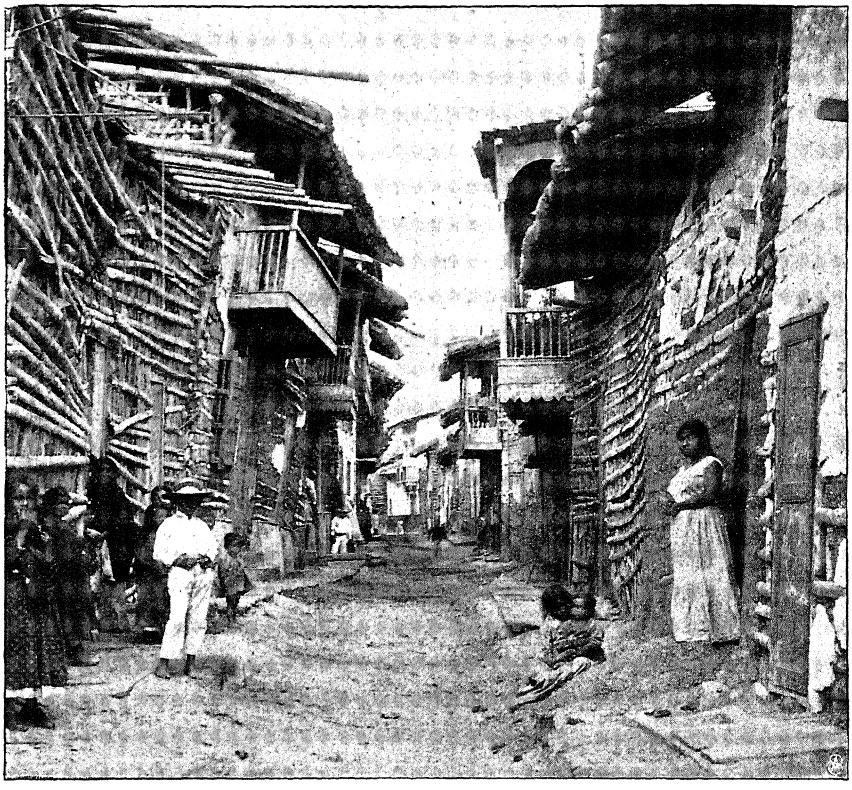

PAITA. UTCAI KÉP.

temérdek gyapotot. Mindenütt nehány utas is szállott fel, többnyire munkáscsaládok, asszonyostól, gyerekestől, és mindannyiszor bámultuk azt a bátorságot vagy nembánomságot, a melyet ezek az emberek a hajóraszállás nehézségeivel és veszedelmeivel szemben tanusítottak. A hullámzás ellen sehogy sem védett öbölben ugyanis a hajóra- vagy a partraszállás valóságos bravur. Még az egyes embernek is az, hát még a szegény családapának, a kinek feleségéről és akárhányszor négy-öt apró gyermek hajóraszállításáról kellett

A CHIMBORAZO CSÚCSA.

gondoskodni. No, meg a temérdek felszerelésről: batyúk, zsákok, élelmiszerek, edények, a melyek között sohasem hiányzott egy bizonyos — — edényke a piczinyek számára.

Talara volt az utolsó pontja Perunak, a melyet a távolból láttunk — a Gragenze nem érintette — és másnap reggel már a perui piros-fehér lobogó helyett a sárga-kék-vörös lobogót húzták fel az árboczra. A Gragenze ugyanis Ecuador államnak a partjai alá ért. Az ötödik nap reggelén haladtunk el a La Muerta sziklazátony világító tornya előtt. A szigetet tulajdonképen Santa Claranak nevezik, de mert a sziget alakja igen sok fantáziával egy halott nő alakjához hasonlít, magától értetődik, hogy ezt a kevésbbé találó nevet adták neki. Kora délután megkerültük a Punta Parinnat, a mely a vele szembe fekvő Punta Santa Elenaval a Guayaquill-öböl kapuja és befordultunk az öbölbe, a melynek az északi partján fekszik Guayaquill városa a hasonnevű folyó mentén. A hatalmas és tágas öbölben, a mely a két fok között — Punta Parinna és Punta Elena között — mintegy kétszázötven kilométer széles, a belépőre váratlan és kellemes meglepetés a sűrű növényzettel borított Punta-szigete. Az eddigi sivár, kopár és puszta hegyfalak után csaknem üdítő hatást tettek reánk a buja, zöld színben pompázó gazdag növényzet és a háttérben, a város fölött emelkedő kék hegyek. Sajnos, a nagy attractio, a melyre napok óta készültünk, tudniillik a Chimborazo hóval fedett kúpjának megpillantása, kimaradt a programmból. Guayaquillból ugyanis a Chimborazo bizonyos időkben tisztán kivehető. Ezek a bizonyos idők azonban csak a tiszta téli napokon, július-augusztus havában fordulnak elő, míg ellenben az ilyen forró nyári hónapokban, februárius vége felé, a Chimborazo csak nagyon kivételesen mutatja magát. Miután a Gragenze a programm szigorú betartása mellett ugyan, de mégis sok időt vesztegetett el a Mollendo és Guayaquill közt fekvő apróbb állomásokon, sajnos, csak egy napunk maradt erre az érdekes városra, a mely a délamerikai partnak szintén egyik legfontosabb gócz-pontja. Az ó és új „negyedből“ álló város gyűrű alakban terül el az öböl partján; az előbbi a ciudad Vieja, a Santa Anna-domb

alján, egy parányival sem különbözik más kikötővárosok szegényebb városrészétől, míg az új város, a ciudad Nueva, mozgalmas és eleven és az eddig látottaktól is sok tekintetben előnyösen eltérő érdekes képet nyújtott. A város főutczája, a Malecon, a mely mintegy három-négy kilométer hosszúságban húzódik párhuzamosan a tengerrel, a nemzetközi tengeri forgalomnak mozgalmas, eleven képét mutatja. A csinos külsejű, tisztán tartott házakon — a melyek tekintet nélkül a földrengésekre, átlag mind kétemeletesek (igaz, hogy fából vannak építve) — a galleria messze kinyúlik az utcza fölé és tikkasztó forróságban hűs árnyat vet a gyalogjárdára. A forróság ugyanis, a melyet eddig az alacsony szélességi fokokon is elég jól tűrtünk az állandó oceáni szél hűsítő hatása alatt, itt a zárt öbölben, a folyón meg a városban ismét tűrhetetlenül tikkasztó volt. Guayaquilban már alaposan megéreztük, hogy csak mintegy száz-százhúsz tengeri mértföldre voltunk az egyenlítőtől.

Szerencsére minduntalan kinálkozik a Malecon-on, a mely utcza Guayaquilnek az Andrássy-útja, a Váczi- meg Koronaherczeg-utczája, a korzója meg a Városligetje, szóval: mindene, egy-egy barátságos és vendégszerető helység, a melyben az eltikkadt, izzadó és szomjas ember megpihenhet és hűsítőt kap. Sehol sincs talán annyi czukrászda egy csomóban, mint a guayaquill Malecon-on és talán sehol a világon nem fogyasztanak a nők — öreg asszonyok és lányok egyformán — olyan sok liqueurt, mint a guayaquill sennorák és sennoriták. A Mayorca ugyanis, egy ánisos pálinka, úgy látszik, az úriosztály „nemzeti itala“, mert úgy a magánházakban, mint a czukrászdákban nagyon sűrűn élvezik, de emellett másfajta liqueurt sem vetnek meg.

Egy orvos utitársam, a ki Mollendoban szállt a Grangenzere és a ki már több ízben járt Guayaquillben, magára vállalta a kalauzolást és még a hajón megigérte, hogy Guayaquillben „igen kedves meglepetésben fog részesíteni engem“, a magyar embert, a ki az „első példány“ vagyok ebből a „néptörzsből“, a kit szemtől-szembe látott és kézzel érinthetett. (Olyanforma benyomást tettem reá, mint tenne például nálunk egy botokud vagy egy herero.) Guyaquillben

beváltotta az igéretét: karon fogott, elvezetett a Malecon egyik elsőrangú vendéglőjébe, a melyen a szokásos spanyol felirat mellett a következő felirat is olvasható volt: „Restauration zum lustigen Wiener". Most már sejtettem a meglepetést: egy „honfitársat', akart tehát nekem bemutatni. Az igazi meglepetés azonban az étlap volt, a melyet a mollendoi német valóságos triumfussal tartott az orrom alá, görcsösen mutatva azon egy sor írásra. A sor ez volt: „Ungarisches Gollasch = 75 Centavos". Tényleg meg voltam lepve; de míg a német kollega azt hitte, hogy engem a „Gollasch" fog meglepni, engem az lepett meg, hogy a „vidám bécsi" egy ung. Gollaschért hetvenöt centavot számít, a mely pénzért Ecuadorban akár egy juhot lehet kapni. Hetvenöt centavo ugyanis a mi pénzünk szerint körülbelül 3 kor. 60 fillér. Megjegyzem, hogy a „honfitárs" ecuadori Gollaschja száz mértföldnyire délre az Egyenlítőtől, a Malecon-on, egy cseppel sem volt jobb, vagy hitványabb, mint az a gulyás, a melyet a dunamenti országban árulnak Pozsonytól Orsováig 5 centavoért.

Rövid tartózkodásunkra való tekintetből nagyon kevés időnk maradt a város és környékének megtekintésére; így tehát csak röptében néztünk széjjel a mozgalmas, eleven és határozottan nagyon rokonszenves városban, a mely akkoriban körülbelül olyan benyomást tett, mint egy fiatal törekvő és szorgalmas ember, a kin meglátszik, hogy „viszi valamire". Tényleg úgy történt; a 80-as évek végén alig 45 ezer lakosú városnak ma mintegy 70 ezer lakosa van és minden tekintetben, kereskedelmi, politikai és társadalmi téren, első emporiuma a Csendes-oceán nyugoti partjának. Kiviteli forgalmában egymástól a legnagyobb mértékben eltérő két terméke van, a melyek nagyon népszerűek az egész világon. Az egyik termék a panama-kalap, a melynek tulajdonképen „Guayaquilli-kalap" lenne a jogosult neve, mert a panama-kalapot Guayaquillben csinálják, mint a hogy a „pozsonyi patkó" Budapesten készül, a tordai pogácsa pedig Toroczkón. Guayaquill alatt értendő ilyen értelémben egész Bolivia, Peru és Ecuador, a mely államokban a lakosságnak bizonyos része kizárólag a panama-kalap fonásával

ECUADOR. A COTOPAXI LÁTKÉPE.

foglalkozik; az árúnak túlnyomó része Guayaquillon keresztül kerül a forgalomba, a hol óriási raktárak vannak tele a közkedveltségű gyártmánynyal. Hogy Panama városa mégis magának tulajdonítja a szülőanyaságot, az nem egyéb, mint egyszerű — panama.

Sokkal fontosabb és értékesebb a másik kiviteli czikk: a chinin, a melynek igen nagy része van az ecuadori államadósságok csökkentésében. Ez a kiviteli czikk sokkal fontosabb az egész emberi-

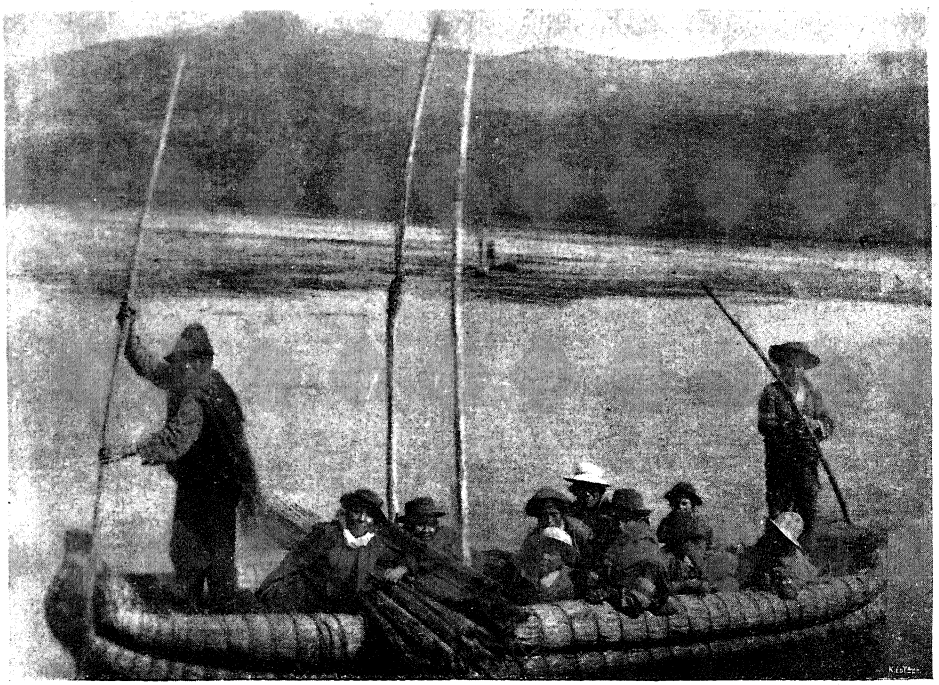

TEHERCSÓNAK A GUAYAQUILLON.

ségre, semhogy kissé bővebben ne foglalkozzunk vele, itt, fölfedezésének a szülőföldjén.

A rendkívül értékes fának, a melynek kérge tartalmazza az annyira hathatós és fontos gyógyszert, a chinint, igen érdekes multja van a gyógyszerek történetében. Állítólag még az európaiak bejövetele előtt ismerték már a bennszülöttek a chinahéjnak rendkívül erős és pozitiv gyógyító képességét. Humboldt ezzel ellenkezőleg azt állítja, hogy ez nem valószínű és az indiánusok a chinin használatát tőlünk tanulták, mert ő látta egyes helyeken, a hol a china-fa

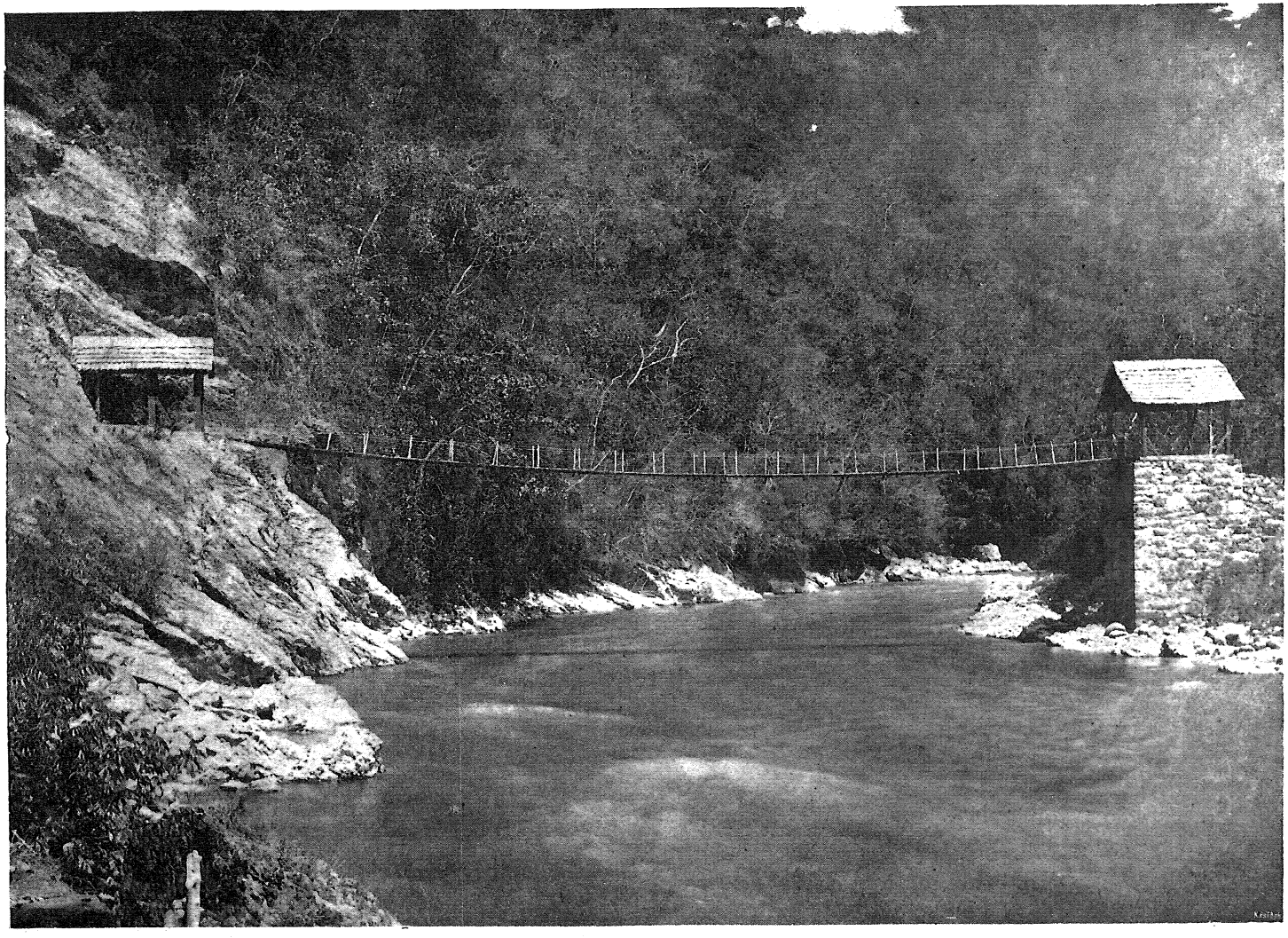

Műmelléklet Gáspár Ferencz művéhez.

FÜGGŐHÍD A TORNSÓ FOLYÓN, PERUBAN.

otthonos, hogy a bennszülöttek inkább elpusztultak a váltólázban, semhogy a mérgesnek ismert fa kérgét gyógyszerül használták volna. A történelem szerint azonban Loxa-nak egy magasrangú hivatalnoka volt az első európai, a ki egy indiánus tanácsára gyógyszerül használta a chinahéjat és ennek segélyével súlyos váltólázbetegségéből meggyógyult. Néhány évvel később, a midőn ennek a hivatalnoknak tudomására jutott, hogy Peru alkirályának, Conde de Cinchonnak a felesége szintén súlyos váltólázban szenved Lima-

LÁMÁK.

ban, az udvari orvosnak, Juan de Veganak, a chinakéregből kis mennyiséget küldött a grófnő számára, a ki a chinahéj használatától szintén meggyógyult. Hálából a szerencsés meggyógyulásért a grófnő nagyobb mennyiséget hozatott az akkor még „Kina-Kina" név alatt ismert gyógyszerből és azt Limaban a lázbetegeknek ingyen osztogatták. Ekkor kapta a „Polve de la Condesa" nevet és Linné örökítette meg a Cinchona nevet.

A mint a chinahéj biztosan ható ereje bebizonyult, azonnal nagyszabású kiviteli czikk lett belőle. A rengeteg fogyasztás követ-

keztében — évenként mintegy 9—10 millió kilogrammra becsülik a fölhasznált chinahéjat — az értékes fa kérgéből nyert alkaloidot hamisítani kezdették. És tették ezt olyan lelkiismeretlenül és oly nagy mértékben, mintha akárcsak czukorpor- vagy paprikahamisításról lett volna szó. Hogy a hamisítást kikerülhessék, a gyógyszertan most már csupán egyfajta chinahéjat ismer el hivatalosan, tudni-

ECUADORI INDIÁNUS PÁR.

illik a kultiváltat, a melyben mindig meg van az az alkaloid-tartalom, a mely a chinint, a belőle nyert port, hatályossá teszi.

A Boliviaban, Peruban és Ecuadorban termelt chinafa-kéreg csaknem mind Guayaquillban gyűl meg és innen kerül ki a világ minden tájékára.

*

Esti nyolcz órára volt kitűzve a Gragenze indulási ideje és ehhez mérten tömegesen szállottunk a hajóra az utolsó órában,

RÉSZLET LIMA LÁTKÉPÉBŐL.

észrevehetőleg megszaporodva a guayaquilli beszállókkal. A kitűzött időben azonban szó sem lehetett az indulásról; a hajó körül ugyanis még rendkívül mozgalmas volt az élet. Körül volt véve temérdek csónakkal, bárkával, a melyek a berakásra szánt tárgyakat hozták a hajóra, miután előzetesen éppen ilyen tömegekben végezték a kirakodás munkáját. Cacaot, rizst, chinint, gummit, kalapokat, kosarakat óriási tömegekben raktak a hajóra, magától értetődik, a megfelelő zaj és lárma kiséretében. A tökéletes szélcsend következtében a forróság, még éjfélkor is, tikkasztó volt; a fedélzeten való tartózkodás lehetetlen volt az őrületes zajban és kavarodásban, annál is inkább, mert a Panamáig négy napi útra szükséges nehány száz tonna szenet is ugyanazon időben hajózták be. A kabinban még fojtóbb volt a levegő és egy eddig nem érzett új csapással szaporodott a hajóélet kellemetlensége: a mosquitokkal. Valóságos megkönnyebbülés volt, a mikor a Gragenze kiindult a kikötőből és két órával később, a midőn az öböl északi fokát, a Punta Elenat megkerülve, kiért a sík oceánra, megszabadulva a kábító zajtól, a tikkasztó forróságtól meg a csípős mosquitoktól, emelkedett hangulatban mentünk le a kabinba — aludni.

A midőn ezúttal másodszor haladtunk át az Egyenlítő vonalán, ugyanazon érzés fogott el, mint a mikor Dél-Amerika túlsó oldalán először haladtunk át az Egyenlítőn: a teljes apáthia, a kimerültség érzése. Tehát nemcsak az oceán — butít és fáraszt, hanem az egymásra tornyosuló temérdek impresszio is. A Panamáig tartó út, a melynek nagyobb része a parttól távol a sík oceánon vezetett, lényegesen eltért az eddigi utazásunk utolsó harmadától és mégis hiányzott minden ingere; az érdeklődés nagyon megcsappant és a panamai öbölben láttávolba kerülő tropikusan buja növényzetű szigetcsoportok — a Perlas szigetek, később Bona, Tabagoja, Flamenco, Culebre és Noa sem voltak képesek az érdeklődést felkelteni. Pedig milyen érdekeseknek tartottuk volna ezeket a szigeteket, ha Dél-Amerika körüli utunkat ezen az oldalon kezdettük volna!

Panama még alig volt kivehető, a midőn már horgonyt vetettünk. A parti víz ugyanis olyan sekély, hogy mélyjáratú hajóknak

TEMETŐ LIMÁBAN.

meglehetős távolságban, három-négy mértföldnyire a parttól kell horgonyozni. A kiszállás meg az árúkirakodás lapos, fenekű nagy bárkákon történik és ezekkel is csak dagály idején egészen akadálytalan a közlekedés. A Gragenzere jövő vám- és egészségügyi hivatalnokoktól két meglepő ujdonságot hallottunk: először is, hogy „kivételesen“ már ismét dühöng a sárgaláz és hogy Colonban van

INDIÁNUS NŐ A TACHITEA FOLYÓ MENTÉN.

egy nagy német hajó, a mely másnap reggel indul a nyugot-indiai szigetcsoportra. Képzelhető, micsoda alarm keletkezett erre a kettős hírre a Gragenze utasai között. A sárgaláz híre valóságos pánikszerű ijedelmet hozott létre, a mely magával ragadta a legnyugodtabb kedélyű embert is és a „meneküljön a ki tud“ jelige alatt futni akart mindenki a veszedelmes környékről. A hír már azért is megdöbbentő volt, mert nem volt egyetlen ember a Gragenzen, a ki erre a rémségesen félt betegségre gondolt volna és mert az egész nyugoti parton sohasem volt róla említés téve. Még a mollendoi

orvos sem említette soha. A hír tehát tényleg meglepő, mondhatni: lesujtó volt.

Nem kisebb hatással volt az utasokra a jelzett német hajó indulása Colonból a nyugot-indiai szigetekre, a melyről senki sem akart lemaradni, a ki egyáltalában nyugotra igyekezett. Talán sohase szöktek a panamai csónakosok részvényei olyan magasra, mint ezen a délelőttön. A ki tehette, sietett a partra egyenesen az indóházhoz, ügyet se vetve a városra, a csatornára meg az egész

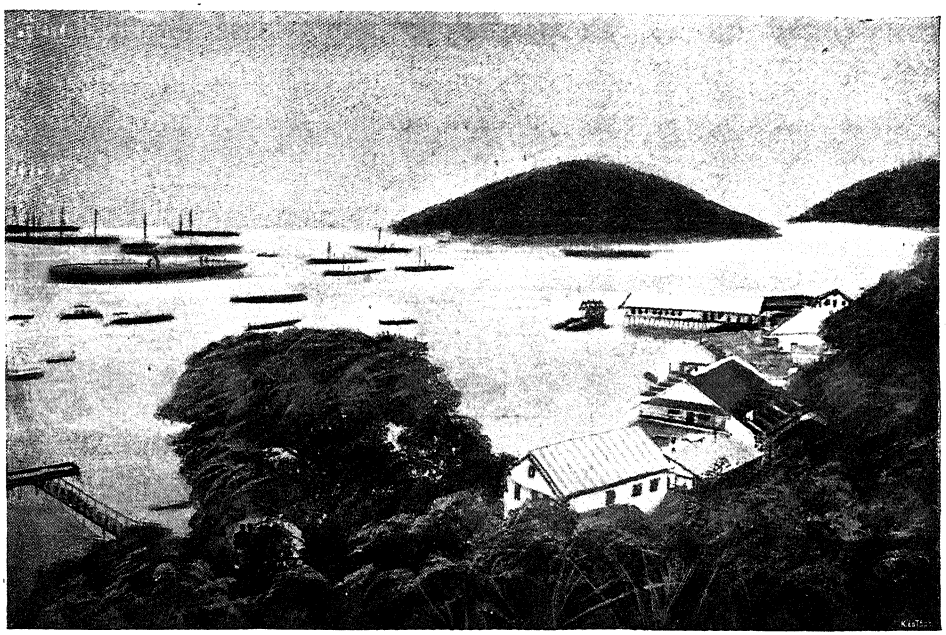

PANAMA ÖBLE.

„Panamára", hanem jegyet váltott Colonig. Megjegyzendő, hogy horribilis áron: a három órai útért, egy túlzsúfolt II. osztályú kocsiban, 12 pesot fizettünk és csaknem ugyanannyit a podgyászért; tehát mintegy 24 forintot. És a midőn megérkeztünk Colonba, az Atlanti-oceán partjára, a legelső ujdonság, a melyet hallottunk, az volt, hogy a német hajó már tegnap reggel elindult, ez időtájt pedig egyetlen olyan hajó sem horgonyoz a kikötőben, a mely ezen a héten indulna. A hír — első perczre — valóban lesujtó volt. Akár a Jules Verne híres csalódásai az „Utazás a föld körül 80 nap

alatt“ czímű művében, a midőn Fogg Phileas világra szóló híres utazása alkalmával az ármányos detektiv ravaszságai és más természetes akadályok folytán lemaradt hol a hajóról, hol az elefántról, vagy az éppen induló vonatról.

Voltunk azonban egynehányan, a kinek az utazási tervét a német hajó időelőtti indulása éppenséggel nem érintette; sőt ellenkezőleg, hálásak voltunk, hogy Dél-Amerika körüli egész utunkon ez volt az egyetlen kis baleset, a mely egyáltalában előfordult. A kénytelen tartózkodást a kedvezőbb oldaláról fogtuk fel, a menynyiben elhatároztuk, hogy felhasználjuk az időt kissé körültekinteni, a folyamatban levő panama-coloni csatorna munkálatai körül.

Ebben a tervben megnyugodva, örömmel tekintettünk vissza a hatalmas földrész körül tett utazásunkra és bizalommal tekintettünk eléje az utazás folytatásának a nyugot-indiai szigeteken és Afrika körül.

75 60 45 30 15 0 15 30

ÉSZAKI-TENGER

ATLANTI

NAGY-VAGY CSENDES OCEÁN

ÉSZAK-AMERIKA

DÉL-AMERIKA

FÖLDKÖZI TENGER

SAHARA

Fekete Tenger

Vörös-Tenger

Ráktérítő

Baktérítő

Egyenlítő

Cuxhaven
Hamburg
BERLIN
Elba
Weser
LONDON
Dover
Calais
Cork
Landsend
Seine
PARIS
Brest
Nantes
Loire
WIEN
BUDAPEST
Duna
Bordeaux
La Coruña
Gijon
Vizcaya öb.
Bayonne
Vigo
Port
Duero
Tejo
Gib.
Cadix
Gibraltr.
Tanger
Madeira
Azoriszk.
Kanári szk.
Sta. Cruz de Teneriffa
Cap Verdei szk.
St. Vincente o.
Porto Grande öb.
Cap Verde
Dakar
Senegal
Niger
Freetown
Monrovia
Lagos
C. Coast Castle
Kamerun
Ubangi
Kongo
Stanley Falls
Tsad tó
Ukerewe tó
Mombasa
Sansibar
Dar-es-Salaam
Kiloa
Moçambique
Njale
Brazzaville
Boma
Banana
Leopoldville
Viti
Matadi
Kassai
Kongo
Sambesi
Nyassa
Shire
Ascension sz.
S. Paolo de Loanda
Benguela
Mossamedes
St. Heléna sz.
Sofala
Limpopo
Delagoa öböl
Pretoria
Lourenco Marquez
Vaal
Johannesbg.
Oranje
Kimberley
Pietermaritzburg
Durban
Port Natal
East-London
Algoa öböl
Capetown
Port Elisabeth
Jóreménység f.
Cap Agulh
Tristan da Cunha
Mexicoi öb.
N. Orleans
Bahama szk.
Habana
Cuba
Haiti
Port au Prince
St. Thomas
Virgin szk.
Nagy-Antillák
Jamaica
Kingston
Martinique
Honduras öb.
Cayman
Caraibi tenger
Mosquito öb.
Colon
Panamo
Panamacsat.
Orinoco
Georgetown
Paramaribo
Cayenne
R. Negro
Guayaquil
R. Yapura
R. Solimões
Amazonas
Teffé
Manaos
Obidos
Serpa
Santarem
Gurupa
Para
Morajo
S. Luiz
Parnahyba
Cap Roque
Fernando Noronho
Fortaleza v. Ceara
Sergipe
Pernambuco
S. Salvador (Bahia)
Porto Seguro
R. Topajos
R. Xingu
R. Tocantins
R. Madeira
R. Araguay
S. Francisco
Lima
Callao
Chincha szigtk.
Pisco
Arica
Iquique
Mejillones
Antofagasta
Caldera
Copiapo
Coquimbo
Valparaiso
SANTIAGO
Talcahuana
Valdivia
Chiloe sz.
Chonos sz.
Tayao fsz.
Wellington sz.
Hannover sz.
S. Cruz
S. Matia öb.
S. Jorge öb.
Tres Puntas f.
BUENOS AIRES
Parana
Paraguaya
Rio Grande do Sul
R. Grande
RIO DE JANEIRO
Nictheroy
Santos
Desterro
Sta. Catharina sz.
Porto Allegre
Pelotas
Rio Grande
Patos sz.
Montevideo

TÉRKÉP Dr. Gáspár Ferencz A FÖLD KÖRÜL
című munkájának első kötetéhez.

TARTALOM.

	Oldal
Előszó	1
Bevezetés	5
Hamburgtól Teneriffáig	13
Átkelés az Atlanti-oceánon	113
Az Amazonon	151
Parától Pernambucoig	219
Pernambucotól Rio de Janeiroig	231
Rio de Janeiro	261
Santostól Rio Grande do Sulig	295
Az uruguayi pampákon	331
Monte Video	359
Argentina	383
A falklandi szigetek	417
A Magellan-szoroson	443
A Magellan-szorostól Valparaisoig	465
Valparaiso és Santiago	473
Valparaisotól Iquiqueig	509
Iquiquetől Colonig	545

KÉPEK JEGYZÉKE.

	Oldal
A mai Cyclopsok	17
Részlet a hamburgi hajógyárból	19
A legnagyobb vitorlás hajó	22
Hamburg. — Részlet a vitorlások kikötőjéből	23
Kivándorlók hajóra szállása	26
Élelmiszerek beraktározása	27
Lovak behajózása	31
Lóistálló a hajón	33
Helgoland látképe	37
A „Rote Sand“ világítótorony, Bremen közelében	39
Terschellingi világítóhajó	40
Luxusgőzös lépcsőháza	41
Luxushajó étterme	42
II. oszt. ebédlő	43
Oceángőzös társalgóterme	44
Oceángőzös zongoraszobája	45
Dohányzóterem	46
Társalgóterem	47
„Valami látszik a láthatáron“	49
„A mikor a hajók találkoznak“	51
Tengeri fürdő	53
Részlet az angol partokból	55
Lands-End. Anglia délnyugoti csúcsa	57
La Coruña — Ferroli öböl	59
La Coruña főutczája	61
Utcza La Coruñában	63
Oceángőzös megérkezése Hamburg kikötőjében	67
Gőzcsónaktól vont pilotcsónak	69
Vigo. Kiszállóhely	71
A kivándorlótelep udvarán	75
Kivándorlók csoportja	79
Konyha a kivándorlók barakjában	81
A kivándorlók megérkeztek az ellenőrző csarnokba	85
Santa-Cruz kikötője Teneriffán	91
A Plaza de La Constitucion Santa-Cruzban	95
Sárkánypálma Teneriffában	99
Vízszállítás a Kanári-szigeteken	101
Szántás-vetés a Kanári-szigeteken	101
Las Palmas. Utczai jelenet	103
Maderiából importált jármű	107
Teneriffa. A sanatorium hordszéke	109
Az Amazonos kedvencze szimatol valamit	118
Csillagászati magyarázatok	120
Aurelia Aurita	123
Az északkeleti passzátban	133
Vitorlák alatt, csendes passzátban	135
A kazánok tüzelője előtt	144
Az egyenlítői keresztelő ünnep	155
Mangrove-erdő a folyam torkolatában	159
A Plaza Independencia Paraban	161
Chipiro indiánus	162
Az őserdőben Para mellett	163
Keverékes fiatal nő Paraban	164
Piro indiánus nők	165
Indiánus sátor az Amazon mentén	167
Karaya indiánus hadi felszerelésben	170
Tegez mérgezett nyilakkal. Brasilia	171
A Rio Parana esése (Salto Guaira)	173
Partrészlet és úszósziget az Amazon alsó harmadában	176
Creol nő	180
A Madeira folyam Phestonio-esése	182
Paraguay menti indiánus leányok	185
Indiánusok agyagedénye	186
Braziliai indiánusok ivóedénye	187
Őserdő Brasiliában	191
Carica Papaya. Brasiliai Papayer	195
Kókusz- és szágó-pálma	197
Kenyérfa	198
Kolibri az ágon	199
A Balátafa megcsapolása	201
Faszállítás az őserdőből	203
Telepítvényesek a brasiliai őserdőben	207
A spanyolok első érintkezése az indiánusokkal	211
Vasúti híd az őserdőben	215
Pernambuco vidéki jangada	223
Pernambuco	234

	Oldal
Pernambuco	235
Kávészüret a bananák alatt	239
Czukorültetvény	242
Czukorgyár gépháza	243
Rio de Janeiro. Részlet a botanikus kertből	245
Királypálmák a Rio de Janeiroi botanikus kertből	249
Bahia	251
Bahia kikötője	255
Az öböl Sta-Tereziából nézve	269
Rio de Janeiro. Ilda D'Agua	270
A „Morro da Gloria" és a „Plage de Lapa"	271
Rua do Ouidor	275
Rio de Janeiro. Rua I-mo de Marco	276
Rio de Janeiro. Cabinet Portoguez de Leitura	277
A Corcovado az Aqueductról nézve	279
Fogaskerekű a Corcovadon	281
Viaduct-építés	282
Nicteroy	284
Néger öregasszony	305
Desterro Santa-Catharina szigetén	307
Pelotas a Lagos Dos Patos partján	312
Porto Allegre. A háttérben. Serra Heral	314
Tanyai kép Uruguayban	319
Peon a Rancho előtt	322
Patagoniaiak bolas-ja	323
Hajsza a bolas-szal	326
Lefülelt csikó	327
Szilaj csikó tanítása	328
Csárda előtt a Pampán	329
Marhacsorda a Korálban	335
Szarvasmarhatenyésztés a Pampán	337
Lótenyésztés Uruguayban	339
Rancho	341
Tanya Argentinában	342
Tanyai kép Uruguayban	345
Caretták a Pampán	347
Rancho a Pampán	349
Kultura az uruguay-i Pampákon	355
Monte-Video. A „Cerro"	364
Részlet a Rio de la Plata torkolatából apály idejében	365
A La Plata torkolatában	369
Az argentinai pampák állatvilága	373
Argentina. Juhnyáj a Pampán	377
Tanya Argentinában	379
Élő állatok behajózása	380
Buenos-Ayres. Részlet a rakpartról	387
Buenos-Ayres. Placa Libertad	391
Buenos-Ayres. Calle-Florida	393
Buenos-Ayres. Országház	395
Buenos-Ayres. Belgrano tábornok szobra	396
Szobor a parkban	398
Buenos-Ayres. A Palermo	400
Buenos-Ayres. A Palermo	401
Buenos-Ayres. Pavillon a „Palermo"-ban	402
A La Plata partján	404
Buenos-Ayres. Elnökválasztás	405
A tanácsház kupolája Buenos-Ayresben	406
Majorságkereskedő és tejárús Argentinában	408
Argentina. Teherhordó öszvérek	409
„A mikor még nem volt vasút Argentinában"	414
Pinguin tanya az öbölben	423
Pinguin tanya a parton	428
Madárvilág a szigeteken	429
Pinguin anya eteti a csecsemőjét	434
Ferñao de Magalhães	446
Aranymosók	447
A Magellan-szorosban	448
Punta-Arenas látképe	449
Husvétcsatorna a tűzföldön	453
Monte-Sarmiento	454
Tűzföldi család háztája	455
Ona asszony gyermekével a tűzföldön	457
Tűzföldiek fonott edényei	460
Tűzföldi nő gyermekével	461
Patagoni nők	462
Valparaiso kikötője	477
Valparaiso, rakpart	478
Arthuro Prate szobra	480
Valparaiso látképe	481
Valparaiso. Calle Juan de Dios	483
Santiago. Az indóház előtt	489

	Oldal
Útközben Chileből Argentinába	491
Santiago. Az Alamedán	493
Santiago. Plaza da Armas	494
Araukan férfi és nő	495
Vásártér Santiagoban	498
Santiago. Részlet a Santa-Luciából	499
Chilei előkelő földbirtokos	501
Santiago. Női typusok	503
Santiago. Közszemlére kitett fényképcsoport	505
Chile. Tengerészeti gyalogság	506
Coquimbo látképe	519
Chincha szigete, a guano lehordása után	526
Kiszállóhíd Port-Huasconál	527
Kondor	529
Tájkép az atakama-i pusztából Chileben	532
Bolivia. Az Oroya vasút hídja	534
Az oroyai vasút, a legmagasabb a földön	535
Az ilimani csúcs. A boliviai Cordillerákon	540
Iquique Chileben	541
Pelikáncsoport a parton	549
Indiánus csónak a titicacai tavon	551
Lima főtere	555
Lima. Placa de Armas	557
Lima. Kormányzói palota	559
Poenta de Agua Verujas. Lima	561
Községi birák Boliviában	563
Indiánus és cholonő	564
Lima. Tejárus nő	565
Lima. Gyümölcsárus nő	566
Indiánus lakóház Peruban	569
Paita. Utczai kép	570
A Chimborazo csúcsa	571
Ecuador. A Cotopaxi látképe	575
Tehercsónak a Guayaquillon	576
Lámák	577
Ecuadori indiánus pár	578
Részlet Lima látképéből	579
Temető Limában	581
Indiánus nő a Tachitea folyó mentén	582
Panama öble	583

MELLÉKLETEK JEGYZÉKE.

	czíml. mellett
Viktoria Régiák az Amazonon	
Hamburg kikötőjének látképe madártávlatból	17. oldal
Az Amazonas	25. „
Hamburgi Fleet (Csatorna)	33. „
Helgoland szigete	39. „
Egy gőzhajó belseje	49. „
Vigo látképe	73. „
A Pico de Teneriffa	97. „
Las Palmas	113. „
Narancserdő Paraguyban	161. „
Őserdő az egyenlítő vidékén	193. „
Korallzátony Pernambuco előtt	233. „
Rio de Janeiro. Bambuszcsoport a botanikus-kertben	273. „
Rio de Janeiro. Részlet a botanikus-kertből	289. „
Monte-Video. Részlet a botanikus-kertből	369. „
A szirtfok megkerülése	417. „
Caldera. Chile	529. „
A boliviai Cordillerák. Az ilimani csúcs	545. „
Arica látképe	561. „
Függőhíd a Tornso folyón, Peruban	577. „
Térkép a kötet végén	

M. Kir. Tiszá István Tudomány